

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA
ARKIV OG MUSEUM

UDGIVET AF

ØSTIFTERNES HISTORISK-
TOPOGRAPHISKE SELSKAB

UNDER REDAKTION

AF

O. ANDRUP
MUSEUMSINSPEKTØR, MAG. ART.

SERIE 2, BIND 1

KØBENHAVN
I KOMMISSION HOS ARNOLD BUSCK

1925

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Otto Andrup , Museumsinspektør: Om Generaladmiral Ulrik Christian Gyldenløves Gravmæle	26
— Portraithistoriske Bemærkninger til nogle Lindenov-Portraiter	167
— Clara Gyldenstjernes Tæppe	216
— En genfundne Wessel-Vise	250
— Et Par Bidrag til Melchior Lorcks Biografi	283
— Til Dr. Louis Bobé's Meddelelse om Christoph Marselis	318
— Et historisk Portrait fra 1791	386
H. Baron Berner Schilden Holsten , Hofjægermester: Nakkebølle-Tæppet	307
— Falk Gøyes og Ide Ulfstands Gobelin	313
— Sophie Staverskovs Silketæppe og lidt om andre vaabenprydede Textilier	337
Louis Bobé , Ordenshistoriograf: Jacob Coningh	214
— Støvlet-Katrine — Anna Katrine Benthagen	273
— Om Kongelig Architekt Christoph Marselis	318
K. Carøe , Kommunelæge: Griffenfelds Sygdom og Død	97
— København—Rødby—Hamburg. En i 1752 planlagt postrute	290
Victor P. Christensen , Kunsthistoriker: Om Emil v. d. Lüche og Nicolai Abildgaard	145
— En Gibserkatalog fra 18. Aarhundrede	299
Villads Christensen , Raadstuearkivar: Lærde Fantasier over en forsvunden Gravsten	225
Georg Galster , Museumsinspektør: Christiern I's Medailler	380
V. Hostrup Schultz , Direktør: Lauritz Benedichts tyske Salmebog	428
Chr. Axel Jensen , Museumsinspektør: Det ældste Hamborgerfajance	34
— Hans Gudewerth eller Lorents Jørgensen	72
J. W. S. Johnsson , Læge: Lidt om Landefarere	117
Thor B. Kielland , Museumsinspektør: Et dobbelt signeret Eckernføjdefajance	157
F. C. C. Linvald , Viceskoleinspektør: Knapmageriet i Tønder Amt	255
M. Mackeprang , Museumsdirektør: Kaj Lykkes Drejerkammer	164
Karl Madsen , Museumsdirektør: Marstrands Karikatur af Søren Kierkegaard	67
E. Marquard , Arkivar: Abraham Cæsar Lamoureux	237
Hugo Matthiesen , Underinspektør: Lidt om St. Peders Klokker i Næstved ..	63
— Tiggertegn	111
Georg Nygaard , Redaktør: Ewald Portrætter	185
Jørgen Orlík , Museumsinspektør: Skattefund fra Skern Kirke	22
— Et Mesterstykke af dansk Guldsmedekunst fra den pompøse Barok ..	127
— En nylig fundet Signet fra c. 1300	254
— Kastrup eller Kellinghusen	375

	Side
<i>R. Paulli</i> , Underbibliotekar: Lauritz Benedicts tyske Salmebog	429
<i>Otto Smith</i> , Premierlieutenant: De oldenborgske Kaarder og deres Frænder i Danmark	410
<i>Leo Swane</i> , Museumsinspektør: Et Udkast af Lamoureux til Christian V's Statue	371
<i>A. Thiset</i> , Arkivar: For 40 Aar siden	3, 49
<i>Kai Uldall</i> , Underinspektør: Kirkerist	407
— Danske Fajancefliser	419
<i>Fr. Weilbach</i> , fhv. Adjunkt, Arkitekturhistoriker: Kapellet ved Holmens Kirke	368
— Hvorledes Prinsens Palæ blev til	389
Topografisk-antikvariske Indberetninger fra Nyborg Amt 1743. Ved <i>Louis Bobé</i>	
Breve fra A. de Saint-Aubain. Ved <i>Louis Bobé</i>	36, 87, 132, 171
Museumshistorisk Oversigt	160, 210
Bog anmeldelser	181
Bog anmeldelser	78, 324
Spørgsmaal og Svar	48, 94, 143, 183, 222, 271, 333, 430
Register. Af <i>Otto Smith</i>	433

REPRÆSENTANTER for Landets Arkiver og Museer havde indbudt en Række af Sjællands, Fyens og Lolland-Falsters mest kendte Mænd til et Møde den 21. Januar 1898 for der at søge Midler tilvebragt til at udbrede Kendskabet til disse Landsdeles historiske, topografiske og kulturhistoriske Forhold. Den Dag blev *Østifternes historisk-topografiske Selskab* dannet.

I en Aarrække har nu Selskabet udført et fortrinligt Arbejde. En smuk Række Bind af dets Organ, »*Fra Arkiv og Museum*«, har tydeligt vist, at der baade hos Forskere og Læsere har været Trang til et Tidsskrift af dets Niveau, og ved en Række særligt udgivne Bøger, f. Ex. C. A. Jensen: *Snedkere og Billedsnidere* og J. Olrik: *Jernovne*, har Selskabet gjort sig fortjent af enhver, som vil beskæftige sig med vort Lands Kulturhistorie.

Som Tiden gik og de oprindelige Forhold ændredes, blev det klart, at »*Fra Arkiv og Museum*« næppe vilde kunne fortsætte sit fortjenstfulde Oplysningsarbejde uden at maatte skifte Ham. En stærkere Illustrering af Artiklerne var saaledes ønskelig; paa den anden Side maatte en Del af det topografiske Stof fremtidig henvises til Amtsaarbøgerne. Da nu ogsaa Selskabets pekuniære Forhold undergik en Ændring — Statstilskuddet faldt delvis bort —, er det forstaaeligt, at den Bestyrelse, som paa en lige saa taalmodig som opofrende Maade havde ledet Selskabet siden 1903, ikke ønskede at paabegynde et nyt Bind.

Paa et Møde den 20. Januar 1916, altsaa omtrent paa Selskabets 18aars Fødselsdag, fremsatte Bestyrelsen sit Ønske om at fratræde. Et Udvalg af de tilstedeværende blev nedsat for at søge tilvebragt en ny Form for »*Fra Arkiv og Museum*«, og Resultatet blev, at der hermed vil blive gjort et Forsøg paa at paabegynde en ny Serie af Tidsskriftet i nyt Format, som bedre tillader Illustrering, og under ny Ledelse.

Det bliver vore Museer og Arkiver, der for Fremtiden vil komme til at yde Hovedmassen af Tidsskriftets Stof. Af de rige Samlinger

maa vor Tid hente Oplysninger om Fortidens Levesæt og Livsvilkaar, Kunstindustri og Kunst. Paa dette Felt kan Tidsskriftet naturligvis ikke respektere de i Selskabets Titel givne geografiske Grænser.

Desuden vil »*Fra Arkiv og Museum*« forsøge at give Oversigter over de væsentligste Begivenheder her i Landet paa den kulturhistoriske Forsknings Omraade; endelig vil »*Fra Arkiv og Museum*« forsøge i en særlig Rubrik at hjælpe sine Abonnenter til Rette i deres Undersøgelser paa de kulturhistoriske Omraader, og om muligt skaffe dem Oplysning og Svar paa deres Spørgsmaal.

Men for at kunne føre Tidsskriftet videre er det *absolut nødvendigt, at Medlemsantallet forøges; dertil paakalder Bestyrelsen Selskabets Medlemmers bedste Hjælp.*

Til Hovedkommissionær har Bestyrelsen antaget Boghandler *A. Busck*, Købmagergade 49; han saavel som Bestyrelsens Medlemmer modtager Indmeldelser.

A. DANNESKIOLD-SAMSØE,
Brattingsborg pr. Koldby,
Samsø.

A. THISET,
Tronholt,
Klampenborg.

O. ANDRUP,
32, St. Hanstovr,
København N.

»For 40 Aar siden«.

Minder fra det gamle Geheimearkiv.

Af Arkivar **A. Thiset.**

I.

For henved 25 Aar siden kom i et Selskab, hvor flere Arkivmennesker vare tilstede, Talen paa Geheimearkivet i Wegeners Dage. Enhyer af de Tilstedeværende havde Noget at fortælle derom, ogsaa jeg gav nogle Erindringer tilbedste fra de Ungdomsaar 1874—83, da jeg arbejdede der som Gjæst. Afd. Rigsarkivar A. D. Jørgensen opfordrede mig da til at nedskrive det Fortalte, han vilde saa nedlægge det i Arkivets eget Arkiv, og da en tilstedeværende, hans senere norske Kollega Huitfeldt-Kaas lovede at skaffe mig omfattende Bidrag dertil fra den fortjente norske Historiker, Professor Ludv. Daae, der havde arbejdet i det danske Geheimearkiv fra 1861 af og sad inde med en hel Skat af Minder derfra, lovede jeg at opfylde Jørgensens Ønske. Huitfeldt holdt Ord: i Mai 1893 modtog jeg fra Professor Daae et Hefte paa 13 Ark Brevpapir, fuldt beskrevne, en hel, for den elskværdige gamle Professor høist betegnende Afhandling under Titlen: Wegeneriana quaedam, det danske Geheimearkiv for omtrent en Menneskealder siden. I og for sig burde jeg meddele disse Daaes Erindringer, ganske som jeg modtog dem, men dels have de en ganske privat Form og dels indeholde de en udtrykkelig Anmodning om kun at benytte dem med stor Discretion, hvorhos han navngav nogle danske Venner blandt Geheimearkivets Gjæster, som han dengang mente ene burde læse hans Optegnelser. Jeg tør sige, at jeg med den største Samvittighedsfuldhed har efterkommet denne Henstilling; thi efter at hans Wegeneriana havde cirkuleret i den af ham opgivne Kreds, have de i de følgende 25 Aar henligget som en død Skat i min Skrivebordsskuffe, sammen med nogle flere værdifulde supplerende Bidrag, som jeg dengang og senere modtog fra enkelte af de Indviede: Dr. Oluf Nielsen, Dr. Holger Rørdam, Overbibliotekar Birket-Smith og Amanuensis Fred. Jessen. Men det er saa sin Sag vedblivende at unddrage disse Skatte Dagens

Lys. Tiden iler og skulle de ligge urørte, til de kunne offentliggjøres uden at træde Nogen for nær, saa vil ogsaa den Kreds være borte, som først og fremmest vilde have Glæde af at kjende dem, den Kreds, som dels af Selvsyn, dels af Andres Beretning har kjendt det forunderlige Stykke Fortid, som Geheimearkivet under Wegeners Styrelse unegtelig var. Det var mig derfor i sin Tid en kjærkommen Mellemsvei, da Samfundet for Litteratur, Kunst og Historie til sin 25 Aarsfest tillod mig at knytte et lille Tidsbillede fra Samtiden for Samfundets Tilblivelse, en Sammenfletning af de Traade, de ovennævnte Herrer havde været saa elskværdige at give mig, med hvad jeg selv har oplevet, især da Professor Daac da havde givet mig fuld Dispositionsret over hans Andel af Optegnelserne. Forrige Vinter gjenfortalte jeg dette Tidsbillede i Historisk Samfund, hvad der gav Stødet til, at det her meddeles.

Fra Rigsarkivets nuværende Læsesal kan man vanskelig danne sig et Billede af Geheimearkivets Læsesal for 40 Aar siden. Dengang var Læsesalen, eller Contoiret, som dens officielle og mere correcte Betegnelse var, paa Bygningens 2. Sal. Ad den ganske characteristiske Trappegang, hvis svære, gamle Egetræs Trin paa Grund af den ved sidste Slotsbrand foranledigede Brandfrygt blev ombyttet med Stentrin, kom man gennem en lav og smal Dør ind i et ved et Trægitter fra en Arkivhvælvning afskildret lille Rum, der tjente dels til Forværelse for Contoiret, dels til Garderobe og Toiletrum. Til den Ende var der paa Træskillerummet anbragt 5, siger og skriver fem Knager og ved Døren ind til Contoiret stod en gammel, tarvelig Servante. Jeg skylder dog Sandheden at tilføie, at Knagernes Antal engang blev noget forøget, takket være en energisk Agitation fra den eneste Repræsentant for det relative Reform- og Fremskridtsparti, som fandtes selv inden for Geheimearkivets Mure, den daværende Arkivassistent Krarups Side; men den for alle Andre selvindlysende Nødvendighed af denne Foranstaltning gik aldrig op for hans høie Chef, som ofte om Morgenen, naar han kom, standsede i Forværelset og sagde til det ham ledsagende Bud: »Ja, det var de Knager, den lille Krarup absolut vilde have. Gud veed, hvad det skulde være godt for!« Medens Knagerne vare tilgængelige for os alle, saavel de Besøgende som for Arkivets Personale, saa gjaldt det samme ikke Servanten. Jeg mindes ialfald aldrig, at Andre end Arkivets høie Chef betjente sig af den, hvad enten dette nu skyldtes den for Arkivet gjældende Subordination og Respect, eller simpelt hen den Omstændighed, at Døren til Læsesalen altid stod aaben, hindrede Andre i at benytte den. Vist er det, at denne Omstændighed ikke i fjerneste Maade anfægtede Conferentsraaden. Ogsaa mod denne Servante rettede det før nævnte Reformparti engang et energisk Angreb. Anled-

ningen var den, at en ung Dame havde faaet Tilladelse til i Arkivet at anstille historiske Studier, et hidtil i Geheimearkivets Annaler ganske ukjendt Tilfælde; men alle Forsøg paa i den Anledning at faae Servanten henflyttet til en mindre iøinefaldende Plads strandede ganske. »Vil Frøken N. N. arbeide her i Arkivet, maa hun tage Forholdene som de ere; vi kunne ikke lave Geheimearkivet om for hendes Skyld.« De let forudseelige Følger udeblev ikke. En Dag kom Frøkenen op ad Trappen, just som Geheimearchivarius stod ved den aabne Servantedør. Han klarede Situationens Vanskelighed med overlegen Ro: »Lad Dem ikke genere, lille Frøken, vær saa god; jeg er strax færdig!« Men Frøkenen bevarede ikke en tilsvarende Sindslikevægt. Hun flygtede hovedkulds ned ad Trapperne og kom ikke mere i Geheimearkivet i Wegeners Dage.

Alt heraf fremgaar noksom, at Wegeners mest fremtrædende Egenskab var en udpræget Conservatisme. Hvor ofte har jeg ikke hørt ham citere Werlauffs Ord: »Jeg hader enhver Forandring, selv til det Bedre!«

Fra Forrummet førte altsaa en i Reglen aabenstaaende Dør ind til Contoiret. Dette var et 26 Fod langt og 12 Fod bredt Værelse med to Vinduer mod Gaarden. Væggene optoges af et Par Skabe, dels fyldte med Registrantkapsler, dels til midlertidig Henlægning af de i Brug værende Arkivalier, af en Pult i den ene Krog og et Bornholmeruhr i den anden; paa Gulvet stod et aflangt Bord, hvorved høist 12 Mennesker kunde sidde, men som dog fyldte hele Værelset, saa at kun en smal Passage blev tilbage rundt om det. Ved dette Bords Endeplads nærmest Døren sad i min Tid første Arkivsecretair og Registrar, Lieutenant C. U. A. Plesner, for den modsatte Bordende 2. Arkivsecretair og Inspector C. M. A. Matthiessen. Paa Langsiden med Ryggen mod Vinduet sad Arkivassistent Krarup nærmest Plesner med den ene af Arkivets to Stipendiarer ved sin anden Side. Ved den anden Langside sad eller rettere stod, ved en paa Bordet opstillet Læsepult, den anden Stipendiari C. E. Secher. Til Besøgende var altsaa kun 7 Pladser, men tidligere havde dog Tallet været endnu mindre; thi da sad Arkivets høie Chef, som nu havde sin Plads i et lille indre Rum, et Allerhelligste, hvortil en aaben Dør førte bag Matthiessens Plads, i selve Contoiret ved et for Enden af det store Bord opstillet mindre Bord, der hvor Matthiessen senere sad. Paa Plesners Plads sad dengang Prof. Kall Rasmussen med Plesner, Mathiessen, den ene Stipendiari og Professor Thyge Becker ved den ene og C. E. Secher ved den anden Langside, saa at der kun var 5 Pladser til de Besøgende.

I Regelen var dog dette ringe Antal Pladser tilstrækkeligt. Det gik nemlig den Gang ikke saa glat at faae Adgang til Arkivet som nu.

Jeg selv turde i flere Aar ikke forsøge derpaa, skjønt jeg da alt offrede den gamle danske Adels Historie al min Fritid; men jeg nærede nu maaske ogsaa overdrevne Anskuelser om Vanskeligheden derved. Jeg var nemlig dengang ansat i den kgl. Civilliste og her havde jeg stundom set Ansøgninger, indgivne ved Audientserne, i hvilke Kongens Bistand paakaldtes til Opnaaelse af den Adgang til Geheimearkivet, som Geheimearchivarius havde nægtet de Vedkommende. Blandt saadanne Ansøgere mindes jeg en af Kong Christian VIII's forfælede Protegéer, cand. jur. Hollard Nielsen, ham der paa Titelbladet af sine historiske Romaners 1. Hefte — længere naaede de sjældent — kaldte sig Prinds af Valois, nok fordi en Soldat af Spaniolerne var hans Fader. Nu! Wegener har sikkert havt sine gode Grunde til at nægte Prindsen af Valois Adgang til Geheimearkivet; Ansøgningerne til Kongen aabnede ham ialtfald heller ikke Arkivets Døre, hvorimod jeg selv slap let nok igjennem, da jeg omsider vovede mig derind. Jeg blev nu ogsaa indført af Arkivassistent Krarup, og snart blev jeg klog over, at det ogsaa havde været mig en anbefaling hos Conferentsraaden, at jeg hørte Hoffet til — rigtignok saa langt ude i Peripherien som vel muligt. Alt efter faa Besøg i Contoiret avancerede jeg hos Conferentsraaden til Hæderstitlerne »min lille Ven«, »min rare Ven«, og jeg husker tydeligt, at de anvendtes første Gang en Morgen, da Conferentsraaden, strax som jeg havde sat mig, kom hen til mig, lagde sin Arm om min Skulder og sagde: »Var min rare Ven med til Hofbal iaftes?« »Nei, Hr. Conferentsraad, saa langt naaer Indbydelserne ikke ned.« »Det var kjedeligt, saa fik De ikke see mig føre Ballet op med Prindsesse Thyra.« Jeg maatte le, Prindsesse Thyra og Conferentsraaden, som han stod for mig, med sit skolemesteragtige Ydre, sin blanke Isse omkranset af stive graa Haar, den snusfyldte Næse, iført Slaabrok og Slæbere, hvilke Pontificalia Buddet hver Morgen iførte ham, saasart han kom. Ham valsende med Prindsesse Thyra!

Det var gamle veltjente Attributter denne Slaabrok og disse Tøfler, og det samme gjaldt om det blaa- og rødternede Lommetørklæde, der laa bag hans Ryg i Stolen. Jeg tør ingenlunde sige, at det som Slaabrok og Slæbere aldrig blev fornyet, men vist er det, at det ofte havde en betænkelig Tilbøilighed til at hænge fast paa Slaabrokken som en Kammerherrenøgle, naar Conferentsraaden gjorde sine Vandringer gjennem Contoiret ud til Servanten.

Caspar Frederik Wegener var en fyensk Præstesøn — hele Arkivets Personale var en Tid Præstesønner —, og sit Barndomshjem Gudbjerg Præstegaard og sine Forældre omtalte han stedse med den største Veneration, ligesom han ogsaa til sin Dødsdag med rørende Omhu sørgede for Vedligeholdelsen af Forældrenes Gravsted paa Gud-

bjerg Kirkegaard, hvor han ogsaa selv siden blev stedt til Hvile. Det var da heller ikke fra Barndomshjemmet, at han medbragte det Hang til Pendantseri, som siden blev et fremtrædende Træk i hans Character. Spiren til dette Pendantseri blev lagt, da han var i Huset hos Rector U. A. Rohde i Nyborg, der selv var en stor Pedant og som favoriserede den lille Caspar i saa høi Grad, at han aldrig taalte nogen Udsættelse paa denne fra Lærernes Side. Senere som Discipel i Roskilde gjaldt Wegener ogsaa med Rette for et stort Lys, hvad der bl. A. omtales i Mynsters Udgave af Laubs Breve. Foruden Rohde omtalte Wegener senere ofte sin anden Nyborgske Rector Eiler Munthe, sjeldnere derimod sin Rector i Roskilde, Etatsraad Bloch. Da Wegener tog theologisk Examen, havde Prof. theol. Jens Møller rost hans latinske Stil, men alligevel ventet sig mere af en Adjunctus Scholæ. Af sine Lærere omtalte han ellers Nyerup, om hvem han fortalte, at Præsten Hornsyld havde sagt til ham: »Ja Du Nyerup, Du er nu ikke mere end en Kalkslager i Videnskabens Helligdom«. Oftest omtalte W. dog Engelstoft, hvem han smukt har biographeret. Da Engelstoft creerede W. til Doctor, havde han sagt: »Penates meos coluisti«, hvorimod der ikke medfulgte noget Broderkys, da Engelstoft ikke yndede at kysse. Disputatsen, ved hvilken den senere Overlærer Sick i Odense var Respondens, omtalte W. ofte og fortalte, at den egentlig var indsendt for Magistergraden; men at han saa fik Brev om, at den var anlagen til at forsvares for Doctorgraden. Om sit Ophold i Sorø »hvor jeg har levet i 22 Aar« talte han gjerne; men jeg har dog aldrig hørt ham fortælle, at han oprindelig kom dertil som Skrivelærer — han skrev jo en enestaaende smuk og pyntelig Haandskrift —, men desmere hviskede Andre derom og morede sig derover. I Ingemanns Breve findes et høist morsomt Brev fra W. fra Sorøtiden (1829). Han gjaldt forøvrigt for at have været en streng Lærer; selv fortalte han, at det havde været ham en Fornøielse at undervise, særlig i sit Yndlingsprog Græsk. »Der er Intet saa afskyeligt, som naar man seer Folk skrive Græsk uden at tilføie Accenterne«. En Collega af ham i Sorø, den senere Biskop N. Fogtmann omtalte alt dengang i sine Breve til P. Hjort Wegeners iøinefaldende Egoisme, hvad denne sikkert maa have læst, da siden P. Hjorts Breve udkom. Sligt tog han sig meget nær. Det ærgrede ham f. Ex. gevaltig, at Nordmanden Botten-Hansen i en Recension af Wegeners Bog om Abrahamstrup sarcastisk sammenlignede denne med Poul Møllers Lægdsgaarden i Ølsebymagle. Til Gjengjæld omtalte W. Fogtmann som den største Pedant »De kan forestille Dem«. Derimod roste han Prof. Henriksen, der siden blev Rector i Odense. navnlig som et saare tjenstvilligt Menneske, der endog tilbød sig at læse Correctur paa Andres Skrifter; paa den Maade havde han hjulpet

W. med Bondekrøniken. Om Directeur Waage, som W. ellers holdt af, fortalte han, at han led af en utrolig Opsættelsessyge.

Af sine soranske Disciple nævnte W. med Forkjærlighed de to Grever Frijs til Frijsenborg og Juellinge, navnlig den sidste: »Julius Friis, det er nu mit eget Æg«. Dennes Fader skal have tilbudt W. at kalde ham til Præst i Halsted, hvad W. naturligvis ikke modtog, men udbad sig Begunstigelsen for sin yngste Broder. Forøvrigt gav W. i Sorø — »derude paa Landet, hvor jeg befandt mig saa vel« — D. G. Monrad privat Veiledning i latinsk Stil. Som Lector i Sorø lod W. sig kalde Professor, hvad han ogsaa var berettiget til, men efterat han var blevet Geheimearkivar, optog han atter Lector-Titelen, da den dengang havde høiere Rang end Geheimearkivaren. Man forstod strax paa høiere Steder dette Vink og gav ham Rang med Professorer ved Københavns Universitet. Snart efter blev han Etatsraad og siden Conferentsraad.

Stundom udtalte W., at han angrede paa ikke at have foretrukket et Professorat ved Universitetet fremfor Embedet som Geheimearkivar, men om denne Anger var oprigtig ment, turde være et Spørgsmaal. Vist er det, at W. ikke havde synderlig Interesse for Arkivvæsen og ogsaa røgtede sit Embede paa en egen Maade. Punktlig og nøiagtig var han. Aldrig tog han Ferie, hvad der udtrykkelig fremhævedes i den trykte Aarsberetning, og fra Slaget 10 til Slaget 2 veg han ikke fra sit Contoirlocale. Derimod satte han sjeldent eller aldrig sine Ben i selve Arkivhvelvingerne, hvorfor hans Kjendskab til det ham underlagte Arkiv kun var saa som saa. Alle ved skriftlige eller mundtlige Forespørgsler foranledigede Undersøgelser i det overlod han til sit Embedspersonale, der vistnok ogsaa har samlet Materialet til de af W. i hans Geheimearkivartid udgivne historiske Arbejder. Hans egen Contoirtid optoges af at concipere og renskrive alle Svarskrivelser endog ned til de stereotype Adgangstilladelser. Alle skriftlige Udfærdigelser fra hans Tid, endog Udskriften, viser Conferentsraadens nitide Haandskrift, og med den Omhu og Nøiagtighed han anvendte derpaa, tog slige Arbejder megen Tid. Ja selv Copibogen førte han ofte selv.

Ligesaalidt som han selv drev Arkivstudier, ligesaalidt interesserede han sig i Reglen for Andres Studier der, hverken Personalets eller de Besøgendes. Hyppig yttrede han, at det vilde være saare ønskeligt, om alle Arkiver kunde holdes lukkede nogle Aar; thi da vilde Bibliotheker og trykte Kilder benyttes desto bedre og grundig Lærdom tiltage. Han lagde ikke Skjul paa, at det var ham afgjort imod, at Personalet udgav noget udenfor Arkivets egne Aarsberetninger og Danske Selskabs Skrifter; i dette sidste Selskab var nemlig W. Formand og Tyge Becker og senere Plesner Secretair. De Besøgende

var han sikkert helst helt fri for. Hans Uvillie mod os traadte naturligvis ikke lige skarpt frem. Endnu den Dag i Dag haves i Arkivet ofte Besøg af skaanske Bønder, der af gamle Jordebøger ønske Oplysning om deres Eiendomsforhold — mærkelig nok er det altid kun *skaanske* Bønder, der komme i sligt Ærinde —; slige Besøg saas ogsaa i Wegeners Dage, og da kunde man høre Conferentsraaden høilydt sige: »Aa, lille Plesner, se at blive af med dem«. Naturligvis hørte det til de store Sjældenheder, at Adgang ligefrem blev nægtet, saaledes som Hollard Nielsen, men der var stor Forskjel paa den Imødekommen, hvormed en ny Gjæst modtoges. Det kunde hedde: »Ja Lieutenant Plesner vil hjælpe Dem til Rette, først med at opsætte en Ansøgning om Adgangstilladelse, men det er kun en Formalitet. De kan godt begynde Deres Studier strax«; men det kunde ogsaa hedde: »Ja Adgangstilladelsen skal De have gennem Cultusministeriet. Naar De derfor vil bringe mig et til Ministeriet stilet Andragende, saa skal jeg sende det videre med min Anbefaling. Saa faaer jeg Ministeriets Svar efter nogle Dages Forløb og sender Dem saa Underretning til Deres Bopæl her i Byen, hvis De vil have den Godhed at opgive denne.« Var den Paagjældende en Provindsbeboer, vilde oftest Tilladelsen først komme ham ihænde længe efter, at han atter var reist hjem. Egentlig var Læsesalen kun aaben fra Kl. 11—1, hvad de Besøgende ofte maatte høre, men de taaltes fra Kl. 10—2. At faae Tilladelse til at komme om Eftermiddagen, da Plesner og Matthiessen i Sommermaanederne arbejdede i Arkivet for deres private Studiers Skyld, hørte til de største og allersjældneste Begunstigelser. Daae fortæller, hvorledes han 1867 opnaaede denne Gunst ved en Krigslist. Han fik Christiania Universitet til at sende W. alle de af dette udgivne academiske Skrifter og en stor Del andre paa offentlig Bekostning udgivne Værker og sørgede for, at hans eget Navn blev nævnt i Følgeskrivelsen, friede strax efter Gavens Modtagelse og fik Ja.

De Besøgendes Tal var som sagt ikke stort. Af ældre Forskere nævnedes W. stundom gamle Conferentsraad Moldenhawer, om hvem han saa gjerne fortalte, hvorledes en stud. theol. efter endt Forelæsning kom hen til ham for at anbefale sig til et Stipendium. Moldenhawer pleiede ved slige Leiligheder at være meget forekommende, men da Studenten uheldigvis kom til at røre ved Cathedret, skød Moldenhawer hans Haand bort med de Ord: »Hic locus mihi uni concessus est.« J. E. Larsen omtalte W. med stor Respect, hvorimod han jevnlig talte nedsættende om Molbech. Ogsaa paa Schiern »den aandrige« havde han meget at udsætte. »Han staar paa Gaden og ser sig om, uvis om, hvorhen han skal vende sig for at faae Ende paa Tiden«. Allen, der en Tid var en saa hyppig Gjæst, at Ingen maatte sætte sig

paa hans Plads, end ikke, naar han ikke ventedes, nød i Virkeligheden kun en vis succès d'estime, men Skylden laa maaske mest hos Allen, der ofte i Arkivet optraadte en Smule brusque og kort for Hovedet. Naar Paludan-Müller nævnedes, stiklede W. i Reglen paa, at P. M. havde kaldt sin Afhandling om Machiavelli et Forsøg i den høiere historiske Kritik. Af norske Forskere omtaltes Lange og Daa med stor Velvillie, ligesom W. ogsaa efterhaanden fik en Del Godhed for Yngvar Nielsen »det unge Blod.« P. A. Munch kaldte han altid »det Geni«, men det betød ikke noget Godt i W.'s Mund. I mange Aar sendte han altid en summarisk Hilsen til Norge »til gamle Bekjendte, hvad de nu hedder«; men efterhaanden fik Birkeland, Daae, Huitfeldt og Yngvar Nielsen en udtrykkelig Hilsen sendt. Det var da ogsaa disse Nordmænd, der hyldede ham i Telegrammer, for Daaes Vedkommende paa Latin, paa hans 80 og 90aarige Fødselsdage. Af Svenske satte W. særlig Pris paa Bibliothekar Styffe, hvem Daae roser som det flittigste Arkivmenneske han har kjendt, med Rette, thi endnu i sin høie Alderdøm var han en jevnlig Gjæst i det danske Rigsarkiv. En mærkelig Fremtoning blandt de Besøgende var ellers den svenske Præst Abraham Cronholm; om ham fortæltes, at han engang, da Plesner vilde forestille en Landsmand af ham, Rigsantikvarius Hildebrand, rasende over at være bleven forstyrret, brølede: »Rigsantikvarius, Rigsbibliotecarius, Rigssecretarius — Rigsdromedarius«, og dermed vendte sig om til sit Arbeide.

En ganske særlig Stilling blandt de Besøgende indtog Dr. Holger Rørdam. W. havde gaaet i Skole med Rørdams Fader og havde stor Respect for Sønnen, der til Gjengjæld stedse mindedes W. med stor Sympathie. Dog selv R. maatte med Sorg bekjende, at W. ingen Interesse havde for hans Studier. Nei, den eneste, der kunde rose sig i den Retning, var maaske C. T. Engelstoft, men han syslede jo ogsaa med W.'s Fødeøs Historie. W. holdt i det Hele taget ikke af, at Lærdom var productiv: »Naar man begynder at skrive, gaar man tilbage«, var hans stadige Omkvæd. O. Nielsen fortæller, hvorledes Plesner engang bragte ham en Afhandling om »Skottefruen«, Fru Anne Rustung, som han ønskede trykt i Danske Samlinger, men han bad O. Nielsen sætte sit Navn paa som Udgiver »De veed jo nok, at W. ikke holder af, at der bliver udgivet noget af os i Arkivet.« Ogsaa W.'s før berørte Uvillie mod de Besøgende kunde ved enkelte Leiligheder bryde frem. Selv den flittige P. Seidelin, »Allens ufortrødne Helot«, som Daae kalder ham, der var en stille, beskedne Mand, undgik ikke en Overhaling: han optog for meget af Hr. Krarups Tid; han burde have kunnet læse i Krarups kløge Øine, at han ikke skulde incommodere ham med flere Spørgsmaal.

Et Udslag af denne Uvillie var derimod ikke det ganske meningsløse Forbud, som dengang bestod imod, at de Besøgende fik Arkivets Registraturer at se; det var vist kun en hellig Arv fra Fortiden. Dog følger det af sig selv, at Folk, der arbejdede længe og stadigt, efterhaanden bleve habitués og behandledes som begunstigede Nationer, og vi ere mange, der kun kunne prise den Imødekommenhed, der blev os viist.

W.'s indre Styrelse af Arkivet var naturligvis ingenlunde i Overensstemmelse med Nutidsfordringer, dertil var den altfor meget en Fortsættelse af gamle Dages Trædemølle. Fortidens Ordning og Fordeling af Arkivalierne var urørlig, hvor meningsløs den end i og for sig kunde være. Nye Afleveringer opstilledes blindt i Henhold til de medfulgte Designationer uden Forsøg paa at bringe dem i Forbindelse med alt i Arkivet mulig værende Arkivalier af samme Art. Fortløbende Protocolrækker blev paa den Maade ofte opstillede i Smaapartier paa høist forskjellige Steder i Geheimarkivet. Hvor lidt arkivalsk Begreb Datiden havde, ses bedst af, at en uhyre Samling uordnede Concepter til Cancelliets Expeditioner helt tilbage til det 16. Aarh. første Halvdel blev ordnet topographisk, som Grundlag til en stor topographisk Samling, hvori man saa senere henlagde alle mulige andre Sager. Man oversaa rent, at denne Samling, om den var bleven holdt samlet og ordnet chronologisk, vilde have været et værdifuldt Supplement til Cancelliets Protocoller, især da mange af Concepterne forsætligt eller uforsætligt slet ikke vare blevne indførte i disse. Personalets Tid optoges dels af at expedere de Besøgende, dels af en haabløs Extrahering paa Registrantsedler af de enkelte Actstykker, haabløs fordi Arkivet naturligvis alt dengang forøgedes hurtigere end Registrantsedlernes Tal voxede. Jeg mindes en lille Samling paa 3 smaa Pakker Aktstykker; til disse 3 Pakker havde man i W.' Tid skrevet 18 Capsler fulde af Registrantsedler; et ganske unyttigt Arbejde, thi Folk foretrak naturligvis at gennemse de 3 Pakker fremfor de 18 Kapsler. Dette Seddelskriveri udartede i den Grad, at jeg mindes, at en af Personalet roste sig af til en gammel Urtekræmmerregning fra det 18. Aarh., der tilfældig var bleven liggende som Omslag om en Pakke, at have skrevet hele 24 Registrantsedler. W. selv savnede ganske Initiativ; skete der i hans Tid Indførelse af noget Nyt, kunde man være sikker paa, at Stødet dertil var kommet ude fra. Dette gjaldt f. Ex. Oprettelsen af Stipendiarpladser og Udgivelsen af trykte Aarsberetninger; i begge Tilfælde var Skylden den daværende Cultusminister, Biskop Monrads. For sit Embedspersonale havde W. ringe Interesse. Aldrig hørte man ham sige et anerkjendende Ord om den tidlig afdøde Registrator Hans Knudsens Fortje-

nester. Og hvad Kall Rasmussen angaar, saa var hans tidlige Bortgang aabenbart ikke W. nogen Sorg. Det skal have været et Syn for Guder, at se W. slaa Armen om Kall R.'s Hals og sige »den berømte Mand«; men Tonefaldet var ikke ægte og Kall R. følte sig aabenbart ikke smigret. Der var slet ikke Tale om at anvende Personalet efter hvers specielle Egenskaber og Dygtighed, der snarere kuedes end fremdroges af W. Betegnende er ogsaa hans Svar til Buddet i Arkivet, der bad om Forhøielse af sin uselige Løn og alt havde Ministeriets Tilsagn derom, naar blot Conferentsraaden vilde komme med en Indstilling: »Nei min gode Jørgensen, spis De tørt Brød og drik Vand til, saa bliver der endda Noget tilovers!« — en Udtalelse, der rigtignok maa ses i Belysning af W.'s egen tarvelige Levevis, hvorom mere siden.

Som W.'s Klædedragt noksom viste, betragtede han Geheimearkivets Localer som sit private Contoir. I det før beskrevne Costume modtog han de mest høit staaende Personer. Jeg var engang Vidne til et saadant Besøg. Det var en stille Vinterformiddag; mod Sædvane forstyrrede ingen anden Lyd vort Arbeide end den ensformige Sprutten af Plesners Gaasefjer. Saa høres hurtige Trin op ad Trappen. Ind farer Arkivbudet, en rødhaaret Jyde, Madsen, og siger aandeløs til Plesner: »Hans Kgl. Høihed Kronprindsen« — »Hva sier De Madsen?« ---»Dæ æ Krownprinsen!« — Op farer Plesner og med lange Skridt ind til W. — »Hr. Conferentsraad, det er Hs. Kgl. Høihed Kronprindsen.« — »Hva er der, lille Plesner?« — »Det er Kronprindsen!« — Op farer W. af sin Stol og med Udraabet: »Nu troer jeg Satan gale mig —« begyndte han at slide Slaabroken af sig. For silde! Der stod alt Kronprindsen smilende i den indre Dør, som strax lukkedes efter den retirerende Plesner. Hvad der saa passerede i det indre Rum, veed jeg naturligvis ikke; men efter en 20 Minutters Forløb aabnedes Døren atter og Hs. Kgl. Høihed kom baglænds tilsyne, efterfulgt af den bukkende Conferentsraad. Under sin Kребsegang agtede Hs. Kgl. Høihed ikke den snævre Passage mellem det store Arbeidshord og den før omtalte gamle Pult, men tørnede saa stærkt mod Bordet, at han tabte sin høie Hat. Conferentsraaden vilde skyndsomt bukke sig og tage den op, Kronprindsen høist elskværdigt vilde lige saa skyndsomt komme den gamle Mand i Forkjøbet og Følgen blev et ikke helt ceremonielt Sammenstød mellem de to Pander, heldigvis dog ikke heftigere, end at Buk og Complimenter kunde fortsættes videre ud paa Trappen og ned til Yderdøren. For os faa Øienvidner var det en særlig Nydelse Aaret efter i Geheimearkivets Aarsberetninger at læse den officielle Rapport om dette Besøg. I et Afsnit omhandlende Besøg paa Læsesalen i det hennrundne Aar hedder det:

»Blandt Besøgene maatte det være tilladt paa dette Sted, af en let forstaaelig Mangel paa en egen Rubrik, først at nævne det, som Hs. Kgl. Høihed Kronprindsen Naadigst behagede at aflægge den 17 Januar uanmeldt og uden Følge. Hs. kgl. Høihed indtraadte lidt over Kl. 11 i det af Archivets eget Personale og Fremmede opfyldte Contoir, tog Plads i det lidet Rum, hvori Geheimearchivarius arbejder, tilbragte der en Times Tid og forlod det under de naadigste Udtryk.«

Jeg er vis paa, at det har været Hs. Kgl. Høihed en speciel Tilfredsstillelse at have overrumplet W. i Slaabrokken; thi sandelig kun i den var Wegener Wegener, derimod ikke i sorte Klæder eller i den guldbroderede Cabinetssecretair-Uniform, som han af Kong Frederik VII. opnaaede en personlig Tilladelse til at bære. Saa berømt var Slaabrokken endogsaa i Udlandet, at den bekjendte tyske Historiker Professor Schirren engang fortalte, hvorledes han var bleven betuttet og forvirret ved den i det uforanderlige Geheimearkiv skete Forandring, da Kall Rasmussen og Tyge Becker vare døde og W. var flyttet fra det ydre Contoir ind i det inderste Værelse, »da sach ich aber den Herrn Conferentzrath in seinem Schlafrock und dann wusste ich, wo ich war.«

Men Slaabrokken var ikke det eneste Vidnesbyrd om, at W. regnede Contoiret som sit private Locale. De daglige Samtaler mellem W. og Plesner vidnede høilydt i samme Retning. W.'s yngste Broder. Præsten i Halsted, var nemlig gift med Plesners Søster, han havde i sin Tid været Huslærer i Plesners fædrene Hjem paa Langeland, og da W., skjønt han kun yderst sjældent bærede sin i Kjøbenhavn levende Familie med en liden Paahilsning, nærede en levende Interesse for hele sin Slægt, var der til enhver Morgenhilsen mellem W. og Plesner knyttet en Forespørgsel til den fælles Families, Laalikefolkets, Befindende. Særlig interesserede W. sig for sine to Brodersønner, Plesners Søstersønner, af hvilke den ældste en Tid var i Huset hos Plesner og dennes ugifte Søster. »Naa, hvordan gaar det saa Drengen? Læser han noget paa sine Ting«. — »Ikke det bitterste, Hr. Conferentsraad!« kunde Svaret lyde, naar Humeuret var godt. Et Par af disse Familieconferencer have præget sig saa fast i min Hukommelse, at jeg ikke kan nægte mig den Fornøjelse at gjenfortælle dem. Altsaa: »God Morgen, lille Plesner! Er der noget Nyt fra Laalikefolket?« — »Dertil kan svares baade Ja og Nei, Hr. Conferentsraad!« — »Naa, hvordan det?« — »Jo, der er ikke kommet Brev, men der er kommet det, som bedre er, nemlig et røget Svineho'de.« — »Et Svinehoved! Er det det, man kalder for Sylte?« — »Ja det kan man godt faae deraf; men man kan ogsaa salte det eller røge det. Især er et røget Svineho'de en ualmindelig delicat Frokostret, naar man faaer —«. »Ja, det er godt, lille Ples-

ner; der ligger nogle Sager derinde, vil De se paa dem!« — Men denne Formaning hindrede ikke Plesner, der nu var inde paa et Yndlingsthema, i at fortsætte sit afbrudte gastronomiske Foredrag, nu inde paa sin Plads, med Arkivassistent Krarup som Tilhører: »Nei, et røget Svineho'de til Frokost og saa et Par blødkogte Æg og en god Boeuf er ikke at foragte.« — »Bliver det ikke for meget paa engang?« — »Ikke paa nogen Maade! Det har jeg spist mangan en god Gang; men veed De forresten, hvad for en Gemyse, der er god til røget Svineho'de?« — »Nei — jeg tænker Skorzonérrødder.« — »Ptøi — Skorzonérrødder, de kan være gode til at spolere det bedste Svineho'de med. Nei, man skal ha'e en Salat, tilberedt af den hvide Malva« osv. osv. Eller en anden Gang, en Morgen ved Juletid: »Naa, lille Plesner, hvordan har Drengene det?« — »Jo tak, Hr. Conferentsraad, de er imorges reist til Laaland for at holde Jul.« — »I den Hundekulde! Fik de godt med Klæder med?« — »Ja, Caspar havde sin store Reisekappe, og Ulrik havde leiet sig en Pels.« — »En Pels! Ja det skal fedt forslaa!« — »Ja, da veed jeg ikke, hvad Conferentsraaden mener, han ellers skulde taget med.« — »Ih, han skulde naturligvis taget sine Sengklæder med.« — »Da tænker jeg, naar han kom med dem i en Jernbanecoupé, saa vilde Folk bede ham blive hjemme i sin Seng, naar han vilde ligge i sine Sengklæder.« — »Ja, det kjender jeg ikke noget til, men det gjorde Drengene altid paa Sorø, naar de reiste hjem i Julen.« — »Ja det troer jeg, dengang gik Reisen paa en aaben Bondevogn og ikke i en Jernbanecoupé.« —

Vi, Arkivets Gjæster — der ved saadanne Samtaler var den bare Luft —, indviedes paa den Maade i Conferentsraadens intimeste Familiel forhold. Vi kjendte alle Familiemedlemmerne ved Fornavn: Malvine, Thora, Olga, Hans Christian, Caspar, Ulrik osv. osv. Selv førte W., som bekjendt, et trist Eneboerliv i sin Ejendom paa Vesterbrogade med sit store Bibliothek og en gammel Pige (Nicoline, senere Marie). Hans Levevis var yderst tarvelig, og da han faa Aar før sin Afgang blev syg, yntedes der om, at Sygdommen nærmest skyldtes Afkræftelse paa Grund af mangelfuld Ernæring. Hans daglige Middag sagdes at bestaa af Kjødsuppe, kjøbt hos Høkeren i Forhuset, og Torskehaler, og da Lægen bebreidede Pigen, at de Æg, hun købte til Conferentsraaden, vare gamle, undskyldte hun sig med, at hun, da hun kun havde 20 Rd. om Maaneden til at føre Hus for, ikke kunde skaffe ud-søgte Varer. Hver Fastelavns morgen spurgte Plesner, om Conferentsraaden havde faaet brav mange Fastelavnsboller, hvortil W. svarede: Nei, han kunde ikke taale dem, fordi der var Smør i dem, og Smør havde han ikke spist i 20 Aar. Engang, da Plesner mødte for sent i Arkivet, undskyldte han sig med, at han sammen med sin Broder havde

spist en god Frokost, hvad der fremkaldte et »Føi for Satan!« fra W.'s Mund. Daae beretter forøvrigt, at W. ved et af hans seneste Besøg i W.'s Hjem, bød ham en Cigar, »den kjæreste Cigar i mit Liv, thi en slig Humanitas havde været utænkelig i W.' Velmagtsdage.« Om det ogsaa var den bedste Cigar, Daae har roget i sine Dage, melder Sagaen Intet om. I de senere Aar var forresten Krarup, der stod i forholdsvis stor Gunst hos W., dennes bestaltede Raadgiver og Tilflugt i Husholdningssager som i alskens Bynyt. Jeg mindes saaledes, at W. en Morgen strax efter sit Komme begyndte: »Idag er der 3 Ting, som min rare Ven maa sige mig Besked om. 1) Læser jeg i Aftes i Avisen, at et Barn var bleven overkjørt i Jernbanegade. Saadan en Gade kjender jeg ikke, hvor ligger den?« — »Ja den er let nok at finde. Blot Hr. Conferentsraaden i Eftermiddag, naar De gaar hjem, istedetfor at gaa ud ad Vesterbrogade, dreier af tilhøire —«. »Dreier af tilhøire! Nei, det faaer De mig aldrig i Verden til. Da jeg havde været syg, og Lægen vilde, at jeg skulde gaae i Luften hver Dag, vovede jeg en Dag at dreie af fra Vesterbrogade, men det skulde jeg ikke have gjort, thi jeg maatte spørge hele 14 Gange om Vei, før jeg fandt tilbage til Vesterbrogade. Nei lad saa hellere det Spørgsmaal være og lad os gaa til det næste. I samme Avis stod der atter og atter nævnt en Mand, der hedder Christen Berg, hvem kan det vel være?« Efterat der saa, formodentlig for 10. Gang, var gjort Rede for Bergs offentlige og private Carriere og Virksomhed, kom det tredie og sidste Spørgsmaal: »Marie siger mig iaftes, at mine Uldsokker snart ikke kan mere. Jeg skal altsaa have nogle andre, men hvor kjøber man saadanne Tingester«. Krarup anbefalede forskjellige Hosekræmmere og særlig Udsalget af Blindes Arbeider. — »Ja, jeg maa jo være forsigtig; De veed nok, hvorledes det engang gik mig. Naa ikke! Ja saa skal De høre. Der manglede en Knap i min sorte Vest, hvorfor min gamle Pige vilde have, at jeg skulde sige Skrædderen Besked om at hente den og sy Knappen i. Da jeg saa kommer til Skrædderen og han hører, hvad Talen er om, forklarer han mig, at den Vest var saa medtaget, at det var bedre, han syede mig en hel ny. — »Ja det maa De bedst forstaa, gjør De saa det.« — »Men naar Conferentsraaden faaer en ny Vest alene, saa vil Kjole og Benklæder stikke saa stærkt af mod den, saa det er vist bedst, at jeg syer Dem et helt Sæt.« — »Mener De, det er nødvendigt!« — »Ja ganske sikkert«. — »Ja saa er der jo ikke andet at gjøre.« — Men da det nye Sæt kom hjem, tog Marie paa Vei. »Hænger her ikke allerede hele tre Sæt ubrugte, sorte Klæder i Skabet, som Conferentsraaden aldrig har havt paa osv. osv.« — Naar slige Samtaler kom ind paa alskens Hof- og Bynyt, kunde der falde mangan en uforsigtig Yttring, i Betragtning af, at saa Mange hørte derpaa. W. for-

sikrede ofte, at han aldrig gik ud efter Solens Nedgang; dette stod i Forbindelse med, at ligesom kun yderst Faa, deriblandt Professor H. N. Clausen, besøgte ham som virkelige Bekjendte, saaledes kom han selv kun til endnu Færre, f. Ex. hos Werlauff og saa tidligere til Hove. Frederik VII. udmærkede som bekjendt W. paa flere Maader, bl. A. ved at give ham den ikke i umindelige Tider uddelte Ring pro meritis, ligesom Kongen engang vilde gjøre ham til Kammerherre, men den Ære frabad han sig dog. — »Jeg var da i Unaade i 6 Uger.« — W. var ogsaa Exekutor i Kongens Bo og fik herved Raad til at bygge sin Bibliotheksbygning paa Vesterbro, »kun et stort Bind om mine Bøger«. Dette Byggeri var naturligvis ogsaa, saalænge det stod paa, et dagligt Samtaleemne. »Ja, jeg kommer vist tilsidst i Almensikkerheden (Gjælds-fængelet)«, var det stadige Omkvæd. I denne Bygning lod W. betegnende nok male: Luk Porten, sagtelig. Efter Tronskiftet kom han sjeldnere til Hove; skjønt ogsaa det nye Kongehus viste ham megen Venlighed, uagtet det neppe kan have været det ubekjendt, at W. ofte omtalte det meget kritisk; særlig den precieuse Dronning. Til mig fortalte han engang, hvorledes han strax efter Tronskiftet havde begjært Audients hos den nye Konge for høitideligt at overrække en forseglet Skrivelse fra den høisalige Forgænger. »Og veed De, hvad han saa sagde, da jeg med nogle passende Ord havde rakt ham Skrivelsen?« spurgte W. mig med en stærk indigneret Betoning. »Han spurgte blot: »Hvad bliver det saa til med Brændet?« Kan De tænke Dem, med Brændet!« — Naa det kunde jeg nu forresten godt. Jeg havde jo i Civillistens Arkiv set de vidtløftige Forhandlinger, den nye Civiliste havde maattet føre med Frederik VII.s Dødsbo om Købet af den forrige Civilistes store Brændebeholdning (Kongen døde jo i November Maaned). Løsningen af dette Spørgsmaal har naturligvis ligget Kongen stærkere paa Sinde end det modtagne Brev, hvis Indhold Kongen selvfølgelig havde gjættet sig til, saasnart W. begjærte Audients for at overrække det; men naturligvis har Spørgsmaalet virket som en Spand koldt Vand paa den høitidelige Overrækkelse.

Hvor uforsigtig W. var i sin Omtale af Høitstaaende i Paahør af den første den bedste, viser følgende Samtale, som jeg engang paahørte og husker Ord til andet, og som giver mig Anledning til at berigtige og supplere Holtens Beretning og W.'s Reise — »Reiser«, sagde W. altid selv — med Frederik VII.

Under en Samtale med afdøde Kammerherre Ferd. Krogh, en lille zirlig Hofmand fra Christian VIII.s Tid med studset Overskjæg og let tysk Accent kom W. ind paa en Sammenligning mellem Kong Frederik VII. og hans Efterfølgers rent ydre Fortrin. Wegener holdt naturligvis paa Kong Frederik VII.: »Nei saa priser jeg salig Kon-

gen! Jeg husser det saa tydeligt, som var det igaar, engang jeg reiste med salig Kongen i Jylland, at vi maatte bede hos en Skovrider, for det var saadan et Herrens Veir, at vi alle var ganske gjenneblødte. Vi vare alle i een Stue og Kongen gik op og ned ad Gulvet med Hænderne i Lommen paa sin Stortrøie og sin Sydvest paa Hovedet; saa hviskede jeg til Marskal Levetzau: Troer Deres Excell., at en Fremmed, som pludselig stod midt iblandt os, vilde være i Tvivl om, hvem af os der er Kongen? Nei, det troede han rigtignok ikke. For se, han havde jo den deiligste Profil — men en Gris var han, han vadskede sig jo ikke! — og sikke smaa Hænder og Fødder, han saa havde, det var nu Arv efter Moderen, — men han aad sine Negle!« osv. osv.

Nogle Dage efter fik jeg rent tilfældigt fra den bedste Kilde, Geheime Etatsraad Trap, der var med paa den samme Reise, et morsomt Supplement til denne Reiseepisode. Det havde ganske rigtig været øsende Regnveir, saa øsende, at man maatte vende Bunden i Vejret paa Kongens Vogn for at øse Vandet af, og man var taget ind i Skovridergaarden dels for at afvente bedre Veir, dels for at holde Frokost. Da denne var spist, havde ogsaa Veiret bedaget sig, men samtidig var det blevet meldt, at en stor Del af Egnens Beboere havde samlet sig paa en nærliggende Gravhøj, og at en Del unge Piger ønskede at synge en Sang for Kongen. Altsaa maatte Kongen ud til Høien; men Hofcavallererne, som vidste, at Kongen ikke holdt af at blive forstyrret lige efter et Maaltid og derfor ahnede, at Kongen nu var i daarligt Humeur, holdt sig forsigtigt tilbage; kun den intetahnende W. fulgte tæt bag efter Kongen, og da denne nærmede sig Høien, ilede han endog i Forveien for at gjøre Plads for Hs. Maj. Heraf tog imidlertid Kongen, hvis onde Lune trængte til at faae Luft, Forargelse og i Alles Paahør tilraabte han W. et tordnende: »Hvad Fanden gaer der af Dig, W.; jeg troer, den Onde rider Dig!« — Tableau! W. ilede bestyrtet tilbage til Skovridergaarden og jamrede til sin Ledsager Tyge Becker: »Vi maa strax pakke sammen og reise til Kjøbenhavn, thi jeg er falden i Unaade!« Imidlertid var Kongen ogsaa kommen tilbage til Skovridergaarden, hans onde Lune var som bortblæst, og Trap nærmede sig da Majestæten med en beklagende Yttring om den stakkels W., der var saa ulykkelig over at være falden i Unaade. »Sikke Sludder!« svarede Kongen, »hvem har her talt om Unaade.« — »Ja, vil Deres Majestæt da ikke give Conferentsraad W. et Bevis paa Deres Bevaagenhed?« — »Hvad skulde det vel være?« — »F. Eks. lade ham tilsige til at kjøre i Deres Majestæts egen Vogn.« — »Ja, kan det more ham, saa for mig gjerne!«

Altsaa fik W. en saadan Tilsigelse, men da det imidlertid atter var begyndt at regne og W. med Rette mente ikke at kunne sidde ved Kongens Side med opslaaet Parapluie og jo ikke som Kongen var i Stortrøie og Sydvest, laante han af Becker en gul Nankingsregnfrakke med Hætte, hvilken sidste han trak over Hovedet. Det var efter begge Parters Sigende en høist interessant Kjøretour. W. roste sig af, at han havde maattet give Kongen Oplysning om alle de Smaa-byer og andre minderige Steder, der passeredes, og Kongen priste W.s gode Tænder. Kongen havde nemlig hos Skovrideren fyldt sin Stor-

Hs. Majestæt Kong Frederik VII lader den 9. August 1861 foretage Boringer i Kong Gorms Høj i Jellinge.

Paa Billedet ser man Herredsfoged, Auditor Glahn, Kunstmaler J. Kornerup, Kammerraad Herbst, to Minorer ledede af Minormester Møller, Etatsraad Worsaae, Kongen, Kapt. Møller, Etatsraad Lund, Conferentsraad Wegener og Kaptain Malling.

trøie med Nødder, som W. underveis maatte knække for ham. Nok er det, begge vare i Begyndelsen glade ved Selskabet, men det tog en Ende med Forskrækkelse. Vogntoget standsede i en By, hvor der var reist en Æreport, for at høre Børnene synge en Sang og Stedets Præst holde en Tale, alt i øsende Regn. Under Talen sad W. ubevægelig i sin Nankinghætte ved Kongens Side, det Hele kom jo ikke ham ved; men efter en lille Pause vender Præsten sig pludselig mod den Nankings med de Ord: »Ogsaa Dig, du ædle Kvinde, vor Konges høitelskede Gemalinde« — længere kom han ikke, thi W. foer op, slog Hætten tilbage, og Kongen vendte sig fra den forbløffede Præst mod W. raabende: »Nei hør W., nu gaaer det sgu for vidt, ned med Dig.« Mange Aar efter mindede Overhofmarskal Løvenskiold i Arkivet W. om denne Begivenhed, men W. vilde slet ikke kunne huske

noget derom, skjønt han aabenbart følte sig høist piqueret ved Hentydningen.

Ogsaa Prinds Ferdinand kom stundom paa Tale. W. har f. Ex. fortalt Professor Daae, at han engang var nærværende, da den svenske Historiker Fryxell blev forestillet for Prindsen, der sagde: »Jeg har med stor Fornøielse læst Hr. Professorens Skrifter« og, tilføiede W., »den ærlige Fryxell troede ved Gud, det var sandt.«

Af det nye Kongehus satte W. i Grunden kun Pris paa den græske Konge, der havde vundet hans Hjerte ved som Søcadet at have omtalt sine Søstre Prindsesserne som »Tøsene«.

Slige Samtaler virkede naturligvis just ikke fremmede paa de Besøgendes Arbeide, selv om Ordet ikke var henvendt til En selv; tværtimod lagde man ofte Pennen bort og hengav sig helt og holdent til at følge Passiaren, hvad enten denne førtes mellem W. og en af Personalet, mellem W. og en Gjest eller mellem Personalet, særlig mellem Plesner og Krarup. Enhver Samtale kunde dog fra W. afbrydes med et »Naada« og der indtraadte da et Øiebliks Silentium; en enkelt Gang, under et ondt Lune tordnede han endog ud fra det Allershelligste: »Jeg har hørt, at man siger her i Kjøbenhavn, at der spildes saa megen Tid i Geheimarkivet ved alskens Passiar og Vrøvl — det skal saagu være Løgn!«; men Dagen efter gik naturligvis Alt i den gamle Skure.

W.'s største Contrapart var A. S. Ørsted; det var jo ogsaa under det Ørstedeske Ministerium, at han var sat under Tiltale, hvilket gav Anledning til »Conferentsraad W. den brave«. Stundom hørte man W. sige: »Jeg veed, at der er skrevet en Vise om mig; men jeg har aldrig kunnet faae fat paa den.« Formodentlig kunde han den udenad! Hver Gang han talte om Ørsted, blev han vred. »Det var en Pedant! Han var, som om han skulde være skaaren. Han kunde ikke begribe, at der var nogen Fare for Hertugdømmerne, thi han var sikker paa, at den Sag mod Slesvigholstenerne vilde blive vunden ved Høiesteret. Og i Statsraadet, der sad Grever og Baroner, for dem skrabede Ørsted ud; nei saa var Biskop Mynster en anderledes Karl, han havde lært Grever og Baroner at bukke for sig.« Rørdam omtaler forøvrigt, at W., dengang han var under Tiltale, spillede Comoedie, talte med svag astmathisk Stemme, som om han kun med Møie fik Ordene frem; kort sagt, gjorde Indtryk af en Mand, der ikke havde ret lang Tid tilbage at leve i.

Ja! nægtes kan det ikke. W. spillede ofte Comoedie; men alle ere dog enige om, at hans Valgsprog som hvid Ridder: Patriæ caritas omnes caritates complexa, det var visselig ingen Comoedie. Hans varme Fædrelandskjærlighed var ligesaa ubestridelig som hans store

Lærdom. Det skal ikke forbigaa, at han var en af de ni, som 1849 havde Mod til at stemme mod Grundloven. Hvor stærkt end hans Egenkjærlighed og Panderterier til Tider kunde springe i Øinene, saa bevarede dog de fleste, der kjendte ham, en høi Grad af Sympathie for ham. Hans gamle Kollega fra Sorø Peder Hjort mente, at W.'s saakaldte Egoisme kun var en af stor Kraft og Dygtighed udviklet Selvfølelse, der til den ene Side slog ud i Haardhed, til den anden Side i Forfængelighed, medens den veltænkende W. netop var i høieste Grad opoffrende. Hvad Forfængeligheden angaar kan de Fleste tale med. Arthur Abrahams fortæller et morsomt Udslag af den fra W.'s Udnævnelse til Ordenshistoriograf. Hvor characteristisk var det ikke, at W., da han blev afskediget, skrev til den norske Rigsarkivar, at han dog egentlig ogsaa havde været Arkivar for Norske og Svenske, han havde gjort for dem alt, hvad han formaaede, og han haabede, man i de to Lande var tilfreds med dette; men det vilde dog være ham kjært, om han turde føle sig forvisset derom. Man forstod Vinket i Norge og W. fik St. Olafsordenens Storkors til sin øvrige Samling. Det var ham en Torn i Kjødet, da Madvig blev Elefantridder. »Professor Madvig, nu Conferentsraad M., ja nu Geheimeraad M., — man kan ikke husse alt saadant Noget.« Daae mener, at W.'s Egoisme, der jo ikke bundede i Magt- eller Pengebegjær, maaske først og fremmest var en Virkning af hans ensomme Liv. Maaske har Daae Ret og det kunde endog synes, at W. selv havde en Ahnelse derom. Ialtfald kom han, da jeg første Gang efter mit Bryllup kom op i Arkivet, hen til mig og sagde: »Maa jeg ønske til Lykke, lille Hr. T., jeg hører, De er bleven gift. Ja, det er min største Ulykke, at jeg aldrig blev gift. Allerede da jeg boede paa Sorø, gik Academiets Karle med mine Skjorter, og da levede dog endnu min Moder og holdt Hus for mig, saa kan De selv tænke Dem, hvor meget værre det siden er blevet.« Men et andet Spørgsmaal er det rigtignok, hvor oprigtig følt dette Suk var. Forresten fik W. engang, jeg troer, det var ved Majestæternes Sølvbryllup, et Brev fra en Modehandlerinde med Udskrift: »Hendes Naade Fru Conferentsraadinde W.«, hvilken Mærkelighed han naturligvis medbragte paa Arkivet. »Jeg vidste knap, om jeg turde aabne det,« sagde han. »Ja, da veed jeg dog ikke, hvo der ellers skulde have gjort det,« svarede Plesner.

W.'s Afskedigelse havde oftere været paa Tale, bl. a. under det Hallske Ministerium 1868—72; men først paa hans 80aarige Fødselsdag i Dec. 1882, blev det til Alvor, efter hans ikke frivillig derom indgivne Ansøgning. Geheimeraadstitlen, som medfulgte, dulmede næppe Smerten helt. Han levede derefter endnu en halv Snes Aar i sin Ensomhed, forglemt af det store Publikum, der, da Bladene hædrede

ham i Anledning af hans fyldte 90. Aar, forbauset spurgte: lever han endnu. Denne 90 Aars Fødselsdag saae jeg ham for sidste Gang. En Lykønskingsdeputation fra Rigsarkivet, bestaaende af Rigsarkivar A. D. Jørgensen, Arkivar Bricka og jeg, kjørte i stiveste Galla ud til hans Hjem paa Vesterbro. Vi maatte vente i det forreste Værelse, fordi Cabinetssecretairen alt var kommen for at overbringe Kongehusets Lykønskning, men Døren stod aaben og vi vexlede forstaaende Blikke, da vi hørte den velbekjendte Stemme derinde sige: »Ja, Hans Majestæt og Hendes Majestæt have altid været meget naadige imod mig, jeg kan ikke sige andet, men høiselig Kongen! ja han var nu altfor god imod mig.« Saa kom Touren til os til at stedes til Audients hos den 90aarige Excellence, iført, som han var, den velkjendte, jeg havde nær sagt, 90aarige Slobrok og do. Tøfler, men Haanden han rakte os, var varm og blød som en ung Piges. »Ja man bliver gammel,« sukkede han. »Aah! med Deres Excellences udmærkede Helbred!« — »Ja, jeg har dog af og til et Hold i Ryggen.« 90 Aar og kun en Smule Hold i Ryggen, siig saa, at Kjødsuppe og Torskehaler daglig ikke er en sund Kost. Men hvem vil banlyses til den Spiseseddel, om man saa derved kunde naae at blive en 90aarig Excellence, som dog forlængst havde overlevet sin Samtid og — sig selv.

(Fortsættes.)

Skattefund fra Skern Kirke.

Af Jørgen Olrik.

Naar Fortidens Skatte uventet dukker op af Aarhundreders Glemsel og bringer Bud fra længst svundne Slægter, sættes altid Sindene i en ejendommelig Bevægelse, og det saa meget stærkere, naar baade Sagerne selv og Fundomstændighederne er af usædvanlig Art og kan henføres til bestemte navngivne Personer i Fortiden. Dette var netop Tilfældet med det mærkelige Fund fra 17. Aarh., der i Februar 1915 gjordes ved Ombygning af Skern Kirke (Bølling Herred, Ringkøbing Amt). Som bekendt rummer Nationalmuseet et betydeligt Antal — c. 60 — Skattefund, der maa antages hengemte under de fjendtlige Indfald i Danmark i 17. Aarh., rent bortset fra de egentlige Møntfund fra samme Tid, der er endnu talrigere¹⁾. Det store Flertal af disse Skattefund har været nedgravede i Jorden og omfatter som oftest Bordsølv (Bægere og Skeer) fra Renaissancetiden; sjældnen forekommer Sølvsmykker, og endnu sjældnere Guldsmykker; Skernfundet indeholdt derimod udelukkende Guld- og Sølvsmykker (foruden nogle Mønter), og hvad Fundomstændighederne angaar, er kun ét af de hidtil kendte Skattefund fra samme Tid fremdraget under lignende Forhold, nemlig ved Ombygning af Taaning Kirkes Tagværk (Vor Herr., Aarhus A.), medens en Skat af Sølvskeer fra Midten af 16. Aarh. er fundet indmuret i Gavlen over Vaabenhuset i Smørum Kirke (Kbh.s A.)²⁾. De nærmere Omstændigheder ved Fundet var følgende:

Skern Kirke var paa den Tid under Ombygning, og man var d. 4. Februar i Færd med Nedrivning af den øverste Del af Skibets nørre Mur. Her fandtes, længst mod Øst, et tilmuret romansk Vindue, og ved Fjernelsen af dette temmelig løse Murværk stødte en af Arbejds-mændene, Niels Johnsen, paa nogle Mønter. Han raabte, at der var Penge, og tilkaldte derved Konstruktør Ingolf Christensen af Skern, ved hvis omhyggelige Omsorg Fundet udtoges og indsendtes til Museet

¹⁾ Se Oversigten i Jørgen Olrik, Drikkehorn og Sølvtoj S. 108 ff.

²⁾ Drikkehorn og Sølvtoj S. 92. 119 ff.

med udførlig Redegørelse for Fundomstændighederne. Sagerne (Mus. Nr. D 8661—70) laa i et lille broget blomstermalet Skrin af Bøg, hvis Laag dannes af Halvdelen af et flakt Trækrus; paa Laaget er malet Nürnbergs Byvaaben. Dette Skrin gik itu ved Fundets Udtagelse, men er senere atter samlet; dog mangler Bunden. I dette Skrin laa ni store Mønter og Medailler af Sølv, nemlig seks saksiske Mønter fra Aarene 1524—47, en Mønt fra Christian 4. (1604), en tysk Medaille fra 1621 og som den yngste en anselig bremisk Medaille med Prospekt af Byen og af Byens Rolandsstøtte, bærende Aarstallet 1648. Fundet

Fire Hængesmykker af Skernfundet.

er altsaa nedlagt efter dette Aar og maa utvivlsomt henføres til Karl Gustavs Indfald i Jylland 1657—60. Foruden Mønterne laa i Træskrinet et lille sirligt Læderskrin med Jagtscener i Guldtryk, og i dette lille Smykkeskrin laa en Samling Guldfigerringe og Hængesmykker af Guld og Sølv, hvis samlede Metalværd, Ædelsten og Perle iberegnet, beløb sig til c. 200 Kroner. Der fandtes tre glatte Spiralfingerringe af Guld, en af fire løse tynde Ringe sammensat Guldfigerring af en ogsaa andenstedsfra kendt Renaissance-Type, samt tre emailleerede Guldfigerringe i særdeles smukt Arbejde, de to med Planteranker dels i broget, dels i sort Emaille (Niello), den tredje med en Taffelsten, hvis Indfatning holdes af to Hænder. Til disse ejer Museet egentlig ikke fra tidligere Tid helt tilsvarende Stykker. Af endnu større Interesse som Prøver paa Renaissancetidens borgerlige Kvindesmykker var dog de fire Hængesmykker. Det ene bestaar af en Bjærgkrystal i

sølvforyldt Indfatning med vedhængende Perle, det andet af et sølvforyldt (gotiserende) Jesuavn i oval Indfatning, prydet med en rød Sten midtpaa. Disse to Stykker er af jævnt provinsielt Arbejde og røber i deres Stil en vis Efterklang af Gotik, der som bekendt længe gjorde sig gældende ned igennem Renaissancetiden.

Finere Arbejde og mere afgjort Højrenaissance (men uden Spor af Barok) præger de to andre Hængesmykker, to Jesuavne af Guld, det ene i emailleret Arbejde, begge af udpræget Renaissancetype, saaledes som denne havde udviklet sig af Gotikens Jesu-Monogram, sammensatte af Bogstaverne I H S, o: de tre første Bogstaver i Jesu Navn, skrevet paa Græsk. Disse Hængesmykker har utvivlsomt været baarne af Kvinder; Datiden satte Jesuavnet i nær Forbindelse med Kvinden, og ved borgerlige Ægtepars Vaabenskjolde fra Renaissancetiden ser man ofte, at der i Kvindens Skjold intet andet Emblem findes end et saadant Jesuavn¹⁾. Af særlig Interesse er det emaillerede Jesuavn, dels fordi det udmærker sig ved at være af særdeles smukt og veludført Arbejde, dels fordi det bærer de tre Indskriftbogstaver I G H. Disse Forbogstaver betegner nemlig utvivlsomt Sognepræsten i Skern Iver Gregersen Hemmet, der var Præst 1633—71 og døde 1684²⁾, og giver os saaledes afgjort Vished for, at det er Præstekonens Smykker³⁾, samt maaske nogle af Præstens egne Fingerringe, som man af Skræk for de huserende Fjender har hengemt her i Kirkemuren. Forbogstaverne staar udsparede i det blanke Guld, omgivne af Emaille paa alle Sider, og er altsaa ikke tilføjede bagefter, men udførte samtidig med selve Genstanden. Denne Omstændighed i Forbindelse med Genstandenes hele Stil og Særpræg maa siges at sandsynliggøre, at de er af hjemlig Tilvirkning; et saadant Stykke med bestemte Forbogstaver vilde vel næppe være blevet bestilt i Udlandet. At vore hjemlige Renaissanceguldsmede forstod sig særdeles godt paa Emailleringkunsten, har vi som bekendt Vidnesbyrd nok om, ikke mindst paa Rosenborg⁴⁾. Genstandenes Tilblivelsestid synes at maatte sættes til c. 1625, muligvis er dog de to gotiserende Smykker en Kende ældre.

Spørges der endelig til Slut, hvorfor Præsten, der overlevede Kri-gen i mange Aar, ikke har hentet Sagerne igen, da Fjenden vel var ude af Landet, bliver vi Svaret skyldige: vi er i hvert Fald henviste til

¹⁾ Se f. Ex. Drikkehorn og Sølvtoj S. 118. 120 f., hvor flere Exempler findes nævnte.

²⁾ Se Wibergs Præstehistorie III 85.

³⁾ Wiberg kender desværre ikke hendes Navn. Af den Omstændighed at der intet H (Hr.) findes foran Præstens Navn, kan man maaske slutte, at han har skænket sin Hustru Smykket (som Fæstens eller Brudegave?), inden han blev Sognepræst.

⁴⁾ Jfr. Nyrop, Meddelelser om dansk Guldsmedekunst S. 35, 43, 54; P. Brock i Tidskr. f. Kunstindustri 1889, 17 f.

det rene Gættelværk. Maaske har Præstekonen gent Smykkerne uden sin Mands Vidende; snarest er det dog hverken Præsten eller hans Kone, der egenhændig har indmuret dem, og man kan jo tænke sig, at den Karl eller hvem det nu har været, som har nedlagt Smykkerne for dem, ikke har overlevet Krigen og saaledes har taget Kundskaben om Gemmestedet med sig i Graven. Hvorom alting er, aflægger Fundet os et smukt lille Vidnesbyrd om den borgerlige Kulturs gode og sikre Smag her i Landet paa Renaissancetiden, og det Bud, som det midt under Verdenskrigen bringer os fra vore skrækslagne Forfædre for halvtrediehundrede Aar siden i vort af Fjender oversvømmede Land, virker forunderlig levende paa os.

Om Generaladmiral Ulrik Christian Gyldenløves Gravmæle.

Af O. Andrup.

Det er en ublid Skæbne, der har ramt de Mindesmærker, som i det 17. og 18. Aarhundrede rejstes over vort Lands Stormænd: Portræter i Hobetal brændte paa Christiansborg, Sofie Amalienborg og Frederiksborg, og to Gange har Ildsluerne hærget Vor Frue Kirke i København, det sidste Hvilested for saa mange af vore Videnskabsmænd og Stormænd.

Af gamle Beretninger ved man, at Kirkens Mure indvendig næsten ganske dækkedes af pragtfulde Epitafier; paa hver Side af Indgangen laa der Kapeller, det til Højre gemte de ældre Gyldenløvers og Dannekiold-Laurvigens Støv; det til Venstre husede de yngre Gyldenløvers og Dannekiold-Samsøers Sarkofager.

Københavns Brand 1728 ødelagde de pragtfulde Monumenter; men der toges straks fat paa at udbedre Skaden og det bedste af Mindesmærkerne, det over Ulrik Frederik Gyldenløve, der var udført af Quellinus, blev genopført under Stanleys Ledelse og paa Bekostning af Grev Dannekiold-Laurvigen: 1766 var det fuldt færdig. I Jonges »Københavnske Sognekirkers Beskrivelse« (1783) omtales Kapellerne S. 169; men der er aabenbart kommen Forvirring i hans Text; thi midt imellem to enslydende Afskrifter af Indskriften paa U. F. Gyldenløves Sarkofag, er der indsat et Stykke om Chr. Gyldenløves, der — i hvert Fald oprindeligt — havde sin Plads i de Dannekiold-Samsøers Kapel; »dette var dog endnu ej sat i Stand«, skriver Jonge.

Det kunde saaledes se ud, som om denne Slægt ikke havde haft i Sinde at foretage noget for at sætte Kapellet i Stand. Det er dog ikke Tilfældet. Nogle Dokumenter, som gemmes i Gisselfeld Arkiv, giver Oplysning om flere af Sarkofagernes Historie, og da de desuden har Betydning for vor Billedhuggerkunsts Historie, gengives de nedenfor i ret udførlig Skikkelse. Først maa dog Sagens Forhistorie omtales.

Aar 1719 afgik General-Admiral Ulrik Christian Gyldenløve, Greve, Herre til Samsø, Friherre til Marselisborg, Herre til Rixdorff og Schöneweide, Ridder af Elephanten, ved Døden. Han havde været gift med en Datter af Geheimeraad Otto Krabbe til Holmegaard, Charlotte Amalie Krabbe, der dog forlængst var afgaaet ved Døden. Greven efterlod sig ingen Børn.

Da hans Moder i sin Tid havde givet den ældre Søn Grev Christian Gyldenløve et Tilskud paa ikke mindre end 40,000 Rdl. til Udgifterne ved hans Uddannelse i den franske Hær, havde hun bestemt, at alle hendes Efterladenskaber hovedsagelig skulde tilfalde Grev Ulrik Christian, naturligvis med Undtagelse af Grevskabet Samsø, hvis Arvefølge ikke kunde ændres. Han var saaledes bleven ret velhavende og sin Formue øgede han betydeligt ved Prisepenge fra Krigen. Før sin Død bestemte han nu, at Formuen — med Fradrag af nogle ret store Udbetalinger til de fattige — skulde deles efter Loven mellem hans Broderbørn. De to Grever Danneskiold-Samsø, Christian og Frederik, fik saaledes hver en c. 60,000 Rdl., deres Halvsøster Frederikke Lovise, der havde ægtet Hertugen af Augustenborg, fik c. 30,000 Rdl.

Det er derfor forstaaeligt, at Brødrene besluttede i Taknemmelighed at rejse deres Farbroder et Minde; derfor afsluttede de under 23. Juni 1721 følgende Kontrakt med Oberstlieutenant Montagne Lillieskiold¹⁾, som boede ved Bergen:

»Jeg Montagne Lillieskiold kiender og hermed vitterlig gjør, at have contraheret og aftalt med de Høybaarne Herrer Grefver Christian et Friderich Danneskiold Samsø om een Marmor Liigkiste till Hans Høj Excellence H: Gen: Admiral Gulden Lewes Liig, saa forpligter mig hermed og mine Arvinger, effter dend dertil forfærdigede Modell og ofver leverede Teigning at levere bemelte Kiste af aller beste Slags nordsche Sort hvid- og sort-aaret Marmor, med hvide Marmor-Ornamenter, her udj Kiøbenhafn paa min egen Bekostning, og det udj nest følgende Aar 1722, saa at de høybaarne Herrer Grefver dermed skal være vel tilfredtz, hvortil Jeg Mig forbiinder paa lovlig Maade og holder Dem i alle Maader skadesløs, hvorimod Jeg Christian Danneskiold, Grefve til Samsø og frijherre til Lindenberg, Ridder, Kongl. May.ts Cammerherre, lover for Mig og min Broder Friderich Danneskiold, Herre til Grevskabet Samsø, Frijherre till Marselisborg, Kongl. May.ts Cammerherre, og for begge voris Arvinger, at betahle till Veedle og Velborne Hr. Obriste Lieutenant Montagne

¹⁾ Peder Montagne Lillieskiold, Oberstlieutenant og Herre til Handeland (c. 1667 — 1725), er Stammafar til den 1883 adlede Slægt.

Lillienkiold eller hans Arvinger for dend forømrørte voris Hr. Oncle Liigkiste af Nordsk hvid og sort aaret Marmor med hvide Marmor-ornamenter, naar dend, som forskrefvet staar effter dend forfærdigede Modell og Teigning her i Kiøbenhafn A^o 1722 vorder leveret, dend Summa eet Tusinde aatte hundrede Rigsdaler courant Sølf Mynt. Derhos er giort dend Afftale, at disse 1800 Rdl. betahles ham udj 3de Terminer, saa som ved denne Contractis Slutning betahlis hannem sex hundrede Rdlr., og andre sex hundrede Rdlr., naar Marmor Steenene virchelig her i Staden eer leverede, og de sidste sex hundrede, naar Liig Kisten, som contraheret, er vorden leveret og det uden nogen Slags Exception, men med all Forbindelse effter Loven, holder os denne

Udkast til en Sarkofag (Gisselfeld Arkiv).

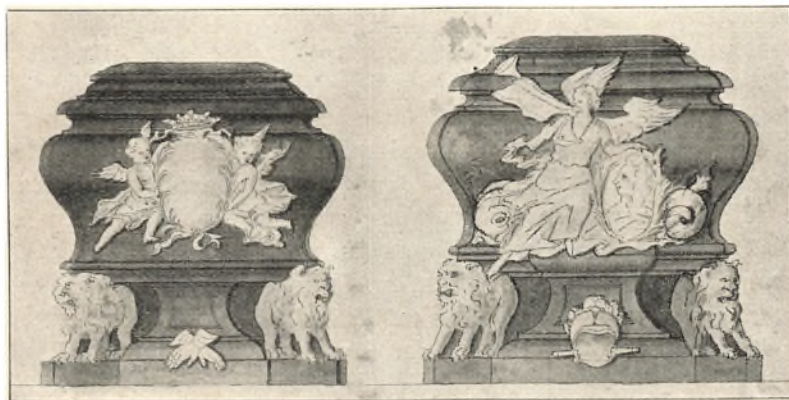
Contract i alle Maader effter retlig. Til dend Ende ere 2de eenslydende forfærdigede, som af Os er underskrefvet og forseiglet.«

Samtidig med Underskriften betaltes der Lillienkiold de stipulerede 600 Rdl.

I Kontrakten omtales, som man ser, en Tegning. I samme Pakke paa Gisselfeld (Familiesager, U. C. Gyldenløve), hvori ovennævnte Kontrakt fandtes, laa ogsaa nogle Udkast; det her gengivne er formentlig det omtalte; det bærer Underskriften: »Approbirter Entwurf. C. Danneskiold Samsøe.« Det er en ualmindelig rigt prydet Sarkofag; Sværd og Skjold, Skibskanoner og Ankre, Hjelm og Kommandostav viser tydelig hen til en Søhelt; i Forbindelse med Vaabnet bliver det klart, at Sarkofagen kun kan være tænkt som Gemmested for U. C. Gyldenløves Lig.

Hvem Mesteren for dette Arbeide har været, fremgaar af Sagens Akter; thi man finder i Pakken en Kontrakt mellem Lillieskiold og Billedhuggeren *Diedrich Gercken*¹⁾ den fortræffelige Billedhugger fra Frederik 4.s Tid. Den er dateret 28. Juni 1721. Han forpligtede sig til at levere en Sarkofag, ganske som den af ham leverede Tegning, til den ovennævnte Frist, dog skulde Billedhuggerarbejdet ufejlbar være færdigt til Juli 1723.« Lillieskiold skal levere Materialerne; Gercken skal oppebære 650 Rdl. i Arbejdsløn, hvoraf 200 Rdl. forskudsvis, naar Arbejdet paabegyndtes.

Derefter tog Lillieskiold til Norge; men Brydningen af Sten tog længere Tid end beregnet; først under 26. Oktober kan han under-

Udkast til en Sarkofag (Gissfeld Arkiv).

rette Greven om, at Marmoret nu er sendt afsted, hvorfor han beder om at faa udbetalt 500 Rdl. Regningen er udstedt paa Wigenes Marmorbrud. Marmoret ankom og oplagredes hos Gercken, hvorefter Pengene udbetaltes; men da skete det, at Gercken anker over det nedsendte Materiales Kvalitet og derfor vægrer sig ved at begynde Arbejdet. Klager til Lillieskiold forbliver ubesvarede, og Sagen gaar helt i staa. 1725 afgik Montagne Lillieskiold ved Døden, uden at Sagen var bragt i Orden.

I København var Grev Danneskiold kommen i Forbindelse med en anden Billedhugger, nemlig Joh. Christoph. Heimbrod²⁾. Greven

¹⁾ Diderick Gercken († 1748) er den bedste her i Landet levende Billedhugger fra 18. Aarh.s første Halvdel. Det vidstes, at han bl: a. havde udført Frederik IV.s og hans Dronningers Sarkofager, samt Alteret i Helligejst.

²⁾ Johan Christopher Heimbrod († 1733), arbejdede i København; Altret i Frelser Kirke fuldførtes af ham.

havde nemlig 1723 mistet sin første Gemalinde, f. Comtesse Friis. Nu lod han hos Heimbrod udføre en Marmorkiste for hende, og da det jo saa ud til, at Sarkofagen fra Gercken aldrig vilde blive til noget, bestilte han under 2. August 1726 en Sarkofag til U. C. Gyldenløve.

Imidlertid blev ogsaa Grev Christian Danneskiold-Samsøe bortrevet af Sygdom i Aaret 1728. Der nedsattes en Commission for at ordne hans Bo, og denne tog, paa Forslag af Broderen Grev Frederik, den senere saa berømte Admiral, Spørgsmaalet om Sarkofagen og de til Lillienkiold udbetalte Penge op til Behandling: der afsendtes saa under 7. August 1728 og 3. Dec. 1729 Skrivelser til Kommissærerne i Lillienkiolds Bo med Fordring paa Tilbagebetaling af de 1100 Rdl., men disse Breve forblev ubesvarede.

Imidlertid arbejdede Heimbrod videre paa Sarkofagen til U. C. Gyldenløve. Skifteprotokollen oplyser nemlig (Gisselfeld Exemplaret p. 513), at Anno 1728 dend 23de Junii mødte Steenhugger Johan Christoph Heimbrod, og berettede, at hand nu havde opsadt den Høy Sal: Grevinde Danneskiolds Liigkiste udi vor Frue Kirke efter Contracten, hvorføre hand forlangede, at naar dend var effterseet, hand da maatte nyde de Resterende 100 Rdr., dernest berettede hand og at være contraheret om een liigkiste til Hands Høye Excellence Høy Sal. Hr. General Admiral Guldenlew, Som er Approberet af Sal: Hr. Greven ved paateigning paa afritzningen af 2. Aug. 1726 og accorderet om 1800 Rdr., hvorpaa ham af Sal: Hr. Greven er avanceret 405 Rdr. og ligesaa meget af Hr. Greve Friderich Danneskiold og begierede hand alt saa, at dend Termin, som ham til denne 11 Junii var belovet, neml. 289 Rdl. 1 M., hvoraf Stervboets Andeel er 144 Rdl. 2 M. 8 β., maatte ham udbetales.«

Man kunde nu maaske antage, at det ovenfor gengivne Udkast ikke var Gerckens Arbejde, men Heimbrods: jeg maa dog tro, at Henførelsen til Gercken er rigtig; bl. a. omtales det jo, at Greven under 2. Aug. 1726 havde paategnet Afridsningen; den foreliggende Tegning er ikke dateret.

Imidlertid nærmede Tiden sig for Grevens Bos Slutning; man forsøgte derfor endnu en Gang at opnaa Forbindelse med de norske Commissarier og sendte 15. Januar 1733 endnu en Skrivelse afsted; det synes dog, at Grev Frederik Danneskiold har hørt fra Norge; thi det omtales i Skrivelsen, at man har hørt, at de er faldne paa de Tanker, at Marmoret er leyeret.

Saa sluttes det danske Bo, og Kravet paa de 1100 Rdl. overdrages den ældste Søn af den afdøde, hvorefter Grev Frederik Danneskiold, som Formynder, faar Sagen i Hænde.

Han havde allerede under 13. Januar tilskrevet Gercken, og da denne Brevveksling indeholder Oplysninger af kunsthistorisk Interesse, gengives den her. Greven forlangte Gerckens Erklæring, om hvorvidt Lillianskiold havde leveret det tilstrækkelige Kvantum allerbedste norske Marmor til Sarkofagen, og om hvorvidt den nogensinde var bleven forfærdiget, samt Grundene opgivne, hvorfor den ikke, som forpligtet, blev leveret 1722.

Gercken ventede kun tre Dage med at svare. Brevet er skrevet paa tysk. I Uddrag lyder hans Svar paa første Spørgsmaal: » . . . ich melde, wie ich ein Teil Nord: Marm: von dem seel. Obrist Lieut. Lillianschiold empfangen, woraus verschiedene Arbeit verfertigt, als Erstlich den Mehreertheil eines Predigt Stuhls in der S: Trinitati Kirchen, ferner einen Altar in den Guarnisons Kirche, auch ein gross Schilt sampst 2 Leichen Kisten vor dem Gross Canceler¹⁾ wie auch andere zerbrochne in Norwegen verfertigte Leichenkisten zu recht gemacht und im Stande gebracht, auch bey nahe eine gantze Leichen Kiste von dem Seel. Jæger Meister Svane²⁾ verfertigt, von welchen an mich gelieferten Marmor annoch ein gross theil übrig geblieben, unter welchen sich aber keiner gefunden, woraus die obbemelte Leichen Kiste konte contractgemäss verfertigt worden seyn«, en af Lillianskiolds Arvinger, som var Captain i Sætaten³⁾, har endvidere valgt de bedste resterende Stykker ud og ladet dem bearbejde af andre Mestre. Gercken har aldrig paabegyndt Arbejdet, da Materialerne ikke svarede til den aftalte Kvalitet, og heller ikke nogensinde modtaget det stipulerede Forskud, skønt hverken Tegning eller Model var betalte ham.

Denne Skrivelse sendte Greven nu til Skiftekommissionen i Bergen og forlangte Kontrakten udført. Endelig opnaaede han saa Svar; man paastod, at Marmoret var sendt ned, og Fejlen altsaa Gerckens, hvis Forklaring derfor ikke burde tages for gyldig. Greven rekvirerede da notarius publicus og bad ham afæske Gercken yderligere skriftlig Forklaring paa seks Punkter. Svaret er af 13. April 1734; det bringer intet væsentligt nyt; kun at han, da han efter Modtagelse af Marmoret fandt, »das kein ehrlicher Mann responsabel Arbeit davon machen könte,« bad Greverne foranstalte Syn af uvildige Mænd og underrette Lillianskiold om Fejlene, dog forgæves. Søkaptain Lil-

¹⁾ Greve Ulrik Adolf Holstein (1664—1737), Frederik den 4.s Storkansler, og hans Hustru Christine Sophie, født Comtesse Reventlow, Dronning Anna Sophies Søster, ligger begravne i Ørslev Kirke, Vester Flakkebjerg Herred.

²⁾ Jægermester Frederik Svane til Svenstrup, Ærkebiskop Hans Svanes Søn. (1662—1730), begravedes i Vor Frue Kirke.

³⁾ Utvivlsomt hans Søn Ulrik Frederik Lilienskiold (c. 1693—1735).

lienskiold har endvidere — oplyses det — brugt de bedste Stykker, f. Eks. til en Kamin og til Bordplader hos Viceadmiral Hagedorn¹⁾. Han slutter sin Erklæring med, at om han havde faaet godt Marmor, vilde han »von Herten« gerne have fonfærdiget Arbejdet, hvilket han stadig »hertlich gern« vilde gøre, specielt om han selv kunde levere Materialerne dertil fra Italien eller Brabant, da norsk Marmor ikke er til at faa for Penge, og han kan skaffe det andet billigt.

Denne Skrivelse sendtes til Norge, ledsaget af en Udskrift af Skifteprotokollen i Danneškiolds Bo, hvoraf fremgaar, at man havde overdraget en anden at udføre Arbejdet, og derfor ønskede de betalte 1100 Rdlr. tilbagebetalle.

De oversendte Breve blev omhyggeligt forhandlede ved Kommissionsmødet i »Gastgieberiet Wahlen« i Skaanevigs Skibrede i Sundhord Fogderi; men man deciderede, at naar der var hengaaet saa lang Tid før Reklamationen, og naar den anden Termin i sin Tid var betalt, om end ikke med sit fulde Beløb, saa laa deri en Anerkendelse af Leverancen; naar Monumentet ikke var færdig, skyldtes det en Forsømmelse fra Grev Danneškiold eller hans Betjente; Synsmænd i Anledning af Klagen var jo ikke engang blevne udmeldte.

Saa langt har det været muligt at forfølge Sagen. Hvad Udfald den fik, er uvist. Men det har jo ogsaa underordnet Betydning. En væsentlig større Interesse knytter sig derimod til et Tegningsæt, som ogsaa fandtes i Pakken. Kistens Profilering er næsten fuldstændig som Gyldenløves og Dekorationen i Hovedtrækkene som dennes, dog findes det specielt maritime ikke, og paa Kistens Hovedende, hvor bagved Fama med den afdødes Portrait paa den anden en Delfin sprang, ses her en Trofæ af Faner. Underneden staar med en noget ungdommelig, keitet Skrift: Christian Danneškiold Samsøe. Paa Udkastet er Vaabenfeltet paaklistret. Dette Vaaben er de Gyldenløvers; man kan da antage, at Udkastet enten er et kasseret Udkast til Ulrik Christian Gyldenløves Sarkofag, hvad den absolute Mangel paa Søattributer gør ret usandsynlig, eller at det er et Udkast til Grev Danneškiolds Fader, Christian Gyldenløves, Kiste, der, som man ved, forlængst var opstillet i Kapellet.

Dr. L. Bobé har dog henledt Opmærksomheden paa, at han har givet nogle Oplysninger om de Gyldenløvers Kister i sin Artikel »Om St. Petri Kirkes Gravkapeller og Urtegaard«, i »*Fra Arkiv og Museum*« II Bind, S. 200 og 208. Efter Dokumenter i St. Petri Kirkes Arkiv oplyser han, at en Del Danneškiold-Samsøeske Kister i Aaret 1734

¹⁾ Seneca Christophersen Hagedorn (c. 1680—1750) blev 1734 Viceadmiral. Han ejede Stedet St. Annæ Østre Kvarter 133, nuværende Store Kongensgade 40.

paa Grev Frederik Danneskiold-Samsøes Foranstaltning overflyttedes fra den brændte Frue Kirke til St. Petri Gravhvælving. Blandt Kisterne var der en kostbar Kobberkiste med forgyldte Forsiringer; den rummede Christian Gyldenløves Levninger. I Aaret 1801 optoges Kisterne, og efter at de ydre Kister var bortsolgte af Kirkebestyrelsen ved offentlig Auktion, nedsattes de inderste Trækister i Gravkapellets Hvælving Nr. 55.

Af de endnu i Kapellet hængende Rester af Forsiringerne kan man se, at Kisten kun har været ganske lav. Man tør da maaske antage, at Kobberkisten har været anbragt i en større Sarkofag af Marmor.

Ved en senere Lejlighed skal de tiloversblevne Rester af Forsiringerne omtales. Tilstedeværelsen af Kobberkisten udelukker saaledes formentlig ikke, at der ogsaa har eksisteret en Marmorsarkofag.

Men hvorledes dette nu end forholder sig, saa har den her givne Sag paa en ejendommelig Maade kastet Lys over de haandværkeragtige Forhold, hvorunder Tidens Billedhuggere arbejdede; man har faaet Kendskab til nogle hidtil ukendte Monumenter i den gamle Frue Kirke og endelig har den forglemte Pakke Arkivalier givet os et Bidrag til Kendskabet til Tidens mest anvendte Billedhugger, den ingenlunde ubetydelige Diderik Gercken. Hvad man ved om denne Kunstner, er saa lidt, at man maa lægge Mærke til enhver Oplysning om hans Virksomhed.

Endestykket til den formentlige
Chr. Gyldenløveske Sarkofag.

En Nyerhvervelse til Nationalmuseet.

Den ældste kendte Hamburger-Fajance.

Af Chr. Axel Jensen.

Vor Viden om de ældste, her i Landet brugte hvidglaserede Fajancer har i de sidste Aar gjort store Fremskridt. Ved en Gennemgang af den næsten talløse Samling af Skaar, som er fundne i københavnsk Jord og indsamlede til Nationalmuseet, har det vist sig, at et ikke helt ringe Antal af italienske Majolikaer fra Tiden om 1500 er naaet helt her op til Norden, og at ogsaa de ældste Delftervarer er blevne importerede til Danmark. Har man hidtil tænkt sig, at det var Hamburgerfajancerne, der havde Alderens Forrang mellem det hvide Lergods, som vore Forfædre brugte, er dette altsaa ikke rigtigt. Men selvom det ikke er dem, der har brudt Isen, tilhører de dog de hvidglaserede Lervarers Inkunabel-Periode, en Tid, da de skinnende, lyse Fajancer endnu var noget af en Sjældenhed, og da man ellers drak af de brune eller graa tyske Stentøjskander og i Husholdningerne betjente sig af hjemlige Pottemagervarer, — forsaavidt man ikke foretrak Metal eller Træ. Og medens de italienske og nederlandske Fajancer kun kendes af skaarede Fragmenter, har Hamburgerfajancer den Fordel, at de er bevarede i nogle faa, hele Exemplarer.

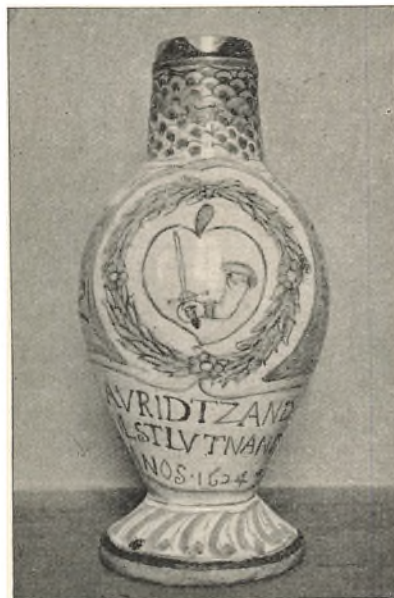
Nationalmuseet har allerede i længere Tid ejet to typiske Hamburgerkander, den ene fra 1633, den anden fra 1643, og til disse er nyligt kommen en ganske lignende Kande fra 1624, der i flere Henseender frembyder særlig Interesse.

I Form og Teknik svarer denne Kande, ligesom de to yngre, ganske til de Hankekander, som Justus Brinckmann, Stifteren af Kunstgewerbemuseet i Hamburg, med Rette har bestemt som tilvirkede i Elbstanden¹⁾. Den har den slanke, omvendt pæreformede Bug, den lave Fodrand og den smalle, cylindriske Hals, der er sædvanlig for Hamburgerkanderne. Ogsaa den blaa Dekoration er typisk hamburgensisk. Paa Halsen er malet en Slags Skælornamenter, paa

¹⁾ Das Hamburgische Museum für Kunst und Gewerbe, 1894, S. 303.

Føden en Række Volutter. Bugens Dekoration bestemmes af en cirkelrund Bladkrans, der omfatter et Tegn, et hjerteformet Blad, hvori en Arm med et draget Sværd, og hvortil der forneden indenfor en buet Ramme slutter sig en Indskrift. Paa Bagsiden, ved og under Hanken, findes Blade og Blomster, som bærer Præg af kinesisk Paavirkning.

Det i Hjertet indskrevne Mærke leder Tanken hen paa Christian 4's Orden, den væbnede Arm, og for os danske har Kanden den særlige Interesse, at den bærer et dansk Navn. Den nysnævnte Indskrift lyder: LAVRIDTZ ANDERSEN HOLST LVTNANT ANOS 1624¹⁾. Hvem denne Løjtnant var, kan jeg ganske vist ikke oplyse, og gennem »Arkiv og Museum« lader jeg derfor Spørgsmaalet gaa videre til kyndigere i Haab om at faa lidt at vide om ham. Foreløbig maa jeg nøjes med at gætte paa, at Forberedelserne til Christian 4's Deltagelse i Trediveaarskrigen paa en eller anden Maade har bragt ham i Forbindelse med Rigsstaden og fristet ham til at gøre en Bestilling i det moderne Fajanceværksted.

Men rent bortset fra det danske Navn har selve Aarstallet Interesse. Den fyldigste og nyeste Oversigt over Hamburgermuseets Fajancer af den angivne Art (A. Gottschewshi i Der Cicerone IV, Majheftet 1912) opregner ti Stykker med Aarstal fra 1628 til 1656, af hvilke det ældste, især med Hensyn til Fødens Dekoration, meget minder om Lars Andersen Holst's Kande. Men denne er fire Aar ældre og dermed det ældste, hidtil kendte Vidnesbyrd om den hamburgske Fajancefabriks Virksomhed. Selv maalt med Hamburger Alen er den altsaa en Raritet!

¹⁾ S efter Ano maaske en Forkorteise af SALVTIS.

Topografisk-antikvariske Indberetninger fra Nyborg Amt,

indsendte til Amtmanden 1743.

Meddelte af **Louis Bobé**.

Til Brug ved et paatænkt »Atlas« over Danmark fik Kancellisekretær E. J. Jessen 1743 Efterretninger fra forskellige Præster, Godsejere og Godsfunktionærer. Biskoppen forlangte i den Anledning Indberetninger om alle Stiftelser, Legater o. s. v. i Stiftet, hvilke findes i Bispearkivet, medens Amtmændene fra deres Amter indkrævede historisk-topografiske Indberetninger. Af disse sidste haves if. velvillig Meddelelse fra Hr. Landsarkivar G. L. Wad i Original kun de, der er indgaaet fra Assens og Hindsgavls Amter; fra Odense og Nyborg Amter mangler Indberetningerne, hvilke formentlig sammen med alle Amtets andre ældre Sager er gaaet tabt ved Amtmand Lüttichaus Uforstand.

En Del af Specialindberetningerne fra Nyborg Amt findes i en i Brahe-Trolleborg Arkiv opbevaret Afskrift, omfattende følgende Efterretninger: 1. Salling Herred ved Borgmester i Faaborg C. Møllmark; 2. Søbo af Kommerceraad J. E. Falsen. 3. Jordløse Sogn af Sognepræst F. Jahn. 4. Vesterhæsing og Sandholt-Lyndelse Sogne, af Sognepræst N. Nyekirch. 5. Nørre Broby Sogn af Sognepræst J. Mule. 6. Sønder Broby af Sognepræst T. Amager. 7. Weilegaard og Lundegaard af Ridefoged S. Ronander. 8. Sandholt af Justitsraad H. Nobel. 9. Allested og Veile Sogne af Sognepræst J. Zeuthen. 10. Arreskov, Gjelskov og Nybøllegaard af Etatsraad E. S. v. Holsten. 11. Hvedholm af Ridefoged R. Andersen. 12. Hornø af Sognepræst N. Seerup. 13. Steensgaard og Østrupgaard af Etatsraad F. Hein.

Af Indberetningerne meddeles her i Samraad med en saa grundig Kender af Fyens Historie som Hr. Hofjægermester C. E. A. Schøller kun Indberetningerne 2, 4, 6, 7, 10 og 12. Af de øvrige er Mølmarks ganske uden Interesse, 3 falder i alt væsentlig i Indhold sammen med 2. Nr. 5 er en Gentagelse, for største Delen ordret af 7, Nr. 8 indeholder intet; 9 bringer intet ud over, hvad der er meddelt i 7. Nr. 11 giver kun, hvad der er anført i 12.

**I. E. Falsen til Søboe, H. K. M. Commerce Raad,
Efterretninger om Søboe.**

1. Amtets Situation og almindelige Bessaffenhed, det er 1 Om det bestaar af fastland alleene eller af Øer tillige. 2 Om Landet er indfaaret med fiorder, Bugter og Vigter og paa hvad Stæder. 3 Om igiennem faaret af nogen Strømme, Aaer, Søer, Moradser. 4 Om det er ievnt eller hierget. 5 Om der er meget Skov og hvad Slags. 6 Jordens Bessaffenhed. Om dend er frugtbar eller ey. 7 Om meere Kornland end Enge og Moser. 8 Om der ligger Jord udørket, og hvad Slags gyldige Aarsager. 9 Om der er mange Heder, hvor, hvor store, til hvad Nytte og om de kan ey nøttes bedre. 10 Om nogen besynderlig Slags Jord findes i Amtet, hvor og hvortil det bruges eller kand bruges. 11 Om der er Sandflugt eller flyvesand, om dend er gammel og allerede har gjort stor Skade, om der er gjort nogen Anstalt at dæmpe dend.

1. Søboe ligger paa yderste Grændser af Nyborgs Amt i Salling Herred i Jordløse Sogn, ongefæhr 5 stive Miil Sydvest fra Nyborg, grændser paa Assens Amt med sit tilhørende Bøndergods udi Baagherred i Haarbye Sogn, har Assens i Westen ongefæhr 3 Miile; Faaborg i S. S. O. ongefæhr en og en halv Miil; Odense i Norden 3 Miile. Paa Strandkanten har Søboe ingen Grændser paa $\frac{1}{2}$ Miil nær, og er det nærmeste W. S. W. fra Søboe, hvor Damsboe ligger, hvorfra Strandkantens Situation paa det District kand erfahres. Søboe Situation og Egnen der omkring er Sandbanker, Skove, Daler, Moeser og Søer, dog meere Kornland end Enge og Moeser; udørket Jord findes ikke meget andet end de steile Sider af de høye Sandbanker og nogle af Sandbankerne, som lønner ikke Arbeydet at dørke; Heeder er her ingen, heller ingen synderlig og usædvanlig Slags Jord, ey heller Sandflugt til Skade.

2. Hvad Slags Korn i Amtet vorer, i hvad Mængde, om meere end til egen fornødenhed, og om deraf kand sælges og udføres.

2. Kornets Art og Mængde her i Sognet er mest Ruug, Byg, Haure, Erter og Boghvede, hvoraf noget af alle Slags hvert Aar sælges, naar det ikke er Misvext; men det skeer ofte paa de høye Sandbanker, at Bonden faar saadan Misvext paa Rugen, at hand maae blande sit Meel til Brød med Erter og Boghvede Meel, saa at mand maae forundre sig over, hvoraf hand indhenter i saadanne Tider Udgiften til Contributioner, Folkeløn og andre nødvendige Udgifter.

3. Hvad Slags Træe frugter, om i Øverflodighed, til hvad fordeel.

3. De meeste Slags Træefrugter Bonden legger Vind paa, er Æbler, hvilke de presser Most af og vederqvæger dem paa i Høstens

Tid, dog er her i Egnen ikke store Frugthaver, og mange har intet deraf.

4. Om Jndvaanerne giøre Salt til egen og Andres fornødenhed, paa hvad Stæder.

4. Her i Sognet fabriqveres intet Salt, saasom de ingen Communication har med Stranden.

5. Om der er mange Dyrehauger i Amtet.

5. Ved Søboe er ingen Dyrehaug.

6. Item Stutterier, hvor og hvilke de vigtigste, til hvad fordeel.

6. Ved Søboe er et lidet Stutterie, af 4 Hopper og een Hængst, saa godt som det kand findes nogen anden stæds i Landet, hvilket er saavidt en Fordeel, som det kand recommendere sig selv hos Libhavere. Fordeelen ved gode Stutterier er ogsaa, at Landet har aldrig Mangel paa gode Hæste, og de kand indbringe reede Penge i Landet, naar der er Aftræk fra fremmede. Men saalænge det ikke er, er Stutterier meere til Fordeel for Kiøberen end Sælgeren. Thi under 20 rdl. aarlig kand man ikke holde een Hæst paa Stald, som den bør, og naar een Hæst er 4 Aar, skal den være heel skøn, om mand skal bringe den ud til 60 rdl.

7. Item Viehauger og andre saadanne Jndrættninger, og til hvad fordeel de anvendes.

7. Viehauger har fast enhver Bonde og Huusmand her i Sognet, hvoraf de aarlig sælger Honning til Kiøbstæderne, som blander Mød deraf, og for Mød og Vox indbringer Penge i Landet. Ligeledes har fast hver Bonde Hømlø Hauger, men ikke viidere end til deres egen Huusets Fornødenhed.

8. Hvad Slags Mineralia og Naturalia, ædel og u ædel, saasom Ertz, Steen, Marmor, Perler, Glas, Steenfull, baade af Jorden og Havet, i hvad Qvantitet og Qvalitet, og om nogen benøtter sig deraf.

8. Her i Egnen findes intet deslige Ting, men Kampesteen i Mængde, som mand betiener sig af til Brøe og Giærder; tienlig Leer til Teglbrenderie er her heller ingen Mangel paa, men mand betiener sig ikke deraf til saadan Brug, for at spare Skov og Tørvemoeser.

9. Hvad Slags Vildt, firfødet og fugle Vildt, om i stoer Mængde og hvilket i største.

Det samme om Insecter.

9. Paa Søboe Jagt District er Harer, Ræve, Maar, Oddere, Egerne, dog af ingen Slags i stor Mængde, Harer ere de fleeste. Af Fugle Vildt

er dend største Mængde her Vildænder, som ogsaa sætter deres Ellinger i omkring liggende Moeser og Søer, dernæst Agerhøns, hvoraf aarlig paa Gaardens Jagt District kand fanges et Par Hundrede, naar mand har en habil Skotte. Paa sine Aarsens Tiide gives her Mængde Stærre, nogle faae Hassel-Høns, Begersinner og Skovduer, saa og om Efter Høsten god Fangst af Kramsfugle.

Insecter er her ingen anden Slags end almindelig bekiendte, dog flere naar Sommeren er tør og varm, end vaad og kold. I tørre Sommerer er et Slags smaae Græshopper overalt paa de høye Sandbanker, som springer i stor Mængde omkring Fødderne hver Skrit mand gaar.

10. Hvad Slags Creaturer, tamme Dyr, som før, og hvorpaa Indvaernerne mest legge Vind og har største fordeel af.

10. Af tamme Creaturer legger Bonden Vind paa Beester, Kiør, Stude, Faaer, Sviin, Giæs, Høns og Ender; dog meere Beester end Kiør, og meere Kiør end Stude, saa og meere af Faaer end Sviin. — Den stærke Agerdørkning er Aarsagen, hvorfor Bonden lægger mest Vind paa Beester, og de mange Beester er Aarsagen, at Bonden har ofte Foertrang, og om Vinteren mister ofte Creaturer formedelst Hunger, Bonden til stoer Skade og Ruin; til Foertrang er en stoer Deel Aarsagen det Fællesskab, som mange Bønder Byer haver med hverandre udi Markerne, da her findes mange Stæder i Landet, hvor 4, 6 og flere Bønder Byer ere lodtagne i een Mark, hverandre til stoer Prejudice i Græsning samt Ager og Engs Brug, at enhver kand ikke enten frede eller bruge sit paa dend Maade, de finder sig bekvemmeligst og til størst Fordeel. Denne Feyl kunde rættes ved Foranstaltning, at enhver Bye, som har samled Jord, skulle indhegne sit, og de paagrændsende i Proportion af deres Jord skulle tage Lod i Hegnet, samt at Mageskifte med Jord skulle skee, hvor det kunde forhindre ordentlig Indhegning, in summa, Indhegning skulle tillades, hvor det kunde skee til Nøtte. Dernæst skulde Bonden tilholdes at arbejde sin Jord med halv Beester og halv Øxen, 1. fordi Øxen er mindre kostbare end Beester, 2. fordi Øxen med ringere Føring end Beesterne kand underholdes, 3. fordi Bonden kunde aarlig negociere med Øxen, hvoraf hand kunde hvert Aar have frisk Tillæg og altid bringe Penge deraf til sine Contributioner, i Stæden at Beesterne ere kostbahr at anskaffe, at underholde, og deres Verdi slides op til sidst, saa at Bonden ofte maae fattes Beester og Penge.

11. Havets Producter, hvori de bestaae, hvilke de fornemste, om de ret benyttes, og hvori dend største og vigtigste fangst bestaaer.

11. Om denne Post er intet at mælde fra Søeboe.

12. Om der ere Miile Pæle over alt eller hvor helst.

12. Mig er ikke bekient, at her i Provincen er Miile Pæle andenstæds end imellem Nyborg og Odense, Odense og Middelfart og imellem Odense og Assens.

13. Hvorleedes Luften og Veyrliget gemeenligen er beffattet, hvilket der er frugtbarst og hvilket skadeligst for Mennisfer og frugter.

13. Luften er her i Provintzen almindelig sund, Foraaret er oftest tør med østlige Vinde, dog ikke altid varm. Sommeren er almindelig tempereret, foranderlig af Vinde, og Veyrliget med Regn og Varme beblandet, og frugtbar; Høsten og Efteraaret er undertiiden meere vaad end tør, og hindrer Landmanden meget udi Korn Høsten; Vinteren og Frosten begynder vel ofte i November ved Martini Tiider, men ikke med Bestandighed førend i Januarii Maaned, og ophører igien udi Februarii. Der gives sielden meget Snee, men under tiiden vaad og ubestendig Vinter Veyrligt indtil nu i nogle Aar, at Vinteren har været her stærkere med Frost end sædvanlig.

14. Hvad Slags stoere Sygdomme meest regierer i Landet, om de ere farlige, smitsom eller ikke, saa og hvad Slags Urter Landet giver fra sig, som kand være tienlige imod saadanne Sygdomme; om nogle besynderlige Urter og rare Deyter findes, og om noget er bekiendt om deres Kraft og Brug i Medicin, Farverier etc.

14. Paa denne Landsens Egn er sielden farlige og smitsomme Syger, men Kaalde Sygen regierer ofte, og derimod er Hylde Sirop det almindelige Middel, som Bonden befinder sig vel ved; her i Landet findes mange Slags medicinske Urter, som Apoteckere og Medici bæst veed at forklare. Til Farverier tienlige Urter kand her maaskee vel være adskillige, end skjønt de ere mig ubekiendte. Jeg veed, at Blomsterne af de bekiendte Skarntyder gjør een Slags guul Coleur, og Saften af Tormentillarod en Slags rød Coleur. Mand har og en Urt kaldet Pelidonia major, som har Anseelse, at dend kunde tienne til Farverier, men ieg har ingen Erfarenhed, om det lader sig gjøre. Til bruun Farve bruger Bønderne her et Slags Steenmos, som groer paa gamle Eege.

15. Indvaanernes Egenstaber, Inclination og ungefærlige Tal, hver Amts døde og føde i nogle af de sidste Aar.

15. Indvaanernes Egenskaber er Ærbødighed, Tienstagtighed, Troeskab og Arbeysomhed, deres Arbejde gjør de med Lyst, saalænge Arbejdet gøres dem mueligt, men gøres det dem besværligt, giver de tabt og bliver uvillige. Man vinder dem bedre med Godhed og Mildhed end med Strænghed. De inclinerer meere for gamle Skikke end

nye Forandringer, meere for Fæderne Landet og hiemme end reyse ud, de lever tarvelig i Føde og Klæde, gjør gjerne Tjenester for Tractementter, besynderlig drikkende Vahre. Om Indvaanernes samt Dødes og Fødes Tal her i Sognet, giver Præsten formodentlig sikrest Efterrætning.

16. Tilforladelig og fuldstændig Efterretning ved Navn og Tal paa alle Skove, Kongl. og Particulaire, enhvers ungefæhrlig Størrelse, Strækning, Situation og Sort.

16. Søeboe Skove bestaaer af Eege, Eske, Bøge, Linde, Erre, Aunbøge, Elle, Hylle, Rønne og Skovabild Træe item Underskov af Slaaetorn, Hvidtorn, Hybentorn, Hessel og Elle. Skovene strekker sig omkring Gaarden og Søen, dog stærkere med stor Skov Westen og Østen for Gaarden. Søeboe Skove tilsammen regned kand være ungefæhr $\frac{1}{4}$ Miil lang og halv saa breed.

Paa Søeboe Bønder Gods i Nyborg Amt udi Sognene Jordløse, Sønder Brobye, Vester-Hæsinge, og Haastrup til Byerne Trunderup, Allerup, Tørringe, Vester-Hæsinge, Stendrop og Haastrup ere alle Stæder Underskov af Torn, Hessel og Elle, til deels beblandet med unge Eege og Bøge. Deslige Skove ligger i fælleds Samling med andre Lods Eyere til Byerne undtagen til Trunderup, som tilhører i alt Søeboe og har sit meeste Skovmaal Norden og Østen for Byen ungefæhr $\frac{1}{2}$ Fierding Veys Omkreds, og 1 Par hundrede Skridt i Bredden. Trunderup Skovmaal bestaar meest i Underskov. — Til Allerup ligger Skovmaalene Vester og Synder for Byen til deels støkviis, adspred og med alle Lods Eyere i fleng; dend gandske Byes Skovmaal, dersom den var samlet, kand ansees ungefæhr for $\frac{1}{2}$ Fierding Vey lang og halv saa breed og er nogle Stæder beblandet med unge Eege og Bøge. Til Tørringe falder mig vanskeligt at give nogen accurat Efterretning om Skovene, efterdi Søeboe har ikkun liden Lod i Byen, tilmed ligger de nogle Stæder i Fællesskab med Sønder Brobye Skove, hvor Søeboe ingen Lod haver; dog er der paa dend Lod til Tørringe, som tilhører Søeboe, en smuk Skov af Eege og Bøge Westen for Byen beliggende, til Anseende 400 Skridt lang og breed. Til Vester Hæsinge er mange Lods Eyere, og Skovmaalene ligger adspredt nogle Støkker paa alle Siider Byen. Nordvest for Byen findes Skovmaalene beblandet med Eege og Bøge og grændser paa dend Nordost Kant af Søeboe Søe. Dersom alle Vester Hæsinge Skovmaal vare samlede, kunde de med Under og Overskov i alt ansees for $\frac{1}{2}$ Fierdingvey lang og breed, men deraf kand ikke engang en 10de Deel regnes for Overskov. Til Stendrop er ligeledes Fællesskab, Skovmaalene ligger adspredt, Sønder for Byen grændser nogle Skovhaver paa Østrupgaards Skove, og ere beblendede med unge Eege og Bøge. Dersom alle Stendrops Byes Skovmaal vare samlede,

kunde de ungefæhr ansees for $\frac{1}{4}$ Deel af en Fierdingvey lang og breed. Til Haastrup Bye er og Fællesskab, Skovmaalene adspredede. Sønden for Byen findes dend bæste Samling af Eege og Bøge iblandt Under-skøven, og i alt kand Haastrup Byes Skovmaal ansees, dersom de vare samlede, $\frac{1}{2}$ Fierding Veys lang og halv saa breed.

17. Paa alle Øer og Holme, store og smaae, beboede og ubeboede, ingen undtagen, med een kort Beskrivelse om enhvers Beliggende, form, Storhed og Bestaaffenhed i Anledning af 1ste Post, saa og hvor stærk de ere bebygde, og om der kunde leve fleere, i fald enten een eller anden Indrætning skeede eller et Obstaculum blev borttaget.

18. Paa alle Fiorder, deres Indløb, Storhed og Udbredelse paa determinerte Stæder; om der ere fiorder, Viiger og Havets Indløb, saaledes bestaaffene, at de ved Oversvømmelse skader Landmanden eller og, at de ved et snevert Indløb kunde dæmmes og adskilles fra Havet, saa der blev tørt Land.

19. Paa alle Strømme og Aaer, hvor enhver har sin Oprindelse, Cours og Udløb, og hvor mange mindre hver større tager til sig og paa hvad Stæd, om de ere fisserige, hvormeget og hvad Slags Fisk, om de have været, ere, eller kunde blive navigable, og om det var til nogen Provintzes fiændelig fordeel, i fald slige Aaer kunde beseyles med Baade.

19. Omkring ved Søeboe ere ingen Strømme eller Bekke, uden hvad der af Vinter Vandene kand foraarsages at flyde igiennem Møeserne, som hentørres igien om Sommeren. Om dend store Aae, som løber igiennem Provinzen, kand fra de paagrændsende ventes tilforladeligere Efterrætning end fra mig, hvorfor ieg ogsaa efterlader at mælde om dens Oprindelse, Formeelse, Løb og Udfald. Men til Nøtte siunes dend beqvem paa sine Stæder for saadanne Fabriqver, som behøver Vandets Hielp til det stærkeste Arbeyde, saasom at fabriqvere Skibs Anker, Ambolter, Gevæhr, Leer, Skiære Knive, item alle Slags Jern og Staal Arbeyde, Kaabersmeltaing og Hamring, da Vandet kunde drive Blæse Bælgerne og Hammerne, at stort Arbeyde med faae Folk kunde forrættes. Navigabel kunde Aaen ikke blive formedelst de mange Mølle Dæmninger, som derover ere bygde, hvilket heller ikke kunde være til mærkelig Fordeel, efterdi Lande Veyene ere almindelig gode fra de nærmeste Kiøbstæder, at Materialier til Lands uden stor Bekostning kunde føres, til hvad Stæd mand vilde, tilmed løber Aaen tæt forbi Odense, hvor Fabriqver med største Fordeel kunde indrættes.

20. Item paa alle Søer, store og smaae; om og hvilke ere fisserige.

20. Søerne til Søeboe ere tvende: 1 Søeboe Søe, hvoraf Gaarden uden Tvil har faaet sit Navn. dend ligger Østen for Gaarden. er unge-

fæhr 1200 Skridt lang og halv saa breed, er fiskerig paa Gæder, Abor-
rer, Brasen, Horker, Skaller og Aal. Landets Situation omkring Søen
er paa dend øster Side flack, meesten horisontal mod Søen, og paa
dend vester Siide høye Banker, omgiven med Skov. I forige Tiider
har Søen haft 4re Arme, med de 2 har dend omfavnet Borgegaarden,
og med de andre 2 Ladegaarden. Men saasom de i Tiidens Elde er
forgroet, har mand benøttet sig de 2 Arme omkring Ladegaarden til
Eng. 2. Trunderup Søe, $\frac{1}{4}$ Miil Vesten for Søeboe beliggende, er
ungefæhr 150 Skridt lang og ligesaa breed, dend producerer Gæder,
Aborrrer, Skaller, Suder og Kræbs. Endnu er tvende andre Søer paa
Egnen som Søeboe har Deel i. 1. Allerup Søe, $\frac{1}{2}$ Miil N. W. fra Søe-
boe, er 200 Skridt lang og 150 breed, producerer Gæder, Aborrrer, Fi-
rrer og Skaller; 2. Eil Søe $\frac{1}{4}$ Miil fra Søeboe, 200 Skridt lang og 150
breed, producerer Gæder, Aborrrer, Skaller og Kræbs, disse tvende Søer
er ikke meget fiskerige.

20. Paa alle helst mærkværdige Kilder i Amtet, af hvad Natur de
ere, og hvor helst de ere beliggende.

21. Paa denne Egn er mig ikke bekendt bedre og riigere Kilde-
væld end een halv Miil fra Søeboe ved Lande Veyen imellem Væster
Hæsinge og Foborg, hvor een Mølle, kaldet Trente Mølle, er beliggende.
som maler ved lutter Kilde Vand, som udkommer fra de deromkring
liggende høye Sandbanker. Et Stæd hvor det stærkeste Væld er, har
mand lagt en Tud, hvorigiennem Vandet løber, og det mærkeligste
er ved dette Væld, at det imod Regnveyr giver meget overflødigere
Vand end ellers, og i hvor stærk Regn mand end har haft, sagtes
dog Vandet imod tørre Veyr. Aarsagen hertil slutter jeg maae være:
at Vandene, hvorfra Vælded har sine Aarer, maae imod Regn trækkes
af Luftens stoere Vægt, og imod klar Veyr dissiperer sig Luften og
trækker af alle Vande.

22. Item paa de største Bekke og Moradser, om der er Kiære, eller
Elle Moeser, eller Moradser af det Slags, som kunde ved igennem fæarne
Vandreder udtørres og giøres til Ager eller Eng.

22. Ved Søeboe og omliggende Egn er ingen Bække uden som
formeeres af Vinter Vandene og udtørres igien om Sommeren: men
Kiære, Moradser og Elle Moeser ere mange, af Natur som Tørve Bund,
kaalde, suure Mossegrunde og ufrugtbare til Græs, og omendskiøndt
de ved udskaarne Vandreder udtørres, bliver de dog ikke tienlig til
Ager, men vil mand i saadan Tilstand give stærk Giødning derpaa,
giver de nogle Aar god Eng. Med Vand kand ufrugtbare Moeser og
giødes i Mangel af Giødning, naar man formedelst Dæmninger vil

sætte dem under Vand et gandske Aar omkring, da Mossen forgaae dem, og de giver derefter nogle Aar bedre Græs, dend slags Giødning kand mand igientage, saa ofte Engen mossegroer.

25. Paa alle, især de mærkværdigste og største Klipper, Bierge og Dale, med hvis remarquable ved dennem findes.

23. Egnen omkring Søeboe bestaaer af store Sandbierge og Banker; hvor imellem gives Dale, hvilke, nemlig Dalene, ere nogenlunde beqvem Agerland frem for Biergene, som dog til deels med Besværighed dørkes, undtagen paa Siider og Helder, som ere saa steile, at de ikke kand forarbejdes. Et af Biergene, kaldet Stiehjerget, har ieg observeret, at dets Høyde over Havets Vand Horisont er ungefæhr 200 Allen. Fra samme Bierg kand mand tælle omkring i Landet 33 Kirker, foruden Odense, og 11 Herregaarder foruden Søeboe. I Westen kand mand see over Stranden til Holsten, Odense har mand i N. O. og Herregaardene a) Weilegaard i N. O. t. O b) Søebyesøegaard, $\frac{1}{2}$ Miil, østligere c) Ølstedgaard O N O d) Brobyegaard, O t. N e) Gielschou Østen og $\frac{1}{2}$ sydlig f) Sandholt, O S O g) Arreschou, S O t. O h) Damsboe, W S W. i) Logismoese W t. S. k) Frederichsgave, W. l) Lunde-
gaard, N O t. N m) Søeboe er bag Skoven fra dette Bierg usiunlig. Videre Mærkværdigheder findes ikke iplandt Biergene, uden endnu dette, at de ere ikke meget frugtbare og mand dørker dem ofte med Forliis.

24. Hvad andre Curiositeteter og Mærkværdigheder i Amtet findes, og hvad besynderligt det har frem for de øvrige omliggende Amtet.

25. Paa alle Havne, deres Beliggenhed, og hvilke ere de største og tryggeste.

26. Paa alle Told, Fosse og Ladestæder med en forklaring om deres Beliggenhed og Distance fra den nærmeste Kiøbstad.

27. Paa alle Kongl. Slotte med en kort Beskrivelse om deres Størrelse og Bessaffenhed, paa hvad Stæd, og hvor nær det et Par af de nærmeste Kiøbstæder ere beliggende.

28. Paa alle Herreder i Amtet, item paa alle Tingstæder.

29. Paa alle Rytter Districter, hvoraf de bestaaer, og hvilke Stycker deraf nu ere eller tilforn har været henhørende til Amtet.

30. Fortegnelse paa alle Grevskaber, Baronier, Herre- og Proprietaire Gaarde og hvilke af de sidste ere Stamhuuse, hvilke familier tilhørende, hvad Slags Bygning der er paa Herregaardene; om gammel eller nye, og om mand veed, af hvem dend er bygt; om slike Stæder og Herregaarde har haft andet Navn tilforn, hvad de da i fordum Tiid ere kaldede, og naar Navnet er forandret.

30. Paa Søbøe er nye Bygning baade paa Borge- og Ladegaard af Tømmer med muurede Fag, undtagen en Længde Huus paa Borgegaarden, som er grundmuuret, en Etage høy over Kiælderne, altsammen i min Tiid paa en tiuge Aars Tiid opbygt. Om Søbøe har nogen Tiid haft andet Navn, kand ikke udforskes, ey heller, af hvem dend gamle Bygning, som ieg fandt for mig, har været bygt. Men over den norder Port til Ladegaarden har ieg conserveret en Porthammer, hvorpaa staar udhuggen saaledes: 1593 TEND · 2 · IVNIVS · HAFVER ·

Søbø, efter et gammelt Billede paa Gaarden.

IEG · MERGRET · SALIG · HER · ERICK · KRABES · LADET · OPRESE · TENE · HWS — ERICK · KRABBE · RIDDER · MERGRET · REVENTLOW I · H · S. Denne Frue Mergrete Reventlow var een Datter af Hr. Anders Reventlow og Frue Sidsel Lange til Søbøe, hand blev slagen for Assens af Rigeds Fiender Ao. 1535 i Grev Christophers Feide, og hans Frue døde 1553, som deres Epitaphium udviiser over Søbøes Begravelse i Jordløse Kirke.

31. Om nogen Antiquiteter findes i Amtet, og i hvad Sogn, paa hvad Stæd etc., om der om viides af nogen Autor eg. gr. Olaus Wormius eller andre vore Skribentere kunde have meldet, om slikt er accurat eller hvad deri kunde være feilet.

31. Dend merkeligste Antiquitet her i Sognet er Alter Tavlen i Jordløse Kirke, da dend er endnu ligesaa papistisch, som dend i de blindeste catolsche Tiider har været opsat. Derpaa staaer Marie Billedet, som cronet af 2 gamle Billeder, bemerkende Faderen og Sønnen, omgivne af Helgenes Billeder; foruden Alter Tavlen ere 2de andre af samme Art, en paa hver Siide af Coret. Af gamle hedenske Reliquier findes nogle Stæder udi Søeboe Marker Altere, som giærne er paa en Høy ved Skov og Vand. Alternes Fundament er stoere Kampe

Altertavlen i Jordløse Kirke med Marias Himmelkrøning.

Steene, og een meget stor Steen derpaa oplagt. Om de hedenske Skovguder, Vandguder, Landguder, etc. og hvorledes de dørkede dem, kand eftersees Arnkiels Cimbrische Heiden Religion i hands 1. Tom.

52. En fortegnelse paa de rareste Ord og Talemaader i Sproget derudi Amtet og deres Betydning i andet brugeligt Dansk, hvilken mand heller ønsker vidtløftig end for kort.

32. Til Almuens Talemaader har ieg ikke meget lagt Mærke, nogle faae kand ieg dog erindre, saasom, at endeel Bønder udregner Tiiden ikke saameget efter Solen, som efter Køkkens Leylighed; Veyrliget efter Uglens Leylighed. Dersom mand spørger en Bonde af dend Troe, hvad Klocken er, svarer hand, Køkkens Leylighed er ikke

endnu, hvilket vil sige, at Hanen ikke har galed. Spørger mand ham, hvad Veyrlig mand faar i Morgen, svarer hand: Gud veed alting, men Uglen er dend visseste. Naar Bonden efter stærk Arbeyde og Nattevagt faaer Tiid at hviile og sove, kalder hand det, at hente Restancer ind. Naar Bondens Arbeyde løkkes ham, siiger hand, det er allsammen paa Fransøisch; men contrair, om hands Handteering gaar ikke efter Ønske, forbander hand Diævelen, eller det hand handler med, lige som Diævelen kunde være deri. Mange fleere deslige Ordsprog og Talemaader forefalder iblandt Bønderne, som mig ikke er muelig at erindre.

55. Egeledes en fortegnelse paa Nomina propria, nemlig Mand og Qvindefolke Navne, som ere ey anden stæds og over alt almindelige.

33. Af Nomina propria erindrer ieg ikke andre end almindelige, men iblandt dem er mig forekommen, at det Qvind Folke Navn Ane er et af de almindeligste, da Søeboe har aldrig fattedes en Ane iblandt Tienesteqvinderne, og det har tildraget sig i et Aar, at ieg iblandt 8 Tieneste Qvinder hafde 5 af det Navn, foruden dend 6te, som hed Deli Ane. —

(Fortsættes.)

Spørgsmaal og Svar:

Nr. 1. Jeg er i Besiddelse af et lille Skrin, betrukket med sort Læder (L. 28 cm, Br. 20 cm, H. 17 cm). Laaget er fladt buet. Skrinet har fire Fødder af Sølv, formede som Granatæbler. Langs Kanterne let fligede Sølvbeslag. Nøgle- og Hængselsbeslag er støbte Akantuspalmetter. Spinkle Hanke. Støbte Hjørnebeslag paa Laaget med Cherubhoveder og spinkle Ranker. Midt paa Laaget et ovalt Sølvbeslag med en gennembrudt Kant af stift Akantusværk, som er ringere udført end de øvrige Ornamentter: i Midten er graveret to Hænder, som griber hinanden og derunder staar 1650, og udenom: NIELS JENSEN KAREN WANDEL.

Jeg vil gerne spørge »Arkiv og Museum«, om disse Personer er kendte, og om der kan oplyses noget om Skrinet.

O. Reedtz-Thott.

Til Nr. 1. Da kun Hustruens Navn er særpræget, maa man foretage Undersøgelsen i de Familier, som bærer et lignende Navn: thi ved Inskriptioner paa Sølvtøj tog Fortiden det ikke saa nøje med Navnenes Stavning. Den berømte Sjællands Biskop Hans Wandal († 1675) var en Søn af Viborgbispens af samme Navn († 1641) og af Margrethe Burchardsen fra Odense. Hun flyttede som Enke til Fyen og hendes Døtre fandt Ægtemænd i det fyenske velhavende Borgerskab: saaledes blev den yngste Datter Karen hjemført af den ansete og rige Raadmand i Nyborg Niels Jensen, kaldet Niels Riber¹⁾. Han var født i Ribe og Søn af Jens Pedersen Trellund: 1633 omtales han som gift med en Anne Lauritsdatter. Det er da som Enkemand, at han har trolovet sig med Karen Wandal: i deres Ægteskab — hvis Indstiftelsesdato er ukendt — fødtes der i Tiden fra 1653—66 10 Børn. Niels Jensen Riber døde 1669; hans Bo gav et Overskud paa 76,922 Sletdaler 2 Mark 15 Sk., altsaa en meget stor Formue. Enken rejste et Epitafium over ham, hans første Hustru og sig selv i Nyborg Kirke. Hun døde først 1680.

Ved velvillig Oplysning fra Hr. Landsarkivar Wad kan »Arkiv og Museum« meddele, at en til Skrinet svarende Genstand ikke findes nævnt i Niels Jensens, nu i Landsarkivet i Odense opbevarede Skifte. Derimod omtales 1681 i hans Enkes Bo »et lidet Skrin med Flos overdraget med Sølvbeslag . . . 20 Rdl.«

Der er al Grund til at slutte, at det er det omspurgte Skrin, som her er omtalt; Læderbeklædningen er da en senere Tilføjelse. Det er værd at lægge Mærke til, at det er Hustruens Særeje, hvilket jo netop gælder Fæstensgaver; de to Hænder, som griber hinanden, tyder i samme Retning.

Det tør saaledes antages, at Skrinet har været en Fæstensgave fra Raadmand i Nyborg Niels Jensen Riber til Karen Wandel, Viborgbispens Datter. Skrinet er sikkert udført udenfor Fyen, formentlig i Tyskland: en Nyborgmester har saa tilføjet det ovale Laagbeslag, for at Skrinet kunde anvendes af Niels Riber.

O. A.

¹⁾ Se Zwergius: Det siellandske Clerisie, I, 304. Personalhistorisk Tidsskrift, IV, 47.

»For 40 Aar siden«.

Minder fra det gamle Geheimearkiv.

Af Arkivar A. Thiset.

II

Jeg gaar nu over til det Embedspersonale, der i Wegeners Tid tjente i Geheimearkivet.

Der var først Registrator *Hans Knudsen*, en flittig og duelig Arkivmand, der alt døde 1851. Han mindedes nu kun af Dr. Rørdam, bl. A. fordi han var en Ungdomsven af dennes Fader.

Ogsaa hans Efterfølger, *Kall Rasmussen*, var en høist tiltalende Personlighed, stille, flittig, saare elskværdig, »i det Hele«, som Daae skriver, »en Mand af ægte dansk Væsen«. Idelig tilkastede Wegener denne »sin berømte Ven« Spørgsmaal om historiske Detailler, f. Ex. »Hør Rasmussenius, hvad Dag døde saa Tyge Rothe?« og Kall Rasmussen manglede aldrig Svar. Hans Indsigt, særlig i Personalhistorie, hans Tjenstvillighed og fænomenale Hukommelse berømmes af Alle. Faa historiske Værker udkom da ogsaa i hine Dage, uden at deres Fortale indeholdt en varm Tak til K. R. Kun overfor saadanne, der aabenlyst misbrugte hans Hjælpsomhed, tog han Afstand. Som alt berørt satte W. ogsaa tilsyneladende stor Priis paa K. R., der sammen med Plesner tilveiebragte Materialet til saagodt som alle W.'s historiske Arbejder, men han kunde dog ikke helt skjule en vis Ringagt overfor K. R., fordi alt hos denne var Hukommelse og han ikke formaade at forme sin Lærdom.

En tredie af Personalet nævner jeg strax her, fordi jeg heller ikke har kjendt ham personlig, saalidt som de to foregaaende; det var Professor *Tyge Alexander Becker*. Strengt taget var han ikke ansat i Geheimearkivet. Christian VIII havde oprettet et særligt historisk, genealogisk og topografisk Arkiv med Tyge Becker som Arkivar og Joh. Heinr. Friedr. Berlien som Arkivsecretair. Denne Protection var Nogle saa paafaldende, at der blev ymtet om, at Tyge Becker var en Søn af Kongen; det var dog nok snarere et saadant Slægtskabsforhold for hans

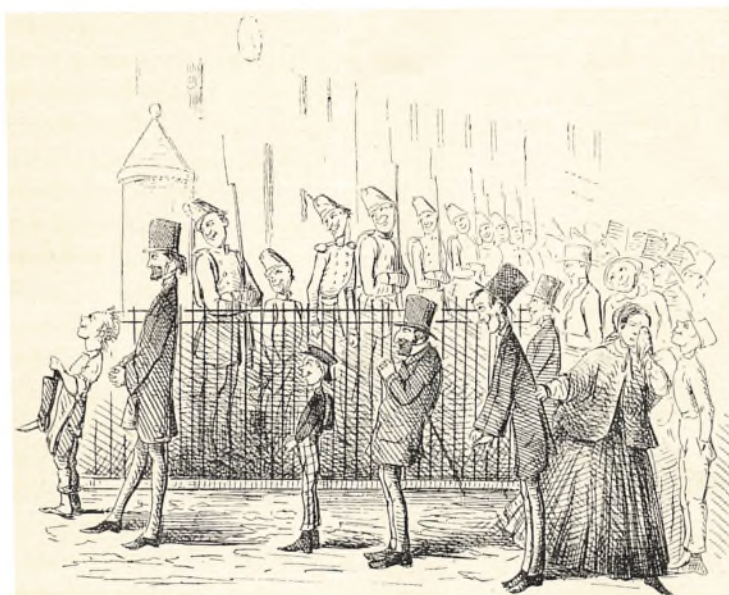
Halvbroder, Kammerherre Fred. Blüchers Vedkommende, der kom Tyge Becker til Gode. Efter Christian VIII's Død blev bemeldte Arkiv forenet med Geheimearkivet og Becker blev derved knyttet til dette. Daae beklager ikke at kunne give den af Emnet udkrævede humoristiske Skildring af Tyge Becker, Kronjyden, som han yndede at kalde sig. Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas. Daae kalder ham en historisk Dilettant, et let Hoved, men et overfladiskt, tankeløst Menneske, ikke uden Præentioner og med Lyst til at nyde Livet. Rørdam mindes ham med større Sympathie, men indrømmer, at han ikke hørte til de svært bevæbnede Tropper. Hans Speciale var Adelens Personalhistorie og Fortidens Landbrugsforhold, Pengevæsen, Skyldsætning etc.; ogsaa han var ganske tjenstvillig. B. kunde tillade sig en noget friere Tone overfor W. end det øvrige Personale og han converserede sin høie Chef som en Verdensmand. Men de elskede nok ikke hinanden, de to! W. troede at vide, at B. under det Ørsted'ske Ministerium havde speculeret i at faae sin høie Chef afsat og selv blive Geheimearkivar, hvad W. oftere lod ham høre paa en forblommet Maade, f. Ex., at da han var under Tiltale, da lærte han sine Venner at kjende; da var der nogle Venner af tredie Klasse, der havde ønsket hans Værste. Saa sad B. tavs og blodrød. Engang spurgte W. Daae: »Siig mig min rare Ven, har man Magisterconferens i Norge?« — »Nei!« svarede Daae. — »Gud! hvor De ere lykkelige! thi naar De hører, at den lille Prof. Becker har den Conferents, vil De vist forstaa, hvor lidt den er værd.« Hver Gang B. bad om Permission, fik han den med de Ord: »Gud! saa længe det skal være!« Disse Permissioner gjaldt gjerne Herregaardsreiser og Jagttoure. Men trods alt savnede W. dog Tyge Becker, naar han var borte; det kjendtes paa det jævnlige Udraab: »Hvorledes har mon vores Sneppejæger det i denne Tid!« B. eiede en Gaard ved Gl. Strand og roste sig af, at hans Leiecontracter vare saa omfattende, at enhver tænkelig Brøde, en Leier kunde gjøre sig skyldig i, var forudset i en egen Paragraf. Da saa W. var bleven Huscier, havde B. en af sine Leiecontracter med i Arkivet og oplæste den til Nytte og Veiledning for W., skjøndt denne i Reglen lod sig repræsentere overfor sine Beboere af sin Kældermand. Men da B. saa i Oplæsningen kom til en Paragraf saalydende: »Leieren forpligter sig til ikke at opbevare gammel Ost i sin Leilighed,« reiste Plesner sig med Vælde og udbrød indigneret: »Nei veed De hvad Prof. Becker, det grændser lovlig nær til Tyranni!« Forøvrigt skal det have været særlig morsomt, naar T. B., der ogsaa var Bogsamler, om end i mindre Maalestok end W., kom ind paa dette Thema. B. hævdede, at det ikke saa meget kom ham an paa, at alle hans Bøger just vare udmærkede Exemplarer, hvortil W. svarede: »Nei Gud! det gjør jo Ingenting, om der saadan

hist og her i en Bog mangler et Par Blade, eller om der over den er væltet et Blækhorn, det gjør jo Ingenting! Ja, den lille Professor er et Geni!« Hvad der særligt morede Kall Rasmussen var, at B. engang under Omtalen af sin høie Chefs pergamenske Bibliothek paa Lilliehjerget — en smigrende Hentydning dels til W.'s Disputats *De aula Attalica*, dels til hans Biographie af Anders Sørensen Vedel —, da W. kom til at nævne sine mange Udgaver af de gamle Klassikere, tankeløst bemærkede: »Ja min høie Chef har naturligvis alle Udgaverne af Klassikerne.« Da B. døde, udkom der en Catalog over Prof. Tyge Alexander Beckers Bibliothek. Da W. fik det at se, udbrød han: »Se saa, nu gaar den lille Prof. Beckers Bøger under Hammeren som et Bibliothek, Guds Død!« T. B.'s Uafhængighed overfor W. viste sig bl. A. i, at han udfoldede en ret betydelig literair Virksomhed. Hans Bøger vare livligt skrevne, men oftest mere Roman end Historie. Jeg mindes, at førnævnte Kammerherre Krogh engang i Arkivet spurgte, om Tyge Beckers Bog om Claus Limbek fandtes i dets Bibliothek, hvortil den ellers godmodige Plesner skarpt svarede: »Nei, Hr. Kammerherre, vort Bibliothek indeholder ikke Romaner!« T. Becker var en stor Sigilsamler, hvad der i høi Grad gik ud over de Arkivalier, der kom i hans Hænder. Hans Rapserier i denne Retning vare saa vel kjendte, at han, efter hvad afd. Etatsraad Hvass har fortalt mig, maatte finde sig i, da han gjennemgik det fortrinlige Arkiv paa Stamhuset Benzons, at blive visiteret af en Tjener, hver Gang han forlod Arkivrummet.

En ikke mindre mærkelig Fremtoning var Kall Rasmussens Eftermand, 1. Arkivsecretair og Registrator, Lieutenant *C. U. A. Plesner*. Han var en Figur, udbryder Daae med Rette. Høi, mager, med vilde Haar-tjavser om en blank Isse, smaa poliske, graa Øine, stor Næse og Mund, indrammet af et uredt Fuldskæg. Klædedragten svarede dertil; paa Arkivet en laset, sort Diplomatfrakke, af hvilken det ene Ærme omtrent ganske var afrevet, og et Kalvekryds, hvori tre store, udrevne Bugter betegnede Stedet, hvor i fordums Dage tre Knaphuller havde været. Ikke mindre aparte paa Gaden især en Vinterdag: en lang gammel Vinterfrakke, derover et Halstørklæde, hængende med en trekantet Snip ned ad Ryggen uden paa Frakken som et Shawl, et Par Hjorteskindhandsker, der tillige gjorde Tjeneste som Lommetørklæde, og det vilde sige noget, thi P.'s Næse var i Frostvej en bestandigt rindende Tud. Ve den, der uforvarende mødte ham og skulde give ham Haanden, uden selv at have Handske paa. Jeg mindes tydeligt den Opsigt, det vakte, da P. en Dag stillede i Arkivet, iført et Par flunkende nye, sort- og hvidtærnede Benklæder og med rynket Bryn anbragte disse paa sin Stol, der som alle Contoirets Stole havde Rørsæde: »Det er nogle ækle Stole, vi har, man slider Rumpen ud af Buxerne

ved at sidde paa dem« bemærkede han, idet han satte sig. Jeg har engang været i Selskab sammen med Ludv. Daae og Plesner; en ufor-glemmelig Aften, dels fordi disse to næsten førte den hele Conversa-tion, overbydende hinanden i morsomme Anecdoter, dels fordi P. mødte i en ulastelig, ny, sort Diplomatfrakke. P. havde oprindeligt stu-deret nogen Jurisprudents og derefter deltaget i Krigen 1848; derfra skrev hans Lieutenantstittel sig. Allerede før W.'s Tid, i Finn Mag-nussens Dage havde han gjort sin Indtrædelse i Arkivet som Volon-tair; det var dengang Geheimearchivarius pleiede at medbringe Kage og spansk Vin i Arkivet sin Fødselsdag. Det forekommer mig, at Etats-raad Hvass engang har fortalt mig, at P. gjorde et Forsøg paa at gjen-oplive denne gamle Tradition ved paa sin Fødselsdag at møde med en Flaske Vin og en Svedsketærte. Jeg tvivler dog paa, at Conferentsraa-den deltog i Tractementet, og Forsøget blev ikke gjentaget. Sligt kunde ogsaa bedre gaa før 1848, da Geheimearkivet omtrent var hermetisk lukket. Den norske Rigsarkivar Lange fortæller i Beretningen om sin Udenlandsreise 1844, hvorledes han først i Juni før sin Afreise ind-sendte i Kjøbenhavn Ansøgning om Adgangstilladelse til det danske Ge-heimearkiv, forsynet med Finn Magnussens Anbefaling. Han reiste saa til Tydskland og kom først i de sidste Dage af Juli til Kjøbenhavn, men da havde Danske Cancelli endnu ikke faaet expederet hans Ad-gangstilladelse, saa han maatte reise hjem, uden at have opnaaet Ad-gang, som man sikkert ikke havde tænkt paa at nægte ham. — P. var et ualmindelig lyst, receptivt Hoved, besad en stor Viden af polyhisto-risk Art, var et ikke ringe Sprogtalent og var Mester i at læse gammel Skrift, men til selvstændigt Arbeide duede han ikke. Han skal have udarbeidet en Præstehistorie for sin Fødeø Langeland, som uheldigvis bortkom før hans Død, hvorimod han efterlod sig en stor Samling Diplomudrag til sin Fødeø's Historie. Det Eneste, som vistnok er udkommet under hans Navn, er en lille genealogisk Opsats om Slægten Bang, vistnok udarbeidet i Embedsmedfør, men efter hans Død udgivet af hans Ven Krarup. Det er dog alt antydet, hvorledes denne hans og hans Collegaers litteraire Ufrugtbarhed for en Del kom paa Wegeners Kappe. Der var hos P. noget Renommisteri; han yndede at lægge sin Lærdom for Dagen ved at føre Samtalen hen i bestemte Retninger. Som oftest førtes i min Tid disse Samtaler mel-lem Plesner og Krarup, dog saaledes, at den sidste nærmest gav den mer eller mindre interesserede Tilhører. Emnerne kunde være alt muligt mellem Himmel og Jord. Jeg mindes en vidtløftig Drøftelse af, hvornaar Ildskuffe og Ildtang først kom i Brug. Daae fortæller, at den afdøde norske Rigsarkivar Birkeland aldrig kunde glemme, at P., den første Gang han talte med ham, havde spurgt ham: »Hvad er

Hr. Rigsarkivarens Mening om den moderne Culturs Forhold til den assyriske?» men Birket-Smith gjør i den Anledning opmærksom paa, at Birkeland mulig har glemte, at Spørgsmaalet blev fremsat paa en Tid, da hele den lærde Verden var optaget af Layards epokegørende Udgravninger. Som Arkivmand indlagde P. sig megen Fortjeneste. Han var godt hjemme i Arkivet, der jo rigtignok i hans Tid heller ikke var nær saa omfattende som nu, og han var den, der hyppigst fremtog Arkivalier til de Fremmede, altid med utrættelig Forekommenhed

Plesner.

Pepita modtager sin Formiddagserenade.

og Hjælpsomhed. Der blev talt meget om hans uregelmæssige Privatliv, f. Ex. mindes Daae, at P. regelmæssig »blev syg«, hver Gang han havde hævet sin Gage; hans Yndlingslecture skal have været franske Romaner af et efter Datidens Opfattelse slibrigt Indhold. Vist er det, at hans Sværmeri for den bekjendte spanske Dandserinde Pepita en Overgang gjorde ham til én af Alle kjendt Personlighed. Man gik lige saa meget hen for at se den lange, kantede, enthousiastiske Plesner, der mindst af Alle skulde synes at høre Eros eller hans Rige til, med vilde Fagter fra Parkettet hive en vældig Bouquet op for den Skjønnes Fødder, som for at se Dandserinden selv. W. skaanede ikke P. Endnu mange Aar efter kunde man høre ham spørge P.: »Hør, lille P., hvor købte De saa Deres Krands til Pepita?« — »Det veed jeg

ikke, Hr. Conferentsraad!« En anden Gang, da Talen kom paa Brændevin, yttrede W.: »Ja De, lille P., skal jo være saadan en Hader af Brændevin!« — »Ja, Hr. Conferentsraad«, var Svaret, »jeg er en Hader af det, thi hvor jeg ser det, udrydder jeg det.« Ja, W. kunde endog i Alles Paahør sige: »Ja lille P., De fører jo et liderligt Levnet;« og da Arkivets Bud Madsen, efter at være bleven Enkemand, døde kort efter i en fremrykket Alder at have giftet sig paa ny med en forholdsvis ung Kone, holdt W. i den Anledning en alvorsfuld Formaningstale for P. om Faren ved kjønslige Nydelser i den ældre Alder, men selv den blev til Moro for Tilhørerne, idet W. som et særligt advarende Exempel anførte Historikeren Jens Møller, der døde kun 56 Aar gl., og det kun 8 Aar efter, at han havde giftet sig med en ung Kone paa 22 Aar. P. følte sig aabenbart ikke overbevist om en Forbindelse som Aarsag og Virkning mellem de to Begivenheder. Efter min personlige Erfaring skyldtes Rygterne om P.'s Udsvævelser vist mest hans egen Lyst til at prale. At han skulde have været en bønørt Tilbeder af den skønne Pepita er lidet sandsynligt, saa vist han ikke selv var nogen Adonis; men naturligvis maatte Pepita vise en Tilbeder, der som P. drog Folk til Huse, en vis Opmærksomhed. Selv yndede han ikke at tale om den Pepitaid, dog skal han i sine sidste Leveaar i et lille Middagsselskab, hvor der blev serveret en Sherryvin, have oplyst Gjæsterne om, at dennes spanske Navn var *Ceres*, »det havde Pepita selv sagt ham«. Betegnende for P.'s Praetillbøieligheder er en Samtale, som Hofjægermester Düring-Rosenkrantz, der en Tid var en flittig Gjæst i Geheimarkivet, har fortalt mig. W. spurgte denne en Dag: »Hvad er det for en Historie, man fortæller om Grev N. N.?«; men inden D.-R. kunde svare, faldt Plesner ind: »Aa, det er bare et lille Pigebarn, der er paa Spil, Hr. Conferentsraad.« — »Et Pigebarn, hvad er det for et Pigebarn?« — »Ja, hun er sine Forældres Barn; forresten hedder hun Marie Christensen, men hun er bedst kjendt under Navnet »Ballade Marie«; hun er et Pokkers deiligt Pigebarn« — og P. fordybte sig i en Udmaling af hendes personlige Fuldkommenheder. — »Men siig mig, lille P., hvoraf veed De dog Besked derom?« — »Ja, det taler man virkelig ikke om, Hr. Conferentsraad.« Hvad nu hans Forfald til Drik angaar, saa havde det ogsaa dermed sit eget Sammenhæng. P. havde sin Gang paa en bestemt Vinstue, Steinbachs Kjælder paa Hjørnet af Raadhusstræde og Nytorv. Her samledes han med en lille eksklusiv Kreds, til hvilken bl. A. hørte en gl. Snedkermester, som for en Del Aar siden var min Nabo ude ved Fortunen om Sommeren. En brav, hæderlig Mand, der visselig ikke var nogen Drukkenbolt, men ganske vist heller ikke, skulde jeg synes, nogen Aandsbeslægtet af P. Denne Mand paastod, at P. aldrig drak sig fuld og aldrig blev samlet

med de andre længere end til Kl. 10, da han uvægerlig brød op og gik hjem, og det endogsaa den 1. i Maaneden, naar han tracterede Selskabet med Hummer eller andre Extra-Lækkerier. Oftere har jeg paa en Vinterdag hørt ham sige til Krarup: »Idag, i den Hundekulde, maatte jeg ind at have mig en Bitter paa Veien.« Saadan en Dag kunde han vel have en livligere Ansigtifarve end ellers; men Beruselse var der absolut ikke Tale om. Daae fortæller forøvrigt, hvorledes den norske Rigsarkivar Lange, der var en jovial Mand, som satte Pris paa et muntert Lag, en Aften havde været i et saadant sammen med P. Da man paa Hjemveien passerede Steinbachs Kjælder, vilde nogle af Gjæsterne fortsætte Soldet her, skjøndt det var sent paa Natten. Lange, som kjendte P.'s Forhold til denne Vinstue, bankede dristigt paa Vinduet, til der kom Folk tilstede, og da disse af Hensyn til den sene Time nølede med at lukke op, raabte han: »Det er P., som vil ind for at betale sin Regning« og under dette Paaskud kom man virkelig ind. Overfor sin Chef, til hvem han stod i Svogerskab, som alt berørt, var P. yderst submit, skjøndt han af Naturen var Oppositionsmand om en Hals. Men trods sin Lyst til Opposition og Modsigelse var P. alle sine Dage en stor Enthusiast, altid rede til at blive hvidglødende af Begeistring for Personer eller Ting, der gjorde Indtryk paa ham, men kun altfor ofte ellers ikke var Begeistring værd, i sit Indre som i sit Ydre en ægte Don Quixote, altsaa ogsaa i Grunden et bravt og godt Hjerte, for hvem Alle, der kjendte ham nøiere, nærrede afgjort Sympathie. I de sidste Aar før hans Død i Sommeren 1882, var han faldet stærkt af og var kun en Ruin i Sammenligning med sin Velmagt. Det var hans Død, som gav Signalet til W.'s Afskedigelse og den hele Omvæltning, som fulgte efter.

Geheimarkivets 3. Embedsmand var 2. Arkivsecretair og Inspector *Carl Marcus Andreas Matthiessen* med to »t« og to »s«; hvad det Ydre angik, en fuldstændig Modsætning til Plesner. Da han først døde i Febr. 1893, vil enkelte af Arkivets Gjæster erindre den lille skæve Krøbling med det skægløse, rynkede Ansigt og det vældige, buskede Haar. Ogsaa han var et inderlig bravt og tjenstvilligt Menneske. Daae kalder ham det bedste Hjerte af Personalet, ialtfald efter Kall Rasmussen. Han var en slesvigsk Præstesøn, hans Modersmaal var tydsk; men han blev Student i Kjøbenhavn og var, skjøndt udpræget slesvigsk Separatist, dog vist i Hjertet en god dansk Mand. Han var den eneste, som mere indgaaende havde syslet med den store Samling Arkivalier, Hertugdømmerne vedrørende, som fandtes i Geheimarkivet. Hans videnskabelige Dannelse var vistnok ikke stor, men han gjorde heller ingen Præentioner i saa Henseende. Han var og blev en enlig og fremmed Fugl i Kjøbenhavn og hans smaa Indtægter tvang ham til

at søge sin Bolig i Byens Udkant hos Folk af den lavere Middelstand, for hvilken han nærede stor Forkjærlighed; men det maa særlig fremhæves, at M. ogsaa af sine fattige Indtægter rigelig understøttede sine endnu fattigere Slægtninge i sit Hjemland. Under en Sygdom besøgte jeg ham en Gang i hans Hjem i Frederik VII's Gade og undredes over den Tarvelighed, ja Usselhed, hvori han boede. Slige Besøg var ham aabenbart heller ikke kjærkomne, en Erfaring ogsaa Daae, der omtaler M. med den største Sympathie, har gjort. M. besøgte nemlig jævnligt Daae, naar denne var hernede, men antydede ligefrem, at han ikke ønskede Gjenbesøg. Engang foreslog han dog Daae, at de skulde drikke et Glas Vin sammen; men det bekom M. saare ilde, uvant til stærke Drikke, som han var. Forresten fortæller Daae, hvorledes han en Eftermiddag var alene i Arkivet med Plesner og M., og da morede Plesner sig med at fortælle, at han engang havde levet i en munter Kreds, hvor det var Skik, at Enhver ved Bordet nød sine 6—7 Fl. Rødvin, før den første Punchebolle kom frem, — da blev M. forfærdet, hvad der naturligvis ogsaa nærmest har været Hensigten med P.'s Rodomontade. I sin Velmagt gjorde M. om Søndagen lange Vandringer i Kjøbenhavns Omegn og forsøgte da aldrig at gaae i Kirke i Gjentofte, Brøndbyerne, Hersted'erne eller hvor Reisen ellers gik. I Reglen var Wegener nok saa venlig mod »den lille M.«. Daae mindes, at W. paa M.'s ærbødige Undskyldning for at være kommen et Øieblik efter Kl. 10 svarede med et naadigt »Ubi plurima nitent etc.« Men saa kom den store Catastrophe den 14. Nov. 1866, hvortil Daae var eneste Vidne, og som han aldrig har glemt. Baade W. og M. vare komne lidt før Kl. 10 og Daae var sluppen ind med. Ellers var endnu Ingen mødt. W. var i slet Humeur og henvendte den Bemærkning til M.: »Der bliver ikke bestilt noget her i Arkivet.« — »Ja noget faaar man dog udrettet« var M.'s sagtomdige Svar, fremført i den roligste Tone. Men saa blev W. ude af sig selv af Raseri og, hidsig som han var, overfusede han M. paa en uforklarligt brutal Maade. Han blev kaldt en Slesvigholstener, en Øientjener, »havde jeg kjendt Dem, som De er, skulde De aldrig have faaet Deres Embede« osv. osv. Nogle Dage efter, da Daae og W. vare alene et Øieblik, talte W. til Daae om Sagen, aabenbart fortrydende det Passerede. »Han er ellers en rar En« sagde han bl. A., men fortalte samtidigt Daae, at den daværende Cultusminister Madvig ved M.'s første Ansættelse som Stipendiarius i Geheimearkivet, havde sagt til W.: »Vil De have en saa tynd Student,« og tilføiede W.: »Ja endogsaa Madvig, som har examineret Tusinder, havde erindret sig ham paa Grund af hans Uvidenhed.« Ogsaa Matthiessen talte til Daae om Sammenstødet og tilføiede da vemodigt: »Ja, det var nu min

Fødselsdag.« Intet Under, at M. aldrig glemte den Fødselsdag, og at der fra den Dag indtraadte Kulde i hans Forhold til W. Paa W.'s forberørte 90aarige Fødselsdag kom ogsaa Talen paa den i de Dage just dødssyge M., og jeg mindes Ord til andet W.'s Yttring om M.: »Ja, han var et rart lille Menneske og jeg kan ikke sige Andet, end han altid loyalt opfyldte sin Pligt, men han var jo kun af maadelige Evner og skrøbelig var han jo ogsaa.« M. opnaaede den i W.'s Tid enestaaende Ære for en underordnet Embedsmand i Geheimearkivet at blive Ridder af Vasaordenen. Det var den svenske Historiker O. S. Rydberg, en personlig Ven af Kong Carl XV, der havde udvirket denne Udmærkelse, som forøvrigt vist ikke forvoldte M. den tilsigtede Glæde. Af gode Grunde bar han aldrig Decorationen, der efter hans Død blev funden urørt i hans Skab i Arkivet. Blandt sine Collegaer som blandt de Besøgende havde M. iøvrigt kun Venner, hvem han indtog ved sin uegennyttige Hjælpsomhed. I Dec. 1886 fik M. sin Afsked med en Pension, hvis ringe Størrelse man søgte at hjælpe paa ved at give ham et Honorar paa 600 Kr. aarlig for nogle faa Timers dagligt Arbeide, saameget mere, som man ønskede saa længe som muligt at nyde godt af hans Kjendskab til de tydske Arkivalier. Et Fald paa Gaden og efterfølgende lange Sygeleie, der betydelig havde svækket hans Arbeids-evne, var den ydre Anledning til Afskedigelsen. Endnu under Slotsbranden havde han arbeidet i Arkivet saa uførtroent som Nogen den hele Nat. I de 7 Aar efter Afskedigelsen faldt han mere og mere af. Træthed overmandede ham tilsidst næsten hver Dag. Selvfølgelig var han da til ringe Nytte. M. efterlod sig omfattende Samlinger til sit Fødelands Historie. Frygt for W. har sikkert nærmest afholdt ham fra at udgive noget deraf. To smaa Afhandlinger, en dansk om de sønderjydske Herredssegl og siden fra hans sidste Levetid: Die Käseproduction in Eiderstädt, var alt, hvad han, saavidt jeg i en Hast mindes, udgav paa Tryk. Det var sikkert en af de stolteste Dage i hans Liv, da han paa Arkivet omdelte Særtryk af sidstnævnte Afhandling til sine Collegaer. Ligesom M. var den eneste decorerede i Geheimearkivet, dettes høie Chef naturligvis undtagen, saaledes er han ogsaa den *Eneste*, hvis Portrait haves, ovenikjøbet i to Gjengivelser, begge fra hans sidste Leveaar. Det første blev taget paa min indtrængende Anmodning, men er ikke heldigt, da M. for at skjule sin Legemsfeil sidder i en unaturlig, stiv, kneisende Stilling, som en Krageunge paa en Pind. Belegnende nok syntes han selv bedst om dette Billede, som ene jeg blev bæret med. Det andet ligner ham ulige bedre, om her overhovedet kan tales om Lighed, thi jeg, der i flere Aar havde min Plads vis à vis M., maatte ofte undre mig over hans rynkede Ansigts

uendeligt skiftende Minespil, selv naar han var overladt til sine egne Betragtninger.

Da der blev oprettet Stipendiarpladser i Geheimearkivet, var det i den Hensigt at give unge Studerende Leilighed til Uddannelse i Arkivgjerning, hvorfor de ogsaa skulde skifte hver 3. Aar; men saavidt Vedkommende ønskede det, lod W. altid Capitulationen forny, naar de 3 Aar vare gaaede. Paa den Maade blev *C. E. Secher* et fast Inventar i Arkivet. Henimod en Menneskealder sad han som Stipendiar med en aarlig Løn af ca. 350 Rd. Intet Under, at han i en Autobiographie i sin Slægts Historie har givet sin Uvillie mod W. Luft; men denne Uvillie daterede sig dog kun fra den Dag, da Krarup blev ham foretrukken ved Besættelsen af den efter Tyge Beckers Død oprettede Assistentplads i Arkivet. Før den Tid udviste han ialtfald den største Servilitet overfor sin høie Chef, »hans Høivelbaarenhed«, som han altid med onskabsfuld Betoning kaldte W. Dengang hørte det til Dagens faste Orden, at S., der først skulde møde Kl. 11, strax under dybe Buk nærmede sig Chefens Bord; W. hilste ham med et køligt »God Morgen«, tog derefter sine Brilller af og lagde dem fra sig paa Bordet. S., der havde trukket et stort rødt Lommetørklæde op af Lommen, tog med et dybt Buk Brilllerne, pudsede dem meget omhyggeligt og lagde dem med et nyt Buk tilbage paa Bordet, hvor W. med et naadigt Tak tog dem. Denne daglige Ceremonie, der vakte mange Gjæsters Forargelse, faldt totalt bort med Krarups Ansættelse. S. var en skuffet Mand. Hans Velynder N. M. Petersen havde i sin Tid givet ham Forhaabninger, der slog bittert feil. Paa Madvig var han vred, fordi denne som Cultusminister ikke havde villet give ham en Adjunctplads ved Metropolitanskolen. I Grunden var S. en brav og hæderlig Mand, den eneste Ægtemand blandt alle Geheimearkivets Pebersvende, og det nok ovenikjøbet en sjældent lykkelig, om end barnløs Ægtemand. Kjøen var han ikke med sin store røde af Philipenser bedækkede Næse. Han var en varm Fædrelandsven, men Fanatiker i dette Stykke som i alt Andet, og Skandinav og Tydskhader af en egen Slags. Han hadede Absolutismens Tid med et giftigt Had og gjorde Samlinger, der skulde prostituere Enevælden. Han hadede alt hvad der var Tydsk, følgelig ogsaa alle Germanismer og skrev f. Ex. Øverste, ikke Oberst. Man bemærkede dengang med Eftertryk, at S. ikke for Intet boede i Skvaldergade. S. blev aldrig nogen dygtig Arkivmand, men som de andre Stipendiarer blev han ogsaa holdt ganske borte fra al arkivalsk Uddannelse; han deltog ikke i Expeditionen, ja han maatte end ikke betræde Arkivrummene. Han, som nærmest interesserede sig for gammel dansk Historie, maatte sidde og registrere indholds-

løse nyere tydske Brevsamlinger. Han foretrak derfor at underholde Gjæsterne med sin Gift og Galde, hvorfor vi nødigt vilde sidde ved hans Side. Forøvrigt tabte S.'s Had til Enevoldskongerne sig med Aarene, han opdagede flere og flere gode Sider hos dem, saa da han skulde skrive Fortsættelsen til L. C. Müllers Danmarks Historie, blev det ikke den Afrakning af dem, som Alle havde ventet. Forøvrigt var han ganske overordentlig eensidig. N. M. Petersen var hans Afgud, men hans egne Sprogstudier kom aldrig et Hanefjed udover denne hans Læremesters. Alt sattes i Forhold til Oldnordisk; rimede det ikke hermed, var det ucorrect. Selv offrede han, det være sagt til hans Ros, med stor Uegennyttighed baade Tid og Penge til patriotiske Formaal. Og var han end slem til at gjenfortælle, hvad den havde sagt om den, saa var han paa den anden Side heller ikke bange for at sige Folk drøie Sandheder i deres aabne Øine.

Som Rosinen i Pølseenden slutter mit Galleri af mærkelige Personligheder med pensioneret kongelig Archivsecretair *Johan Heinrich Friedrich Berlien*. Strengt taget hørte han slet ikke Geheimearkivet til. Han, der var af tydsk Herkomst og talte meget slet dansk, var oprindelig Underofficer i Glückstadt. Hans Interesse for Genealogie og udmærket smukke og eiendommelige Haandskrift — han skrev altid med Gaasefjer —, henledte Christian VIII.'s Opmærksomhed paa ham, og han ansattes i det førnævnte historisk-genealogiske Arkiv som Tyge Beckers eneste Undergivne. Men Christian VIII. var som bekjendt i Reglen uheldig i Valget af sine Protégéer, og da det historisk-genealogiske Arkiv efter Kongens Død blev ophævet, fik Berlien sin Afsked. Dog blev han stillet til Disposition for W., der siden Aar ud og Aar ind i sine Aarsberetninger omtalte dette interessante Faktum for at faae Leilighed til at tilføie, at Geheimearkivet ikke havde haft Brug for Berliens Tjeneste. Naar han altsaa i W.'s Tid af og til viste sig i Arkivet, var det kun som enhver anden Gjæst. Hans Nærværelse der generede aabenbart Tyge Becker, og om Forholdet mellem de to, da de vare Foresat og Underordnet, giver W.'s Udfald mod Matthiessen, som før er berørt, en Oplysning. W. sagde nemlig til Matthiessen: »Ønsker De maaske den Behandling, Becker gav Berlien, naar han smed Papirerne hen til ham med de Ord: »Skriv mig det af.«« Efter W.'s Afsked kom Berlien i en Række Aar hyppigt paa Læsesalen, til hvis mærkeligste Fremtoninger han hørte. Lille, tyk og korthalset, Hage og Bryst i eet, afstumpet Overskjæg og Bakkenbarter, altid i stivt Halsbind, høi Hat, lang, sort Frakke og med Parapluien holdt lodret bag Ryggen trippede han med smaa Trin ind ad Døren. I Knaphullet lyste en broget Roset op

i hans sortsmudsede Personlighed. Den antydede Medaillen for Hamburgs Brand og nogle andre lige saa høitstaaende Decorationer, hvoraf Berlien var Ihændehaver, og af hvilke de fleste vare Lønner for hans nøksom bekjendte Værk »Der Elephanten Orden und seine Ritter«, som han i sin Tid med zirlige Dedicationer havde omsendt til fremmede Potentater. I sine senere Leveaar led han i høi Grad af Asthma, hvorfor man kunde høre ham puste og stønne paa Trapperne trods noget Locomotiv, længe før han viste sig. Ellers struttede den hele Person af Værdighed og Selvbevidsthed. Hans afmaalte »Saluti« til en Nysende, efterahes endnu af og til paa Læsesalen. Hans, hvad den ydre Udstyrelse angaar, fortræffelige genealogiske Samlinger havde han engang foræret Geheimearkivet, men da det siden viste sig, at Krigsministeriets Arkiv havde et testamentarisk Krav paa dem, blev de med den allerstørste Beredvillighed afstaaet til dette Arkiv, og jeg tør sige, at de aldrig er bleven savnet hos os. Han havde ogsaa til Geheimearkivet skænket en af ham forfattet Stamtavle over det oldenborgske Hus, hvilken han engang ønskede at faae til Laans; men W. svarede ham, at Arkivets Sager udlaaentes ikke, men vilde han have den tilbage som sin Eiendom, saa med største Fornøielse. Personlig er jeg kun en enkelt Gang kommen i Berøring med Berlien. Jeg havde i Personallhistorisk Tidsskrift skrevet en lille Opsats om de sidste Ætlinger af den gamle danske Adelsslægt Høeg, gaaende ud fra, at Slægten var uddød, idet dens sidste Mand, Kammerherre, Oberst Chr. Fred. Høegh, af sine tre kjendte Ægteskaber kun havde havt 2 Døttre. Det var den samme Kammerherre Høegh, der engang søgte Audients hos Frederik VI. og bad om at blive Baron, da han regnede sine Ahner tilbage til den fra Knud den Stores Bretlandstog berømte Tim Sjøllandsfar. Formodentlig har Frederik VI. ikke kjendt nærmere til Tim Sjøllandsfar og hans Bedrifter, thi til Svar spurgte Kongen tørt: »Können Sie was bezählen?« — »Ich habe bezahlt, Majestät, — mit meinen Blute«; men den Møntsort fyldte ikke i den tomme Statskasse, og Høegh var ved sin Død ikke mere Baron end sin Stamfader. Men — å Berlien! Nogle Dage efter at min Afhandling var udkommen, standsede B. mig i Arkivets Forværelse. »Høgsterede, tillade De! en Øieblik! De har skrevet om Høeg'er. Jeg har Høeg'er kjendt. Kammerherr Chr. Fr. Høegh og jeg, vi have sammen tjent i Glückstadt, og jeg tør sige, vi var som to Brøder! Vi spiste sammen, vi gik spazire sammen og vi amuserte uns sammen, thi den Kammerherr Høegh var unter uns gesagt en stor Don Juan, De forstaaer! Høgsterede! nok sagt. De skrive, Kammerherr Høegh har sig ingen Sønner efterladt. jeg sige Dem, at Kammerherr Høegh formælte sig den 4. Gang og har med sin 4. Kone en Søn havt,

der nu lever i Berlin. Jeg skal have den Ære at sende Dem skriftlig nærmere Oplysning. God Morgen!« Nogle Dage efter arriverede saa en pyntelig Skrivelse, hvor hver Linie flød over af gebrokket Salvelse og Værdighed, culminerende i Slutningstiraden: »Behag min høistærede Herre at modtage Forsikringen om den udmærkede Høiagtelse, hvormed jeg har Æren at forblive Deres ærbødigste Joh. Heinr. Fried. Berlien, pens. kongl. Archivsecretair«. Men nu kommer Nachspielet, som vædvanlig det artigste! I de samme Dage fik jeg Besøg af en gammel Hædersmand, afd. Oberst Kühle, som fra sit Garnisonsliv i Glückstadt havde kjendt baade Høegh og Berlien. Tilfældigt kom Talen paa Berlien, og jeg fortalte ham da min Samtale paa Arkivet med denne; men da lo Kühle himmelhøit. »Høegh og Berlien spiste, spadserede og amuserede som to Brødre! Nei, jeg siger Dem, Høegh var en brilliant Karl, men den mest fuldblods Aristokrat, der nogensinde har existeret, og vist kjendte Berlien Høegh og gjorde stram Honneur for denne, naar de mødtes paa Gaden; det var han nok nødt til, thi Berlien var Commandersergeant og Høegh hans Bataillonschef; men om Høegh tog mindste Notits af Berliens Honneur, ja det bliver et andet Spørgsmaal.«

Min fordringsløse Fortælling er endt med at blive et helt Portraitgalleri af høist forskjellige Personligheder. Hvilken Afstand alene mellem en Wegeners grundmurede Lærdom og en Berliens favnetykke Uvidenhed! Men Eet havde de alle tilfælles: Ikke een iblandt dem var, som Folk er flest. Var det nu blot et Spil af Skjæbnen, at alle disse udprægede Personligheder vare blevne samlede i Geheimearkivets snevre Localer, eller var det selve Institutionen, som havde paastrykt dem alle sit Stempel, der atter ved at forbindes med hver Enkelt særlige Naturel gav sig Udslag i høist forskjellige Eiendommeligheder? Saa meget er ubestrideligt, at W. selv havde havt en stor, om end ikke gavnlig Indflydelse paa sine Underordnedes videnskabelige og hele aandelige Udvikling. Jeg har maattet drage Særhederne i Forgrunden, men de maa ikke skjule det Factum, at hele det gamle Geheimearkivs faste Personale fra Øverst til Nederst omfattedes med en høi Grad af Sympathie af alle Arkivets daglige Gjæster. Allerede det mindre Rum og det faatallige Besøg gav i Forbindelse med W.'s Slobrok og P.'s ærmeløse Frakke det Hele et Præg af Hjemmets Hygge, som Rigsarkivets nuværende Læsesal ganske maa undvære. Naar jeg for mit Vedkommende erkjender, at adskillige af mit Livs bedste Timer vare dem, jeg som Gjæst tilbragte i den gamle Læsesal, saa tænker jeg dog mindre paa dem, jeg her har

syslet med, da den indbyrdes Passiar beherskede Alt og Alle, men derimod paa de stille uforstyrrede Timer, da Bornholmeruhrets Dikken i Krogen og Plesners sletskaarne Gaasefjers Sprutten paa Papiret udgjorde det eneste, ensformige, men stemningsfulde Accompagnement til den Fordybelse i Fortiden, der altid har været min kjæreste Sysselsættelse, som dengang drog mig til Geheimearkivets Læsesal hvert Øieblik, jeg havde til egen Raadighed.

Lidt om St. Peders Klokker i Næstved.

Ved **Hugo Matthiessen.**

I Aaret 1697 sluttede Borgemester og Raad i Næstved følgende Kontrakt med Klokketøberen *Peder Ludtzou* eller *Lützen* om den store Klokke i St. Peders Kirkes Taarn:

»Kiendis vi underskrefne Heinrich Pohlman, Borgemester, Hinrich Lafrendtzøn oc Christen Olufson, Raadmænd udi Nestved, at vi paa dend ene oc Peiter Ludtzou, Klocketøber oc Induaaner i Kiøbenhavn, paa den anden Sidde, med huerandre at være contraherit om Sancte Peders Kirckis store Klockes Omstøbning i Nestued, saaledis i Herrens Naufn:

At ieg Peiter Ludtzou bepligter mig, at det snarest mueligt werre oc schee kand tilbørligen oc forsuarligen at omstøbe bemeldte Klocke, som nu weyer thli Schippund, tre Lispund oc tretten Schallepund, siger 10 Schippund, 3 Lisp. oc 13 Pd., oc naar it half Schippund gaat Kiedel-Kaaber oc tre Lispund gaat Engelsch Tin tilleggis, louer ieg Peiter Ludtzou at forschaffe en dyctig oc duractig Klocke, baade af Materie oc Liud, saa goed som de dend deraf kand begiere, oc efter Sæduane udstaae sin Prøve med dens Ringning Nat oc Dag, oc derforuden forsuarligen omgaaes med Malmen oc Materien, at dend efter Prøven ej forfalschis, men forbedris, oc naar Klocken er gandsche fuldferdiget, saa dend for hvers Siun oc Prøve kand staae ulastelig, oc schal ieg Peiter Ludtzou tage imod det ofverblefne Sadtz oc Klocke-Malm à Schaallepundet tolf Schilling, 12 β dansche, siger tolf Schilling, i min Betaling, saauit det kand streche sig. Men huis Støbningen schulde mislinge oc fejle /: det Gud Naadeligen forbyde /: schal det aldtammen komme paa min egen Bekostning oc Risico, Klocken igien at omstøbe, oc i sin fuldkommen Wecht oc Størrelse fra mig levere, saa at Kircken oc alle wedkommende schal i alle Maader schadisløes holdis.

Derimod lover vi, Borgemester oc Raad, at betalle paa Kirchens Weigne, til fornefn̄te Peiter Ludtzou for huer Schippund at omstøbbe oc fra sig lefvere 20 Sldr., siger tive Sletedaler, huoraf hannem paa Haanden, naar hand til Støbesteden her i Nestved ankommer, schal gifuis tive Sletedaler, oc Resten naar Klocken er gandsche ferdig i Tornet ophengt, oc /: som før er meldt :/ ved Nat oc Dags Ringen sin Prøve, som maneerligt, hauer udstaaet, oc over aldt schal hannem gifuis thi Pund paa hundrede til Afgang oc Overschudz. Derforuden lovis oc tilsigis Peiter Ludtzou tienlige Handlangere, Materialer til Støbounen, Ildebrand, Kul oc Leer, Hamp, Vox oc Tellig, sampt Smed oc Tømmermands Hielp til Klocken at ophenge udi Torned oc at fastgøre dend i sin Sted igien som tilforn, oc i det øfrige infet meere at være Peiter Ludtzou schyldig eller forpligtet i nogen Maade. Men Peiter Ludtzou sielf at forschaffe sig Logament, Kaast oc Fortæring, Kircken oc dends vedkommende uden nogen Bekostning. At saaledis efter som forschrefvet staar af os holdis oc efterkommis schall, hauer vi denne Contracht med egne Hænder unterschrefuit, som in originalj hoes Borgemester oc Raad forbliver oc Peiter Ludtzou en vidimerit Copie deraf til Efterretning lefueris.

Nestved dend 31. Julij 1697.

H. Polhman.
Christen Olufssøn.

H. Lafrentzøn.
Peter Lützen (sic!)¹⁾

— Det var uden Tvivl med bange Anelser, at begge Parter satte deres Navn under denne Kontrakt; thi et mærkeligt Vanheld havde Aar efter Aar forfulgt Klokkerne i St. Peders Kirkes Taarn²⁾. Uden Tvivl stammede disse alle fra Katholicismens Dage, men medens den middelalderlige *Stormklokke* først revnede og maatte omstøbes 1843³⁾ og den 1488 støbte *Middagsklokke*, bærende Støberen Johannes Paulis, samt den i Byens Historie bekendte Borgemester Mogens Tuessøns Navne⁴⁾, bruges den Dag i Dag, brast de to andre itu paa Frederik den Tredjes Tid og voldte Byens Magistrat mange Kvaler og Udgifter.

Den lille Klokke, *Tiklokken*, sprang sidst i 1660erne og omstøbtes i Næstved den 19. Marts 1669 af den lybske Klokkestøber *Hans Hönne-*

¹⁾ Næstved St. Peders Kirkes Dokumenter og Breve (Landsarkivet). — En Klokke støber af dette Navn nævnes ikke hos Nyrop (Kirkeh. Saml. 3 R. IV).

²⁾ Kilden til følgende Redegørelse er: »Resolution af 13. Apr. 1674 i Sagen Mag. og Sognepræst Willum Bredall contra Magistraten ang. Mangler i St. Peders Kirkes Regnskaber«. (Landsark.).

³⁾ Kirkehist. Saml. II 90.

⁴⁾ F. Uldall: Danmarks middelalderlige Kirkeklokker, 212 f.

mörder, »som han sig udgav af Stubekøbing⁵⁾, paa hans kontrakt-mæssige Ansvar i 3 Aar, en Prøve som oversteg dens Kræfter, da den »Aaret fast derefter gik i Stykker« og for 2. Gang maatte omsmeltes i Lybæk.⁶⁾

Dette maatte dog siges at være naadigt sluppen, thi alle onde Magter sammensvor sig mod *den store Klokke*, som Gang paa Gang maatte i Ilden. Efter to Gange at være revnet og omstøbt betroedes den 1660—61 Klokkestøberen *Jørgen Hansen* af Kalundborg⁷⁾, en i sit Fag duelig Mand, om hvem man blandt andet vidste, at han havde været meget virksom i Omegnen, idet baade Hammers, Rønnebæks, Nestelsøs og Olstrups Kirkeklokker, — »som alle havde staaet sig vel« — skyldtes hans Arbejde⁸⁾. For 3. Gang kom den store Klokke da i Smelteovnen, men Uheldet fulgte den haardnakket; thi næppe toges den i Brug, før Malmen slog Revne paany, og Magistraten maatte med Græmmelse høre Bebrejdelser, fordi den — »søm maneerligt er og haver været« — kun havde bundet Støberen til at staa inde for Klokkens Holdbarhed i 24 Timer. Klog af Skade forpligtede man derfor Mester *Hans Meyer*, »kongel. velbestalter Klok- og Stykke-Gieser« i København⁹⁾, som 1663 vovede sig i Lag med den lunefulde Klokke, til at svare for dens Soliditet og Velklang i fulde 3 Aar. Mester Hans gik ind herpaa og fik Klokkeren ført til Hovedstaden, i Følge hvis Vejerhus' Seddel af 23. Juli 1663 den efter endt Omsmelting vejede 10 Skipp. 5 Lisp. 12 Pd., men næppe 2 Aar efter sprang den for 5. Gang, og Hans Meyer maatte nu begive sig til Næstved for paa Stedet og for egen Regning at støbe den om paany. Færdig fra hans Haand vejede den 11½ Skipp. 2 Lisp. 5 Pd. — 3717 Pd. —, men helt i Orden har den dog næppe været, da den ophængtes i Taarnet uden Krone og Hanke, saa disse maatte drilles i og Klokkeren belægges med mange Jærn. Længe varede det da heller ikke, før det genstridige Malm for 6. Gang gjorde Revolution. Muligvis har den igen maattet gaa i Ilden,

⁵⁾ Denne ellers ukendte Klokkestøber synes virkelig en Tid lang at have boet i Stubbekøbing, hvis Grundtaxt 1682 (Rigsark.) nævner: »M. Hans Klokkestøbers Hus i Ringkiøberstrædet«. Han findes ikke omtalt hos Th. Hach (Lübecker Glockenkunde).

⁶⁾ Sidst omstøbt 1862.

⁷⁾ Jørgen Hansen, som 1640—55 hørte hjemme i Aarhus (Nyrop: Om Danmarks Kirkeklokker og deres Støbere, Kirkeh. Saml. 3. R. IV 275), maa altsaa efter dette Tidspunkt have taget Ophold i Kalundborg. Den Klokkestøber Nicolaj Jørgensen »aus Callund-Burge«, som forekommer 1665 (Nyrop a. St. 207), er da uden Tvivl hans Søn.

⁸⁾ Klokkerne i Olstrup og Nestelsø er endnu bevarede og bærer hans Navn og Støbermærke: en Klokke i et Skjold.

⁹⁾ Om Hans Meyer, se Nyrop, S. 272 f.

et Hul i Kilderne gør det umuligt at faa Vished herom, men dens Forskel i Vægt 1665 og 1697 taler derfor, og sikkert er det i alle Fald, at det sidstnævnte Aar — som ovenanførte Kontrakt viser — overdroges Klokkestøberen *Peter Lützen* eller *Lutzou* at tage sig af dette Kirkens Smertens Barn. Dog synes ogsaa hans Kunst at være kommen til kort; thi stort over en god Menneskealder har den rebelske Klokke i hvert Tilfælde ikke kunnet fungere, før den brast i Stykker igen, og Kirkens Styrelse, som nu tabte Modet og opgav Kampen, lod da den revnede Klokke flytte ned paa Kirkegaarden, hvor den henstod i mange Aar¹⁰⁾, indtil den 1766 købtes af Klokkestøber *Michael Carl Troschell*, der bød 18 β pr. Pd., ialt ca. 700 Rdr.¹¹⁾.

¹⁰⁾ En af St. Mortens Kirkes Sognepræst 1803 forfattet Beskrivelse over Næstved (i St. Mortens Kirkes Arkiv paa Landsark.); Hoffman: *Fundationer VIII* 436.

¹¹⁾ Skrivelse af 19. Aug. og 6. Septbr. fra Stiftsøvrigheden. Om Troschell, se Nyrop, 286.

Marstrands Karikatur af Søren Kierkegaard.

Af Museumsdirektør **Karl Madsen.**

Af de beklageligt faa Fremstillinger, Søren Kierkegaards Samtidige har givet af hans Ydre, er den i kunstnerisk Henseende ubetinget mest værdifulde en Tegning af Marstrand, skønt den kun er en Karikatur. Den var tilligemed en modsvarende Karikatur af Hofpræsten Balthasar Münter — en Søn af Biskoppen og i sin Tid som Holmens Provst en af Hovedstadens mest yndede Prædikanter, — indklæbet i et Kunstnerens Broder Troels Marstrand tilhørende Tegning-Album. Den er ofte bleven gengivet, dog i meget formindsket Maalestok, bedst i »Bogvennen« for 1905, hvor Professor Høffding har vedføjet en Tekst, i hvilken han siger: »En Dame, der har kendt Marstrand, har fortalt mig, at hun en Dag mødte denne paa Østergade og at han sagde til hende: Lad os gaa ind i denne Port og se vor

Provst Münter. Af W. Marstrand.

Samtid gaa forbi. Muligvis har Marstrand allerede i sine yngre Dage ladet sin Samtid passere Revy, og han har da ogsaa opfanget Kierkegaards karakteristiske Skikkelse i den forbigaaende Mængde. Man ved jo, og Kierkegaard vidste det selv, at der var meget i hans Skikkelse, der indbød til Karikeren. — Han var som Sokrates et Gudebillede i en Silenskikkelse.

Det er denne Silenskikkelse, Kunstneren har grebet og udført videre, og ser man nøje til, vil man opdage et Glimt af Gudebilledet gennem Silenen.«

I al sin Drøjhed er Karikaturen præget af Sympati for den store, af Mængden uforstaaede Tænkere med de alvorfulde, spørgende Øjne, med den bittert sammenpressede Munds Udtryk af dyb Smerte og ulæ-

geligt Tungsind. Hans Antagonist, Hofpræsten, har Marstrand derimod behandlet uden Ærbødighed. Maaske ligger det nærmest at tro, at de to Karikaturer er tegnede paa en Dag, hvor han har haft Lejlighed til at iagttage de paagældende Personer, Præsten i Kirken og Kierkegaard paa Gaden. Men Behandlingens fede og flotte Penselstrøg synes karakteristisk for Marstrands senere Aar, hvor han ogsaa særligt yndede at anvende det for disse Tegninger anvendte, stærkt blaa Papir. Rigtignok har han dengang ret jævnlige optrukket ældre Blyantsudkast, men der er alligevel en til Vished grænsende Sandsynlighed for, at Tegningerne helt og holdent stammer fra en Tid, da begge de fremstillede var døde og Kierkegaard allerede i mange Aar havde hvilet i sin Grav. Tilblivelseshistorien turde omtrent være følgende:

Paa en Efteraarsaften i Aaret før Marstrand ramtes af det Slagtilfælde, der knækkede hans Kraft, besøgte han Præsten Johannes Fibiger. Denne hans Fætter og Ungdomsven havde været ham den bedste Trøster i Sorgen over Hustruens Død, og fulgte nu med den varmeste Interesse de store Arbejder, af hvilke Marstrand i de altfor korte Dage trods sit vaklende Helbred var travlt optaget: Billedet i Universitetet og Udkastene til Billedet for Ban-

Søren Kierkegaard. Af W. Marstrand.

ken. Han betroede Fibiger, hvad han havde tænkt at lægge ind i den paa-begyndte Altertavle med den vantro Thomas; »naar vi talte om den Ting,« siger Fibiger, »og jeg baade villigt gik ind paa hans Tanker og søgte at føre dem videre, havde han sin Glæde deraf.« (Johannes Fibiger: Mit Liv og Levned, S. 360). De talte sammen om Kristendommen. Ogsaa om dens Forkyndere.

De delte ikke den almindelige Beundring for Balthasar Münter, der havde været Fibigers Provst. Til Gengæld lovpriste Fibiger Søren Kierkegaard. Han havde altid — som han i *Selvbiografien* udtrykker sig — været blandt dem, der med Bæven sad ved Kierkegaards Fod: han havde hos Kierkegaard søgt sin Aands »bedste og frommeste Føde«. Havde Marstrand set Søren Kierkegaard og bevaret en paa-lidelig Erindring om hans Udseende? Mellem Fibigers Papirer laa en Skrivelse med et hvidt Blad, hvor kun Fibigers Navn og et Segl stod paa Bagsiden. Paa dette Blad søgte Marstrand Gang efter Gang at naa til en karaktertro Gengivelse af Kierkegaards Profil. Opgaven var ikke let; Profilerne er alle uden karikaturmæssige Overdrivelser, men indbyrdes ret afvigende. Marstrand har møjsommeligt søgt at gøre sig Rede for Forholdene mellem de enkelte Træk, den høje Pande under de fremstrittende Haartotter, de tykke Øjenlaag, den brede Mund med dybe, lidt optrukne Mundvige, den lille Hage, den store Næse, hvis Ryg han — efter nogen Betænkning — har angivet som aldeles lige.

Han synes snart at have erindret Kierkegaard siddende i en Stue, behageligt og aandfuldt konverserende, og snart en anden Kierkegaard fra senere Tid, den utilgængelige, af indre og ydre Strid mærkede Melankoliker, endelig Kierkegaard som Gadens Original, saaledes som Offeret med Gru havde set sig afbildet med sin høje Hat, underlige Figurfrakke og altfor korte Bukser i »Corsaren«s ringe og flove Karikatur. Marstrand har ved Profilerne skitseret denne Skikkelse. I de korte Bukser, med højre Haand bag Ryggen og Paraplyen under venstre Arm lod han den paany vandre frem i sære og dybe Tanker med lange, slæbende Skridt.

Fibiger, mellem hvis Efterladenskaber disse Udkast fandtes, har med Blyant vedføjet Paaskriften: »Søren Kierkegaard af Marstrand 10 Nov. 70«.

Men Marstrand har rimeligvis næste Dag i sit Hjem fremsøgt sig et Stykke af det gode blaa Papir for paa dette at fæstne det af ham fremmanede Erindringsbillede i den endelige Form som en Karikaturtegning med en stor Del Grovhed, men ogsaa med en god Del Finhed. Fibiger har godtgjort, at han stedse mindedes den Dato, Almanaken viste paa denne Dag. Den havde vel ogsaa været bestemmende for en Del af hans Samtale med Marstrand den foregaaende Aften.

Den 11te November 1870 var netop 15 Aars-Dagen for Søren Kierkegaards Død.

Hans Gudewerth eller Lorents Jørgensen?

I Anledning af en Nyerhværvelse til Nationalmuseet.

Af **Chr. Axel Jensen.**

Mellem Nationalmuseets senere Erhvævelser er en af de ejendommeligste det Kistefragment, som er afbildet og kort omtalt i Forfatterens Arbejde om »Snedkere og Billedsnidere« S. 101 og Fig. 128, men som maaske dog kan fortjene en lidt nøjere Redegørelse.

Kisten har lidt haard Overlast. Da den fandtes nede i den lille Landsby Højet i Veggerløse Sogn paa Sydfalster, var den bleven om-dannet til et Skab; Snitværke: var brutalt savet i Stykker og slaaet sammen igen hulter til bulter, saa godt eller saa daarligt det kunde træffe sig, og da Snitværkerne for en Snes Aar siden erhvævedes af en Privatsamler, som lod Stumperne tage fra hinanden og paany samle i deres oprindelige Orden, viste det sig, at næsten kun den ene Halvdel af Kisten var tilbage. Det var muligt at sammenstille den ene Gavl og to Fag af den oprindeligt fire Fag lange Forside; men af den anden Halvdel eksisterer blot et Par Stumper, en Pilasterfigur og et Postamentfelt med en springende Hare, svarende til Hunden paa den korresponderende Del af det bevarede Parti, og hidtil er det ikke lykkedes at opspore det forsvundne. Det ser snarest ud, som om engang to Arvinger har delt Møblet mellem sig og derved er gaaet næsten alt for ret-tærdigt tilværks. Den oprindelige Midtherme var nemlig nøjagtigt overskaaret efter Midtlinjen, og selv om det var klart, at dens Figurer fore-stillede et elskende Par, var kun Herren bevaret, og Damens Existens lod sig alene paavise ved en ganske lille Rest af hendes Kjole. Hele den venstre Pilasterhalvdel er en dygtigt gjort, men moderne Rekon-struktion, og nye er desuden visse Stykker af Postamentet, dels det ene af de kvadratiske Smaafelter, dels Tredjeparten af det lange Felt med den jagende Hund, svarende til det ovennævnte, lille Brudstykke fra den forsvundne Halvdel. Endelig er ogsaa en Del af Listerne supple-rede. Men alle de andre Felter og Ramstykker er gamle, og Rekon-struktionen baade af Forsiden og af den tilsvarende, men noget tarve-ligere og fladere Gavl er sikker nok. Trods sin fragmentariske Til-stand har Stykket betydelig Interesse.

Kun saare sjældent har vor hjemlige Renæssances Billedsnidere dristet sig til at skære Portrætfigurer eller blot portrætagtige Fremstillinger, og endnu sjældnere lader disse Figurer sig navngive. Medens Stenhuggerne atter og atter har hugget Ligsten og Epitafier med Relief-

fer eller Statuer af Adelsmænd og Adelsfruer, faldt slige Opgaver kun sjældent i Billedskærernes Lod, og helt enestaaende er i Virkeligheden de store træskaarne Figurer paa det anselige, bruskarokke Epitafium over Korbuen i Galten Kirke ved Randers, opsat til Minde om Thomas Juel til Estrup († 1647) og hans Hustru Maren Orning (Bølle, † 1648), et ypperligt Arbejde af en endnu ukendt Mester, som foreløbig kun vides

at have udført Altertavlen i samme Kirke¹⁾. Det kunde vel hænde, at man stundom »forenede det nyttige og det behagelige« og gav en af sig selv bekostet Altertavle eller Prædikestol Karakter af et personligt Monument (som f. Ex. Prædikestolene i Fakse, i Magleby paa Stevns og i Stubbekøbing), men udskaarne Portrætbilleder findes selv i saadanne Tilfælde ikke; spredte, mere eller mindre vellykkede Forsøg paa at gengive Luthers og Melanchtons Træk eller et enkelt, uanseligt og naivt Billed af en hjemlig hæderlig og vellærd Kirkens Mand er vistnok alt, hvad der i saa Henseende kan paavises paa dansk Kirkeinventar. Dog kan der nævnes enkelte portrætagtige Fremstillinger paa Stolestader, som f. Ex. paa to Stadedøre i Ørsted Kirke ved Randers fra 1607, sikkert Billeder af Jørgen Bjørn og hans Enke Anna Krabbe. Paa profant Bohave er Hoveder eller Figurer i Samtidens Dragter selvfølgelig noget almindeligere, og stundom har de udpræget Portrætkarakter som paa Nationalmuseets smukke Podebusk-Krognoskiste, ifølge Magister Andrup's Bestemmelse Vibeke Podebusk's Brudekiste fra Aaret 1549, men i de allerfleste Tilfælde vil det være saare vanskelig at føre det afgørende Bevis for, at vi staar overfor et Portræt.

I saa Henseende er vel nok de falsterske Kistefragmenter det danske Renæssancemøbel, som sikrest lader sig bestemme. Figuren i Pilasteren yderst til højre leder trods sin Lidenhed (den er i alt kun 10 Cm. høj) Tanken hen paa den udvalgte Prins, Christian 4's Søn af samme Navn. Om en virkelig detaljeret Gengivelse af Trækkene i hans Ansigt kan der naturligvis ikke være Tale, men det er dog hans Statur, hans Skæg og hans Frisure, og han støtter sig til en Stok: efter at være kommet til Skade ved at vælte med sin Vogn paa Tilbagetoget under Wallensteinfejden synes Prinsen at have gaaet med en saadan. Og erkendes denne Lighed, maa det ogsaa indrømmes, at Damen paa Pilasteren mellem de to bevarede Fyldinger med det krøllede Haar og Hænderne i den store Muffe minder om Prinsesse Magdalene Sibylle. Kistens Herkomst taler da ogsaa for, at den oprindeligt har staaet paa Prinseparrets Slot Nykøbing, selv om dette ikke just lader sig bevise, og selv om det er en blot og bar Gætning at henføre Kisten til Prinseparrets Bryllupsudstyr 1634. I Virkeligheden er den maaske snarere en lille halv Snes Aar yngre, men dette Aldersspørgsmaal hænger atter sammen med Spørgsmaalet om, hvem der er dens Mester.

Sikkert nok har den Sammenhæng med Værkstederne i Eckernförde, hvis Snedkere langt mere end deres kongerigske Kaldsfæller yndede portrætagtige Figurer i Datidens Dragter. Deres bedste Kun-

¹⁾ Fra svensk Side kan der dog ventes Oplysninger om denne Mand, idet Doct Rydbeck har gjort meget interessante Fund vedrørende hans Virksomhed i Skåne.

der, de holstenske Adelsmænd, gav dem stundom den Opgave at smykke Kirkernes Stolestader med hele Familiebilleder, saaledes som de findes i Eckernførde, i Wabs og i Barkau (henholdsvis 1578, 1608 og 1586¹) og Forkærligheden for Figurer i moderne Klædebon gør sig gældende baade hos navnløse Eckernførdebilledsnidere²) og

Detail med det formodede Portrait af Prinsen.

hos de to berømte Mestere, der har Navnet Hans Gudewerth. Paa de talrige holstenske Adelskister fra Faderens Værksted ses atter og atter portrætagtige Figurer i Modedragter, som de viser sig f. Ex. paa Berta Buchwalds Kiste (Kunstindustrimuseet), paa Margareta Brockdorffs Kiste (Frederiksborg), paa Skabsfragmenterne i Nationalmuseet og snart sagt paa ethvert Snitværk, der har at gøre med den ældre Gudewerth.

¹) Haupt: Bau- und Kunstdenkmäler Schleswig Holsteins I 165, 192 og II 120.

²) Af en Mand som Syrachs Dyrichsen, Hans Dreiers lærer, er vistnok endnu intet Arbejde påvist (jvfr. Fra Arkiv og Museum V, S. 363).

At den falsterske Kiste hører hjemme i Gudewerthernes Kreds, er hævet over enhver Tvivl. Den har vel ikke Faderens »Bomærke«, den fløjteblæsende Hare, og den har ingen plattyske Indskrifter, men den har i fuldeste Maal det Gudewerthske Værkstedspræg, det gnidrede og overlæssede, der er over disse sirlige Arbejder, hvor man næppe et eneste Sted kan sætte Fingeren paa en bar Plet, og hvor Snitværket overbroderer baade Flader og Rammer. »Den udvalgte Prins' Kiste« har foruden de muffebærende og musicerende Damer en Række af Gudewerth den ældres typiske Detaljer, som f. Ex. det indridsede Rudeværk i Kartouchernes Smaafelter, og den har ogsaa de for Værkstedets senere Arbejder saa karakteristiske Svagheder i Helhedskompositionen, de i Prydværk opløste Pilasterhermer og den ulogiske og uskønne Sammenskæring af Yderkarme og Frise, der ikke skyldes en urigtig moderne Sammensætning, men har været til Stede fra første Færd og ganske svarer til, hvad der kan ses paa velbevarede Gudewerth'ske Kisteforsider. Men Ornamentikken er mere barok end paa alle den ældre Hans Gudewerths Møbler; der er flere skævtsvungne og fladtrykte Volutsnegle, og der begynder at optræde Bruskmasker. Tydeligt nok gør en ny Aand sig gældende i det gamle Værkstedets Skema, og forsaa-vidt kunde alt synes at tale for den Antagelse, jeg tidligere har fremsat: at Kisten er tilvirket af Sønnen i Faderens Værksted; den ældre Gudewerth levede til 1642, og den yngre begyndte at arbejde i Eckernførde allerede omkring 1634¹⁾.

Men det skal villigt indrømmes, at der er Vanskeligheder ved at bevise denne Hypotese. Bortset fra et Par Mangletræer kender Forfatteren ingen sikre verdslige Arbejder fra Sønnens Haand²⁾, og i hele den hidtil kendte Gudewerthske Produktion kan der ikke paavises Paralleller til Fremstillingerne i Falster-Kistens to Storfelter, Adams og Evas Skabelse og derover mellem Paradishavens Træer Gudfader i Samtale med de nyskabte Mennesker. Disse Scener er derimod saare almindelige i Arbejder af den sjællandske Lorents Jories eller Jørgensen; de er et fast Tilbehør til hans Prædikestole omtrent fra den ældste til den yngste og findes paa Fuglsbøllestolen fra 1644 saa vel som paa Brønshøjstolen fra 1678, saa at det er let at sige, at Felterne i den manglende Del af Kisten har forestillet Syndefaldet og Uddrivelsen af Edens Have: til Prædikestolens femte Scene, Arbejdet efter Syndefaldet, har der derimod næppe været Plads.

Trods alle Ligheder i Figurernes Opstilling er der dog en tydelig Forskel mellem Reliefferne paa Kisten og paa den ældste af de nævnte

¹⁾ G. Branth: Hans Gudewerth, 1898, S. 4 ff.

²⁾ En lille Kiste med to Relieffer, Behudelsen og den hellige Nat, er meget nær i Familie med Falsterkisten, men den kendes kun af et lille Fotografi.

Prædikestole, og Kistereliefferne er ubetinget de bedste. Medens Vorherre her bøjer sig ned over den slumrende Adam, varsomt løfter venstre Haand og med højre samler sin lange Kappe, er den tilsvarende Skikkelse paa Fuglsbøllestolen en stiv og kedelig Gliedermænd, og her til svarer alt andet. Det er et af de mest slaaende Exempler paa, hvor dybt Lorents Jørgensen stod under sin Læremester i Behandlingen af sine Figurer. Men det er maaske ogsaa et af de værste Exempler i saa Henseende; andre af Holbækmesterens Arbejder kommer Forbilledet nærmere. Iagttaget man, med hvilken Dygtighed han kan efterligne Gudewerths Ornamentik (f. Ex. paa det store Epitafium i Holbæk, der maaske hører til hans tidligste sjællandske Arbejder), maa det indrømmes, at Grænsen mellem Gudewerths og Lorents Jørgensens Produktion ikke altid er let at drage, og Forfatteren mener at burde fremhæve, at han ikke har sagt de sidste og afgørende Ord herom. Vi ved intet som helst om, hvorledes Lorents Jørgensen har lært Kunsten af Gudewerth, eller hvorlænge han har været i Eckernførdeværkstedet. Kun saa meget kan siges, at han ikke har tjent der som Dreng, men det udelukker jo ikke, at han har arbejdet som Gudewerths Svend. De ældste Arbejder, som med absolut Sikkerhed kan henføres til Eleven, er de langelandske Arbejder fra 1644, der gaar forud for hans lange Holbækperiode, og de eneste kongerigske Arbejder, som utvivlsomt skyldes den yngre Gudewerth, er de langelandske Prædikestole i Snøde, Stoense, Bødstrup, den sidstnævnte fra 1634¹⁾. Men derimellem ligger de lollandske Snitværker, Borchard Rud's Kapelgitter i Halstedkloster 1643, Nakskovepitafiet fra 1646 og Inventaret i Sandby. Ikke mindst i Halstedklosterarbejderne er der mange Enkeltheder, som peger i Retning af Eleven; den Dør, der staar foran Nedgangen til Gravkælderen, er utvivlsomt af ham, og selv paa det egentlige Kapelgitter er de fire anselige Soldaterstatuer, de største dekorative Skikkelser i moderne Dragt, Datidens Billedsnidere har efterladt os, en Kende for stive og ubehjælpomme til med Sikkerhed at kunne gælde for Mesterens Arbejder. Man fristes til her at formode en intim Samvirken mellem Mester og Lærling, og under saadanne Forhold tør man heller ikke benægte den Mulighed, at Lorents Jørgensen har skaaret eller har været med til at skære den falsterske Kiste.

¹⁾ Selv Provst Spends Epitaf i Holmens Kirke, som jeg tidligere med Bestemthed har henført til Gudewerth, kan tænkes at være af Lorents Jørgensen.

Mindre Meddelelser.

Om Normandsdalens Figurer.

Einar Lexow: Jørgen Garnaas og Nordmandsdalen. Bergen 1916.

I.

I den sidste halve Snes Aar har man kunnet bemærke en Forskydning i Norge i den Maade, hvorpaa man bedømmer forskellige Fænomener fra den Tid, da man dér havde Koryfæer fælles med Danmark. Mest typisk har dette vist sig ved Christian Frederiks Rehabilitering, og i mange andre, mindre omfattende Spørgsmaal er Opfattelsen i Færd at undergaa en Ændring i mere ædruelig Retning.

Af særlig Interesse har altid Forholdet mellem de to Lande i Midten og Slutningen af det 18. Aarhundrede været, den Tid, hvor Opfattelsen af de nationale Forskelligheder tog til i Vækst. Et oplysende Bidrag til den Episode er netop fremkommet, idet den eneriske og dygtige unge Inspektør ved Bergens Museum *Einar Lexow* i sit Museums Aarbøger har skrevet en Studie over de norske Bondefigurer i Nordmandsdalen ved Fredensborg. Han naar til det Resultat, at Anlægget »er et udtryk for de oldenborgske kongers stolthet over at herske over et folk, der bar saa mange forskellige og underlige dragter; den er et udtryk for deres magtfølelse«. Dette Resultat er sikkert i Hovedsagen rigtigt: naturligvis er Anlægget et Udslag af Regentens — Enevoldsherskerens og Arvekongens — Magtfølelse: man kan helt tydeligt se af Kunstnerregnskaberne fra Frederik 5.s Tid, hvorledes Udsmykningen af Haven omkring 1764 ændrer Karakter. Fra de tidligere internationale og almengængse Figurer, Vaser og Urner gør der sig en Bevægelse gældende henimod en Udsmykning med Monumenter over Personer og Epoker, med allegoriske Opstillinger og symbolske Arrangementer, alt direkte og indirekte tenderende henimod Kongehusets Forherligelse. For saa vidt passer Karakteristiken om Kongens Magtfølelse helt vel.

Op indenfor denne Ramme er der ogsaa god Plads til de norske Figurer; en Fortolkning af Motiverne til Opstillingen hen i Retning af Følelse for det kuriøse, som var det et Slags Menageri, er næppe berettiget. Det er ofte nok fremhævet, med hvor meget venligere

Øjne Datidens Hof betragtede den norske Bonde paa Bekostning af hans uselige danske Broder. Den haarde Nødvendighed havde aldrig saa usminket belært hin om hans lave Plads i Datidens Samfundsorden; han var en fri Mand og ganske usnobbet i sin Fremtræden overfor de stærkere Samfundsmagter. Drukkenskab og Dovenskab var næppe saa fremtrædende Laster i Norge som her, og føjer man dertil, at den norske Bonde med Liv og Sjæl var Kongen hengiven og stodele paa Majestæten som den absolut retfærdige Fader, som altid var rede til at tage sig af hans Sager, selv overfor Embedsmændene, en Følelse, som Gang paa Gang gav sig typiske Udslag, og som i Reglen i høj Grad smigrede Herskeren, saa forstaar man vel, at Kongehuset følte sig saa nær knyttet til den norske Bondestand.

Selv de tyskfødte Dronninger viste sig bevaagne mod Norge. Sofie Magdalene satte Norges Løve sammen med Brandenburgs Ørn i den Orden, hun stiftede til Minde om sit lykkelige Ægteskab med Christian 6., og med stor Venlighed mindedes hun senere efter sin Rejse de norske Bønders Naturlighed og enkle Værdighed. Under Juliane Maries Øjne foretoges hele Udsmykningen af Fredensborg Haven: man finder endvidere i flere af de af hende arrangerede Portraïtfremstillinger af Kronprinsen og Arveprinsen det danske Vaaben eller et dansk Symbol knyttet til den første, men Norges Løve eller f. Eks. et norsk Landskab anbragt i Forbindelse med hendes Søn; man tør maaske se mere deri end en blot og bar Pendantordning.

Og hvad endelig primus motor i hele Udsmykningsplanen angaar, Kong Frederik 5. selv, saa er det tilstrækkeligt som Bevis paa, hvor nær han kom i Berøring med norske Almuesmænd, at nævne et enkelt og tilfældigt Uddrag af Kongens Cabinetskasse fra et Tidspunkt, der, som det senere skal omtales, har Betydning for Planlægningen om Nordmandsdalen. Den 24. Juli 1764 betaltes: »An 8 Stk. nordsche Bauern vom Sundmør und Hardanger Vogtereyen Bergens Stift zu Reisegeld nach allernädigster Ordre 30 Rdl.

10. Aug. 1764. An 8 Bauern aus Ryefølcke Vogterey 20 Rdl.

7. Sept. An das nordische Frauenzimmer Krogh 2 Rdl.

24. Sept. An zwei Normänner nahmens Salomon Mauland und Johannes Jacobsen von Stavanger zu Reisegeld 6 Rdl.

25. Sept. An Ohle Halvorsen Tressen von Østerdal 3 Rdl.

3. Okt. Don gratuite an Bernhard Fuchs aus Norwegen 10 Rdl.«

Disse Penge er formentlig alle givne paa Fredensborg og aabenbart kun til Folk, som Kongen personlig har truffet dér. Og man faar nu kun tage disse Udbetalinger som Prøve; Regnskabsbøgerne siger jo intet om, hvad Kongen skænkede bort paa staaende Fod og kontant.

Men i fuld Overensstemmelse med disse private Stemninger i

Kongehuset gik en mere officiel Bevægelse efter at lære Landet, dets Udviklingsmuligheder, Befolkningsforhold og Livsvilkaar at kende. I sin Begyndelse vel ikke uden Forbindelse med Merkantilismen, voksede den i Midten af Aarhundredet, dannede Grundlaget for de »Atlas«, som udgaves, de specificerede Indberetninger, som begæredes, og den kulminerede omkring Aarhundredets Slutning i de talrige topografisk-økonomiske Specialundersøgelser.

Her har vi Grunden til, at alle Mandsfigurerne i Nordmandsdalen bærer Symboler paa deres Erhverv. Deres Velstand og Vindskibelig-
hed kan jo let opfattes som en Kompliment til den dem bevaagne Monark. Der synes mig derfor ikke at være nogen Tvivl om, at Nordmandsdalens Figurer bør opfattes som et Træk af den vaagnende Interesse her i Landet for den norske Almuesmand.

II.

Det er ogsaa Genstand for Lexows Undersøgelser, hvorledes det kan gaa til, at den tyskfødte Billedhugger *Grund* har kunnet udføre disse Figurer. Da han næppe selv har været i Norge, maa han vel have haft nogle dér udførte Modeller at arbejde efter, og Lexow mener nu at kunne fastslaa, at disse Modelfigurer er ham leverede af en Postfører fra Bergenskanten *Jørgen Garnaas*.

Udgangspunktet for denne Slutning er Weinwicks Omtale af »*Jørgen Postfører*, --- som havde særdeles Talent til at udklæde Dukker som norske Bønder; (han) skar ogsaa Billeder i Træ«; dette suppleres med et Notat af Præsident Christie, som 1837 meddeler, at »*Jørgen Garnaas* var Mester for en Del Figurer af Elfenben i Bergen Museum«. Disse Arbejder kan endnu paavises; det er nogle korte, stive Figurer, ret detailleret udførte, men uden æstetisk Værd. Deres Betydning ligger hovedsagelig deri, at de giver Oplysninger om forsvundne Folkedragter.

Bergens Museum ejer desuden en Række paaklædte Dukker i Folkedragter fra omtrent samme Tid. Da disse viser paafaldende Overensstemmelse med Elfenbensfigurerne, viser Lexow hen til Weinwicks ovenfor citerede Udtalelse og henfører ogsaa dem til Garnaas.

Andetsteds i sit Kunstnerlexicon beretter Weinwich, at »Postjager *Jørgen Garnaas*, omendskjønt vandfør, gjorde allehaande kunstige smaae Sager og Billeder, forestillende norske Bønder, som modtoges i det kongelige Kunstkammer i København.« En Undersøgelse her i Byen gav dog nu kun til Resultat, at vel havde den Kommission, som overtog Kunstkammeret efter Morell's Død 1771 og senere overgav det til Spengler, forefundet uindregistreret »sex og halvtredsindstyve smaa, udklædte Dukker, forestillende norske Bønderfolk i deres forskellige Dragter«; men de var stærkt beskadigede, og 1824 udrangeredes de

af Museets ethnografiske Afdeling og solgtes ved Auktion. Af specielle Kendemærker slutter Lexow, at det er disse Dukker, som nu er havnede i Bergen.

Man har saaledes en Del Materiale til at bedømme Garnaas Produktion. Ved denne Undersøgelse har Lexow følt sig slaaet af en ofte meget stor Overensstemmelse mellem Grunds Figurer i Nordmandsdalen og Garnaas smaa Statuetter og Figurer. Han søgte da her i København arkivalske Oplysninger om, hvorvidt Garnaas havde været i Forbindelse med Hoffet, og hans Antagelser bekræftedes tilfulde. Af det fra Hofkasserne fremdragne Materiale kan man se, at Garnaas 1765 fik »en Gratial« paa 50 Rdl. af Chatolkassen, at han — ifølge en Skrivelse fra Overkammerjunkeren, hvoraf nu kun en Kopi kendes, som er vedlagt en senere Ansøgning fra Garnaas — den 11. Oktober 1764 fik bevilget en aarlig Løn paa 100 Rdl. »for de i Elfenbeen udarbejdede Positürer«; denne Aflønning gik efter Tronskiftet over til Particulærkassen; Garnaas Ansøgning til den nye Konge om Bekræftelse i sin Lønning findes endnu og omtaler udtrykkeligt, at han var antaget »til at udarbejde adskillige smaa Positürer i Elfenbeen, især af norske Bønder-Folk, efter deres Klæde-Dragter.«

Hans Ansættelse falder paa en mærkelig Maade sammen med Arbejdet i Nordmandsdalen; den fandt Sted 11. Oktober 1764, medens Grund faar sin første Udbetaling for leverede norske Figurer 18. September 1764. En Forbindelse synes derfor ret sikker.

Lexows Fund og Sammenstillinger er i Virkeligheden helt udtømmende; hvad jeg yderligere har fundet af Oplysninger om Garnaas, kan formentlig kun supplere, men ikke rokke Lexows Resultat. Overensstemmende med det citerede Brev findes følgende Udbetaling indført i Cabinetsskassen under 17. Okt. 1764: »Haben Ihro Mayts. der König an einen Bildhauer von Norwegen mit Nahmen *Garnaas* zum jährlichen Gehalt 100 Rdl. allergnädigst accordiret mit dem allerhöchsten Befehl, dass sie vom 1sten October h. a. an ihren Anfang haben[?] sollen. — Sind diesem oben erwehnten *Garnaas* auch nach Königl. Ordre zu Reise Geld 60 Rdl. von mir ausbezahlt; diese aber sollen ihm in der zu verfertigenden und übernommenen Bildhauer Arbeit in Rechnung decortirt werden.«

Hertil slutter sig følgende Kvittering (Pagineret: CU): »Af Hands Excellence Hr. Geh. Conf. Raad og Ober Cammer Juncker *von der Lühe* er mig bleven rigtig udbetalt 60 Rdl, skriver Tresindstiuve Rixdaller, som et Forskud paa de af mig til forfærdige Arbeid til Hands Mayts. Tieneste, som mig derudi skal blive decorteret, derfor herved allerunderdanigst Quiteres.

Fridensburg den 17. Oct. 1764.

J. C. Garnaas.«

Bægge Dokumenter gengives her, da de er de ældste Meddelelser om Garnaas, og da de tydeligt viser, at han har været paa Besøg her i Landet allerede 1764, at han har truffet Kongen personlig paa Fredensborg, og at han af denne har faaet Bestilling paa noget Billedhugerarbejde¹⁾.

Af samme Casses Regnskaber kan man se, hvorledes han fra Bergen den sidste i hvert Kvartal indsender Kvitteringer for 25 Rdl.; den sidste Udbetaling er af 30. Dec. 1765; Kvitteringen af 30. September.

Det næste Spørgsmaal i denne Sammenhæng maa da blive, hvorledes er Forholdet mellem Garnaas og Grund? Har Grunds Virksomhed været indskrænket til blot at lade Garnaas Figurer hugge i stort Format, eller har han frit komponeret sine Statuer paa Grundlag af de Dragtoplysninger, Garnaas Figurer gav? Garnaas Arbejder viser ham som en typisk Bondekunstner, staaende helt uden for de Regler, som da var de eneste saliggørende. I det Par Figurer af ham, som kendes, ser man, at hans Figurer er ret stive og ubevægelige, ligesom holdte i eet Plan, og noget lignende gælder hans Dukker. Ser vi nu Grunds Statuer, saa viser enkelte af Figurerne samme Karakterejendommeligheder og er stive, ubevægelige og klumpede, men andre er prægede af Tidens Trang til Liv og Bevægelse, Hovedet er drejet, Kroppen vreden, Benene støtter ikke lige stærkt. Efter alt hvad vi kender til Garnaas, maa vi antage, at en saa stor Bevægelighed har været hans Kunst fremmed.

Før vi gaar videre i Slutningerne, maa vi dog se, hvorledes Grund var beskæftiget med Arbejdet i Fredensborg Have. Han havde ægtet den tidligere Hofbilledhuger *Hänels* Enke og fortsatte dennes kunstneriske Arbejde, som dog mest bestod i Reparationer af Havens Statuer og deres Fodstykker. 12. Dec. 1763 fik han dog 125 Rdl. for en Gruppe paa 2 Figurer: den hørte ikke til Bondekredsen, men var efter selve Regningens Ordlyd en Børnegruppe. I de følgende Maanedere leverede han Vaser og Dekorationsarbejder. Først 10. August 1764 finder vi den første Regning vedrørende Nordmandsdalen, nemlig paa en norsk Mand og Kvinde: selve Dokumentet formelder, at den aftingede Pris, inclusive Transport og »dieselben mit Farben zu gründen« var sat til 112 Rdl. Af Slotsforvalterens Paategning ser man, at Kvinden under Transporten har mistet Hovedet, men senere er repareret. En Ting er der her værd at lægge Mærke til, da det beviser, at nogen fast Plan for Nordmandsdalens Udsmykning endnu næppe var lagt, og det er, at der ikke leveredes Postamenter til Statuerne. Regningen approberedes 15. Sept. og udbetaltes 18. September; man tør da maa ske antage, at Planen kort før disse Dage er lagt: thi allerede 27. Sep-

¹⁾ Da dette var sat, fandt jeg en Cabinetskasseudbetaling paa 10 Rdl. som Gratiale til Garnaas, allerede 30. Aug. 1764 paa Fredensborg.

tember fulgte næste Aflevering, et nyt Par og de 4 Postamenter, betalt 17. Nov. med 264 Rdl.; tre Dage efter denne Udbetaling afleveredes den tredje Sending (2 Bønder og 2 Kvinder); betalt 7. December. 19. December fulgte Aarets sidste Levering 3 norske Kvinder, approberet 12. Januar.

I 1764 har den gamle Slotsforvalter Døllner saaledes modtaget 4 norske Mænd og 7 norske Kvinder til Opstilling.

I 1765, samtidig med at Døllner afløstes som Slotsforvalter af Voss, viser Regnskaberne, at der sættes al Kraft paa Udsmykningen af Haven; det var dog ikke Grund, men Wiedewelt, som maatte bære Hovedbyrderne; fra hans Atelier udgik Vaser, Marmorbænke og Trophæer. Samtidig indkøbtes til Slottes Udsmykning »to antikke, marmorne Løver«; de betaltes i Marseille; Wiedewelt oppebar 468 Rdl. for deres Reparation og Postamenter til dem (»2 antikke græske Løver«); det er vel de to Figurer, som nu ligger ved Trappen. I hvor høj Grad hele Wiedewelts og Grunds Virksomhed skyldes et spontant opstaaet kongeligt Ønske, ses deraf, at Arbejdets økonomiske Regulering først skete ved en Kongen senere forelagt Plan (Resolution af 2. Okt. 1765); den bestemte, at aarlig 8000 Rdl. skulde anvendes til Havens Forskønnelse med Statuer; deraf skulde Wiedewelt levere for 6000 Rdl., Grund for 2000 Rdl. »Vi ville selv allernaadigst lade befale, hvad de skal arbejde paa.« Det bør bemærkes, at Udgifterne for 1765 var mer end dobbelt saa store som det fastsatte Beløb.

Grunds Virksomhed var da hovedsagelig indskrænket til Nordmandsdalens Figurer, og Afleveringerne faldt Slag i Slag. 8. Februar sendtes 2 Kvinder og 1 Mand, approberet 9. Marts: 24. April 5 Bønder, approberet 4. Juni, betalt med 606 Rdl.; 15. Juni 5 Mænd og 1 Kvinde, approberet 6. Juli og betalt med 732 Rdl.; 31. Juli 3 Stykker (af Haveinventaret fremgaar det, at de to var Kvinder), approberet 22 August; 10. August 1 Mand og 1 Kvinde, approberet 31. samme Maaned; 9. September 4 Mænd; 5. Oktober to dansende og 1 med Violin, betalt 2. November med de sædvanlige 366 Rdl.; allerede Ugen derefter, den 12. Nov., ankom endnu et Par, betalt 30. November. Endelig leverede han 7. Dec. til Nordmandsdalen en »colleone triumphale«, hvorpaa han straks modtager 1000 Rdl. som Forskud; senere betaltes endnu 1100 Rdl. derpaa. Den 20. December endelig afleveredes endnu 1 Par Bønder. Aaret har saaledes beriget Anlægget med Midterkolonnen, den dansende Gruppe, Spillemanden og 19 Bønder og 8 Kvinder. Summen af Figurer er da ialt 41.

14. Januar 1766 afgik Frederik 5. ved Døden. Fra at være Residens blev Frederiksborg degraderet til at være Dronning Juliane Maries Enkesæde, og Parkens Udsmykning standsede. Desværre er alle Hofkontorerne Papirer, som ikke er rent regnskabsmæssige, nu for-

svundne; hvorledes Stansningen iværksattes, er derfor, ligesom de nærmere Omstændigheder ved Planlæggelsen af Nordmandsdalen, nu ukendt. Men det taler sit tydelige Sprog, at Grund først oppebar Honorar for nye Figurer af Partikulærkassen 13. Dec. 1766, ligesom Bilagene viser, at han kun 13. August og 14. November leverede henholdsvis 2 og 4 Figurer; Attestationen er underskrevet Jardin og Harsdorff. Endelig afleverede han 30. August 1768 endnu tre Figurer; Kvitteringen henviser til en nu ukendt kgl. Resolution af 15. Marts 1767. I Aaret 1769 stod der altsaa i Nordmandsdalen 50 Figurer, hvoraf to paa et Postament. Da Grund efter Struensees Fald udgav sine Stik af Figurerne, som en Hyldest til Dronning Juliane Marie, som da var kommen til Magten, var Tallet steget til 55; senere gik det helt op til c. 70 Figurer.

Denne senere Tilgang skal dog ikke omtales her. Af hvad vi har set af de nævnte Regninger, skal vi blot drage den Slutning, at Arbejdet paa Figurerne udførtes i stor Hast og at Afleveringerne tilsyneladende var ret planløse, snart en Række Kvinder, snart en Række Mænd. Dette kan vel kun finde Sted, naar det er fast bestemt, at en hel Række Figurer skal hugges, og det derfor er ligegyldigt, hvilke Figurer, der først bliver færdige.

Man kunde tænke sig, at Grund kunde have arbejdet efter levende Modeller, f. Eks. efter de 8 Nordmænd fra Hardanger og Sundmør, som 1765 fik Rejsepenge af Kongen (se ovenfor), men denne Teori falder bort, da der vel findes mange Hardangerstatuer, men ingen fra Søndmør. Vejen gaar da atter tilbage til Lexows Mening, at Garnaas har leveret Modellerne. Desværre giver hverken Regningerne eller Inventarerne Oplysninger om, hvilke Bønder der hører til den første og hvilke til de senere Leveringer; det har end ikke endnu været muligt at faa fastslaaet, hvilken Figur det er, som har haft Halsen brækket og altsaa er den først leverede. Alligevel tror jeg ikke, man tager meget fejl, naar man regner den inderste Kreds for den ældste: i saa Tilfælde synes det, som om Grund og hans Svende har stillet sig friere og friere overfor Modellerne, jo længere Arbejdet skred frem: Figurer som Lødsen fra Mandal og Brudefolkene fra Sæterdalen er — hvad Lexow allerede har gjort opmærksom paa — friskere og bevægeligere udførte.

Gangen i Nordmandsdalens Tilblivelse kan da maaske fastsættes saaledes: Paa en Tid, hvor Kongehuset var ivrigt efter paa den prægtigste Maade at smykke Fredensborg Haven, har den vanføre Jørgen Garnaas henvendt sig til Kongen med sine Dukker eller Figurer, formentlig med Bøn om Hjælp. Sympatien for Nordmændene, Interessen for deres Lands Ejendommeligheder har da i Forening med de

foreliggende Krav om Opgaver for Parkens Udsmykning bevirket, at man straks greb hans Arbejder som Modeller. Da det dernæst viste sig, at Grunds Statuer efter hans Figurer slog an, sendtes han hjem med rigelige Rejsepenge og med Ordre om stadig at forsyne Grund med Forbilleder. Denne har da paa sit Værksted udført Statuerne, til at begynde med som slaviske Kopier, senere moderniserende Bevægelser og Udtryk.

Endnu maa et kort Spørgsmaal berøres: har Figurerne været malede? Som ovenfor omtalt skulde Grund levere dem grundede med Maling; ifølge Partikulærkammerets Bygningsprotokol fik Maleren Weischer endvidere Betaling for deres Anstrykning f. Eks. 23. Maj 1766 37 Rdl. for 9 Statuer. Selve Ordet anstryge synes mig at betegne, at Statuerne er blevne konserverede ved et Overtræk af ensfarvet Oliemaling; de har næppe været malede med Farver efter Naturen.

Man vil maaske synes, at Figurerne selv maatte bære Spor af mulig Paamaling. Kyndige Folk beretter mig imidlertid, at de intet deraf har kunnet opdage.

Nordmandsdalens Figurer har aldrig været betragtede som æstetisk fuldkomne Aabenbaringer; helt slette er de dog ikke. Ved Lexows Undersøgelser er Figurerens historiske Karakter fastslaaet, og som Kilde til Kendskab om Norges Folkedragter vil de altid bevare en betydelig Interesse.

III.

Det er mærkeligt at se, hvilken Virkning kulturhistoriske Meddelelser kan faa. Lexow skrev sin Afhandling i Hovedsagen for at bevise Nordmandsdalens Figurers historiske Troværdighed og kostumehistoriske Paalidelighed. Næppe var den udkommet med sine Oplysninger om Garnaa, før Nationalmusæet berigedes med en Prøve paa hans Kunstfærdighed. Det var Musæumsinspektør *C. A. Jensen*, som erindrede, at han i et Antikvitetshandlervindue i længere Tid havde set en Figur, Mage til de hos Lexow afbildede, han skyndte sig at erhverve den.

Den viser en Mand med langt firkantet Hageskæg, bredskygget (nu meget medtaget) Hat, halvlang Kofte, korte Benklæder, Støvler og i Haanden en stor Fisk. Den er udført af Hvalrostand; Højden er 8 cm.

De stive Lemmer og den undersætsige Skikkelse er typisk for et Arbejde af Garnaas; desværre findes der ikke i Nordmandsdalen nogen Statue udført efter denne lille Figur. Fiskeren fra Tromsø har i Klædedragt en Del Lighed med vor Figur, men hans Ansigt er skægløst, og den Fisk, han bærer sin højre Haand, er langt større. Ogsaa den lille Dukke i Bergens Museum fra Burgund i Søndmør har megen Lighed med denne Figur, men Hatten er anderledens. Desværre viser vor lille Figur ikke Dragstens Sømme, hvad der kunde være til Nytte ved Bestemmelsen af den. Foreløbig maa den derfor blot gaa som »norsk Fisker fra Romsdals eller gl. Trondhjems Amt«.

O. A.

Eiler Nystrøm: Gjentofte Sogn i Fortid og Nutid. (Gyldendal 1916).

Den voksende Sans for Hjemegnens Historie giver sig nu ofte fortræffelige Udslag. I den rigtige Erkendelse af, hvilken Betydning det vil have for Fremtiden at besidde en Række nøjagtige og skøn- somt udvalgte Billeder af en Kommunes Udseende i Begyndelsen af 20. Aarhundrede, har Gjentofte Sogneraad ved Direktør, Dr. Francis Becketts Hjælp ladet optage en Række Fotografier fra Sognet. Endydermere har det støttet den udmærkede topografiske og kunsthistoriske Forfatter Eiler Nystrøm i hans Arbejde med at skrive Sognets og dets enkelte Lokaliteters Historie. Resultatet foreligger nu i Bogen: »Gjentofte Sogn«, som er blevet et Mønsterværk indenfor den topografiske Literatur; thi til et meget rigt og ellers vanskeligt tilgængeligt Billedstof har Nystrøm føjet sine Undersøgelser, værdifulde ikke blot ved deres Rigdom paa nye Oplysninger, men ogsaa ved deres Nøjagtighed i Detaillerne og ved Forfatterens Sans for Begivenhedernes Samhørighed. I et let læseligt Sprog og dog tilpas bredt skildret giver Forfatteren de kendte Ejendommes Historie; særlig Betydning har Meddelelserne om Jægersborg Slot, Bernstorff, Hvidøre og Sølyst, Charlottenlund. — Et Navneregister til Bogen vilde i højere Grad have været paa sin Plads.

O. A.

Topografisk-antikvariske Indberetninger fra Nyborg Amt,

indsendte til Amtmanden 1743.

Meddelte af **Louis Bobé.**

(Fortsat).

N. Nyekierch,

Provst i Salling Herred og Sogne Præst til Wester Hæsinge og Sandholts Lyndelse.

Efterretning om Wester Hæsinge og Sandholts Lyndelse Sogne.

1. 1. Wæster-Hæsinge og Lyndelse Sogner bestaae af fast Land.
2. Ingenstæds med Fjorder, Bugter eller Viiger indskaaret.
3. Ey heller giennemskaaret af Strømme, Aaer eller Moratser.
4. Findes paa deres Grund endeel store Banker og Bierge.
5. Er maadelig frugtbar efter dend sandagtige Jords Beskaffenhed.
6. Haver meere Agerland end Enge og Moeser.
7. Dog ligger ingen Jord ubrugt, uden det kand være en stor Banke, eller dyb Dal, som maae ligge for dend vanskelige Drift, ellers bruges ald Jorden her paa siine Tider og til sit Brug.
8. Her er ingen Heede. af nogen Betydelighed.
9. Ey heller nogen synderlig Slags Jord.
10. Ingen Skov uden lidt Underskov til Giærder, Sandholts Gaard except, hvor der nogen tynd Skov findes.
11. Her er og ingen Sandflugt eller Flyvesand.

2. Boghvede, Hafre og Ruug er her dend meeste Sæd, dog saaes lidet med af andre Sorter, saasom Byg, Erter, Vikker etc., hvoraf afles til Fornødenhed, men lidet sælges eller udføres, uden hvad fra Herregaarden Sandholt kand bortsælges.

3. Frugttræer af Æbler, Pærer, Blommer, findes hos nogle faae, hvoraf Eyerne kand have lidet til Nødtørft, men ey at sælge.

4. Her brændes ingen Salt enten til eegen eller andres Nøtte.
5. Er og ingen Dyrehaver.
6. Stutterier holdes ved Sandholt, men med hvad Fordeel, veed jeg ikke.
7. Nogle af Bønderne have 1 à 2 Biestader, som dog ey i disse Aar haver vildet lykkes.
8. Mineralia veed ieg ikke her findes nogen til Nøtte.
9. Af Vildt findes faae Harer og Agerhøns. Om Insecter kand ieg ikke forklare.
10. Kiør og Faar, Sviin og Giæs ere de Creaturer, som her legges meest Vind paa og ventes dend bedste Nøtte af.
11. Stranden er her en Miil fraliggende, kand derfor ey melde om dends Producter.
12. Miile-pæle er her ikke, skiøndt Landeveyen imellem Odense og Faaborg løber her igiennem Markerne og Byen.
13. Veyrlig og Luften er her ligesom andre Stæder her omkring.
14. Paa nogle Aar haver kold og hidsig Feber, item Hoved og Brystsye stærkt graseeret her i Sognerne, dog ere ikke mange deraf bortdøde. Om her findes Urter, som kand være tienlige derimod, veed ieg ikke, dog tvivler ieg ikke de jo findes her, om mand hafde Kundskab derom.
15. Indvaanernes Egenskaber eller Inclination kand ieg ikke beskrive, thi de ere meget diverse; ellers ere de fleeste hengivne til deres Landbrug og lever i deres Sliid og Fliid et roeligt og fredsommeligt Levned. Tallet paa Sognets Mennisker kand ieg ey just viide, men skal vel ungefæhr med unge og gamle være 300 à 400 Mennisker; i disse sidste 3de Aar ere fødte og døde saaledes: 1740 fødte 17, døde 22; 1741 fødte 21, døde 11; 1742 fødte 14, døde 14.
16. Her i Sognerne ere ingen Kongl. Skove; udi Sandholts Hovedgaards Enemerker findes noget Skov af Eeg og Bøg, og i Sollerupgaards Eenemerker, som sorterer under Sandholts, ere tynde og neppe til Fornødenhed. Udi nogle af Wester Hæsing Byes indhegnede Haver, som kaldes Aalelunds Haver, Vesten for Byen og ere Arreschous og Søeboes Eyere tilhørende, findes og nogle faae Eege og Bøge, Hese og Elle.
17. Øer eller Holme findes ikke her i Sognerne.
18. Her findes ey heller Fiorde eller Viige.
19. Dend store Aae, som har sin Oprindelse fra adskillige Bekke og Kildespring i Brahetrolleborg Skove, løber under Hillerslev Broe, og siden adskiller Sandholdts Lyndelse Byes Marker fra Gielschous og Brobyegaards Enemærker, løber igennem Synder Brobye, hvor baade

Brøbye Værks Drift og Møller blev fordum dreven derved, derfra igiennem Nørrebrobye til Dalum Mølle, og Synden omkring Odense ned til Stege, hvor dend falder i Stranden.

20. Paa disse 2de Sogners Grunde ere ingen store Søer, der findes her en liden Søe paa Marken Sydvest for Kirken, kaldes Eilsøe, men af ingen Betydelighed, hvoraf Lods Eyerne fisker nogle faae Gæder, Aborre, Skaller og Kræbs. Ved Sandholt Gaard paa begge Sider af Gaarden findes og en liden og meest tilgroet Søe, hvoraf fiskes samme Sorter Fiske.

21. Her er vel endeel Kildevelde paa Markerne, men ey af Betydelighed. Ved Sandholt er i een Gaardens Mark, kaldet Langebjerg, en herlig Kilde, udspringer af en Sandbanke, men jeg veed ingen sær Dyd eller Kraft ved dend. Herskabet paa Sandholt lader hente deraf deres Thee Vand i Meening, at det skal være sundere og bedre end Vandene omkring ved Gaarden; ved Trente-Mølle, som i Sydøst grænder strax paa denne Byes Bierge Mark, haver ieg fundet det letteste og i mine Tanker bedste Vand paa denne Egn: samme udspringer paa Siden af een stor Bakke, og dette Vands Dyd og Kraft meente Velbaarne, nu Sl. Jomfrue Karen Brahe til Østrupe Gaard at have contribueret meget til hendes Helbreed og til hendes høye Alder, men som samme deilige Vandspring ligger tilfættet under Fæe foed, er det ikke i den Stand, som det med føye Bekostning kunde komme udi.

22. En Bæk — som haver sin Oprindelse fra Søeboe Søe og endeel Tørve Moeser paa vore Marker — løber her igiennem Wester Hæsinge Bye under en Broe, og haver sin Udfald i dend store Aae paa Lyndelse Mark. Samme Bæk skifter Navn efter Stæderne, dend løber igiennem, saa at dend paa een Stæd kaldes Tverbæk, paa et andet Stæd Langvad, et andet Stæd Haurekiilsvad, et andet Stæd Nyedams Bæk etc. En anden Bæk har sin Oprindelse fra et Kilde Veld Synden for Byen, kaldet Rudkilde, har sit Løb Østen paa til Sandholts Mølle-dam, dette Vand samles med een anden Bæk, kommer fra Stendrup Bye her i Sognet, og gjør Søen eller Dammen ved Sandholt, hvor Møllen drives derved; dette løber siden igiennem Lyndelse Bye og har Udfald i Aaen ved Aeskovs Gaarde i Lyndelse.

23. Her paa Wester Hæsinge Byes Marker findes vel baade dybe Dale og høye Bierge, saa høye, at man uden Perspective kand see Odense Kirkespire, som er $3\frac{1}{2}$ Miile borte, og mange andre Kirker, men ved samme Bierge og Dale er ellers intet mærkværdigt.

24. Her findes aldeles ingen skrivværdige Curiositeter.

25. Ey heller Havne.

26. og per Consequence ingen Toldstæder.

27. Kongl. Slotte eller Gods er ikke i disse Sogner.

28. Herrederne eller Tingstæderne i Amtet veed ieg ey at melde, men det veed ieg, at dette Herred kaldes Salling Herred, og Tinget hær i Herredet holdes i Hillerslev Bye.

29. Her er ikke Rytter District.

30. Udi Sandholts Lyndelse Sogn fines een Proprietaire Gaard, kaldet Sandholt. Denne Gaard skal være en ældgammel Hovedgaard og formedelst saadan Ælde nu ikke egentlig kan viides, enten naar eller af hvem dend er bygget. Saa meget kand udleedes af gamle Documenter, at en dansk Adelsmand, Povel Laxmand, i Kong Hanses Tiid haver eyet dend, og samme Laxmand, som var Riigets Hovmester, blev ombragt af 2de andre Adelsmænd 1502. Saa viit som kand spørges og findes, er Gaarden Sandholt derefter falden i dend adelige Familie Ruds Hænder, men om sligt er skeed enten ved Arv — saa at Ruderne have været beslægtede med Laxman eller med ham besvogrede og dierover berettigede ham at arve — eller og ved Kiøb, saa de kand have tilkiøbt sig Gaarden efter ham, det er ikke at udfinde; men dette er bekiendt, at Navne og Vaaben, som findes baade paa Sandholt og Sandholts Lyndelse Kirke, at Ruderne i samme Seculo har eyet Sandholt end og i Aaret 1576, som og mange Aar hen i det Seculo 1600, hvilket kand udsøges af gl. Documenter; af samme Ruder haves Kundskab om disse Navne: Jacob Rud, Erich Rud, Knud Rud, Corfitz Rud, Otte Rud. Disse 2de sidste have givet et Legatum af 1500 Specie Rixdaler, som staaer i Sandholtz Hovedgaard, hvis Renter saaleedes aarlig distribueres, at de fattige paa Godset nyder Renten af 500 rdl, Skoleholderen i Lyndelse fik Løn for at holde Skole Renten af 500 rdl, og Præsten, for at giøre een Uge Prædiken i Lyndelse Kirke, Renten af de øvrige 500 rdl. Dog som Capitalen er reduceret til Courant, bliver Renten til hver Part 30 rdl, hvilket de derover forfattede Documenter viidere forklarer. Efter Ruderne er Sandholt, saa vit som kand eftergrandskes, kommen til en anden adelig Familie, sc. Trolle, thj et gammelt Document, dateret d. 18de Octobr. 1652, som er en Skifte-Lodsæddel, viiser, hvad Gods der til een Corfitz Trolle, som en Medarving, er udlagt. I Skifte-Lodsædelen er ikke nævnet, efter hvem Skiftet er holdet, men maae sluttes consequenter, at samme Trolle har maattet være af Rudernes Familie paa møderne Side, siden hand er bleven en Medarving i Sandholt; og muelig kand være opkaldet efter Corfitz Rud. Denne Corfitz Trolle er død in decennio fra 1680 til 1690, thi Skifte Commissionen, som er holden efter ham, er dateret d. 10de Septbr. 1687. Efter Corfitz Trolle er Cancellie-Raad Hess og Frue Ane Cathrine von Lenthe bleven Eyere af Sandholt. Efter dem er General Major de Bruin og Frue Karen

Krabbe. Efter dem Sl. Hr. Etatz-Raad Nobel, som oprettede Sandholt til et Stamme-Huus, som efter hands Død beboes af hans Søn Hr. Jusitz-Raad Hans Nobel. Sandholt-Gaard, som nu er en Del brøstfældig, haver tilforn været af prægtig Bygning. Borgegaarden indluct af 4re store grundmuurede Huuse, en stærk curieus Port for, fuld med store Jern Pigge og med dybe Grave rundt omkring Borgegaarden, saa det lader sig ansee, som de gamle Eyere have holt dend i Defensions Stand. Da forbemelte Knud Rud og hans Frue Ellen Marsvin eyede Sandholt, var der een Kaaber Spiir paa dend, og 50ve Fløye, som var forgyldte, foruden mange fleere. Og da Frue Ellen Marsviin efter hendes Mands Knud Ruds Død hafde slet omgaaet med Gaarden, ladet Kaaber Spiiren og de 50ve forgyldte Fløye nedtage, blev hun søgt derfor af Corfitz Rud — som skulle tiltræde og eye Gaarden efter Knud Rud — og udi høieste Ræt d. 7de Juny 1613 af Sl. og Høylovlig Ihukommelse Kong Christian d. 4de og endeel Rigens Raad dømt til at betale for dend Spott og Skade, hun hafde giort Sandholt, 200 rdr. til Corfitz Rud og hans Svoger Lykke, som hafde hans Søster til Egte. Denne Høyeste Rættes Act og Dom haver ieg selv giennemlæst, og funden derudi adskillige Sager, som her ikke for Vidtløftighed kand indføres.

31. Antiquiteter veed ieg ikke i disse 2de Sogner, uden det skal ansees som een Antiquitet, at paa Wester Hæsinge Kirke Dør findes med store Munkebogstaver af Jern disse Ord: Ave Maria Gracia plena. hic Andreas Mit. R / Orate / pro . . . og nogle flere for mig ubekjendte Characterer, men Aarstallene ere der ikke.

Udi Lyndelse Kirke finder ieg, at Kirken i Begyndelsen har været bygget mindre, end dend nu findes, men da Sandholtsgaard var kommen i Erich Ruds Eye, haver hand Aar 1576 ladet tilbygge ald Choret, som er temmelig stor, og neden for Choret 4 Stoele paa hver Side i Kirken til Gaardens Folk og et herlig Begravelse derunder. Aarstallet 1576 findes endnu paa Stolene med Vaaben og Navne Erich Rud og Frue Anna H. og ligeledes paa dend Øster Gaul af Kirken udj en meget smuk Steen baade Vaaben og Navn.

32. Ved Folkes Talemaader her udi Egnen ved ieg intet at remarkere.

33. Ey heller ere her nogle usædvanlige Nomina propria, uden det kand ansees som usædvanlig; her er i Sognet een Pige kaldes Tepeke, hvilken i min Tiid er døbt med det Navn og opkaldet efter sin gl. Farmoder, som ieg haver begravet udi hendes Alders 94de Aar. Om Olaus Wormius eller nogen anden Autor haver skrevet noget Sandholts Gaard og disse Sogner angaaende, veed ieg ikke, ey heller om noget enten til Doctor Resen eller Biskop Kingo fra Præsterne i

forige Tiider kand være derom indsendt, thi ingen af Deeliene haver ieg nogensinde seet; men foranførte underdanigste Indberetning er i di Følge af høye Øvrigheds Ordre sammenskrevet efter de Relationer, som derom haver kundet udsøges af

Niels Nykierch
Past. Loc.

Wæster Hæsinge d. 5te Julii 1743.

T. Amager,

Sognepræst til Sønder Brobye.

Efterretning om Sønder Brobye Sogn.

1. Dette Sogn ligger omtrent midt i Landet.
2. Den største Aae, som er her i Landet, gaaer her midt igienem Sognet.
3. Sommestæds bierget, sommestæds jevnt.
4. Maadelig Skov af Eeg og Bøg.
5. Jorden frugtbar.
6. Meere Kornland end Enge og Moeser.
7. Ingen Iord er udyrket.
8. Ingen Heeder.
9. Ingen synderlig Slags Iord.
10. Ingen Sandflugt eller Flyve Sand.
11. Her voxer Ruug, Byg, Havre, Erter, Boghvede; noget kand sælges.
12. Er Æble og Pæretræer, af hvilke nogle faae Mænd somme Aaringer kand have lidet Most, hvorved lidet Øll spares.
13. Giøres ey Salt.
14. Ingen Dyrehave.
15. Stutterie ingen.
16. Faae smaae Biehauger, hvoraf Miød og Vox.
17. Ingen Mineralia.
18. Faae Harer og Ender, fleest Ender.
19. Legges meest Vind paa Hæste, Kiør, Faar, Sviin, Giæs og Høns, af hvilke efter Proportion haves eens god Fordeel.
- 20, 21. Ingen Miilepæle.
22. Luften og Veyrlig er gemeenlig gode og sielden skadelige.
23. Her har i lang Tiid Gud skee Lov ingen store farlige smitsomme Sygdomme vaaren, her er ingen besynderlig Urter og rare Vexter.

15. Folkes Egenskaber og Inclination ere som sædvanlig her i Landet ungefæhr 300 à 400, i de sidste 10 Aaringer omtrent 100 føde og 100 døde.

16. Brobygaards Skove maadelig, hvis Strekning og Situation ey just kand af mig beskrives, bestaar af Eeg og Bøg: Ølstedgaard lidet Bøgeskov.

19. Aaens Oprindelse mig ubekjendt. Løber i Stige Strand, i dend er Gieder, Aborrer, Aal, Kræbs i maadelig Mængde.

20. Een liden Søe paa Allerup Mark.

21. Ingen mærkværdige Kilder.

22. Ingen mærkværdige Bierge eller Dale.

24. Ingen Curiositeter eller Mærkværdigheder.

30. Ingen Stamhuus. Brobyegaard tilhører Mons: Niels Fogh, grund muuret Huus; Resten Bindings Verk, bygt af Børge Trolle; har uden Tvil altid haft det Navn. Ølstedgaard tilhører Hr. Capitain Bahlmand, Bindings Verch, noget bygt af Sl. Søren Bolt, noget af Sl. Hr. Capitain Himmelstrup; har uden Tvil altid haft det Navn.

31. Ingen Antiquiteter.

32. Ingen rare Ord eller Talemaader.

33. Ingen uden sædvanlige Nomina propria.

Sønderbrobye d. 18. Nov. 1743.

Thomas Amager.

(Fortsættes.)

Spørgsmaal og Svar:

Nr. 2. Fra Hr. Arkitekt Ingemann:

Jeg har i Tyskland købt to legemstore Portraiter under det utvilsomt fejlagtige Navn: Rosenkrantz. De bærer Vaabner, det ene, Mandsportraitet, har et hvidt Skjold med en blaa Bjelke, hvorpaa tre hvide kløverbladlignende Figurer. Paa Hjelmen ses som et rødt Kors med et Kløverblad i Midten. Derunder staar E. V. S. og ved Siden: Natus A^o 1619 Ætatis suæ 34, Ano 1652. — Kvindens Vaaben er i rødt et hvidt Kors, hvis Arme ender i oprullede Flige; paa Hjelmen en Svane. Underneden staar M. C. V. M. og ved Siden Nata A^o 1620. Ætat. suæ 31.27.5 Ao 1652. — Jeg vilde være taknemmelig for Vaabnernes Tydning og Oplysninger om, hvem Parret er.

Manden har i Hænderne en høj Stok og paa Brystet i Diamanter Bogstaverne M C. Kan Billederne være engelske. og Bogstaverne betegne Mandens Stilling som Master of ceremonies?

Til 2. Da Spørgsmaalet er saa udførligt stillet, og det ved Oplysningernes Fuldstændighed egner sig godt til Demonstration, gives Besvarelsen her særligt indgaaende, da det maaske kan tjene som Vejledning for andre søgende. Af Mandsvaabnets Inskription tør man slutte, at Mandens Navn er E. v. S., altsaa maa Billederne antages at være tyske. Man søger da efter i Seglsamlingerne. f. Eks. Rigsarkivets, under tyske Segl. S.; men da dette maaske intet Resultat giver, maa man forsøge gennem en trykt »Herold«, en Vaabensamling ordnet efter Vaabnernes Karakter. Paa Kongelige Biblioteks Læsesal staar en saadan Bog: *Th. de Renesse: Dictionnaire des figures héraldiques.* Bruxelles. 1892 ff. I det omspurgte Vaaben er Kløverbladene det mest fremherskende; altsaa slaar man op under: træfle. Vaabnet er usammensat, derfor søges Afdelingen: arme complète, og Underafdelingen: træfle, chargeant divisions etc. (for Kløverne hviler jo paa en Bjælke). Under Bjælke (fascie) findes da nævnt en Række Slægter, hvoraf to begynder med S., »Staffhorst og Streithorst«, begge med tre Kløverblade.

Vi maa da undersøge om disse to Familier har Hjelmtegn, som svarer til det mærkelige Kors paa Hjelmen. Lettest er det da at gaa lige til *Siebmacher's Wappenbuch*, hvis sidste Bind har en alfabetisk Fortegnelse over Vaabnerne. Familien Streithorst's Vaaben er anderledes og en Trykfej (hos Siebmacher) har været Grunden til, at Navnet er opført hos Th. de Renesse. Derimod har Staffhorsternes Vaaben netop den Form, som var ønskelig. Hjelmtegnet er et Kors med Paafuglefjer i Enderne og med et Kløverblad i Midten.

En saa stor Overensstemmelse gør det sikkert, at det er en Staffhorst, som er afbildet. Der er dog Vanskeligheder at klare. Siebmacher beskriver

Vaabnet som sølverne, med grøn Bjælke og gyldne Kløverblade; men vort Vaaben har andre Farver. Vi maa da søge nøjere Oplysninger.

Paa Læsesalen findes en Række tyske Adelslexika. Et af de fyldigste er *Knesche: Deutsches Adels Lexicon*. 1865; det har de nævnte Oplysninger om Familiens Vaaben, men giver desuden en Del specielle Literaturhenvisninger. En af de vigtigste er Henvisningen til *Gauhe: Adels Lexikon*. Leipzig. 1740 (ogsaa paa Læsesalen). Her nævnes blandt flere Medlemmer af Slægten en Ernst von Staffhorst, hvis Søn døde 1719 som lyneborgsk Over Forst- og Jægermester. En Ernst passer smukt ifølge Tiden og Navnebogstaverne til den afbildede. En anden Henvisning gælder *C. F. A. v. Meding: Nachricht von adlichen Wapen*. Hamburg 1786. Her omtales det, at Vaabnet findes i St. Michaelis Kirke i Lyneborg afbildet saaledes, at Bjelken er blaa og Kløverbladene grønne. Hjelmens Kors er blaat. — Der har altsaa hersket Usikkerhed overfor Vaabnets Farver, allerede i Samtiden.

Vi maa da gøre Resultatet af den foreløbige Undersøgelse op saaledes: En lyneborgsk, meget kendt Slægt von Staffhorst, førte et Vaaben meget ligt det omtalte; i denne Slægt forekom Navnet Ernst.

Nu er det saare vanskeligt at finde Oplysninger om Personer af en uddød Slægt i et fremmed Land. Vi maa prøve, om nogen Ligprædiken over en Staffhorst skulde give Oplysning; Ligprædikenen findes vel ikke her i Landet, men mulig kan en Bogkatalog give Oplysning. Fornylig er udkommet: *Wilh. Linke: Niedersächsische Familienkunde*, væsentlig omhandlende de personalhistoriske Skrifter, som findes paa Biblioteket i Hannover. Den fortæller, at der gemmes en Ligprædiken over ovennævnte Ernst von Staffhorst til Hoya (f. 11. Jan. 1619, † 1. April 1654); da Aarstallet passer med Billedets er der nu ingen Tvivl om, at Billedet maa fremstille denne.

At løse Spørgsmaalet om Hustruens Vaaben paa samme Maade frembyder Vanskelighed: det var umuligt at finde et Vaaben svarende til hendes. En Forespørgsel i Hannover gav da til Resultat, at Ernst von Staffhorst i første Ægteskab var gift med en Datter af Geheimeraad og Kansler i Celle von Merkelbach ved Navn Margaretha Catharina († 1652). Nu findes et Vaaben, som svarer til vort, ikke gengivet for de Merkelbacher i den her hjemme tilgængelige Literatur; men *Knesche* omtaler, at den mest kendte Slægt M. fra Köln-egnen ikke maa forveksles med en sammesteds hjemmehørende Slægt af samme Navn, som har et Kors i Vaabnet.

Efter dette er det hævet over enhver Tvivl, at *Parret forestiller Ernst von Staffhorst til Hoya († 1654) og hans Hustru Margaretha Catharina von Merkelbach († 1652)*. Juvelsmykket paa hans Bryst er saa langt fra at være et Værdighedstegn for ham: det er et Smykke sammensat af hans Hustrus Forbogstaver M. C. M. O. A.

Nr. 3. Fra Hr. cand. polit. Greve O. Danneskiold-Samsøe: Jeg er kommen i Besiddelse af et Portrait, som har været i min Slægts Eje. Det forestiller en Storkorsridder. For Oplysning om, hvem Personen er, vil jeg være taknemlig.

Til Nr. 3. Billedet, som sendtes til Eftersyn, forestillede en Mand, dekoreret med Kommandørkorset af første Grad. Han var iklædt blaa Uniform med hvid Vest. Billedet var signeret: N. P. Holbech, 1843.

Da det maa antages at være et Portrait af et Medlem af Slægten, vilde jeg tro, at det forestiller Morfaderen til den afdøde Grev C. C. S. Danneskiold-

Samsøe til Nordfeld, Generalmajor Hans Frederik Hannibal von Levetzau († 1861), som netop 1843 var Kommandør. Et Portrait af ham er mig ellers ikke bekendt.

O. A.

Nr. 4. Fra Hr. Fotograf Ket. Jacobson, Skudenes, Norge: Jeg vil bede Dem være af godhed at oplyse mig, om dette billede forestiller P. Bernsdorf eller P. Lyra. Bægge navne staar paa originalen. Da billedet er malet paa glas kan sidste navn ikke gengives her. Nu da vi vilde havt billede ind i en bog, maa dette være svært nøiagtig, og ingen kan med bestemthed sige, hvilke af disse navne er kunstnerens eller personens navn.

Til Nr. 4. Det nedsendte Fotografi er aabenbart taget efter en Kopi af Lahdes bekendte Silhouetstik fra 1793 af A. P. Bernstorff (Strunk Nr. 222). Manden har desuden Elefantordenen, som P. Lyra næppe lod sig afbilde med: den sidstes Rolle har kun været at overføre Lahdes Stik paa Glas. Da Billedet er vendt, synes han at have udført dette ved at male paa et Glas, hvorunder Stikket laa.

O. A.

Nr. 5. Fra Hr. Fuldmægtig i Skattedirektoratet, cand. jur. C. F. V. S. Nyholm: Jeg er ved Køb i Antikvitetshandelen kommen i Besiddelse af et Dameportrait fra Midten af forrige Aarhundrede. Paa Billedet er et Vaaben med et halvt oprejst, hjortelignende Dyr, rødt, i hvidt Felt. Er Portraitet dansk, og vides det, hvem det forestiller?

Til Nr. 5. Billedet er forevist Redaktionen. I Vaabnet stod en oprejst Enhjørning, hvilket er Slægten von Restorffs Vaabenmærke. Billedet selv er en gammel Kopi efter en Original, malet af Andreas Brynnicke 1753: Originalen hænger paa Gaunø. Portraitet forestiller *Birgitte Restorff* (1701—90), som 1737 ægtede Kammerherre Knud Trolle til Møllerup og Holme-gaard († 1760).

O. A.

Griffenfeld's Sygdomme og Død.

Af K. Carøe.

Dommen om Griffenfeld's Personlighed og Gerning har lydt meget forskellig hos de mange historiske Forskere, der har følt sig dragne af denne i dansk Statsmandsliv saa højt ragende Mand med de store Evner og de store Fejl, uden at det sidste Ord om ham endnu kan siges at være sagt; hver Gang en ny Forsker tager Spørgsmaalet op til ny Undersøgelse, kommer nyt Stof og ny Synspunkter for Dagen, og tidligere Anskuelser omstødes eller ændres.

Noget særligt nyt om de Sygdomme og de store Lidelser, hvorunder Griffenfeld til sidst endte sit Liv, bringer denne Meddelelse ikke; den støtter sig væsentlig til tidligere Skrifter; men den Skildring af hans sidste Aars Lidelser og navnlig af Obduktionsfundet, som findes i den lidet kendte og aldrig helt rigtigt gengivne Sektionsberetning, har sin store Interesse, ikke alene fordi den viser, hvor godt en ulærd Kirurg for over 200 Aar siden forstod at bedømme en Sygdom og foretage en Sektion, men ogsaa fordi den kaster et Glimt over en Side af Griffenfeld's Karakter.

Fra sit 41de til sit 64de Aar var Griffenfeld Statsfange, i de første 4 Aar i Kastellet, i 19 Aar paa den barske Ø i Trondhjems Fjord, stejlt holdende sig til Kongens Bud ikke at komme uden for Fængslets Mure, skønt der i alt Fald i de senere Aar blev gjort ham Tilbud derom. Et saadant Liv maatte kunne nedbryde selv et stærkt Helbred, og da Griffenfeld's aldrig synes at have været stærkt, maa man snarest undres over, at han udholdt det i 23 Aar.

Af Legemsbygning var Griffenfeld spinkel, under Middelhøjde, fint og vel bygget; som Barn var han skrøbelig af Helbred og blev hurtigt taget ud af Skolen, vistnok for at skaane ham legemligt. Som Student — han var kun 12 Aar, da han blev det — holdt han sig borte fra Kammeraternes Boldspil paa den grønne Plads ved Kongenshave; senere i Livet, da han alt var naaet højt op i Stilling, levede han nøjsomt, mest af lette Kødspiser, Fisk, Grøntsager og Frugt, og i Modsætning til Datidsbrug meget regelmæssigt og var tidligt oppe.

Den første Gang, Griffenfeld vides at have været syg i længere Tid, var i 1669; fra Juni til Oktober høres intet om ham i hans mange Embeder; i et Brev til hans Ungdomsveninde Susanne Gjøe, i hvilket han i Oktober takker hende for hendes Omsorg og Omhyggelighed for ham, skriver han: »Jeg haver endeligen, Gud være lovet, overstræbet Sygdommen og vil visseligen haabe og formode, at dette Aars Genvordigheder skal mig med dobbelt Glæde og Lyksalighed i andre Maader erstattes.« Hvad han da har fejlet, lader sig ikke afgøre; der vides ikke dengang at have været nogen epidemisk Sygdom i København, men da der i det Aar over hele Nordeuropa herskede stærk Influenza, er det jo muligt, at denne Sygdom ogsaa er naaet til København.

Fire Aar senere, 1673, var Griffenfeld atter syg i længere Tid. I Februar skrev Kongen til ham: »Det er mig helt ukært, at den slemme Gæst er kommen til eder igen; jeg ønsker og vil haabe, at det bliver snart godt igen med eders Øjne og Katarren«; og i et Fællesbrev fra hans bekendte Firkløver af adelige Veninder skriver Magdalene Gersdorf: »Lader en anden læse dette, paa det I skal ikke plire for meget med eders Øjne«; Birgitte Skeel: »Det er bedst intet at give sig ud for tidligt i Luften, førend man er ganske frisk og ganske kvit for Hoste og ondt i Øjet, hvilket jeg vil ønske, det maa snart ske, thi jeg frygter, at det bekommer eders Ekscellence intet vel, det sidste han var ude«; Vibeke Krabbe: »Jeg slutter dette, men gør det nøje, for I skal ikke læse for meget i jert Øje«; men bag de andres Ryg skrev Magdalene Gersdorf, der vel nok var den af dem, der elskede ham højest og ogsaa bødede haardest derfor: »Gud bedre mig, at jeg skal fornemme, at du est saa plaget af den slemme Hoste . . . Gud give mig alt dit onde, inden jeg ser dig«; den fjerde i Firkløveret, Birgitte Trolle, skriver sidst i Maj: »Jeg vil dog haabe, at det er intet andet end af den store Uro og Besværing, lille Goven har altid, men naar du tager dig Rolighed og en, der kan klynke lidt for dig og se lidt til dig, du kommer ikke i Aftenluften, saa bliver du vel frisk.«

Det ser ud til, som K. Fabricius har bemærket, at Griffenfeld nok har holdt af at blive pylret om og klynket for, hvad der vel ogsaa kunde stemme godt med hans noget skrøbelige Helbred, forsigtige Ungdomsliv og den Forkælelse, som hans fornemme Veninder aabenbart viste ham.

To Aar senere, i Efteraaret 1675, da han sammen med Kongen lå i Lejr foran det belejrede Wismar, hvor Hæren led meget under daarligt Vejr, uheldige sanitære Forhold og epidemiske Sygdomme, blev han angrebet af en stærk Tarmkatarr, der tog saa meget paa

hans Kræfter, at han selv siger, at han næppe gad skrevet sit Navn, og at det begyndte at forurolige Omgivelserne.

Det var da en fra Ungdommen svagelig og nu ved Krigens Strabadser yderligere svækket Mand, som 11. Marts 1676 gik ind til et livsvarigt Fangenskab, der hvad Fængselsrummets Beskaffenhed angaar, synes at have været strængt, især for en saa forfinet og fra alle Sider forkælet Mand som Griffenfeld, medens Forplejningen efter den Tids Pengeforhold vel næppe kan have været tarvelig, da der til dagligt Underhold blev anvist for ham først 1½ Rdl. om Dagen, senere kun 1 Rdl., men han fik da Vin, Lys og Brændsel, og der blev holdt en Kone til ham til Vadsk og Rengøring; paa Munkholm havde han senere en Mand til Opvartning, i de sidste Aar en tidligere Soldat.

Det var ikke i det nuværende bag ved Kirken liggende Fængsel i Kastellet, at Griffenfeld indesluttedes, men efter Sigende i Enden af den første Bygningslænge paa højre Haand, naar man kommer ind fra Sjællandsporten, i et enkelt Værelse i »Stokhuset« med et Forværelse til den 5 Mand stærke Vagt. Her var det, at han i Efteraaret 1678 blev angrebet af en stærk Blodgang, som paa den Tid var meget udbredt i Hæren og derfor let har kunnet overføres til en Kastelsfange, hvilket gav hans Moder Anledning til en rørende Ansøgning til Kongen:

Saasom jeg til Døden højsorrigfuld Kvinde over min store Hjertesorrig for min kære Søns igeraadene store Ulykke, at han i min allernaad. Konges megen Unaade er geraaden, nu altsaa meget smerteligen fornemmer min kære Søns store Svaghed, idet Gud allermægtigste hannem ved en meget stræng hidsig Feber nederlagt haver, som hannem til des i 24 Timer holden, hvortil ogsaa en stærk Blodsot er slagen, ikke vidende, hvad Gud med hannem i Sinde haver.

Thi indflyr jeg, hans højbedagede og saa højsorrigfulde Moder, hvis Lige ikke paa Jorden er, med denne min allerunderd. og allerydmygeligste Supplikation til eders kongl. Majest. udi allerstørste Suk og Bøn, eders kongl. Majest. vilde dog for Guds Skyld forbarme sig over min elendige fangne og syge Søn til at bevise hannem den Naade, at medens han saa meget svag er, maatte være udi Spisemesterens Hus i Kastellet, hvor han nogen Tilsyn kunde have; thi hans Fængsel er saare vidt fra Haanden, at derfra ikke nogen kan tilraabes, hvis behøves kunde; saa og at Doktoren samt Præsten maa til-lades til hannem at komme, saa tidt og ofte behøves; item hvis Medikamenter og andet hannem ordineres eller sendes, det hannem maa straks vorde indleveret; saa ogsaa om ikke den høje Naade maatte erlanges, at enten jeg eller nogle af mine til hannem indkomme maa udi sin Svaghed nogen Tjeneste og Pleje at bevise.

Allernaad. Herre og Konge, lader mig dog for Guds Barmhertigheds Skyld finde nogen Naade for min kære elendige Søn til min allerunderd. Bøns

Erlangelse: Gud i Himlen vil det ufejlbar med al Naade, Lykke og Velsignelse belønne.

Det var ikke meget, den stakkels 64aarige Moder opnaaede, men dog nok til 14. September at takke for det og til at bede om mere, men forgæves.

Jeg betakker mig udi allerstørste og allerydmygeligste Underdanighed for den kongl. Naade, eders kongl. Majest. min elendige og dødsyge Søn haver forundt, at han i sin Svaghed maa vel blive akkomoderet og opvartet. Men saasom jeg udi min forrige allerunderd. Supplikation allerydmygeligst og haver begæret, at eders kongl. Majest. vilde dog for Guds Skyld bevise mig højbedagede og saare højsorrigfulde Moder for sit Barn den store Naade, at min kære Søn maatte dog bernaades formedelst sin store Svagheds Skyld at være udi Vagtmesterløjtnants ellers Spisemester Anders Frigas' Hus i Kastellet. Thi min kære Søns. Gudbedre, det elendige Fængsel er meget vidt fra Haanden, at derfra ingen kan tilraabes, naar den hos hannem enlige og gamle Kvinde Hjælp behøver ved de mange Besvimelser, min kære Søn overkommer, hvorpaa eders kongl. Majest.s naadigste Resolution ej endnu erlanget er, af hvis Aarsage jeg igen denne min allerunderd. Supplikation for eders kongl. Majest.s naadigste Fødder nedlægger, af inderste Hjerter med mangfoldige hede Taarer raabende, eders kongl. Majest. vilde dog i Naade bevæges over min fast halvødde Søn til at bønføre mig og for alle mine allerunderd. Supplikationer tilstede mig paa min høje Alder den Naade ved en kongl. Ordre det saaledes at lade anbefale. Gud allermægtigste vil saadan bevisende Naade eders kongl. Majest. med al Lyksalighed paa denne sin forehavende Rejse belønne og al Ting for eders kongl. Majest. igen fornojeligen lade gelinge, hvilket trohjerteligen ønsker og beder

eders kongl. Majest.s allerunderd. tro Tjenerinde

Maria st. Jochim Schumachers.

Hvem den Doktor har været, der behandlede Griffenfeld under dette Anfald af Blodgang, vides ikke; men ved at gennemgaa Kastelsregnskaberne for 1676—1680 for om muligt — men forgæves — deri at finde noget om hans Fængselstid i Kastellet, kom den Oplysning for Dagen i en Regnskabsdecision, at der i 1679 var fremlagt en Kvittering for udbetalt Tilgodehavende fra Doktor Foss, der vistnok maa være den i 1676 fra Lund flygtede Prof. med. Christian Foss, som i 1677 blev Livmedikus, men under den skaanske Krig ogsaa var Medikus i Hæren; det er da muligvis ham, der har behandlet Griffenfeld for hans Blodsot i 1678.

To Aar senere, i Maj 1680, blev Griffenfeld, hvis blotte Nærværelse som Statsfange i København frygtedes som en stadig Fare, ført til den fjerne Munkholm. Selv slap han dog aldrig Haabet om at opnaa Frihed, og da Christian V i 1685 gæstede Trondhjem, haabede han mere end nogensinde derpaa; men da hans Fjender udvirkede, at Kongen rejste bort, uden som det synes at skænke sin

engang almægtige Yndling en Tanke, skriver Rothe, at han blev ganske syg og maatte gaa til Sengs, hvortil nok et andet Onde kom, som var dette, at han af Sten forskrækkelig blev pint, hvilken Pine han da nogle Aar med største Taalmodighed udstod, indtil Kommandanten omsider berettede hans elendige Tilstand her ned til Hoffet, hvilket gav Anledning til, at han Mikkelsdag 1698 fik Tilladelse til at tage Ophold i Trondhjem; men Stensmerterne var da saa stærke, at han næsten altid maatte holde Sengen, og da det lakkede mod Foraaet begyndte de at tage mere og mere til, saa at han ej kunde taale at sidde oppe, men stadigt maatte ligge til Sengs, og al Lyst til Mad forgik ham. Hans sidste Begæring var, at man vilde opskære hans Legeme og se, hvad det egentlig var, der havde foraarsaget ham saa stor Smerte, eftersom han ej vilde tro, at det var Sten.

Rothe's Arbejde udkom 1745 og ligger altsaa disse Begivenheder saa nær, at man har Grund til her at skænke det Tiltro, selv om det ellers mellem Historikere ikke nyder videre Anseelse for Paalidelighed; men der er en Omstændighed, som yderligere taler for, at Stensmerterne kan have vist sig netop omkring 1685.

Af Regnskaber, som senere skal omtales, fremgaar det, at Stadsfysikus i Trondhjem Joakim Irgens, eller, som han ogsaa skrives, Jürgens, havde Lægetilsyn med Griffenfeld lige fra hans Indsættelse i Fængslet paa Munkholm, medens Stadskirurg og Regimentsfeltskær Christian Frawen kun i de sidste 12 Aar af hans Liv havde det kirurgiske Tilsyn; men Stensmerter var i de Tider et Udtryk for enhver smertefuld Blærelidelse, der kunde nødvendiggøre Indførelse af Instrumenter, og hørte dengang, da Medicin og Kirurgi var skarpt adskilte, udelukkende ind under Kirurgernes Behandling, og dette Forhold bestyrker derfor Rigtigheden af Rothe's Angivelse, at Stenlidelsen har givet sine første stærke Symptomer omtrent 1686.

Fra 1695 mildnedes Fængselslivet noget for den da 60aarige Mand, idet der blev lettere Adgang til at besøge ham, som stadigt havde bevaret Venner og Sympati, og derved ogsaa til at Meddelelser om hans Lidelser kan være naaede fra Trondhjem til København, Lidelser, der kunde kræve hurtig Hjælp, som ofte var vanskelig at faa, naar Lægen og Kirurgen paa Grund af ondt Vejr ikke kunde naa ud til Munkholm. Det er vel disse Meddelelser, der har faaet Christian V Konfessionarius, den djærve Peder Jespersen, til at minde den selv dødsmærkede Konge om, at Griffenfeld's Fængsel var for haardt og burde mildnes.

Den eneste nu kendte Kilde er dog de Breve, som den kommanderende General i det nordlige Norge, Johan Vibe, ret regelmæssigt hver Uge sendte Overkrigssekretæren Jens Harboe. Disse Breve har

en rent privat Form, men de er bevarede som officielle Indberetninger og indeholder en Mængde Oplysninger om mer og mindre offentlige Forhold gennem den lange Række Aar, i hvilken Vibe havde Bolig i Trondhjem, og i dem omtales ofte Munkholm og dets Fæstningsanlæg, men Schumacher, som han siden sin Domfældelse atter kaldtes, nævnes første Gang i et Brev 25. Juni 1698: »Schumacher, som sidder paa Munkholmen, finder sig i adskillige Møder svag, og som det er hans annus climactericus¹⁾, kunde det være Udslag til en Død«.

Allerede i det næste Brev 2. Juli hedder det, at »med Schumacher her paa Holmen, som jeg i mit sidste berettede maa holde Sengen, har det bedret sig, saa de Symptomer, som da eragtedes farlige, haver korrigeret sig, saa intet dødeligt mere er at formode«.

Det er sandsynligvis denne truende Efterretning, der har givet Stødet til den første Naade, der vistes Griffenfeld siden Skændelsescenen paa Kastelspladsen og saa meget mere kalder denne frem for Erindringen, som ogsaa den havde Døden til Forudsætning; thi 27. August fik Vibe Meddelelse om, at hvis Schumacher døde, vilde Kongen betale hans Begravelse; men hurtigt maa dog nu, da Isen var brudt, blidere Følelser have gjort sig gældende, thi allerede 10. September sendtes der Vibe Ordre til at lade Schumacher tage Ophold i Trondhjem til hans Sundheds Erholdelse og for at kunne betjene sig af Doktor, Præst og anden Fornødenhed. Om nogen virkelig Benaadning og fuld Frihed var der ikke Tale, han var under sit Ophold i Trondhjem stadig under Bevogtning.

Denne Ordre naaede til Trondhjem 24. September, og Vibe gav straks gennem Kommandanten paa Munkholm Griffenfeld Underretning herom og skrev samme Dag til Harboe, at da Kongen havde givet Tilladelse til, at Schumacher maa paa nogen Tid til hans Sundheds Reparation logere i Byen, vilde han gerne vide, hvorledes der skulde forholdes med Besøg hos ham: »ellers skal han, som mig Chirurgus Mester Christian Fraw berettede i Dag, være nu meget til Bedring«. Næste Dag tog Vibe selv ud til Munkholm, hvor han fandt Griffenfeld til Sengs, og Mikkelsdags Aften 28. September 1698 førtes han til Trondhjem, hvor han fik Bolig i afdøde Magister Ramus' Hus, som ejedes af dennes Enke, der var Datter af Kommandant Kyhn paa Munkholm. Til Harboe skrev Vibe 1. Oktober, at Schumacher havde bedt ham ansøge for ham om noget aarligt Tillæg til Medikamenter,

¹⁾ Klimakteriske Aar var efter ældre Tiders Opfattelse de Aar, i hvilke den menneskelige Organisme afsluttede et Afsnit i sin Udvikling, der mentes at indtræffe hver 7de Aar, her altsaa $7 \times 9 = 63$; særligt dette Aar tillagdes Betydning og kaldtes derfor det store klimakteriske Aar.

»saasom han sig ikke kunde forvente efterdags at leve og erholdes uden med deres idelige Brug, og for at han kunde høve noget til at belønne Kirurgen, Mester Christian Fraw med, som gør det bedste ved ham; han haver saa stor Umage med ham, saasom han raaber ideligen paa ham og har ham baade om Aften og om Natten hos sig«. Det trak dog ud til 5. November, inden Vibe skrev til Harboe, at han samtidigt vilde skrive til Overrentemesteren, Gehejmerraad v. Plessen om Schumacher's Svaghedstilstand, og at han behøvede et allernaadigst Tillæg for at bekoste Medikamenter og betale Doktor og Bartskeer for deres Umage, som falder dagligen og besynderlig den sidstes, der, saa længe han har været her, har opvartet ham i alle Accesser og Tilfælde. Om et saadant Tillæg er blevet bevilget, er vist tvivlsomt; Aaret forud var der tilstaaet ham 200 Rdl. aarligt, udover hvad Fængselsopholdet kostede, og ved hans Død fandtes da ogsaa en af Overrentemesteren udstedt Assignation til hans Underhold for et helt Aar, af hvilken det første Kvartal var udbetalt: men for øjeblikkelig Hjælp maa der snart efter hans Overførelse til Trondhjem være sørget af Svigersønnen Baron Krag, thi 10. December skriver Vibe, at den Secours, som Schumacher fik af Baron Krag, kan for det første strække til at betale Medikamenter og Doktorens og Kirurgens Opvartning, indtil noget videre ham maatte blive forordnet.

Fra midt i December 1698 indtil Griffenfeld's Død 12. Marts 1699 er der kun bevaret et af Vibe's Breve til Harboe, og det er derfor kun fra Rothe's tidligere nævnte Skildring og Frawen's Obduktionsberetning, at der vides noget om de tre sidste Maaneder af Griffenfeld's Liv.

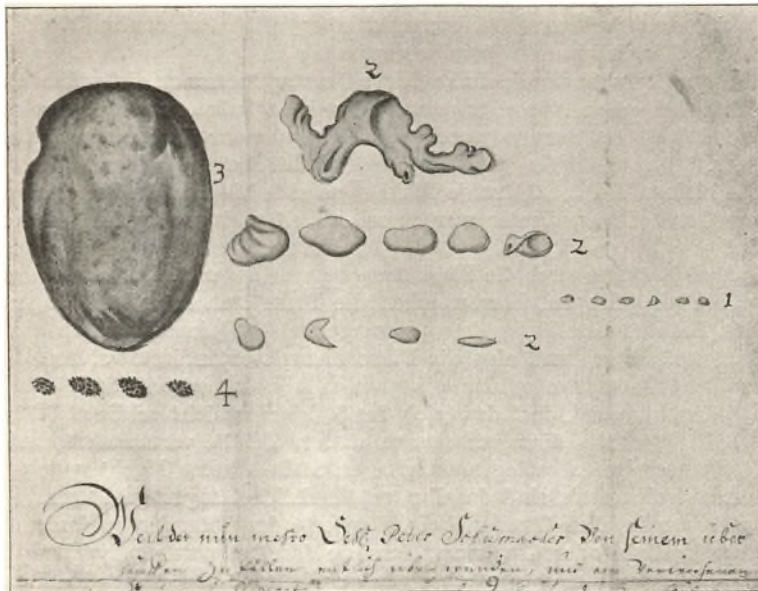
Svære maa Lidelserne have været; til stadige Trængsler med uvilkaarlig Urinafgang forårsagede af Blærestenen, sluttede sig tillige Trængsler fra Tyktarmens Side, der havde Fremfald af Endetarmen til Følge, og hertil kom i de sidste Maaneder Kvalme, Opkastninger og Hoste, der havde fremkaldt et Pungbrøk. Frawen, der ses at have raadslaaet med andre, vel snarest Irgens, om Sygdommen, synes ikke at have troet paa Tilstedeværelsen af Nyresten, da Griffenfeld saa godt som aldrig havde klaget over Smerter i Nyregegnen eller over Kvalme og Opkastning; derimod havde han og andre følt sig fast overbevist om, at der var Sten i Blæren, men ikke kunnet bestemt bevise det, da Griffenfeld aldrig havde villet lade sig sondere med Kateter og selv sagt, at han ikke følte Tyngde ved at staa, sidde eller bevæge sig, og da Urintrængslerne og de andre Tilfælde undertiden havde kunnet høre helt op i 6, 8 til 10 Uger, og da forskellige Midler desuden altid havde bragt ham Lindring; selv i hans sidste store Svaghed »havde han bragt os saavel som sig selv Stenen nogenlunde ud af Hoved og Tanke, men sig selv ikke ud af Blære og Nyre«.

Skulde denne Modstand mod at tro paa en Stenlidelse ikke snart dække over Angst for de med Kateterindførelse muligt følgende Smerter og være i Overensstemmelse med den tidligere omtalte pylrende og klynkende Tilbøjelighed ved legemlige Lidelser; nu, da de adelige Veninder fattedes ham, maatte de erstattes af Kirurgen, som han vilde have om sig Dag og Nat uden dog at kunne overvinde sig til at bruge det Lindringsmiddel, som en Kateterisation muligvis kunde have været. Denne Tvivl hos Griffenfeld om Lidelsens sande Natur bliver endnu vanskeligere at forstaa, naar man erindrer, at han i sin Ungdom havde studeret Medicin i flere Aar, og at af hans eneste trykte Skrifter, to smaa latinske Disputatser udgivne 1650, det ene netop handler om Urinlederne og Urinblæren (*De ureteribus et vesica urinaria*), det andet om Nerverne (*De nervis*). Men da var han rigtignok kun 15 Aar gammel.

Om Frawen, der aabenbart med Omhyggelighed og Interesse har taget sig af Griffenfeld, siges det, at han var en habil Kirurg og en tysk Mand. Han er rimeligvis som Regimentsfeltskær kommet til Trondhjem, hvor han tillige var Stadskirurg og blev gift i 1685. Saavel hans Obduktionsberetning som en ældre officiel Skrivelse vedrørende Militærlægevæsenet viser baade i Henseende til Affattelse og Form, at han har været en Mand med gode Kundskaber; og at han i Dannelse har raget højere op end de fleste af den Tids Kirurger, fremgaar ogsaa af, at af hans Sønner blev en Doctor medicinæ, en Præst og kgl. Konfessionarius, en højere Toldembedsmand. Hans Beretning om Obduktionen findes i det kgl. Biblioteks Haandskriftsamling; den fylder de tre Sider af et stort Kvartark; øverst paa første Side findes omhyggeligt udførte, farvelagte Tegninger af de ved Obduktionen fundne 21 større og mindre Sten, der senere i lidt formindsket Maalestok blev gengivne i Stik i Rothe's Arbejde om Griffenfeld, dog med Udeladelse af de fem som Nr. 1 mærkede. Originalen til disse Tegninger er vistnok en fint udført Blyanttegning, der findes i Klevenfeldt's Samlinger i Rigsarkivet sammen med en ganske tilsvarende, men langt grovere udført farvelagt Tegning, der er signeret P. Melhorn¹⁾, og har en af Frawen vistnok egenhændig skrevet og undertegnet forklarende Tekst dateret 13. Marts 1699, altsaa selve Obduktionsdagen. Efter denne Tegning er sikkert atter de med større Omhyggelighed udførte, ligeledes farvelagte Billeder af Stenene anbragte over den 15. Marts 1690 daterede Beretning. Hvad der taler for, at Blyanttegningen er den originale, er, at paa den er Stenene numererede, saaledes som de er

¹⁾ Kunstmalers i Trondhjem Peter Georg Melhorn, død 1719. Velvillig Meddelelse fra Stiftsarkivar Friis i Trondhjem.

det i Beretningen (Nr. 1—5), medens paa den første farvelagte Tegning alle Stenene fra venstre Nyre (Nr. 2—3) af Frawen selv er slaede sammen under Nr. 2, hvorved Blærestenen bliver Nr. 3 og de kantede oksalsure Sten Nr. 4. Frawen har da rimeligvis ved Beretningens Affattelse haft Blyantstegningen for Øje, og først efter Beretningens Renskrivning¹⁾ er Billederne af Tegneren anbragte ovenover Teksten efter den af ham udførte farvelagte Tegning²⁾.

Weil der nunmehr sehl. Peter Schumacher von seinen überhäuften Zufällen endlich überwunden und am verwichenen Sonntag den 12. Martij Morgens um 9 Uhr todesverblichen, als hat man gross Verlangen getragen zu erfahren, was doch die Ursache solcher so grossen und sehr schmerzhaften Zufälle als der heftigen Dysuria, krampfsichten Stösse in der Blase und Intestino recto, Procidentia ani, Incontinentia urinæ und endlich des nun etliche Monat her continuirlichen Ekels und Erbrechens etc. gewesen, weshalben man dann, wie es dann auch von ihm selbst ist begehret, ihn am nächstfolgende Morgen geöffnet in Præsenz Dhrn. Doct. Joachim Jürgens et Rector scholæ. Mag. Andr. Borch.

¹⁾ Den skyldes vistnok en ukyndig Skrivers Haand; den er smukt skrevet, men Retskrivningen er i høj Grad inkonsekvent, særlig i Brugen af store og smaa Bogstaver; den er derfor her, for at gøre den lettere læselig, bragt nogenlunde i Overensstemmelse med Nutids Brug.

²⁾ Da Blyantstegningen ikke lod sig skarpt gengive, er her gengivet den farvelagte Tegning ovenover Sektionsberetningen, dog kun i halv Størrelse, hvilket i høj Grad forringer Indtrykket af Lidelsens Størrelse.

Da man dann befunden, dass der Magen, Leber, Milz und Gedärme, ohne ein Theil des kleinen, so allezeit, obschon er gelegen. ins Scrotum gefallen, schien etwas inficiret, alles wohl gestalt; und obschon die äusserlichen Glieder sehr abgemagert, fand sich doch in Bauche überflüssig Fett.

Wie man nun nach den Nieren gesucht, waren dieselben auch von Fett umgeben als fast niemals gesehen. Die Niere der rechten Seite war ziemlicher doch nicht vollkommner Grösse, welch hat ganz knotich und nicht natürlicher Farbe; in Pelvi waren etliche kleine Steinlein, so hie oben mit Nr. 1 bezeichnet, und war zu verwundern, dass selbe nicht nach der Blase gepassiret, weil der angefügte Ureter so gross, dass man gemächlich ein kleinen Finger durchbringen können; muss aber wohl das continuirliche Stillsein und Bettliegen dessen Ursache gewesen sein.

Wie man nun auch die linke Niere hervorgenommen, ist selbe als ein kleiner Beutel voller Nüsse gewesen, denn ihre Substanz war ganz consumiret und nichts als nur ein membranös Wesen mehr übrig, in welchem die Steine Nr. 2, jedweder in seinen besondern Zellchen oder Raum abgetheilt, ohne die kleinen Nr. 3, [2, tredje Række] so sich hie und da bei den andern eingequartiret. Dieser Ureter war ebenfals weit und gross wie vom rechten gemeldet.

Endlich hat man auch die Blase besucht, worin der Stein Nr. 4 [3] gefunden, so 7 Loth gewogen, über welchen die Blase sich so zusammengezogen, dass kein Raum mehr übrig, daher verursacht, weil in 8 Monaten die Urin allezeit wegträuflet, und also die Blase niemals extendiret worden.

Im Blasenhalse loco sphincteris wurden 4 kleine scharfe Steinlein Nr. 5 [4] gefunden, so verhindert dass sich der Sphincter nicht schliessen können, und also die Incontinentiam urinæ samt andere Zufälle verursacht, und weil die Blase wegen des obenliegenden grossen Steines keine Macht gehabt diese kleine auszutreiben, als sind daselbst continuirlich hängen geblieben.

Sonst war in alien Theilen keine Læsion oder Ulceratio zu finden, auch fast keine Vestigia oder Cicatrices, dass sie daselbst gewesen, wiewohl doch so grosse Consumption, sonderlich als in der linken Niere. ohne dieselbe nicht könnte geschehen sein, es sei dann, dasselbe von den vielen gebrauchten Balsamicis et Vulnerariis so wohl verheilet, dass sie nicht sehr kennbar.

Man ist ferner verwundert, dass der nun sehl. Mann bei solchen Zustand der Nieren fast niemals über Schmerzen in derselben Gegend geklaget, auch nicht über Ekel und Erbrechen, ohne allein im Frühling, da er mit Catharrhis und heftig Husten geplaget, welcher letzte ihm auch ein Herniam geausiret.

Vom Blasenstein hat man aber selbst, so auch alle, die man über dieses Mannes Schwachheit geconsuliret, grosse und feste Præsumptiones gehabt; weil er aber sich mit dem Catheter unmöglich wollen sondiren lassen, auch selbst allezeit gesagt im Gehen und Stehen, Sitzen und Bewegen keine Schwere daselbst zu finden, und die Dysuria samt andere Zufälle zuweilen zu ganzen 6, 8 à 10 Wochen sich könnten absentiren, und die Antiscorbutica, Anticatharrhalia, Anodyna et Nervina etc. ihm allezeit grosse Lindrung auch noch in dieser letzten continuirenden grossen Schwachheit zuwegegebracht, als hat er uns nebst ihm den Stein zwar einigermassen aus dem Kopf und Gedanken, aber sich selbst nicht aus der Blasen und Nieren gebracht.

Dessen aber alles ungeachtet so sehr nicht, dass alle diese Steine des Mannes Tod könnten causiren, weil jeder an seinen Ort sich ohne solchen Effect noch wohl eine gute Zeit aufhalten können, ausgenommen die kleine so in Sphinctere vesicæ gelegen, die wohl, weil sie selben Ort und per consen-

sum die Nerven läglich incommodiret, wodurch die kleine Fieber, Febris lenta, so bei ihm gewesen, ferner unterhalten, und dadurch alle Kräfte, wie das Oel in der Lampe, verzehret und endlich das Leben ausgelöschet.

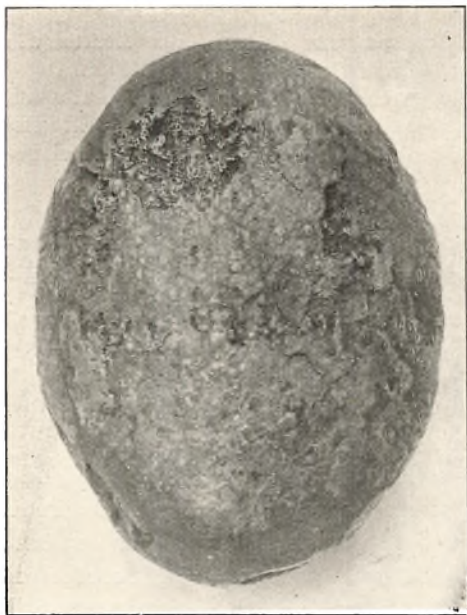
Man könnte über alle Umstände, Ursachen, Phänomene et Symptomata wohl weiter und deutlicher raisoniren; weil ich aber vorgenommen mir eine kurze Remonstration und keinen Tractat zu schreiben, als will es dabei bewenden lassen.

Frawen's Skildring af de ved Sektionen fundne patologisk-anatomiske Forhold saavel som hans indskudte Bemærkninger om Symptomerne i levende Live giver et klart Billede af Sygdommens aarelange Forløb med i Begyndelsen fri Mellemrum og stærke Smerteanfald; det er Blærelidelsen, der har været den alt overvejende, og det er forstaaeligt, at Frawen ikke har tillagt Nyrelidelsen større Betydning førend i de sidste Maaneder.

De ved Sektionen fundne Sten har sikkert alle været ret bløde fosfatiske Sten undtagen de fire smaa, haarde, skarpe og knuðrede oksalsure Sten, »fast die argsten und ihm wohl in der lezten grossen Schwachheit die grösste Zufälle verursacht«, staar der i Teksten til Blyanttegningen. Alle disse 21 Sten blev ifølge Rothe indsendte til Kunstkamret i København, hvor man dog kun synes at have interesseret sig for den største Sten, ikke for de mange mindre: i alt Fald er det kun den, der omtales i den ny Udgave af »Museum Regium« fra 1710 (pars I, Nr. 17), hvor først de i den tidligere Udgave anførte omtales: »Quibus tandem accessit calculus vesicæ variis meatibus plenus, qui ex Petro Schumachero e trium et viginti annorum carcere in Monckholm Nidrosiam curandæ valetudinis gratia anno 1699 emissio et inibi d. 12. Martii anni ejusdem mortuo exsectus est uncias tres cum dimidia ponderis, ovo gallinaceo adhuc recens, major«.

Ogsaa i Nationalmuseets haandskrevne Inventarieliste fra 1737 findes kun (under Naturalkamret Nr. 30) anført: »Calculus, af Peter Schumacher efter 23 Aars Fængsel er blevet udskaaet efter hans Død, hvilken Sten er af Størrelse som et Hønseæg og gulagtig; har vejet, da den blev udskaaet d. 12te Marti 1699, 7 Lod«.

Hvis alle de fundne Sten er sendte til Kunstkamret, som vel er det sandsynligste, maa de 20 mindre altsaa være forsvundne inden 1710. Den store Blæresten blev sammen med en Del andre Sten 1828 afgivet til kirurgisk Akademi og findes muligvis endnu i patologisk-anatomisk Instituts Samling, men i Tidens Løb er der kommet saa megen Uorden i Fortegnelsen over de fra Kunstkamret afleverede Sager, at det ikke helt sikkert lader sig afgøre, hvilken af de nu tilstedeværende Sten, det er: det kan i alt Fald ikke være den Sten, som i en Del Aar er gaaet under Griffenfeld's Navn; den er nyre-

formig, langt større end et Æg og vejer henved det dobbelte af 7 Lod. Ved Prof. Fibiger's kyndige og interesserede Hjælp er det blandt de Sten, der nærmest kunde være Tale om, lykkedes at finde den her gengivne, som ret nøjagtigt svarer til Tegningen, Beskrivelsen og Vægten, idet den vejer 100 Gram, hvilket netop er 7 Lod, saa meget taler for, at det er den rette, men sikkert lader det sig ikke sige.

Fredag den 17de Marts
1699 ringede i Trondhjem
alle Vor Frues Klokker, da

Griffenfeld's Lig Kl. 11 slet uden Ceremoni blev ført fra Sørgehuset i en almindelig Fyrretræskiste til Frue Kirke, hvor det blev bisat i Koret, baaret dertil af de gemene Borgere [der lod sig betale godt derfor] og med maadelige Standspersoners Følge, deriblandt hans Tjener Peder — saaledes lyder 43 Aar senere en af Følgets Beretning; Frue Kirkebøger fra den Tid er gaaede til Grunde, saa fra dem kan ingen Oplysning faas. Kun Udgifternes tørre Tal kendes nøje fra de Opgørelser, som Vibe Dagen efter sendte Overrentemesteren: Kisten 2 Rdl. 48 Sk.; Vor Frue Kirkes Rettighed og for alle Klokkerne at ringe 15 Rdl.; de, som bar Liget, 16 Rdl.; Præsten [det har vel været Frue Kirkes Sognepræst Sebastian Withe] 2 Rdl.; Klokkeren for Graven at aabne og ringe 3 Rdl.; Bedemændene 3 Rdl.; Schumacher's Vært 28 Rdl. 32 Sk. — i alt 76 Rdl. 8 Sk.

Samtidigt meddelte Vibe, at Schumacher havde efterladt sig 242 Rdl. og nogle Skilling, som han havde fordelt saaledes: Stadsfysikus Irgens for medicinsk Tilsyn i 18 Aar 70 Rdl.; Apotekeren for Medikamenter 35 Rdl., 2 Ort, 20 Sk.; Stadskirurg Frawen for kirurgisk Tilsyn i 12 Aar 80 Rdl., samt for Medikamenter [som Kirurgerne dengang selv tilberedte] 32 Rdl., 3 Ort, 22 Sk.; Vagtmesterløjtnanten 4 Rdl. til et Par Støvler; Soldat Peder Nielsen, som havde opvartet Schumacher udi 11 Aars Tid, 20 Rdl.

Fra Trondhjem blev Kisten senere, hvornaar vides ikke, ført med Skib til Jylland til Griffenfeld's Datters, Baronesse Krag's Ejendom

Stensballegaard ved Horsens og derfra til Sognekirken i Vær, i hvis Gravkælder den blev nedsat, vistnok i største Stilhed for ikke at vække Anstød paa højere Steder, thi ikke engang i Vær Kirkebog er der gjort nogen Tilførsel herom af Kirkens daværende Præst Laurids Steenhugger. Først 1788 blev, ved en Istandsættelse af Kirken, Kisten flyttet til sin nuværende Plads i den aabne Begravelse i Kirkens vestre Ende sammen med Datterens og Svigersønnens. Her henstod den urørt indtil 1820, da flere af Kisterne viste sig saa brøstfældige, at de maatte fornys, Griffenfeld's dog kun for saa vidt den nederste Del angik, og saaledes at den gamle Kiste sattes inden i den ny, som indrettedes saaledes, at Laaget kunde passe.

Det er Kirkens daværende Præst, den ansete Amtsprovst H. C. Schmidt, som i et Brev (det kgl. Bibliotek) har meddelt dette og tilige givet en Skildring af sine Indtryk ved Kistens Aabning.

Ved denne Lejlighed saa jeg Støvet af denne mærkelige Mand. Dog til Støv var Legemet endnu ikke blevet. Det laa, hvad Skelettet angaar, helt og sammenhængende i samme Stilling, som det var kistelagt, med sammenfoldede Hænder, saa at hver Finger saas ganske tydeligen, og lod som en Rest af Hud endnu dækkede Benene. Det samme var Tilfældet med Ansigtet, hvis øverste Del med tillukte Øjne og den øverste Del af Næsen ligeledes havde Spor af fortørret Hud, derimod var nederste Del ufukdstændig. Paa Hovedet var anbragt et Næt formodentlig af Silke. Haar kunde man ej kende. Den øvrige Del af Legemet var indsvøbt i Linned, til dels forraadnet, og trindt omkring forsynet med Lavendelkoste omviklede med sorte Baand. Saavel Baand som Blomster var ufortærede. Kisten var i øvrigt fyldt med Humle.

Denne hele Aabningsscene varede omtrent et Kvarterstid, da man med al mulig Hastighed søgte igen at tilhulle disse mærkelige Ben, hvilke muligen ved Luftens længere Paavirkning desto snarere udsattes for Opløsning.

Først 87 Aar senere, 26. Aug. 1907, blev Kisten atter aabnet, da en Istandsættelse af den viste sig nødvendig. Denne Gang var det Nationalmuseets 2den Afdeling, hvem det blev overdraget at afgøre, hvorledes dette bedst kunde udføres. Af den Beretning, som da blev afgivet, og som velvilligt er stillet til Raadighed af Museumsdirektør, Dr. Mackeprang, er det følgende et Uddrag:

Den oprindelige Kiste inden i den nyere var af Fyrreplanker, sammensinket. Hjørnerne desuden fornaglet med Trænagler, udvendig beklædt med sortfarvet Læder.

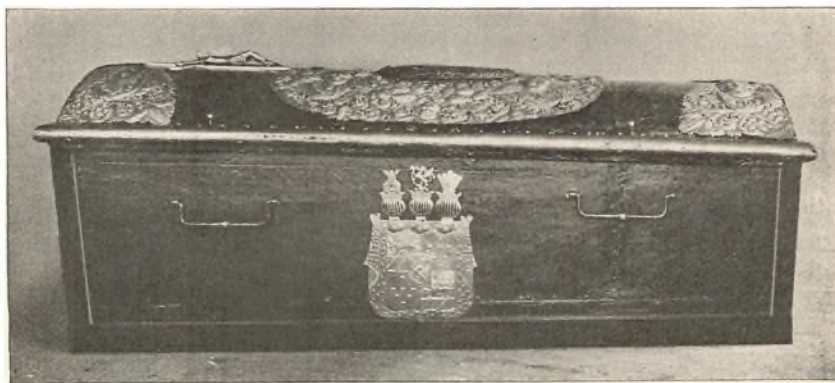
Liget ligger, om ikke urørt, saa dog uskadt. Dets Leje dannes af tykke Hovlpaaner og derover et Lag af tørrede Urter og Plantestængler. Ved Skuldrene og Armene ligger Buketter af Lavendler, omhyggeligt sammenbundne med ganske tynde sorte og hvide Silkebaand.

Selve det mumificerede Legeme er lagt med Benene i Øst og Hovedet i Vest; Fødderne rører ved Fødenden. Hovedet derimod et godt Stykke fra Kistens Hovedende: Underlaget synes at tyde paa, at det er gledet ved en Transport af Kisten. Dets Stilling er i øvrigt ikke usædvanlig. Hovedet ligger

nøget vendt mod højre; Hænderne er foldede over Mellemgulvet, og ind under dem er stukket en af Lavendelbuketterne; Benene og Fødderne er ganske strakte. Ligklæderne er ganske fortærede. Ved Siden af den ganske nøgne Isse ligger en Hue, som er fileret med store firkantede Masker og synes at have haft Kvaster eller lignende af blaa Traad. Om Hovedet og ved Siden af højre Albu ses endvidere Rester af fint, silkeagtigt Bobinet. Over Ansigtet maa have ligget et Stykke fint hvidt Lærred, hvoraf der ogsaa spores Rester paa Brystet, paa Armene og paa Benene. Over Brystet ses nogle irrede Naale, og om Haandleddene synes der at sidde et Slags Muffediser af Tyl. Endelig har hele Legemet sikkert været hyllet i et stort Stykke af grovere Lærred.

Naar det er fortalt, at Liget skulde have lidt øjeblikkelig Overlast, er dette altsaa ikke rigtigt. Vel synes Ligklæderne delvis at være slaaet til Side og vel viste det sig ved Undersøgelsen til sidst, at den oprindelige Kiste manglede en Bund; men alt tyder paa, at Liget, da det er blevet overført til den ny Kiste, er blevet flyttet med Varsomhed, og at det da er blevet liggende paa sit gamle Leje¹⁾. Paa Lejet toges følgende Maal: Fra Skulder til Isse 24 ctm. — Overarm 29 ctm. — Underarm 21 ctm. — Fra Skulder til Laar 44 ctm. — Laarben 50 ctm. — Skinneben 40 ctm. — Fod (strakt) 17 ctm. — Fuld Længde 164 ctm.

Kisten blev istandsat med Bibeholdelse af alt, hvad der paa nogen Maade kunde bevares, og atter anbragt paa sin Plads, og samtidigt blev Griffenfeld's Hustrus Kiste flyttet op fra Gravkælderen, hvortil den længe før hans Død var blevet ført fra det ejendommelige runde Gravkapel ved Helligaandskirke, som Griffenfeld havde ladet opføre til sig og sin Hustru Cathrine Nansen, da denne døde i 1672.

Den restaurerede Kiste.

Efter Fotografi, velvilligt stillet til Raadighed af Nationalmuseets Afd. II.

¹⁾ Det synes af denne Beretning at fremgaa, at man da ikke har kendt Provst Schmidt's foran anførte Skildring af den tidligere Overførelse af Liget til en ny Kiste. Hvad der sigtes til med Bemærkningen om tidligere Overlast har ikke kunnet oplyses.

Fig. 1. Skotsk Tiggertegn fra 1801.

Tiggertegn.

Af Hugo Matthiessen.

For at bringe en Smule System i Tiggervæsenet, som — begunstiget af Fortidens fromme Barmhærtighedstrang og den katolske Kirkes stærke Betoning af Pligterne mod de Fattige — bredte sig over alle rimelige Grænser og truede med at udarte til en frygtelig Landeplage, saa Statsmagten sig allerede før Udgangen af Middelalderen nødsaget til at søge Udveje for blot saa nogenlunde at dæmme op for den voksende Fare. Selvopholdelsesdriften maatte nødvendigvis diktere Samfundet en mere haardhændet Indgriben, hvis det ikke vilde udsætte sig for lidt efter lidt at undermineres af den stigende Strøm af fattige, fremmede og mistænkelige Folk, som — uden Hjemsted og uden Kontrol — Dag ud Dag ind gennempløjede Landet i Skarer.

Under Indtrykket af den Trusel, det overhaandtagende Landstrygerproletariat indebar for social Orden og Sikkerhed, havde man allerede 1393 søgt at organisere Tiggervæsenet i *Spanien* ved Indførelse af *Almissetegn* med Byens Mærke, og 1424—25 paabød en Parlamentsakt i *Skotland* alle Stoddere, som gennem Øvrigheden opnaaede Tilladelse til at tigge, at bære »*et vist Tegn*« som Kendemærke. En privilegeret, under Myndighedernes Kontrol indordnet Stodderskare, som ved det paabudte Kendetegn synligt ædskilte sig fra den øvrige, fægtende Hob, var dermed dannet, og i Tidernes Løb udformedes og fæstnedes denne Organisering af Tiggervæsenet mere og mere i samme Spor, saaledes at hver By, hvert Sogn, gennem særlige Tegn, mærkede med Stadens eller Kirkens Navn og Vaaben og fordelte til indregistrerede, bosiddende Tiggere, fik Midler i Hænde til at bekæmpe alt ulovligt Tiggeri. Endnu langt ind i det 19. Aarhundrede vedblev man stadig i visse Egne af *Skotland* at udstede Tiggertegn, et Vid-

nesbyrd om, hvor rodfæstet denne middelalderlige Form for Organisering af Tiggeriet var¹⁾. (Fig. 1).

Muligvis har Christian den Anden, som stod i levende Forbindelse med Skotland, her fundet Forbilledet for det »Bysens Tegn«, de af Øvrigheden udsete Almissemønstre skulde forsynes med, da han i sine store Love foreskrev dem »*et besønderligt Stadstegn*, som de skulde bære aabenbare paa deres Bryst«²⁾ —, og selvom denne Konges Love aldrig naaede ud i Livet, genfindes i alle Fald denne Bestemmelse atter og atter i den følgende Perodes Tiggerforordninger³⁾.

1548 fik saaledes Borgemestrene og Raad i alle Købstæder Paalæg om at »give de fattige Folk Tegn paa Brystet, som for Sygdom og Alderdom er foraarsaget og nødtørftige at tigge og bede deres Brød dér i deres By«⁴⁾, og ogsaa de enkelte Kommuner indskærpede i deres Vedtægter Brugen af dette Kontrolsystem.

1562 hed det f. Eks. i Aalborg, at »ingen fattige Folk skal maa gange og tigge i Aalborg uden de, som haver Lov og haver Byens Tegn paa deris Klæder«⁵⁾.

Den Ihærdighed, hvormed Regeringen saaledes Gang paa Gang indskærpede Brugen af Tiggertegn, kunde tyde paa, at Gennemførelsen kun iværksattes trægt og langsomt⁶⁾, men helt spørløst gik de stadig gentagne Formaninger dog ikke hen; thi sikkert er det, at i alle Fald enkelte Købstæder tog sig sammen og gjorde Alvor af at føre dette Paabud ud i Livet.

Den 28. Maj 1573 var der udgaaet en ny kongelig Befaling til Borgemestrene og Raadmænd i samtlige Købstæder om at respektere den af Christian den Tredje givne Forordning med Hensyn til et mere virksomt Tilsyn med Tiggeriet og Indførelse af de lovbefalede Tegn⁷⁾, — og i det mindste i *Helsingør* virkede denne Opstrammer efter sin

¹⁾ Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland, Vol. IX. New Series. (1886–87), 169–179, samt 4 X (1911–12), 354–56. Jfr. The reliquary and illustrated Archæologist, Vol. III (1897) 182 f.

²⁾ Verdslig Lov, Art. 88: Gejstlig Lov, Art. 112: »et synderligt Stadstegn, som de skulde bære aabenbare paa deres Klæder« (Kolderup Rosenvinge: Gamle danske Love IV 117, 55).

³⁾ Reces 1537, Art. 16 (Kold. Rosenvinge IV 181); Kolding Reces 1558, 13 Dec., Art. 62 (Secher: Corpus constit. Daniæ I 43). Tiggerforordn. af 27. Dec. 1587 (Secher II 449 f., 504); Reces 1643 II–21–3 1 (do. V 319); jfr. Hugo Matthiessen: Stodderkongen, Fra Arkiv og Museum V 258 f.

⁴⁾ Brev af 9. Maj 1548 (H. F. Rørdam: Danske Kirkelove I 281).

⁵⁾ Samlinger til jydsk Historie og Topografi II 160; jfr. Seidelin: Diplomatar Flensborgense II 846.

⁶⁾ De ældste af de af mig i »Fra Arkiv og Museum« V 259 f. meddelte Udgiftsposter for Tiggertegn er fra 1590–91.

⁷⁾ Secher: Corpus constit. Daniæ I 540 f.

Hensigt, saa vist som Byen straks samme Aar lod indkøbe 1 Lispund, 4 Skaalpund Bly, hvoraf Laurits Guldsmed forarbejdede 29 Blymærker, beregnede til Almissetegn¹⁾.

Ogsaa andet Steds i Landet var disse i Brug; thi 1576 fortælles det, at »de arme Skolebørn« i *Nakskov* fik henvend 70 Tegn eller flere »at gaa om By med«²⁾, og 1581 spørges det atter i *Helsingør*, at Laurits Guldsmed oppebærer Honorar, 1 Mark 4 Skill., »for Tegn han gjorde med *Byens Vaaben paa*«, som blev uddelte paa Raadhuset til fattige Folk, som var forlovet at gaa om Almisse³⁾.

Naar Frederik den Anden ved aabent Brev af 19. Juni 1582 befalede Lensmændene at iværksætte Undersøgelser om, paa hvilken Maade hvert Sogn bedst kunde underholde sine Tiggere⁴⁾, ramte han Kernen i den hele Ordning, idet dennes Princip var Hævdelsen af hver enkelt By eller Sogns Forpligtelse til først og fremmest at sørge for sine egne Fattige. Kun disse var Tiggertegnet forbeholdt, og bag Forsøget paa ad denne Vej at skabe en fast bosiddende, kontrolleret og privilegeret Tiggerstab i hver Kommune dæmrede Haabet om lidt efter lidt at tage Grunden bort under de talløse Stimer af Omstrippere og Lediggængere, som pasløse og uden Kontrol fægtede sig Riget rundt.

I nærværende Tidsskrift er tidligere fremdraget interessante Oplysninger om den Indberetning om Forholdene i Musse Herred, som hidtil har været ene om at give Indblik i det store organisatoriske Arbejde, som Frederik den Anden iværksatte paa dette Omraade og som banede Vej for den vigtige Tiggerforordning af 1587⁵⁾. Sogn for Sogn hele Herredet igennem er Tiendeydere og Tiggere optalte, og Tiggertegnene fæstnede for hvert enkelt, i Regelen sammensat af et Par af de i Sognenavnet forekommende Bogstaver.

Ved et Tilfælde er jeg blevet sat i Stand til at supplere denne Fortegnelse for *Musse Herred*, som mentes at være den eneste bevarede, med en nøje tilsvarende for Naboherredet, *Fuglse Herred*, omfattende samtlige anordnede Tegn (se Fig. 2) for de indenfor dettes Grænser liggende Sogne, samt en Opgørelse af Decimanter og Stodderes Antal⁶⁾.

¹⁾ Helsingør Kæmnerregnskab 1572—73.

²⁾ »Perlestikkerbogen« (Nyt historisk Tidsskrift V 138).

³⁾ Helsingør Kæmnerregnskab 1581—82.

⁴⁾ Kancelliets Brevbøger 19. Juni 1582, S. 500.

⁵⁾ Chr. Thorsen: Et lille Bidrag til Belysning af Fattigforsørgelsens Indretning paa Landet i Slutningen af 16. Aarh., »Fra Arkiv og Museum« V 241—46.

⁶⁾ Denne Indberetning findes indført i en gammel, i Karen Brahes Bibliotek i Odense bevaret Herredsbog for *Fuglse Herred* (Nr. 151 b. Vogelsang Nr. 280), fol. 61 ff. Museumsdirektør Dr. M. Mackeprang har godhedsfuldt henledt min Opmærksomhed herpaa. — Var Billedet mørkt for Musse Herreds Vedkommende, hvor der nævnes 995 Tiendeydere og 194 Tiggere, er det ligesaa trist for *Fuglse Herred*, idet Tallene her var henholdsvis 740 og 121.

Tegnet skulde bæres synligt, fastsyet paa Brystet. Døde Indehaveren, sprættedes det af hans Pjalter og overlodes en anden, og vovede det indregistrerede »Almissehovede« at udstrække sin Virksom-

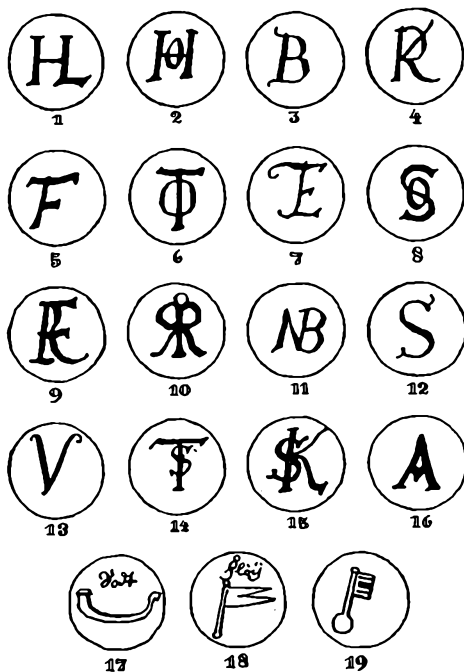

Fig. 2. Tiggertegn for Sognene i Fuglse Herred 1582.

Fejø brugte en Baad, Femø en Vejrfløj og Østofte, hvis Kirke var helliget St. Peder en Nøgle som Kendetegn (se Fig. 2).

Sandsynligheden taler for, at Tiggertegnene ogsaa paa Landet har været gjort af Metal, — 1650 anskaffede Olstrup Kirke i Hammer Herred saaledes 14 Messingtegn til sine Fattige²⁾ —, og i alle Tilfælde var de overalt i Byerne af Tin, Bly eller Messing og uden Tvivl ligesom de fra Skotland kendte (Fig. 1) ovale eller runde af Form³⁾.

Stødderkongen, hvis Hverv bestod i som primus inter pares at holde Opsyn med den lokale faste Stok af Tiggere, anføre deres Al-

¹⁾ Tiggerforordn. af 27. Dec. 1587 (Secher: Corpus constitut. Daniae II 504).

²⁾ Olstrup Kirkes Regnskabsbog 1610—85. Velvilligt meddelt mig af Magister Chr. Axel Jensen.

³⁾ Stundom indkøbes de i større Partier. 1629 fik f. Eks. Anders Guldsmed i Kjøge for »1 Stempel og 100 Thegen, han gjorde af Bly til fattige Folk her i Byen, som Borgmester og Raad lovede hannem derfor 15 Sldr.« (Kjøge Kæmnerregnskab 1629).

missegang fra Gade til Gade Byen rundt og forjage alle ulovlige Konkurrenter, som fægtede paa forbudt Omraade¹⁾, synes ligeledes — foruden sine øvrige Udmærkelsestegn — at have baaret et Tiggerskilt, der dog var større og aneligere end hans Undersaaters. 1582—83 betalte Helsingør saaledes 8 Skilling for »Vaaben at udgrave til Stodderkongen«, og 1587—88 noteres en Udgiftspost paa 13 Skilling for »3 store Messingtegn, som Stodderkongerne bære paa dem«²⁾.

Til Trods for den store Mængde Tiggertegn, som mellem Aar og Dag uddeltes hele Riget rundt, har Tiden kun saare karrigt skaanel disse kulturhistorisk saa ejendommelige Smaastykker for Efterverdenen.

Af de Tiggertegn, de skotske Museer gemmer, synes tilmed intet at være stort ældre end godt 100 Aar, og i Sammenligning hermed er det jo al Ære værd, at vort Nationalmuseum kan opvise to af disse gamle Stykker, som begge skriver sig fra det 17. Aarhundrede.

Det ene af disse, et i Gammelmønt fundet, ovalt lille Blyskilt, har uden Tvivl figureret paa en københavnsk Tiggers Kjole, da det er smykket med Stadens Vaaben, de 3 Taarne, Aarstallet 1605 og Bogstaverne I. C., der antagelig maa fortolkes som *insignum civitatis, Bysens Tegn*³⁾. (Fig. 3).

Nøje svarende hertil, men mindre og omtrent cirkulært af Form, er et 1861 i Helsingør Havn fundet Blytegn, som bærer Relief af Byvaabnet, et Skib, samt Aarstallet 1640 paa Forsiden⁴⁾. Bagsiden af begge Stykker er glat, og medens det helsingørske er gennembrudt

Fig. 3. Tiggertegn fra København 1605.

¹⁾ Jfr. Hugo Matthiessen: Stodderkongen, »Fra Arkiv og Museum« V 256—93.

²⁾ Helsingør Kæmnerregnskab 1582—83. 1587—88 anskaffes desuden 2 Fattighøsser, »som er gjort efter kongl. Majt. Forordning, som Stodderfogederne paa de Fattiges Vegne skulle omkringgaa med og bede Hjælp i Guds Navn«. Kostede med Svarrerløn, Beslag og Maling tilsammen 5 Mark. 1583—84 bekostede Byen 10 Alen rødt »Giorløst« til Klæder til Stodderkongen, samt en Filthat med grønne Frynser, ligesom han regelmæssigt forsynes med Støvler og Klæder. 1584—85 opføres en Udgift paa 3 Skilling »givet Anders Staaderkongs Efterleverske for Regimentet, den ny Staaderkong fik«. (Helsingør Kæmnerregnsk. for nævnte Aar). — I Vordingborg gives 1629 Karsten Snedker 1 Mark for en »Stodderkongekæp« at gøre, medens 2 Skilling betales for blaa og rød Farve til samme Kæp at farve med (Vordingborg Kæmnerregnskab 1629 f.). — I Odense indkøbtes 1605 hos Michel Remmer en »Ølestribe« (d. e. en Svøbe), som Stodderkongen fik, og 1618 5 Alen rødt Klæde til Stodderkongen. (Odense Kæmnerregnskab 1605, 1618).

³⁾ Museums Nr. D. 6929. Størrelse: H. 0,045, Tv. 0,038 m.

⁴⁾ Museums Nr. 19755.

langs Skibsrelieffets Konturer, er der i det københavnske foroven boret et lille Hul, beregnet til Tegnets Fastgørelse paa Klæderne.

Disse fattige, uanselige Blytegn er i Kraft af deres store Sjælden-
hed af ikke ringe Interesse, ene
som de til Dato er om synligt
og haandgribeligt at bringe os
Bud om Fortidens i Aarhun-
dreder førte haarde Kampe mod
Tiggeruvæsenet, som truede med
at gaa over alle Bredder og
sætte Samfundsorganisationen i
Fare, og til disse Minder knyt-
ter sig endnu et gammelt Stykke,
som hører til Museets nyere
Erhvervelser, og som — saa
vidt jeg ved — er den eneste
kendte billedlige Fremstilling af
et med Tiggertegn dekoreret
»Almissehoved«.

Fig. 4. Tiggerske med Tiggertegn.
Sandstensfigur fra Bursø Hospital paa Laaland.

1913 modtog Nationalmu-
seets 2. Afdeling nemlig som
Gave fra Hr. Godsejer P. Jør-
gensen, Søholt, en Del Sand-
stensskulpturer fra det 1703
indrettede Hospital i Bursø
paa Laaland¹⁾, og blandt disse fandtes 2 Figurer, en Tigger og en
Tiggerkvinde (Fig. 4), af hvilke den sidste paa Brystet bærer et lille
korsformet Mærke, som uden Tvivl maa forklares som et Almissetegn.

¹⁾ 1703, 22. Juli blev af Geheimeraad Lützov og Frue »med heel christelige og gudelige Cirremonier« den første Sten lagt til Bursø Hospital, som skulde huse 12 Lemmer. 1746 lod Generalmajor Chr. Fred. Lützov Hospitalet »af ny opbygge med Mur- og Bindingsværk og teglhængt, som det før var«. (Indberetn. af 16. Juli 1742 og 3. Apr. 1756 i Laaland-Falsters Stiftsarkivs Indb. om Fundatser etc. paa Landsarkivet i København.) Skulpturerne skriver sig fra 1703.

Lidt om Landefarere

(i Anledning af to nyfundne Reklametekster.)

Af J. W. S. Johnsson.

Ind i det store Galleri af sære Typer og mærkelige Figurer, som Renaissancetiden frembyder saa mange af, baade herhjemme og udenlands, passer Landefareren godt. Han indtager endda en fremragende Plads, idet han — hvad enten han nu var Stærstikker, Broksnider, Tandtrækker eller Medikamenthandler — altid forstod at henlede Opmærksomheden paa sig. Ikke for intet knyttedes Betegnelsen Charlatan, Markskriger (ciarlare = raabe op) til hans Person. Den Lod i Livet, som han havde valgt sig, var at vandre fra Sted til Sted, tilbydende sine Varer og sin Hjælp, saa længe nogen gad høre paa ham, for saa at forsvinde, efterladende Skuffelse og Flovhed hos dem, der havde søgt ham. Guld og grønne Skove var der kun sjældent Lejlighed til at tjene, men for flere gik dog Forretningen saa godt, at den kunde overgaa fra Fader til Søn gennem flere Generationer, saaledes at der dannedes Dynastier af Landefarere, vel kendte over det meste af Evropa. Dette skete dog kun for enkelte; hyppigst levede Landefareren fra Haanden og i Munden og Fortjenesten var kun den allernødtørftigste. Rejselivet slutte Indtægterne, navnlig naar der medførtes Teater, vilde Dyr eller andre Forevisningsgenstande. Meldte Alderdom og Svagelighed sig, behøvede Nøden ikke at krybe ind gennem Nøglehullet, der var fri Adgang for den, og der er da ogsaa til vor Tid bevaret ikke saa helt faa Bønskrivelser fra Landefarere, for hvilke det er gaaet tilbage og som ønsker Hjælp af forskellig Art.

Om Danmark egentlig har afgivet nogen særlig gunstig Jordbund for disse Medicinens Trækfugle, faar staa hen. Meget tyder paa, at det ikke har været Tilfældet. Alene det, at man for et Tidsrum, naa-

ende fra 1464 til op mod 1900 kun kender et lille hundrede Stykker¹⁾ som Gæster i Danmark, viser hen til et forholdsvis sparsomt Besøg, særlig da de fleste indfinder sig her mellem 1650 og 1750. Flere, endda mange flere, vil sikkert komme til, efterhaanden som Aktstykkerne i Arkiverne bliver gennemsete. For de allerfleste af disse Landefarere kender man nemlig kun Navnet og Tidspunktet for Besøget fra Omtale i Mémoires, Krøniker eller historisk-topografiske Beretninger; for nogle er man i Besiddelse af lidt biografiske Oplysninger, stammende fra de Ansøgninger, der indsendtes til Øvrigheden for at opnaa Tilladelse til at praktisere eller at handle; nogle ganske enkelte, de notableste, der kom hertil bedækkede med Hæder og Æresbevisninger fra udenlandske Hoffer, er vel kendte.

Karakteristisk er det, at blandt de herhjemmefra kendte Landefarere findes ingen dansk. Profeterne er jo heller ikke videre agtede i deres eget Fædreland. Dette betyder dog ikke, at Danskerne ikke deltog i Landefareriet, de drog blot andet Steds hen, og man ved saaledes, at de har været i Tyskland og Østrig, uden at der dog foreligger nogen synderlig Oplysning om dem. Ganske naturligt kom de fleste fremmede Kvaksalvere til os sydfra, de berejste vort Land, tog over til Sverrig, en og anden Gang med en Afstikker til Norge, og derefter forsvinder de. Langtfra alle synes at have praktiseret i Danmark paa Hjemrejsen. Maaske har de fundet det formaalstjenligt at rejse ubemærket igennem Landet. Selvfølgelig afgav Tyskland de fleste, men desuden har der her været Franskmænd, Italienerne, Portugisere og Østrigere. En Schweizer og en Indier kendes, ligeledes en Nordmand; underligt nok, at der ikke er flere af denne Nation, naar man tænker paa det Ry, de »kloge« Nordmænd har haft i Almuens Bevidsthed. Fælles for dem alle, hvor de end kom fra, var, at de forstod at vurdere den menneskelige Lettroenhed og at de beherskede Reklamens Kunst i større eller mindre Grad, ganske efter de Pengemidler, de havde Raad at ofre paa den.

Selvom den allerstørste Del af Landefarerne har været Bondefangere og Svindlere, saa bør man dog ikke skære dem alle over en

¹⁾ Norrie, G. Okulister og Oftalmologer i gamle Dage. Nordisk medicinsk Arkiv 1893.

Norrie, G. G. Heuermann 1723—1768, Kbhvn. 1891.

Carøe, K. Den danske Lægestand 1479—1900.

Hansen, Holger. Danske Tandlæger, Tandlægebladet 1908.

Johnsson, J. W. S. Lidt om Landefarernes og Lægernes Reklame i ældre Tid. Med.-hist. Smaaskrifter ved Vilh. Maar. No. 7, 1914.

Johnsson, J. W. S. Landfahrer in Dänemark. Janus 1915 (heri biografisk Fortegnelse.)

Kam. Enkelte har ved virkelig dygtigt kirurgisk Arbejde skilt sig ud fra den store Hob og skaffet Befolkningen en Hjælp, den næppe kunde faa hos andre. Landet var jo, navnlig udenfor Byerne, overmaade slet forsynet med Læger, og disse befattede sig overhovedet ikke med Operation. Kirurgiske Indgreb var overladte til Barberer og Kirurger, hvis Uddannelse som Regel var meget mangelfuld. Landefarerne fandt derfor et udmærket Arbejdsfelt paa det operative Omraade, og baade for Øjenoperationernes og Broktilfældenes Vedkommende naade man saa vidt, at den videnskabelige Medicin kunde drage Nytte af de vundne Resultater.

Skønt Landefareriet sydpaa staar i fuldt Flor noget tidligere end herhjemme, svarende til Renaissancens tidligere Begyndelse, og skønt der ogsaa i andre Lande kan paavises et pludseligt Opsving indenfor den angivne Tidsperiode, er det dog ikke muligt bestemt at paavise Aarsagen til dette. Man kan kun antyde nogle Momenter, der maa have spillet ind. Af stor Betydning har det sikkert været, at Beretningerne om de store Opdagelsesrejser nu var kommet det bredere Folk i Hænde, at alt det vidunderlige, der fortaltes Mand og Mand imellem, nu var bleven troligt ved Synet af alle de Ting, der bragtes hjem fra de nye Verdensdele. Ogsaa Danmark stræbte at erhverve sin Del af alt det nye, ved at anlægge Kolonier paa de fjærne Kyster. Hertug Frederik af Gottorp forsøgte at aabne en Handelsvej gennem Rusland til Persien, og snart vajede det danske Flag saavel i Asien og Afrika som i Amerika. En Mængde lidet kendte Ting bragtes hertil gennem Handelskompagnierne, af hvilke det første gjaldt Island. Grønland, hvis Kolonisation var bleven glemt, genopdagedes 1605 af Kaptajn *Godske Lindenow*, og nye Ekspeditioner derop afsendtes 1606 og 1607. Det første Selskab for Hvalfangst grundedes 1616 og tre Aar senere udsendes dets Stifter *Jens Munk* for at finde Nordvestpassagen. Landets Befolkning var stadig udsat for nye Indtryk af mest overraskende Art — man tænke blot paa Narhvalstænderne og den Rolle, de kom til at spille i den videnskabelige Verden — og enhver er i Stand til af Indholdsfortegnelserne fra de lærdes Raritetskabinetter at se, hvor uforstaaende og søgende man stod overfor det nye, Søfarten bragte hjem.

Jordbunden var forberedt, men da Landefarerne allerede i lang Tid havde gæstet vort Land, var Øvrigheden for længe siden bleven klar paa, at de fine Titler og den megen Pragtudfoldelse ikke altid beskyttede mod Bedrageri. Man søgte derfor at værgе sig mod, at Kvaksalverne optraadte alt for frit. Man støttede sig i den Henseende til to Paragraffer i det kirurgiske Kollegiums Statuter af 21. Aug. 1577. De havde følgende Ordlyd:

- § 17. For den store Falskhed og Bedrag, der almindeligen findes hos de Qvaksalvere og Landtfarer, skal ingen herefter udstaae og udfly deres Varer i Kiøbenhavn, førend deres Tiriac Pulver, Olie og hvis de have at sælge, som Medicin og Lægekunst er anrørendes, bliver beseet og prøbet af en Doctor Medicinæ med Oldemanden og nogen af Embedsbrødrene, og dersom deres Vare findes god og uforfalsket, skulle der af Borgmestre, Raad og Fogden efter gammel Sædvane bedes Forlov derind at udstaae; men dersom nogen Falskhed hos samme Vare befindes, skal dennem forbydes den at udfly eller sælge; hvo herimod gjør, skal bøde for hver Gang sex Daler.
- § 18. Skal og ingen Steensnider eller Landtfarer sig nu understaae nogen at antage og med den indvortes eller udvortes Medicin curere, uden at han tilforn haver sig opladet for Doctoribus udi Lægekunst og de hannem duelig og bequem dertil kiendt haver. Findes nogen herimod at gjøre, bøde derfor 12 Daler.

Der var den Fejl ved disse Bestemmelser ¹⁾, at de ikke var kendte udenfor Landets Grænser. Mangan Landefarer begyndte derfor i god Tro at praktisere, indtil Øvrigheden traadte op. Ganske vist synes man stadig at have forsøgt at gennemføre Loven, men med lemfældig Haand. Derfor er Klagerne ogsaa ret hyppige. I et Brev af 19. Maj 1649 anmoder saaledes Kirurgen *Cornelius de Voss* i Roskilde om Forbud mod de udenlandske Broksnideres Optraeden, og 30. Jan. 1661 klages der til Dekanen, de medicinske Professorer og Doktorer over de Empirici, Apotekere og andre, som understaa sig at antage Medicinæ praxin. Naa, Bøderne var jo heller ikke saa store, at de skulde afskrække nogen. Værre var det i Udlandet. Kvaksalveren *Hans Vohrl* ²⁾, der 1659 opererede en 16aarig Dreng Georg Friedrich Heuchelin i Heilbronn for en Svulst paa Kinden, havde det Uheld, at Drengen døde af Blødningen. Dommen lød paa 300 Gyldens Bøde, men Summen blev nedsat til 250. Med fin Ironi lod Byraadet Pengene anvende til — en Mur om Kirkegaarden! Herhjemme lader det til, at man har indset Umuligheden af at inddrive større Bøder, man gik den mere praktiske Vej at udvise Kvaksalverne af Landet, naar der forelaa virkelige Overgreb. Saaledes udvistes *Johannes Kempe* fra Hamburg den 11. August 1691. Han havde i $\frac{3}{4}$ Aar opholdt sig uanmeldt i Københav, havde taget Folk i Kur imod Bartskeerlavlavs Privilegium og havde indført og solgt ubrugelige Medikamenter samt

¹⁾ *Th. Bartholin: Cista medica. Hafnia 1662. p. 66.* Oversættelsen er taget fra *I. D. Herholdts Archiv for Lægevidenskabens Historie i Danmark 1823 p. 118.*

²⁾ *Deutsche Archiv f. Gesch. d. Med. Leipzig 1878 p. 264.*

to forærgelige tyske Bøger (af Chr. Thomasius i Halle). Paa lignende Maade er det sikkert gaaet *Conrad Diderich* fra Hamburg. En Skrivelse om ham meddeler 7. Nov. 1711, at han har understaaet sig til at praktisere i København uden Legitimation og at debitere sin medbragte Medicin for en temmelig høj Pris, saaledes at de friske er blevne syge og de syge døde. Afgørelsen i Sagen kendes ikke, den er vist først faldet sent, ti 12. Dec. 1711 søger hans Fader, Dr. med. A. C. *Diderich* i Hamburg om Tilladelse til, at Sønnen maa drive Praksis i København. Udvisningerne kom imidlertid ikke altid i Stand, blandt andet fordi Kvaksalverne forinden var rendt af Landet. Grundene kunde være mange, flere Gange foreligger der saaledes Flugt paa Grund af mislykkede Kure, andre Gange er Gæld Aarsagen. *Christian Weidisch*, der 18. Marts 1681 fik Bevilling som Okulist, Tandtrækker, Sten- og Broksnider efter foregaaende Eksamination af Fakultetet og som begyndte at praktisere i Helsingør for senere at flytte til Hovedstaden, findes 14. Okt. 1684 at være for truende Arrest entvigt fra København, hvor han skylder næsten et Aars Husleje.

Under Henblik paa, hvad der kunde ses af Pragt, naar en Kvaksalver holdt sit Indtog i en udenlandsk By, former Landefareriet sig fattigt og blegt her i Landet. Vi har ingensomhelst Beretninger om Optog med vilde Dyr, Morianer, Harlekiner og lignende. Kun *Gotfred Albrechtinus*, der den 6. Maj 1682 fik Lov at praktisere i vore Riger og Lande, har haft Følge med sig. Ved hans Ankomst blev det paabudt alle »høje og nedrige Civil og Militærofficerter og Be-tjente at lade ham med Hustru, Børn og Folk, samt en Vogn og fire Heste saa og medhavende Mobilier fri og ubehindret passere og re-passere«. Ogsaa Okulisten *Taylor* kom med Vogn, endda en, der var bemalet med Øjne. Iøvrigt har det været smaat med Forlystelserne. Et Par Linedansere kendes, og Teaterforestillinger har været nogenlunde hyppige. Om den fra Holberg kendte *Salomon Poulsen von Quoten* vides, at han først gav Forestillinger med Marionetter, senere med virkelige Skuespillere. Han havde endog det Uheld, da han var i Randers, at en anden Landefarer *Johannes Radinius* ogsaa opstillede sit Teater paa Torvet for dér at sælge sine Medikamenter ved Komediespil og »Pikkelherings Pudser«. Den i den Anledning opstaaede Strid afgjordes ved, at Radinius maatte »nedbryde sit The-atrum og sig inden tre Solemærkers Udgang af Randers med sit Kvaksalveri og Komediespil at forføje«.

I danske Kancellis henlagte Sager, 1663, findes følgende Ansøgning¹⁾, vedrørende Teaterforestillinger, indsendt af en ellers ukendt Landefarer.

¹⁾ Dr. K. Carøe har stillet dette og flere andre Aktstykker til min Raadighed.

Belieben eu. hohen königl. Gnaden vermittels dieses gnädigst zu vernehmen was massen ich als ein Eingeborener des Stifts Bremen und zwar aus der Stadt bürtig, nunmehr aber in Dantzig, sesshaft nächsterwichenen Winter zu Bergen in Norwegen, besage einer richtigen Testimonium verschiedener schwere Curen, als die schwere Noth, Bruche und andere sonst unheilsame Schaden durch die Gnade Gottes glücklich verrichtet.

Anlange und ersuche demnach E. K. M. ganz underthäniglich Sie geruhen doch mer jetzo allhie gegenwärtigen und hiebe vorn dero Maj. gewesenen armen Unterthanen die hohe mild Königl. Gad wiederfahren zu lassen, dass ich meine wohlerlernte Profession als ein Destillateur, Leib-, Zahn- und Schnidartzt allhie vermittels eines Theatri auf dem Schlossplatz oder wo es I. K. M. sonsten gnädigst beliebsam gebrauchen, und also durch meine wohlbewehrte Kunst besonders der bresthaften Armuth wie auch anderen, die es benötiget der Gebühr nach bedienet werden, und es mir auch dieser Ort zu sonderbahren meinen Ruhm und Renom durch die Gnade Gottes gedeien möge.

Verbleibe . . .

Diderich Hinrich.

Destillateur, Leib- Zahn- und
Schnidartzt.

Havde Landefarereren nu slaaet sig ned i en By og havde faaet Logis, drejede det sig om at fange Folks Opmærksomhed. Dette skete lettest i Boden paa Torvet, hvor Operationerne fandt Sted og Medikamenterne forhandlede. Her gjordes de forskelligste Taskenspillerkunster. Men desuden omdeltes til de tilstedeværende og i Husene Reklamesedler, der med Anvendelse af Latin og andet lærdt Udstyr priste de Midler, der solgtes. Det er klart, at disse Sedler nu til Dags maa være store Sjældenheder, da de kun var trykte i smaa Oplag og de fleste kastedes bort. Nogle faa ere dog bevarede til vore Dage. Det kongelige Bibliotek ejer tre, Universitetsbiblioteket to, Medicinsk-historisk Museum to. Alle er de fra det 17. og 18. Aarhundrede og tre af dem er trykte paa dansk. Et Tilfælde har bragt endnu to frem for Dagens Lys, desværre ikke i Original, men kun i Afskrift i Manuskrift *Thott 254. 8°*, et Haandskrift, der er stykket sanmen af flere forskellige Brudstykker, alle skrevne mellem 1600 og 1650. Af de øvrige anførte Ordinationer og Recepter kan ses, at det har været

baade i en Læges og i Lægmands Hænder (store Afsnit er nedskrevne af *Tomitz Hegelund* i Svendborg, der vel har været *Bartskær*) men flere iøvrigt interessante Ting, det indeholder, skal ikke omtales her. De to Kvaksalvere, for hvis Varer Teksterne reklamerer, er iøvrigt ganske ukendte. Den ene, *Bartholomæus Pluntzkow*, har sikkert hørt til den bekendte mecklenborgske Familie, og om den anden, *Jørgen Vorn* vilde man maaske kunne faa Oplysninger i Flensborg. Ordlyden meddeles her:

Det verre huer mand vitterligt och Obenbarre att denne Lege-
mester haffuer med sig fört Enn kostellig Tyrkische uter¹⁾ Balsom,
huillchenn hand haffuer bekommet aff tho hedenske Doctoris ved naffn
Rabi Alphe²⁾ aff Alexandria, florentinus³⁾ aff iudea, huilche
haffe verrit denn turkische keiszers Soldan öffuerste liffdoctter och Lege-
mestere, och thienner fornessnte Balsom Som her Epther formelldis
for eptherfölgende bre[ck] och Schröbelighedt.

p. 67. 1. Först, bliffuer denne Balsom Planettis vrt storligenn och
högeligenn rossett aff alle Menniske som haffuer Sammen löbett blod
aff löfftelße eller slag udj liffuitt huoraff Andenn forhindriis, leffuer
och Lunge ingenn lufftt haffue och megit trang af hoste, Eller som
haffue En ond forkölliitt och forderffuitt mauge. De samme driche
aff denne Balsom udi warm vin Ett thaar eller Sex afftem och
morgenn, det hielper.

2. for det andet. Er denne Balsom saare god for Hoffuitt
uerck som nu udj mange land regerer⁴⁾, her med skulle de Smörge
Sig afftem och morgenn och holde hoffuedett veldd warmpt. Ittem
ij Pestelentze thid⁵⁾ adt lucte thil denne Balsom ollie beuarer mennissen

¹⁾ læs urte.

²⁾ Nogen Forfatter af dette Navn kendes ikke. Mulig er der sket en Forveksling med *Alphanus*, der levede i Midten af 11. Aarh., og først var Munk i Monte Cassino, senere Erkebiskop i Salerno, og som udgav nogle medicinske Skrifter.

³⁾ En *Florentinus* er ukendt. Begge Forfatternavne er ret sikkert opdigtede, og kun anførte for at gøre Indtryk paa et lettroende Publikum. Alexandria havde i det 3. og 2. Aarh. f. Kr. en berømt Lægskole. Iudea anføres, fordi Jøderne havde udfoldet en meget betydelig Virksomhed som Oversættere af medicinsk og naturvidenskabelig Litteratur. (M. Steinschneider: Die hebräischen Uebersetzungen des Mittelalters, Berlin 1893).

⁴⁾ Europa havde i den første Halvdel af 17. Aarh. været hjemsøgt af voldsomme Epidemier af febrile Sygdomme (Pest, Lungebetændelse og navnlig Halsbetændelse).

⁵⁾ I Kristian IV's Regeringstid hærgedes Danmark af Pest i Aarene 1592, 1593, 1595, 1598, 1599, 1601—07, 1618—19. 1624—26, 1629—30, 1636—1638, men desuden var der talrige svære Epidemier af Dysenteri, Kopper og Tyfus.

- p. 68. visselig fraa Aldt forgifft och ond luct, Sex eller Siuff drober aff denne balsom ollie udj varm vin druchett och der med veld Suediis ij Sengenn, Kenfer Mennischenn och hanns blod aff ald forgifftig fuctighedt.

5. for det Tredige. Currerer och leger denne balsom ollie der medt forbundne ferffe Saar och gamle Skade aff grundenn vdi Eenn stackett stundt, Huem som haffue forbrentt siig med vandt eller ild, Han Smörge siig med denne Balsom Ollio. (schorff¹⁾, Klode²⁾, sortte blimmer³⁾, Nagell⁴⁾, vorter och flectell⁵⁾ och Andet saadann liffs wrenn=hedt med denne Balsom Ollie thiitt och offte smurt, det hielper.

4. for det fierde: Er denne herlige urter Balsom god om et mennische haffde Stor Pine ij thenderne eller en lucten mund, hand
p. 69. tage Bomuld och Dyppe ij denne Balsom och legge Paa Tenderne, dett hielper och dem som iche veld kunde hörre Eller som haffuer bullden Eller orn⁶⁾ ij örenn, lidett aff denne Ollie med bomuld ij örit ladt, det hielper och. Ehr Proberit.

Ittem om Et Mennische haffuer Krampe och vord röstenn eller Suindesuct ij Lemmerne, hand smörge sig med denne Balsom ollie, hund hielper och saa for denn wldelige staare Pine och Smerte Poda=gra och Dem som rörde Ehre aff Paralyfi⁷⁾, disligiste Bendene Smurde med denne Balsom ollie och 4 eller 5 Taarre der aff druchit Om morgenn och affteim vdi vin Eller öll, juuat⁸⁾.

- Ittem denne Balsom Ollie er Saare guod for Steenn 3 eller 4
p. 70. Drober med vin eller öll drucket, juuat. Denne Balsom ollie fordriffuer ochsaa Piger och Quinder de Orme som Ehre ij deris haar⁹⁾, och giör igienn smuct vorende haar.

Denne Balsom Ollie saa klar og reenn
findis huos miig Bartholomeus Pluntzkow alleenn.

¹⁾ Schorff = Skurv.

²⁾ Klode = Klodde (tysk), Betegnelse for sammenfiltret Haar, fremkommet ved kronisk Udslet i Haarbunden paa Gund af Lus.

³⁾ Blemme = Materiefyldt lille Blære, Pustel.

⁴⁾ Oxel = Gevækst, ofte brugt for hovne Halskirtler.

⁵⁾ Flechten = Eczem, men tillige andre Udslet; brugtes ofte for Syfilis.

⁶⁾ Orm. Ligesom man nu til Dags taler om Orm i Tænderne, saaledes talte man tidligere om Orm ogsaa i andre Organer, idet Ormen antoges at være en, ofte usynlig, Sygdomsfrembringer.

⁷⁾ Lammelse.

⁸⁾ juuat = det hjælper.

⁹⁾ Haarorm: Ethvert Udslet paa den behaarede Del af Hovedet, navnlig naar det var ledsaget af Haaraafald. Oftest drejede det sig her om kroniske Betændelsestilstande fremkaldte af Menneskets Snyltere, særlig Hovedlusen, der i gamle Dage regnedes for en Orm. De tætsluttende Hovedtøjer og den mangelfulde Renlighed fremmede disse Tilstande.

Den anden Plakat siger:

Denn öfverste Legis iesu naffnn schal det veere Kundgiort och obennbaret for alle mennische att denne mestere haffuer fört med sikh aff fremmede landt Enn herligh, sun och ædell Lattwegenn¹⁾ Eller Triagelse²⁾, som hanndt haffuer lert aff Enn höylertt Doctor, huillchenn der Er saare nyttigh bequemmeligh och guodt thil mange slags bröst och Siugdommer, som her Epter föllger.

- p. 86. For dett förste: Er den guodt for ald forgifft der Ett Mennische kandt haffue Edt eller druchit sikh i liffuit, da tage sig 1 lodt aff denne Thiragelse och dricke den med Vin eller Cordabenedicta³⁾ vand. det driffuer denne forgifft vd aff thet menische. Och om det Mennische voore hoffuenn saa stor och tych som Enn dynne, da hielper dett.

- p. 87. For det andet: Er denne thiragelse god i pestilentzës thidt, om Ett Mennische eder Saa stortt Ett styche som Enn böne aff denne thiragelse, da Er hanndt denne dagh trygh for Pestelennz. Saa er hun och guodt for suar thrangbrystigheth och fordrieffuer slem stinkendis Uande, hun fordrieffuer de onde humores eller vedscher och obner alle Uarer Paa itt mennische; hun Vermer maffuenn, nar mandt afftenn och morgenn dricher Eidett ther aff medt Vinn.

For det tredje: Er hun godt for alle Quegis forgifft⁴⁾, som er heste kær, Suin och faar, om nogenn aff thet Quigh haffuer faaitt nogenn forgifft ij sikh Eller er i ann denn maade bliffuenn Siugh. Da schal mand tage 1 lodt⁵⁾ aff denn thiragelse, och giffue det indt med Ediche Eller folcke vandt⁵⁾, dett hielper att det bliffuer suntt.

For det fierde: Den som haffuer denn gulle sutt hand tage huer morgen och afftenn 1 lodt thiragelse med vin eller med ediche. Juuat.

- p. 88. For dett fempte: De quinder hues moder Er forpiennede at de iche kunde vndfange, de schulle tage 1 lodt aff thenne thriagellse med Cordabenedicta Vandt Eller med varmpt öll. Juuat.

For det Sette: Huo der haffuer febris hanndt schal tage 1 lodt

¹⁾ Lattwerge = meget lind, næsten halvflydende Salve.

²⁾ Triagelse = Theriak. Her brugt som Betegnelse for et sikkert hjælpende Medikament. Oprindelig horer Theriak hjemme i den græske Medicin og betyder Modgift lavet ud af vilde Dyr. (theriakon antidoton).

³⁾ Cordabenedicta Vand = Cardobenedicta Vand. (Tidsel-Vand).

⁴⁾ Theriak brugtes i ældre Tid som Middel mod Kvægets Sygdom. Med Bytrommen, der flyttedes anden Kjørmisssedag, fulgte altid en Krukke med Theriak i. Det var noget Kørne skulde have iad, naar de havde faaet Skarn i dem eller Trommesyge. (E. T. Kristensen: Det jydsk Almueliv 3. Feilberg: Bondeliv 1889 p. 207.)

⁵⁾ Folkevand = Urin.

aff denne thiragellsse med 1 quintin olie vdi varmt öl Eller ædiche, det fordriffuer kolddefuge snarligh.

For dett Siuende: Huo som haffuer Rossenn, hamndt tager sig aff denne thiragellsse saa stortt Ett stycke som Enn böne och driche denn medt vin Eller med cordabenedicta Danndt. Cito iuuat¹⁾.

p. 89.

Denne forschreffne thiragelse

Er mangfoldige och opfte proberit och rett fundenn thil forbrennellse Siugdum i Lanndsteder och byer och denn findis thill Kiöbs huos Miigh Jörgen Vornn aff flensborriigh. De Rige kunde saa denne for penningh och de fattige epter deris formuge.

Disse Reklameplakater er skrevne ganske efter den sædvanlige Formular. Til Begyndelse, efter god gammel Skik, en Angivelse af, hvilke Kilder Midlerne stammer fra, og de mærkelige Omstændigheder, der har bragt dem i Kvaksalverens Hænder, trods de fjærne Egne, der er deres Hjemsted. De to foreliggende er endda ret beskedne Eksemplarer, man kender dem meget værre. Sært er det ogsaa, at disse ganske mangler Oplysning om, hvorvidt nogen er bleven hjulpet med disse Medikamenter. Her kunde den bombastiske Stil have fejret Triumfer. En tysk Kvaksalver skrev saaledes, at han med en Salve havde kureret *alle* med aabne Saar og Frantzoser (Syfilis) »samt 100 Jesuiter«.

Hvorledes saa nu Befolkningen paa alt dette Markskrigeri? Ja, det er vanskeligt at afgøre. Lægmanden har vel nok haft nogen Tilid; men en vis Tvivl om de store Løfter træffes dog hyppigt. Underligt nok blomstrer i det 19. Aarhundredes Begyndelse, da Landefareriet næsten var uddødt herhjemme, en stor Literatur op imod det, oftest i Form af indsendte Breve til Redaktionerne af de daværende talrige populær-medicinske Tidsskrifter. I ofte meget pudsigt Form spottes der her over Landefarerne, men det var dog kun en Kamp mod Vejr-møller. Landefarerne var allerede da blevne fastsiddende Borgere rundt omkring og havde fundet deres Afløsere i de kloge Mænd og Koner.

¹⁾ Cito iuuat = Det hjælper hurtigt.

Et Mesterstykke af dansk Guldsmedekunst fra den pompøse Barok.

Af Jørgen Olrik.

I sin Artikel »Danske Sølvarbejder i Rusland« i Tidsskrift for Kunstindustri 1889 knyttede Prof. C. Nyrop store Forventninger til en nærmere Undersøgelse af de i det kejserlige Skatkammer i Moskva opbevarede Sølvskatte, hvoriblandt der vitterlig fandtes mange Gaver fra Christian 4. til Czaren. Hans Haab om, at saadanne Undersøgelser i stort Omfang skulde kaste nyt Lys over dansk Guldsmedekunsts Historie, gik dog ikke i Opfyldelse, ti da den svenske Forsker F. R. Martin i Aaret 1900 udgav et anseligt Pragtværk over disse fyrstelige danske Gaver (Dänische Silberschätze aus der Zeit Christian IV, aufbewahrt in der kaiserlichen Schatzkammer zu Moskau, Sthm. 1900, Fol.), viste det sig, at næsten alle disse Pragtstykker var af nord- eller sydtysk Arbejde. Saaledes maatte man skrinlægge sine Forventninger om nye og afgørende Bidrag til dansk Renaissancekunsts Historie fra Skatkammeret i Moskva; men tilbage stod dog endnu Haabet om, at der i det kejserlige Skatkammer i Petrograd skulde findes hidtil ukendte danske Guldsmedearbejder fra Enevældens Tid. Det var derfor med en vis Nysgerrighed, man i sin Tid greb efter det anselige Værk, som Baron A. de Fölkersam i 1907 udgav (Inventaire de l'Argenterie conservée dans les garde-meubles des palais impériaux: Palais d'Hiver, Palais Anitchkov et Château de Gatchino. Edition du Ministère de la Maison de sa Majesté l'Empereur. St. Petersburg. I—II. 1907. 4°. Ogsaa med russisk Titel); og heldigvis lagde man ikke Bogen fra sig uden Udbytte i den ønskede Retning, selv om der kun fandtes ét dansk Sølvarbejde, der virkelig kunde betegnes som et første Klasses Arbejde. Men vi staar da ogsaa til Gengæld her overfor et saa fremragende Værk, at det vel kan fortjene en lidt nøjere Omtale, som i de følgende Linjer skal blive det til Del.

Fig. 1.

Sølvarbejdet er afbildet paa Tavle 15 i Fölkersams Værk, der her er gengivet som Fig. 1. Det er, som Billedet viser, en stor Fontæne (»grande fontaine à vin« ifølge Inventaret), bestemt til Opstilling i en Spisesal ligesom den kendte Neptunfontæne i det kgl. Sølvkammer i København, der dog er henved tredive Aar yngre og ingenlunde kan maale sig med vort Pragtstykke i fast og sluttet Komposition. Dens Højde opgives til ikke mindre end 1,166 Meter, Længde til 0,611 M. og Tværmaal til 0,445 M.; Vægten angives at være 31.726 Kilo-gram. Allerede ved sin Størrelse og Sølvmasse er det saaledes et imponerende Stykke, men dets væsentlige Virkning beror dog paa dets baade fyldige og fint gennemførte Komposition. Beholderen bæres af fire Havvæsener, der ved deres slanke og spænstige Legemers Bøjninger straks giver et Indtryk af Kraft parret med Ynde. Beholderen selv er lodret riflet og tiltager jævnt i Bredde opefter, saaledes at Konturen danner en blødt indbuet Linje. Foroven ses to Hanke, baarne i Munden af to Kvindehoveder, og mellem disse og en stor dekorativ Musling paa Forkanten ses opfæstede fligede Festons — alt udført med en vis Kraft og Djærvhed, der stemmer godt med Udsmykningens Hovedkomposition, men tillige med stor Ynde følgende Hovedformens Rytme. Paa Forsiden af Beholderen ses i meget højt Relief den egentlige Hovedudsmykning: Neptun med Trefork i højre Haand og venstre Haand støttet paa venstre Knæ, siddende i en noget vreden Stilling paa Hovedet af en mægtig Delfin. Det er en ypperlig Komposition, udført af en Mester, der tilfulde forstod at behandle den barokke Kunsts grandiose Midler. Delfinhovedet er i sin Mægtighed og Vildskab et prægtigt Udtryk for Havets Vælde, tøjlet og avet af Elementets Hersker, der med imponerende Holdning stemmer Skaftenden af Treforken mod Dyrets Hoved, medens netop den noget vrede Stilling giver Anledning til en pragtfuld rytmisk Udfoldelse af hans Kæmpelemmer. — Laaget er temmelig fladt, men hæver sig paa Midten og bærer her en Triton som Topfigur, af beskednere Størrelse, men i Kroppens Rytme svarende nøje til Hovedkompositionens Linjer: hans knælende Stilling bidrager yderligere til at fremhæve det tætte og sluttede i hele Kompositionen. Man tør vel nok sige, at vi ikke herhjemme ejer noget dansk Sølvarbejde, der giver et saa fuldent Indtryk som dette af den store Stil i den pompøse Barok, der holdt sit Indtog i Evropa med Louis 14. og i mere end et halvt Aarhundrede beherskede Smagen ved alle Hoffer og i alle fornemme Kredse.

Men hvem er da denne Mester (»grand maître danois«, som han kaldes i Inventaret), der stod paa Højden af sin Tids kunstneriske Evne og forstod at give Datidens imponerende og pompøse Stil saa ypperligt et Udtryk, at skildre Elementets Vælde med saa fremragende

en Kraft? Fölkersams Inventar oplyser os om, at Fontænen bærer følgende Guldsmedestempler: 1) Københavns Bymærke med Aarstal 1714; 2) Guardeinmærket ^{CL}_{MW}, der betegner »Conrad Ludolf, Münz-Wardein« (1679—1729); 3) et Maanedsmærke, der betegner Oktober; 4) et Guldsmedemærke, der her afbildes som Fig. 2. Blot et flygtigt Blik paa Fölkersams Gengivelse af Guldsmedens Stempel vil dog overtyde en om, at der er noget galt ved den; denne Sammenstilling af Forbogstaver IIX er jo paa Forhaand højst usandsynlig og passer heller ikke paa nogen af Datidens kendte københavnske Guldsmede. Men der behøves kun en lille »Tekstrettelse« for at bringe Stemplet i Overensstemmelse med et velkendt Mærke, Nr. 124 i Bernhard Olsens »De københavnske Guldsmedes Mærker«, her gengivet som Fig. 3.

Fig. 2.

Aarstallet er fælles, Cartouchernes Form viser Slægtskab, og Forbogstavernes Former ligger i Virkeligheden grumme nær ved hinanden. Det tør da betragtes som givet, at vor Fontæne er et Værk af den københavnske Guldsmed Johan Heinrich Muhl, der blev Mester 1687 (ti Joh. Heinr. Meel og Joh. Heinr. Muhl hos Bernh. Olsen er formentlig

Fig. 3.

identiske) og boede paa Østergade; han nævnes 1717 som fattig. At han har arbejdet for Hoffet, bærer de to store Spejle Vidne om, der findes paa Rosenborg og er udgaaede fra hans Værksted Aar 1703; de er Pendants til hinanden. Da de hidtil har været det eneste kendte Værk af ham og aldrig har været afbildede i større Maalestok, gengives det ene af dem her efter et af Slotsforvalter, Musæumsinspektør Bering Liisberg velvillig overladt Fotografi (Fig. 4). Det er ogsaa meget anselige Arbejder, men de kan dog ikke i Kompositionens Sluttethed og Fynd maale sig med Fontænen i Petrograd, selv om man navnlig i Spejlenes kraftigt modellerede Overdel med de svære Acanthussving til Siderne for den kronede Cartouche kan genkende noget af Mesterens Storladenhed og Djærvhed i Kompositionen. Men unægtelig betegner de elleve Aar, der ligger imellem disse Spejle og Mesterværket i Petrograd, en mærkelig Udvikling i kunstnerisk Skaberkraft og Snille.

Spørges der endelig om, hvordan dette sjældne Mesterværk (»pièce hors ligne«, som det hedder i Inventaret) er kommet til det kejserlige Skatkammer, saa meddeler Fölkersam, at det er erhvervet c. 1725 af den russiske Gesandt i København, Fyrst Vassili Lukitsch Dolgoruki; senere er det saa fra denne Slægts Eje gaaet over i Kejserens. Da Fyrst D. allerede 1720 blev kaldt tilbage fra det danske Hof, synes det dog rimeligere, at han har erhvervet Fontænen inden denne Tid.

Sluttelig bør det nævnes, at der ogsaa i Inventaret opregnes en

Række mindre, danske Guldmedearbejder fra Aarene 1683—1863; men da intet af dem afbildes, og Forfatteren øjensynlig ikke regner dem for at høre til de mest fremragende Stykker, forbigaaes de her; der nævnes bl. a. Arbejder af de københavnske Guldmede Daniel

Fig. 4. Spejl paa Rosenborg, udført af Joh. Heinrich Muhl.

Schwartzkopf (1730), Nicolai Junge (1743?), Andreas Røymand (1781), Jens Christensen (1727), Sivert Thorstenson (1750), Søren Klitgaard m. fl. Utvivlsomt vilde en nøjere Gennemgang af disse Arbejder frembyde adskilligt af Interesse for dansk Guldmedekunsts Historie, selv om intet af dem staar i Plan med det her fremdragne Mesterværk.

Topografisk-antikvariske Indberetninger fra Nyborg Amt,

indsendte til Amtmanden 1743.

Meddelte af **Louis Bobé.**

(Fortsat.)

S. Ronager,

Ridefoged paa Weile- og Lundegaard:

Efterretning om Weilegaard og Lundegaard.

Det, som efter Begjæring kand svares paa de tilsendte 33 Poster, denne Egn, nemlig ved Weilef og Lundegaard, betræffende, er som følger:

1. Bemelte Gaarde ere beliggende udi Nyborg Amt, Salling Herret, ligesaa næsten alt dessen underhørende Bøndergods; alleene til Weilegaard er noget Bøndergods udi Odense Amt, saasom Fangel og Lombye; Lundegaards Bøndergods falder meesten alt udi eet Sogn, nemlig Nørrebrobye, uden alleene $\frac{1}{2}$ Gaard udi Langsted, Werninge Sogn udi Odense Amt. Nørrebrobye Sogn i Salling Herret, det yderste af Nyborg Amt mod Vesten, bestaar af 4 Byer, som ere: *Nørrebrobye*, hvor Kirken er, *Woystrup*, Vest Sydvest $\frac{1}{2}$ Fj. Vey derfra: *Staabye* 1 Fierding Vey Østen derfra, og *Wittinge* af samme Distance mod Nord Nordost; Herregaarden, benævnte *Lundegaard*, een $\frac{1}{2}$ Fierding Vey fra Brobye; mod Norden imellem dend og Wittinge een Græsmølle og een eenlig $\frac{1}{2}$ Gaard *Tommerholt* kaldet, een $\frac{1}{2}$ Fierding Vey Norden til Østen for Wittinge.

Saasom dette Sogn er en Yderkant af Amtet, saa maae ieg mælde dets yderste Grændser, i saa vidt det tillige lukker for dette Amt og rører paa Assens Amt mod Vesten, og Odense Amt mod Nord. Flintesteens Marken, Brobye tilhørende, løber Sydvest til Haarbye Mark Assens Amt, med 1 Leed kaldet Haarbye-Leed og et lidet Gærde strax ved dette Leed; paa høyre Haand fra Brobye af er een Koehaug med noget Underskov her og der udi, kaldet for dend Ende

mod ommeldte Leed Langebiørgs Koehaage, og med dend anden Ende Abelschou. Dends yderste Gærde løber paa Haarbye Mark og Filstrup Lykker samt Kiøng Høyrups Mark, alt i Assens Amt. Vesten for Brobye er Synebiørgs Marken — saa kaldet af Siunebiørg, der i beliggende, hvorfra mand med blotte Øyen kand see over 3 Miile og maaskee meere — hvis yderste Gaarde begynder ved Abelschou og gjør Skilsmisse imellem Brobye og Kiøng Høyrup Mark og Grund og gaar forbie Siunebiørg og ned til Holbrod, kand være een liden Fierding Veys i Lengden. Dette Holbrod er een dyb Dal neden for to Gaarde kaldet Høybiørg i Kiøng Sogen. Omtrent Vest Nord Vest for Brobye der samles trende Amter, nemlig Nyborg, Odense og Assens Amter, følgelig og 3 Herreder, Salling, Bogve og Odense eller Rytter Districtets Birk; Holbrod er ellers ikke et ubekjendt Navn, kaldes saa, fordi der er Kiørsel mellem Brobye og Langsted Mark, naar der er Fællet paa begge Siider, da der brydes Hull paa Gærdet. Ulvebakken begynder lidet oven for, rører paa Brobye Mark i Holbrodet og er siden Grændse Skiel imellem Brobye paa dend eene Siide, og Langsted og Werninge Grund i Odense Amt paa dend anden Siide, indtil dend falder udi Aaen strax ved Lundegaard. Ved dette Grænseskiel er allene dend liden Uorden, at Werninge Byemænd har et Stæd paa denne Siide mod Brobye saa meget Eng til Slet som til et Læs Høe, og Brobye Mænd ligesaa meget hos dem paa hiin Siide. Hvor Ulvebakken slipper saa er Aaen siiden Grænseskiel imellem Lundegaards Lykker og Wittinge Mark paa dend Siide Norden for Brobye, og Wærninge og Hielmerup Marker paa hin Siide i Odense Amt, indtil dend skieller paa Fangel Mark, Odense Amt, som derfra afdeeles fra Wittinge Mark ved et Gærde, der løber paa Weilegaards Lykker Nord Nordost fra Brobye. Disse ere Amtets Grændser paa denne Kant.

Amtets Grændser i Brobye Mark gaaer ongefæhr allevegne fra Sydvest af til Nordvest een $\frac{1}{2}$ Miil fra Brobye; ved Lundegaard een Fierdingvey og siden viidere hen een halv Miil igien. Fra Nyborg til Brobye, naar der kiøres igiennem Landet uden at komme til Odense, regnes for 5 Miil. Altsaa strækker Amtet sig efter denne Regning fra Øster til Vester, fra Nyborg til Holbrod som det bekjendte og ommeldte Grændsested, $5\frac{1}{2}$ Miil. Egnens Situation falder paa dend vestre Kandt noget bierget; af det Slags Skov, som der findes, er Bøg det meeste; item Eeg, Hesle, Esk, Elle og Elme, for Resten noget af alle Slags. Jorden er i behøvende Grad frugtbar naar dend faaer timelig Veyrlig. Kornlandet er meere end Engbonden. Udørket Jord findes her ikke, som er af nogen synderlig Betydning; her falder noch paa Egnen adskillige Høye og Banker, nogle større

og nogle smaae. Item paa endeel Stæder med store Steene belagt, hvilke kunde anvendes til stor Nytte og Brug, Høyene til Ployeland, og Steenene til Steengiærder, naar det blev planeret og bortført, men som Landmændene og de paagrændsende har eenhver om Sommer-tiiden noch med sit eget Arbeyde og hvis dem bør at gjøre, kand ikke overkommes i dette Fald noget at faae udrettet, som det og uden Hielp fra andre Stæder og paa anden Maade var dem end og for mægtig. Her er ellers ingen besynderlig Slags Jord. Ey heller er her Flye Sand. — Her er ingen Heeder, ey heller Overdreve som henligger uden Dyркelse.

2. Her er Ruug dend største Sæd, dernæst Haure og Boghvede, i det øvrige noget af alle Slags. Af Sæden, helst naar Herregaardene medregnes, kand endeel sælges.

3. Her er vel Træe Frugter, saasom de saakaldet Sitron Ebler, Krigske (!), Løgæbler og Pærer, samt Kirsebær, men dog ikke af nogen saadan Mængde, at deraf kand udgiøres nogen synderlig Værdie.

4 og 5. Her er ikke enten Salt Fabriqver eller Dyrehauger.

6. Forpagteren ved Lundegaard holder et lidet Stutterie af 4 Hopper og een Hingst.

7. De fleeste af Bønderne har vel Bier, men Fordeelen er ikkun maadelig og undertiden i nogle Aaringer slet intet, alt ligesom Veyrliget synderlig om Foraaret har været til.

9. Nogle Agerhøns, Harer, saa og Ræve findes her, af Vildgiæs snart ingen, men af Vildænder nogle faae.

10. Her ligesom paa andre Stæder haves Hæste, Kiør, Stude, Faar, Sviin og Giæs, og enhver deraf som hans Gaard er stor til, det som deraf kand sælges, bestaar meest af de 4re sidste Slags.

12. Her er ingen Miile Pæle, ellers løber Landveyen mellem Odense og Faaborg igiennem Wittinge, tæt forbie Nørrebrobye og derfra til Sønderbrobye. Paa dend anden Kantt meere Østen falder og Veyen fra Odense til Faaborg forbi Weilegaard igiennem Weylebye og til Sønderbrobye.

13. Paa denne Egn som andre Stæder i Landet noch saa meget graat som klart Veyrlig; visse Taager kand og undertiiden falde, som skader baade Mennisker og Korn.

14. Kold Feber regierede her for nogle Aar siden, og i dette Aar har her grasseret en Slags hitzig Syge, ikke ulig Sprinkelsyge, da dend og har udslaaen bruune Pletter, af Størrelse som Vikker; af samme Syge er i dette Aar død mange Mennisker. Ellers er Egnen ikke usund.

14. Om Urterne forstaaer ieg ikke at give egentlig nogen Forklaring, men her paa Egnen er mig dog bekiendt, der groer og samles

af adskillige Stæder, saa som Erenpriis, Røllikker, gule Blomster, kaldes Koedriver, Lilliekomval, Skovmærker, Cameel Blomster, som og nogle Stæder af de engelske Fiolle Roser, hviide og røde Slaaenblomster, Hyven, Hyllebblomster, ja og Klinte, men befriet for de saakaldet onde Urter.

15. Indvaanerne her paa Egnen ere i Almindelighed ikke skarnagtige, ellers de iblandt ere som paa andre Stæder tilbøvelige hver til sit, i sær om noget skulde nævnes, til Brændeviins Drieh og Tobak.

15. Deres Tal ellers i et hvert Sogn kand Præsterne bedst forklare baade af store og smaae, dog er der vel i Nørrebrobye Sogn 500 Mennisker, om ikke nogen derover, og i Weilef Sogn vel 200. Præsterne forklarer noch, hvor mange i et hvert Sogn ere føde og døde udi de sidste Aar.

I Nørre Brobye Sogn

	døde		føde
Aar 1737	15	1737	27 Børn,
1738	12	- 38	13 —
- 39	12	- 39	21
- 40	20	- 40	13
- 41	15	- 41	20
- 42	11	- 42	14
- 43 siden Nye Aar 42 à 43		- 43 til denne Tiid 6.	

Af de ermeldte 42 til 43, som ere døde udi Nørrebrobye Sogn i dette Aar, har været meest af gamle og middelaldrende Folk, som at desformeedelst er her i Sognet endeel Enker, hvis Antal i alt er 34.

I Weilef og Allested Sogner,

til hvis Kirker Jus patronatus henhører til Høyvelbaarne Hr. Generalmajor Neuberg. —

	Døde		Føde
1740	12	1740	11 Børn
- 41	9	- 41	6 —
- 42	10	- 42	17 —
- 43 siden Nye Aar 9		- 43	4 —

16. Til Weilegaard er meget god Skov af alle Slags, dog meest af Eeg og Bøge, der iblandt endeel Træer paa 120 à 100 à 80, og saa ned ad, Læs i hvert, desforuden af andet Træ, saasom Eske, Eller, Rønner og deslige. Skoven ligger omkring Weilegaard ligesom udi $\frac{1}{2}$ Maane, begynder fra Synden eller Sydost og gaar saa Vesterom ud mod Wit-

tinge Mark og endes ved Folehaugen, som der gaer ud til Fangel Mark, hvor dend før omtalte Kilde er, samt Bækken, som derfra har sit Udspring og kaldes Skielbæk, fordi dend skieller Nyborg Amt fra Odense; samme Skov kand være i Længden at regne meesten $\frac{1}{2}$ Miil og i Bredden nogle Stæder $\frac{1}{2}$ Fj. Vey og nogle Stæder mindre; dens fornemmeste Lykker, hvor Skov er, er disse, Køhaugen med Lundsskov og Ovnens kaldet, Kiellemose, samt Nødelund, Ruerne, Fælletz Skou, Folehaugen, Nøbol med Overhaven og Skoe Haven samt Teglgårdens Lykker.

Præste Skov kaldet deelt udi adskillige Hauger ungefehr 1 Fj. Vey i Længden og vel $\frac{1}{2}$ saa breed, hvorudi er god Skov, meest unge Træer af Eeg og Bøg, samt god Underskov af Hessel, Torn, Esker og Elle, Voldhaugen dend største af det Navn og dog ikkun liden. Des foruden saa er til Nørrebrobye ligesaa til Weilefbye Hauger, hvor udi er smuk ung Skov af Eeg og Bøg og tillige god Underskov; ved Wittinge og ved Lundegaard endeel Skov meest af store Træer, foruden er til Lundegaard een Skov kaldet Flæske Skov $\frac{3}{4}$ Fj. Vey lang og $\frac{1}{2}$ Fj. breed.

17. Saasom denne Egn er over een Miil fra Stranden og Havet, saa findes her intet af det i denne Post anførte.

18 og 19. Dend samme Aae, som løber teet forbie Odense, gaer og tet forbi Lundegaard strax ved Wittinge og Tommeholt, som forhen er omrørt, ja ligesaa gaaer igiennem Brobye, hvorfor midt i Byen er derover en lang Træe Broe; bemelte Aae tager i sig ved Lundegaard Ulvebækken og Staursbech, har maadelig Quantum af graae Giedder, der snart har Skikkelse med Karper, de kaldes Eybye Giedder, fordi dend største Deel af dem fanges ved Eybye Mølle ved Odense; Aborrer, Skaller, Aal, Suder, Brasen og Krebs, og de Stæder, som og fanges af de saakaldet Elle Rueser. Aaen er ikke navigabel; der siges ellers at bemelte Aae har sin Oprindelse i en af Trolleborg Skove og siden har sit Tilløb af nogle Søer derhos, som og adskillige Bekke.

19. Ulvebækken, hvorom vel forhen er ommelt, har nogen Fisk, som kommer nok af Aaen; somme Stæder er dend ikke bredere end mand kand springe over; meest allevegne kand der vades over. Staursbech, som er bredere, kommer fra Ølsted Skov, skiøndt dens første Oprindelse er uden Tvil fra Langvaad, et langt Vaade Stæd for Enden af Brobyegaards Skov; dend deeler Staabye og Weile Marker fra hinanden, løber siden til Wittinge, der igiennem til Lunde Mølle, som dend driver om Vinteren, og falder saa strax neden for i Aaen; nock en liden Bek kaldes Engelsbech, som løber fra Woldhaven ned ad Aaen. De andre Bekke ere endnu mindre.

20. Her er og 2de Søer, der uden Tvil er kommen af gamle Tørve Graver, siden de ere og just udi toe Tørvemoeser; de samme har Fisk

ligesom melt om Aaen. Viidere om ermelte Aac, da findes dend paa denne Egn, men endog andre Stæder, næsten sammengroet, besynderlig med Siver, Stærgræs, Bukkeblade og anden Grøde, tildeels er derudi mange Bugter og Kraage ind og ud, som kaldes Viger; da disse, som melt, er nesten tilgroet og opfyldt med Siver og deslige, saa aarsager det samme for det første Forhindring udi Fiskeriet der, da Fisken helst vil opholde sig der dend meeste Tiid, hvor ingen formedelst slig Grøde, som omrørt, kand trekke med enten Vaad eller bruge Fiske Redskab. For det andet saa aarsager det Skade paa ikke allene de paagrændsende Egne og Maer, men end og paa Tørveskiæren, som findes ved Aakanterne, thi ved det, at Aaen er saa begroed, forhindres Vandets Fart, at derover saa meget længere hen ud paa Foraaret staaer Engene og Tørvegrunden over med Vand, ja det og forvolder, at naar om Sommeren der falder ustadig Veyrlig med overflødig Regn, at Vandet af Aaen formedelst saadan Begroelse og tyk Grøde, udbreder sig paa Engene og undertiiden tager Græsset reent bort, som er slaalen, ja ligesaa undertiiden af dend der skaaren Tørv. Nu kunde der vel spørges, hvorfor de paagrændsende ikke saadant seer hemmet, men dertil maae svares, det er dem ikke mueligt, saasom det Arbeyde, som derved kunde falde, er dem altfor vidtløftigt; i sær paa dend Tid om Sommeren, naar saadant skulle skee, har Bønderne enhver med sin Aufling og andet, som de har at gjøre, noch at forrette, at de ikke uden stor Hielp saadant kunde overkomme.

22. Paa Nørrebrobye Sogns Grund er i sær toe store Tørvmoeser, hvorudi besynderlig paa dend eene, det store Long kaldet, befindes, jo dybere i Jorden, jo bedre Tørv, ja overflødigere af et Slags, som er sort, som naar den er Tørv, er dend ganske haard; og naar dend er udbrent, bruges Kullene deraf til at smede med, og efter Smedens Beretning ligesaa gode som Steenkull; udi samme Tørvmoeser findes 2 Søer mitveys i Longet, meget dybe, hvilke aarsager, at ved stor Regn og Vandløb, saa overløber Søerne og gjøre Tørvegrunden Skade, som foruden at Søerne udi Longet har sine Aarer, skeer dette ofte, især paa det ommelte store Long, naar der nogen Stæds graves dybt efter Tørv, da dend allerbeste sidder dybest i Jorden, at Vandet skyder Grunden op, og saaledes forhindrer, at der ikke kand faaes af dend beste Tørv. Disse Tørvmoeser og Søer er og alt for vidtløftige for de paagrændsende at udgrave, og som er umueligt uden stor Hielp, allerhelst at Situationen af Landet, hvorhen de skulle udgraves, falder vel høyere end Moeserne, følgelig vilde Arbeydet blive alt for stort, naar der skulde graves saa dybe Grøfter som Søerne er i Grunden. Paa disse Tørve Moeser skeer det ofte, at heele Træer, smaae og stoere, findes i Grun-

den, naar der skiæres Tørv, ja deraf og opgraves ikke allene af Eeg, Bøg og Elletræer, men endog Fyr og Grantræ ganske frisk, undtagen noget sort og vel haardere og stærkere, naar det bliver tørt, end andet Træ. Af Fyr og Granstøcker udskiær Bønderne lange Støcker, eller Splinter, og bruger om Vinter Aftener at see ved i Stæden for Lys. Iblandt deslige Ting som opgraves, er for faae Aar siden ved Tørvegravning befunden af en Mand i Woystrup toe store Hiortetakker af Længde 1 à 1 $\frac{1}{2}$ Al.; for et par Aar siden af en anden befunden og opgraven 1 Ploug med Hiul, Jern og andet Behov, men det meeste dog forraadnet.

Paa det før omrørte stoere Long skal ellers være passeret, at for ongeføhr 30 à 34 Aar efter dend Tiid, da Svenskerne havde været her i Landet, ved Tørveskiæring er befunden og opgraven en heel Tønde Øll, uskat i alle Maader, om nu end dette siunes noget urimeligt, saa er det dog vist, thi her findes endnu af de Folk, som var med at grave og drak af Øllet.

23. Det største Bierg eller Banke her er, nemlig Siunebjerg, er forhen omskreven.

24. Intet noget af her paa Egnen, og de omliggende Sogner har — Gud at takke — noget til Nødtørft af alle Slags, som een Landmand kand behøve.

28. I Nyborg Amt er Herreder, saasom Winding, Bierre, Sunds, Gudme og Salling Herred, ikke nogen Grevskaber, men 3 Baronier, Scheelenborg, Holckenhavn og Trolleborg, hvor til hver har sit Birk.

29. Af Rytter Districter er et, som er Vesten og Nordost for denne Egn, det meeste paa dend vestre Siide af Aaen og Nordost til Fangel og støder saa paa Nyborg Amt, ved Holbrod, paa Wittinge Mark og Weilegaard Lykker, som før er melt.

30. Herregaarde udi Nørrebrobye Sogn er ikke andre end Lunde-
gaard, som tilhører Høyvelbaarne Hr. Generalmajor Neuberg; er bygt, saa vidt mand veed og kand faae Efterretning om, af Hr. Ludvig Munch og Frue Ellen Marsvin, i det mindste staaer Initial Bogstaverne af deres Navne paa en Grundmuur, derhos og Aarstallet 1602, de har boet der, og deres Liig staaer i Brobye Kirke. Paa samme Stæd, hvor Lunde-
gaard nu staaer, skal der have staaet 4 Bøndergaarde, navnlig Lunde-
Herregaarde i Weilef Sogn er ey nogen uden allene Weilefgaard som og tilhører Høyvelbaarne Hr. Generalmajor Neuberg; bemeldte Gaard skal være bygt paa det Stæd dend nu staaer, af Casper Marchdanner og Sophie Oldeland, Ao. 1619, og imedens Gaarden blev opbygt, haver de boet udi Weilef udi en Gaard kaldet Vestergaard. Gaarden har tilforn staaet paa et andet Stæd bedre ind i Skoven Nordost ud mod Fangel,

og er endnu Kiendetegn, hvor Fundementet har staaet, samt Gravene der omkring og Huuler, hvor Kiælderens har været, samt Frugthaugen, da der endnu er endeel Frugttræer. Paa de Tiider udi Kong Christopher af Baiern hans Tiid, da Gaarden skal have ligget til Fangel Sogn, er dend efter benevnte Kongl. Ordre bleven henlagt til Weilef Sogn.

Weilefgaard er beliggende midt i Skoven, saa dend paa alle Siider. uden alleene paa dend Siide til Sydost mod Weilef har Skoven om sig. Udi et af Gaardens Lykker og Enemærker, Folehaven kaldet, som gaaer Nordost ud mod Fangel Mark, hvor Odense Amt møder og adskiller der Nyborg fra Odense Amt ved en liden Rende Bek, som er ved Enden paa bemelte Lykke strax ved Leedet, som gaaer ud til Fangel Mark; samme Bek skiller ogsaa Wittinge Mark fra Fangel og slutter Nyborg Amt, der og kaldes derover Skielbæk. Udi samme Lykke, Folehaugen kaldet, er een stor Høy eller Banke kaldet Kleverbierg; under dend samme paa Siiden Nordost mod Fangel er en Kilde, som haver sit Udløb og Væld af dend høye Banke; dette Kildevæld eller Vandspring har Høyvelbaarne Hr. Generalmajor Neuberg for nogle Aar ladet oprydde og omsætte med et Træeværk som en Brønd, hvorudi staaer det deyligste klare og velmagende Vand, som nogen Stæder kand findes, og har det saa kiendelig Udspring af Jorden og Bakken, og det saa overflødig, at Brønden er altiid fuld efter en vis Rende, hvorfra det øvrige har sit Udløb i dend før omtalte Skielbæk, som fra samme Kilde har sin Oprindelse, saa at i hvor meget deraf end tages, saa kand der altid være Vand nock; da denne Kilde blev opgraven og rensed som melt, blev derudi befunden et Par Menniske Kiævebeen, nemlig dend underste Deel af 2 Menniskers, hvorudj Tænderne er fastsiddende; og desforuden fantes 1 Par store Hiorte Takker, hvilket alt blev opbragt til Weilegaard, hvor det endnu er i Bevaring og findes ligesom melt er.

24 og 31. I Voldhaven Vest Nordvest for Brobye i Siunebiergs Marken paa een liden Bache, har i gamle Tiider staaet een Herregaard, som efter gamle Sagn, af Forfædrene forplantet fra Mand til Mand, siiges eenstemmig at have tilhørt en Rannild, der havde været med at forrædet og ihjelslaget Kongen. Det har vel ikke været andet end en af Marsch Stigs Tilhengere. Stedet skal have heedt Rannildsholm, dog det Navn er vel ikke saa rigtig, thi der ligger en Holm i en Engbond noget fra mod Norden, som bær samme Navn, hvorover de maaskee confunderer Navnene. Paa denne Holm skal hand have haft een Løngang saa stor, at hand kunde tage sin Hest ind med sig. I de Tiider nu, da hand blev forfuld for dette Kongemord, søgte hand der sin Tilflugt, og at ingen skulle viide, naar hand var der, saa lagde hand Skoene forkeert under dend Hest hand brugte, hvorover det syntes

paa Sporet, naar hand reed hen, som hand kunde være reedet tilbage til sin Gaard. Omsider skal hand i denne Løngang været bleven forraad af sin Hund, hvilken var glemt uden for Huulen, og seet af nogle Krigsfolk staaende paa Geddebjerg, ikke langt derfra, hvilke da strax fik gjort Anstalt til at Løngangen blev gravet igiennem og Rannild, fanget; saaleedes fortæller Bønderne Passatien.

Mand seer endnu Kiendetegn til Gravelse omkring Gaarden; Manden, som nu eyer Pladsen, een gandske troværdig Mand, siiger at kunne accurat kiende Syle Steenene paa dend ene Siide af Backen, saa meget som 28 Allen, hvilke stoede gandske jevnt som en ret Grundvold burde, men tilligemed heele Backen overgroet med Busker, der nu ere borttryddet og Steene nedveltet, saasom de hindret Mandens Ploug; kand vel dog være, at det underste af Grundvolden findes nedre i Banken. Paa en Plæt der, fuld med Leer, da derimod dend anden Jord er sort, meener Manden, at Skorsteenen og Bagovnen har staaet, og paa en Plads, hvor endnu, et Spadeslag dybt, nogle jevnet broelagde Steene findes, har maaskee været een Stald, siiden Jorden er der besynderlig sort frem for dend anden sorte Jord, hvilket ved Hestenes Ureenlighed, der i lang Tiid har igiennem trocket dend, muelig kand være foraarsaget. Paa dend nys omtalte liden Pladz laae een Steenbroe gandske ievnt under Jorden, da dend itzige Eyermand fik det, men de fleeste ere nu bortkastede. Der er og tit pløyet op af gamle Braacker og Stykker af Tegl og Muursteene. Gaarden har ellers ikke været meget stor i Omkreds, dend har maaske haft een liden Vold ved sig, siden Haven endnu bær det Navn Voldhave, og paa dend ene Side af Backen seer det ikke uligt derefter, skiønt Gravene, hvis saa skulle været, har været inden for Volden; foran uden Tvil ved Indgangen tæt paa dend inderste Kandt af Gravene, var een noget dyb Grav, nu for dend største Deel opfyldt. Om dend har tient til en Kiælder eller til at gjøre Broen ved Indgangen desto længere, kand ikke viides, mand kan og hartad slutte, hvor Pladz til en Fiskepark har vaaren. Saaledes har ieg anført disse Omstændigheder saa nøye, alleene for at viise, at Historien derom kand være rigtig; hvor Rannild skal have haft sin Løngang, dertil findes ikke nogen Kiende Tegn. Om Worm har haft denne Rannilds Gaard, er mig ubevidst, da Bogen er ey i min Vold. Hvad andre Antiquiteter her paa Sognets Grund muelig kunde være, er ved Tiidens Elde gandske gaet af Minde. —

I Nørre Brobye Kirke paa en Præstes, Hr: Hans Præg, hans Epitaphie, opsatt for 100 Aar siden, staar dette Vers,

Mysta, parens, victor, monui, dotui, penetravi,
 Rus, Sobolem, Coelum, Dogmata voce fide.

Bemeldte Brobye Kirke skal i de catolsche Tiider uden Tvil heedt Nicolai Kirke og haft et lidet Spiir, derudi er en smuk Alter Tavle, Bilt-hugger Arbeyde og godt forgyldt. Dend kand sammenlukkes, og bag paa har staaet adskillige malet Postyrer, hvoraf endnu noget er kiendt. Nogle Malinger staaer paa dend nederste Fløy, som vel skal afbilde nogle Historier, skeede i de catolsche Tiider; paa dend eene Fløy en Munch, faunende en Nonne, hver med en Ring om Hovedet, et Helligheds Tegn uden Tvil; paa dend anden Fløy staaer en Slags Prelat i en forgyllt Chor Kaabe, med opragte Fingre, besværgende en ringere Persohn, der staar med blott Hoved, ligeledes i en guldbroderet Kaabe; nogle Bønder staaer bag ham med blotte Hoveder, og paa en anden Kandt nogle andre Bønder, een med et Faar i Armen, een anden med et Sviin paa Nakken, een med en Due i Haanden, og paa Gulvet staaer et Buur med en Gaas udi; øverst paa Altertavlen er mahlede et Par, som ved deres Bønner befrier Siælene af Skiærsilden, og til desmeere Forsikring paa deres indbildte Bønhørelse seer mand Englene og Diævelen at trækkes om Menniskerne, disse ved Fødderne, som de af ald Magt slæber paa, hiine ved Armene.

32. Siiden Bønderne her paa denne Egn taler nogenledes, og mand desuden ikke saa nøye har agtet paa deres Talemaade, saa kand nu for nærværende Tiid ikke gives nogen viddløftig Fortegnelse over de Ord, som de dog meest imellem sig selv udtaler. Det Ord Parabel betyder iblandt dem en daarlig Snak; det en Syg kand snakke over sig, har mand hørt dem at kalde *Parabel*, ligeledes naar een kand have sagt nogen Løgn eller Hvis Hvas; Jord til toe *Halme* er Jord i een Mark, som kan besaaes det ene Aar med et Slags Korn, det andet Aar med et andet. *Kand ieg troe* er en gænsig Talemaade imellem Bønderne; undertiden betyder det saameget: *hvis det ikke kand være anderledes*, eller *omsider*, oftest betyder det slet intet, uden det skal være som Punctum eller Parenthesis i Talen; enten det er et eller andet de fortæller, saa lader denne Talemaade sig strax høre, da og Haanden giærne til samme Tiid passer paa sin Tempo, at rive i Hovedet, begge Deelee har meesten liige Betydning. Byggen siger de at staae i *Holche*, naar dend begynder at vil skride Axet af Straaet, *Stabeitzer* det er en stor Stodere eller een som tigger og kand være klæd bedre end een anden arm Betlere. *Sodi* er et Bekræftnings Ord paa een Tale i Stæden for een Eed; *Hæter* siges om een, der vil slaae til een anden og holder tilbage i Slaget, det er *at hæte*, det siges og om een, der begynder at blive syg og klager sig, at hand ikke er ret frisk. *Hægtet* det siiges og om een, som har gjort noget utilbørligt og naar hand derfor er angreben og sat fast. Et Menneske seer ilde, syg og gusten ud, siiger de at hand seer *glogt* ud. Og en har Sandheds Ord kaldes *glogt* Sand. Andre

sære Ord og Talemaader crindres nu ikke, thi Meeningen af den 32. Post er vel ikke at tillige anføre deres fordervede franske Ord, saasom Cojor for Humeur, Sekkter for Deserteur, Cojenere for Contentere, Respect for Respit, deslut for resolut.

33. besynderlig Nomina propria veed mand her paa Egnen ikke nogen uden efterskrevne, som dog ikke ere saa almindelige, nemlig en Dreng af Navn Gorm, en Koene fød i Skaane Beate, en Pige Regine, 1 Pige Sille. Paa andre Stæder og Egne findes, som er bekienet, disse Navne, Mands Navne: saasom Houle, Joen, Torben, Toer, Tønnes, Zego, Godsche, Lass, Ite, Offer, Jafit, Steen, Zesar, Falcker, Engelbret; Qvinde Navne: Juliane, Conradine, Manneropmine, Jacobmine, Efrasine, Idde, Zengel, Zee, Gundel, Olleriche, Gurre, Øllegaard, Lyttegaard, Enge, Wold, Wifweke, Usle. Saaleedes og ey meere paa denne Tiid er mig bevidst at kand anføres.

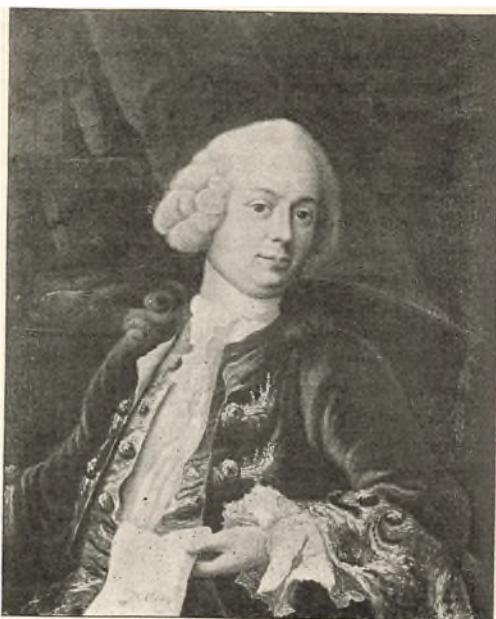
Paa Høyvelbaarne Hr. General Major Neubergs Vegne
Weilefgaard efter Ordre S. Ronander.
d. 14. Julij 1743.

P. S. For 38 Aar siden boede een Mand udi N. Brobye af Navn Jens Pedersen, hans Hustrue Karen fik paa engang 4 Børn, to Dreng og to Pigebørn, hvilke alle ere døbte i Brobye Kirke, men som strax efter, en efter anden døde. — En Mand i Staabye Hans Jørgensen for 36 Aar siden, hans Hustrue faaen paa engang 3 Børn, som og alle bleve døbte i Kirken, men som strax efter hinanden døde.

Spørgsmaal og Svar.

Nr. 6. Fra Hr. Grosserer W. Tegner, København:

For nogle Aar siden købte jeg i København medfølgende Maleri, som angives at stamme fra Bergen. Skulde »Fra Arkiv og Museum« kunne skaffe mig oplyst, hvem Billedet forestiller? Der staar »Holberg« paa Papiret, men det er vel snarest en Mand, som paa en eller anden Maade har staaet Theatret nær?

Til Nr. 7. Billedet er malet paa en Træplade, og viser en elegant klædt ung Mand, siddende, halv Figur til Venstre, Hovedet mod Højre. Pudret og buklet Paryk med Lokker paa Skulderen, sort Sløjfe i Nakken. Blaa Øjne. Kniplingskalvekros og Manchetter. Guldmorsvest. Violet Kjole med guldbroderede Sløjfer og Guldmorsopslag. I venstre Haand et Papir, hvorpaa læses: II Act, 1. Scene. Leander, og derunder markerede Skrifflinjer. I senere Tid er »Holberg« paamalet. I Baggrunden grønt Draperi og Reol med Bøger og Nodehefter. H. 60 B. 50. — Portraitgengivelsen er bekostet af Billedets Ejer.

Kostumet er typisk for en elegant ung Herre fra Slutningen af Frederik V.s Tid; men de, som er fortrolige med Tidens Portraitstil, vil ikke kunne indgaa at føle, at Kunstneren har behandlet den afbildede med mindre Fjernhed og mere Intimitet, end man ellers vilde finde overfor en af Tidens Størnænd; her er intet af det heroiske, det utilnærmelige, det ophøjede, som ellers var uundgaeligt i Tidens fornemme Portraiter.

Men det kunde jo tænkes, at der laa noget i Papirets Paaskrift. »Leander« forekommer i ikke faa af Holbergs Comoedier; men der er én, hvor han

netop har en Monolog i 2den Akts første Scene, og det er i »Hexerie eller Blind Allarm«; der er Leander »Mester for Comoedierne«, og det var jo ingen uvittig Kompliment af Maleren at afbilde en Skuespiller i denne Rolle. Men meget maliciøst forekommer det, naar man læser Replikken, som begynder Akten: »Nu kand jeg min Rolle paa mine Fingre. Jeg var tilfreds, at vi skulde spille i Aften, og jeg kunde straks faae nogle Penge i Hænderne at betale den Vexel med; men jeg er bange, at man trækker mig inden den Tiid udi Arrest. Derfor maa jeg nægte mig inde. Jeg skulde dog tænke, at om det kom dertil, at nogen skulde forbarme sig over mig og gaae i Caution for 50 Rdl.« — En Hentydning til en Replik som denne, turde en Maler næppe da tillade sig overfor en virkelig højbaaren Herre. Det er Tonen overfor en Ligemand og Ven.

Lad os da antage, at Papiret er en Rolle, og den portraitterede en Skuespiller. Paaskriften vilde saa være et tilstrækkeligt Fingerpeg for alle, som kendte til Teaterforhold. Thi hvem anden kunde vel den beundrede Elsker, det Holbergske Teaters Leander, være end *Christoffer Pauli Rose* (1723—84). En Levemand og letsindig Herre, men en ret dannet Mand (Student), en elegant Person, vant til at færdes i store Mænds Selskab, en Gentleman (hans Optræden ved Datterens Bortførelse), saadan er Karakteristikken af ham. Der tales ogsaa om hans »fyrige Øjne« og »elskværdige Smil«; alt Kendetegn, som svarer godt til det omspurgte Portrait.

Hvorledes staar saa vort Billede til andre Portraiter af Rose? Af ham kender man to Portraittyper. Ældst er en Miniature i det kongelige Theaters Skuespillerfoyer; gengivet i »Før og Nu«, Aargang 1917, Side 35, efter Kostumet maa den være udført faa Aar efter det ovenfor omtalte (det sorte Baand). Sammenligner man disse to Billeder, er der en umiskendelig Lighed i mange Træk. Men Miniaturen har mindre Øjne, en mere ligeformet Næse og en mindre udpræget Hage.

Den anden Type grunder sig paa et af Vigilius Erichsen, 1781, malet Miniaturebillede (Hjemsted ukendt, Fotografi paa Frederiksborg); dertil svarer nøje et Maleri i Skuespillerfoyeren og det Meno Haas'ske Stik fra 1782 efter Vigilius Erichsen (Strunk Nr. 2396). Skønt det er Billedet af en gammel Mand, svarer det nøje til vort Billede, netop i de Træk, som ikke var helt overensstemmende med den ældre Miniature.

Efter dette maa det, ogsaa under Hensyn til Accessorierne, ansees for ret sikkert, at omspurgte Billede forestiller *Christoffer Pauli Rose*. Maleren er ukendt.

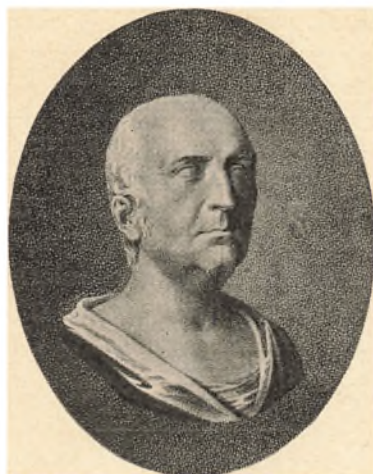
O. A.

Nr. 7. Fra Hr. Læge *Baastrup*, København:

Jeg er i Besiddelse af et gammelt Daguerreotypi, som angives at forestille min Oldefader. Men da han var død før Daguerreotypien blev opfundet, maa der være noget galt et Sted. Paa Billedet staar i Spejlskrift: *Paul Ipsen*, 1789. Kan »Fra Arkiv og Museum« hjælpe mig i denne Sag?

Til Nr. 7. Spørgsmaalet lader sig saaledes besvare: Deres Oldefader er sikkert blevet tegnet 1789 af Paul Ipsen; senere er der taget et Daguerreotypi efter Originaltegningen, og De er i Besiddelse af den gamle Sølvplade.

O. A.

Frederik Emil von der Lüche, 1751—1801.
Tegnet af Kiningen, stukket af John. Wien.

Om Emil v. d. Lüche og Nicolai Abildgaard.

Af Victor P. Christensen.

Den sidste Halvdel af 18. Aarh. var som en Grødetid for alle Spørgsmaal af Samfundsværdi; Filosofi, Naturvidenskab, Arkæologi og sociale Problemer blev studeret og diskuteret. Blandt saadanne alment interesserede Mænd herhjemme, var der vel faa, der glødede stærkere for alle Fremskridt, som kunde være Menneskeheden til Gavn, end Brødrene Abildgaard ¹⁻²). De havde Venner, der delte deres Meninger om Kunst, Religion og sociale Spørgsmaal og som den oplyste Enevældes Repræsentanter ønskede at fortsætte Holbergs Anskuelser og at føre Udviklingen videre paa Grundlag af den moderne frie engelsk fransk paavirkede Tænkning og bort fra 17. Aarhundredes religiøst prægede Opfattelser. Men disse Repræsentanter for Traditionen i dansk Aandsliv dannede tillige et politisk Forbund mod de Folk, som efter deres Mening havde en mindre heldig Indflydelse paa Kron-

¹) Nic. Abildgaard (1743—1809) Justitsraad, Direktør for Kunstakademiet.

²) P. C. Abildgaard (1740—1801) Professor, Stifter af Veterinærskolen.

prindsen, ganske vist Mænd, som førte Landet mod sociale Fremskridt i visse Henseender, men samtidig i højere Grad end de andre var paa-virkede af tysk moderne Aandsliv og religiøse Rørelser, der stod disse fjærnt.

Abildgaards Ven og Meningsfælle var navnlig den poetisk be-gavede Kammerherre Fr. Emil v. d. Lühe, som havde været tjeneste-gørende ved Juliane Maries Hof, Deputeret i Kommercekollegiet og fra 1784 Amtmand i Neumünster, en ivrig Have- og Blomsterelsker, og intellektuelt et betydeligt Menneske. En anden af Vennerne var Kammerjunker Ludvig Brockenhuus¹⁾; men den politiske Konstel-lation dannedes ved, at disse Mænd traadte i Forhold til Hofmarskal Johan Bülow²⁾ som hans Tillidsmænd og Hjælpere. Det er bekendt, at Bülow ligeledes var en kunst- og kulturinteresseret Mand, der ved sin Virksomhed i denne Retning har gjort sig fortjent af Landet. Hovedindholdet af dette lille Essay bestaar af Uddrag af de Brevsam-linger, Bülow har efterladt Sorø Akademi.

I 1782 takker Lühe Nic. Abildgaard for Viften, som han har malet og siger, at det er en allerkæreste Idé, som Gratierne selv maa have indgivet ham, endskønt disse Skabninger ikke inspirerede Speng-ler³⁾, da han fandt paa at amalgamere sit Geni med Abildgaards, og fortsætter han: »meget har den Tanke at male Satan og den gode Engels affaire d'honneur, ved Moses Grav⁴⁾ frapperet mig . . . , aldrig har jeg læst eller hørt om, at denne Scene er malet eller sunget. Saa-danne ubanede Veje er Deres Geni meget værdige, overlad de sæd-vanlige Kongeveje til de sædvanlige Mennesker, som i Kareter, Fragt-vogne eller paa Krykker finder deres Behag i at frekventere samme; vi to vil fornøje os over cose non dette mai in prose, ne in rime. . . . Vi burde have en Konference sammen deres Komposition angaaende. Jeg ved, De maler Satan hverken med Hestefødder eller Skorpion-hale, skønt Michel Angelo næsten gjorde det. . . . Jeg vilde, at den, som maler ham, følte, at denne, som var den første blandt Englene, Skaberens Trone næst blandt Skabningen, burde males med en Styrke, der vidnede om, hvad han *havde* været.« . . . Efter at have citeret Milton og Klopstock fortsætter han: »Jeg vilde ikke, de skulde

¹⁾ Joh. Ludvig Brockenhuus (1759—1830) Kammerjunker, senere Overhofmester hos Frederik VI's Dronning.

²⁾ Joh. Bülow (1751—1828) Hofmarskal.

³⁾ L. Spengler, (1720—1807) Billedhugger, Elfenbensdrejer.

⁴⁾ Motivet fra de pseudo-epigrafiske Bøger i nye Testamente. Kunstforeningens Abildgaard Udstilling 1916. No. 31.

slaas; der er noget ignobelt ved saadan Gladiatorscene, noget saa menneskeligt. Michael skulde svæve over den Vulkan, der aabnede sig, hvor Gud begravede Moses. Gud selv skulde staa i Uskyldigheds Kraft, Ungdom og Skønhed, ingen voldsom Bevægelse eller Affekt, og befale Satan vige fra Bjærget og Satan forfærdet, væbnet med Flammesværd, der synker til Jorden.«

I 1785 skriver Lühe til Abildgaard: »Hjærtelig fornøjer det mig at høre, at Deres kære lille Dreng¹⁾ bliver saa rask, beste Nikolai, vær nu for alting betænkt paa at læse og lære, selv, det fornøftigste og meget vigtige, som er skrevet og tænkt om Opdragelse. Deres tilkommende Livs Roelighed dependerer af denne gode liden Drengs Opdragelse. For at gøre Knappenaale kræves 3 Aars Undervisning, men de saa complicerede, saa vigtige, saa megen Skønsomhed udfordrende Pligter af Opdragere af Børn, troer de fleste Forældre at kunne lære af dem selv. De maa helligt love mig at gaa til Proft og købe alt, hvad Campe har skreven, det er altsammen godt.«

Lühe var i 1784 bleven Amtmand i Neumünster og naturligvis gik han strax igang med at udføre sine samfundsnyttige Ideer i Praxis. I 1785 giver han Abildgaard en Beskrivelse af, hvordan han har omdelt gode Skolebøger til Lærerne; han har ladet uddele Præmier til de flinkeste Elever. Han lader Lærerne saa Frugtkærner i Børnenes Nærværelse. Byen har han skaffet en Park og han sørger for Planter til Befolkningens Haver, omdeler Frugttræer og Frugtkærner og vejleder Folk med Kartoffelavl.

I det følgende Aar skriver han til Bülow og giver begge Brødrene Abildgaard en politisk anbefaling. Senere ser vi atter hans Ven-skab for N. Abildgaard ved, at han overfor Bülow udtaler sin Ængstelse for ham, maaske er han syg; men han frygter, idet han kender Abildgaards Følelsers Delikatesse, at det er Næringsørger, og beder Bülow undersøge, om hans Formodning er begrundet.

I 1787 er den politiske Forbindelse mellem disse tre Herrer øjen-synlig bleven stærkere og mere intim. I et Brev til Abildgaard, i hvilket han inviterer ham til at besøge sig og sidde i Lysthuset, kaldet »Abildgaardshvile«, beklager han sig over Bülows Mangel paa Fasthed, anbefaler en kraftigere Optræden baade overfor Venner og Fjender. Dette Brev lader Abildgaard gaa videre til Bülow, efter at have understreget Ordene »at man enten maa gøre sig frygtet og elsket paa samme Tid eller ogsaa opgive al Politik«, idet han tilføjer: »det stemmer med min Politique«.

I den følgende Maaned besvarer Lühe et Brev fra Abildgaard og siger: »Hvad skal Skofflikkeren give Dem min kære Apelles for Raad

¹⁾ Marcus Aurelius Abildgaard, ^{25/8} 1781—^{1/4} 1786.

i Anledning af Frederik V's Apotheose¹). Da paa alle Deres Stykker imidlertid ingen Dronning er anbragt, saa fremstil Louise svævende med Menneskekærlighedens Attributer, et Stjernediadem og Palmegrene i Haanden, den jordiske Krone ved hendes Fødder, og Juliane Marie med Taarnkronen, ikke den man ser i Passionshistorien, endskønt den ej var saa ganske upassende, men som Kybele«. Og han slutter med fromme Ønsker om at forlade sit Amt og blive Gesandt.

I Juni skriver han til Bülow om de Personer, denne vil træffe paa sin Rejse til Rendsborg og Altona, og Abildgaard, som nu er paa Besøg i Neumünster, fortsætter Brevet og spørger, hvor de begge kan træffe ham. — Lühe tænker stadig paa sine Forhaabninger om at blive Gesandt og har Planer for om en Rejse til Tyskland og Italien. Bülow havde i Foraaret spurgt Kronprindsen, hvad han tænkte paa m. H. t. Ægteskabet, hvortil denne svarede, at han vilde have en engelsk Prindsesse. — Det følgende Brev er dateret Neumünster i September 1787 og delvis skrevet med Ciffre, hvortil Abildgaard havde Nøglen:

Lühe har talt med Folk, som siger, at Bülow staar paa svage Fødder, er mindre vel anskreven ved Hove og at Huth²) er Manden. »De kender Bülows Værd som jeg, og han er lige saa vigtig for Dem som for mig. . . . Bønner, Advarsler bevæger ham ikke til at tage Parti; han prefererer sin og sine Venners Ruin for en Smule Mandighed. . . . De erindrer de Scener, jeg havde med Guldberg, jeg vidste Rev.(entlow) spillede Forræder imod ham. Alle disse opsvulndne Satraper, disse slaviske og lumske Hoffolk ere af eet Parti. Han staar ensom, har alene Ludvig (Brockenhuus). Lad Bülow søge at faa den kgl. Familie paa sit Parti. . . . Han maa staa sig godt med den ærlige Malling og ligeledes søge Guldbergs Raad og Venskab. Han maatte forhindre, at nogen anden end han maatte skrive Prindsens Breve. Man forsikrer, at n har begyndt at gøre sig necessaire ved at skrive for Prindsen, og at Numsen³) har en Finger med i denne Sag; han er den første, Bülow burde søge at blive af med. . . . Overbevis Bülow om, at han bør determinere Prindsens Valg i Henseende til hans Giftermaal og consolidere sin existence. Hvor vilde man ønske den almindelig elskede Guldberg tilbage, og som ingen kan erstatte Landet, undtagen Bülow, som kan, men ikke vil. Forestil ham alt dette, bedste Nicolai. Kammerherre Schumacher⁴) har forsikret mig, at Bülow absolut bør handle. Han er lirket med Guldberg og denne er med Liv

¹) Abildgaards Billede til Christiansborg Slot.

²) General H. W. Huth (1717—1806).

³) C. F. Numsen (1741—1811). Deputeret i Rentekammeret.

⁴) P. C. Schumacher (1743—1817) Diplomat.

og Sjæl porteret for Bülow. Bedste Nicolai, bring Johan Nøglen til vore Ciffre. . . . Brænd Brevet strax, naar De har læst det . . .«

Samtidig med dette Brev har Lühe haft Besøg af Amtmand Schilden¹⁾ og Frue, der ogsaa hørte til hans Parti. Han fortæller Bülow, at de sidder i hans Cabinet de verdøre mellem utallige Blomsters Duft, og at Værelset er dekoreret med Arabesker. et Værk af den uforlignelige Abildgaard.

Lühe gør nu Alvor af sit Forehavende og rejser til Udlandet. Hans humane Arbejder i Neumünster modarbejdedes af Amtsskriver, Kammerraad Owens og Husfoged, Kammerassessor Jahn. Hans Forgænger, Kammerherre Bülow, maatte som Følge af disse Mænds Virksomhed, tage sin Afsked. Owens havde tre Gange saa mange Indtægter som Lühe, hvilke han forskaffede sig ved uhørte Retsportler og Hoveri paa sine Landerier med barbarisk Haardhed, og han forstod altid at have en gammel Forordning paa sin Side. Vi træffer snart Lühe i Remplin hos Marskalk Hahn, hvis Rigdomme er Genstand for hans Beundring, ogsaa hans Bibliothek i Maroquin, der overgaar Suhms, sjældne Bøger, som ikke findes i Danmark, og hans botaniske Haver, der minder Lühe om Menneskehedens Vugge, hvor de første dødelige levede uskyldigt, inden en ond Skæbne fordrev dem til Nordens sørgelige Ørkner.

I Slutningen af November er han i Berlin og besøger Statsminister Hertzberg²⁾, der ikke kan forstaa Nyttens af den med saa enorme Omkostninger anlagte Slesvig-holstenske Kanal og Lühe maa anføre Skin Grunde, der er hans Hjærte imod.

I et Brev dat. Berlin 4. Decbr. 1787 beretter han til Bülow om sine Besøg ved Hoffet og siger om de danske Forhold, at vor Administration af Financerne nærmer sig med stærke Skridt en voldsom Krise. Vi maa alliere os med et rigt Hof. Han mener, at Kongen af Preussen i Tilfælde af Ægteskab vilde give sin Datter en Million Rixdaler i Medgift og maaske et rentefrit Laan. Hvad vilde det ikke være for Landet i en paalidelig og intelligent Mands Hænder. Men det var nødvendigt at afskedige de Dumrianer, som ved deres Uvidenhed og Eenfold har bevirket det Svælg, der nu er under os; uden det, vilde det hele være unyttigt og Svælget vilde opsluge ogsaa disse Rigdomme. Prindsen risikerer hver Dag at falde i en af de Intrigerendes Fælder, som vil erobre ham. Hans Ungdom er endnu ikke profaneret. Den første Lidenskab vil have den første Lidenskabs Styrke, og den vil sikre Prindsens og vor Lykke. Prindsen skal bestemme sig til at

¹⁾ C. F. v. Schilden, Kammerherre, Amtmand.

²⁾ E. F. Hertzberg (1725–95) preussisk Statsmand og Minister.

se de store Manøvrer ved Berlin d. 12. Maj 1788. Marskalk Hahn skal være Manden for denne Sag; han er uafhængig af vore snakkesalige Ministre og vil ikke modtage nogen Art af Belønning herfor.

Indlagt var følgende Brev, som Lühe anmoder Bülow om at give til Abildgaard, hvis han vilde indvie ham deri, eller kaste det paa Ilden:

»Kan jeg forlade mig paa Deres Tavshed, kære Nikolaj? Min Genius siger, jeg kan. Deres Attachement til Bülow er saa ren og uegennyttig. Jeg har i gaar set Prindsesse Frederike¹⁾, Kongens ældste Datter og talt $\frac{1}{2}$ Time med hende, studeret hendes Physiognomi. Hun er en Engel af Forstand, Mildhed og Godhed. Det er min Overbevisning, at denne Prindsesse er alt, hvad vi behøver. Prindsen bør gifte sig og gifte sig snart, førend han af fysiske Aarsager falder paa Passioner, der aldrig kan andet end forstyrre. Ægteskabet vil formindske den alt for meget til det militære porterede Tilbøjelighed. Skal han gifte sig, bør han ej raadføre sig med nogen af de to cabalerende Intriganter, men med Bülow og sit Hjærte. Den Lykkelige, Valget falder paa, bør vide, hvem hun har at takke derfor, og bør gøre Bülows Konservation til sit Hovedøjemed. Og hvis det gik i Orden, hvor lykkelige var vi ikke, vi kunde brænde alle vore Bancosedler og blive en Nation igen. Prindsen maa ikke tale med sin Søster eller nogen af Statsraadet derom; ingen envoyé bør blandes i denne Sag. Jeg paatager mig at afgøre den med Grev Hertzberg. Fordømt være enhver egennyttig Tanke; jeg foragter af mit inderste Hjærte enhver Hensigt, som ikke paa det aller nøjeste stemmer med min Herres og mit Fødelands Vel.«

Om Bülow har givet Abildgaard dette Brev, er vel tvivlsomt, ellers var det næppe bevaret mellem Bülows Papirer. Det synes, som om Bülow har haft Indvendinger at gøre hertil. Maaske han har hentydet til Rygter, der var i Omløb om, at Prindsessen ikke var ægte Barn. Thi i et følgende Brev giver Lühe Bülow en med historiske Exempler belyst Forklaring paa, hvorfor Svaghed for en Kvinde ikke er saa stor en Ulykke for et Land. Nej, siger han, det er ikke Kongerne, men det er Ministrenes Underslæb, Nepotisme, deres private Hævn og skinsyge Vrede, der er Nationens Svøbe. Og han henviser til A. G. Moltke²⁾. De Penge denne fik, kom i Omløb, han byggede, han fremmede Kulturen og Kunsten og Staten tjente derved. »Hvis han havde grundet

¹⁾ Frederikke Charlotte (1767–1820) Datter af Frederik Wilhelm II af Preussen, g. 1791 m. Frederik, Hertug af York.

²⁾ Adam Gotlob Moltke, dansk Statsmand. Naar de private Arkivalia bliver tilgængelige for Forskningen, vil de utvivlsomt give betydelige Bidrag til denne højt-kultiverede Mæcens Virksomhed og hans store Fortjenester af Kunsten i Danmark i 18. Aarh.

en Kreditkasse, for at han selv og hans Venner kunde laane deraf, om han havde formet Finansprojekter, som var paa Grændsen til at bringe Landsdele til Revolte, om Industrien var dræbt ved hans Indflydelse, saa kunde man kalde ham en Svøbe for Landet«. Sin Bitterhed mod det herskende Parti i Danmark giver han Luft, efter at have talt om Preussens Rigdom og Styrke ved Forbundet med tyske Fyrster og sin Forbindelse med England og Holland, ved at sige, »her er de allerstørste Ministre kun Ministre, ikke som vore Ignoranter — Konger.«

I de følgende Breve holder Lühe Bülow underrettet om alt, hvad der foregaar ved Hoffet i Berlin; om de Hoffester, han har deltaget i, giver han interessante Beskrivelser. Om Kongens Forbindelse med Frk. v. Voss, den senere Baronesse v. Ingenheim, og hans Veninde Fru Rietz, med hvem han havde en Søn, der døde, og som Billedhuggeren Tassaert skal lave et prægtigt Monument for. Grev Hertzberg beklager sig over den danske Legation i Berlin, der i flere Aar har været uden Gesandt og styres af en Chargé d'affaires, der paa Grund af Sygdom ikke kan forlade sit Værelse. Hertzberg siger, at med Rüdinger¹⁾ kan han ikke forhandle paa Grund af dennes Sygdom og med Legationssekretairen Pehrson²⁾ heller ikke, for ikke at fornærme Rüdinger, og ingen af dem kommer nogensinde til Hoffet eller har Forbindelse med dette. Det vigtigste i disse Breve er vel nok Lühes og Hertzbergs Tilnærmelse og Forstaaelse angaaende en intimere Forbindelse mellem de to Hoffer og deres Projekter om, at Prindsen skal komme til Berlin til Manøvrerne. Hans detaillerede Beretning med Gengivelse af Replikkerne har aabenbart foruroliget den ængstelige og forsigtige Bülow, der maaske har frygtet, at Lühe var en for ivrig Diplomat, og at han havde for megen Tillid til Legationssekretair Pehrson, der senere viser sig ligesom Rüdinger at være et Kreatur af Numsen, Bernstorffs almægtige factotum.

Det er antagelig Bülows velkendte Forsigtighed, der bevirker, at Justitsraad Abildgaard og Kammerjunker Ludvig Brockenhuus, Bülows betroede Mænd, Juledag 1787 ankommer til Hamburg og er paa Vej til Berlin allerede næste Dag. Det er vel sagtens deres Opgave at lægge en Dæmper paa den ivrige Lühe, der snart forsikrer, at det er saa langt fra ham at ville kompromitere Kronprindsen hos Hertzberg, med hvem han nu kun taler i Abildgaards og Brockenhuus' Nærværelse og kun om Landbo eller lærde Sager. Forøvrigt er Prindsessens Stilling ikke rosenfarvet af Hensyn til Baronesse v. Ingenheim.

¹⁾ Kaptejn C. A. Rüdinger Chargé d'affaires i Berlin.

²⁾ J. Pehrson, Kancellist i det udenrigske Departement, midlertidig Legationssekretair i Berlin.

Samtidig med at Lühe skriver til Bülow, har Abildgaard til sin Broder Veterinairen i København skrevet et Brev, som begynder med en blid Irettesættelse, fordi denne har været saa uforsigtig at sige til Tjenestepigerne, at de kan være rolige for ham til April. Han forsikrer sin Broder, at han ikke siger andet til Pehrson end netop, hvad han vil have sagt igen. Han taler om Nationens Frihed, hvordan Frederik den Store istedetfor at forbyde Silke, selv fremmer Silkeavlen og fabrikkerer en Silke, der betales højere end den franske og italienske, og efter at have talt om Heste fortæller han, at der endnu ikke har været Tid til at se paa Duer, men han haaber at naa det. Med Hensyn til Lühe og Hertzberg kan Bülow være rolig, Lühe taler ikke med denne, uden at han er tilstede. Abildgaard har været inviteret hos Statsminister v. Heinitz og: »overalt, kan jeg som Broder sige Dig, uden at blive anset som forfængelig, at man gør mere ud af mig, end jeg tror at fortjene fra Talentets Side, saa jeg har Aarsag til at haabe, at dette mit korte Ophold kan have de ønskeligste Følger for mig. . . . I Dresden er jeg vis paa at fornøje mig ret godt, Grev Bose, som er min meget gode Ven, er der Oberhofmarskalk.«

I Slutningen af Januar 1788 har Lühe været hos Hertzberg, der beder ham lade Bülow opfordre Kronprindsen til at komme til Berlin for at se Manøvrerne. Lühe er bittert stemt mod de Mænd, der har delt Magten her i Landet, Numsen og det firhovede Møstingske Uhyre, Jesuiterne Carl af Hessen¹⁾, Lavater²⁾, Stolberg³⁾ og Reventlow⁴⁾. Fra Dresden fortsætter han Brevet og siger, at man i Berlin ikke vil have med Bernstorff at gøre eller hans Kreaturer. Han beklager Landboreformerne, som han mener er lagt i umodne og ubehændige Hænder, og siger, at saa maa vi hellere lægge Hænderne i Skødet, udtænke Nationaldragter, eller som General Huth (der kaldes chapeau sans tête) overlægge, hvordan vi bedst erobrer Skaane eller Hamburg eller med Schiffmann, Mösting, Vandall og Lindencrone filosofere over Danmarks Fortrin for Preussen og England.

Fra Dresden er Abildgaard og Brockenhuus rejste til Prag, og i Marts træffes Herrerne i Wien, hvor Lühe har været hos Kejseren og Erkehertug Franz. Abildgaard er, skriver Lühe, paa Veterinairskolen. D. 4. Marts skriver Lühe igen til Bülow et ivrigt Brev, glødende som hans Natur og varmtfølende Hjærte var, uden Hensyn til Sagen. Det

¹⁾ Carl Landgreve af Hessen-Cassel (1744—1836), Kronprindsens Onkel og fra 1790 hans Svigerfader.

²⁾ I. C. Lavater, tysk Forfatter (1741—1801) indbydes 1793 til København af Bernstorff.

³⁾ F. L. Stolberg (1750—1819) Overskænk og Vichhofmarskalk i Eutin, Digter, dansk Gesandt i Berlin 1789.

⁴⁾ C. D. Reventlow (1748—1827), Deputeret i Finanskollegiet.

er angaaende Prindsens Rejse til Norge. Reventlow skal ledsage denne. Altsaa skal han se Norge gennem »diese trûbe und deutsche Brille«. »Altsaa er der ingen ædel fædrelandsk Cicerone, født og opdragen mellem hine Bjerge, der kunde gøre ham bekendt med dette interessante Land. Man maatte have en tysk — og hvilken! — Læs, miu Ven, jeg besværges Dem, alt, hvad der er skrevet om Norges nuværende Forfatning, og tal saa meget som muligt med alle veltænkende Nordmænd, prøv, spørg, undersøg alt, hvad denne ærværdige og alt for lidt bekendte Nation vedrører, alt, hvad den ønsker og hvorover den har at klage. Læs Büsching, Pontoppidan, Fabricius o. s. v. Gaa til den ærværdige Nordmand Kammerherre Suhm¹⁾, lad ham nævne Dem Kilderne til den fuldstændige Kendskab til Norge, Navne paa lærde Embedsmænd, patriotiske Borgere og Bønder. Vind deres Tillid. Spørg Suhm, som man i Berlin, Dresden og Wien nævner med Ærefrygt, om hvem alle Lærde spørger, spørg ham om hans Fædrelands Trang og Saar . . .« Proprietairerne i Danmark tvinger Norge til at købe Korn til højst mulige Priser, hvilket medfører Nationalhad. Han kalder det for Landmændenes despotiske Monopol. I Holsten var alle skriftlige Memorialer og mundtlige Foredrag blevet ubesvarede. — Og husk en Statskalender. Paa Kongens Rejse i Holsten havde de ingen med og kaldte Kansler Eyben for Kammerherre — »tilgiv; men Folk, der i deres Provinds spiller en stor Rolle, krænkes let ved at tilsidesættes«. Lûhe ender sit Brev med at tale om den sjælefordærvende Omgang for Prindsen med Prinds Carl af Hessen.

I Wien besøgte Abildgaard Fyrst Kaunitz²⁾ og Casanova³⁾, som var Ven med denne. Brockenhuus og Abildgaard forlod Wien d. 30. Marts 1788 og rejste over Regensburg, Cassel, Göttingen og Hannover hjem.

Lûhe bliver tilbage i Wien og beklager sig for Bülow. Embedet i Neumünster kan han ikke leve af, saaledes som man har afkortet hans Gage. Secretair Pehrson i Berlin, opdager han, har narret ham; han var ikke paa hans Parti, men var Lokkedue for Numsen; dog det trøster ham, at baade Abildgaard og Brockenhuus har billiget hans Planer og forsvaret ham. Imidlertid glæder han sig over Naturens Herligheder paa en større Rejse rundt i Østrig-Ungarn, som han give en smuk og interessant Skildring af. Han foreslaar Bülow at opmuntre Ærgerrigheden hos Embedsmænd ved Springavancement og ved at trække dygtige Folk fra Norge og Holsten til Kancelliet og undgaa det Satrapregimente, vi lider under, og som er uden Kendskab til For-

¹⁾ P. F. Suhm (1728—98) Historiker, Kammerherre.

²⁾ Fyrst Kaunitz (1711—94) østrigsk Statsmand.

³⁾ Francesco Casanova (1727—1802) Maler.

holdene ude. Lühe har i lang Tid klaget over, at han ikke fik sin Gage tilsendt og har forgæves uden at faa Svar skrevet til Rentekammer og Finanskollegium. I Debr. 1788 skriver han til Brockenhuus, at han siden Paaske ingen Gage har faaet. »Hvad jeg blandt mine Effecter kunde sælge og pantsætte, er gjort. Man betjener sig af Kronprindsens Fraværelse for at ødelægge og vanære mig for Wien og alle Mennesker. »Alt hvad jeg kan tilføje og med foldede Hænder udbede mig fra dig, er det eneste, forsøm ingen Dag, ingen Time, bed Johan paa det ømmeste, at han endnu fra Norge foranlediger Betaling. Min Ven tro mig, jeg lider meget og ønskede, jeg ikke var født i det uheldige Danmark.«

I 1789 synes det, som om Bülow igen har opmuntret sin stakkels Forbundsfælle med Udsigten til en Gesandtskabspost. Men som Lühe bittert skriver, at uden Grev de Lückner »j'aurai été deshonoré dans un pays étranger par les faites d'une persecution aussi cruelle et aussi barbare. Quel avenir puisse je me promettre dans un pays et sous un Ministère, dont les membres s'avillissent eux-mêmes par des actions, aussi lâches et aussi injustes.«

I Wien har man gjort Lühe et Tilbud om at overtage Bestyrelsen over de reducerede Godser og Klosterejendomme, der er blevet Domainer og med en større Gage, end han kunde vente efter 20 Aars Tjeneste i Danmark. Men han spørger dog endnu en Gang, om han kan komme paa Vartpenge med en 1000 eller 800 Rdlr. om Aaret af Hensyn til hans Incompatibilitet med Hr. Owens. Bülows og Lühes gode Ven Amtmand Schilden har ogsaa expatrieret sig, det er det eneste Parti de kan tage, som ikke er dækkede af St. Esp(rit, s: Prins Carl) og hans Vinger. »Mon très cher ami je m'efforce de rire pour vous amuser pendant un instant, et j'aurai bien plus grand envie de pleurer.«

I Juni Maaned 1789 har Lühes Ven Grev v. Ugarte¹⁾, Præsident for Domænekommissionen, tilbudt ham Stillingen som Viceadministrator med Regeringsraads Karakter og 2000 Gylden om Aaret. Og i Løbet af en halv Time var det hele ordnet hos Kejseren. Omtrent samtidig fik Lühe Tilbud fra en Mand, der havde Løfte paa Amtet i Neumünster, og som gerne vilde betale ham for det; men »min Samvittighed sagde mig, det er Uret at sælge, hvad du efter faa Uger maa afgive for intet. Jeg skrev ham altsaa til, at jeg havde i Sinde at fordre min Afsked, at han skulde søge Amtet forinden Vacancen blev bekendtgjort. Jeg tabte derved et Par tusind Rixdaler, men vandt et roligere Sind, som er det bedste i Verden.«

Det sidste Brev, Lühe skriver til Abildgaard er fra September

¹⁾ Grev Alois Ugarte (1749—1817) Guvernør og Geheimeraad.

1789. »Hvad kunde De have mod min Forandring, da De ved, hvorledes alting staar hos os, at den hellige Johannes er ingen Ting mod den hellige Aand¹⁾. Nu faar jeg bestræbe mig for at være fornøjet og skødesløs, det bedste jeg kan, indtil at denne Livets korte Drøm er forsvunden.« Det eneste, som meget lidt gefaller mig, er, at der existerer ikke en eneste ordentlig skabt og veltegnat Kanariefugl her i Staden, meget mindre en sort trumpet. Til smukke Duer maa man i lige Maade lade sig Lysten forgaa her, vel spiser man dem, men intet Menneske skytter om at forædle Racerne og tvinge dem ved Kunst til at faa hvide Rumper, hvilket er et Bevis paa hvor sandselig og forædt man er, og hvor lidt man skønner paa Naturens Sjældenheder. Man finder det interessantere og nyttigere at slaas mod Tyrkerne; ikke min Mening, skønt jeg ex officio Skriv til mig og fortæl, hvorledes De har det, og om De har været lykkeligere med Deres Hække end ifjor og om De endelig haver tilvejebragt at faa Unger, som ligner Forældrene? Ikke politiske Nyheder, thi hvad kan De skrive, som kan forundre, meget mindre glæde mig. At de militæriske Øvelser vedvarer lige fuldt, efter at man har tvunget Danmark til ikke at føre Krig, er dog en meget hensigtsløs Tid og Penge forspildende Skrøbelighed, som ikke med Skin af Nødvendighed lader sig retfærdiggøre. Hvad gør den gode Johan (Bülow); han skriver ej mere, jeg venererer ham dog ikke mindre; han danser nok heller ej paa Roser. Jeg gaar næsten ikke mere i den saakaldte store Verden og har dannet mig en Cirkel af behagelige, muntre og instruerede Bekendte og smukke Koner, hvor jeg henbringer mine Aftninger. Om jeg en Gang igen kunde have den Fornøjelse at se Dem, men paa Charlottenborg; tillige vilde jeg kun se Dem, Peter (Abildgaard), Johan (Bülow) og Ludvig (Brockenhuus); ingen af de andre Ephemerider. — Forgæves Ønsker! — Disse Foraarsdage af mit Liv kommer aldrig tilbage.« — Han ender med at bede Abildgaard om hans Ossian i Maleri; Kobberstikket deraf har han haft, men en af hans bedste Venner har saa at sige med Vold taget det fra ham. Bülows Billede har han paa sin Kop til Erindring.

I Decbr. 1790 skriver Lühe til Brockenhuus et langt artigt fransk Brev og beklager sig over, at Abildgaard aldrig mere besvarer hans Breve. —

Lühe fortsatte i Østrig sine kulturelle Bestræbelser, han grundlagde Planteskoler og uddelte Frø gratis til Befolkningen for at udvikle Frugtavlen. I Wien udgav han 1800 en Hymne til Flora, der i

¹⁾ Hentydning til Prins Carl af Hessen.

1803 udkom i en bibliofil Udgave. Han døde 1801 som pensioneret Embedsmand.

Det politiske Forbund mellem Lühe, Abildgaard, Brockenhuus og Bülow sank sammen. I 1790 holdt Kronprindsen Bryllup med sin Kusine, en Datter af den af Vennerne forhadte Prinds Carl af Hessen, der var Spiritist og modtog Aabenbaringer af den hellige Aand. Bülow, der ikke formaaede at beskytte sine Venner, fik sin Afsked fra Hoffet 1793. Og Abildgaard har vel nok politisk set været ret vanskeligt stillet i de Aar, hvor han utvivlsomt har maattet krydse sig frem for meget smaa Sejl mod Vinden, der blæste fra en for ham lidet gunstig Side.

Medens den nyere Litteratur har bragt saa mange Oplysninger om de Folk, der var Abildgaards og Bülows Modstandere og som navnlig synes at have beskyttet Digtetekunsten; har den ikke beriget os med tilsvarende Oplysninger om det gamle danske Parti i Landet, der i Modsætning til Digterne har villet fortsætte de gamle danske Traditioner i Kunsten og ikke har villet modtage den Paavirkning fra Syd, som Digtetekunsten i højere Grad gjorde sig afhængig af. Alt tyder paa at Maler- og Billedhuggerkunsten herhjemme har staaet de Guldbergske Traditioner og Bülow nær og med denne sidste mistet sin betydeligste Støtte hos Magthaverne.

Det er bekendt, at Aarene omkring Aarhundredskiftet var meget lidt gunstige for Kunsten. En stor Kvantitet af den besørgedes i de Aar af en Række broderende Damer, der blev Medlemmer af Akademiet og hvis Broderier, med al Respekt for Damerne, ikke tilførte Kunsten Værdier. Abildgaard siger bittert: at gøre Kunsten til Næringsvej i Danmark er omtrent det samme som at gøre Navigation til Næringsvej i Tibet. Den kommende Tid havde ingen Interesse af en Udvikling paa Grundlag af 18. Aarh.s Traditioner her i Landet. Den er en germansk nordisk national Reaktion mod det 18. Aarh.s romanske Paavirkning. Dette Aarhundredes Kunst skulde glemmes og forsvinde og erstattes af kristelig Naturfølelse og Romantik paa nationalt Grundlag. Det er intet Under, at den kommende Tid dømte Abildgaard til at være en Kunstner »invita Minerva«.

Fig. 1.

En dobbelt signeret Eckernførde-fajanse.

Af Thor B. Kielland.

Det nationalhistoriske Museum paa Fredriksborg erhvervede 1915—16 et thebord med en usædvanlig smuk fajanseplate (B. 2280) fig. 1. Platen, der maaler $54,2 \times 42,1$ cm., er dækket av en smuk og varm, jevnt hvit glasur¹⁾. Den er prydet med en stor svellende fuld blomsterkurv, omgitt av en overdaadig rik ramme av festlig rocailleverk. Denne er istrød med graciøse blomster, og i det ene hjørne øverst til venstre har maleren med stort raffinement spændt ut en spindelvævs spinkle traade mellem et par tunge rocaillesving. Farvene er holdt i skjære lyse toner: grønt, violet og gult, avskygget i brunt og med milde blaa og enkelte kraftige jernrøde islag.

Selv paa illustrationen er det ikke vanskelig at se, at blomstene og rocailleverket ikke kan være malt av samme mand. Kurven og blomstene er større, bredere og luftigere malet end rammen. Rocailleverket er tettere, tyngre og har likesom mere av rokokoens kraft og ilterhet i sig.

¹⁾ Platen er brusten men godt restaureret.

Om rammens blomster skyldes rocaillemaleren eller skriver sig fra blomstermalerens pensel lar sig vanskelig avgjøre. Jeg skulde nærmest tro, de har sat paa nogen hver. — At der ogsaa virkelig har været to malere i arbeide gir signaaturene os grei besked om. Under blomsterkurven staar *Zopff* og mellem rocailleverket findes foruten fabrikeerens, stedets og direktørens ogsaa den kjendte maler Abraham Leihammers navnetræk

O: Eckernförde · Buchwald · Leihamer 17c

Platens herkomst er saaledes klar og tydelig nok. Den er fremstillet paa Johan Nicolai Ottes fajansefabrik under Eckernfördeperioden.

Fabrikken der var anlagt 1758 hadde oprindelig sit sæte paa Ottes gods Criseby, men flyttedes 1764 til Eckernförde by. 1766 blev der tilstaat fabrikken privilegium og andre begunstigelser, og da den et aar efter sammen med en anden av familien Ottes mange industrielle virksomheter gik over til et aktieselskap, tok kongen Christian VII 3 Aktier. Til trods for kongens interesse syntes fabrikken ikke at trives og forgjæves søkte Otte, der ved aktieselskapets ophør 1771 hadde kjøpt bygningene tilbake, at bringe den paa fote igjen. 1785 blev fabrikkbygningene tat i bruk av »Christians Pleiehus«¹⁾. Fabrikkens korte blomstringsperiode falder i 1760-aarene, medens bl. a. den kjendte og dygtige tysker Johan Buchwald var dens direktør og modellør (mellem 1765—68) og Abraham Leihammer dens maler (indtil 1768). Buchwald, der før hadde været ansat ved forskjellige tyske og svenske fabrikker, arbeidet senere sammen med Leihammer ved flere av de Slesvig-holsteinske manufakturur og fik stor betydning for deres opkomst. Han kom til Eckernförde fra Marieberg, mens Leihammer synes at ha virket allerede i Criseby. Hvorfra og naar maleren Zopff er kommet til Eckernförde vites ikke. Efter navnet at dømme maa han ha været tysker og det er forøvrig, mig bekjendt, første gang hans navn er iagtat paa Eckernförde fajanser.

At finde 2 malere beskjøftiget paa samme stykke fajanse forekommer ellers meget sjeldent. Og det er i dette tilfælde saameget desto merkeligere som Leihammer, saavidt man kan se av hans øvrige arbeider, selv har været en meget dygtig blomstermaler, skjønt figurmaleriet nok var hans egentlige specialitet. Platens lyse farveskala er ogsaa temmelig enestaaende i fabrikkens produktion. Der anvendtes nemlig i almindelighet en kraftig polycromi.

¹⁾ Se om fabrikkens historie: I. Brinchmann: Führer durch das Hamburgische Museum für Kunst und Gewerbe, Frohne: Danske Fajanser, T. Kielland: Utländska Fajanser i Nordiska Museet.

Signaturens aarstal er meget utvasket og utydelig, især det sidste tal; men det kan maaske læses som 1767. I alle tilfælde avgrænser Buchwald og Leihammers navne platen tilblivelsestid mellem aarene 1765 og 68 — fabrikkens blomstringstid.

At dette er et særlig forsiggjort og kostbart stykke er tydelig nok. Desværre kjender jeg ingen prisfortegnelser over Eckernførdefabrik- kens produkter, men til sammenligning kan anføres, at Østerbro- fabrikken i Kjøbenhavn i 1767 (altsaa samtidig med platen) averterer thebords plater med blaa dekor tilsalgs efter størrelsen fra 8—16 Rdlr. stk. Senere falbydes ogsaa plater til 20 rdlr.

Hvad der gør Eckernførdeplaten end mere værdifuld er dens originale montering: et litet elegant rokokobord med smukt krummede ben og rocaillerelieffer paa sørgene (br. 74 cm.), fig. 2. Nu er bor- det umalt kun med et lag blank fernis, men at dømme efter de for- holdsviis tarvelige materialer, bøk og furu og efter den temmelig grove overfladebehandling skulde jeg tro, det oprindeligt har været hvidmalet med forgyldt eller blaa dekor. Et utstyr de fleste theborde har hat, hvis de da ikke var helt forgyldte, røde, blaa eller grønmalte. Polerte theborde av finere træslag eller med valnøtlinér er meget sjeldne.

Der kan ellers ikke være nogen tvil om, at monteringen er utført i Danmark, og det saa meget mindre, som bordet efter de oplysninger Fredriksborgmuseet har indhentet, like fra sin tilblivelsestid synes at ha tilhørt den samme danske adelsfamilie.

Fig. 2.

Breve fra A. de Saint-Aubain.

Nedenstaaende Breve fra »Carl Bernhard« er rettede til Jacob Riise (1791—1872), der i en Aarrække var Amanuensis ved det Store Kongelige Bibliothek, fik Titel af Kammersekretær og fra 1829 levede som Antikvarboghandler og Lejebibliotheksejer og Oversætter bl. a. af Coopers Romaner; tillige var han en flittig Medarbejder ved sin mere bekendte Broders Johan Christian Riises »Archiv for Historie og Geographie«. Brevene er nedskrevne et Aar før Carl Bernhards Forfatterdebut (»Et Aar i Kiøbenhavn«) 1834; de meddeles væsentlig af Hensyn til de deri givne Interiører fra Borreby og Frederiksborg Slot, men er tillige oplysende for Saint-Aubains første litterære Virksomhed, der var knyttet til det af Riise udgivne »Archiv for Morskabslæsning«, hvori han ønskede de i Tekstene nævnte originale Noveller og Oversættelser optagne; Brevene vidner om de trange Kaar, hvori han og Moderen, Datteren af den engang rige Købmand Buntzen befandt sig Schwanenflügels Biografi af Carl Bernhard er paa dette som paa mange andre Punkter ufyldstgørende.

I.

Kjøbenhavn d. 20. Octbr. 1833.

Det gaaer desværre ikke mig
Som Baggesen i Paradiset,
Og hvad han ønsker, hader jeg,
Fordi jeg daglig føler Riset.
Det kan mig aldrig falde ind
At ønske mig en Skrædderregning,
" "En ganske klein, men uqvitteert," "
Sligt har mig alt for tit geneert,
Og skal jeg troe Papirets Tegning
Har jeg en saadan, som er trind.
Jeg heller ei behøver at
begræde, at jeg ikke plages
Af Nærings sorg og Løgteskat

Og al den Viderværdighed, som smages
 Aar ud og Aar ind, ved Flyttedages
 Fordømte Satans Hurlumhei.
 Hvis kun et Handelshuus jeg vidste,
 Som handlede paa Himmerig —
 (Det træffer saa ulykkelig,
 At Helved alle har paa Liste,
 Mens Intet staaer i Connectioner
 Til paradisiske Personer) —
 Jeg vistnok mig betænkte ikke,
 Men vilde flux min Conto skikke
 Til Baggesen ad denne Vei,
 For at med Eet jeg kunde stoppe
 den Mangel, som han har deroppe,
 En Mangel — tænk! — paa Creditorer,
 Som man henede ikke sporer,
 Og som jeg knap kan fatte ret,
 Jeg arme Stymper, hvis Huusholdning
 Er *vistnok* overmaade slet
 Og *sikkerlig* til Kummings Voldning.
 Men da Passagen stoppet er
 Til Himmerig, — (som den desværre
 Har været længe alt, min Herre,
 Hvad man hos Holberg læser klart
 Om Paradisets sjeldne Fart;) —
 Og da jeg endnu ikke seer
 En gyldig Grund for mig, at vende
 — Som man kan altid gøre jo —
 Til Helved mig, — den anden Ende —,
 Hvis Porte, skal man Rygtet troe,
 Staae aabnede paa vide Vægge
 Til Letning for Trafik og Handel
 Hvorfor man ei vil Hindring lægge:
 Og da jeg praler af, min Vandel
 Har altid været maadelig, —
 — (Juste milieu! Ei resikere!
 Beati medium tenuere!) —
 Jeg finder det meer raadelig
 At vende mig til Dem, som har
 Forleden lovet mig, min Faer,
 De vilde tænke med en Tanke,
 Der var contant, paa mig, som er

bestædt i Nød og Knibe hver
en Dag, jeg maa paa Jorden vanke,
Men da der gives Dage, som
Meer end gemeenlig pinetrange
bestemt fra selve Fanden kom
Og som desværre ere mange; —
(Af de trehundrede og fem
Og tredsindstyve, som man tæller
I Aarets Løb, jeg regner dem
Som jeg saae spændte ud langt heller
Af Almanakken, Ven, til tre
Multipliceret med Hundrede,) —
En saadan Satans Dag vil komme
I denne Uge heel bestemt,
Og hvad jeg aldrig før var klemt,
Jeg bliver det, før den er omme.
Ja, for at tale uden Kruus
Og uden Omsvøb, Torsdag Morgen,
Omtrentlig henved Klokkeren ti,
Jeg vilde være ilde borgen,
Maaskee for Panten ud ei frie
Hvis ei jeg skaffer i mit Huus
En Hoben Mynt, som skal klarere
En Vexel, der er falden for
Og som kan ikke vente meere,
Da den er gjort paa Æresord.
Og, da i »tætte Eskadroner,«
Ulykker altid trækker op,
Og styrter sig paa vores Krop
Som Cimbrer, ak og som Teutoner,
Da til min Sorgs Fuldstændighed,
Ifald De vil, kan gjerne regne
At det er kjøligt allevegne
Og at mit Brænde rent gik med
I Kjøkkenet i denne Somner,
Saa at jeg eier intet nu,
Men tænke maa med Angst og Gru
Med Bævelse og Skræk og Gysning
Men frem for Alt med megen Frysning
Paa Vintren, som desværre kommer.
Hvis De vil regne ud i Ho'det,
Hvad Facit, dette Stykke gi'er,

Som jeg har opsat her, det bli'er
 Misère ouverte bestemt, og Modet
 Maa synke fra sin rette Plads,
 Bestandig nedad gennem Buxen,
 Saa at tilsidst det lander moxen
 I Gadens sølede Morads,
 Ifald det kaldes kan en Landing,
 Hvad meget meere er en Stranding
 I Søleførets vaade Vanding —

Jeg haaber, De tilgive vil
 Min Vrøvl, mere end tilbørligt,
 Min Manen og mit Brev dertil,
 Og at det dernæst er Dem gjørligt
 Af fylde op en dristig Bøn,
 Hvormed jeg egentlig mig skammer
 Og som jeg gør til Dem i Løn
 I Haab, den Ingen faaer at vide.
 Men da mig Fanden vist annammer,
 Ifald De hjælper ei itide,
 Det maa undskylde mig, at her
 Cathégorien dennesinde
 Den samme, som den nøgne Qvinde
 I fordums Dage lærte spinde,
 Til Punkt som og til Prikke er;
 Det er den samme Nød, kort sagt,
 Hvis Stemme saa almægtigt byder
 At alle Love ned den bryder,
 Den samme Nød, *saa* vel ved Magt
 Som jeg paa mine Knæe er bragt,
 Hvorover en af disse Dage
 I Vimmelskiftets gule Gaard
 Jeg mundtligt meer mig skal beklage
 Naar jeg hos Dem ved Pulten staaer.

Hengivnest

A. de Saint Aubain.

S. T.

H. Kammersecretair J. Riise,

Vimmelskiftet No. 137.

L. B.

Kaj Lykkes Drejerkammer.

Af M. Mackeprang.

Efter Kaj Lykkes Domfældelse og Henrettelse in effigie nedsatte Regeringen en Kommission, der af hans beslaglagte Godser skulde gøre Udlæg til hans talrige Kreditorer. Kommissionens Arkiv er endnu bevaret (Vejled. Arkivregistraturer II S. 42), og de talrige Regninger og Inventarer, der derved er levnet os, fortjente engang at tages op til samlet Behandling, saavist som det gennem dem vil være muligt at tegne et Billede af en Storadelsmands Levevis i Adelsvældens sidste Dage. Her skal blot et enkelt Træk fremdrages.

Bl. a. gennem Bering Liisbergs Bog om Kunstkamret er det velkendt, at vore Konger i 16.—17. Aarh. og for den Sags Skyld endnu senere interessede sig for og personlig beskæftigede sig med Drejerkunsten. Drejerkamret, hvoraf Kunstkamret udviklede sig, var saa at sige det intimeste Rum paa Renæssancens Slotte, og ikke for intet bar det paa Københavns Slot det betegnende Navn »Himmerig«¹⁾). Intet var da naturligere, end at dette Liebhabereri bredte sig ned efter og ogsaa optoges af en Mand, der, idet mindste hvad det Ydre angaar, maa betragtes som staaende fuldstændig paa Højde med sin Tids Ypperste. Gennem en Memorial, Kaj Lykke 1656 udstedte til sin senere Banemand. Fogeden Peder Børtning paa Rantzausholm, ved vi, at han havde en Bøsemager i sit Sold, og at der paa Rantzausholm fandtes et Snedkerværksted²⁾). Men ogsaa en »Hofdrejer« har han haft i Sinde at skaffe sig, thi d. 26. November 1652 udstedte han en Erklæring om at have accorderet med sin »Tjener« Peder Jensen »hannem at lade lære Drejer Handtværket, som det sig bør, hos Jørgen Been, Drejer i Odense«, paa Kajs Bekostning. Til Gengæld skulde han tjene ham i 4 Aar for 30 Rdlr. og en Klædning i Aarsløn, men hvis han vilde »forandre sig« og nedsætte sig paa Godset, skulde han have en god Gaard, fri for Ægt og Arbejde, Skyld og Landgilde³⁾). Kaj

¹⁾ Kunstammeret S. 10.

²⁾ Chr. Bruun, Kaj Lykke S. 21.

³⁾ Kommis. Arkiv Pk. II C. Nr. 212.

maa aabenbart have været en forudseende Herre, thi allerede i 1656, endnu før Læretiden og de 4 Aars Tjenestetid var tilende, fik hans »Tjenere« Peder Jensen og Catrine Mikkelsdatter d. 9. Marts Fribrev paa en Gaard i Nybo ved Brændegaard. Catrine Per Bildhuggers, som hun senere kaldes, var en af de fyenske Skønheder, Kaj Lykke skænkede sin Gunst, og i hvor høj Grad Giftermaalet har været et Inklinationsparti faar staa hen! Ved Fribrevets Udstedelse var Parret endnu ikke gift, og Brylluppet, hvortil den galante Godsherre anskaffede Brudesengen, fandt først Sted et Aars Tid efter¹).

En Drejerbænk fandtes der imidlertid paa Rantzausholm, selv efter at Peder Jensen Drejer, som hans senere Navn var, havde forladt Gaarden. Derom vidner nedenstaaende, ligeledes fra Kommissionens Arkiv (Pakke II C. Nr. 385) hentede Aktstykker, der samtidig fortæller om den belevne Adelsmands Galanteri mod Dronningen.

Gunstige velb. og højtærede Herrer og Commissarier.

Deres velb. og Højvisheder haver jeg underskrevne paa det underdanigste at andrage, det jeg Anno 1656 var efter Key Lyckis Begæring overrejt til Fyen om et Billedsnider Drejetøj at forfærdige, som han samme Tid foræret til vores allernaadigste Dronning, hvorfors han blev mig skyldig for mit Arbejd med Skiver, Jern, Sakser og anden Behøring paa samme Drejetøj saavel som det store Drejetøj over Brøggeret 360 Rigsdaler og en ny Kjol. Og eftersom jeg hidindtil haver været forhindret hos Graf Steenboch udi Skaane, saa jeg mit eget »Werff« herhjemme haver maat forsømme, hvilket haver fraholt denne min Fordring fører at anbringe, hvorfors jeg underdanigst af de gunstige Herrer begærer, de denne min retmæssige Fordring til det beste ville forfremme og mig til min Betaling forhjælpe, eftersom jeg den ved nøjagtig Vidnesbyrd, som er velagte Peter Børtning og Søren Jensen vil og kan bevise denne min retmæssige Krav rigtig at være. Ervarter herpaa I gunstige Herrer gode Resolution og forbliver alle Eders underdanigste Tjener.

Signatum Kiøbenhaffn den 20. Juni Anno 1662.

Hans Dreier.

Egen Hand.

Jeg underskrevne kendes, at det er mig udi al Sandhed vitterligt, Key Løche blev denne Hans Dreier skyldig baade for det Drejetøj, som blev foræret vores allernaadigste Dronning, saavel som for det store Drejetøj, som Rigsadmiral Wrangel borttog.

P. Børtningh.

¹ Se om hele denne Sag Rasmussen Søkilde i Hist. Tidsskrift 5. R. II, 237—38.

I Margenen er udfor Fordringens Beløb skrevet:

For denne Kjol gøres hannem godt 40 Rigsdaler.

Bag paa noteret: Denne Fordring er fornøjet paa hans K. M. Vegne af os underskrevne Commissarier af Keyes fradømte Formue.

W. Lange.

Noget nærmere om Hans Drejer kendes forøvrigt ikke. Det kan af gode Grunde ikke være »Holckenhavnsmeesteren«, Billedsnideren Hans Dreier; thi han døde allerede 1653¹⁾. Og hvorvidt han er identisk med en Hans Dreyer, der i 1642 optoges i »Danske Kompagni« (Skydebroderselskabet) i København, hvor han 1645 opføres som boende paa Amagertorv²⁾, er sikkert ogsaa meget problematisk, bl. a. af den Grund, at Efternavnet jo ligesaa godt kan være et Slægts- som et Professionsnavn. En Mester i sit Fag maa han dog have været, siden han ikke blot blev betroet til at lave et »Billedsniderdrejertøj« til Hendes Majestæt, men ogsaa toges i Tjeneste af »Graf Steenboch udi Skaane«, utvivlsomt Generalguvernøren, Grev Gustav Otto Stenbock, der efter Karl Gustavs Fredsbrud fik Herregaarden Marsvinsholm og senere — dog først efter denne Tid — som den største Fordringshaver efter Iver Krabbes Død overtog Krabbernes gamle Sædegaard Vegholm³⁾.

Selve Drejertøjet blev jo efter Peder Børtings Erklæring »borttaget« af Rigsadmiral Wrangel, og der var saaledes en Mulighed for, at det endnu kunde findes mellem Rigsadmiralens talrige andre danske »Erindringer« paa Skokloster. Efter hvad Samlingens grundige Kender, Intendenten ved Livrustkamret, Friherre Rudolf Cederström godhedsfuldt har meddelt mig, er dette dog ikke Tilfældet. Ingen af de Drejerbænke, der nu opbevares paa Skokloster, kan være Kaj Lykkes. Derimod rummer Samlingen forskelligt andet Værktøj fra danske Kunstkamre, saaledes en Del Stykker med Walkendorfernes Vaaben, og et helt Sæt, hvis Elfenbensskafter er prydede med et Skjold hvori en Lilje og Bogstaverne S. B., der af Cederström utvivlsomt rigtig tydes som Rentemesteren Sivert Becks Navn.

¹⁾ Fra Arkiv og Museum V 358 f.

²⁾ Kbh. Dipl. VI, 60 og 234. Sammen med ham nævnes begge Gange en Mourids Dreyer, vel en Broder.

³⁾ Fabricius Skaane, I, 86 II, 75.

Fig. 1. Det saakaldte Portræt af Hr. Hans Lindenov († 1659).

Portraithistoriske Bemærkninger til nogle Lindenov-Portraiter.

Af **Otto Andrup.**

Det er en gammel Sandhed, at et Menneskes Karakter præger hans Ansigtstræk; den, der interesserer sig for Portraiter, maa ofte erkende Rigtigheden deraf. Saa meget desto forunderligere virker det, naar Malerier, der gør et sympatetisk og harmonisk Indtryk, viser sig at forestille Personer, hvis Raahed og Lidenskabelighed har forarget baade Samtiden og Efterslægten.

Ingen af Christian IV's Svigersønner var Dydsmønstre; Griskhed og Nydelsessyge er de mildeste Ord, man kan bruge om deres Karakterfejl, og selvom der baade hos Corfitz Ulfeld og Hannibal Sehested findes forsonende Træk i deres ubestridelige diplomatiske Dygtighed, concrete politiske Sans og rige Initiativ, er de dog typiske Repræsentanter for en Epoke, hvor den indre Disciplin og den personlige Kontrol var brudt. Men ingen af dem gør paa den historiske Betragter et saa utiltalende Indtryk som Hr. Hans Lindenov til Iversnæs (1616—59). Ubetydelig, ondsindet og misundelig i sin politiske Færd, brutal og skamløs i sit private Liv, har han altid staaet som Exemplet paa, hvilket Lavmaal en dansk Rigsraad fra den Tid kunde udfylde.

Men hvor mærkeligt virker det da ikke, naar man ser det over-

leverede Portrait af ham (Fig. 1). Det findes sammen med et Pendantbillede af Hustruen (Fig. 2) paa Wedellsborg, er gengivet mange Steder¹⁾ og blev kopieret af A. Dorph til Frederiksborg.

Denne Fremstilling lader ingen ane en saa lavtsindet og brutal Karakter; der er noget elegant, næsten spirituelt over dette Portræt. Spørgsmaalet bliver da, med hvilken Ret det henføres til ham. Alle-rede tidligere er der af Dr. F. Beckett rejst Indsigelse derimod²⁾. Manden paa Portraitet bærer et Kostume, som ellers først kendes her i

Fig. 2. Det saakaldte Portrait af Grevinde Elisabeth Augusta, Hr. Hans Lindenovs Hustru. c. 1670.

Fig. 3. Grevinde Christiane Sophie Sehested, Grev Wilhelm Frederik Wedell til Wedellsborgs Hustru. Malet c. 1660.

Landet c. 1665 (Manderup Brahes Portrait fra c. 1666); Damen paa Pendantbilledet har ligeledes en Frisure fra efter 1665, hvilket da tidligst kan være disse Billeders Tilblivelsestid; antagelig er de dog først malede c. 1670. Men da Hans Lindenov afgik ved Døden 1659, er det i Virkeligheden udelukket, at det forestiller ham.

Wedellsborg ejer desuden et Billede af Hannibal Sehesteds Svigersøn, Grev W. F. Wedell i hans senere Aar³⁾. Ligheden med det omtalte Billede er umiskendelig. Antager man da, at det ovennævnte Portrait forestiller denne, passer ogsaa Kostumet og Personens Alder, og Kontraproven med Pendantbilledet bekræfter til fulde denne Løsning, idet Da-

¹⁾ E. F. S. Lund: Danske malede Portraiter 1—2—15. Danmarks Adelsaarbog XXVII, S. 270.

²⁾ Bricka: Biografisk Lexikon, Bd. XIX pag. 232.

³⁾ Lund: Danske malede Portraiter 1—2—16.

men i udpræget Grad ligner Christiane Sophie Sehested, Grev Wedells Hustru (Fig. 3)¹⁾. Det kan derfor betragtes som givet, at de omtalte Portraiter *ikke* forestiller Hr. Hans Lindenov og Grevinde Elisabeth Augusta, men Grev Wilhelm Frederik Wedell til Wedellsborg (1640—1706) og hans Grevinde Christiane Sophie Sehested (1644—1693).

Et originalt Billede af Hr. Hans Lindenov findes derimod paa Gaunø (Nr. 470), et Grisaillemaleri af Abr. Wuchters (Fig. 4), og det viser et Fysiognomi, som ikke gør Karakteristikken til skamme, hvad Ubehagelighed og Stupiditet angaar. Det paamaalede Navn skriver sig ganske vist fra Midten af 18. Aarh., da det tilhørte den bekendte Samler Klevenfeldt (Auktionskataloget Nr. 101), men der er ingen som helst Grund til at tvivle om dets Rigtighed.

Og med dette Billede med dets udprægede Ansigt i Erindringen bliver det maa-ske muligt at bestemme et andet hidtil unavngivet Portrait. Paa Gisselfeld hænger Billedet af en ung Pige, der staar ved et Bord med Blomster (Fig. 5). Fra hendes Haand, der holder en Blomsterkrans, som er ved at blive bundet, hænger et rødt Baand ned; Portraitet er i den lokale Tradition efter den rette romantiske Opskrift blevet til Billedet af en ung Pige, som tog Livet af sig, da hun ikke kunde faa den, hun elskede; man kan se Blodstrømmen (det røde Baand) fra hendes Fingre.

Fig. 4. Hr. Hans Johansen Lindenov († 1659).

¹⁾ Der er og har altid været noget fejlagtigt ved Traditionen over Wedellsborg Portraiterne. Lund taler (loc. cit.) om to Knæstykker af Christiane Sophie Sehested, det ene som ung Pige (Fig. 3), det andet som ældre med en lille Hund, kun det første er gengivet. Disse Billeder blev imidlertid c. 1770 kopierede til Grev Otto Thott paa Gaunø, og fik da Paaskrifter, det ældre som Datteren, Christiane Sophie Sehested, det yngre som Moderen, Christiane, Hannibal Sehesteds Frue. Dette er naturligvis meningsløst, da de er udførte paa omtrent samme Tid. Betegnelserne er sikkert ombyttede. Man tør saaledes antage, at det ældste af de af Lund beskrevne Portraiter forestiller Moderen (jfr. Gaunø Katalogen Nr. 289 og 601).

Midt i forrige Aarhundrede¹⁾ gik Billedet dog under Navnet: formentlig Christence Lykke, den bekendte Kai Lykke til Gisselfelds Søster. Da Billedet imidlertid viser en ganske ung Pige (c. 10 Aar) og efter Kostumet maa være malet c. 1660, kan det ikke være hende, da hun blev født 1637. Ligheden med ovenanførte Maleri af Hr. Hans Lindenov, gør det imidlertid Umagen værd at undersøge, om det kan være en Slægtning af denne. Hans Datter var den senere saa berygtede Sophie Amalie Lindenov (1649—81), Just Høegs Forlovede,

Fig. 5 Formentlig Sophie Amalie Lindenov.

senere fra 1674 Claus Daas Ægteviv, indtil hun 1678 antagelig lod ham skyde; denne løsslupne og lidenskabelige Kvinde har endnu i vor Tid kunnet interessere Forfatterne. At det ikke gik hende helt galt, skyldtes to Omstændigheder, dels hendes Slægtskab med Kongehuset (hun og Kongen var Næstsøskendebørn), dels hendes Forudseenhed, idet hun lod sine store Godser oprette til et Baroni 1681 og traf den Bestemmelse, at dette efter hendes barnløse Død skulde overgaa til Kongens Søn Christian Gyldenløve, før de hjemfaldt til Kronen. Paa den Vis blev Slægten Danne-skiold Baroner til Lindenborg; men under det 18. Aar-

hundredes første Halvdel, denne for den Danneskioldske Slægt saa skæbnsvangre Tid blev Baroniet, som saa mange andre af dens Ejendomme, solgt til Grev Adam Gottlob Moltke. En Synsforretning fra Lindenborg kort før Salget beretter, at paa Hovedbygningen var der ikke andet end et Ungdomsportrait af Sophie Amalie Lindenov. Det er da formentlig dette Billede, som er overført til Gisselfeld. At det ikke fra gammel Tid kan have hængt paa denne Gaard — hvad det, hvis det var Kai Lykkes Søster, vel maatte gøre, — kan man se deraf, at det ikke findes nævnt i Registreringerne og Auktionsforretningen paa Gisselfeld efter hendes Høje Naades Død 1756. — Derimod er Billedet forsvundet fra Lindenborg.

²⁾ Rasmussen; Gisselfeld S. 331.

Vi ved altsaa, at Grev Fr. C. Danneskiold († 1778), som interesserede sig stærkt for Portraiter, har ejet et Billede af Sophie Amalie Lindenov som ung; hvorimod et ubekendt Portrait, hvis Alder og Udseende passer paa hende, formentlig i hans Tid er kommet til Gisselfeld. Der er da en overvejende Sandsynlighed for, at dette er Billedet fra Lindenberg, og at vi deri har det eneste hidtil kendte Portrait af denne meget omtalte Person.

Endnu en Fejltagelse med et Lindenovportrait maa omtales. Paa Gaunø hænger iblandt Kopi-erne to Portraiter af Hr. Hans Lindenovs Bedsteforældre Hans Johansen Lindenov (1542—96) og Margrethe Rosenkrantz (1552—1635) (Nr. 469 og 570). Det ene (Fig. 6) er offentliggjort i Danmarks Adelsaarbog Nr. XIX S. 278, men under Navnet Hr. Hans Johansen Lindenov »den Rige« (1573—1642), den fornævntes Søn og Faderen til Christian IV's Svigersøn af samme Navn. Da Billedet forestiller en gammel Mand og efter Kostumet maa være malet før 1600, er det hævet over enhver Tvivl, at Betegnelsen i Adelsaarbogen er fejlagtig; det er i Virkeligheden, som ellers antaget, den ældste Hans Lindenov, som er afbildet.

Fig. 6. Hans Johansen Lindenov († 1596).

Disse Linjer viser tilstrækkeligt, hvor varsomt man skal støtte sig til en lokal Tradition om gamle Billeder. Hvor meget vilde ikke for Eftertiden være vundet i historisk Sikkerhed, om man nu, ligesom i de ældste Tider, mærkede Billederne med Vaaben eller Bomærke paa Forsiden og med tydelige Navnebogstaver paa Bagsiden af Lærredet.

Topografisk-antikvariske Indberetninger fra Nyborg Amt,

indsendte til Amtmanden 1743.

Meddelt af **Louis Bobé.**

(Sluttet.)

E. S. v. Holsten,

Etats-Raad og Lands Dommer.

Efterretning om Arreskov, Gielskov og Nybølle Gaard.

Fortegnelse paa det ieg har observeret at svare til de mig af Høyædle og Velbaarne Hr. Conferentz-Raad tilsendte Qvestioner saavidt mine Gaarder betreffen.

3. Arreschou har meere Ployeland end Enge og Moeser, ald Jorden ved Gaarden kand bruges undtagen en stor Lykke, som bestaar af Biere og Dale, hvorudi der tilforn haver været saet over 40 Tdr. Korn, men nu ligger udyrket fordi Bregne har taget overhaand, som gjør Jorden gandske ufrugtbar, som i sig selv er sandet. Gielschou har ogsaa meere Ployeland end Engbond. — Nøbbøllegaard har efter sin Størrelse meere Engbond end Ployeland.

5. Ved Arreschou saaes Rug, Byg og Haure, der kand sælges meere og mindre ligesom Gud giver Vext, dog er Arreschou kuns en liden Gaard i Avling. — Ved Gielschou saaes Rug, Haure, Boghvede og Erter, hvilken en Gaard er dobbelt saa stor udi Aulingen som Arreschou. — Ved Nøbbøllegaard saaes Rug, Haure og Boghvede, hvor der falder god reen Rug, fordi der er sandet Jord, dog ikke i større Mængde end at det kand fortæres ved Stædet, saasom det er en liden Avlsgaard.

6. Ved Arreschou, Gielschou og Nøbbøllegaard bestaaer Frugthaverne af Æble-, Pære-, Blomme- og Kirsebærtræer, som bliver anvendt til Husholdningen, uden naar Gud særdeeles velsigner, da nogle Tdr. Frugt kand sælges.

8. Ved Arreschou er en Dyrehauge, hvorudi der findes ingen Dyr uden de som undertiiden streifer over fra Brahetrolleborg Skove.

9. Ved mine Gaarder har ieg til Dato ingen Stutterie holdet til at bortsælge, saasom ieg nylig har antaget Godserne.

10. Ved Gaarden er nogen smaae Biehauger, hvoraf der kand have Honning og Vox til Huusholdningen.

12. Det Vildt, som fanges ved Gaarden af fireføddet Dyr, ere Raadyr som streifer igiennem, Harer, Ræve, Oddere, Maare; af Fuglevildt: Ender, Agerhøns, Bekasiner, Valdsnepper, Ringelduer og andre Skovduer.

13. Af tamme Creaturer er Hæste og Kiør, Faar, Giæs, Høns, Ender.

15. Her omkring er ingen Miile Pæle.

16. Vinden, som meest graserer her i Landet, er Vesten Vind. Naar der om Foraaret indtreffer en stærk Nordost, tager Frugttræerne saavel som Olden stor Skade, som vi nu i nogle Aar have haft Prøver paa, da Foraaret har været strengt.

17. I disse Aar har Sprinkler og hidsig Feber taget Livet af mange; de ordinaire Sygdomme, som ellers plager Landets Indvaanere, er Brystsyge, Svindsot, Vattersot, Gulsot, Koldfeber etc. Urterne her i Landet ere mangfoldige, som Botanici best kand skrive om, hvoraf dend almindelige Almue bruger endeel, hvis Huusraad er tit og ofte bedre end de bedste Medicamenter, eftersom de Urter, som Gud giver i Landet, bæst kand tiene imod de Sygdomme, med hvilke Gud hiemsøger Landet.

18. Indvaanernes Inclinationer dependerer af deres Temperamenter, ellers i Almindelighed er her i Landet et arbeydsomt Folk.

19. Til Arreschou ligger Stenderup Skov, som bestaaer meest af Bøg, som kand forsyne Gaarden med Brende, naar dend lovlig bliver hugget. Til Gielschou ligger Gieldebrede Skov, hvor Eg og Bøg voxer tilhobe.

23. Til Arreschou ligger dend største Søe i Landet, kaldes Flelinge Søe, som er en Fierding Vey lang og en Fierding Vey breed, hvorudi der er Giæder, Aborrer, Aal, Flirer, Skaller og Karper, som fanges ved Ruser og Kroge efterdi Søen er saa dyb at ingen Vaad kand trækkes. Carperne kand ikke fanges uden eengang om Aaret naar de søger op for at baske Leyen af sig.

31. Det Herred hvorunder mit Gods sorterer er Salling Herred som har sit Tinghuus i Hillerslef Bye.

35. Arreschou bestaaer af 4 grundmuurede Huuse, de tre er 2 Etagier høye og det ene er een Etagie, for Enden staaer 1 rund grundmuuret Spiir. Erich Rosenkrantz, hvis Frue var en Hardenberg, haver funderet Arreschou 1558 og 1568 bygte det sidste Huus, som kand sees af en Tavle, som staaer udhuggen over Porten. Arreschou

er bleven forfløtt et Bøsse Skud fra det Stæd, hvor det tilforn har staaet, som Rudera endnu kand udviise, som findes paa Stædet, der endnu dend Dag i Dag kaldes gamle Arreschou. Hvad Aarsagen har været, at Gaarden blev fløttet fra det behagelige Stæd, hvor det laae, vides ikke, dog er det rimmeligt, at det maae være skeet i Krigstiider at Bygningen er bleven ruineret. Gaarden i sig selv har dend smukkeste Situation, som kand ønskes ved noget Stæd, thi som dend ligger meget høyt, saa har mand paa dend eene Siide et angene Prospect af dend store Søe, og paa de andre Siider Enge, Skove og Kornlande. Gammel Arreschou har Kong Waldemar eyet, hvis tvende Sønners Skilderier her findes udi fuld Corpus med denne Inscription. Paa det ene Skilderie staaer: Erich Waldemar Seyers og Biengiers Søn, kaldet Ploug Penge, regjærede 19 Aar, indtog Arreschou fra sin Broder Abel 1247. Anno 1250 lod Abel hannem forraade ved Lauge Gudmansøn og efter at hand var halshuggen drukne i Sly Aae, begravet derefter til Slesvig og siden af hans Broder Christopher forflødt til Ringsted. *Hic fratris ferro periit mox flumine mersus; hoc sed non omnis deluet unda scelus.* — Paa det andet Skilderie staaer: Abel Waldemar Seyers Søn, regjærede 2 Aar, hafde Arreschou til Patrimonium før hand kom til Regjæringen, blev ihielslagen udi et Feltslag mod de Friiser af en Høvedsmand Henner kaldet 1252, begravet i en Muratz, efterlod sig trey Sønner; een fød efter Faderens Død kaldet Abel, besad Arreschou og omsider begravet udi Svendborg i Kloster Kirken. *En cadit exhæres regno, subiit inglorius¹⁾ urna, Horrendum meruit talia fata nefas.*

Paa dend Tiid, at Erich Rosenkrantz hafde Gaarden, har dend stedse vaaren ved de Scheelers Familie lige indtil denne Dag. Gielschou er en gammel Bygning, bestaar af Bindingsværk, som har, saa viit man veed at siige, tilhørt de Holsters Familie. Nøbøllegaard har ingen Bygning som er værd at observere.

36. Til Arreschou ligger Østerhæsinge Kirke, til Gielschou Vantinge og Nørrebrobye Kirke.

38. De Antiquiteter som findes her ved Gaarden ere antegnede ved den 35te Post.

40. De fremmede Nomina Propria, som her findes af Mands Navne ere Tulle, Sander, Tønners. — Meere har ieg ikke kundet remarqvere ved de indgivne Qvestioner, vil derfor indsende det ieg har observeret, som skulde fornøye mig om det kunde være Vedkommende til nogen Oplysning, at Fæderne Landet ved en almindelig Historie og Geographie kunde blive illustre.

Arreschou 6. Augustij 1743.

¹⁾ Marmora danica I, 252 har improbus.

Niels Seerup,

Sognepræst til Hornøe, Efterretning om Hornøe Sogn.

Underdanigst Efterretning om de forskrevne Poster angaaende Hornøe Sogn. Fattet og sammenskreven af Niels Seerup, P. L.

1. Hornøe Sogn 1. bestaaer af en Peninsul og er uden Insuler, kaldes uden Tvil med det Navn, fordi det ligner et Horn, som kiendelig kand sees naar mand er ude paa Stranden imod Pynten af Landet. 2. Ved Bøyden findes en Bugt, hvor Fartøyerne ligger, som transporterer Fremmede til Alsø Land. 3. Strømme, Søer, Aær er her ikke, men vel nogle faae Moratzer hist og her paa Marker. 4. Landet her er meget ujevnt og fuldt af adskillige Banker, her findes tre mærkværdige Høye i een Mark, kaldet Toste Biergs Mark, fra hvilke mand kand see langt hen i Landet og omkring sig, ia endog endeel Øer og Lande, Errøe, Alsø, Lyø, Haurnache etc. Det heele Sogn ligger saa høyt, at ingen kand komme til det, uden hand skal opad, derfor og Kirken kand sees over een Miil borte; Spiret paa Kirken kand sees paa det lille Belt imellem Assens og Ærøe Færgested, og Søefolkene pleyer at have det at seile efter, saa længe de det kand øyne. Naar mand fra Kirkegaarden eller andensteds seer til Faaborg, er det, som dend liden smukke Stad laae i en Dal eller dybt Morads. Jeg holder for, at endeel Indfødte her bliver meget gamle, fordi at Landet ligger saa høyt. 5. Skov siges her at have været saa stærk, at mand fra Kirken af — som og er sagt af de gamle at have været en Røverkule, særdeles Runddeelen som dend mellemste Part deraf — kunde gaae paa Bielker, lagde i Trærnes største Grene ud til Stranden, men nu er der saa lidet deraf, at mand neppe kand faae Torn at giærde med eller nogle faae Ellestaver at sætte i Giærder. Dog haver Godsets Eyere, Hr. Capitain Preben Brahe, een liden Skov ved nogle Fiskerhuuse kaldet Dyreborg, af Eeg, Bøg, Eske, Elle, Hesler, etc., som dog ikke kand forslaae, om deraf skulle tages til fornøden Brug. I Bønderne er Skov Naturen saa indplantet, at de kalder nogle faae Elletrær Skov, ligesom de kalder en liden Plæt Jord, hvor de kand aule toe eller 3 Faune fuld Høe, Eng. 6. Jorden er ikke overalt lige frugtbar, har mangfoldig Steen udi sig, er leeret, og altsaa i stor Tørke giver dend ikkun lidet af sig; dend Rug som her aules og igjen saaes, bliver efter nogle Aars Forløb saa slet, at dend snart ikke kand bruges, hvorfor mand de fleeste Aar maae hente Sæde Ruug andensteds fra her omkring. 7. Kornland er her meere end Enge og Moeser. 8. Jorden ligger ikke her saa udyrket, at dend io bruges, naar dend siine Tiider har hvilet. 9. Af Heeder viide vi her intet. 10. Jord til særdeles Brug, Lægedom etc. findes her ikke. 11. Sand er der nok af ved Stran-

den, men formedelst at der findes mange store og smaae Steene, og Vinden ey er her saa stærk som ved Vester Havet, saa sees her ikke nogen Flyve Sand, som er af nogen Betydning.

2. Kornet her meest voxer, er som almindeligt, dog meest Byg, Haure, Erter, Bland Korn, thi om Ruug er forhen meldet; saadan Jordens Grøde er det Landmanden har alleene til sit Huusets Fornødenhed og fornøden Udgifter, saa at det lidet, som iblandt fra det 1ste overbliver, maae hand endelig sælge til det andet, men kand ingenlunde udføre noget af Landet.

3. Ebler, Pærer, Kirsebær voxer her vel noget af, men ikke i Overflodighed som paa Alsøe, thi Stranden gjør Træerne iblandt stor Skade, saa skades de og paa Tiider af Oldenborrer, paa andre Tiider af Snarorme, undertiden og af nogen stærk Frost og Blæst.

4, 5, 6. Salt giøres her ikke; Dyrehauger haves ikke; ey heller Stutterier.

7. Biehauger ere gandske faae, som paa nogle Aar har lid stor Skade.

8. Mineralia og Naturalia findes her intet af, uden ved Stranden kand findes adskillige smaae Steene, som dog ingen benytter sig af, der iblandt har ieg fundet undertiiden dend Steen, som kaldes Bellemnites, kaldet af nogle Vetterlys; item et Slags Steen, som Indbyggerne kalder Smørdeyer, hvilke ieg har befunden at avles i Flinte-steene. For nogle Aar siiden udfaldt af en Klinte ved Dyreborg her i Sognet endeel runde Kugler, store og smaae, af Kampe Steene, hvoraf de fleeste faldt ud i Stranden, men ieg har dog et Par deraf. Paa den Klinte menes i gamle Dage at have staaet et Slot, og synes da rimeligt, at disse Kugler har været derpaa indskudte, skjønt ieg ikke kand viide, med hvad Instrumenter. Ieg haver forhen fundet nogle curieuse Steene ved Stranden, men som de ikke alletider forefalder og min Tiid ikke tillader at opsøge dem, kand ieg ikke give videre Efterretning derom, thi det ville være fornøden idelig til dend Ende at gaa ved Strandbredden, og mand maatte dend meeste Tiid gaae med uforrettet Sag derfra, saa behøvedes der og større Kundskab derom, end dend ieg haver.

9. Vildt falder ikkun lidet af. En Hare kand mand iblandt faae. Pindsviin, som ikke smager saa ilde for Liebhavere, kand her undertiiden faaes. Vildgiæs, Ender og Svaner kand vi see at flyve over os, men bliver os ikke til Deel, thi de blive her ikke, uden nogle faa Vildender. Agerhøns er meget rare og faae, Snepper ligesaa. Kramsfugle ere faae, thi her er ingen Skov. Iblandt Insecter maa ieg regne et Slags Fluier, som ligner Spanske Fluier og Eegehiorter — Torbister —, som og findes nogle af, foruden almindelige Insecter og adskillige

Sommerfugle, Bremser, Oldenborrer, Guldsmede, Jydske Saumænd, Gaasebiller, Faarekylling eller Serrisse.

10. Indvaanerne legger sig meest efter Kiør, Faar og Sviin, item Slidebeester, dog ikkun til høyeste Fornødenhed.

11. Strandfiske er her Torsk, Sild, Macreler, Aal, Aaleqvabber, Ulker, Flynder, Plæder, Steenbider, smaae Ørter, smaae Krabber, Ræger, Skiælfiske. I tyve Aar veed ieg ikke her er fanget uden tre smaae Stør, som af en Hændelse vare komne i Fiskegarnene; af anførte Fiske faaes meest Torsk, Sild, Aal, Flynder og Plæder, hver paa sin Tiid, men af de andre faaes ikkun lidet.

12. Toe Miile Pæle er her i Sognet, dend eene staar strax uden for Byen nær ved Kirken, dend anden hos Stranden, der som Farten er over til Alsøe.

13. Luften er temmelig fordragelig, især for dem, som ere vante dertil. Stranden giver vel iblandt slem og usund Lugt fra sig, meest imod ont Veyr, dog trækker dend vel og iblandt Usundhed til sig. Er Vinden Østen, driver dend Oldenborrerne i Stranden. Sønden Vind har i nogle Aar ført ligesaa stærk, undertiiden stærkere Kulde med sig end som Nordenvind. Vesten Vind holdes for meest frugtbar og gavnlig for Mennisker og Qvæg.

14. Kolde, Sprinkeler, Klemmelse ρ : Passio hysterica, ere de Svagheder, som her meest graserer, hvoriblandt Febris maligna seu pethechialis, er smitsom og har forhen fældet mange Mennisker her i Sognet. Imod disse Svagheder findes her Petasites, Angelica, Centaurium minus, Trifol. febrin, Beccabunga, Valeriana minor, Herba Sc. Kunigunde, Fumaria, Alliaría, Pimpinella, Saxifraga, saavel imod disse som andre Svagheder. Rare Vexter findes her ikke, det ieg ved, uden Prunella fl. albo, radix cava fl: albo, Cicor: fl: albo, Salsi fix, fl: Luteo, men vel gode medicinske Urter, baade til udvortes og indvortes Skade, især naar visse Marker ere inde til Korn. Tussilago og Saldonelle og Melilotus findes i Mængde paa sine Stæder ved Stranden. Til Farver veed ieg ikke, at her er fleere end som Cicuta og Reseda, som nogle kalder Katte-Rumper.

15. Saa vit ieg kand mærke af Indvaanerne, saa findes alle slags Temperamenter hos dem, men dog regierer et Temperament hos nogle frem for hos andre. De inclinerer meest til det, som dem ligger meest Magt paa i det timmelige, som er Agerdyrkning. Et rigtig Tal paa dem som er her i Sognet kand ieg ikke sætte, men saa vit ieg kand slutte, ere her vel store og smaae, gamle og unge med Børn 600, og i det høyeste 700 Mennisker af begge Kiøn. Fødde i de sidste Aaringer har været 29—30—34, døde 24—34 og sidste Aar 18.

16. Anden Skov end dend ieg i Begyndelsen har melt om, er

her ikke, dend samme er ikkun liden, ligger ud mod Stranden og kand neppe regnes for en Skov.

17. Ieg veed ikke at her ligger nogen Holme uden en liden, som hører til Degneboliget og er ikke af nogen Betydning.

22. Bekke, som rinder Vinter og Sommer, findes her ikke. Kiære og smaae Ellemoeser ere her vel nogle faae af, som dog ikke kand ved Vandrender saaledes udtørres, at de kand giøres til Ager eller Eng, thi Grunden er altfor kold eller suur; om det end lod sig giøre, saa kand dog det lidet af Elleskov ikke ombæres, som haver her stor Nytte ved Mangel af andet Træe.

23. Klipper sees her ikke. Bierge, rettere Høye findes her tre af i een Mark, sc: 1 Tostebierg, hvoraf samme Mark har sit Navn, og meenes, at der skal være en Kiæmpe begravet af det Navn Toste og 2. Diævelsbierg, om hvis Bemærkelse ieg intet har spurt. Der ere og andre store Høye baade i dend og de andre Marker, som tillægges det Navn Bierg, men findes hos dem intet remarquabelt. Steen Altere og Kiempe Begravelse ere her endeel af paa alle Marker, de første kalder Bønderne Steenkister, som bruger endeel af dem salva honora til Sviinstier.

24. Mærkværdigt her i Sognet synes mig det at være, at her er et Vænge, som har Navn med dend Mark, hvorpaa Nebucadneser lod sætte det Gude Billede, og kaldes Duræ Vænge, item her i Byen er en Byes Lov udgivet af Sognets Lods Eyere 1559, hvor i Begyndelsen findes disse Ord: Nogle Articler og nyttige Vilkaar, som kand være Hornøe Mænd til Hielp og Trøst, og gaunlige, baade, at Guds Ære maae forfremmes og een Christelig Skik og Eendragtighed maae dismeere iblandt dennem forsøges og holdes. Men siiden derefter findes snart ikke en Articul, som io slattes saaledes: Bøde en Tønde Øll til Byen. Naar saadanne Bøder tit indfalt, kunde Mændene mægtig blive hiulpene og trøstede, men Guds Ære ikkun lidet derved forfremmet.

25. En liden Haun findes her ved Bøyden, men ikke for større Skibe, som søge meest til Lyøe Haun, som er her i Nærværelsen og siiges at være meget tryg.

30. Proprietaire Gaarden er her, som kaldes Hvedholm og besiddes nu af Høyædle og Velb. Hr. Capitain Preben Brahe, men er ikke et Stamhuus. Herregaarden bestaaer af Brak-Muur saavel Borge-som Ladegaarden, dend har været fordum meget prægtig og vitløftig, men er nu indvendig meget forfalden. Dend har staaet forhen paa et andet Stæd, men forfløtt og opbyggt af Frandtzt Bille. Da dend støder imod Faaborg, skal dend have haft det Navn Thule, hvoraf et Stæd endnu i een af Gaardens Løcker kaldes Thule Høy, og der findes endnu nogle Rudera og overblevne Levninger af forrige Bygning.

Hvedholm blev afbrændt 1681 d. 10. Novbr. Der findes og en liden Holm hvorpaa siiges, at have voxet god Hvede.

31. Om Olaus Wormius har skrevet noget om Hornøe Sogn, veed ieg ikke, men det veed ieg, at i Kirken findes de 4 Evangelister med Munchebogstaver skreven paa Pergament med mangfoldige Abbreveiationer, illuminerede og forgyldte Bogstaver, som ere meget vel forvarede, saa de kand ansees som de nyelig havde været skrevne. Fortalen er Hieronymi, men derhos følger en Harmonia Evangelistarum, som imellem 4 forgyldte Piller med skønne Figurer og Malninger continueres. Bindet er af tykke Egebredder og paa dend ene Siide belagt med konstig Sølvbeslag. I de 4 Hjørner har været de 4 Evangelisters Mærker, men der er allene et tilbage, Sc. Marci, de andre ere bortstaalne. Om saadant er skeed 1674 d. 27. Martij om Natten, da Alterklæderne og Degnens nye Kappe i Hornøe Kirke blev bortstaalne, veed ingen, kand dog vel saa være. Foruden dend Sølvbeslag paa Bogens eene Siide findes der og mange Crystal og Glas Figurer — hvoraf nogle ere borte — af adskillige Coleurer; item hist og her sidder nogle smaae Steene, som nogle ville meene at være Granater og Turkoser. Alt dette er som en Ramme om et net udskaaren Crucifix, hvorunder staaer Johannes og Maria ligeleedes fix udskaaren af Elphenbeen. For i Bogen staaer Predbiørn Gyldenstiern til Wosborg og Fru Mette Hardenberg til Schousboe. Jørgen Brahe til Hvedholm og Fru Anne Gyldenstiern til Wraa — med deres 4 Vaabener — haver givet denne Bog til Hornøes Kirkes Ære 1656. Paa dend bageste Siide af Bindet ere de Hardenbergers og Rønovers Vaaben med disse Bogstaver E H. A R. og dette Aarstal 1588 etc. Mand kand ellers kiendelig see, at der har været brede Spænder paa Bogen, som nu er borte.

I Kirken hænger dend svenske Hoff Fane, som dend i sin Tiid og endnu for alle retsindige Patriot Høypriselige Herre Hr. Jørgen Brahe, Rigens Raad, havde vovet sit Liv for Konge og Fæderne Landet til Tieneste og selv beholdt efter at dend var reven fra Stangen Ao. 1613 d. 8. Febr. Lige overfor denne Fane staaer dend Sl. Herre afskildret i fuld Corpus tillige med sin for hendes Guds frygt berømmelige Frue, Frue Ane Gyldenstiern, paa en meget prægtig Tavle med breed stærk forgyldt Ramme og lange Cortiner for, af noget rart og kostbar Tøy, her foruden findes dend Sl. Herres Kaaberstøkke, med forgyldt udskaaren Ramme om ved Skriftestolen. Dend gl. Palladii Alterbog in octavo overalt beslagen med udpuklet Sølv paa Bindet giemmes i Præstegaarden og bruges alleene paa de 3 store Høytiider. Prædikestolen er gammel, bygt af Bønderne som paa de Tiider vare Kirkeværgere i Præstens Hr. Mouretz Isachs Tiid Ao 1609. Adskillige Pry-

gammelt Munkeskab med mange Rumme i og Døren for, stærk be-
delser findes vel og her i Kirken, men ikke Antiquiteter uden et langt
slaget med Jern og Jerndør midt paa. Foruden en Klingbeutel med
Sølvklokke ved og en lang laqveret Stang ved, som meenes at have
været Biskop Absalons Staf, forekommer her en Tavle af Purpur
Kaaber(!) forgyldt, som er brugt før min Tiid og endnu bruges til at
indsamle derudi en Collect til Sognets Fattige paa de 3 store Høytiider.

32. Rare Ord og Talemaader finder mand ikke iblandt Bøn-
derne, hvis Talemaader ere gjerne gemeenere og lastværdige. Een
Talemade er her særdeeles brugelig, naar Indbyggerne vilde bekræfte
en Ting, at de sige Saa goeg, maaskee det skal være saa meget som
So gott; ligesom mand siiger i Almindelighed, naar nogen nyser: Send
Gott, i Stæden: Segn euch Gott, thi Udtalen falder meget synderlig.
Eller og, Goeg har været fordum en hedensk Afgud, hvis Ihukommelse
tilligemed mange hedenske Altere er bleven paa denne Stæd særdeeles
vedligeholdt. End siiger Indbyggerne: det pinker til Snee, naar Snee
falder saa sagte og saa smaaelig som Grynkorn. Paa mit Fæderne
Stæd i Jylland kalder de det saa, det tinker. At løbe løbsk som siiges
om Hæste, kaldes her at løbe lovse. Nogle faae besynderlig Ord:
aadte = eyede. Oite = enkelt. Klyve Stinte, en Stente at stige over.
Stakkarle = elendige Mennsker. Vog = syg og skrøbelig. Alle Hel-
gens Dag kaldes her Helmor. Hiarte siges i stæden for Hierte.

33. Nomina propria, som tildeels er her rare, tildeels ikke alle
Vegne forekommer. Mænds Navne: Albredt, Agtsteen, Bild, Delone,
Ebbe, Egert, Gumme, Jære, Marqvor, Orm, Preben, Steen, Walch,
Østred, Tyge, Palle, Hanne, Holger, Rolandt, Reinholt, Sigvardt, Helle,
Gotfrid, Samuel.

Qvinde Persohner: Engel, Gye, Lene, Helvig, Giertrud, Bodild,
Abild, Tyre.

Museumshistorisk Oversigt.

I Sommeren og Efteraaret 1917 har Antikvitets-samlernes Købetrang overgaaet alt, hvad man hidtil har kunnet ane. Samlermanien har bragt Priserne paa de virkelig gode Ting til at stige til uhorste Højder, og som altid har de daarlige og ligegyldige Ting fulgt Trop dermed. For at sikre sig gode Ting, har Samlere i dette Efteraar købt hele Samlinger til høje Priser efter Interieur-fotografier, og man beretter om Liebhave, som uden nøjere Eftersyn erhverver sig Møbler fra de Vogne, der bringer de handlende deres nys importerede Sager.

Kvaliteten af de indførte Varer er efterhaanden bleven endog ganske ringe og Auktionsholdere gør straalende Forretninger med middelslette, tyske Varer. — For Tiden er Bronceure fra Empiretiden det, som er Genstand for Samlernes ivrigste Attraa; deres Priser er fantastiske.

*

*

Indenfor de historiske Museers Verden blev Sommerens Hovedbegivenhed Riddersalens Forandring paa Rosenborg. De morsomme gamle Gobeliner med Motiver fra den skaanske Krig, der paa en saa ejendommelig og smuk Maade prydede det mægtige Rum, havde vist sig at være for medtagne af Tidens Tand til længere at burde hænge fremme.

En Restaurering var nødvendig for deres Bevarelse, og da denne baade vilde blive meget kostbar og let kom til at strække sig over en Snes Aar, blev det anset for uformaalstjenligt at paabegynde en successiv Konservering, hvorved ikke alene Salens Udseende i en Aarrække vilde komme til at virke unormalt, men ogsaa de Tapeter, som sidst blev istandsatte, udsattes for yderligere Skade.

Rosenborgs Direktør greb da til det radikale Middel paa en Gang at nedtage alle Gobelinerne og magasinere dem under betryggende Forhold, indtil det blev hver enkelt Tapets Tur at blive restaureret; samtidig udarbejdedes Planerne for Istandsættelsen; man gjorde Undersøgelser om farvede Garnsorters Afblegning — thi en Restaurering, hvor alle de nye Sting efter faa Aars Forløb blegede og sprang i Øjnene, burde selv sagt undgaaes —; Sagkyndige undersøgte Gobelinerne for at fastslaa, hvilken Arbejdsmaade man burde anvende ved Konserveringen, og Samlingens Ledelse søgte ad regulær Vej at opnaa Foretagendets Realisering. Alt var saaledes i god Gænge, og indenfor Museumsverdenen og i historiske Kredse omfattedes Sagen med største Interesse og fulgtes med levende Opmærksomhed.

Tapeternes Nedtagelse foranledigede selvfølgelig, at Salens Udseende ændredes. De store Vægflader, der var beklædt med Spaanmaatter, maatte dækkes, og da deres Størrelse gjorde Dekoration vanskelig, besluttede

man at aabne en Del tildækkede Vinduer; de derved fremkomne Piller egnede sig bedre for Malerierne. Som den midlertidige Foranstaltning det hele var, ansaas det for ubeføjet at ofre større Summer paa nyt kostbart Væg-betræk. Pillerne beklædtes med et groftvævet Stof, der i Udlandet meget anvendes i Museerne og ved sin ujævne Kraft frembyder talrige Fordele som Baggrund for Udstillingsgenstande. Betrækket maledes rødt, dog med en maaske noget for kraftig Farve.

*

*

*

Fhv. Museumsinspektør, Forfatteren *Th. Oppermann*, fandt sig foranlediget til i »Berlingske Tidende« for 25. September i en Artikel, som bar den sensationelle Undertitel: »Skal Riddersalen ødelægges for stedse«, at rette et voldsomt Angreb paa Samlingens Direktør. Han anker specielt over, at Restaureringen ikke før er begyndt, idet Gobelinerne har lidt ved de sidste Aar at hænge fremme, og over at Restaureringen ikke foretoges successivt. Han overser derved, at flere af Tapeterne ved stadigt urestaureret at hænge fremme, vilde lide betydeligt.

Hele Artiklen blotter, dels at Forfatteren ikke har gennemtænkt, hvad han har at sige, dels at han ikke har tilstrækkeligt Kendskab til Rosenborgs Historie (han er saaledes ukendt med Worsaaes gennemgribende Restaurering af Salen) eller til, hvad der nu er foretaget i Spørgsmaalet: Gobelinernes Konservering.

Slutningen af Artiklen er et lyrisk betonet, men ganske ubeføjet Angreb paa Direktøren for ikke at have gjort sin Pligt.

Hr. Oppermann burde vide, at naar man retter Angreb af en saa alvorlig Karakter, maa man have sine Papirer i Orden. Ved at knytte sit Navn til lidet underbyggede, sensationelt fremhævede Angreb, har Hr. Oppermann hverken gavnet Sagen, sig selv eller det Blad, han har viet sin Pen.

*

*

*

Zahrman's Auktion havde været imødeset med store Forventninger, men Kenderne blev sørgeligt skuffede; der var ingen første Klasses Genstande i hans Eje. Priserne var dog enestaaende. Det store Skab af Nøddetræ med Pilastrene og de fremspringende Fyldinger gik op i 2100 Kr., Nøddetræs Chatollet i 3250 Kr., de udskaarne Egetræskister, der ikke var fremragende Arbejde, gik op til 2500 og 4050 Kr., og det dekorative, men uanstændig grovt udførte Empire Klaver med Indlægningerne, betaltes med 1510 Kr. 2 Barokstole med Gyldenlæder og Aarstallet 1781 kostede 500 Kr. Stykket, og den tækkelige Rosentræskomode 1720 Kr.

Men Samlere bør trøste sig med, at det oftest var Zahrtmanns Autoritet, som betalte saa dyrt.

Hans Selvporthrait naaede den her i Landet heldigvis enestaaende Pris af c. 16.000 Kr.

O. A.

Spørgsmaal og Svar.

Nr. 8. Fra Hr. Landstingsmand *H. Trier*, København:

Vedføjede Billede er taget efter en Gipsbuste, som ved en ny Ejers Overtagelse af »Hartmannshus«, Nærum, omkring 1863 blev funden paa Husets Loft, uden at nogen havde Forestilling om, hvorfra den skrev sig. Den er signeret: »Willerup 1795«, formentlig den fra Thorvaldsens Ungdom bekendte Billedskærer og Billedhugger. Kan ikke »Fra Arkiv og Museum« oplyse, hvem den forestiller?

Til Nr. 8. Busten er, som antaget, udført af Hofbilledhuggermester og Billedhuggermester ved Flaaden *Frederik Christian Willerup* (1742—1819), der havde Thorvaldsen i Lære. — Busten forestiller sikkert en borgerlig Person. Den har nogen Lighed med Konferensraad *Niels Ryberg* (1725—1804), uden at det dog med Bestemthed tør siges, at det forestiller ham. — En anden Vej at naa mod et Resultat paa er at undersøge, hvem der har beboet »Hartmannshus« i Nærum. Efter at Busten var udført, har det hovedsagelig været Højesteretsassessor *P. H. Graah* fra 1789 til 1805, Major *Joh. Rehling Qvistgaard*, Skibskaptajn *Ammond Ammondsen*, fra 1811 til 15 og endelig *Bertel Michael Rosted* fra 1826 til 65. Busten viser nogen Lighed med *Qvistgaardske* Portraiter, og kan da maaske forestille den ovennævntes Fader, Justitsraad *Morten Iversen Qvistgaard* til Gjerdrup og Lyngbygaard (1732—98), hvis Portrait dog ikke er mig bekendt.

Maaske kan nogen af »Fra Arkiv og Museum«s Læsere give yderligere Oplysninger?
O. A.

Nr. 9. Fra Hr. Baron *O. Reedtz-Thott*, Fedd:

Jeg er ved Køb kommen i Besiddelse af et Sølvbæger med et indridset Vaaben og Bogstaverne M. B. Bægeret er stemplet København 1660. Skulde

»Fra Arkiv og Museum« kunde oplyse noget om dets oprindelige Ejer?

Til Nr. 9. Bægeret er ikke blot stemplet med Københavns Kontrolmærke, men ogsaa med Mestermærket. et sammenbundet N A B, hvilket, efter Bernhard Olsens: De kjøbenhavnske Guldsmedes Mærker. 1892. Nr. 175, skal betegne Mesteren *Nicolai Arentzberg*.

Det er intet adeligt Vaaben. Navnebogstavet B og Skjoldmærket en Bjørn synes at tyde paa, at Ejeren har taget Vaaben efter sit Navn. Men søger man nu i Rigsarkivets Seglsamling efter Vaabnerne for Familierne Bjørn, de Bæhr, Behr o. s. v., bliver man skuffet; et Vaaben, svarende til dette, findes ikke.

Imidlertid angiver Oberst Hirsch i sin haandskrevne Fortegnelse over dansk-norske Officerer (Kgl. Biblioteks Læsesal), at en norsk Officer Bjørn c. 1750 førte et lignende Vaaben. Formodentlig af samme Familie er da en anden norsk Officer og Embedsmand, den berømte »Admiral« over Skjærbaadene *Mathias Bjørn* eller Bjørnsen, som indlagde sig saa stor Berømmelse under Frederikshalds Belejring 1660. Da Navnebogstaverne og Tiden passer paa ham, er der en Mulighed for, at Bægeret har tilhørt ham. En Forespørgsel i Norges Rigsarkiv, hvor nogle af ham indsendte Ansøgninger findes, har intet Resultat givet.

O. A.

Nr. 10. Fra Hr. Konservator *Petersen*, Rosenborg:

Skulde »Fra Arkiv og Museum« kunde oplyse om, hvem vedlagte Portrait forestiller; det er købt for nogle Aar siden i Jylland af en Familie Lübbbers?

Til Nr. 10. Portraitet, der formentlig er malet af *J. S. du Wahl*, og i hvert Fald staar hans Atelier nær, er i Dragt og Udstyr fuldkommen ligt med et Billede paa Frederiksborg, ogsaa Ansigtstudtrykket har overordentlig stor Overensstemmelse.

Museets Portrait forestiller *Frederikke Louise Oksen* (1702—64), som 1725 ægtede Schoutbynacht, kgl. Jagtkaptain *Conrad Ployart* (1691—1744).

En Forbindelse mellem hendes Afkom og Familien Lübbbers er, om end ikke usandsynlig, foreløbig upaa-viselig.

O. A.

Ewald-Portrætter.

Af Georg Nygaard.

I. Indledning.

Naar vi forsøger paa at danne os et Billede af *Johannes Ewald*, dukker en hel Række Skikkelser frem for vor Bevidsthed.

Gennem Læsning og Fortælling, Digtning og Billedfremstilling er vor Fantasi blevet befolket med en hel Skare af Personer, der bærer *Johannes Ewalds* Navn, men alle er højst forskellige af Udtryk og Karakter.

Vi ser den 15aarige, forelskede Dreng betaget staaende overfor den 16aarige, »skyggefulde Skønhed« *Arendse*, vi husker den æventyrlystne, krigsbegejstrede Yngling et Aar senere som Kammerhusar hos Generalløjtnant *Manteuffel*. Som en flimrende Billedrække møder vort Blik den flittige Student paa Walkendorffs Kollegium, den unge Mand, der forsøger sig som Digter med »Adamiaden« og vinder sine første Lavrbær med Sørgedigtet over Kong *Frederik V*, vi løber en sen Nattetime paa *Kavareren Evard*, der fægter drabeligt med sin Kaarde, saa der staar Gnister af Brostenene, og vi træffer Poeten i saare blandet Selskab hos Vinhandler *Wissing* paa Vestergade, hvor det gaar muntert til. Billedet skifter, og en Vinternat 1770 finder vi *Ewald*, der nu er kendt som Digter, men hvem Gigten allerede har taget et haardt Tag i, saa han har maattet lade sig indlægge paa Frederiks Hospital, siddende som Rekonvalescent stivfrossen i alenhøj Sne udenfor den stængede Hospitalsport. Med stadigt mere og mere hastende Jag veksler Billederne, og Forfaldet bliver for hver Gang sørgeligere at skue, tilsidst saa haabløst tilintetgørende, at Redning synes umulig. Men ind imellem de opslidende Udskejelser, som følges af stedse mere ydmygende Episoder for Digteren, blusser og brænder hans Sjæl, ofte med Flammer saa lysende klare, at de den Dag i Dag blænder vort Syn og faar os til at se bort fra Skrøbelighederne hos det syge Menneskesind.

Søger vi nu ud af disse mange Situationer og Episoder at drage Digterens Person frem for at fastholde et ydre Billede af ham, saa

glipper det for os. Vi ejer intet virkeligt Portræt af ham fra de Aar, da han legemligt var en kæk, ung Kavallér, rask til Sværm og Svir, parat til det værste. Vil vi danne os et Billede af ham, maa vi tage vor Fantasi til Hjælp; men hvordan vi end bærer os ad, det er dog

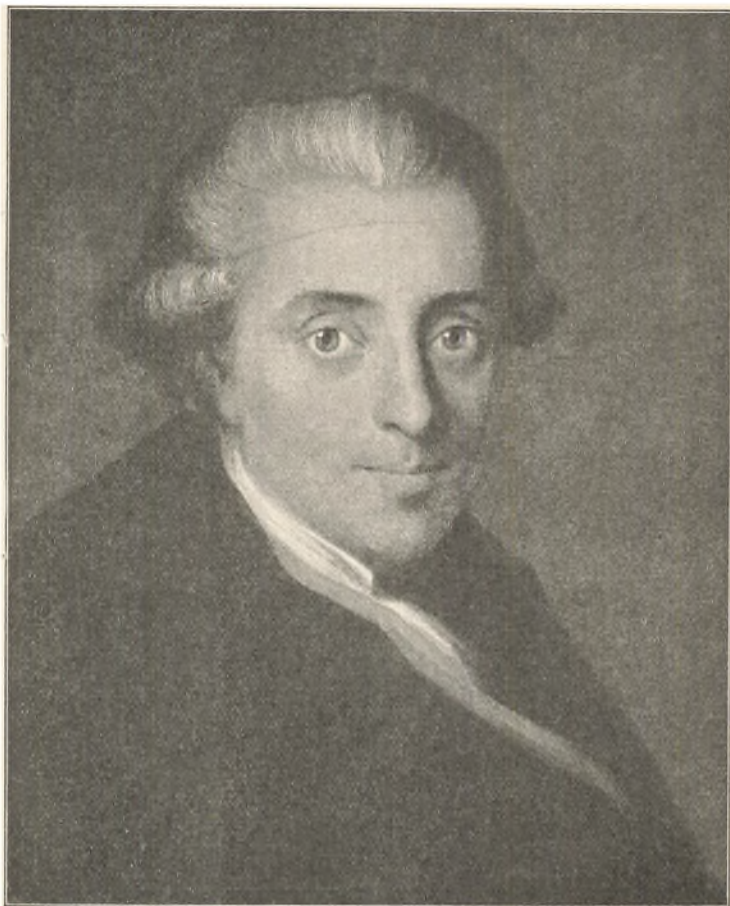

Fig. 1. Erik Pauelsen: Ewald c. 1780.

bestandig den samme Skikkelse, vi ser for os: den stakkels, til Lejet bundne, værkbrudne Digter med det lange, glatte Haar flydende ud over Skuldrene og de store, drømmende Øjne, ligesom fæstnede mod et fjærnt, forsvundet Maal — den dejlige *Arendse*, der lige har lukket Døren efter sig og nu er langt, langt borte for bestandig.

En saadan Magt har dette Billede, der, udsprunget af *Johannes Ewalds* egen, forunderligt gribende Fortælling og fastholdt af en

Kunstners inspirerede Fantasi, er blevet til ét med den danske Folkebevidsthed, at det næsten er umuligt at løsrive sig fra dets Fortryllelse.

Saa smukt Billedet end er tænkt, det tilfredsstillende os ikke. Vi ønsker at vide, hvorledes Digteren *virkelig* saa ud.

Desværre, hvorledes *Ewald* saa ud, da han stod i sin fulde legemlige Kraft, fortæller Samtidens Billeder os ikke. Alle de Portrætter, vi ejer af Digteren fra hans egen Tid, stammer fra de sidste Aar af hans Liv, ca. 1779—81; men vi har en Skildring af hans Udseende fra et af de første Aar af hans Sygdomsperiode.

Det er *K. F. Wiborgs* bekendte Fortælling (»Ny Portefeuille«, 1843), givet paa Grundlag af en Tradition i hans Familje. Han fortæller, at *Ewald* var lille, meget bleg, med et magert Ansigt, et *stort, mørkt Skæg*, skarpe, gennemtrængende blaa Øjne.

Den Dag, da *Ewald* i Efteraaret 1771 flyttede ind til *Wiborgs* i Vingaardsstræde, gik *Md. Wiborg* fra sit Soveværelse ind til *Ewald*, der laa i sin Seng. Sengen var placeret saaledes, at han vendte Ryggen til den Indtrædende. Da han nu hørte Døren gaa, vendte han Hovedet tilbage og kastede et Blik paa hende; men hun blev saa forskrækket over *hans store Øjne og skarpe Blik*, at hun i mange Dage derefter var bange for ham.

Hvorvidt den *Wiborgske* Tradition er paalidelig, er det jo nu umuligt at dømme om. *Wiborgs* Meddelelser om *Ewald-Portrættet* foran de »Samtlige Skrifter« styrker ikke Troen paa hans Paalidelighed. Han fortæller om det, at det er taget efter en Maske af den Døde, og at det derfor mangler *Skæg* (!). Som bekendt er 1ste Bind af de »Samtlige Skrifter«, hvori *Portrættet* findes, udkommet i 1780, Aaret før *Ewalds* Død.

Jens Kragh Høst og *Oehlschläger* skildrer paa samme Tid og med omtrent de samme Ord (*Høst*: »Clio« 1813, Side 127 ff., *Oehlschläger* »Athene« 1813, Side 397 ff.) Digteren saaledes:

»I hans Ungdom skal han have været meget smuk. Hans store himmelblaa Øjne straalende Aand og Mildhed. Ynde var bestandig udbredt over hans Aasyn, Lidelsens haarde Haand kunde ikke udslutte den.«

Fr. Münter, som jo i Digterens sidste Leveaar jævnlig besøgte ham og ligeledes var til Stede i hans Dødsstund, tegner ved Omtalen af hans Sygdom et Billede, der er samtidigt med de bevarede Portrætter (»Dansk Museum« 1782):

»Hans Sygdom bestod i den heftigste Gigt; den forkortede hans Hals- og Nakkesener, saa at han siden altid maatte holde Hovedet og Ryggen bøjet. Smærterne anfaldt ham i Begyndelsen rasende, toge saa immer vekselvis af og til uden dog nogensinde ganske at lægge

sig. Dog kunde han i de første syv Aar endnu temmelig godt gaa og var sjælden saa syg, at han maatte holde Sengen.

. . . Med Gigten forbandt sig tillige indvortes Beklemmelser, som syntes at udarte til en Brystvattersot. I hans sidste Maaneder skaffede det ham nogen Lindring, at Vandet flød til Fødderne; men ogsaa denne Lindring forsvandt. Beklemmelserne toge til, og hans Opløsning nærmede sig med stærke Skridt.«

Det er jo ikke netop dette Sorgens Billede, de samtidige Ewald-Portrætter (paa en enkelt Undtagelse nær) viser os.

II. Samtidige Fremstillinger.

Af samtidige, sikre Ewald-Portrætter er følgende kendte:

I. *Erik Pauelsen*: Brystbillede en face til højre. Oliemaleri, rimeligvis malet i Vinteren 1779—80. Billedet var af Kunstneren skænket Digteren og gik ifølge testamentarisk Bestemmelse sammen med hans øvrige Ejendele over i hans trofaste Plejerske, Enken *Anna Kristina Skou's* Eje. Professor *F. C. Olsen* fandt det hos nævnte *Madam Skou's* Sønnesøn, en Guldsmed *Johannes Ewald Skou* i Aalgaard ved Hammermøllen, og han foranledigede, at Kong *Christian VIII* købte det til sin Privatsamling. Det er nu paa Frederiksborg-Museet (købt paa *Scavenius' Auktion*). (Fig. 1.)

Dette Portræt er litograferet af *I. W. Tegner* og *Kittendorff* til *M. Hammerich's* Ewald-Biografi, men ved Litograferingen stærkt forvansket. Endvidere har *I. Vilhelm Gertner* udført en Radering efter Maleriet. Raderingen skulde have medfulgt *F. C. Olsen's* Ewald-Breve, hvilket blev opgivet, og den eksisterer kun i faa Aftryk. Endelig har Maleren *Svend Rønne* kopieret Maleriet til *Andreas Dolleris' Ewald-Samling*.

Oftere gengivet i Træsnit og fotografisk Ætning.

II. *Hartman Beeken*: Buste i lidt over naturlig Størrelse, Gips. Denne Buste er rimeligvis udført 1780. I Foraaret 1781, kort efter *Ewald's* Død, averterede *Hartman Beeken* Busten til Salgs i Adresseavisen; men allerede samme Aar, den 17. Juni, afgik Kunstneren ved Døden, kun 38 Aar gammel, og der er næppe taget mange Afstøbninger; i hvert Fald kendes kun det ene Eksempplar fra Tiden, det, der nu ejes af *Ny Carlsberg Glyptotek*. (Se »Ill. Tid.« Nr. 34, 1887). Busten købtes i Midten af 80'erne i forrige Aarhundrede af Direktør *Bernhard Olsen*, som fandt den hos en kjøbenhavnsk Antikvitetshandler. Den Handlende havde købt den hos en Familje, der anvendte den som Kakkelovnsfigur, hvorfor den var malet sort. I mange Aar havde man anset *Hartman Beeken's* Værk som tabt og mente nu at have genfundet

det. Busten anbragtes i *Dansk Folkemuseum*, men afgaves herfra til Glyptoteket mod en Gipsafstøbning af Originalen. Der er taget Afstøbninger af Busten i faa Eksemplarer; ét ejes af Billedhugger *Thod*

Fig. 2. Hartman Beeken: Ewald c. 1780.

Edelmann, der har kopieret Busten i Voks til *Andreas Dolleris's* Ewald-Samling. Et andet Eksemplar ejes af nærværende Forfatter. En Marmor-Kopi er udført af Professor *A. W. Saabye* og skænket *Kunstmuseet* af Grosserer *Serdin Hansen*. (Fig. 2.)

Oftere gengivet i fotografisk Ætsning.

III. *Johan Terkel Kleve*: Kobberstik. Halv Figur i Profil til Venstre i en rund Ramme, øverst prydet med Maske, Lavrbærkrans, Lyre og en opslaaet Bog, indesluttet i en Firkant. Frisure med Bukler. Digteren er iført Slobrok, har et sribet Tørklæde løst bundet om Halsen, holder en Pen i højre Haand og sidder i en udpolstret Lænestol i bøjet Stilling, støttende Armene paa Bordet. I Indfatningens øverste Hjørner staar til Venstre: *Nr. 2*, til Højre: *p: Ao. 1779*. Paa Skriftpladen under Rammen læses:

Skue Ewalds Træk i dette Billede —
 Hans Træk? Nej! Bardens Siel Du her kan see.
 Et Fryde Raab ned fra Parnasset lød,
 Da han til Nordens Roes og Lyst blev fød.
Storm.

Under Stikkets nederste Rand staar:

Tegnet og stukket af T. Kleve Kongl: Graveur i den Academiske tegne Maneer i Kiøbenhavn.

Dette Kobberstik, der findes i baade rødt og graat Tryk, er gengivet i fotografisk Ættsning foran i *A. D. Jørgensens* Levnedsbeskrivelse af Digteren og i nogle Træsnit. (Fig. 3.)

Et Facsimiletryk i Fotogravure ved *Max Kleinsorg* bragtes for nogle Aar Siden i Handelen af *Skandinavisk Antikvariat*.

III a. Kobberstiksamlingen ejer et Prøvetryk (trykt paa begge Papirets Sider) af samme Plade i en noget afvigende Form. Det mangler Indskriften i Indfatningens øverste Hjørner og Skriften under nederste Rand. Endvidere er Digterens Stol smykket med en Knop og i Stedet for *Storms* Vers er Skriftpladen kun forsynet med denne Indskrift: *Johannes Ewald / Fød i Kiøbenhavn / d. 18. Novbr. 1743*.

IV. *Johan Terkel Kleve*: Kobberstik. Profil til Højre i en rund Ramme, forestillende Basrelief-Medaljon ophængt ved en Baandsløjfe og indesluttet i en Firkant. Ewald har stærkt tilbagestrøget Haar og blottet Hals. Paa den under Rammen anbragte Konsol ses en Lyre og en Lavrbærgren og paa Skriftpladen læses: *Tilegnet Johannes Ewalds Skrifter. Under Stikranden: af Kleve.*

Køberne af det foregaaende store Blad fik dette mindre Stik gratis til Anbringelse foran Digterens »Samtlige Skrifter«.

Gengivet i »Nutiden« 1881. (Fig. 4.)

V. *Johan Frederik Clemens*: Tegning. Profil til Venstre.

Digteren sidder, let foroverbøjet, støttet til en Pude, der tildels skjuler det lange Haar og antyder hans legemlige Skrøbelighed.

Originaltegningen tilhørte i sin Tid Samleren, den som Digter

kendte Cand. phil., Løjtnant *Just Homann* (født 1819, faldt ved Isted 1850), efter hvis Fader, kgl. Foged, Etatsraad *Homann*, Kobberstik-samlingen erhvervede den. (Fig 8.)

Gengivet i Fotografi fra *Anton Thiele*, i Staalstik af *Magnus Petersen* (Titelbilledet til »Folkekalender for Danmark« 1876), i omtegnet Litografi til *Traps* »Berømte Mænd og Kvinder« og endelig i fotografisk Ætsning i *Louis Bobés* Udgave af »Levned og Mening« 1911.

VI. *Johan Frederik Clemens*: Kobberstik. Profil til Venstre i smal cirkelrund Ramme, indesluttet i en Firkant, der foroven er prydet med to runde Knapper. Ewald har langt, tilbagestrøget Haar, der hænger nedover Skuldrene, han er iført Frakke med store Knapper og har et Tørklæde slynget løst om Halsen. Paa Skriftpladen under Rammen læses: *Johannes Ewald / Fød d: 18 Novbr. 1743 / i Kiøbenhavn*. Under Stikranden: *Clemens del. et sculps.*

Titelkobber til »Samtlige Skrifter« I. 1780. Solgtes ogsaa i Sætryk à 2 Mrk. (Fig. 5.)

Af dette Portræt findes en Mængde Gengivelser i Litografi, Træsnit og Ætsninger, og det er ofte benyttet som Forbillede af Kunstnere, der har skildret *Ewald* i Maleri og Skulptur.

VII. Silhuet til Venstre. Utvivlsomt klippet af den nedenfor nævnte *Friederich Bernhard Wickede*.

Silhuetten, der viser stor Overensstemmelse med *Clemens'* Kobber, dog uden det lidende Udtryk, stammer aabenbart fra 1780. Den findes i en Stambog, som har tilhørt *Friederike Brun*, og som nu ejes af Hofjægermester *Oscar Brun*, Krogerup. Under Silhuetten har Fr. Brun skrevet: *Der Dichter Ewald*. Denne Silhuet er fremdraget af Dr. *Louis Bobé* og første Gang offentliggjort i hans Oversættelse af Fr. Bruns »Wahrheit aus Morgenträumen und Idas ästhetische Entwicklung« (Kbh. 1917). (Fig. 10.)

VIII. *Friederich Bernhard Wickede*: Silhuet til Venstre.

Samme Dags Aften, som Ewald var død om Eftermiddagen, gik *Friederich Münter* sammen med sin Ven *Wickede*, der var kendt som en kunstfærdig Silhuetør, hen i Sørgehuset. *Wickede* klippede et Skyggerids af den Dødes skarpe Profil. (*Louis Bobé*).

Denne Silhuet findes indklæbet i Fr. Münters Silhuetalbum, der nu ejes af Lensgreve Chr. Emil Reventlow. Under Silhuetten havde Fr. Münter skrevet: *Joh. Ewald. post obitum delineavi d. 17 März 1781. Hafniae*. (Fig. 7.)

For nylig er desværre dette *Wickede-Münterske* Silhuetalbum blevet sorgelig medtaget ved en Ildsvaade i Ejerens Hjem. Den første Snes Blade med en Mængde Silhuetter er fuldstændig tilintetgjorte. Heldigvis frelstes *Ewalds* Silhuet, men Bladet med Münters Under-

skrift, hvorpaa Silhuetten var klæbet, er brændt. Dr. *Louis Bobé* og Bogbinder *Anker Kyster* har ved forenede Kræfter saavidt mulig rekonstrueret og restavreret det ualmindelig smukke og righoldige Album.

Silhuetten er første Gang offentliggjort af *Louis Bobé* i Tilskueren 1901.

IX. *Friederich Bernhard Wickede*: Silhuet til Venstre.

Denne Silhuet gør nærmest Indtryk af at være en Gentagelse af den foregaaende, kun med en anden Afskæring. Den findes i en Stambog, som har tilhørt *Fr. Münter*, og som han førte med paa sin Udenlandsrejse 1781—83. Ved Siden af Silhuetten, som 1781 er indklæbet i Stambogen, er anbragt en Seddel med *Ewalds* Haandskrift. Der staar: *Münthero suo d. d. d. Johannes Ewald d. 3 Maji 1779*. Men denne Avtograf har ingen Forbindelse med Silhuetten. Under Silhuetten er med *Fr. Münters* Haand skrevet:

† d. 17 Marz 1781.

*Friede sei um Seinen Grabstein her!
Sanfter Friede Gottes! —*

Denne Silhuet er gengivet i Originalens Størrelse i »Ill. Tid.« for 1889—90. Stambogen, i hvilken der findes flere Silhuetter af *Friederich Münters* Omgangsvener, er nylig erhvervet af Det store kgl. Bibliotek (Ny kgl. Saml. 8°, 605). (Fig. 9.)

X. *Carl Frederik Stanley*: Buste i Gips. Naturlig Størrelse.

I Følge Opgivelse af *Oehlenschläger* (»Athene« 1813) er denne Buste modelleret efter en Dødsmaske. En saadan Maske vides ikke at eksistere længere. Busten er dateret 1784 men maa være udført kort efter Digterens Død, idet den omtales af *Münter* allerede i 1782.

I mange Aar kendte man kun denne Buste i en enkelt Afstøbning, som ejedes af Walkendorffs Kollegium; men i 1871 forenede nogle Walkendorffianere sig om at lade den afstøbe, og den findes nu i adskillige Eksemplarer. Frederiksborgmusæet har fra Kunstindustri-musæet modtaget en gammel Afstøbning, som maaske er Originalmodellen. (Fig. 6.)

Busten findes — stærkt forvansket — gengivet i et Stik af *W. H. Lizars* efter H. V. Bissens Tegning. Naar det under dette Stik bemærkes, at den er af *Simon Carl Stanley*, beror det naturligvis paa en Fejltagelse — som forøvrigt ogsaa *Weilbach* i sit Kunstner-Leksikon gør sig skyldig i. *S. C. Stanley* var allerede død 1761.

I Træsnit er denne Buste gengivet i »Ill. Tid.« 1881, i fotografisk Ætsning oftere, bl. a. hos *Louis Bobé*.

Foruden de her nævnte Portrætter kendes følgende, tvivlsomme. Ewald-Fremstillinger.

Et Maleri, der i lang Tid gik som »Ewald paa Dødslejet«, malet af *Erik Pauelsen*. Billedet skænkedes i sin Tid Kammerherre *Worsaae* af *Burman-Becker* og erhvervedes fra *Worsaaes* Arvinger til Nationalmuseet paa Frederiksborg Slot. Det er gengivet i Træsnit i »Ill. Tid.« 1881 og i *P. Hansens* »Ill. Dansk Literaturhistorie«, i 2den Udgave dog betegnet som tvivlsomt.

Det er vanskeligt i denne Fremstilling at finde Lighed med *Ewald*. Afgjort er det, at *Erik Pauelsen* ikke kan have malet det efter den døde Digter, idet han paa det Tidspunkt befandt sig i Udlandet; men forøvrigt ejer Maleriet ingen Egenskaber, der netop leder Tanken hen paa *Erik Pauelsen* som dets Ophav. Billedet er forøvrigt ogsaa blevet tillagt *Vigilius Erichsen*.

Et Maleri, fremstillende *Johannes Ewald* ved Skrivepulten.

Det er et diletantisk Arbejde, øjensynlig udført efter *Kleves* Kobberstik. Maleriet tilhører Frederiksborgmuseet og er i sin Tid skænket dertil af Stadslæge, Etatsraad *P. A. Schleisner*. Hverken som Maleri eller som Portræt ejer det nogen selvstændig Værdi.

En Statuette i Gips. Den Fremstillede sidder i en Lænestol med Puder. Han støtter højre Arm paa Armlænet og hviler Hovedet i Haanden.

Denne Statuette omtales første Gang i *M. Hammerichs* »Ewalds Levned« (Kbh. 1861). *Hammerich* meddeler, at Statuetten i sin Tid har tilhørt Arkitekten, Professor *Magens* og nu er i hans, *M. H.'s*, Eje, idet han har faaet den af en Slægting af *Magens*, Kammerherreinde *Falbe*. Efter *Hammerichs* Død forærede hans Enke Statuetten til Frederiksborgmuseet, og i 1883 gjorde *Jul. Lange* den til Genstand for en lille Artikel i »Ude og Hjemme«.

Jul. Lange er klar over, at som et egentligt Portræt — endog kun et skitseret Portræt — af *Ewald* kan Statuetten næppe opfattes. Hverken Hovedet eller den øvrige Figur har et saadant Præg af Individualitet, som kunde tyde paa, at Kunstneren har haft noget nøjere Kendskab til den berømte Værkbrudne. Han har — maaske først efter Digterens Død — følt sig greben af Tanken om denne Forening af Hjærtets og Aandens Lys og Legemets Elendighed og har saa udtrykt sin Forestilling i de Former, som han i Følge sin kunstneriske Udvikling havde inde. Dets historiske Fortrin beror kun paa, at Kunstneren i al Fald *kan* have set *Ewald*.

Det er unægtelig en fattig Trøst, naar Kunstneren i saa ringe Grad har formaaget at give os, der ser hans Værk, Indtryk deraf. *Jul. Lange* søger da ogsaa at give Statuetten særlig Værd som et Værk af *Nicolai Abildgaard*. Det er vanskeligt at se, hvad der har ført *Lange* ind paa

denne Tanke. Statuetten har ingen Lighed med de plastiske Værker, vi kender fra *Abildgaards* Haand. Dens Stil ligger overhovedet nærmere den førklassiske Periode, og den har, hvad ogsaa Jul. Lange bemærker, i Formen noget, der minder om *Michelangelo*.

Statuetten er gengivet efter en Tegning af *Aug. Jerndorff* i det nævnte Nummer af »Ude og Hjemme« (Nr. 279, 1883) samt i Jul. Langes »Udvalgte Skrifter« (I, Side 122).

Et Maleri. Brystbillede en face til Venstre, fremstillende en ung Mand med buklet Frisure.

Dette Maleri tilhørte Rentier *Th. Juncker* og solgtes paa Auktionen efter ham i November 1916. For 891 Kr. erhvervedes det af Generalkonsul *Johan Hansen*. I en Anmeldelse af Auktions-Udstillingen skrev Mag. *Sigurd Müller* i »Berl. Tid.« (¹⁵/₁₁ 1916), at Portrættet »forestiller *Johannes Ewald* er mindre tvivlsomt end at det skyldes *Erik Pauelsens* Haand.«

Billedet, af hvilket der findes en Gengivelse i Avktions-Kataloget, forestiller næppe *Ewald*.

Til de samtidige *Ewald-Billeder* bør vel — skøndt det ikke er noget *Portræt* af *Ewald* — regnes den smukke Tegning af *Jens Juel*, der opbevares i Kobberstiksamlingen.

Det er et Mindeblad i Anledning af Teatrets Sørgefest den 23. Marts 1781. I en Lund er rejst en alterlignende Mindestøtte, der krones af en Urne med *Ewalds* Navn. Til Altrets højre Side læner sig *Sorgens Genius* (Jfr. *Møller*) i klassisk Kostume, fra venstre Side træder *Eftermælet* (*Mme Preisler*) i samtidig Dragt op ad Altrets Trin og hænger Lavrbærkransen om Urnen.

Tegningen mangfoldiggjordes i Kobberstik af *Clemens*. I ganske lille Maalestok kopieredes dette af *Endner* (1754—1824), der med Anførelse af *Ewalds* Fødsels- og Dødsdag lod det fremtræde som Gengivelse af Digterens Gravmæle. *Clemens'* Kobberstik har bl. a. været gengivet i »Nutiden« og i *P. Hansens* »Den danske Skueplads« I. Selve Tegningen findes reproduceret i *Th. Oppermanns* »Kunsten i Danmark under Frederik V og Christian VII«.

Et andet Kobber, i Duodezformat, fremstiller et Projekt til et Gravmæle for *Ewald* og bærer som Underskrift følgende Vers af *Abrahamson*:

Med Rette her dit Bryst er følende;
Thi alt hvad *Ewald* sang, var følelse.

Det lille Blad er tegnet og stukket af *F. L. Bradt* til *Fr. Schwartz's* »Lommebog for Skuespilyndere« 1784.

Vi har nu nævnt de ti Portrætter, der kendes fra *Ewalds* egen Tid, og det ligger nær at spørge: Hvad sagde Digterens Samtidige om disse forskellige Fremstillinger?

Fig. 3. Joh. Terkel Kleve: Ewald. Stik fra 1779.

For Offentligheden var kun de to Buster og de tre Kobberstik kendte. *Erik Pauelsens* Maleri, *Clemens'* Tegning og *Wickedes* Silhuetter kendtes kun af en snævrere Kreds.

I »Adresseavisen« for 1781 Nr. 54 falbyder Billedhugger *Hartman Beeken* sin Buste, som han har »modelleret efter Naturen«. Bogtrykker *Seidelin* bebuder i samme Blad Nr. 372 for 1802 en Udgave af *Ewalds* Skrifter, som han »haaber at kunne zire med et Kobber efter

Beekens Billedhuggerarbeid, der vil have den Egenskab, som intet af de hidtil havende Kobbere besidder, at ligne«.

Fr. Münter omtaler i »Dansk Musæum« for 1782 *Stanleys* Buste som »overmaade lignende«.

Men for den store Offentlighed var det *Clemens'* og *Kleves* Kobbere, der kom til at staa som de egentlige Ewald-Portrætter.

Anledningen til disse Kobberes Fremkomst var som bekendt den samlede Udgave af *Ewalds* Skrifter. 1ste Bind skulde »zires« med et Portræt af Digteren. Om det skulde betros til *Kleve* eller *Clemens* var Spørgsmaalet, og det gik ikke af uden Kamp. *Kleve* havde ved sine Portrætter i »den akademiske Tegne-Manér«, en fransk Opfindelse, som han dyrkede med ret maadelige Resultater, vundet sig mange Beundrere, bl. a. Enkedronning *Juliane Marie*, men Akademiets Direktør, Billedhuggeren *Johannes Wiedewelt*, fik dog sat igennem, at *Clemens* fik Bestillingen.

De konkurrerende Kunstneres Arbejder forelaa omtrent samtidigt. *Abrahamson* anmeldte dem i »Alm. Dansk Litteratur-Journal« 1780. Først *Kleves* to Portrætter. Side 331 ff. skriver han:

»Det er en sand Glæde for *Ewalds* Beundrere her at faa hans Billede saaledes, som det er denne agtbare Digter værdig. Det første, man gerne spørger om, naar der tales om Portrætter, er vel, om de ligne. At dette gør det, kan Ingen nægte, der har set Digteren for nogle faa Aar siden. Kummer og Sygdom have siden forandret meget i disse Ansigtstræk, men vi takker Hr. Professor *Kleve* for, at han ikke har tegnet os Ewald sukkende under Modgangs eller Smerter's Plager; thi hvad Glæde kunde det være os at se en agtet og elsket Mand stedt i Vaande. Desuden er det en Regel, og visselig ingen vilkaarlig Regel, at naar en Ting, med ligestor Sandhed kan forestilles fra en behagelig og fra en ubehagelig Side, det da er Kunstnerens Pligt at vælge den første.«

Denne, for Tidens Kunstopfattelse saa karakteristiske Anmeldelse, fortsættes med en Ros over Kunstnerens Arrangement, Stilling, Ansigtets Karakter, Drapperi, Forziring, Lvsets Behandling o. s. v., og derefter hedder det om Digteren:

»Man tror at se ham i et af hine hellige Øjeblikke, da hele Skarer af skønne nye Tanker og store Billeder rejse sig i Digterens Sjæl. Han synes at fæste Øjet paa disse Begejstringens Skabninger.«

Atter henfalder Anmelderen til nogle for Nutidslæsere naive Betragtninger, denne Gang over Profil-Fremstillinger, og fortsætter derefter:

»Vores Kunstner har vel ogsaa tegnet Ansigtet fra Siden men døg ikke saa ganske, at jo noget lidet ses af den anden Side, og ved denne

lille Vending har han vidst at gøre Billedet ulige mere interessant, end om han havde fulgt Modens Vej. Hele Stillingen er skøn. Der er en behagelig Skødesløshed i den, som er lige langt fra det stive Væsen, hvori de fleste Portrætter vise sig for os, og fra den væmmelige Sluske-vornhed, som findes i samme Ved den valgte Stilling har Kunstneren ogsaa forskaffet sig den Fordel, at vise Sandhed, uden at vise det Ubehagelige i Sandheden. Digterens Hoved er, som bekendt, ned-

Fig. 4. Det lille Kleveske Stik.

bøjet af en voldsom Svaghed. Denne Ulejlighed, som han alt i mange Aar har sukket under, kunde ej tegnes som i Naturen, thi det havde været en altfor ubehagelig Forestilling Imidlertid vilde de mange, der ikke have kendt Digteren i anden Tilstand, synes at der fattedes noget, naar de ikke ved at se hans Billede tillige erindredes om hans tilfældige Legemsbygning, saaledes som de have kendt ham. . . . Det er de skønne Kunsters som de skønne Videnskabers Triumf, thi det svarer til deres Bestemmelse, naar de forestille alting, hvad som findes i Naturen, men tillige med Behændighed vide at skille det derfra, som kan opvække ubehagelige Forestillinger, eller i det mindste hindre Frembringelsen af de behagelige.«

Abrahamson slutter sin Anmeldelse med nogle Ord om Digterens Paaklædning, Halsdugen og Haaret og giver sin Udtalelse om det sidste en Adresse, som er tydelig nok:

»Det forestilles ikke her friseret, hvilket ikke kunde passe til den valgte Negligé, men det hænger ikke heller om Ørene som paa en Torve-Bonde.«

Samtidig med Omtalen af det store Kleve'ske Stik nævnes det lille Oktavblad, der udgives til Subskribenterne paa det store uden Betaling. Dets Bestemmelse er at »sættes som et Titelblad foran Digterens Værker«. Men *Abrahamsons* Begejstring kan dog ikke udstrækkes til dette Blad:

»Der er Hovedet ganske i Gemmernes Smag og Costume, som det da ogsaa virkelig skal forestille et Basrelief i Sten. De fornemste Træk i Digterens Ansigt findes vel ogsaa her, men dog udfordres et meget veløvet Øje til at finde Ligheden. Det forstaaer sig, at det sorte Haar og Øje ikke kunde udtrykkes i et supponeret Stenbillede, og at dette gør meget til, at Ligheden ej er fattelig for enhver.«

Efter den stærke Ros, som bliver *Professor Kleve* til Del, vil man forstaa, at den yngre Kunstners realistiske Fremstilling ikke falder i Anmelderens Smag. I et senere Hæfte af Tidsskriftet (Side 408 ff.) fremkom *Abrahamsons* Kritik af *Clemens'* Portrætstik:

». . . Man kan ikke nægte, at jo dette Billede har nogen Lighed, men det er og kun nogen. For Resten er det ubegribeligt, hvorfor Hr. C. har til sit Øjeblik just valgt et, da Digteren har været bespændt af Smærter, og da hin, maaske, fordi han kom i en uheldig Time, og troede Mandens Ansigt var stedse saa vaandefuldt, havde valgt det, hvorfor han da ikke forandrede det, saasnart han saa, at denne Mine ingenlunde var Digterens, men den forbigaaende Smærtens. Vi se ikke, hvad der kan have bevæget Kunstneren til sligt; man taler vel om visse Luner, som komme Virtuoserne til stundom at afvige fra de banede Stier, og tidt frembringe disse Luner Mesterstykker. Men vi synes dog, at ved slige Lejligheder som denne, hvor en Nations fornemste Digter skal skildres for Efterslægten, endog foran Samlingen af hans Værker, at der burde vises mere Vaersomhed, baade af Agt for Digteren selv og for Publikum: — Det er ellers tegnet i stræng Profil, hvilket er blevet som en Mode paa nogen Tid, og det visselig kun til liden Vinding for Portræt-Tegning overhovedet. Thi hvad paa en Gemme eller en Medalje kan være Nødvendighed, er det ikke ogsaa i et Skilderi, eller Skilderiets Kopi, Kobberstykket. Hovedet er bøjet ned og ser fremad med al Smærtens og Sørgmodigheds Udtryk i Ansigtet. Haaret hænger i den allerubehageligste Uorden ned over Skulderen, og opvækker en Idé, som vi ikke gide skrive hen. Men det end mere ubegribelige er, hvorfor Legemet og det lidet af Armene, der ses, forestiller en tyk og fed Mand, da Ansigtet viser det Modsatte. Iblandt de mange vilkaarlige Regler, hvoraf Kunstnerne stundom lade

sig lænkebinde, er dog ingen, der forbyder at tegne et mavert Legeme mavert? — Drapperi findes her slet intet af, thi det er et overmaade

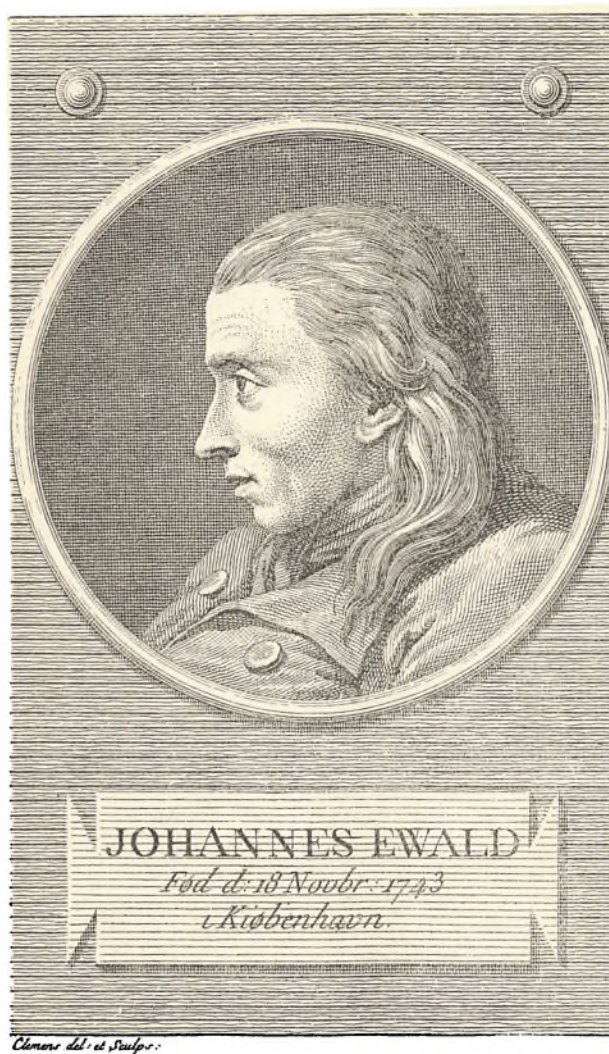

Fig. 5. J. F. Clemens: Ewald. Kobberstik.

simpelt Klædemon, som en Slags Frak, og hvoraf kun ses en meget liden Del, thi Stykket er ikke engang Bryststykke.«

Efter at have givet Portrættet denne Salut slutter *Abrahamson* kort af med disse Ord, der gør en puds sig Virkning:

»Stikket er forresten godt, og i Hr. *Clemens'* gode Maneer.«

Overfor *Oehlenschläger* gentog Abrahamson senere sin Ros af *Kleves* Portræt, som han fandt næst lignende af alle Portrætterne.

Fr. *Münter*, som jo forøvrigt kun kendte *Ewald* i hans sidste og sørgeligste Aar, har derimod om *Kleves* Portræt udialt, at det var »for meget idealiseret«.

De ovenfor citerede Prøver paa, hvorledes en af Tidens Smagsdommere bedømte Kunst, lader os forstaa, at *Ewald*-Portrætterne fra *Erik Pauelsens*, *Hartman Beekens* og *Kleves* Haand maa være faldet i Tidens Smag. De opfylder hver for sig, rent bortset fra de enkelte Arbejders forskellige kunstneriske Værd, de Krav, man stillede til den gode Portrætkunst, en »behagelig Lighed«.

Skøndt man naturligvis ikke kan forkaste det Vidnesbyrd, som *Ewalds* Ven gennem flere Aar, *Abrahamson*, aflægger, at *Kleves* store Portræt er vellignende for dem, der har set Digteren »for nogle Aar siden«, fremgaar det dog af denne Udtalelse, at Portrættet ikke er noget Virkelighedsbillede. Som Kunstværk rager det heller ikke højt. *Kleve*, der oprindeligt var Officer, blev aldrig andet end Dilettant. Ved at efterligne den franske »Crayon-Maner« slap han over adskillige Vanskeligheder som Kobberstikker — det er betegnende, at Landhusholdningsselskabet (!) paaskønnede denne Kunst med en Guldmedalje, medens Kunstakademiet, trods *Juliane Maries* Protektion, vovede at vrage ham som Medlem. De Portrætter, han udførte i sin »Academiske tegne Maneer« er gennemgaaende meget maadeligt tegnede. Det store *Ewald*-Portræt er et af hans bedste Arbejder.

En ganske anden Tillid føler vi overfor *Erik Pauelsens* smukke Portrætmaleri. Gaar vi ud fra, at Billedet er malet 1779—80, er det altsaa blevet til, da Digteren var hærgnet af Sygdom.

Ewalds legemlige Gebrækkelighed har Kunstneren forstaaet at dække over med en rummelig Pels; men det blege, magre Ansigt bærrer, trods sit forklarede Præg, Spor af Lidelser; og i de store Øjne, hvis Blik ikke er frit for Tidens konventionelle Hang til det svømmende, er der baade Sørgmodighed og det Blink af Skælmeri, som man venter at finde hos en *Johannes Ewald*.

Højest af de tre nævnte Værker, baade som Portræt og Kunstværk, staar dog utvivlsonst *Hartman Beekens* Buste.

Hartman Beeken var kendt som en fortrinlig Tegner af Portrætter, »der i høj Grad har tiltalt alle dem, som ønske at have godt lignende Portrætter af deres Venner, uden at give for meget derfor.«

Som talentfuld Elev af *Saly*, tildels ogsaa paavirket af *Sergel*, var *Hartman Beeken* vænnet til et grundigt Naturstudium. Kunstnerens Natursans holdtes dog tilbage af Kunstretningens Stræben efter at hæve sig over Individualiteten for at skabe noget typisk; man skulde idealisere.

Hartman Beekens Buste er rimeligvis fra samme Tid som Paue-
sens Maleri. Man kunde tænke sig, at den var udført efter Opførelsen

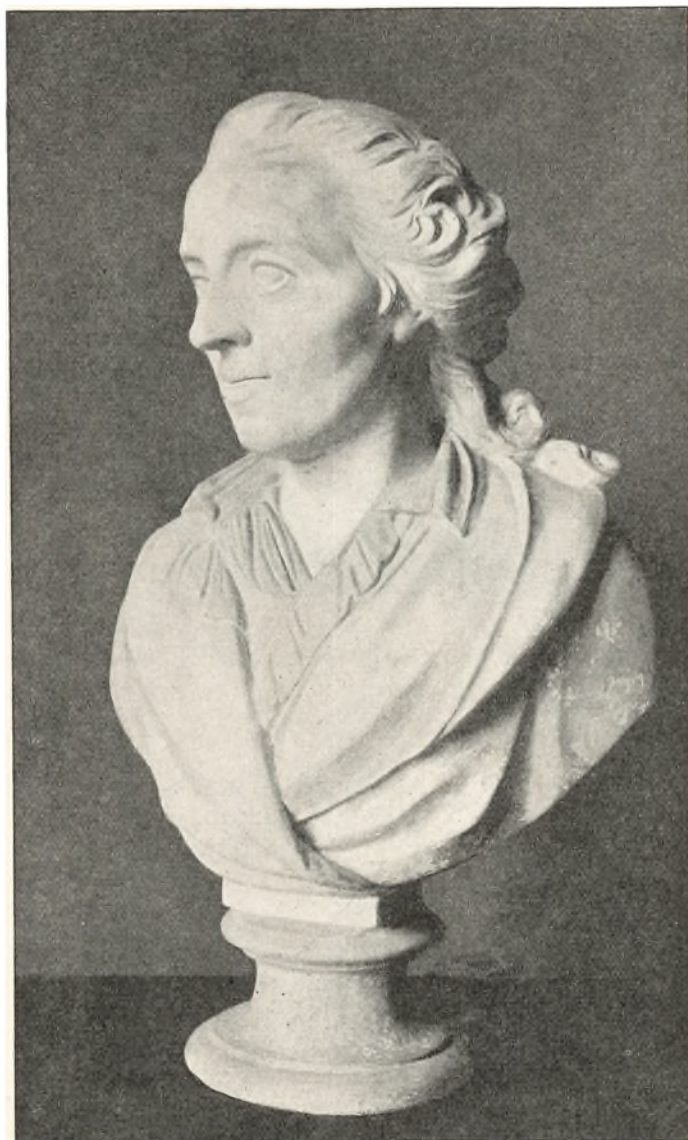

Fig. 6. Stanley's Buste.

af »Balders Død«, 1778, da Digterens Navn var paa Alles Læber, og man kappedes om at vise ham Hæder.

Det er *Digteren*, nærmere betegnet den tragiske Digter, Kunst-

neren har villet fremstille. Det knejsende i Holdningen har vel intet med den stakkels krumbøjede *Ewald* at skaffe, men Ansigtets Linjer og den kraftigt modellerede Form gør Indtryk af at være gjort efter et nøje Studium af Modellen. Sygdommen har hærget dette Ansigt, der — endnu ungt — har skarpe og markerede Træk. Over de store,

Jon. Ewald.

*post obitum delineavit 17 Mærz
1781. Hafniae*

Fig. 7. F. B. Wickede: Ewald paa Dødslejet. Silhuet.

udtryksfulde Øjne hæver Panden sig med det Vemodsdrag, der hører den tragiske Digter til. Det »aandfulde Smil«, der spiller omkring Munden, maa vel skrives paa det Konventionelles Regning; men Busten som Helhed er et værdifuldt Portrætarbejde og fremfor noget andet det *ideale* Billede af *Johannes Ewald*.

De andre Ewald-Portrætter, *Clemens'* Tegning og Kobberstik, de to af *Wickedes* Silhuetter og *C. F. Stanleys* Buste, er af en helt anden

¹⁾ Efterat denne Artikel er skreven og sat, har Walkendorffs Kollegium deponeret sit Originaleksemplar af *Stanleys* Ewald-Buste i Kunstmuseet og som Erstatning modtaget det Kunstmuseet tilhørende Marmoreksemplar af *Hartman Beekens* Ewald-Buste.

Konservator *Rønne* er gaaet i Gang med at rense *Stanleys* Arbejde for den aarhundredgamle Overmaling. Naar Busten atter fremtræder i sin oprindelige Skikkelse, vil den blive indlemmet i Statens Skulptursamling.

Karakter og hører som Menneskefremstilling til en senere Tids mere virkelighedstro Retning indenfor Kunsten.

Stanleys Buste vistnok mindst.

Kunstneren er, trods sin vaagne Sans for Antiken, der spores i

Fig. 8. J. F. Clemens: Ewald. Tegning.

andre af hans Arbejder, i denne Buste endnu afhængig af Rokokoens og Tidens Smag. Hvis *Oehlschlägers* Meddelelse, at Busten er formet over en Dødsmaske, er rigtig, forstaar man, hvorfor denne Buste i saa høj Grad bærer Præg af Lidelse og Affældighed. De store, sjælfulde Øjne, som stadig omtales af *Ewalds* Samtidige, er altfor store — atter Tidens Smag — men de giver Ansigtet et forklaret Skær af Liv og Sjælfuldhed, og vi maa tro *Fr. Münter*, der netop i de sidste

Aar stod *Ewald* saa nær, naar han om *Stanleys* Buste, som anført, udtaler, at den er »overmaade lignende«.

Rent umiddelbart virker ogsaa *Wickedes* Døds-Silhuet paa os som et gribende og i høj Grad realistisk Billede. Trods de faa Midler, Sort paa Hvidt, har vi her en Profil, som bærer Sandhedens Præg. Den er, som før nævnt, klippet efter Liget paa selve Dødsdagen, og den gengiver for os Digterens stakkels, gigtkrummede Ryg, der i Følge en Tradition var saa krum, at den maatte knækkes over, for at man kunde faa Liget lagt i Kisten. Profilen er i nøje Overensstemmelse med *Clemens'* Tegning.

Naar vi har gemt Omtalen af *Clemens'* to Portrætter tilsidst, har vi haft vore Grunde dertil, nemlig Overbevisningen om, at vi i denne Kunstners Tegning og i Kobberstikket til »Samtlige Skrifter« staar overfor de sandeste Billeder af, hvordan *Johannes Ewald* virkelig saa ud.

Da *Clemens* tegnede *Ewald* — det maa have været i 1779, da Udgaven af Digterens Værker forberedtes — var han 30 Aar gammel og stod paa Højden af sin Kunstnerevne. Han var nylig, i Efteraaret 1778, kommet hjem fra sin store Udenlandsrejse og havde nogle af sine ypperste Værker bag sig. Han var ikke selv skabende Kunstner, men som Kobberstikker opøvet i minutløst at gengive, hvad han havde for sig. Tager vi Tegningen i Kobberstiksamlingen for os, er det tydeligt at se, at den skyldes en Mand med et skarpt Blik, en øvet og sikker Haand.

Profilen staar paa Papiret saa fast, som var den allerede ridset i Kobberet. Hver Streg er den øvede og dygtige Tegnens.

Det er kun Hovedet, vi ser. Det syge Legeme er barmhjærtigt skjult af en Pude, der er lagt støttende op bag Digterens Nakke.

Ansigtets Udtryk er slet ikke »aandfuldt«, saaledes som Tiden yndede det og fordrede det, navnlig naar det gjaldt om at fremstille et saa ophøjet Individ som en Digter. Dette er kun et Menneske, der med den halvt aabnede Mund, ligesom undertrykt vaandende sig i Smerte, stirrer livsfjærnt og tankefuldt — eller tanketomt — hen for sig.

Clemens har, da han tegnede dette Billede, været sig Opgaven fuldt bevidst, at det gjaldt om at tegne et *Portræt* som Forarbejde til et Kobberstik og ikke noget Skønmageri.

Og dog blev hans færdige Kobber af en endnu mere udpræget, om man vil endnu mere ubarmhjertig, Realisme.

Det magre, udtærede Ansigt, det vandfyldte misdannede Bryst traadte for Kunstneren, da han arbejdede paa sin Plade, frem for Erindringen, og hvad han Ansigt til Ansigt med Digteren havde beholdt for sig selv, det lod han nu Gravstikken fæste paa Pladen.

»Gyselig« er denne Profil blevet kaldt. Ja, men gyselig og ubarmhjærtig var den Sygdom, der hærgede Digteren og tilsidst krumsluttede ham, hvilket dog ikke formaaede at dræbe hans medfødte Livsglæde. Skæmtende sagde han jo om sig selv med Hønlighed paa, at hans Legeme antog Cirkelens Form, at han »nærmede sig Fuldkommenheden«. Det er dog sagtens mere et Tilfælde end en Tanke, at *Clemens* — ligesom forøvrigt ogsaa *Kleve* — som dekorativt Element har benyttet en Cirkelramme om Digterens Billede.

Vore Undersøgelser angaaende de samtidige Portrætter af *Johannes Ewald* er hermed endt. De har ikke ledet os paa Spor efter noget hidtil ukendt Portræt, og det maa vel anses for ret usandsynligt, at noget saadant findes. Vi har bl. a. søgt i Kobberstiksamlingen og i Kunstakademiets Bibliotek for om muligt at finde tegnede Forarbejder til de kendte Portrætter, men intet saadant findes udover *Clemens'* Tegning.

En Tradition vil vide, at den udmærkede Portrættegner *Povl Ipsen* skal have udført en Rødkridtstegning af Digteren, men hvorvidt dette Forlydende er rigtigt, har det ikke været os muligt at konstatere.

I Følge *Weilbach* modtog Kunstakademiet efter *Hartman Beekens* Død hans efterladte Tegninger. De maa i saa Fald senere være forsvundne. I Akademiets Samling findes ikke én Tegning af denne Kunstner. Og lige saa lidt ejer Kobberstiksamlingen, Frederiksborgmuseet eller det kgl. Bibliotek noget, der har Interesse for os i denne Forbindelse.

Den af *Oehenschläger* nævnte Dødsmaske har det heller ikke været os muligt at opspore. Den »Dødsmaske« — i Voks — som findes i Panoptikon, er afstøbt over *Hartman Beekens* Buste af Billedhuggeren *Thod Edelmann*.

Men med de samtidige Ewald-Portrætter, vi kender, er vi alligevel saa nogenlunde i Stand til at danne os et begrundet Skøn over, hvorledes Digteren virkelig saa ud.

Betragter vi de senere, mere realistiske Fremstillinger af *Johannes Ewald* — *Clemens'*, *Wickedes* og *Stanleys* Portrætter — er der et fysiognomisk Træk, som tillige med Samtidens Iagttagelse af de store Øjne og den høje Pande ikke kan undgaa vor Opmærksomhed. Det er den udfaldende Underlæbe og en vis Slaphed i Hagepartiet, et Degenerationstegn, der paa Grund af Digterens sygelige Tilstand maa ske er blevet mere fremtrædende.

Det laa nær at antage, at denne Svaghed stod i Forbindelse med *Ewalds* Talefejl, hans Brug af Bogstavet *r* for *l*; men en Henvendelse, vi har rettet til en Avtoritet paa Talefejl-Området, har ikke bekræftet denne Hypotese. Talen er en Hjernevirksomhed, Tungen og Læ-

berne kun Redskaber, og da Bogstavet *l* er en Tungelyd, har Underlæbens og Hagens mulige Svaghed ingen Indflydelse paa Udtalen.

Grunden til Ewalds Talefejl laa efter Alt at dømme i Efterladenhed hos hans Opdragere, der ikke i Tide rettede hans Fejl, som derefter under hans legemlige Svaghed tog til. Maaske har denne Talefejl ogsaa kun været mærkbar, naar *Ewald* var under Paavirkning af Spiritus. Det er jo almindelig bekendt, at Tungen under en saadan Tilstand delvis svigter. Anekdoten om *Kavarerens Evard* er jo netop en af *Ewalds* natlige Udskejelser og bekræfter saaledes vor Tale-Avtoritets Formodning.

Det Billede, vi tilsidst beholder af *Johannes Ewald*, er ganske vist af et stakkels svagt Menneske; men det er dog netop et Billede af ham, som han saa ud, da han som Digter var Fuldkommenheden nærmest.

Og i hans sjælfulte Digtning ejer vi ham helt — lyrisk svingende («Haab og Erindring», »Arnsbachs Død«, »Da jeg var syg«), dithyrambisk svulmende («Højen», »Ode til Sjælen«, »Til min Moltke«, Brevene til Spendrup), elegisk sværmende («Rungsteds Lyksaligheder«, »Udrust dig, Helt fra Golgatha«), ofte fuld af Skæmt og naturlig Munterhed, et forunderligt stemningsbevæget Menneske, en Digter, som netop paa Grund af sin Sjæls Kraft, trods Viljens Skrøbelighed, altid vil staa for os som en stor og ægte Personlighed, en af de uforglemmeligste i vor Digtning Historie, ikke mindst tiltrækkende for os, fordi hans Liv var saa rigt paa Prøvelser af tragisk Art.

III. Senere Fremstillinger.

Intet Under, at *Johannes Ewalds* tragiske Skikkelse saa ofte har fristet vore Kunstnere, og at enkelte af hans Livs mange mærkelige Begivenheder er blevet Æmne for kunstnerisk Behandling.

I Fortsættelse af vor Undersøgelse af de samtidige Portrætter er det ikke uden Interesse at lægge Mærke til, hvorledes en senere Tid har opfattet Digterens ydre Person.

Den første nyere Kunstner, der forsøgte at give en Fremstilling af *Johannes Ewald*, var vistnok Billedhuggeren *Th. Stein*.

I 1855 udstillede han en Statue, som vi imidlertid ikke har haft Lejlighed til at se. Den ejedes i sin Tid af en Fru *Cumann* (*Reitzels* Udstillingsfortegnelse). Tyve Aar senere udstillede Kunstneren sin Buste af Digteren, der i Marmor erhvervedes af Brygger *J. C. Jacobsen* og af ham skænkedes til Det kgl. Teater, i hvis Tilskuerfoyer den nu staar.

I 1865 udstillede *Marstrand* sit bekendte Billede »Arendses sidste Besøg hos Ewald ved dennes Sygeseng«. Billedet hørte til den Serie Digterbilleder, som danske Kunstnere udførte for *Orla Lehmann*; det solgtes 1879 paa *Godfred Rodes Auktion* og erhvervedes for 1430 Kr. af Konsul *H. Konow*, i hvis Families Eje det endnu er. En Gentagelse ejedes af *Tietgen*.

I 1866 udstillede *Louis Hasselriis* sin Ewald-Statue, der erhvervedes af det norske Nationalgalleri i Kristiania.

Saa følger i 1871 *H. C. Leys* Maleri »Johannes Ewald i Rungsted« og i 1875 *Vilh. Bissens* Portrætmedaljon til Mindestøtten paa Ewalds Høj i Rungsted (5 Gipsafstøbninger, deriblandt Originalmodellen, solgtes paa Auktionen efter *Bissen* 1915).

I 1876 udstillede *Carl Thomsen* sit Maleri »Ewalds første Møde med Arendse«, der købtes af Kunstforeningen og vandtes af *Grosserer Mohr* i Bergen.

Bernhard Middelboe vandt i 1877 den Neuhausenske Præmie med sit Maleri »Ewalds sidste Dag. Præsten *Schönheyder* oplæser Bønnen for den døende Digter«.

Vistnok fra samme Tid er *Frans Schwartz's* Karton »Johannes Ewald sidende ved Øresund«, solgt paa *Schwartz's* Auktion, December 1917.

I 1879 fremkom *C. C. Peters'* Portrætstatue af Johannes Ewald, som i Marmor er opstillet i det kgl. Teaters Forhal, og *O. Evens'* Portrætmedaljon, der er anvendt til Ewald-Wessel-Monumentet ved Trinitatis Kirke. Endelig har *C. Dalsgaard* malet »Ewald i Rungsted«, (Gengivelse i *Knud Søborgs Bog* om Chr. Dalsgaard, Side 99 erhvervet 1917 af Generalkonsul *Valdemar Glückstadt*), og *Vilh. Rosenstand* efter *Oehlenschägers* Digt »Digterbesøget« skildret Wessels og Ewalds Møde (udstillet 1899).

Af de her nævnte Malerier er følgende gengivne i *Andreas Dolleris'* historiske Digtning »Johannes Ewald« (Kbh. 1900): *Carl Thomsens* »Ewalds første Møde med Arendse«, *Marstrands* »Arendses sidste

Fig. 9. Wickede: Silhuet fra *Fr. Münters* Stambog.

Fig. 10. Wickede: Silhuet fra *Friedr. Bruns* Stambog.

Besøg«, *Vilh. Rosenstands* »Digterbesøget« og *Bernh. Middelboes* »Ewalds sidste Dag«. I samme Bog findes desuden gengivet forskellige Kunstneres Tegninger, skildrende Episoder af Ewalds Liv.

1908 har *Anders Bundgaard* modelleret *Ewald* blandt den Række Portræt-Masker, der smykker det nye Christiansborg.

En speciel Skildrer fandt *Johannes Ewald* i den unge Maler *Valdemar Neiiendam*, der siden 1907 har malet 12 Billeder med Fremstillinger af Digterens Historie, alle byggede paa et indtrængende Studium af *Johannes Ewalds* Liv og Digtning og udsprungne af en dyb Kærlighed til Æmnet.

Valdemar Neiiendams Ewald-Billeder er (i Følge Kunstnerens eget Opgivende) følgende:

1907. *Johannes Ewald* i sin Stue i Vingaardsstræde. Vinterdag 1772. (Tilhører Overretssagfører *Fr. Wolff*). Gengivet hos *Louis Bobé*.
- Sognepræst ved Trinitatis Kirke, Dr. theol. *Schönheyder* besøger *Johannes Ewald* paa Sygelejet. (Tilhører Kunstneren).
1908. *Johannes Ewald* i Søbækshuset. (Ejeren ukendt).
- *Johannes Ewald* og hans Værtinde *Anna Kristina Skou*. (Tilhører Skuespiller *Nicolaj Neiiendam*).
1909. Islandske Studenter besøger Digteren *Johannes Ewald*. (Tilhører Direktør *Charly Hansen*, London).
1910. *Johannes Ewald* i Rungsted. (Tilhører Godsejer *Schwensen*, Trudsholm, Havndal).
- Venner ved *Johannes Ewalds* Jordefærd. (Tilhører Horsens Museum).
1912. Digteren *Johannes Ewald* i Selskabet hos Skuespillerparret *Rosing* efter 1ste Opførelse af »*Balders Død*« paa Hofteatret den 7. Februar 1778. (Tilhører Kunstneren).
1912. *Friederike Brun* besøger Digteren *Johannes Ewald*. (Tilhører *Ingeborg Lehmann*).
- *Johannes Ewald* i Rungsted. »*Liden Gunver*«. (Tilhører Kunstneren).
1916. *Johannes Ewald* i Rungsted. (Tilhører Direktør *Bangert*).
1917. *Johannes Ewald* i Rungsted. (Købt af Kunstforeningen).

Om vistnok alle disse nyere Ewald-Fremstillinger — i hvert Fald dem, vi har haft Lejlighed til at se — gælder det, at Ewald-Skikkelsen fornemmeligst er bygget over *Clemens'* Tegning og Kobberstik.

Det er denne Fremstilling, der har forekommet vore Kunstnere at være den sandeste og den, der bedst faldt sammen med det Billede

af Digteren, man danner sig under Læsningen af hans »Levned og Meninger«.

Hvis der ikke uformodet skulde fremkomme andre, hidtil ukendte Portrætter af Digteren, vil man sikkert ogsaa i Fremtiden blive staaende ved *Clemens'* Fremstilling, denne »gyselige Profil«, fordi den i al sin Gyselighed kommer den sørgelige Virkelighed nærmest og ved sin realistiske Sanddrøhed netop virker allermest gribende.

Breve fra A. de Saint-Aubain.

II.

Søndag Aften den 6te Novbr.

Frederiksborg Slot.

Det er under ganske særdeles særegne Omgivelser, at jeg denne Gang skriver Dem til, thi jeg er det eneste levende Væsen, som befinder sig paa hele det uhyre egentlige Slot, og sidder her næsten som en forglemt Antiquitet fra et svundet Aarhundrede i en stor høirygget Lænestol med Gobelinsk Vævning i Ryggen — en heel Brudeskare, som følger et Par til Kirken — ved et indlagt Bord med dreiede Been under, medens det rumler af al Magt i den store Kamin, som indeholder et Baal, stort nok til at stege en Stud ved. Det er ganske »kuriøst«, kan De troe. Mit dobbelt tilgittrede Vindue vender ud til Slotssøen, som skvalper lige under Muren, det er ikke mindre end 5 Alen høit, og nu kan De slutte Dem til Stuens Høide, samt til hvor meget et eneste Lys forslaaer. Jeg har imidlertid Gulvteppe over det indlagte Qvadersteensgulv, og boer virkelig ganske comfortable, men en Smule en philosophe solitaire, thi jeg har mange Gange at vandre igjennem og mange tunge Dørre og gamle Laase at lukke op og i, før jeg kommer til noget levende Væsen. Saameget om det Lokale. Min Moder opsætter sin Hjemreise endnu i nogle Dage, og som en ordentlig Søn maa jeg finde mig i at vente efter hende. Det chikanerer mig egentlig lidet, men jeg kan ingen Indvendinger gjøre. Til al Lykke har jeg taget noget Manuscript ud med for at rette i, og seer mig derfor istand til hermed at sende Dem, min Ven, Trøster og Frelser i Nøden Begyndelsen af »Skjødesynderne« som skulde følge Tante Franciska i Hælene. Jeg selv følger igjen Skjødesynderne i Hælene. men det skeer ikke før Torsdag Aften, De seer mig altsaa ikke før engang paa Fredag. Jeg formoder, at Trykningen af denne Begyndelse ikke kan skride saa hurtigt frem, at jeg skulde komme mere i Knibe. Det er baade vist og sandt, hvad den yndede Skribent Carl Bernhard siger etsteds i sine udødelige Værker, at man ikke kan være baade her og der, og endda Straalemester tillige, det føler jeg tilfulde.

Men jeg føler ikke mindre Alt, hvad jeg har Deres venskabelige Godhed at takke for, og De maa troe mig, at jeg føler det ikke er lidet.

Deres hengivne og forbundne

Ven og Tjener
etc. etc. etc.
Navnet forties.

Borreby d. 25. Novbr. 1833.

Lieber Freund!

Da De efter Aftale har været saa god at love at vilde forsyne mig til min Moder, maa De finde Dem i, at jeg purrer ved Dem, saasom hun Lørdag — thi jeg formoder at De faaer dette Brev paa Fredag — sender min Reutendiener til Dem, som vil bede om Svar paa mit Brev. Hun skriver mig til, at hun er meget i Knibe, De maa derfor endelig lade Svaret blive godt og sende det i en Konvolut adresseret til mig. Det *stoler* jeg paa, og omtaler det derfor ikke videre, i den faste Tillid at De ikke vil lade hende i Stikken.

Jeg vil gjerne fortælle Dem lidt om mit Ophold her, ma che dire? Jeg lever den ene Dag som den anden, og det er just, for en stor Deel, deri at Landlivets Behagelighed bestaaer. Det dolce far niente er meget behageligt og Tiden løber dobbelt hurtigt, naar man intet har at markere den med. Jeg rider paa Jagt eller slentrer en Spadseretour om med min Bøsse paa Nakken og morer mig med at bekrige Svaner og Krager, thi Jagten efter dem er besværligere end anden almindelig Jagt, da begge ere klogere end baade Dyr og Harer. Endnu har jeg ikke drevet det til mere end 1 anskudt Svane, som hinkede saa langt ud i Østersøen med halvanden Vinge at det blev mig umuligt at smykke min Hat med dens Vingefær, men det kan komme bedre. Borreby er et sjældent interessant gammelt Sted: det er bygget 1526 af Danmarks Rigens Raad og Cantsler Johan Friis, i en meget stor Stiil. Man kjører over en Fjerdingvei dertil igjennem en lang Allee og kommer da til Meieriet og Forvalterboligen indenfor Gravene; over en lang Steenbroe gaaer Veien over en bred Grav til Ladegaarden, der er saa stor som Høibroplads, omgivet med Ladelænger og Stalde, alle af røde Steen med takkede Gavle; gjennem en bred Port paa den ene af Fløiene (der indeholder Forpagterboligen, Capellet, Kjøkkenet til den grove Huusholdning og Arresterne) kommer man til den indvendige Borgegaard omtrent saa stor som den indvendige Slotsgaard paa Frederiksborg; den er 4 kantet, paa den ene Side Herskabsstalden, den anden Bryggerie og Kornmagazin (3 Etager med to Lofter) ligeoverfor Forvalterboligen, og den 4de Side indtager den indvendige Grav, hvor man over en Træbro gaaer ind paa Hovedbygningen, der

ligger paa en lille Holm, omgivet med Vand. Borgegaarden er omgivet med gamle store Træer. Capellet som ligger i Borgegaarden er smukt, men Orgelet forfaldet og ubrugeligt; der ere mange taalelige Copier af Malerier, som for Lægfolk see ganske godt ud, samt en Døbefond af Sølv, som seer fortrinligt ud for Mosaiter. Hovedbygningen er fiirkantet, 3 Etager, Kjælder og Loft; til Gaarden et Taarn med Uhr, hvor Opgangen er af en stor Steen-Vindeltrappe; til Haven, hvortil en Træbro fører, 3 Taarne, hvori Værelser. Kjælderne ere uhyre dybe, blandt andet et formidabelt Fængsel til fornemme og vigtige Fanger. Gangene ligge alle til Gaarden, ere meget brede, behængte med Malerier i forgyldte og sorte Trærammer og Lampetter paa Dørrerne. Værelserne ere betrukne med vævede og med malede Lædertapeter, ere uhyre høie og meget store, Vindueskarmene ere omtrent som Gadedørre i Kjøbenhavn. Et af Taarnene indeholder et Brevkammer, hvor Dokumenter i gamle Dage gjemtes i Jernkasser, der nu ere tomme. Væggene ere brandfrie Steenklinker. I et andet Taarn er et Bibliothek af gammelt støvet Jux, for det meste franske Bøger. Jeg boer ganske alene i 3^e Etage med Udsigt over Østersøen til to Sider; Blæsten hyler og tuder som en sulten Ulv, Taarnuhrets Bevægelse gjenlyder i hele Etagen, og ved Siden af mit Værelse er en stor Sal, hvor alle de oldenborgske Konger lige til Christian 6. hænge omkring Kaminen, paa den anden Side af mig er et Taarnkammer, lille og mørkt, hvori Jagtbøsser, nogle mægtige Slagsværd, gamle Sporer, massive Kanebjælder af Sølv og Metal og Hjortetakker og Kløer af Svaner og Høge udgjøre Udziringerne paa mørkerøde Tapeter. Det er ganske besønderligt at sidde saaledes ene i et Rum, som i Kjøbenhavn vilde ansees som et heelt Huus, thi her er ikke mindre end 11 Værelser i hver Etage. Taarnuhret lyder saa tydeligt, som om det var i næste Stue og minder mig om, at den flygtende Tid og jeg ere ene om det her, og den har raadet med saa mangen stolt Riddersmand eller Frue, som før mig har huset her. Uhret og Klokken ere ligesaa gamle som Souverainiteten og ligesom den en Deel tilbage i Tiden, thi det gaaer over et Kvarteer for langsomt efter alle andre Uhre.

Jeg forekommer mig som et forglemt Spøgelse, naar jeg vandrer ad den lange brede Gang, ned af Vindeltrappen med et flaggende Lys i Haanden, uden at høre et eneste levende Væsen om mig. Etagen under mig beboer en gammel Frue »Tante Holstein«¹⁾ 71 Aar med

¹⁾ Petronella de Behagen, f. 1763 † 1842 paa Borreby (Datter af Etatsraad Gysbert de Behagen) gift med Kaptajn Didrik v. Holstein. Hendes Søster Elisabeth, † 1828 paa Borreby, var gift med General Joachim Melchior Holten v. Castenschield († 1817) Fader til den daværende Ejer af Borreby Henrik Gisbert Castenschield († 1856).

en Selskabsdame, ogsaa gammel, en gammel Jomfrue og en Pige; de haver boet her over 30 Aar og høre til Inventariet, og først naar jeg er kommet 68 Trappetrin ned, er jeg blandt levende Væsener, thi dertil regner jeg næsten ikke de vegeterende Inventariestykker i 2den Etage. Disse gamle Mennesker have seet et Par Generationer døe væk omkring dem og haver i al den Tid levet som Nonner paa den gamle Gaard, de ere fortrolige med alle Varsler og Syner, som her gives nok af. Naar man seer »Tante Holstein« gaae høi og rank forbi Vinduerne i Gangen, fulgt af hendes to Damer, med langsomme afmaalte Skridt og en Holdning, som ikke gjør nogen 20 Aars Dame Skam, skulde man troe at Familiens Ahnfrau var ude paa en Vandring og havde forladt Capellets støvede Ro for at svæve om i de kjære gamle Stuer, hvor hendes Barndom og hendes hele Liv er henlevet i eensformig Lykke.

See, saadanne ere [mine] Omgivelser. Jeg ærgrer mig nok over, at jeg ikke fik Fredr. 3. ud med, thi nu kan jeg endnu ikke arbeide, og her var Stedet, hvor man lever 200 Aar tilbage i Tiden. De skal imidlertid ikke sende mig den, thi jeg veed ikke, om den kunde træffe mig, da Postgangen til Skjelskøer, som beliggende udenfor Routen, gaaer noget langsomt. Jeg haaber at De befinder Dem bedre end da vi sidst saaes og holder en passende Diæt; Juste milieu mellem Faste og Gourmandise. Naar jeg kommer tilbage, seer De mig, imidlertid anbefaler jeg min Moder til Dem og beder Dem give hende *saameget* muligt, thi hun kommer ellers i en forbandet Knibe og jeg har nu engang fideret paa Deres Venskab. Er der begyndt paa Barnave? Tænk med en drivtig Tanke derpaa, med en velhavende paa min Moder og med en

venlig paa Deres hengivne

A. de Saint Aubain.

Jacob Coningh.

Af Dr. Louis Bobé.

Jacob Coningh, en af de hollandske Kunstnere, der i anden Halvdel af det 17. Aarhundrede fandt Vejen til Danmark, nød en vis Anseelse herhjemme baade som Landskabs- og Portrætmaler uden at man dog kender synderlig meget til hans Arbejder og Livshistorie. Ved et heldigt Tilfælde er jeg stødt paa en Række biografiske Oplysninger om ham, som hverken Weilbach eller senere Forfattere har kendt.

Jacob Coningh fødtes o. 1650 i Amsterdam og var Elev af Adrian van der Velde; i Foraaret 1676 kom han til København, hvor han paa sit Kammer arrangerede en Udstilling af sine Billeder, hvilket nogle Mestre af Malerlauget i Hovedstaden opfattede som et Indgreb i deres Næring, hvorfor de under hans Fraværelse fra Huset uden videre opdirkede hans Dør og medtog flere af hans Billeder, Malerrekvisiter samt adskilligt Løsøre.

Her om beretter han i en Supplik til Kongen, dat. Hafnæ d. 27. Maj A^o 1676¹⁾:

»— Jeg som en Kunstschilder hafuer forretaget mig at reyse fraa mit Føby Amsterdam paa min Kunst, om med det samme at besøge nogen fremmede Riiger, Land och Steeder, er jeg och saa ankommen her udj Kiøbenhafn, huor ieg ichun haffuer leyet mig en liden Cammersz, der paa at öffue min Kunst, haffuer ieg giørt nogle Stöcker, och huem der haffuer Lyst der udj, haffuer ieg dennem betient; dette haffuer fortryd disse Byens Malere, huilcke ieg aldrig haffuer giort Afbröck, thi min Kunst er icke af deres Professie och bestaer ey heller under en Laug, men er et frj Kunst, — og er min Professie *principale* Landschapper och Contrafeyer effter Leffnet at gjøre, och effterdj mig er paalagt af Öffrigheden her i Byen at holde en Soldat til E. K. M. Thienest, haffuer ieg det willigen effterkommet, som ieg endnu holder. Dette forskreffne u-anseet af Malerne, er die den 20. i denne Maanet May kommen til mit Cammersz, der ieg var udgangen, haffuer dyrcket Losen op, och alle effter specificerede mit Töig taget borte

- 2 smaa Landschapper udj laxerede Rammer,
- 1 Landschap, Schouffen af Fridrichsborg, effter Leffnet.
- 2 Contrafeyer effter Leffnet,
- 1 Stöcke, Dianas Bad,
- 2 utschaaren Rammer laxeret,
- 1 gammel Quindisz Ansicht effter Leffnet,
- 7 Bæger slagen Søl,
- 2 Rieffue Steen,
- 1 Tabelet med Farffue och Pinsezler,
- 1 Par Knæbaand och en Elfuen been Kam och nogle smaa Sager som er formange at notere.

¹⁾ Danske Kancelli, Henlagte Sager 1676.

Efterdij ieg fornøffte Malerne da ingen Afbrøch gjør eller giort hafluer, och min Kunst der ick vedkommer, er jeg bønfoldendisz, at E. M. allern. mig som fremmed af Holland wilde benaadige, at ieg motte faa E. K. M.s Befehl til Malernes Oldermænd eller Øffrigheden her paa Steeden, at ieg motte faa mit Tøig igien, och at ieg saa fremdelesz motte verre frj for saadant Offuerfalddt, dersom ieg allerunderd. med min Kunst maa thiene Kongen.—«

Faa Aar senere kom Coningh i Forbindelse med Hoffet; 1680 fik han for nogle Taftesskilderier i Dronningens Sovekammervinduer udbetalt en Sum af 110 Rdlr. 1697 lod han opsætte nogle Skilderier, hvorpaa Kongen lod spille fire Kast à 10 Rdlr. 1698 blev han Hofmaler med aarlig Løn af 400 Rdlr.¹⁾

1701 undertegnede Coningh det af seks i København boende Kunstnere af forskellig Nationalitet forfattede og til Kongen indgivne Andragende om at overtage Protektoratet for det af dem dannede, »regulierte Societet«, hvis Indvielsesfest fandt Sted 21. Okt. s. A. i Grev Carl Ahlefeldts Gaard (Hotel d'Angleterre) paa Kongens Nytorv²⁾).

Jacob Coningh kom aldrig paa en grøn Gren. 1710, 10. Juli beretter han i en Supplik til Kongen, at han har malet et temmeligt Antal Skilderier, som han dog ikke kunde faa afsat. Da han var ude af Stand til at betale Husleje til Mikkelsdag, havde han til Hensigt at bortlodde Billederne i et »profitabelt Lotteri« uden Nuller, de bedste Stykker til 30 Rdlr. og nedad til 2 Rdlr. for de ringeste, efter forudgaaende Taksering. Hvert Lod skulde koste 4 Rdlr., og han anmodede nu Kongen og Medlemmer af Kongehuset om at tage et eller flere Lodder, til Eksempel for andre, saaledes at han kunde blive hjulpet af sin Nød³⁾).

Coningh døde i det Reformert Kirke tilhørende Lejehus i Ny Kongensgade 16. Juli 1724, efterladende Hustruen Thrine Kindal, der sammen med Datteren Charlotte Amalie, i Ægteskab med Bogholder ved Gjethuset Kyhn, stod ved hans Dødsleje⁴⁾. Enken nævnes 1728 som boende i Reformert Menigheds Fattighus, der blev skaaet af den store Ildebrand⁵⁾.

Prøver paa Coninghs Kunst indenfor Landskabsmaleriet er en Række norske Prospekter, hvilke han 1698 malede til Kongen og som endnu findes i privat Eje i Frederikshald. De roses af Kunsthistorikeren A. Aubert meget for deres Naturtroskab. Desuden Prospektet af det ny Charlottenborg, set fra Haven (1694), paa Frederiksborg. Blandt hans Portræter kan nævnes Billeder af Sophie Amalie Vind (1686) og Frederik Krag og hans Familie (sammesteds). Paa Steensballegaard og paa Taasinge findes endvidere hans Portræter af Krager og Jueller og paa Schackenborg et Billede af Sophie Dorothea Grevinde Schack, f. Marschalk⁶⁾.

¹⁾ Overkammerjunkeren Rgsk. S. 234, 497, 502, 507, 520 (Medd. af Hr. Underarkivar E. Marquard.

²⁾ F. Meldahl og P. Johansen, Det kgl. Akademi 1700 – 1904, 10 f.

³⁾ Danske Kanc., Henlagte Sager 1711.

⁴⁾ Kbhvns. alm. Skifteprot. 1724 (Landsarkivet).

⁵⁾ G. L. Grove, Kjøbenhavns Huse og Indbyggere 1728, 1906, 286.

⁶⁾ Medd. af Hr. Musæumsinspektør O. Andrup. Danske malede Portræter VIII, 82.

Clara Gyldenstiernes Tæppe.

Af O. Andrup.

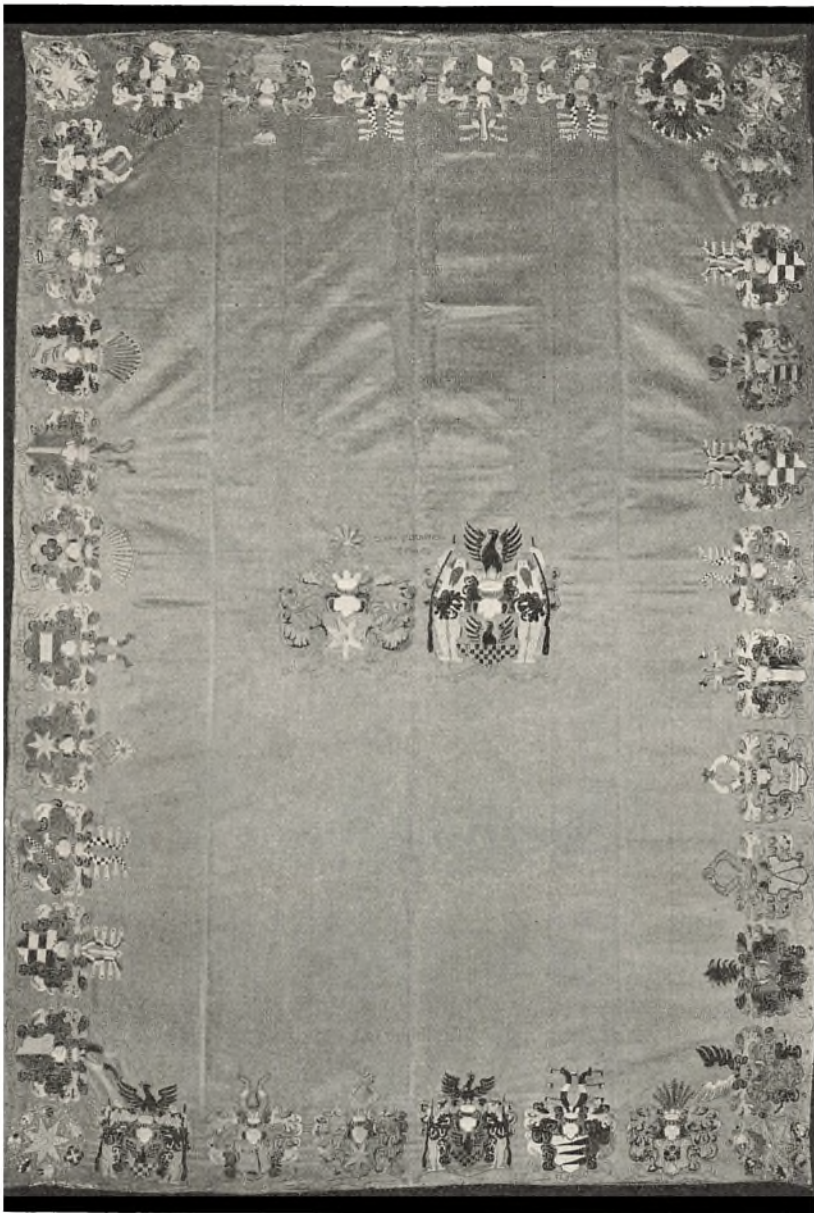
Til de smukkeste og mest poetisk betonedede Forestillinger om Fortidens Liv her i Landet hører Billedet af Jomfruburet og Fruerstuen med de baldyrende Ungmøer. Ridderviserne og efter dem Inge-manns Romaner har tit nok for vor Fantasi afmalet de Orgier i kostligt Silke og dyrebart Inseguld, som Jomfruerne dør fejrede.

Men søger man blandt de tiloversblevne Genstande fra Fortidsdage efter Prøver paa denne Kunstfærdighed, bliver Resultatet oftest en Skuffelse. Tekstiler er forgængelige Ting; Klæderne, som oftest var et af Felterne for de flittige Naales Virksomhed, er forlængst opslidte og gaaede til Grunde; Tæpper og Hynder havde samme Lod; tilbage har man da kun et Par Alterprydelser i afsides Kirker, nogle Puder og Tæpper paa utilgængelige Herregaarde, enkelte Stykker, spredte i Privateje, og de seks, syv Prøver paa den gamle Broderkunst, som Nationalmuseet lykkeligt har faaet samlet, og som beviser, at Forestillingen om de baldyrede Jomfruer ikke helt maa henføres til Sagnets Verden.

For kort Tid siden lykkedes det da det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg at føje endnu et fremragende Stykke til denne sparsomme Repræsentation. Museet havde den Glæde fra Norge at erhverve et stort broderet Silketæppe, 237 cm langt og 164 cm bredt. Farven er en smuk, kraftig Blaa. Og saavel i Midten som langs Randen er Tæppet rigt smykket med Broderier af Guldtraad og Silke.

En særlig Interesse frembyder Stykket, fordi det er tids- og sted-fæstet. Midterst findes de Gyldenstiernes og de Podebuskers Vaaben; derom staar: H. G. S. ANNO 1650, L. P. S. ANNO 1650 og CLARA GYLDENSTIERN F(ædrene) OC M(ødrene Vaaben) 1650.

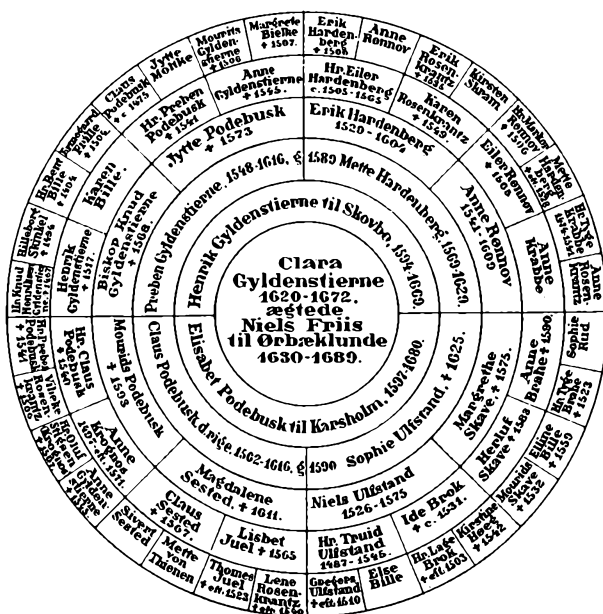
I Hjørnerne er der broderet smaa Blomsterkranse med en gylden Stjerne i Midten, en Allusion til Ejerindens Vaabenmærke. Langs Tæppets Rand er Vaabenskjold ved Vaabenskjold syet, ialt 32. Alle er de forsynede med Slægtsnavne. Begynder man i Midten forneden staar der: Gyldenstiern, Hardenberg, Podebusk, Rønnow, Biller, Rosenkrans, Gyldenstiern, Krabber, Sckincker, Rønnow, Mylticker, Harden-

Clara Gyldenstiernes Silketæppe
(Frederiksborg).

berg, Fridlef, Skrammer, Bielcker, Rosenkrans. — Fra samme Udgangspunkt til modsat Side læses: Podebusk, Ulfstand, Sested, Skaver, Krog-noser, Brocker, Julinger, Braher, Rosenkrans, Biller, von Tinen, Biller Gyldenstiern, Hoger, Rosenkrans, Rvder.

Sammenligner man nu disse Vaabner med Clara Gyldenstiernes her vedføjede Anetavle, ser man, at de tilsammen danner hendes 16 fædrene og 16 mødrene Aner; de første til venstre for Beskueren. Vaabnernes indbyrdes Ordning er foretaget efter den her i Landet paa

Ligsten o. lign. anvendte, men saare indviklede Metode. Vaabnerne ordnes generationsvis, dog udelades de mandlige Aners Vaaben, da de stedse vil have været anvendte i den foregaaende Række.

Altsaa paa den fædrene Side først Personens eget Vaaben, her: Gyldenstjerne. Dernæst Faderens Forældre, hvoraf Gyldenstjernevaabnet udelades, fordi det alt er anført; tilbage bliver Farmoderens Vaaben, Hardenberg. Af de fædrene Oldforældre udgaar Gyldenstjerne og Hardenberg, tilbage bliver da Podebusk og Rønno, o. s. v. I de Generationer, hvor der er flere Vaabner, rangerer de ny-tilkomne indbyrdes efter den Plads, det foran dem udeladte Vaaben har i den tidligere Række.

Man har 32 Tiptipoldeforældre. Paa Tæppet er de fædrene og mødrene Aner skilte; der skulde altsaa være 16 fædrene Tipoldefor-

ældre, men af disse vil Halvdelens Vaaben (de mandlige) allerede være anvendt før; der resterer da 8 ny-tilkomne Vaabner; det er her de sidste 8 Skjolde. Først sættes da det Skinkelske Vaaben, da Clara Gyldenstiernes Farfaders Farfaders Moder (F F F F M), Hilleborg Skinkel, havde ægtet en Gyldenstierne, det i Anerækken først anførte Vaaben. Derpaa følger hendes Farmoders Farfaders Moder (F M F F M) Anne Rønnovs Vaaben, da hun havde haft Erik Hardenberg til ægte, og Hardenberg Vaabnet, som Clara Gyldenstiernes Farmoders Vaaben staar som Nr. 2 i Rækken. Svarende til Podebusk og Rønnov Vaabnerne følger hendes F F M F M, Jytte Moltke, og F M M F M, Mette Hardenberg; derpaa Ermegaard Frilles Vaaben, hendes F F F M M, svarende til Billernes Vaaben, Kirsten Skrams Vaaben, hendes F M F M M, svarende til Rosenkrantz-Vaabnet, Margrethe Bielkes Vaaben, hendes F F M M M, fordi det følger det andet Gyldenstierne Vaaben, og sidst hendes F M M M M, Anne Rosenkrantz's Vaaben, efter Krabbe Vaabnets Plads.

Systemet for Ordningen kan ogsaa udtrykkes paa den Vis, at man indenfor hver Generation først anfører Vaabnet for den Kvinde, som er giftet ind i en Familie, hvis Vaabenmærke indenfor Anetavlen har holdt sig i flest Generationer, dog saaledes at Farfaderens Ascendens stadig sættes foran Farmoderens.

Naar man véd, hvor store Vanskeligheder det ofte frembyder at affatte et nulevende Menneskes Anetavle, maa man beundre det 17. Aarhundredes genealogiske Viden. I Anerækken her findes ikke en Fejl, skønt den omtaler Personer, som da havde været døde i et Par Hundrede Aar.

Endnu mere maa man dog beundre den tekniske Dygtighed, hvorom Tæppet bærer Vidne: de ublegede Farver, Broderiets Silke-traae, som endnu den Dag i Dag ligger fast ved Siden af hinanden, som da de blev syede; Arbejdets Pyntelighed og Materialernes Kvalitet, idet kun den sorte Silke enkelte Steder er noget hensmulret. — Tæppet er saaledes et smukt Mindesmærke, ikke blot om den ellers forglemte Clara Gyldenstierne, men ogsaa over en svunden Tids Kunstfærdighed.

Naar Talen drejer om en Genstand af historisk Interesse, maa selve Genstandens Skæbne i den forløbne Tid altid undersøges. Det er i dette Tilfælde lykkedes at følge Tæppet tilbage i Tiden og faa nogen Klarhed over dets Historie. Museet erhvervede Tæppet fra en norsk Dame, hvis Bedstemoder Anna Sophie Gaarder tilligemed sin Søster Kirstine Birgitte Gaarder levede i Huset hos deres Moder Karen Sophie Buddes Morbroder, Just Juels, Datter Sophie Juel, der havde ægtet den sidste Ætling af den gamle Kragtske Slægt, Etatsraad Niels

Krag til Skjoldmose og Egeskov, og dér faaet Tæppet som Gave. Niels Krags Moderfader var Søhelten Niels Juel, hvis Broder var gift med Clara Gyldenstiernes Søster. Da Clara Gyldenstjerne døde uden at efterlade sig Børn er Tæppet vel med det øvrige Brudeudstyr gaaet tilbage til den Gyldenstierneske Slægt, og kan derfra være gaaet over til de Krager paa Egeskov. Dets Tilstedeværelse dér kan dog ogsaa forklares ved den ringe Afstand mellem Egeskov og Ørbækklunde, hvorhen Clara Gyldenstjerne fulgte sin Mand Niels Friis.

Det sidste Spørgsmaal vedrørende Tæppet bliver da, hvortil har det været anvendt. Er det et Bordtæppe eller har det været brugt til at brede over Brudesengen? Dets Størrelse gør det sidste usandsynligt; thi i gamle Dage var Sengene korte; man sad næsten, støttet af Puder, i Sengen og sov. Tæppets personlige Karakter og den højtidelige Række Anevaaben gør det dog indlysende, at det maa have haft en særlig Bestemmelse, og Tiden synes at passe med Ejerindens Bryllup. Men disse Vaabentæppers Anvendelse staar endnu uklar.

For nogle faa Aar siden erhvervede Frederiksborg Museet et andet Vaabentæppe af lignende Størrelse, men langt mindre pragtfuldt. Det er af Lærred, men overbroderet med konturerede Dyr, Blomster og Egegrene i rødt Silke; i Midten staar tre Vaabner, de Rantzauers, Ulfelders og Parsbergers, Aarstallet 1643 og Navnebogstaver, som viser hen til Lars Ulfeld til Egeskov (1605—59), hans første Hustru Sophie Rantzau (1616—35), hvem han ægtede 1631, og Else Parsberg (1624—84), som 1640 blev hans anden Hustru.

Nær dette sidste Tæppe staar et Tæppe i Nationalmuseets anden Afdeling, ligeledes broderet med Egegrene i røde Kontursting; det er det saakaldte Dorte Daas Tæppe. Det er prydet med to Vaabner, de Hundermarkers og de Daaers, samt Aarstallet 1614 og et Talmonogram af to 4-taller betegnende Dorte Daa; hun døde 1624 og havde ægtet Claus Hundermark til Øxendrup i Gudme Herred († 1693); Aarstallet er dog ændret til 1654 og Navnebogstaverne A A D er delvis tilføjet; i hvert Fald er der noget usædvanligt ved Aarstal og Bogstaver.

Nationalmuseet ejer et andet Lærredstæppe, rigt broderet med Blomster, Dyr og Figurer og smykket med Vaaben, eller rettere med et stort firdelt Vaaben, sammensat af de Egern-Friisers, de Ulfelders, de Gyldenstiernes og de Brockenhuusers Vaaben. Derover staar: Jesper Friis. Elsebe Ulfeld. Derunder: Wiveke Friis. Det har aabenbart været udført af (for) Vibeke Friis som døde c. 1655 formentlig ugift. Hendes Forældre var Jesper Friis til Ørbækklunde (1593—1643), Søn af Niels Friis og Vibeke Gyldenstjerne, og Elsebet Ulfeld (1609—76), Jacob Ulfelds og Birgitte Brockenhuusers Datter.

Endnu et tredje Broderi med monumentalt anbragt Ejerbetegnelse findes paa Nationalmuseet. Det er et firkantet Silketæppe af kraftig blaa Farve, broderet med Dyr og Blomster i farvet Silke; i Midten staar E M S, 1648. Teknikken minder stærkt om Clara Gyldenstiernes Tæppe. Det har tilhørt Christian IV.s Svigermoder Fru Ellen Marsvin til Ellensborg (Holckenhavn); ogsaa derpaa er den sorte Silke delvis hensemldret.

De fem her nævnte Stykker er alle de ejerbetegnede større Tekstiler fra det 17. Aarhundrede, som Nationalmuseet og Frederiksborg ejer. Det besynderlige er, at de alle skriver sig fra en lille Del af Østfyn. Egnen mellem Nyborg, Odense og Svendborg. Egeskov og Ørbækslunde gaar igen paa flere af dem; Skovsbo, Holckenhavn og Øxenstrup ligger ikke langt derfra. Naar undtages Dorte Daas Tæppe, med hvis Datering der vel er noget galt, men som dog næppe kan være udført efter 1624, hendes Dødsaar, er de andre Stykker udførte omkring 1650. Vi faar da slaa os til Taals med at konstatere, at der hos den fynske Adel i Midten af 17. Aarhundrede har hersket en Mode, som ved visse Lejligheder krævede Anvendelse af store, rigt broderede Tæpper, udstyrede med Ejerindens Slægtsvaaben. Maaske har det været Duge ved højlidelige Lejligheder, maaske Tæpper eller Vægdraininger til Brug ved Brylluper.

Men kan man saaledes ikke give klar Besked om disse Tæppers Øjemed, og hviler der endnu en Taage over deres specielle Betydning, taler de dog hver for sig til Eftertiden om en Dygtighed og en særlig Kultur, som havde hjemme paa Herrebørgene. Beundrende staar vi overfor den Flid, den Smag og den Slægtsinteresse, disse Arbejder røber, og Tanken glider da let tilbage til det gamle smukke Billede af Jomfrubure og Fruerstuer, hvor Naalen flittigt arbejdede med det kostelige Inseguld og med broget Silke i rige Stoffer, af en ivrig indendørs Kappelstrid i en skøn og fornem Kunst, og af Ungpigeskikkelser bøjede over farvestraalende Broderier af Hund efter Hind, af Roser og Blomster, af kære Navne og Vaabenskjolde.

Spørgsmaal og Svar.

Til Nr. 9 (fra sidste Hefte):

Fra Hr. Museumsassistent *Anathon Bjørn*, Kristiania:

. . . »I de trykte Kilder til Matthias Bjørns Historie findes hans Vaaben hverken afbildet eller omtalt« . . .

Fra *Rigsarkivet*, Kristiania:

. . . »Mathias Bjørn(sen)s ansøgning av 23. jan. 1665 er ikke forsynet med segl; heller ikke findes noget segl paa en ansøgning fra ham av 8. januar 1665. Likesaalidt har man i Riksarkivetes seglsamling eller i samlingen av »personalia« fundet noget segl, som skriver sig fra Mathias Bjørn(sen).«

Fra Konservator *Einar Lexow*, Bergens Museum:

. . . »Bjørns Portrait i Bergens Billedgaleris Magasin har intet Vaaben.«

Fra Hr. Bibliotekar *O. M. Wiesener*, Bergens Museum:

»Ved at læse sidste hefte av »Fra Arkiv og Museum« under spørgsmaal og svar Nr. 9, Deres redegjørelse ang. vaabenmærket for »Bjørn«, turde det kanske være av interesse for Dem at vite, at der i Bergens Museums seglsamling (c. 4000 næsten udelukkende norske segl) findes 7 segl, der i kompositionen er nogenlunde ens som det avbillede alle brukt av medlemmer av slægten Bjørn i Norge. — Ingen av dem er helt lik — og ingen har bokstaverne M. B.; men bjørnen har samme stilling i skjoldet og over hjelmen, som paa det avbillede. Av de 7 segl er de 2 brukt av J. Biørn, Christiansand 1700, 1 av Jens Biørn, Drammen 1744, 1 av en Biørn i Chr.sand 1754, 1 av presten A. Biørn 1764, 1 av kaptein Bjørn, Chr.sand Inf. Br., 1 av kaptein Povel Henr. v. Bjørn 1783.«

Fra Hr. Overretssagfører *Arne Sundbo*, København:

»I sidste Hefte af »Fra Arkiv og Museum« bringer De en Del Oplysninger om et Vaaben, som De formoder er Mathias Bjørns. De har uden Tvivl Ret. Seglet finder De i Lak i Rentekamrets Bestallingsprotokol 1662 i Rigsarkivet. Bjørn var 1652 bleven Tolder i Svinsund (Fr.hald) og fik ny Bestalling 1662. Vaabnet er det samme som Tolder Jakob Bjørnsens i Varde (Tolder der 1651—74) eller i hvert Fald hans Datters, Maren Bjørnsens, der 1704 (jydske Registre) fik et Testamente kgl. konfirmeret (se Indlæg). I Rentekammerets Deliberationsprotokol for 1672 oplyser Borgmester Lauritz Thordsen i Varde, at Jakob Bjørnsen var en Broder til Viceadmiralen paa Holmen (Poul) Jørgen Bjørnsen (se Biogr. Leks.). Denne var, som det oplyses, født i Flensborg. Alle de tre her nævnte Bjørnsener synes at være

Brødre. Om Vardetolderen har jeg oplyst noget i »Fra Ribe Amt« 1917, S. 548 ff., særlig S. 557.»

Redaktionen af »Fra Arkiv og Museum« har med Glæde modtaget disse Svar fra de respektive Indsendere; de forskellige Meddelelser følger sig sammen til en Række Oplysninger om en anset borgerlig Slægt, hvis Forhold, som desværre saa mange andre Borgerlægter ingensinde før er blevne udrødede. — Seglet i Bestallingsbogen er som det gengivne Vaaben.

Redaktionen, som af dyrekøbt Erfaring ved, hvilket Arbejde, der er skjult i de forskellige Besvarelser, bringer alle sin bedste Tak.

Nr. 11. Fra Hr. Godsejer *W. von Geijer, Wegeholt*, Skaane:

. . . Jag får härmed till Eder öfversända ritning å 4 st. vapen å en kiste tillhörig Kabinettskammarherre Aminoff i Stockholm. Jag har tydt vapnen till från höger: Rosencrantz, Krabbe, Bryske och Hak. Årstalet på kistan är 1654. Det vore synnerligt vänligt om »Fra Arkiv og Museum« kunde säga om detta är rätt och hvad bokstäfverne äro för initialer.»

En skitseret Tegning viste to sammensatte Vaabenpar, nemlig fra venstre fra Tilskueren først 1° skraadelt af rødt og gullbrunt, — paa Hjelmen 5 Faner. 2° en halv guld Ørn og en halv Lilje i mørkebrunt — paa Hjelmen en sort Ørn og — dernæst 3° en ubestemmelig Bjælke i rødt — Vesselhorn. 4° skraadelt ved en toradskaktavlet Bjælke i sort og Guld; øverste Felt blaåt, nederste rødt — Vesselhorn besat med Paafjer. Underneden staar: E. H. F. OC M. E. K. F. OC M., mellem Vaabenparrene: 1654.

Til Nr. 11:

Slutningen af ovenanførte Bogstavrække F. OC M. er en gængs Formel paa danske Kister og betyder f(ædrøne) og m(ødrøne Vaaben). Foran staar da Vaabnernes Ejeres Initialer. Her altsaa E. H. og E. K.

Naar man nu ved, at Sølvstæfferinger paa Møbler fra 1500 og 1600 Tallet som Regel er blevne anløben og sort, og Farven derfor i Forbindelse med den gule Fernis antager alle Toner fra graaligt til gyldent, vil man kunne genkende Vaabnene som tilhørende Slægterne: Banner, Bryske, Krabbe og Friis af Haraldskjær. En Gren af Slægten Banner antog Navnet Høeg.

Vi faar da undersøge, om nogen E. Høeg i 17. Aarhundrede har ægtet en E. Krabbe, idet vi efter Tidens Sædvane tør betragte de to sammenstillede Vaabenpar som tilhørende to Ægtefæller. I 1632 ægtede Lieutenant Eiler Høeg til Dallund og Aggersborg Else Krabbe Tagesdatter. Og da hans Forældre var Jacob *Høeg* til Trudsholm († 1610) og dennes anden Hustru Maren *Bryske* Eilersdatter til Dallund (1583—1610), og hendes var Tage *Krabbe* til Jordberg (1553—1612), som 1596 ægtede Sophie *Friis* (1576—1611), er det hævet over enhver Tvivl, at Kisten kan sættes i Forbindelse med Eiler Høeg og Else Krabbe.

Aaret 1654 staar da tilbage at forklare. Kister med Vaaben var — hvad jeg andetsteds skal føre Beviset for — som Regel Dele af et Brudeudstyr; Vaabnene var ikke Brudeparrets men Udstyrsgivernes. Det ovennævnte Ægtepar havde tre Døtre, af hvilke Marie Høeg († efter 1686) i Aaret 1654 ægtede Hak Vind til Aggersborg.

Den omspurgte Kiste maa da betragtes som Marie Høegs Brudekiste, da hun ægtede Hak Vind.

O. A.

Nr. 12. Fra Fru Overretssagfører *Levin*, Rungsted:

Kan »Fra Arkiv og Museum« give mig nærmere Oplysning om vedlagte malede Portrait? Paa Bagsiden staar »La Duchesse de Bourgogne«, Ligheden med Ludvig 14.s Sønesøn Louis Duc de Bourgogne (1682—1712) synes mig slaaende. Billedet er i sin Tid købt i en Marskandiserforretning i København.

Til Nr. 12:

Duc de Bourgogne var omkring Aar 1700, fra hvilken Tid Portraitet stammer, ikke et Familienavn, men et Slags personlig Prædikat, i Lighed med de svenske Prinsers Hertugtitel. Ludvig XIV gav Dauphins ældste Søn Louis, den kommende Tronarving, Navnet Duc de Bourgogne. Som Følge deraf var der c. 1700 kun een duchesse de Bourgogne, nemlig Hertugens Gemalinde *Marie Adelaïde af Savoyen* (1685—1712; gift 1697). Den gamle Paaskrift er rigtig: Billedet, som

allerede ved Hermelinskaaben med Guldliljerne er kendetegnet som et Medlem af det franske Kongehus, viser ganske hendes Træk: Næse og Hage er kraftigt restaurerede; Munden ganske forvansket; ligeledes er en hængende Løk over Skulderen bortmalet. — Om nogen Slægtslighed med Hertugen kan der saaledes ikke være Tale; her, som ofte før, er det Datidens ensartede alarmodiske Opfattelse og den specielle Malemaade (Maner), som bedrager Øjet.

O. A.

Redaktionen af »Fra Arkiv og Museum« beder indtrængende Medlemmerne om at skaffe nye Abonnenter, da Tidsskriftet ellers ikke kan bestaa.

Lærde Fantasier over en forsvunden Gravsten.

Af Dr. Villads Christensen.

Dette er en Historie, som i svundne Aarhundreder er bleven fortalt atter og atter og i mange forskellige Versioner¹⁾. Det var dog mest, saa længe man ingenting vidste om Sagen, at den lærde Verden interesserede sig for den. Siden de autentiske Dokumenter blev fremdragne i 1851, er der næppe skrevet noget om den²⁾. Det gaar jo ofte saaledes, at naar et Aktstykke først er trykt, betragtes det som ude af Verden. — Historien fortjener dog maaske at opfriskes endnu en Gang som et godt Eksempel paa, hvorledes en hel Række Sagn kan opstaa uden om en lille historisk Kærne. —

Mester Jakob Nielsen, Sognepræst i Skurup i Skaane, var en Mand der havde Vanskelighed ved at styre sin Pen og sin Tunge. Han mistede første Gang sit Embede, fordi han havde tilskrevet Henrik Brahe til Vidskøfle et Skandskrift, »hannem til allersomstørste Haan, Spot og Foragtelse«. I nogle Aar var han ude af Embede og benyttede denne Tid til at fortsætte sine Studier i Tyskland, hvor han i 1582 tog Magistergraden i Rostock. Efter at være kommen tilbage, fik han sit gamle Kald igen; men denne Overbærenhed indbragte Biskoppen i Lund, Mester Niels Hvid, en meget skarp Irettesættelse fra Kongen, der forlangte, at Præsten øjeblikkelig skulde fjernes fra Kaldet paany og Biskoppen gøre Rede for, hvorledes det kunde gaa til, at han for anden Gang var kommen ind i det. Jakob Nielsen blev paany afsat fra Skurup Kald og fattede i den Anledning et lidenskabeligt, men som det

¹⁾ Saaledes Rcsen: Frederik II.s Krønike 1680, S. 346 og 436—38. Pontoppidans Kirkehistorie 1747, 3. Bd. S. 114 og 504—05. Minerva 1797, Novbr. Fant: De Somniis futuros eventus præsagientibus, 1809. Rahbeks Læsning i blandede Æmner II, 1822. Danske Magazin, 3. R., 3. Bd., 1851, S. 140—175.

²⁾ En kortfattet Omtale hos J. Gøransson: Ur Skånes Saga och Historia, 1900, S. 42—43 er væsentlig en Gentagelse af det traditionelle Sagn.

synes ganske ubegrundet, Had til Biskoppen, der i Virkeligheden havde været hans Velynder og Velgører. Det traf sig da saa uheldigt, at Biskop Niels Hvid omtrent paa samme Tid blev indviklet i en ubehagelig Affære, som gav den afsatte Præst Anledning til at digte en ondskafuld og giftig Nidvise om ham.

Det drejede sig om en Ligsten i Lunde Dømkirke, som Biskoppen havde købt af Kirkeværgerne for selv at benytte den. Biskoppen forsikrede senere højt og helligt, at han ikke vidste, hvor Stenen var kommen fra; men det blev snart oplyst, at den havde ligget i Ulfstandernes Begravelse i Dømkirken. Det ser ud til, at Stenen kom tilbage paa sin Plads igen, og at den skete Skade saa vidt muligt blev redresseret. Dog var et Par andre af Ulfstandernes Grave ved samme Lejlighed bleven beskadigede. Hele den mægtige Slægt var stærkt oprørt over det skete, og Kongen maatte skrive beroligende Breve til mange af dens Medlemmer for at bevæge dem til at lade alt videre Fjendskab i den Anledning mod Biskoppen falde. Niels Hvid skal dog have taget sig denne Sag og dens Følger saa nær, at han faa Aar efter døde, kun 54 Aar gammel.

Om denne for Bispen saa pinlige Sag digtede altsaa Jakob Nielsen en Vise, hvori det hedder:

Bisp Niels, han ved sig tænkte saa,
Hvorlunde han skulde en Ligsten faa.

Bisp Niels Bud sendte ud allevegne
Alt efter de Lunde Skoledegne.

Der han dem saa, fik han i Sind
At gaa med dem i Kirken ind.

Alt paa den Grav gik han at staa,
Der som Hak Holgersens Søster laa.

Her intet kunde gøres, før
End til blev lukt hver Kirkedør.

Den Klokkerdreng med megen Fart
Tillukte Kirkens Døre hart.

Der det var sket, togs Stenen af
Den fromme Frues Seng og Grav.

Den ene drog hid, den anden did;
 Formand for dem var Mester Niels Hvid.

Der dette skete i Herrens Hus,
 Holdt Bispens Pige for dem Ljus.

De flytted med Umage stort
 Den Sten ned til den Kirkeport.

Paa Graven, der den Sten togs hen,
 En Kirkestol blev sat igen.

O. S. V.

Hvis Visedigteren er rigtig underrettet, faar vi altsaa her at vide, at den Sten, der var bleven fjernet, havde ligget over Hak Holgersens Søsters Grav. Hak Holgersen havde flere Søstre; men kun om en af dem, Fru Anna, vides det, at hun blev begravet i Lunde Domkirke. Hendes Navn nævnes dog aldrig i Sagens Akter; men hun var ogsaa paa det sorte Bræt hos Familien, fordi hun havde giftet sig mod sine Forældres Villie¹⁾. Derimod fremhæves stærkt, hvorledes man ved samme Lejlighed havde krænket Gravfreden for to af Slægtens store Mænd, Hr. Holger Ulfstand til Hikkebjerg († 1542) og dennes Fader Gregers Jepsen. Det hedder i et Kongebrev af 3. Jan. 1585, efter Hak Holgersens Beretning, at hans Faders, Hr. Holger Ulfstands, Begravelse, som den bortførte Sten havde ligget ind under, var langs igennem opbrudt og Graven skamferet, og at Gregers Jepsens Ligsten var sønderbrudt og fordærvet, der hvor deres Aner og Vaaben havde staaet²⁾. —

Af de nævnte Gravminder er nu kun Holger Ulfstands smukke Ligsten, der viser ham selv staaende mellem sine to Hustruer, til Stede i Kirken³⁾. Den er fuldstændig uskadt; men Kongebrevet siger jo ogsaa kun, at hans *Grav* var opbrudt og skamferet, og nævner ikke Stenen. Derimod mangler Gregers Jepsens Ligsten, som i 1585 siges at være bleven sønderbrudt, og Anna Ulfstands, som altsaa skal være den, Biskoppen købte af Kirkeværgerne. Disse Stens Forsvinden er

¹⁾ Thiset: Danske Adelsslægter IV, 203.

²⁾ Danske Magasin 3, III, 143. I Referatet i Kancelliets Brevbøger bruges det lidt misvisende Udtryk, at den borttagne Sten »var lagt over en af hans Forældres Begravelse«, hvorefter man kunde tro, at det var en Gravsten over Hak Holgersens Fader eller Moder. I Brevet staar »en hans Forældres Begravelse«, hvilket antagelig blot betegner »hans Forældres Begravelse« eller hans Familiebegravelse.

³⁾ Afbildning i Klevenfeldts Samling i Rigsarkivet. Fotografi i Nationalmuseet.

af gammel Dato; thi de nævnes ikke i den Fortegnelse over Gravstenene i Lunds Domkirke, som Universitetsbibliothekar Corylander affattede c. 1754¹⁾).

Den Nidvise, i hvilken Bispen altsaa beskyldes for hemmelig at have ladet Stenen bortføre, foredrog den afsatte Præst selv ved muntre Drikkelag i Lund; og da han ogsaa paa andre Maader forulempede sin fordums Vælgører, i dennes eget Hus kaldte ham for Tyv og Skelm og en Aftenstund sammen med flere andre gjorde Molest udenfor hans Laage, var Bispen omsider nødsaget til at rejse Tiltale imod ham. I Januar 1586 blev da Præsten grebet og overskikket til København. Her fik man efterhaanden en Bekendelse ud af ham om, at han virkelig var Forfatter til den omhandlede Vise; og den ulykkelige Præstemand, der væsentlig synes at have været brugt som et Redskab for Ulfstandernes Hævn mod Bispen, blev dømt fra sit Liv.

Den 16. Marts 1586 blev Præsten halshugget paa Slotspladsen i København. Det Rygte kom ud iblandt Folk, at han endnu paa selve Retterstedet havde fremsagt dette Vers:

Skal nu Mester Jakob miste sit Liv
Før Hanegal,
Saa er alligevel Bispen en Tyv,
For Stenen han stjal²⁾).

Dette Vers anføres i Resens Frederik den Andens Krønike, der omtaler Præstens Henrettelse og hans Nidvise mod Bispen, men forøvrigt ikke nævner noget om Visens Indhold eller om Ligstenen i Lunde Domkirke. Resens Fremstilling var indtil 1850, da alle Sagens Dokumenter blev offentliggjorte i Danske Magazin, den eneste Kilde til Sagens Historie. Af Mester Jakobs Vers kendte man altsaa kun det ene, som han fremsagde paa Retterstedet, og af det fik man kun at vide, at det drejede sig om en Sten, som Bispen skulde have stjaalet. Endnu i 1822 kendte den lærde Bibliothekar Rasmus Nyerup, der synes at have gennemlæst alle trykte og adskillige utrykte Bøger, intet mere om Sagen end det, Resen fortæller. Thi efter at have anført Resens Beretning siger han³⁾:

»Hr staa vi. Flere Dokumenter til denne mørke Sags Oplysning ere siden Resens Tid ikke komne for Dagen, og vi vide til Dato ikke.

¹⁾ Udgivet 1884 af M. Weibull.

²⁾ Om Mester Jakob virkelig har fremsagt dette Vers eller ej, er her ligegyldigt. Men der har maaske nok været noget om det. En samtidig Optegnelse siger ved Omtalen af hans Henrettelse: »Og gik han meget frimodig til Døde». (Rørdams Monumenta, I, 665).

³⁾ Læsning i blandede Æmner, II, S. 392.

om og hvor vidt Bispen var skyldig eller uskyldig, eller om Magister Jakobs Brøde var saa stor, at han derover burde miste sin Hals.«

Men jo mindre man vidste, des mere Spillerum var der jo for Fantasien. En Præst var bleven henrettet, fordi han havde beskyldt Bispen for at have stjaalet en Sten. Hvad var det for en Sten? »Det maa,« som Nyerup siger, »have haft en særegen Beskaffenhed med denne Sten, siden den var saa vigtig, at selve Synderen paa Retterstedet ansaa dens Bortranen for sin Avindsmands største Brøde og udraabte: Saa er dog Bispen en Tyv, for *Stenen* han stjal.«

Mange er da ogsaa de, som har prøvet paa at gætte, hvad det var for en Sten, der handlede om. Overalt, hvor der havde eksisteret en mærkelig Sten, som nu ikke fandtes mere, havde man jo Lov til at formode, at det var den, Biskoppen i Skaane havde stjaalet. Af de opstillede Hypotheser fremgaar det, at man tillige havde en rigtig Fornemmelse af, at den omhandlede Sten skulde være en Ligsten eller staa i Forbindelse med en Grav. Pontoppidan gaar i sin Kirkehistorie (1747) et Skridt videre i den rigtige Retning, idet han opstiller den Formodning, at det maaske kan have drejet sig om en Gravsten i Domkirken, som Biskoppen vilde anvende til eget Brug¹⁾. Men Pontoppidan staa ene med denne forstandige Gisning. Alle andre, som har spekuleret over Sagen, gaar ud fra det modsatte: at Stenen af Biskop Niels Hvid blev taget et eller andet Sted — i eller udenfor hans Stift — og ført til Kirken i Lund.

Paa *Møen* var der to Ligstene at vælge imellem. De opfyldte begge den givne Betingelse: at de ikke længer var til Stede. Øens ældste Topograf, Sognepræst *Johannes Wiborg* i Stege²⁾, fortæller nemlig, at i Fanefjord Kirke »laa den Marmorsten, som Biskoppen i Lund, Magister Niels Hvid, uden Lensmandens Tilladelse lod overføre til Kirken i Lund. Han blev derfor anklaget hos Kongen og mistede hans Naade«. — Samme Forfatter ved endvidere, at der i gamle Dage var et Kapel ved Byen Haarbølle, og »i dette Kapel fandtes et Monument eller Ligsten i Form af en Ligkiste, som var udkælet eller udhulet paa Hjørnerne, og paa hvert Hjørne tegnet med et Kors. Bønderne har i gamle Dage kaldt det *Pilgrims-Stenen*«.

Den mere detaillerede Beskrivelse af sidstnævnte Sten kunde tyde paa, at der virkelig fandtes Folk, som havde set den. Og dette er da maaske Grunden til, at han ikke lader den blive stjaalet af Bispen; thi en Sten, som havde eksisteret i Mands Minde, kunde jo ikke være

¹⁾ *Annales Ecclesiae*, III, 114.

²⁾ Hans Møensbeskrivelse er skrevet paa Latin mellem 1670 og 1680. Den blev c. 1701 oversat paa Dansk af Præsten Jens With i Keldby. 1902 blev denne Oversættelse trykt i Møens Folkeblad og udkom derefter i Særtryk.

forsvundet for Hundrede Aar siden. Om Marmorstenen i Fanefjord Kirke ved Præsten derimod øjensynlig ingenting.

Den næste Forfatter af en Møensbeskrivelse, Rektor Jens Kaalund Christiansøn i Stubbekøbing, indskrænkede sig i det væsentlige til at sætte Withs Oversættelse af Wiborgs Manuskript paa Vers i 1721. Det hedder derfor om Fanefjord:

En dejlig Marmorsten fra denne Kirke førtes,
Til Skaane Kirke-Lund; men da til Hove hørtes,
At Biskoppen Albin¹⁾ dertil fordristet sig.
Unaade fulgte paa, som og var ventelig.

Om Pilegrimstenen rimer han saaledes:

Paa Skandset Harebøl mod Falster kan man agte
En nedbrudt Helligdom, om man den vil betragte;
Man Ben af Mennesker opgraver, finder der,
Et Ligtræ, Kiste lig, med Krucifiks der er!²⁾
En Pilegrimme Sten i fordums Tid og Dage
Af Bønder kaldtes det, dertil var vel Aarsage,
Der laa en Pilegrim, som bygte det Kapel,
Hvor Messe holden blev for hans udfaren Sjæl.

o. s. v.

I *Sandvigs* Beskrivelse af Møen 1776 staar Sagen endnu omtrent ved det samme. Kun ved han nu, at det var en meget smuk hvid Marmorsten, som Bispem lød føre fra Fanefjord Kirke til Lund. Derimod ved han meget om Pilegrimstenen: Den stod i Forbindelse med Visen om Hr. Truelses Døtre (Danmarks gamle Folkeviser VI, S. 114—140), hvis Handling Sandvig refererer saaledes:

I Kogseby boede ved Aar 880 eller 900 den mægtige Ridder Hr. Truels, hvis tre Døtre, da de vilde drage til Horbeløv Kirke i Falster, efterdi der paa den Tid endnu ingen Kirke var paa Møen, blev dræbte af tre Røvere, af hvilke den ene var deres kødelige Broder. Røverne blev grebet og Forholdet opklaret.

De to maatte klæde Stejle og Hjul,
Den tredie fik Skoven til Skjul.

¹⁾ Hvid.

²⁾ Der burde have staaet »var«. Men denne lille Afvigelse fra Kildeskriptet er vel gjort for Rimets Skyld.

Denne tredie Røver, de myrdede Pigers Broder, sonede siden sin Synd ved en Pilegrimsrejse, kom tilbage og blev begravet paa Haarbølle Mark. Pilegrimstenen var Gravmindet over ham.

Denne Sten bliver saaledes i Tidens Løb mere og mere interessant. Det manglede nu blot, at det ogsaa var den, der blev stjålet af Biskoppen i Lund.

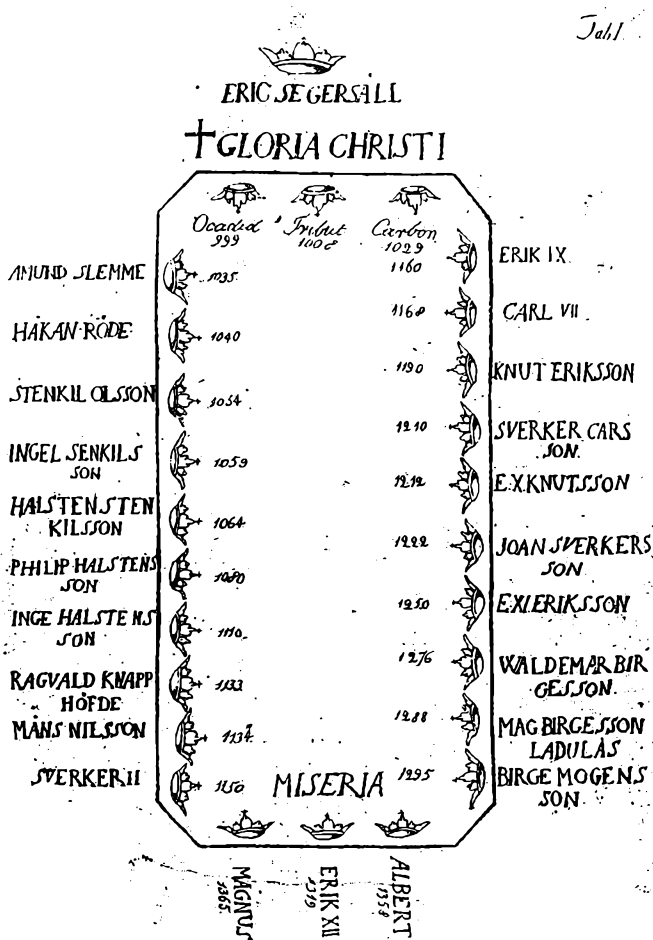
Dette sidste Trin i Udviklingen blev naaet i *Paludans* Beskrivelse over Møen 1822. Der var nu gaaet saa lang Tid, siden noget Menneske havde set Pilegrimstenen, at man godt kunde lade den blive stjålet allerede i det 16. Aarhundrede. Men da den lærde Forfatter, Sognepræst Johan Paludan i Fanefjord, tillige vidste fra sine Forgængere, at den Sten, Bispen stjal, var en Marmorsten i Fanefjord Kirke, saa gjaldt det om at faa de to Sten slaet sammen til en. Han fortæller derfor, at der i Kapellet paa Haarbølle Mark fandtes et Monument af hvidt Marmor i Form af en Ligkiste, udkælet paa Siderne og i hvert Hjørne tegnet med et Kors. Man ser, hvorledes man tager Marmoret fra Stenen i Fanefjord Kirke, men de udkælede Sider og Korset i Hjørnerne fra Pilegrimstenen. Og derpaa fortsætter han ganske dristigt ud af sin egen Opfindelse: »Da Fanefjord nuværende Kirke var bygget, har man bragt fra hin Trækirke ind i denne, hvad der var helligt. Deriblandt hin Marmorblok. Vistnok har hint Monument været den samme smukke hvide Marmorblok, som Mester Niels Hvid, der forhen var Sognepræst til Helliggejst Hus i København, men blev valgt til Superintendent i Skaane 1578, lod bortføre herfra til Sct. Laurentskirken i Lund. Paa sine Rejser til Møen som Medforstander ved Københavns Helliggejst Hus, der havde Gods i Fanefjord Sogn, er han bleven opmærksom paa dette sjældne Stykke i Kirken og paa dets Historie. Som Superintendent troede han maaske, at Ingen turde tiltale ham for dette Kirkeran« osv., — altsammen fri Fantasi¹⁾.

Men Pilegrimstenen havde nu faaet en smuk Historie. Den var bleven til en dejlig hvid Marmorblok fra det 10. Aarhundrede, og den var bleven bragt ud af Verden paa en tilstrækkelig opsigtsvækkende og romantisk Maade.

I *Sverrig* gik man dristigere til Værkt. Medens det møenske Sagn voksede langsomt, famlede sig frem, indtil det bestemte sig for, hvilken Sten det skulde være, og først efterhaanden fik denne udstyret med Ærværdighed og Ælde, saa var den svenske Tradition fiks og færdig, da den første Gang traadte frem. Og medens man i Danmark

¹⁾ Niels Hvid havde været Sognepræst til Helliggejstes Kirke, ikke Præst ved Helliggejsthuset, og havde sikkert intet med Hospitalets Gods at skaffe.

nøjedes med en ret almindelig Ligsten, der havde ligget under aaben Himmel eller i Kapel og Kirke som saa manges anden, valgte man sig i Sverrig den dyreste Sten, man kunde tænke sig, en Sten besat med Guld og Juveler og med en gaadefuld og skæbnesvanger Indskrift.

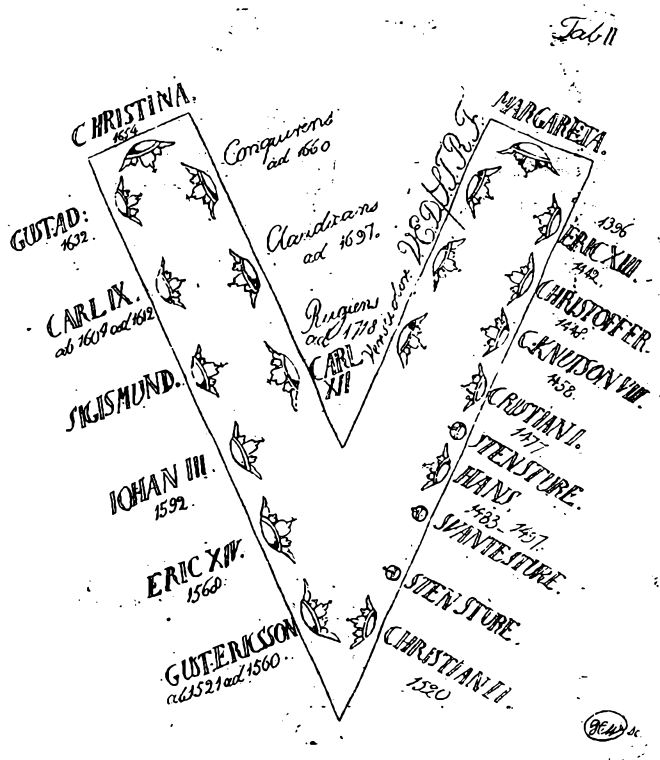

Den første, som har lagt Navn til den svenske Tradition, er en Præst og Skolemand ved Navn *J. Wilborn*. Han leverer vedføjede Tegning af, hvorledes Stenen saa ud.

Paa første Side af den til Tegningen hørende Beskrivelse har Wilborn skrevet følgende paa Svensk:

»Dette er en Kopi af den Sten, som i Kong Frederik II.s Historie

pag. 438 siges at en Præst i Skaane, Magister Jacob, Anno 1586 havde beskyldt Biskoppen Niels Hvid for at have stjaalet. Men da han ikke kunde bevise dette, blev han halshugget i København. Denne Tegning fandt jeg Anno 1704 i Fultofte blandt salig Hr. Elias Cervins kaserede Papirer, som han havde faaet efter sin Fader, Præsten i Bjørnkulla, der havde været Famulus hos Dr. Vinstrup.«

Efter denne Indledning af Wilborn følger saa med en ældre Haandskrift¹⁾ en nærmere Forklaring af Tegningens Betydning. Den lader intet tilbage i Henseende til Spænding og Mystik.

Den svenske Konge Erik Sejrsæl ønskede en Gang at vide, hvor mange Konger der efter ham skulde regere i Sverrig. Han drømte da, at han skulde sønderbryde Kong Sverkers Gravsten, i den vilde han finde Svaret. Det gjorde han, og inde i Stenen fandt han da en Sten-

¹⁾ Efter Professor Fants Beretning. Selve Dokumentet kendes, ifølge velvillig Meddelelse fra Upsala Universitetsbibliotek, nu ikke mere.

tavle, indfattet i en med Juveler besat Gulddramme. Paa den ene Side af Tavlen fandtes en Figur som et aflangt Bord, omgivet af 27 Kroner, paa den anden Side en trekantet Figur med 21 Kroner. Ud for hver Krone stod en Konges Navn og Aarstal. Ved de to sidste stod dog intet Navn, men kun nogle mystiske Bogstaver; ved de fire foregaaende heller intet Navn, men et latinsk Adjektiv, der nok kunde karakterisere de paagældende Konger. Kronerne var malede med forskellige Farver; for Kongerne af dansk Herkomst var de røde, for de norske grønne, for de tyske gule og for de indfødte svenske blaa.

Dokumentet fortæller derefter Stenens videre Skæbne. Den regnedes i lang Tid blandt Sverrigs dyrebareste Klenodier. Men da Ærkebiskop Gustav Trolle i Kristian II.s Tid drog til Danmark, tog han den med sig og gav den i Forvaring til en Præst i Roskilde, efter at Diamanterne var pillede af den. Denne Præst kom senere til Søfde i Skaane og tog Tavlen med sig derover; og den opbevarede i Søfde Kirke, indtil Biskoppen i Lund hemmelig lod den bortføre derfra. Og saa følger Fortællingen om Mester Jakobs Henrettelse og hans sidste Vers, hvilket efter den svenske Beretning skulde staa indristet paa hans Ligsten paa Slotspladsen i København.

Hvem har nu lavet denne Historie? Det sidste Aarstal, der findes paa Tegningen, er Karl XII.s Dødsaar 1718. Hans Efterfølger er ikke nævnet ved Navn, men betegnet ved det latinske Adjektiv *versicolor*, den flerfarvede eller omskiftende, hvilket nok kunde passe paa Frederik af Hessen. I hans Regeringstid (1720—51) har altsaa Tegningen faaet sit endelige Udscende.

Det ligger jo nært at tænke sig, at J. Wilborn selv har lavet det hele, og efter hvad der vides om hans Person, kunde man nok se ham i Stand dertil. Hans Karakter og Skæbne minder ikke saa lidt om en af Hovedpersonerne i denne Sag, den henrettede Mester Jakob Nielsen. Wilborn var født i Landskrone og blev i 1713 Rektor ved Skolen i sin Fødeby efter i 1708 at være bleven ordineret til Præst. Han havde gode Kundskaber og skrev Vers baade paa Svensk og Latin. Men han kunde ikke komme ud af det med sine Foresatte, han overfaldt Provsten med Skældsord i Kirken og spyttede efter ham og var i Slagsmaal med en Kollega ved Skolen. 1717 blev han afsat fra Embedet, kom ind i det igen, men paany afsat 1727 for ærerørige Udtalelser om Øvrigheden og spottende Ord om Religionen. I 1730 blev han dømt til Døden. Men Tiderne havde nu forandret sig siden Mester Jakobs Dage. Dødsdommen blev ikke fuldbyrdet, men forandret til livsvarigt Fængsel paa Bohus Slot. Der tilføjes endnu om ham: »Af domkapitlets handlingar synes någon misstanka att Wilborn förstört originalet til

Malmö recess«¹⁾. — I Warmholtz's store Fortegnelse over svensk historisk Literatur nævnes Wilborn en enkelt Gang (11. Del, S. 166). Han har nemlig i 1747 faaet trykt et lille latinsk Skrift i Anledning af en Prinses Fødselsdag. Men Warmholtz føjer til Skriftets lange og snørklede Titel kun den Bemærkning, at Skiftets Indhold er lige saa konstigt som Titlen, og at Forfatteren »kalder sig Joach. Wilborn, Rect. Sch. Coron« α : Rektor ved Skolen i Landskrone. — Om denne Mand kunde man jo nok tænke sig, at han var Ophavsmanden til Fortællingen om Stentavlen i Kong Sverkers Grav. Dog maa det erindres, at Professor E. M. Fant, som havde selve Dokumentet for sig, siger, at dette var skrevet med en anden og ældre Haand, end Wilborns egen Paategning.

Wilborn selv peger da ogsaa paa en anden som den formentlige Kilde til Sagnet. Hans Meddelelse om, at Dokumentet havde tilhørt en gejstlig Mand, der tidligere havde været Famulus hos den sidste danske og første svenske Biskop i Lund, Dr. Peder Vinstrup, maa forstås som en Antydning af, at det stammede fra Dr. Vinstrup eller hans nærmeste Omgivelser. Professor Fant i Upsala, der i 1809 udgav Dokumentet med de to tilhørende Tegninger i Trykken²⁾, har ikke noget at indvende mod denne Formodning, saa meget mindre som det var bekendt, at Biskoppen var »mycket Scribax«.

Det skal her antydes, at ogsaa ved at følge den danske Sagdannelse støder vi paa Biskop Vinstrups Navn. Præsten Johannes Wiborg, den første der i Danmark anstillede Gisninger over den forsvundne Sten, havde, før han kom til Stege, været Præst i Skaane i den danske Tid og havde maattet forlade sit Kald dér paa Grund af en Proces med Biskop Vinstrup, hvis Frue han havde irettesat.

Længere tilbage kan vi ikke komme. Sagdannelsen peger i alle Tilfælde mod Skaane og maaske mod Biskop Vinstrups Embedstid. Men det eneste, de forskellige Gisninger har at bygge paa, er Beretningen hos Resen. Den kendes og anføres lige omhyggeligt baade af de danske og de svenske Forfattere. —

Da Arkivregistratør Kall Rasmussen i 1850 offentliggjorde alle Aktstykkerne vedrørende den virkelige Ligsten i Lunde Domkirke og dens Flytning, fik Biskop Niels Hvid endelig Oprensning for Aarhundreders Miskendelse. At han havde stjaalet en Sten, var jo bleven betragtet som givet. Endnu Rasmus Nyerup giver sin Artikel om dette Emne den Overskrift: Om Stenen, som Bispen i Skaane stjal. Den Titel kan man nu ikke bruge mere: thi Biskop Niels Hvid har ingen

1) Rietz: Skånska skolväsendets historia, S. 434—36.

2) De sommis futuros eventus præsagentibus dissertatio. Upsala 1809.

Ligsten stjaalet. Ogsaa den ulykkelige Præst vil man nu se noget anderledes paa, og vi forstaar næppe, at Dommen over ham kunde blive saa haard. Universitetets Rektor og Professorer gik i Forbøn for ham, men forgæves. Og man har haft Hastværk med at faa ham skilt ved Livet; thi Dødsdommen over ham fældedes den 15. Marts 1586, og allerede den næste Morgen før Daggry blev Dommen eksekveret. Men hvem der er kommen til at staa mindre smukt i Historien, er den mægtige Adelslægt, der misbrugte den forhutlede Præst til Forfølgelse mod Biskoppen. Den Aften, Præsten gjorde Molest uden for Bispens Laage, var han i Selskab med to Adelsmænd, Henrik Bilde til Mogenstrup, en Dattersøn af Hr. Holger Ulfstand, og Aage Urup til Ovesholm, der var besvogret med Ulfstanderne. Det har vel været dem og deres Tjenerskab, mere end Præsten, der med Stænger og Spyd slog Tagstenene ned over Laagen og kastede dem ind i Bispens Gaard. Men dem ses ikke noget slemt at være vederfare; ej heller høres noget om, at de, saaledes som Professorerne i København, gjorde noget Forsøg paa at formilde Dommen over den vildledte og misbrugte Præst. —

Professor Kolderup-Rosenvinge har i en Artikel i Danske Magazin forsøgt at finde det retslige Grundlag for Dommen over Mester Jakob, uden at det dog ret er lykkedes for ham. Han slutter Artiklen med »en liden Advarsel til Oldgranskere«. Efter alle de Fantasier over den forsvundne Ligsten, vi i det foregaaende har set, var en saadan Advarsel dengang ingenlunde overflødig. Nu behøves den forhaabentlig ikke mere.

Abraham Cæsar Lamoureux.

Af E. Marquard.

Saa faa og meget forskellige er de Oplysninger, der findes i ældre Værker om Mesteren for et af Københavns kendteste og mest omstridte Monumenter, »Hesten« paa Kongens Nytorv, Abraham Cæsar Lamoureux. End ikke hans Navn synes man at kende med Sikkerhed. Snart kaldes han Abraham, snart César, snart bægge Dele, og Efternavnet skrives snart Lamoureux, snart L'Amoureux. Ogsaa om hans Oprindelse hersker der stor Meningsforskel. »Kiøbenhavns Skilderie«¹⁾ siger, at han var født 1664 i Lyon og lærte hos sin Fader og hos Nicol. Custoux i Lyon, hvor en Del Arbejder af ham skulde være at se i Kirkerne. Han blev under Kong Christian V. kaldet til København, formentlig enten ved Hannibal Sehesteds eller Gyldenløves Mellemkomst, og vendte efter sin Virksomhed her tilbage til Frankrig, hvor han druknede i Saonefloden, endnu i sine bedste Aar. Disse Oplysninger gaar saa igen, tildels i ændret Form, i alle senere Værker. F. J. Meier i Biografisk Leksikon lader ham ogsaa komme fra Frankrig, medens Ph. Weillbach i Nyt dansk Kunstnerleksikon er klar over, at de omtalte Værker i Lyon ikke kan skyldes ham, men maa hidrøre fra François Lamoureux, der var født 1674 i Lyon. Derimod lader han A. C. Lamoureux blive gift 1700 med Elisabeth Chrétien og dø temmelig ung ved at styrte ud af en Postsmakke og drukne i Saone. Blandt hans Arbejder i Danmark omtaler han en Buste af Christian V, medens F. J. Meier i Biografisk Leksikon korrekt betegner den som et Brystbillede i Marmor af Kongen, men i Salomonsens Konversationsleksikon ligeledes gør den til en Buste.

En lignende Forvirring hersker ogsaa i de franske Værker, der beskæftigede sig med Lamoureux'erne, et i Lyon hyppigt forekommende Navn; heller ikke disse er det tidligere lykkedes at skabe nogen

1) 1829 4/8 Nr. 62.

Klarhed om Sagen. Dette er først sket i 1912, da M. Audin i en lille Afhandling fremlagde Resultaterne af sine Undersøgelser i Lyon suppleret med Oplysninger her fra Landet, væsentligt fra Rigsarkivet¹). Er de Oplysninger, der er fremsat der, end ikke udtømmende, saa kan dog en Del Urigtigheder i den tidligere Opfattelse rettes og en Del nye, positive Oplysninger gives.

Den Billedhugger Lamoureux, med hvem A. C. Lamoureux er bleven forvekslet, er øjensynligt François Lamoureux, Søn af en Musiker Pierre L. og Bénigne Jacquin i Lyon. Denne kan have været en Elev af Nicolas Coustoux, og det vides med Sikkerhed, som Audin har paavist, at han i 1693 arbejdede i St. Etienne i Simon-Claude Desirés Værksted og bl. a. paa den derværende Notre Damekirke, ved hvilken Desiré havde Arbejdet. Det var ligeledes ham, der 1700 blev gift — for anden Gang — med Elisabeth Chrétien²). Om hans Død kan der ikke skaffes sikre Oplysninger; han synes at være død 1704 eller 1705 i Nærheden af Lyon og kan muligvis være omkommet ved Drukning³).

Tager man disse Oplysninger bort fra, hvad man tidligere mente at vide om Abraham Cæsar L., vil det ses, at der ikke bliver meget tilbage. Det eneste sikre, der vides om hans Herkomst, er, at han var Franskmand, men det lader sig ikke paapege, hvor han er født eller hvornaar han har forladt Frankrig. Hans første Spor kan ikke findes dér, men et ganske andet Sted, nemlig i Sverrig. Her er han paavist af flere svenske Forskere som Billedhugger hos Dronning Hedvig Eleonora og hos Grev Magnus Gabriel de la Gardie⁴).

Det har øjensynligt ikke været nogen helt ringe Virksomhed, som Lamoureux har udfoldet i Sverrig. Aug. Hahr paaviser⁵), at han i 1669 var beskæftiget ved Vångarn Slot, og mener, at han her har an-

¹) M. Audin & E. Marquard: Les Lamoureux sculpteurs, i Revue d'histoire de Lyon, 1912. Særtryk findes i Rigsarkivet, Kgl. Bibliotek og Universitetsbiblioteket.

²) Han havde i sine to Ægteskaber 6 Børn. En Søn i andet Ægteskab hed Claude ligesom A. C. L.'s Broder. Se iøvrigt om ham den anførte Afhandling S. 11 o. fremd.

³) Anf. St. S. 14.

⁴) Se Dr. John Böttiger: Hedvig Eleonoras Drottningholm, Stockholm 1889, Sms.: Bronsarbeten af Adrian de Fries i Sverige, särskildt å Drottningholm, Stockholm 1884, og Aug. Hahr: Konst och Konstnärer vid Magnus Gabriel de la Gardies Hof, i »Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala«, IX. Bd., 4, Uppsala og Leipzig 1904—5. Man kan, naar henses til det Arbejde, som disse Forskere har ofret paa Undersøgelserne om Lamoureux og hans samtidige, vist roligt gaa ud fra, at det heller ikke i Sverrig vil være muligt at finde, hvorfra han stammer.

⁵) Anf. Værk S. 85.

lagt den stiliserede, arkitektonisk behandlede Have omkring Slottet, af hvilken man nu kun ser Spor, bl. a. i Terrasserne foran den ene Façade.

Men desuden tillægger Hahr ham et Par andre Arbejder paa Vängarn. Over Slottets Hovedportal findes der en Nische med en Buste af Sandsten, som efter Traditionen skal forestille Hertug Gustav af Sachsen, og paa bægge Sider af Porten til Parken findes to Sandstensbuster i Stil med de romerske Kejserbuster. Alle tre er stærkt medtagne af Tidens Tand. Om disse tre Arbejder siger Hahr, at de sandsynligvis er udførte af Lamoureux¹⁾.

Han omtaler sammesteds et ubehageligt Eventyr, i hvilket Lamoureux blev indviklet paa Vängarn. Ved et Bryllup af et Par af Grevens Undergivne kom det til Slagsmaal mellem en Løjtnant Lennart Wäntings Soldater og Gæsterne. Wänting blev dræbt; hans Banemand opdagedes aldrig. Paa Gaardfolkets Side deltog efter Vidnernes Udsagn Grevens franske Billedhugger Abraham Lamoureux.

Endvidere mener Hahr at kunne tillægge Lamoureux et andet Værk, der øjensynligt har haft en ret storslaaet Karakter, nemlig et Springvand i Slottet Jakobsdals Park, en Fremstilling af Andromeda, Persevs og Dragen. Hahr beskriver dette Værk saaledes²⁾: »Bagved Grotten ser man en stor Dam, i hvilken der svømmer en mangelhovedet Drage, der udslynger kraftige Vandstraaler. Han bevogter den til en Klippe lænkede Andromeda, i hvis Nærhed Dragens Hule ligger. Befrieren nærmer sig imidlertid. Fra Klippespidsen sprænger Pegasus, bærende Helten, ud mod Udyret« Dette Arbejde er, som næsten alt, hvad Lamoureux har frembragt, forsvundet. Det borttoges allerede 1704, da det allerede dengang var ret forfaldent.

Lamoureux har saaledes staaet i de la Gardies Tjeneste i alt Fald fra 1669, maaske endda tidligere, og formentlig lige til 1677, da han traadte i Hedvig Eleonoras Tjeneste. Den 15. April 1677 udfærdigedes nemlig Dronningens »Fuldmagt« for Abraham Cæsar Lamoureux, hvormed der antagelig menes en Kontrakt³⁾ med ham om Arbejde paa Ulriksdal. Her har han til Orangeriet udført en Del af de paa denne Tid moderne Statuer af Bly, der dog heller ikke mere er bevarede.

Allerede næste Aar sluttede Rigskansler Magnus Gabriel de la Gardie en Kontrakt med »Hds. Maj. Rigsenkedronningens Skulptør Mons. La Moureux« om Istandsættelse af en Billedstøtte, det »Neptunus-

1) Anf. Værk S. 86, hvor der findes en Gengivelse af Hovedportalen.

2) Anf. Værk S. 78 f. efter Dahlbergs Gravurer.

3) Se J. Böttiger: Bronsarbeten af Adrian de Fries, S. 2 og sms.: Hedvig Eleonoras Drottningholm, S. 85 f.

beläte«, som fandtes i den store Dam paa Karlberg Slot. Billedstøtten Hoved skulde laves paany »i en tjänligare aktion och beskaffenhet«: endvidere skulde han lave to Havheste i rette Proportion med det, der allerede var færdigt, »hvilka kunna spruta vattn«. Hele Arbejdet skulde være færdigt inden 9 Maaneder. Honoraret for Arbejdet var 150 Rdr. 6 Daler Sm. De la Gardie skulde levere Bly og Gibs, men de øvrige Materialier skulde anskaffes af Lamoureux, der desuden skulde forpligte sig til at oplære en Gesell i allehaande Blyarbejde »i Statuer och hvad namn det kan hafva«, for andre 100 Rdr. og 6 Daler Sm., Halvparten straks og Resten, naar Vedkommende var udlært. »Förutom detta ofvanskrifna utlofver han att utan vidare dröjsmål förfärdiga den Draken, han under händer hafver«¹⁾.

Medens man af den franske Billedhugger Jean Baptiste Dieussart, der samtidigt arbejdede for Grev de la Gardie, har bevaret to Blystatuer, nemlig Statuerne af Feltherren Jakob de la Gardie og dennes Søn Rigskansleren Magnus Gabriel de la Gardie i Varnhems Klosterkirke²⁾, er der i heldigste Tilfælde bevaret tre Værker af Lamoureux, men i en saadan Tilstand, at de ikke kan give os nogen Oplysning om Arbejdets Værd.

Vil man have Prøver paa Lamoureux's Kunst, maa man søge til Danmark, hvor navnlig Kong Christian den Femtes ejendommelige Statue paa Kongens Nytorv er en yderst karakteristisk Repræsentant for denne Tidsperiodes Smag og kunstneriske Opfattelse.

Man synes hidtil ikke at have været klar over, hvornaar Lamoureux er kommet til Danmark³⁾. Det lader sig imidlertid ret nøje fastslaa, idet der i Assign. Ktr. Kopibog over kgl. Ordre og Resolutioner under 26. November 1681 (Nr. 99) findes en kongelig Ordre til Rente-mester P. Brandt af følgende Ordlyd: »Vide maa Du, at vi allernaadigst have bestilt og antaget Abraham Cæsar L'Amoureux til at være vor Billedhugger og ham til aarlig Løn og Besolding allernaadigst forundt 400 Rdr., som ham kvartalsvis af vort Zahlkammer rigtigt skal betales og begynde fra St. Hansdag sidst forleden, saa og ellers at maa nyde frit Hus⁴⁾, hvilket saaledes skal kontinuere, indtil vi anderledes

1) Hahr gør opmærksom paa, at dette bestyrker Formodningen om, at Lamoureux har udført Dragen i Jakobsdals Park og ikke Dieussart, hvem man tidligere har tilskrevet den, se Hahr anf. St. S. 96 f.

2) Se Hahr anf. St. S. 173.

3) F. J. Meier i Biogr. Leks. angiver dog rigtigt »omtrent 1681«.

4) Kongen overlod ham — om straks eller senere kan ikke afgøres — en Bolig i Rosenborg, som det fremgaar af en Ansøgning af 7. April 1700 fra Emanuel Cuckelaere og Abraham Breusegem, i hvilken det hedder: ». . . Wie nun ausser unsern getroffenen Accord wir ein Bild von Pottmacher Lehm müssen pousiren,

derom tilsigendes vorder. Herforuden skal ham Tid efter anden forskaffes Materialier, Brændeved og Kul, saavidt han til vort Arbejde kan behøve, naar han derpaa, efterhaanden som han dem kan have fornøden, rigtig Specifikation indgiver«

Igennem Regnskaberne kan vi saa følge ham i de paafølgende Aar. I Zahlkasseregnskabet opføres han til Stadighed under »Betjentene ved Rosenborg samt Lyst- og Køkkenhaver«, første Gang 1681 31. Decbr. med et halvt Aars Løn 200 Rdr., og derefter i de følgende Aar baade i de enkelte Udgiftsposter og i Reglementet indtil 1688. Foruden disse 400 Rdr. fik han efter Reskript til Rentemester P. Brandt fra 1685 1. Jan. at regne en Pension af 200 Rdr. aarlig, og hele hans Lønning overføres saa til Kongens Kammerregnskab, Overkammerjunkerens Regnskab, hvor han fra 1685 15. Maj til 1690—91 findes opført med 150 Rdr. kvartaliter¹⁾.

Nu kan det ganske vist ikke med Sikkerhed bevises, ved hvilken Lejlighed Lamoureux er kommet her til Landet, men der er dog en bestemt Lejlighed, der med Hensyn til Tiden falder saa nøje sammen med Tiden for hans Ankomst, at det næppe er for dristigt at slutte, at det er den, der har givet Anledningen til hans Engagement i dansk Tjeneste, det er Prinsesse Ulrika Eleonoras Ægteskab med Kong Karl XI. af Sverrig, som fuldbyrdes 1680 6. Maj paa Skøttopp. I Anledning af dette Ægteskab afsendtes ikke mindre end tre Gesandter samtidigt til Sverrig, nemlig Grev Anton af Aldenburg, Jens Juel og Mogens Skeel²⁾. For de to førstnævnte udstædtes der s. D. en Instruktion som ekstraordinære Ambassadører »at gelejde Dronning Ulrika Eleonora til Sverrig«³⁾. De afrejste sammen med Prinsessen i Begyndelsen af Maj til Sverrig (3. Maj ankom de til Helsingør) og opholdt sig i den følgende Tid ved det svenske Hof. I deres Relationer omtales bl. a. Byggearbejderne paa Jakobsdal⁴⁾. I en Relation af 15. Decbr.

so auf der Rosenburg in der La Moureusischen werckstet zu finden«, osv. Se F. R. Friis: Altertavlen i Frelserkirken paa Christianshavn, Bidrag til Dansk Kunsthistorie, Kbhvn. 1890—1901 S. 50.

¹⁾ Jfr. Zahlkassereglementet for 1686, »Ekstrakt af Kammerreglementet over, hvem Hs. Kgl. Maj. selv betaler«. Ogsaa i »Mandtal og Takseringer vedr. Kbhvns. Krigsstyr« i Københavns Byfogedregnskaber findes han opført i 1683 (fol. 26).

²⁾ Deres Kreditiver af 1680 ³⁰/₄ findes i Rigsarkivet: T. K. u. A. Sverrig A 1679—85, jfr. O. Malmström: Anteckningar rörande drottning Ulrika Eleonora d. Ä. och Karl XI.s Hof. Stockholm u. A.

³⁾ Koncept i Sverrig A anf. St.

⁴⁾ Relat. Nr. 5, 1680 16. Juni: »Jacobsdal, som Hoffet sig vilde opholde, har de og begyndt en ny Bygning, som der er langt fra at være færdig«, og Relat., Nr. 8 af 30. Juni s. A.: »Om Eftermiddagen var Kongen ude med Rigens Marskal for at se, hvor snart Jacobsdals Bygning kunde blive færdig«.

s. A. (Nr. 45) meddeler Mogens Skeel, at Jens Juel vil afrejse samme Aften fra Stockholm.

Alt dette, og ikke mindst sidstnævnte Tidspunkt, gør det i høj Grad sandsynligt, at Lamoureux — selv om han, saa vidt jeg har kunnet se, ikke omtales i Gesandternes Relationer — er fulgt med Jens Juel til København, og at Forhandlingerne efter hans Ankomst dertil er blevne ført i de følgende Maaneder med det Resultat, at Kongen tog ham i sin Tjeneste som sin Billedhugger.

Kongen havde jo en bestemt Anledning til et saadant Engagement, nemlig Omdannelsen af Hallands Aas til »Kongens nye Torv«, paa hvilket han selv vilde rejse sin Statue. Men selvfølgelig skulde Billedhuggeren desuden benyttes og blev benyttet til andre Arbejder, af hvilke flere omtales og fire endnu er bevarede. Gennem de i Rigsarkivet bevarede Tøjhusregnskaber og de andre nedenfor citerede Aktstykker kan hans Arbejde, i alt Fald indirekte, følges, selv om de enkelte Arbejders Tilblivelse ikke mere kan paavises. Arbejdet er begyndt i Januar 1682, idet der den 28. Januar 1682 udleveres 20 Tdr. kurlandsk Gibs til ham¹⁾; samme Aar 1. Maj udleveres der 10 Skip-pund Klompe Blye til ham, 8. Juli atter 20 Tdr. Gibs; 18. Oktober s. A. faar Hans Eilers »1 gammel breed Skibs Pampert, som ofuenm.te Abraham er lefueret« osv., og 2. Maj 1682 anmodede Lamoureux »umb Befehl an den Holmischen Schmidt, dz er ihn Eisen und Bley, so er gebraucht, schmieden lassen möchte«, hvorpaa Kongen 4. s. M. resolverede: »Voris Øfverste af Artigleriet, Os Elskel. Lauritz Munck, hafver til bildthuger disse thj schipd. blie af voris Toighuus at lade være følgachtig oc hvis schmedearbeid, som dertil motte behøfvig, af smedene paa voris Toighuus at lade forfærdige²⁾).

Det er imidlertid ikke Hesten paa Kongens Nytorv, som disse revirerede Sager er bestemt til, men derimod et andet Arbejde, »Hjorten«³⁾, som Lamoureux omtaler i den Ansøgning, af hvilken ovenstaaende er en Ekstrakt. I Ansøgningen skriver Lamoureux nemlig: »Eders Kgl. Maj. i Allerunderdanigsthed at forstændige, hvor meget Bly jeg har fornødent til Hjorten, nemlig 10 Skppd. Bly, hvilket jeg formoder mig bliver leveret, og saa en naadigst kgl. Befaling til Smeden paa Holmen, at jeg maa lade smede der det Jern, som jeg til samme Arbejde har fornøden«. Sandsynligvis skulde denne Hjort afløse den

¹⁾ Landetatens Tøjhusregnskab 1682—83, fol. 97.

²⁾ Ekstrakt af den Kgl. Maj. Krigskancellies indk. Supplicationer.

³⁾ Landetatens Tøjhusregnsk. 1682—83, XI, Nr. 11. En lille Notits i Overkammerjunkeren Regnskab viser, at ogsaa Lamoureux's Slægt har haft lignende Arbejder for. 1682 17. Aug. findes nemlig opført en Udgift af 24 Rdr. til »Admarøsis svoger billetsniederer for tvende hiortehofveder«.

gamle Hjort med Hundene, der flyttedes fra Frederiksborg til Jægersborg¹⁾. Lamoureux's Springvandsgruppe fjærnedes fra Frederiksborg Slotsso i 1771²⁾.

Først tre Aar senere findes der en Notits, der temmelig sikkert vedrører Hesten paa Kongens Nytorv, nemlig i Tøjhusregnsk. 1685—86 fol. 102, hvor det hedder: »Efter velb. Hr. Overrentemester og Kammerraad Brandts skriftlige Ordre af Dato 2. November 1685 med derpaa bem. Lamoureux skrevne Kvittering og Slotsfogdens Hans Eilertsens Attest udleveret, som skal bruges til en Hests Lignelse at støbe og forme, 10 Skppd. Klumpebly, 2 $\frac{1}{2}$ Tdr. kurlandsk Gibs«, og 2. Oktbr. s. A. opføres i Overkammerjunkerens Regnskab »Le Amosis til en Stenhugger for en Pcstament, som en Hest skal staa paa, 500 Rdr.« 1686 11. Maj er der i samme Regnskab opført 2 Rdr. til »Murmester-svendene ved Postementet paa Kongens ny Torv«, og muligvis vedrører en Udgiftspost i nævnte Regnskab for 1687 5. Novbr. samme Sag: »Stenhugger Johan Franck til Postementets Arbejde 500 Rdr.«³⁾. Men derefter tier Regnskabet fuldstændigt derom indtil efter Lamoureux's Død; først i 1693, 27. Februar, findes der opført 300 Rdr. til »Le Moreux Enke til det resterende Arbejdes Forfærdigelse paa Kongens Torv«, og 1695 14. Marts: »Le Moreux Enke Resten for det Arbejde paa Kongens Torv« 100 Rdr. De to sidste Udgifter er maaske Betalingen for de fire Figurer ved Fodstykket, som Lamoureux muligvis ikke selv naaede at faa færdige inden sin Død, og som man har formodet er udført af Broderen Claude Lamoureux⁴⁾. Herimod taler rigtignok en Udtalelse af Nicod. Tessin d. Y. om Monumentet i hans Optegnelser fra hans Ophold i København i 1687⁵⁾: »M:r Lamoureux, so eben die Statue Equestre vom König auff den Königsmarckt von bley auffrichtet, ist der beste Bildhauer. Dass Piedestal wahr zimlich klein in Proportion dess pferdes, die zoclen vor den Sclaven gar zu niedrig undt klein, undt die Modelaturen am Piedestal gar zu zart,

1) Se Francis Beckett: Frederiksborgs Historie, S. 268.

2) Fr. Beckett anf. V. S. 222.

3) Det er muligt, at L. omtales endnu et Sted i Overkammerjunkerens Regnskaber, nemlig at det er ham, der sigtes til med en Udgiftspost 1681 17. Decbr.: »Indvekslet 150 Dukater, som blev given en kunstner af Stockholm til foræring«.

4) Saaledes F. J. Meier i Biogr. Leksikon, hvor det dog ikke klart fremgaar, om han tilskrives Broderen de fire Figurer eller kun deres Anbringelse ved Fodstykket. Se ogsaa Carl Bruun: Kjøbenhavn II, S. 242.

5) Nicodemus Tessin d. Y.'s studieresor i Danmark, Tyskland, Holland, Frankrike och Italien. Anteckningar, bref och ritningar utgifna af Osvald Sirén. Stockholm 1914, S. 65.

wie auch die verkröffungen falsch« Man maa sikkert heraf kunne slutte, at Tessin har set Arbejdet under Udførelse og maaske ogsaa de fire Figurer, som han betegner som »Sclaven«, saa at man derefter sikkert kan betragte Abraham Cæsar som Mesteren for hele Monumentet, som han vel i hvert Fald har udarbejdet Tegningerne til.

Ved Rosenborg findes endvidere endnu bevaret et Par Figurer, nemlig et Par af de saakaldte »Positurbørn«, Herkules og Mars, som ligeledes opgives at være udført af Lamoureux¹⁾.

Endelig findes der paa selve Rosenborg et fra de andre Arbejder fuldstændig forskelligt Værk, nemlig en Marmormedaillon med Kong Christian den Femtes Brystbillede, som omtales i Overkammerjunkeren Regnskab, hvor der 1694 18. Juni er opført 100 Rdr. til »Le Moreux Enke for Kongens Brystbillede i Marmor«. Heller ikke denne Notiits har undgaaet Misforstaaelse. F. J. Meier omtaler den i Biogr. Leksikon tilsyneladende korrekt som »et Brystbillede i Marmor«, men i Salomonsens Konversationsleksikon (1. Udgave) kalder han den en Marmorbuste. Slotsforvalter Bering Liisberg har i sit Værk om Rosenborg²⁾ paavist, at det ikke var en Buste, men Medaillon med Kongens Billede over Døren til Regaliekammeret.

Flere Arbejder kendes ikke nu af Lamoureux. At han har udført maaske endog adskillige flere, særlig til Rosenborg Have, er vist givet, men Kilderne synes ikke at kunne yde flere Fingerpeg, og selve Værkerne er gaaet tabt. Materialet, det bløde, for Vejrligets Indflydelse saa overordentlig modtagelige Bly har ladet dem gaa en hurtig Undergang i Møde³⁾.

Imidlertid er Kilderne ingeniunde hermed udtømt med Hensyn til Lamoureux, idet der findes en Række Oplysninger baade om ham selv og om hans nærmeste Slægt, som det synes rimeligt at medtage her. Den væsentligste Kilde herfor er den romersk-katolske Menigheds Ministerialbog⁴⁾.

¹⁾ Bering Liisberg: Rosenborg og Lythusene i Kongens Have. Kbhvn. 1914, S. 113 og 119.

²⁾ Smstds. S. 150.

³⁾ For Fuldstændighedens Skyld skal jeg endnu omtale, at Aug. Hahr antyder Muligheden af, at det er ham, der sigtes til i de de la Gardieske Regnskaber vedrørende Restaureringen af Karlberg. Det nævnes her i 1670, at K. M.'s Billedhugger fik 262 Daler og 16 Øre »för det han undervisat Abraham«. Hahr udtrykker sig dog ret forsigtigt ved at sige, at denne Billedhugger Abraham kan være Franskmanden L. »eller äfven någon annan yngre man«. Det synes mig lidet sandsynligt, at L. skulde være bleven »undervist« paa Karlberg 1670, naar han i 1669 har udført selvstændigt Arbejde paa Jacobsdal. Eller mener Hahr muligvis, at Undervisningen har fundet Sted paa et tidligere Tidspunkt, medens Betalingen først faldt i 1670? (Se A. Hahr: Konst och Konstnärer osv. S. 93.)

⁴⁾ Afskrift i Landsarkivet for Sjælland m. m.

Om hans Alder synes der ikke at kunne skaffes nøjagtig Oplysning; der findes i Kirkebogstilsørlerne intet som helst Holdepunkt til Bestemmelse af den.

Derimod kan det med ret stor Sikkerhed siges, at han var gift, da han kom til København, idet hans Hustru Anna Till var hjemmehørende i Stockholm. Der findes nemlig i den omtalte Ministerialbog følgende Tilførsel: »Anno 1682 die 12. Julij ego Ludov. Gausin baptizavi infantem 8. natam D. Gustavi Janson Stockenberg Holmiensis et Magdalenæ L'Amoureux Hamburgensis conjugum, suscipientibus de sacro fonte D. Annæ L'Amoureux dicta Til Holmiensi et Do. Claudio Le Coffre du Man Gallo, assistente D. N. Lamoureux; nomen parvulæ Barbara Jaquemina«¹⁾.

Dette er det eneste Sted, hvor hans Hustru udtrykkeligt betegnes som Holmiensis, hjemmehørende i Stockholm.

Deres første i København fødte Barn — om de har haft ældre Børn, vides ikke — døbttes den 4. Juli 1683²⁾. Fem Aar efter har de atter et Barn til Daaben, en Søn Johan Jacob³⁾.

I de samme Aar optræder baade Lamoureux og hans Hustru ikke sjældent som Faddere, saaledes 1686 21. August og 25. Decbr., 1687 15. Maj, 1688 12. Marts, da de var Faddere til Tvillingebørn⁴⁾, 1689 13. Juni til en Søn af Otto de Villaers og Eva Maria von Troster (?), som blev opkaldt efter ham.

Endnu et Sted er der bevaret et Aktstykke om ham, nemlig i Danske Kancelli. Lamoureux var den 8. Novbr. 1691 paa sin Kirkevej bleven overfaldet af en Billedhuggersvend Köckler, som tjente hos Thomas Qvellinus, »først med umanerlig Skældsord og omsider med en blot Kaarde«, og indgav derfor et Andragende om at faa nedsat en Kommission til Undersøgelse og Paadømmelse af Sagen, og under 17. November udstedtes da gennem Danske Kancelli et Missive om Nedsættelsen af en saadan⁵⁾. Kommissarierne var Hofmarskal Johan Otto Raben, Hofmarskal Henning Ulrik Lützw, Kancelliraad Claus Rask og Sekretær Johan Dideriksen. Kommissionen bemyndigedes til

1) Rom.-kat. Kirkebg. p. 87.

2) Tilførslen herom lyder: »Ego Quirinus Quirini baptizavi infantem natam ex Abraham L'Amoureux et Anna Til catholicis legitimis coniugibus. Patrimi fuerunt Nicolaus Schovo (☉: Chauveau) et Clara Urstedt, nomen infanti impositum Catharina«. Smstds. S. 96.

3) »Patrinus fuit Jacobus des Arcis et uxor domini Beergange«. 1688 15/6 anf. St. p. 136.

4) »Duas gemellas natas ex Joanne Baptista Fregolas et Maria Vendlo coniugibus catholicis. Primam tenerunt Joannes Carolus Vendlo et Anna Til uxor L'Amoureux; nomen infantis Anna. Secundam pro Abrahamo Cesare L'Amoureux tenuit ejus frater Claudius L'Amoureux . . .«. Anf. St. S. 132.

5) Sjæll. Tegn. 1691 17/11 Nr. 371.

at afhøre Vidner og lovmæssigen at kende og dømme, hvorefter de skulde give saadan deres Forretning til de Interesserede under deres Hænder og Signeter beskreven. Udfaldet af denne Sag kendes ikke, da Akterne ikke er bevaret i Danske Kancelli.

Dette er det sidste Livstegn, vi finder om ham. Næste Gang, vi støder paa hans Navn, er i Listen over Betalingen for Jord paa Trinitatis Kirkegaard, hvor der blandt de Begravede er opført: »Det gamle Jord: 1692 April 27: Lamoureux, Steenhugger 4 Rdr.«.

Hans Hustru og Datter overlevede ham — om Sønnen vides intet, ikke engang, om han er død som lille — bægge levede endnu i 1707, da Datteren den 21. Februar indgav en Ansøgning om Understøttelse til Moderen¹⁾. Hun nævner deri, at Kongen gennem Kammersekretær Dose har ladet Moderen faa »en naadig Discretion paa 30 Rdr.«. »Men,« hedder det videre, »som min højtbedagede Moder efter min nu sl. Faders dødelige Afgang i sin høje Alderdom formedelst den efter al anvendt Flid og Umage paa Hs. kgl. Majts. Torv oprejste kunstige Hests Fuldbyardelse ganske er kommen til agters, saa overleverer jeg i allerdybeste Ydmyghed Hs. kgl. Maj. denne . . . Supplik, allerdymygeligst bedende, Hs. kgl. Maj. . . . vilde og bevise min højtbedagede Moder saa stor en Naade, at hende udi hendes høje Alderdom en liden Diskretion udi en aarlig Benaading allernaadigst maatte meddeles . . .« Rentekammeret afgav herpaa den Erklæring: »Supplikanten er os ikke bekendt, og i det Øvrige beror hendes allerunderd. Ansøgning paa Eders Majts. blotte Naade«. Er det lykkedes hende at faa noget, da har det ikke været nogen aarlig Understøttelse, men det er vist meget tvivlsomt, om hun denne Gang har opnaaet en »Discretion«; rimeligvis har hun intet faaet, ti i Rentekammerets Relations- og Resolutionsprotokol findes der under 1707 5. Marts Nr. 6, hvor Sagen er refereret, kun den korte Resolution: »Givet mundtlig Svar«. Det tyder ikke just paa, at hendes Ansøgning er bleven bevilget.

Endnu skal kun kort omtales de Slægtninge, der enten sammen med Abraham Cæsar eller maaske senere, tilkaldt af ham, kom til København. Først og fremmest er der Broderen Claude Lamoureux. Ogsaa han anvendtes i Kongens Tjeneste ved Rosenborg, men er maaske først kommet her til Landet i 1686; tidligere kan han ikke paa-vises her. Ved kgl. Resolution af 13. Juni nævnte Aar fik han Tilsyn med Kunstværkerne i Kongens Have²⁾, og fra samme Tid udbetales der ham af Kongens Kasse en aarlig Lønning af 200 Rdr.³⁾ indtil Kongens Død 1699.

¹⁾ Rentekammerets Suplikker, ordnede efter Personnavne, 1707. Litr. L.

²⁾ Se Bering Liisherg: Rosenborg. S. 150.

³⁾ Overkammererjunkerens Regnskaber 1686 ¹⁸/₁₁ o. fremdeles indtil April Kvar-tal 1699. Aftrykt i: Kongelige Kammerregnskaber fra Frederik III.s og Christian V.s Tid, udg. ved E. Marquard.

Han var gift med Anne Marie Pedersdatter Stephensen¹⁾, med hvem han havde 4 Børn: Kirstine, dbt. $14/6$ 1686 i Trinitatis Kirke, Cæsar Claudius, dbt. 1691 $31/3$ af den katolske Præst med Abraham Lamoureux og Ulrica Hacquart som Faddere, Maria Magdalena, dbt. 1693 $10/10$, ligeledes af den katolske Præst i København, og Cathrine Malene, dbt. 1698 $29/10$ i Trinitatis Kirke.

Af Kirkebogstilførslen om sidstnævnte Barns Daab fremgaar det i særlig udpræget Grad, hvor nøje Claude Lamoureux var knyttet til Rosenborg. Han boede dengang i Voldgaden, og Fadderne var alle paa nær en knyttet til Slottet: »Dorte Hans Eilers Slotsforvalters paa Rosenborg bar det, Cathrine Gartners ibid. holdt det, Dortea Madsdatter holdt Huen, Jørgen Gartner udi Køkkenhaven og Joh. Zacharias Baur, Stud., Faddere«.

Det er sikkert Kong Christian den Femtes Død, der har medført hans Afskedigelse. Ikke engang en hel Maaned efter den nævnte Daab udbetaltes der gennem Partikulærkassen²⁾ 40 Rdr. til »Claudi Hamoureux zu seiner Reise«. Da Tyske Kancellis Patenter, i hvilke man kunde vente at finde hans Rejsepas indført, ikke er bevaret for den sidste Del af Aaret 1699, kan man desværre ikke se, hvorhen han er rejst. Dette kunde jo ellers muligvis have givet et Fingerpeg om hans og Broderens Hjemsted.

Det er dog maaske værd at lægge Mærke til, at i den ovenfor gængive Kirkebogstilførsel om Daaben af Barbara Jaquemina, Datter af Gustav Janson Stockemberg og Magdalene Lamoureux kaldes sidstnævnte Hamburgensis. At hun har været en Søster til Abraham Cæsar og Claude Lamoureux, er vel nok nogenlunde utvivlsomt; derpaa tyder ikke blot, at hendes Navn Magdalene genfindes i Navnene paa de to Døtre af Claude Lamoureux, Maria Magdalena og Cathrine Malene, men ogsaa den Omstændighed, at hendes Mand var fra Stockholm³⁾. Men om Betegnelsen Hamburgensis er rigtig og om den har noget at betyde med Hensyn til Hjemstedsspørgsmaalet, er vel nok saare tvivlsomt.

Dette er, hvad jeg har kunnet oplyse om Mesteren for »Hesten« paa Kongens Nytorv. Han dukker frem af Mørket ikke i det Land, hvorfra han stammede, men i Sverrig, uden at det kan siges, hvorledes eller hvornaar han er kommet dertil. Hans Slægtninge kommer lige saa pludseligt, sikkert kun paa hans Foranledning, eller i Følge med ham.

1) Det er formentlig hendes Moder Kirsten Peiter Steffens, der bar det ældste Barn Kirstine; se Trin. Krklbg. V. & D. 1660—92, fol. 75.

2) Part. Kasse Rechn. 1699—1703 Nr. 330.

3) Er det ham, der 1682 $17/8$ findes opført i Overkammerjunkerenes Regnskab som »Admarøsis Svoger Billedsniederer«? Se ovfr. S. 242.

Baade hans Hustru og Datter dør uden at efterlade sig Spor. Hans øvrige Slægtninge forsvinder atter ud i Mørket, ingen ved hvorhen og det eneste Spor, som man tidligere har ment at finde i Lyon, er blindt. Der synes ikke at føre nogen Forbindelse derfra til Sverrig eller Danmark.

Saa lidt er det, der kan findes om ham i de samtidige Aktstykker, og Eftertidens Oplysninger er næsten helt igennem urigtige. Almenheden i Nutiden kender ham slet ikke; den ved knapt nok, hvem Mindesmærket forestiller, og vides det, kan man være vis paa at faa »Misundelsen« under Hestens Hov betegnet som »Svenskerne«, som Kongen førte Krig med. Hvor Monumentet omtales i Litteraturen, er det sjældent sket i nogen blid Tone. Carl Bruun skriver i sit Værk »Kjøbenhavn«, II. Bd., S. 242 f.: Monumentet har »i lange Tider snarere vansiret det prægtige Torv end det modsatte«. Og hvem af dem, der er gamle nok, husker ikke fra 1890'erne Forstadsrevuens Vise om Hesten, der er »en god Hest, og en tro Hest, en Hest, der ikke bider, der har mange gode Sider osv.«. Spot og Latter er gennem Tiderne haglet ned over den, og sjældent har nogen vovet at forsvare den. Snart har den været bronceret¹⁾, snart smurt over med Oljefarve, til Tider endogsaa forgyldt²⁾. Blyet er revnet, og Regn og Sne er trængt ind dens Indre, saa at Jernstængerne, der dannede Statuens Skelet, er rustede over og Hesten sunket i Knæ³⁾. Kongens ene Arm med Feltherrestaven er bleven slaaet af og sat omvendt paa. Kort sagt: Hestens Skæbne har været saa ublid som sjældent noget Mindesmærkes. Men atter og atter er den bleven istandsat, 1717 og 1726 af Ehbisch, 1751 af Petzoldt; 1777 var den saa medtaget, at den truede med at falde sammen. 1. Maj d. A. tog Wiedewelt og Harsdorff et Syn over den, hvorefter den blev istandsat⁴⁾. 1802 blev der efter Forslag af Hofbygmester Magens anvendt 1076 Rdr. til Opmaling af Statuen og Reparation af dens højre Arm⁵⁾, og helt ned til den allersidste Tid er der ofret Penge og Arbejde paa at bevare den, trods de med visse Mellemrum opdukkende Forslag om at flytte den eller rive den ned.

Er den da virkelig saa slet? Det er næsten utænkeligt, at alle de nævnte Kunstnere, der dog ingenlunde var Sinkere, skulde have anset det for Umagen værd, at der ofredes Penge, Tid og Arbejde paa den, hvis den virkelig var saa umulig. Tessin d. Y. fandt en Del at indvende

1) Se Kbhvns. Skilderie 1829 $\frac{1}{8}$ Nr. 62.

2) Fr. J. Meier i Salmonsens Leksikon, I. Udg.

3) Fr. J. Meier: Efterretninger om Billedhuggeren Johannes Wiedewelt, Kbhvn. 1877. S. 108 f.

4) I Traps Danmark, 3. Udg., I Bd., S. 424 omtales en Del af Istandsættelserne.

5) Fin. Koll. Journ. 1802 Nr. 1724.

imod den; det gør vel alle. Men han betegnede dog Lamoureux som den bedste Billedhugger i Datidens København. Og afdøde Julius Lange skal engang have udtalt, at »Hesten« ingenlunde var ilde, men at den burde forsynes med delvis Forgylldning for helt at komme til sin Ret som et Udtryk for sin Tid. Aug. Hahr betegner den et Sted som »den rätt groteska rytterstatyen« og et andet Sted som »den lustiga rytterstatyen«¹⁾. Noget fremragende Kunstværk er den jo ikke, men den er et ejendommeligt og sikkert fuldgyldigt Udtryk for sin Tid og dens Smag, en Smag, der ganske vist er forskellig fra vor, men som dog har eksisteret og sat sine Spor i vort Lands Kultur. Som Udtryk for denne Tid har Statuen sin fulde Berettigelse, og som saadant bør den bevares uforandret og vel vedligeholdt. Den har været et fremtrædende Led i Staden Københavns Fysiognomi fra den Dag, den rejstes, og til vor Tid. Slægt efter Slægt, Gamle og Unge, er passeret forbi den; Aarets Russer har i blomstersmykkede Firspand kørt deres første Køretur omkring den, og ved Vintertid er Kaner under Bjældeklang gledet forbi den. Dens Omgivelser er atter og atter blevne forandrede, med mere eller mindre Held; snart har den været Midtpunktet i Krindsen, snart i en Græsplæne med store Trægrupper. Som den nu staar, med et Gitter omkring sig i en saadan Afstand, at dens værste Fejl ikke falder altfor grelt i Øjnene, midt i et Anlæg med Træer og snirklede Plantninger med Aarstidernes skiftende Blomster, er den en svunden Tids Minde, hvis Mage kun findes faa Steder, med en historisk Patina, som kun Aarhundreder kan skabe. Vor Tid, der trods sine nivellerende Tendenser kan opvise saa udprægede Fredningsbestræbelser for historisk betydningsfulde Mindesmærker, bør ogsaa holde Hævd over dette sin Tids fuldgyldige Symbol: Enevoldskongens Statue Eqvestre i den barokke, pompøse, »romerske« Stil, rejst af Monarken selv paa den Plads, som han gjorde til det, den i mange Menneskealdre har været: Staden Københavns Midtpunkt.

1) Aug. Hahr, anf. Værk S. 173 og S. 78 f.

En genfunden Wessel-Vise.

Af O. Andrup.

Det er en besynderlig Skæbne, som bestemmer, hvilke Minder en Epoke overgiver til Eftertiden; de mærkeligste Begivenheder, det usædvanlige, Undtagelsestilfældene bliver omhyggeligt opnoterede, men det, alle taler om og alle ved, det fast reglementerede, synes en Selvfølge, og derfor skrives intet derom op. Eftertiden kan da kun konstatere, hvad der har været, ved de Genskær og Afspejlinger, man stykkevis træffer paa.

I literære Kredse her hjemme spillede »Det norske Selskab« en fremragende Rolle; alle sang Viserne, lod Epigrammerne løbe fra Haand til Haand og delikaterede sig med de barokke Indfald, som dets Medlemmer stundom fandt paa; endnu den Dag i Dag kender vi Citater; men skal vi finde Originalstederne frem, kniber det; Digternes samlede Værker indeholder ikke de kendte Linjer; som løsrevne Citater har de levet deres Liv i over hundrede Aar.

I sin Udgave af Wessels samlede Værker omtaler J. Levin (J. H. Wessels samlede Digte. Anden Udgave. K. 1878. pag. XC og CXXXVII), at en Sang om »Norske Selskab«s indre Forhold, en Sang som i sin Tid havde været saa populær, at endog Thaarup Aar senere havde føjet sit Vers dertil, nu var forsvundet.

Thaarups Vers, som hentyder til ham selv, er derimod trolig opbevaret indtil Nutiden og lyder saaledes:

Og *Pilen Thomas* han har en Skik,
Han gaaer og bær paa mange Synder,
Gjør slemme Vers i Form af Flynder¹⁾
Men *Pilen Palen* har ingen Skik.

Gnistrende aandrigh Poesi er det vel ikke, men havde hvert Medlem af Selskabet faaet sin Karakteristik paa denne Vis, maatte den

¹⁾ Strofer med korte og lange Linier, som typografisk faar Lighed med en Flynder: da de korte Linier oftest er Udraab og Paakaldelse, betegner det hastemte Vers.

forsvundne Vise vel have frembudt Strofer af betydelig historisk Interesse.

Paa Løvenborg viste den nuværende Besidder, der med stor Iver har paataget sig at bringe Baroniets mange historiske Skatte til Ære og Værdighed og ordne de spredte Rester af Arkivet, mig op i et Loftsværelse, hvor der paa Reoler blandt Skolebøger og Aviser laa enkelte Arkivalier, Skrivebøger, Stilebøger, smaa Auktionskataloger fra Gaardens Birkerets Tider o. s. v og midt mellem disse fandtes en Samling, hovedsagelig haandskrevne Viser og Vers fra Tiden om 1800. Af disse morsomme Ting, sentimentale Viser til den bedste af alle Mødre, den ædleste af alle Fædre og den værdigste af alle Oldinge (o: Stedets berømte Gartner), laa ogsaa følgende Sang:

Vor *Directeur*¹⁾ han har sin Skik,
 Jo flere Penge, jo mere karrig,
 Jo mere Medgang, jo mere arrig.
 Men Pilen Palen²⁾ har ingen Skik.

Og *Secretairen*³⁾ har og sin Skik,
 Anacreon med Ponsebolden.
 Gid det var Løgn, som de sae om Aalen.
 Men Pilen Palen har ingen Skik.

*Latinske Søren*⁴⁾ har og en Skik,
 Thi aldrig før kom han ind paa Salen,
 Før flux paa Gulvet med Pilen Palen.
 Men Pilen Palen har ingen Skik.

Og *Caspar*⁵⁾ Broer min har og sin Skik,
 Han er saa flittig, som jeg er doven.
 Han tegner Carter og læser Loven,
 Men Pilen Palen har ingen Skik.

Og *Autor*⁶⁾ selv han har og en Skik.
 Han er de Daarliges Formynder,

1) Vel nok Ove Gjerløv Meyer, stiftede Norske Selskab, blev 1778 Byskriver i Tønsberg.

2) Pilen Palen, vel Forvrængning af Pilten Prah!; Bendix Djurhuus Prah!; var ofte Skive for Wessels Vid; drog 1784 til Trankebar.

3) Johan Vibe († 1782), Selskabets Sekretær og Mad. Juels Yndling, »den skikkelige Vibe«.

4) Søren Monrad, blev 1779 Rektor i Christianssand.

5) Caspar Wessel († 1818), Johan Wessels Broder, Landmaaler.

6) Johan Herman Wessel († 1785).

Drak Pomerantz for sine Synder.
Men Pilen Palen har ingen Skik.

Men *Autor* selv havde nok en Skik,
Han drak sig gjerne glad med (!) Griller
og syntes født til Bagateller.
Men Pilen Palen har ingen Skik.

Kun Pilen Palen har ingen Skik,
Blandt Fuglene var Pilen Flue.
Han gjemte aldrig sit Haar med Hue,
thi Pilen Palen har ingen Haar.

Denne Sang er utvivlsom den forsvundne »Skik«-Vise fra c. 1775; »Caspar Broer min« viser sammen med *Autor*-Karakteristiken tilstrækkeligt, at Wessel er dens Digter. Meget nyt og værdifuldt frembyder den vel ikke poetisk eller historisk; dens fuldkomne Parallel til Pilen Palen-Visen har jo dog nogen Interesse, og den kaster et morsomt og sikkert Lys over Omgangstonen blandt de første Kuld i »Norske Selskab«. Hele den ejendommelige gamle Duft, der er over Visen med dens kaade Drillerier, virker endnu paa Læserne.

Manuskriptet paa Løvenborg synes mig en Afskrift fra c. 1790; Løvenskiolderne følte sig norske og var knyttede til Stamlandet ved mange Baand, og Sansen for den samtidige Digtning havde i høj Grad til Huse paa denne Ejendom, saalænge Baronesse Løvenskiold, f. Numsen, og hendes Søn Michael Herman førte Styret.

Blandt Papirerne fandtes en anden Sang fra norske Selskab, som maaske kan have nogen Interesse, skønt den literært ingenlunde rager i Vejret; da jeg intetsteds har kunnet finde den i den trykte Literatur, gengives den her. Forfatteren er, mig i det mindste, ukendt.

S e l s k a b e t s V e l k o m s t S a n g .

Det første Glas, som Druen fylder,
vort Selskab Dig til Ære skylder,
som første Gang vi skue her.
Velkommen hid til Venskabs Sæde,
Velkommen til uskyldig Glæde,
det Norske Selskabs Ønske er.

Ved Musers Gunst vi samlet bleve.
De sang, hvad Norske Sønner skreve,

ved deres Gunst vi end bestaaer.
 Naar os opvarmer Druens Styrke,
 det skeer for deres Chor at dyrke
 og Gejstens høje Sving at naae.

Den skal sig ej blandt os fornøje,
 som, med Skinhellighed i Øye,
 i Hjertet nedrig Ondskab bær.
 For den, sin Ære ej forsvarer
 og glemme kan sin Ven i Farer,
 ej Adgang til vort Selskab er.

Flye langt fra os, hvo haanlig tænker
 om den, som bær en Skønheds Lænker
 og er til Elskovs Slave fød.
 Kun Kiækhed Elskov kan tilbede.
 Den skiælver for sin Piges Vrede
 som ikke skiælver for sin Død.

Vi elske Venner, ere glade
 og bruge ikke til at hade
 vor Tiid, saa kort til Kiærlighed.
 Vort Ønske er: i Ungdoms Dage
 at leve muntert og behage
 og vores Lov er: Ærlighed.

Her kan man sande Venner finde,
 hvis Du dig ønsker dem at vinde,
 hvis fælleds Ære er Dit Maal.
 Lad i Dit Glas da Druen springe,
 højt mod Din Naboes lad det klinge
 og drik: Det Norske Selskabs Skaal.

Tonen er typisk for Tiden omkring Aarhundredskiftet: Wessels respektløse Satirer og hans Venners frivole Skæmt er afløst af en Rahbek-Pramsk Salat af bredbenet Selvfølgelighed.

Men, fremragende eller ikke, er dog disse hidtil ukendte Vers, som tilfældigt er dukkede frem fra Mørket, et Bud fra Tider og Kredse, hvis Betydning for de nationale og aandelige Bevægelsers og for Sættelsen af Eftertidens Livssyn ikke nok kan vurderes.

Et nylig fundet signet fra c. 1300.

Af J. Olrik.

Til sin anselige samling af middelalderlige danske adelssigener har Nationalmuseet nylig kunnet føje et nyt og værdifuldt stykke, som det har erhvervet ved velvilje fra Randers museums side, hvortil det var indleveret som fundet i Himmerland. Det er af malm, af den sædvanlige type fra c. 1300, cirkelrundt, fladt,

med en lille bæresken på den opadvendte side; dets tværmål er 3,8 cm. Det bærer følgende majuskelomskrift med typer fra c. 1300: SECRETVM IVRII DE SNECKIETORP; derindenfor ses intet skjold, men — åbenbart med hentydning til torpets navn — et skib, en snække, med højt opstående stavne, og bag ved den et stiliseret træ. Ejendommeligt nok kan signetets ejermand ikke have hørt hjemme

i nærheden af det sted, hvor det er fundet; der kendes nemlig intet jydsk Snekkerup, men kun to sællandske landsbyer af dette navn, den ene i Faardrup sogn i V. Flakkebjerg herred, den anden i Vigersted Sogn i Ringsted herred. Opmærksomheden fæstes særligt ved denne sidste; ti et af nabosognene til Vigersted er Jydstrup, i sin gamle middelalderlige form Jurstorp, og i denne egn synes da særligt det meget sjældne mandsnavn Juris at høre hjemme, som signetets ejermand har båret. Det kendes fra en ikke nærmere stedfæstet sællandsk stormand Erik Jurissøn, der nævnes hos Sakse, og de to andre kendte bærere af navnet fra 13. årh. vides at høre hjemme i Midtsælland: den sællandske ridder Juris Stigsøn (en broder til den mere navnkundige Roskildebisp Nils Stigsøn af Skjalm Hvides æt), der dræbtes 1246 og begravedes i Sorø, og den Ringsted abbed Juris, der nævnes 1286.

Der er da en vis årsag til at formode, at signetets ejermand med det sjældne navn har haft hjemme i Snekkerup i Vigersted sogn, og i hvert fald har han sikkert været Sællænder, og vel snarest Midtsællænder, af fødsel.

Knapmageriet i Tønder Amt.

Et Bidrag til Husflidens Historie.

Af F. C. C. Linvald.

Rundt om i Danmarks magre Egne har Bønder og Husmænd fra gammel Tid søgt at bøde paa deres ringe Kaar. »Jydepotterne« var saaledes i en lang Aarrække en betydelig Indtægtskilde for de fattige Beboere i Omegnen af Varde. »Uldjyderne« i Hammerum Herred har i mange Tider vandret omkring i Landet med deres tunge Bylt paa Nakken og gjort deres ufrugtbare Hjemstavn bekendt. Ofte har de bragt Velstand til Huse, og undertiden har de erhvervet sig Formuer, saa de har kunnet hæve sig op over og ud af deres Stand. Den sønderjydske Kniplingsindustri er et lignende Udslag af den danske Bondebefolknings Omsigt, Flid og Dygtighed. Den har her vist sin Evne til at frembringe en Industriartikel af en saa fremragende Art, at den er bleven bekendt og skattet langt ud over Landets Grænser. I det følgende vil blive omtalt en Husindustri, der i Sammenligning med de ovenstaaende er mindre betydelig, men alligevel fortjener at drages frem, for at den ikke helt skal gaa i Glemme. Talen er om Knapmageriet i Tønder Amt.

»I den ufrugtbare Del af Tønder Amt,« skriver kgl. Fabrikdirektør Lehmann i Aaret 1823, »stræber de fattige Indbyggere ved mange Slags Husindustri at bøde paa Afsavn af de Gaver, som Naturen har forundt deres lykkeligere Naboere. Her væves Vadmæl og andre grove Tøjer, bindes Huer og Strømper og forfærdiges de bekendte Kniplinger. Derved er fremstaaet uden Understøttelse og uden Bram en Del Landfabrikation eller Industri, der er det eneste Middel, hvorpaa i slige Egne Livets første Fornødenheder kunde erhverves. — Til denne Landindustri hører og Knapmageriet.«¹⁾

Det var Tinknapper, der forfærdigedes. Materialet skaffede man sig ved at opkøbe gammelt Tin, enten paa Auktionerne eller omkring hos Landbefolkningen. Der var to Slags Knapper: de flade og mindre, der nærmest brugtes til Benklæder, og de større, mere kunst-

færdige, som lavedes af to Stykker, der loddedes sammen; de benyttedes til Trøjer. Knapperne støbtes i en Form; til Udpyntningen og Afdrejningen brugtes et Drejelad. Naar de var færdige, blev de fæstet paa et Stykke stift Papir, og de holdtes fast ved, at et Siv blev trukket gennem Øjerne.

Knapmageriet var i høj Grad begrænset af Tid og Sted. Skatte- og Mandtalslisterne for 1789 viser, at der paa den Tid var Knapmagere spredt over Slogs- og Kærherred i Tønder Amt. I førstnævnte Herred var der 7 skattepligtige Knapmagere, og af disse var de 6 boddende i Hostrup Sogn; i det sydligere Kærherred var der 8. Ved Folketællingen, der fandt Sted i Aaret 1835, finder vi i Slogsherred 67 Knapmagere, og af disse 61*) i Hostrup Sogn, medens der i Kærherred kun var 8.

Hostrup Sogn ligger Øst for Tønder; dets Jorder grænser op til denne Bys Grund. Sognet er ret stort; det bestaar af Landsbyerne Hostrup, Rørkær, Jejsing og Sollerup. 1835 var Beboernes Antal 1077. Der fandtes i Sognet ca. 60 større og mindre Gaarde, ca. 40 Huse med Jord og ca. 110 Huse uden Jord.

Medens Knapmageriet nærmest holdt sig inden for Hostrup Sogns Grænser, blev Markedet for Knapperne lidt efter lidt det hele Land. Indtil Slutningen af det 18. Aarhundrede var Handelen begrænset til den nærmest liggende Egn, men efter at Hostrup Sogn havde faaet fuldstændig Overtaget, og Produktionen af Knapperne stadig blev større og større, søgte man nye Veje for Afsætningen. Man gaar over Kongeaen, og snart er hele Jylland Opland for de dygtige og energiske Knapmagere; derefter følger Sjælland og til sidst Fyn og de øvrige Øer. De »Tønderske Knapper« var nu kendt over hele Landet.

Det er denne ejendommelige og ingenlunde ubetydelige Husindustri, dens Udvikling og dens Udøveres ihærdige Kamp for at sikre deres Eksistensbetingelser, der her vil blive behandlet.

I.

Naar Knapmageriet i Tønder Amt er begyndt, har det ikke været muligt at faa oplyst, men at det er en ret gammel Industri, er der ingen Tvivl om. Flere Ansøgere om at faa Tilladelse til at forfærdige Knapper udtaler i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, at Knapmageriet i Slogsherred har fundet Sted »i umindelige Tider«²⁾, og Herredsfoged B. Feddersen i samme Herred bemærker 1824, at »det

*) I dette Antal er indbefattet 6 Svende og 6 Lærlinge.

har været drevet i mere end hundrede Aar⁽²⁾*)). Det var dog først efter Krigens Ophør 1814, at Knapmageriet havde sin gode Tid. Det kneb den Gang meget for den sønderjydske Bondestand. Den fik næsten intet Udbytte af sine Ejendomme. Bønderne maatte til Dels selv udrette Arbejdet paa deres Gaarde; de havde ikke Raad til at holde Medhjælp. Husmændene og de endnu fattigere Indsiddere og Daglejere var der ingen Brug for, og navnlig de sidste slog sig da paa Knapmageriet. Der kunde tjenes ganske godt ved denne Husindustri, og derfor hed det senere i Hostrup Sogn: »Det er bedre at være Knapmager end Bonde!« Men hans Anseelse var kun ringe. Bondearistokratiet, som især havde udviklet sig i de gode Tider ved Aarhundredskiftet, vilde ikke anerkende ham, selv om han sad i gode Kaar, og det kunde ikke tænkes, at en Bonde vilde nedværdige sig til at blive Knapmager.

Det var da ogsaa en Husmand, Johan Christian Wermer, der har den største Fortjeneste af Knapmageriets Udvikling og Opsving. Han er født den 13. Febr. 1762 i Lille Emmerske, Tønder Landsogn, og lærte Knapmageriet af Morfaderen, Johan Filip Wermer, Husmand i Hostrup; denne udpegedes af en senere Slægt som den, der havde bragt Knapmageriet til Sognet. Hvor Filip Wermer kom fra, er uvist: i Kirkebogen omtales han som »ein Deutscher von Geburt«. Han døde 1780.

Først og fremmest gjaldt det for Wermer at sikre sin Stilling og Virksomhed. Som for alle andre af Datidens begyndende Industrivirksomheder var Midlet en kgl. Koncession. For sit Vedkommende ønskede han Ret til Omløberhandel, d. v. s. til uden om Markeder og Købmænd at afsætte sine Knapper. Kun med en saadan i Lommen mente han sig betrygget.

Hans Ansøgning af 26. April 1797 giver gode Oplysninger om alle de Vanskeligheder, han havde at kæmpe med. — »Jeg er kongelig Undersaat og fast Beboer i Hostrup Sogn og er derfor ifølge Lands Lov og Ret berettiget til i mit Fædreland at ernære mig og min Familie paa en ærlig Maade. Jeg har i min Ungdom lært Knapmageriet af min Bedstefader, og dette er det Erhverv, hvormed jeg skal forsørge Kone og Børn. Men Afsætningen af Knapperne er kun ringe ude paa Landet i en lille Landsby, hvor der kun bor nogle faa Bols mænd og Kaadnere, og desuden findes der rundt omkring i Amtet talrige

*) At der fra gammel Tid fandtes Knapmagere i Hostrup Sogn, fremgaar af Kirkebøgerne. Ifølge velvillig Meddelelse af nuværende Sognepræst, Hr. J. Hansen, nævnes allerede 1747 »Hans Jürgen, Knopfmacher von Jeysing«, 1764 »Hinrich Knöpfmacher aus Hostrup«, 1766 »Christen Nielsen, Knopfmacher in Jeysing«, 1767 Peter Petersen og Peter Wolssen i Rørkær og 1770 Søren Sørensen i Jeysing.

Knapmagere, der ligesom jeg skal have det daglige Brød.« Derefter fortæller han, at han dog hidtil med Nød og næppe har kunnet klare sig, men det værste har været, at han ofte har været udsat for at miste »meinen ganzen Krahm« og saaledes blive ulykkelig for hele Livet. Toldbetjentene har nemlig ikke altid villet lade ham »passere«, da han ikke har kunnet fremvise den kgl. Koncession, der forlangtes af dem, der rejste omkring i Landet med de af dem forfærdigede Varer. For nu »for Fremtiden at blive befriet for denne Forlegenhed og ligesom mine Medborgere i Ro og Mag at kunne afsætte mine Varer«, ansøger han om en Koncession.³⁾

Ligesom for mange andre Ansøgere blev det ogsaa for Wermer en lang og trælsom Vej at naa gennem Embedskontorerne, og skønt han blev støttet af Amtmanden i Tønder, afslog Kommercekollegiet hans Ansøgning og henviste ham til at besøge Markederne og i øvrigt ligesom de øvrige Knapfabrikanter at oplægge sine Varer til Salg hos de handlende; »Omløberhandel kan ikke tillades«. ⁴⁾

Wermer lod sig imidlertid ikke afskrække ved dette Nederlag. Han fandt snart paa en ny Udvej, der var lige saa vel egnet til at forbedre hans Stilling og Kaar. Han ønskede at udvide sit Marked til Kongeriget, og for at kunne sælge sine Knapper tilstrækkelig billigt ansøger han om at maatte indføre dem toldfrit til Danmark eller mod en aarlig Rekognition paa 4 Rdr. Til Støtte for sin Ansøgning gjorde han gældende, at Toldloven af 1. Febr. 1797 i den Grad havde skadet Afsætningen for ham, at han havde maattet afskedige alle andre Medarbejdere undtagen Sønnen.

Denne Gang havde Wermer Held med sig. Generaltoldkammeret ansaa Knapperne for saa gode, at det var rimeligt gennem en Toldnedsættelse at lette deres Afsætning. Kommercekollegiet nærede vel nogle Betænkeligheder af Hensyn til den i København etablerede Fabrikant Rudolphi, men da denne imidlertid havde opnaaet den store Begunstigelse at levere Knapper til Hæren og desuden havde faaet Tilladelse til at indføre toldfrit 20 Skippund uforarbejdet Tin til Anvendelse ved sin Fabrik, blev begge Kollegier enige om at anbefale, at Wermer for sine Knapper fik Tolden nedsat til det halve. Ved kgl. Resolution af 26. Aug. 1803 stadfæstedes dette Forslag.⁵⁾

Wermer kunde nu med godt Haab se Fremtiden i Møde. Kort efter aabnede der sig endog nye straalende Udsigter for ham. Myndighederne var blevet opmærksomme paa hans Virksomhed. Den 9. Maj 1809 befalede Kongen Generaltoldkammeret og Kommercekollegiet at skaffe Oplysninger om, hvor vidt der i Landet fabrikeredes de nødvendige Metalknapper til militær Brug, og om det af Mangel paa tilstrækkelig indenlandsk Fabrikation skulde være nødvendigt at give

Tilladelse til dette Slags Knappers Indførsel.⁶⁾ Wermer var ikke sen til at gribe den Mulighed, der maaske var aabnet for ham. Han ansøger om toldfri Indførsel af sine Knapper til Danmark for at kunne blive Leverandør til den kgl. Militæretat. Den 23. November 1811 faar Kommercekollegiet Befaling til at indhente Oplysning om, til hvilke Priser Ansøgeren sælger sine Metalklapper, og hvor vidt Armeen kunde være tjent med hans Vare.²⁾

Der blev straks givet Befaling til Amtmanden i Tønder at indsende et fuldstændigt Prøvekort af de Knapper, som Wermer forfærdigede, med vedføjede Priser paa enhver Sort. Saa snart dette var modtaget af Kollegiet, blev det tilstillet det kgl. Generalkommissariats Kollegiet, som efter at have indhentet en Erklæring fra det militære Varedepot svarede, at de af Wermer forlangte Priser i slesvigholstensk Kurant, naar de beregnes til dansk Kurant, vilde med Transportomkostninger og Konsumtion m. v. beløbe sig til 5 R pr. Dusin og saaledes langt overstige den Betaling af respektive 48 R og 24 R pr. Dusin, for hvilken Pris de til Militæretaten brugelige store og smaa Tinknapper leveres af Knapmager Rudolphi i København. Det militære Varedepot udtalte ganske vist, at Wermers Knapper maaske var af større Styrke, men Erfaringen havde vist, at Rudolphis Fabrikat altid havde holdt ud over den bestemte Tid. Generalkommissariats Kollegiet fandt derfor ingen Anledning til at entrere med Wermer om nogen Leverance til Hæren.

Forhaabningen om at blive Leverandør til Hæren var saaledes slaaet fejl. Alligevel gik Wermer ikke tomhændet ud af denne Forhandling. Kommercekollegiet gjorde opmærksom paa, at »de forandrede Konjunkturer og det ufordelagtige Forhold af Kursen saa betydeligen har indskrænket de forhen fra de handlende i Jylland modtagne Bestillinger, at han savner den nødvendige behøvede Af sætning til sin Virksomheds Vedligeholdelse.« Kollegiet slutter derfor med at anbefale Wermer til fuld Toldfrihed for hans Knapper, og en kgl. Resolution af 6. April 1812 billiger dets Indstilling.⁷⁾

Dermed var Wermer tilfredsstillet. Han kunde nu fortsætte sin Forretning og drive den med Fordel indtil sin Død den 8. Febr. 1838.

Hans Eksempel havde imidlertid smittet. En anden Knapmager i Hostrup Sogn, Jakob Matthiesen i Sollerup, havde allerede tidligere optaget Konkurrencen med Wermer. 1818 opnaaede ogsaa han Tilladelse til at indføre sine Knapper toldfrit til Danmark⁸⁾. Man skulde nu tro, at han ligesom Wermer vilde have ladet sig nøje med at udnytte de Rettigheder, han var bleven forlenet med. Dette blev dog ikke Tilfældet. Hans iltre Temperament og hans iderige, men noget uklare Hoved lod ham stadig udtænke nye Muligheder, nye Veje, der

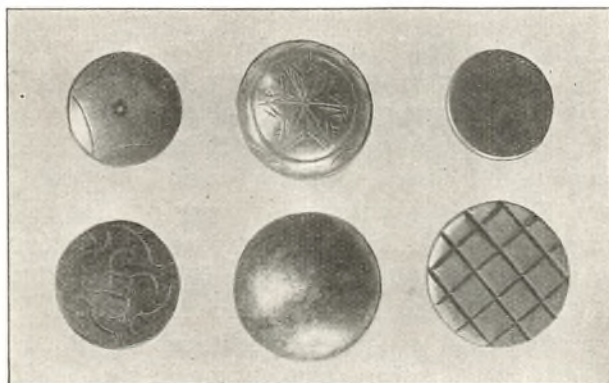
maatte forsøges, og han indsender den ene Ansøgning efter den anden til Kongen. — Det var Wermers gamle Tanke om Ret til at husere, der gaar igen. Den 18. Juli 1819 ønsker han at sættes i Stand til at sælge sine Knapper »toldfrit til Købmændene i Byer og Flækker og til Landbefolkningen og uden at betale nogen Told at sælge Knapperne paa Markederne«¹⁾. Som Praksis var, blev denne Ansøgning sendt til Amtmanden i Tønder Amt, for at han kunde afgive sin Erklæring. Denne er højst besynderlig og viser tydeligt, hvor lidt han den Gang forstod hele Spørgsmaalet. Han synes at gaa ud fra, at Matthiesen allerede tidligere havde en Koncession, men glemmer, at det var Toldfriheden, han havde opnaaet, — og anbefaler ham til denne. Denne Betænkning kunde selvfølgelig ikke gavne Matthiesen. 1821 kommer han imidlertid igen med sin Ansøgning. Han udtaler i denne, at Salget af Knapperne sker væsentlig til Købmændene i Byerne; men dette er ikke tilstrækkeligt, »thi naar man falbyder sin Vare til disse, giver de mindre for den, end den koster dem i England«. Derefter tilføjer han ret spydigt: »Den største Skade, jeg vil anrette, er den, at de prøjsiske, polske og tyske Jøder faar mindre Betaling for deres Vare, og at det indenlandske Fabrikat fortrænger det udenlandske. Det synes mig tilgiveligt, at jeg beder om den samme Ret, som de udenlandske Jøder har«¹⁾.

Denne Gang fandt Matthiesen en Støtte i Herredsfoged Feddersen og Amtmanden. Den første hævder bestemt, at Knapmageriet er en Kunst og ikke et borgerligt Erhverv, og der behøves derfor ingen Koncession. Knapmageriet kan slet ikke finde Sted i Byerne, fordi de store Priser paa Varerne der, Skatterne og den højere Dagløn gør, at der ikke der kan konkurreres med Tyskerne og Englænderne. Medens Ansøgerens Knapper kun kan erholdes hos Købmændene, har de udenlandske Jøder Tilladelse til at falbyde deres Fabrikat paa Markederne. Han holder paa, at den hjemlige Knapmager maa have samme Ret som den fremmede. Heri er Amtmanden enig med Herredsfogeden. »Den indfødte bør i ingen Henseende staa tilbage for Jøderne, hvad Rettighederne angaar. Jeg kan derfor ikke undlade at anbefale J. Matthiesen til, at det tillades ham at afsætte sine Knapper paa Markederne.«²⁾

Trods denne værdifulde Støtte blev Resultatet et fornyet Afslag. Matthiesen maatte ligesom Wermer lade sig nøje med Toldfriheden.

II.

Imidlertid var Knapmageriet vokset i Betydning. Flere og flere gav sig af med det lønnende Erhverv og ønskede, som rimeligt var, at blive delagtige i de samme Fordele, der var tilstaaet Wermer og Matthiesen. I Aarene omkring 1820 indsendtes en Mængde Ansøgninger. Undertiden misforstod man ganske, hvorom det drejede sig, og i det uendelige varierede man sine Ønsker og Klager. Da disse Ansøgninger paa mange Maader kaster Lys over Spørgsmaalet og viser Ansøgenes nærmere Forhold og Stilling, skal de omtales lidt udførligere. Den Koncession, som det stadig drejer sig om, er Tilladelsen til toldfri Udførsel til Kongeriget og ikke, som Wermer og Matthiesen forgæves havde søgt at opnaa, Tilladelse til Omløberhandel.

Først melder Christian Johannsen Wermer sig. Han indsender sin Ansøgning den 7. Novbr. 1818. Han er en Søn af »den gamle Wermer« og har lært Knapmageriet af denne. Han skriver: »Medens det tidligere har været tilladt at drive dette Erhverv uden Koncession, er det nu anderledes, idet der let kan lægges Hindringer i Vejen fra de med Koncession forsynede Knapmagere, ligesom ogsaa det kgl. Amt i Tønder har nægtet mig Passerseddel til Udførelsen af mine Knapper.« — Hertil svarer Amtet i sin Indstilling: »Hidtil har de mange Knapmagere, der findes i Hostrup Sogn, kunnet drive deres Profession uden Koncession og uden at betale nogen Afgift til det kgl. Amts Register, men saa begyndte nogle Personer, som ikke engang havde lært Knapmageriet ordentligt, at købe Knapper hos de fattige Knapmagere eller at tiltuske sig dem for gammelt Tin, som de opkøbte omkring paa Landet, og de huserede nu med disse Knapper baade i Provinsen og i Danmark. Dette Uvæsen blev drevet saa vidt, at de med

Koncession forsynede Knapmagere blev opmærksomme herpaa og fik udvirket, at det kgl. Amt nægtede at udstede Rejsepas til nogen, naar han ikke var i Besiddelse af en Koncession eller Attest, der beviste, at de Knapper, han rejste omkring med, var forfærdiget af ham selv.«

Amtet indstillede Ansøgeren til at erholde en Koncession til at forfærdige Metalknapper. Denne vilde blive udstedt af det Slesvig-Holsten-Lauenborgske Kancelli. »Hvad den toldfri Indførsel til Danmark angaar, maa Henvendelse finde Sted til det kgl. Generaltoldkammer og Kommercekollegiet, naar Koncessionen er givet.«²⁾

Den 28. Novbr. 1818 møder Søren Jensen i Jejsing med sin Ansøgning. Han tilbyder at »erlægge« en aarlig Rekognition paa 6 Rbdr., men vil til Gengæld have Lov til at drive et Metalstøberi, navnlig af Metalknapper, og selvfølgelig Toldfrihed. »Som min Faders ældste Søn maatte jeg allerede som 8aarig Dreng være ham behjælpelig i Forretningen og har senere arbejdet paa hans Værksted. Da der nu intet borgerligt Haandværk maa drives paa Landet uden Koncession, er jeg af Øvrigheden bleven opfordret til at ansøge om en saadan. Da jeg, som allerede bemærket, kun driver Metalstøberi ved Forfærdigelse af Knapper og afsætter disse i store Partier til Købmændene i de omliggende Byer, Tønder, Aabenraa, Flensborg og Haderslev, og desuden i de nærmestliggende Byer i Kongeriget Danmark, saa kan jeg ikke skade det egentlige Metalstøberi som borgerligt Erhverv, da det som Regel slet ikke giver sig af med at lave Knapper.«

Amtet er straks klar over, at Søren Jensen egentlig vil have Tilladelse til at drive Metalstøberi, men da denne Profession for meget griber ind i de lavsmæssige Metalstøberes Industri, idet han ogsaa vil kunne forfærdige Lystemager, Haandtage o. s. v., kan en saadan Koncession ikke tildeles ham. Han maa ligesom de øvrige Knapmagere lade sig nøje med en almindelig Koncession²⁾.

Den 5. Juni 1819 ansøger Boh Gottfriedsen i Jejsing om Koncession og Toldfrihed. »Jeg har i min Ungdom lært at lave Metalknapper for Bondestanden, og endnu driver jeg dette Haandværk, da jeg ikke er skikket til andet legemligt Arbejde. Det vilde være mig umuligt paa anden Vis at fortjene Brødet til min Kone og fire Børn. Da jeg hidtil herhjemme har solgt mine Knapper til andre, som handler med dem, har min Fortjeneste kun været ringe, men værre er det dog, at jeg ofte har maattet sælge paa Kredit, hvorved jeg i nogle Aar har haft et Tab af over 400 Mark. Dette kan ikke blive ved, og jeg maa, hvis jeg ikke skal gaa helt til Grunde, finde en anden Maade, hvorpaa jeg kan afsætte mine Knapper; thi det er for den lille Mand meget vanskeligt i disse Tider at forsørge fire til Dels uopdragne

Børn. De smaa Knapper, som tidligere brugtes saa meget af Bondestanden, er der ingen videre Efterspørgsel om, og desuden kaster de ikke meget af sig. Jeg er derfor kommen i den Nødvendighed selv at maatte rejse omkring med mine Knapper i Jylland og de danske Provinser, hvor de svære Knapper bliver brugt meget, og hvorpaa der er mere at fortjene. Men skal mine Knapper fortoldes her, kan jeg ikke klare mig; thi jeg vil ingen Afsætning faa her; det er kun de billige, man kan sælge. Jeg trænger til at faa Tilladelse til uhindret at dyrke mit Haandværk og at faa Toldfrihed, saa jeg kan handle i Jylland og de danske Provinser med de af mig selv forfærdigede Knapper, hvis jeg skal være i Stand til paa en ærlig Maade at forsørge min Familie.« Amtet anbefaler ham.²⁾

Ventetiden blev meget lang for Knapmagerne. Som sædvanlig gav Myndighederne sig god Tid med deres Overvejelser. Boh Gottfriedsen tabte omsider Taalmodigheden, og efter at han flere Gange forgæves havde henvendt sig til Kancelliet, afsender han den 3. Juli 1824 — 5 Aar efter Indgivelsen af sin Ansøgning — følgende Skrivelse direkte til Kongen:

»Jeg er en svagelig Mand paa 60 Aar og kan ikke mere foretage de besværlige Rejser, men ser mig nødt til at sende mine Knapper med Posten fra den ene By til den anden. Naar jeg skal betale denne Transport og min aarlige Rekognition, der er 4 Rbdr., og desuden skal lade Knapperne fortolde, er det umuligt for mig at skaffe det daglige Brød til mig og mine. Da Knapmageriet er det eneste Arbejde, hvorved jeg kan ernære mig, og min Nabo, Johan Chr. Wermer, allerede i mange Aar har kunnet sælge sine Knapper toldfrit, haaber jeg, at den samme Allershøjeste Naade ogsaa maa vederfares mig.

Gid det dog maatte behage Deres kgl. Majestæt snart at glæde mig med en Allershøjeste Resolution!

Dette er mit eneste Ønske og allerunderdanigste Bøn.«³⁾

Knapmagerne har nok haft en lille Anelse om, at en kgl. Resolution var i Opmark; thi i Tiden fra den 9. Sept. 1823—den 24. Febr. 1824 møder ikke mindre end 12 nye Ansøgere frem. De erklærer næsten alle, at de er meget fattige, og at de har lært Knapmageriet i deres Ungdom, da de »paa Grund af Svaghed ikke har kunnet paatage sig strengt legemligt Arbejde«.

Alle disse Ansøgninger gør efterhaanden Indtryk paa de lokale Myndigheder.

Herredsfoged Feddersen fremhæver i varme Ord, hvor glædeligt det er, at det hjemlige Knapmageri kan bruge det gamle Metal, og at denne Kunst formindsker Afsætningen af tyske og engelske Knapper, — men det er ikke noget borgerligt Erhverv. Derfor behøves der

ikke nogen Koncession. »Hvis det er det kgl. Amts Mening, at der paa Landet kun maa benyttes Spaden og Leen, saa indser jeg ikke, hvorfor det ikke ser paa samme Maade paa en Mængde andre Beskæftigelser, f. E. Børstenbinderiet. Børsterne laves i Aftenstunden og sælges ligesom Knapperne til Købmændene. Knapmagerne maa ikke husere med deres Varer, »men sælge dem til Købmændene i Byerne; det samme gør Manden fra Elberfeld og Birmingham. Naar en Undersaat her i Landet skal løse Koncession og betale Rekognition og andet Gebyr, tilsidesættes han for Udlændingen. Det er et Fænomen, der staar i fuldstændig Modsætning til vor vise Lovgivning. En Koncession er efter vore Love hverken mer eller mindre end en Undtagelse fra Regelen. Under disse Omstændigheder mener jeg, at der bør gives Supplikanterne Afslag, og at der meddeles Kancelliet, at Forfærdigelsen af Metalknapper kan drives uhindret. Den borgerlige Frihed og Kongens Suverænitet er Ord af lige Værdi, saavel i Teori som Praxis. Man vilde aabenbart handle mod sin Embedsed, hvis man tog den Ret fra Borgerne, som er tilladt Udlændingen. Jeg gaar ud fra disse Grundsætninger, og jeg tror, at jeg ikke har taget fejl.«²⁾

Amtmand Matthiesen gaar i sin Indstilling let hen over Herredsfogedens ret hvasse Bemærkninger. Man har at rette sig efter, at enhver Landhaandværker ifølge »Allerhøjeste Forordning« er forpligtet til at løse en Koncession. Han overser saaledes helt, at Feddersen netop hævder, at Knapmageriet ikke er noget Haandværk; han vil aabenbart ikke ind paa dennes Argumenter. For Resten mener Amtmanden, at Forøgelsen af disse Haandværkere ingen Skade vil være til, men tværtimod bringe denne Industri Fremgang. Han kan derfor anbefale Ansøgningerne, men henstiller til Kancelliet, om Supplikanterne paa Grund af deres Fattigdom ikke kan fritages for Gebyr eller i det mindste slippe med at betale Halvdelen af dette.³⁾

Kancelliet har imidlertid taget sig sammen og den 28. Juni 1823 meddelt Kommercekollegiet, at det har tilstaaet Christian J. Wermer, Søren Jensen, Boh Gottfriedsen og Rasmus Frederiksen Koncession til at forfærdige Metalknapper, men da samtlige Supplikanter har bedt om toldfri Udførsel til Danmark af deres Knapper, ønsker det, at Kollegiet vil tage denne Sag op til Behandling.

Den 27. Dcbr. s. A. sender Kollegiet Ansøgningerne med Bilag og Prøver af de Knapper, som de fire Knapmagere har lavet, til Fabrikdirektøren, Etatsraad Lehmann, for at han kan afgive Betænkning. Han behøver kun tre Dage til dette Arbejde.

Efter den Indledning, som foran er omtalt, gaar han over til Sagens Realitet. Han »kender ikke de Grunde, hvorfor disse priselige

Industrifrembringelser ikke nyder aldeles Toldfrihed; men er der i dette Øjeblik Vanskeligheder at befrygte ved at ophæve Tolden, foreslaar han, at de forfærdigede Knapper kan indføres i Kongeriget for $\frac{1}{4}$ af den for støbte og slebne Knapper bestemte Told. »Da en slig Fattigmands Industri fortjener at opmuntres«, henstiller han, at »Bevillingerne udfærdiges for disse fattige Folk uden Betaling«. »I Stedet for at være Genstand for Beskatning, skulde denne Sag hellere nyde Præmie.«¹⁾

Derefter indgav Kollegiet sin Forestilling til Kongen. Det gjorde navnlig gældende, at det ifølge de officielle Beretninger er de fattige Beboere i den ufrugtbare Del af Tønder Amt, der driver Knapmageriet, og at Knapperne er »baade billigere og bedre end de tyske og engelske, som Kræmmere og Jøder fører ind i Landet«. Kollegiet er derfor enig med Fabrikdirektøren og Kancelliet i, at der til Opmuntning af denne Industri bør gives Toldfrihed, og det saa meget mere, som der ellers ikke kan konkurreres med Wermer og Matthiesen.

Hidtil er Tilladelsen til Knapmageri bleven givet af Kancelliet, og der er for den betalt en aarlig Rekognition paa 4 Rbdr. Da Toldbegunstigelsen imidlertid ligger under Generaltoldkammeret og Kommercekollegiet, er man bleven enig med Kancelliet om, at de fremtidige Privilegier til Knapmageri og den toldfri Indførsel til Danmark af Knapperne skal udstedes ad mandatum af Kollegiet, hvilket ogsaa vil ske for deres Vedkommende, som allerede har erholdt en Koncession. Af Hensyn til Knapmagerens Trang vil Privilegiet blive udstedt uden Betaling. Den 31. Marts 1824 faldt den kgl. Resolution i Overensstemmelse med Indstillingen.¹⁰⁾

Hele denne Affære fik for øvrigt et lille Efterspil. Den 9. Sept. 1824 indgav otte andre Knapmagere Ansøgning om at erholde Privilegier. De har »i Dag« faaet Befaling af Øvrigheden, at de maa indstille deres Arbejde, indtil de har faaet Bevilling. »Hvad skal vi gøre i vor store Nød! Vi er alle fattige og sidder med en stor Familie, som hver Dag skriger om Brød; men hvor skal vi tage det fra? Vi er i den pinligste Stilling!«

Amtmanden kommer dem til Hjælp med sin anbefaling, og han udtaler i den Ønsket om, at de snart maa blive hjulpet, da det under daglig Mulkt er dem forbudt at arbejde paa deres Knapper. En Maaned derefter fik de deres Privilegier.¹¹⁾

Amtmand Peder Matthiesen har atter, som saa mangen en Gang før og senere talt Knapmagerens Sag. Han var dem altid en god Talsmand og en paalidelig Støtte. Altid havde han et aabent Øre for deres Sorger og Bekymringer, og altid havde han den fulde Forstaaelse af, at her var der Tale om en Sag, der fuldt ud fortjente at ophjælpes og

støttes: den gav mange fattige Mennesker Mad og gjorde deres Tilværelse nogenlunde sorgfri, og det paa en Tid, der var meget vanskelig for »den lille Mand«. Knapmagerne i Hostrup Sogn følte dette og var ham taknemmelige for alt, hvad han gjorde for dem; de vidste, at han var deres Ven.

III.

Man skulde nu have troet, at de Hostruper Knapmagere var tilfredsstillet. Vel havde ingen af dem opnaaet den Ret til Huseren, der, naar alt kom til alt, var deres Ønske og Maal. Koncessionen sikrede dem dog mod Indgreb i deres Erhverv, og Toldfriheden gjorde det muligt for dem at afsætte deres Produkter over hele Landet. Alligevel kunde de ikke slaa sig til Ro. De havde hidtil maattet finde sig i meget, døjet mange Skuffelser, og deres Sind var lidt efter lidt blevet bittert og mistænksomt; de følte sig aldrig ret tilfreds, og de havde stadig nye Planer og nye Ønsker.

Det gjaldt nu for dem at blive fritaget for den aarlige Rekognition. Otte Knapmagere i Hostrup og Rørkær andrager den 8. Okt. 1825 om at slippe for den og anbefales af Amtmanden, medens otte andre, hjemmehørende i Jejsing, vil nøjes med at blive fritaget for Rekognitionen for 1825. Amtmanden finder, at det ikke kan nægtes, at Betalingen af den ikke helt ubetydelige Rekognition kan falde disse noget vanskeligt, og da de først fik deres Privilegier hen i Sept., henstiller han, at Halvdelen af den aarlige Afgift bliver dem eftergivet. For øvrigt gør han opmærksom paa, at Amtstuen har truet dem, der ikke har betalt den forfaldne Rekognition, med »eksekutive Tvangsmidler«, og at han derfor maa bede om en hurtig Afgørelse.¹¹⁾

Paa samme Tid finder der Forhandlinger Sted mellem Kollegiet og Finansdeputationen angaaende Rekognitionen. Kollegiet finder, da Knapmagerne er fattige og deres Fortjeneste kun ubetydelig, at de fortjener al mulig Understøttelse; det er derfor tilbøjeligt til at andrage paa Allerhøjeste Sted om Ophævelse af Rekognitionen, da denne kun har ringe Betydning for den kgl. Kasse. Da Finansdeputationen intet har derimod, ophæves Rekognitionen ved kgl. Resolution af 5. April 1826.¹²⁾

Nu møder de otte Knapmagere fra Jejsing atter op. Deres Andragende ledsages denne Gang af en Fattigattest, udstedt af den vikarierende Degn i Hostrup, N. H. Hansen, og Sognefoged Hans Petersen. Man ønsker ikke blot at blive fritaget for Rekognitionen for 1825, men ogsaa, at den Sag, der er anlagt mod dem af den kgl. Amtstue, maa

blive hævet. Amtmanden henstiller »til højere Skøn«, om der ikke kan tages Hensyn til medfølgende Fattigattest. — De opnaaede intet, men kom igen næste Aar. Nu vil de have Rekognitionen for 1824 tilbagebetalt sammen med Oppebørsel- og Skrivegebyr og Sagen mod dem hævet. Skønt Kollegiet »henlægger« deres Andragende, tager de fat paany. Denne Gang gælder det Eftergivelse af den Rekognition, de skylder for Aaret 1825. Det utrolige sker. Kollegiet sender deres Ansøgning til Rentekammeret med en Anbefaling, der støtter sig til »Amtets Vidnesbyrd om Fabrikanternes Uformuenhed«. Derefter hører man intet om denne Sag.¹³⁾

Man faar det bestemte Indtryk, at disse Jejsinger Knapmagere har været af en ret stridig Natur, haarde Halse og gennemsyrede af et mindre tiltalende Rethaveri; thi man kan nok være enig om, at deres Velfærd ikke kunde være afhængig af 4 Rbdr. Naar man gennemlæser de lange og ofte meget spidsfindige Indlæg, er man hurtig klar over, at de er skrevet af en dreven Lommeprokurator. Hele denne Affære hører ikke til de oplivende Momenter i Knapmageriets Historie. Derimod maa man beundre Myndighedernes Taalmodighed og korrekte Optræden.

Atter havde Knapmagerne faaet et af deres Ønsker opfyldt. Skønt de aabenbart sad i et blomstrende Erhverv, havde de dog paa Grund af deres »Fattigdom« og de ynkelige Klager, for hvilke Enevældens Kollegier aldrig var utilgængelige, opnaaet at blive fri for den maadeholdne Ydelse, Regeringen hidtil havde paalagt dem. Alligevel kunde de dog ikke helt holde sig i Ro. Skønt det kun lidet stemmede med deres fattige Stilling, som de stadig havde udmalet, ønskede de at udvide deres Bedrift og faa Ret til at benytte Medhjælp i deres Forretning. De fattige Knapmagere i Hostrup Sogn var ved at blive industridrivende i større Stil.

Allerede i 1823 havde Jakob Matthiesen i Sollerup indsendt et Andragende til Kongen om at holde Medhjælper i sin Forretning.²⁾ Herredsfoged Feddersen blev anmodet om en Indstilling; men han misforstod aldeles Matthiesens Hensigt, idet han kun taler om Hjælp af Børn og gamle Koner, der altid har været benyttet til Pudsning og Polering af Knapperne, medens Matthiesen selvfølgelig tænkte paa Svende og Lærlinge. Spørgsmaalet blev den Gang stillet i Bero, men kom atter frem i Aaret 1826.

Det er Amtmand Matthiesen, som nu tager Sagen op. Det skete paa Foranledning af en i Jejsing boende Knapmager, hvis Navn ikke nævnes. Amtmanden udtaler, at det forekommer ham, at det bør staa de med Koncession forsynede Knapmagere frit at antage Lærlinge. Da han imidlertid ikke ved, om der er nogen Bestemmelse i

saa Henseende, har han udsat Afgørelsen af dette Spørgsmaal og henvender sig nu til Kommercekollegiet for at faa oplyst, om de nævnte Knapmagere uden særlig Tilladelse kan holde Lærlinge. Han udbeder sig i den Anledning en Resolution og paaviser de Grunde, der synes ham at tale for, at der gives et bekræftende Svar paa Spørgsmaalet. »Det vil være Kollegiet bekendt,« skriver han, »at de i Tønder Omegn forarbejdede Knapper udmærker sig ved deres Bonitet og deres billige Pris. Desuden beskæftiger denne Industri et ikke lille Antal Mennesker, hvilket har sin store Betydning paa en Tid, da Landbruget ikke indbringer ret meget. Derfor er det heldigt, baade for Omegnen og for Køberne af denne Handelsvare, at Knapmageriet udvikler sig. Knapmagerne maa ofte foretage Rejser for at afsætte deres Knapper. Derfor oplærer de deres Børn, og hvis de ingen har, fattige Drengene i deres Haandværk, en ret heldig Foranstaltning, da disse unge Mennesker derved bliver i Stand til at fortjene deres daglige Brød, og desuden faar de Udsigt til i Fremtiden at ernære sig ved denne Industri. Det vil derfor være meget gavnligt for Knapmageriet, at der gives Tilladelse til at holde Lærlinge, ja, det kan endog siges, at det vil være en Nødvendighed, hvis ikke dette Haandværk lidt efter lidt skal uddø.« Amtmand Matthiesen slutter med at foreslaa, at der gives Knapmagerne i Tønder Amt Tilladelse til uden speciel Bevilling at holde Lærlinge. Derimod finder han det mest hensigtsmæssigt, naar nogen vil holde Svend, at dette kun vil blive ham tilladt, naar denne er forsynet med en Koncession. Da flere Knapmagere venter paa Afgørelsen, vil Amtmanden være meget taknemmelig, om Kollegiet snart vil tilstille ham en Resolution.²⁾

Kollegiet sender Amtmandens Skrivelse til Kancelliet med anbefaling. Derefter gaar den til Statholderskabets Departement, hvis Erklæring til Dels gaar imod, at Knapmagerne uden videre faar Tilladelse til at holde Medhjælp. »Det kan ikke billiges, at der gives Begunstigelser for det borgerlige Erhverv paa Landet, og der er ingen særlig Grund til, at der gøres en Undtagelse her fra den almindelige Regel.« Derimod forekommer det Departementet »meget mere ønskeligt«, at det omtalte Erhverv forsøgsvis prøves i Byerne. Det bør tilkendegives Amtmanden, at der ikke findes at være tilstrækkelig Grund til at gøre en Undtagelse fra de gældende Forordninger, der angaar de borgerlige Næringsveje paa Landet, og at det derfor ikke kan tillades de koncessionerede Knapmagere at benytte Medhjælp uden udtrykkelig Tilladelse²⁾.

Denne Erklæring sendes tilligemed en Udtalelse fra Magistraten i Tønder tilbage til Kancelliet. Dette udtaler nu, at det tror at være i Overensstemmelse med Kollegiet og Magistraten, naar det holder paa,

at de allerede i Landdistrikterne med Koncession forsynede Metal-knapmagere faar Tilladelse til at holde Medhjælp, og at det for Fremtiden bemærkes i Koncessionen, at der maa holdes Lærlinge og Medhjælpere i deres Erhverv. En kgl. Resolution af 2. Maj 1827 stadfæstede Kancelliets Forslag.¹⁴⁾

Atter har Amtmand Matthiesen vist sig som Knapmagernes sande og formaaende Ven, der altid havde deres Vel for Øje. De har nu faaet betydeligt bedre Kaar at arbejde under. Afsætningen stiger, og deres hele Stilling er bleven mere betrygget; deres Virksomhed udsættes heller ikke for at »uddø«, naar de ingen Børn har.

I alt blev der fra 19. Juni 1824—9. Juli 1835 givet Koncession og Toldfrihed til 40 Knapmagere, af hvilke 37 boede i Hostrup Sogn, 2 i Bylderup Sogn og 1 i Sønder Løgum i Kærherred. Af Hostrup Sogns 1077 Beboere i Aaret 1835 fik 216 eller ca. 20 pCt. deres Underhold ved Knapmageriet.

Men ogsaa Knapmagernes Anseelse i Sognet stiger fra nu af betydeligt. Man ser saaledes, at en forhenværende Knapmager, Gaardejer i Jejsing, Peter Nielsen Petersen, indtager en ledende Stilling som Sognefoged i Hostrup. Senere bliver han ogsaa Kommunefoged for den store Solvig Kommune og er Medstifter af Sognets Sparekasse. For sine Fortjenester under Krigen 1848—51 bliver han belønnet med Dannebrogskorset.

Knapmageriets Blomstringstid varede ved til henimod Midten af Trediverne, — saa begynder Tilbagegangen.

Under de voksende Vanskeligheder for Knapmagerne genoptog de det aldrig helt opgivne Ønske om at faa Tilladelse til at husere.

Den 30. Juni 1834 ansøger Peter Hansen Petersen i Jejsing om en Koncession. Han ønsker »at husere med sine Knapper i Jylland, saavel i Dusinvis som i Partier og at besøge Markederne«. Han fik sit Privilegium, »men det kan ikke tillades ham at husere med sit Fabrikat i Jylland.«¹⁵⁾

Den 24. Okt. 1837 udkom der en ny Forordning, der forbød i Hertugdømmerne al Huseren eller Falbydelse af Varer fra Hus til Hus uden for Aarsmarkederne. Fra dette Forbud var undtaget Handel med en Mængde Varer, der alle henhørte til »Hjemmearbejder«.

Efter at Knapmagerne havde sundet sig i nogen Tid paa de Overraskelser, som denne Forordning sikkert har beredt dem, indsendte de en Mængde Ansøgninger for at faa Tilladelse til at husere. Da disse i Løbet af ca. 2¹/₂ Aar havde vandret omkring til alle Myndigheder, blev det meddelt, at der var givet Afslag. Knapmageriet kunde ikke komme ind under nogen af de i Forordningen nævnte Undtagelsesbestemmelser. Det var et borgerligt Erhverv.¹⁶⁾

Selv om man havde været tilbøjelig til at forandre sin Anskuelse paa dette Omraade, vilde den Omstændighed selvfølgelig have gjort sig gældende, at Knapmageriet allerede paa den Tid var i en rivende Tilbagegang, og at det efter al Sandsynlighed næppe vilde kunne rejse sig igen. Hornknapperne havde holdt deres Indtog paa Landet, og enhver kunde let indse, at de maatte sejre i Kampen: de var baade billigere og mere praktiske end Metalknapperne. Den unge Generation foretrak disse nye Knapper, og det var kun de ældre Bønder med den røde eller graa »Lue« paa Hovedet, Knæbukser og den afstumpede Trøje, der endnu holdt fast ved dem. »Bondeknapperne« passede ikke længer for den danske Bonde. Han bortkaster alt, hvad der har været den »usselige Bondes« Kendetegn. Bondeuniformen har levet sin længste Tid. Lidt efter lidt gik »den gamle Bonde« i Graven og med ham Bondeknapperne.

Omkring 1864 var Knapmageriet i Tønder Amt lagt paa Hylden.

Henvisninger.

- 1) Kommercekollegiet, Industrifaget, Journalsag, 1831, Nr. 867.
- 2) Smstds., 1827, Nr. 583.
- 3) — 1797, Nr. 454.
- 4) Komm.koll., Industrif., Kopibog, 1798, Nr. 261. — Skrivelse til Amtmand Bertouch i Tønder Amt, $17/4$ s. A.
- 5) Generaltoldkammerets danske Forestillingsprotokol, 1803, Nr. 41. Forestilling $11/8$, Resolution $26/8$.
- 6) Gen.toldk. danske Forestillingsprot., 1809, Nr. 52, Reskript $9/5$.
- 7) Komm.koll., Industrif., Forestillingsprot., 1812, Nr. 19. Forest. $27/2$, Res. $6/4$.
- 8) Gen.toldk. tyske Forestillingsprot., 1818, Nr. 21, Forest. $14/4$, Res. $22/4$.
- 9) Komm.koll., Industrif., Journals., 1824, Nr. 820.
- 10) Gen.toldk. tyske Forestillingsprot., 1824, Nr. 34, Forest. $23/3$, Res. $31/3$.
- 11) Komm.koll., Industrif., Journals., 1828, Nr. 131.
- 12) Gen.toldk. tyske Forestillingsprot., 1826, Nr. 48, Forest. $28/3$, Res. $5/4$.
- 13) Komm.koll., Industrif., Journal, 1828, Nr. 871.
- 14) Gen.toldk. tyske Forestillingsprot., 1827, Nr. 63, Forest. $24/4$, Res. $2/5$.
- 15) Komm.koll., Industrif., Journals., 1835, Nr. 289.
- 16) Komm.koll., Industrif., Journal, 1840, Nr. 1780, og 1842, Nr. 109.

Spørgsmaal og Svar.

Til Spørgsmaal Nr. 8 (2. Serie, 1. Bind, 4. Hefte, S. 183):

I Arkivregistrator, Frk. Nanna Langes: Den Bodenhoffske Slægtebog (Kbhvn. 1914) findes S. 10 den omspurgte Buste afbildet med den Oplysning, at den forestiller den kendte Skibsreder og Skibsbygger Andreas Hansen Bodenhoff (1723—94). Dette er utvivlsomt rigtigt. Willerup var især beskæftiget med Billedskæring til Skibsværfter, og det er da naturligt, at Børnene efter Bodenhoffs Død har henvendt sig til ham for at faa udført et Minde om Faderen, for hvem Willerup formentlig tidligere har arbejdet. Busten er udført 1795, altsaa Aaret efter Bodenhoffs Død.

Ogsaa Bustens Tilstedeværelse paa Hartmannshus i Nærum kan forklares. Bodenhoffs Hustru Mechtilde Catharina Rohde havde en Søster Sidsel Margrethe Rohde, der ægtede Amtsforvalter i Roskilde, Justitsraad Berthel Michael Rosted († 1785); en Datter af dette Ægteskab Giertrud Birgitte Rosted (1779—1798) ægtede 1796 sin Fætter Andreas Bodenhoff (1763—96), en Søn af Agent Bodenhoff; han havde overtaget Faderens Skibsværft og Tømmerhandel. Efter 5 Maaneders Ægteskab blev hun Enke og arvede Mandens Foretagender. Ved hendes Død to Aar senere tilfaldt hendes store Formue, ca. 200.000 Rdl., hendes Moder og tre Halvbrødre, af hvilke een Anton Nebbe Rosted var Fader til den Bertel Michael Rosted, om hvem det ovenfor er omtalt, at han 1826—65 beboede Hartmannshus i Nærum; med Rette fandt man da hos ham en Buste af den Mand, som ved sin Virksomhed og Initiativ havde skabt de Midler, hvorfor Ejendommen var erhvervet.

Det kan da utvivlsomt fastslaas, at Busten forestiller Skibsreder, Agent *Andreas Hansen Bodenhoff* († 1794).
O. A.

Nr. 13. Fra Hr. Professor
Otto Rydbeck, Lund:

Härmed tillåter jag mig besvåra Eder med följande förfrågan: Har Ni någon kännedom om, hvilken släkt, som förde det vänstra af nederstående vapen i början af 1500-talet eller slutet af 1400-talet? Vapnen äro anbragte på en grafsten i Lunds domkyrkas krypta med inskrift: »Her ligger begraueu Anders Massen, som kaldes Bangh, han döde st. i hansis baptiste aften aar efter Guds byrd 1524.« Det Madsenska vapnet är enligt Lexicon over Adelige Familier II, S. 5, Tab. I, 6, tre hjärtar. — —

Svar til Nr. 13:

Ligstenen frembyder det usædvanlige Tilfælde, at det Vaaben, som maa gælde for det

mandlige. Vaabnet med de tre Hjerter, staar til (heraldisk) venstre; det er ellers Kvindevaabnets Plads. Undtagelser findes vel netop fra denne Tid, som paa Kanikken Petrus Andrea Jernskægs Gravsten fra 1513 i Roskilde Domkirke (Løffler: Gravstenene i Roskilde 1885, pag. 10); men det usædvanlige i Tilfældet gør en Undersøgelse af hele Stenens Udsagn ønskelig.

Det saakaldte Madsenske Vaaben er imidlertid kun en Afart af det Vaaben, som førtes af den skaanske Slægt, som kaldtes med Navne som Kyrning, Porse, Pæp o. s. v. (Thiset og Wittrup: Nyt dansk Adelslexikon 1904, pag. 358). Naar Vaabnet i det gamle Lexikon fra 1782 kaldes det Madsenske beror det paa, at Vibeke Podebusk i sin Slægtbog anfører, at Jesse Madsen i Boersö (Bosjö) førte et saadant Vaaben, han levede c. 1400. Navnet Mads holdt sig i Slægten; Sønnesønnen blev døbt Mads og dennes Søn kom derfor efter Datidens Sæd til at hedde Madsen; det er netop den Mand, hvis Ligsten er paa Tale; hans fulde Navn var Anders Madsen (Bang): han ejede Løvestad i Færs Herred. 1515 var han Bispens Official paa Lundegaard.

Det modsvarende Vaaben førtes, med forskellig Farve af Slægterne Norby og Saxtrup. Anders Bangs Moders Navn kendes ikke; men medens Adelsaarbogen 1901, pag. 224 f. nærmest er tilbøjelig til at anse hende for en Saxtrup, skulde jeg tro, at hun var en Norby — en Søster til Hr. Søren Norby; thi dels findes Navnet Anders i Norby- og ikke i Saxtrup- eller Pæp-slægten, dels var en anden Broder Jacob Norby 1507, altsaa kort før Anders Madsen, Bispens Official.

O. A.

Nr. 14. Fra Hr. Postmester v. *Eyben*, Ruds-Vedby:

Henvisende til »Statskalenderen«, »Danmarks Adels Aarvog« og »Den ikke naturaliserede Adel«, beder jeg »Fra Arkiv og Museum« besvare Spørgsmaalet:

Med hvilken Berettigelse fører Besidderinden af Fideicommiet (Baroniet) Villestrup Titel af Baronesse?

Til Nr. 14:

Den 7. Marts 1757 erigeredes Villestrup som Baroni af Werner Rosenkrantz for hans Afkom; det substitueredes 14. Maj 1811 med et Pengefideicommis. Da Arvingen Baronesse Elisabeth Dorothea Marie Rosenkrantz, som 3. November 1827 havde ægtet Ritmester Carl Frederik von Düring, 1844 skulde tiltræde Baroniet, opnaaedes 30. Juni 1845 en kgl. Resolution, hvorefter hendes Ægteemand og deres Descendenter fik Ret til tilligemed deres eget Navn at føre Stammenavnet Rosenkrantz og det Erector af Baroniet Villestrup forundte friherrelige Vaaben, »og ville vi derhos have ham og de af hans Efterkommere, hvem det her bemeldte Baroni substituerede Fideicommis i Fremtiden maatte tilfalde, ophøjede i den friherrelige Stand«. Da nævnte Ægtepars Datterdatter ved hendes Morbroders Død 25. Maj 1890 ifølge Højesteretsdom var kommen i Besiddelse af Substitutionen, blev hun ved Justitsministeriets Skrivelse af 1. Juni 1897, i Henhold til Resolutionen af 1845, anerkendt som *Baronesse* med Navnet *Düring-Rosenkrantz*.

O. A.

Støvlet-Katrine

— Anna Katrine Benthagen. —

Af Louis Bobé.

Støvlet-Katrines Navn er uden Sammenligning det kendteste og mest berygtede i dansk Høflivs Chronique scandaleuse og vil altid være uadskillelig fra dets Historie. Med sin »røde Synd« har hun staaet Model for de mange Roman-, Novelle- og Skuespilforfattere, der har behandlet Christian VII's letfærdige Hof, dog af billig Hensyn til ærbare Læserinder draperet med fristende Flor. Som andre berømte eller berygtede Kurtisaner skulde ogsaa hun omsider finde sin Defensor, og det i Ida von der Lühe Zernichow, hvis Roman »Støvlet-Katrine« (1903), har fundet mange Læsere, endog oversat paa Hollandsk og Engelsk, og som er skrevet ud fra det smukke, men lovligt misbrugte og forfladede Ord: Tout comprendre, c'est tout pardonner. Ved hendes paa Dagmarteatret opførte Stykke med samme Titel, hvorved den tidligt afdøde Forfatterinde endog opnaaede en afgjort Succes, er Støvlet-Katrines Navn bleven yderligere populært, og mange tusind Tilskuere vil uden Tvivl have forladt Teatret i den Overbevisning, at ensidige og uforstaaende Historikere uretfærdigt havde beklippet hendes Minde. De Kilder, der har staaet til Raadighed ved den følgende Redegørelse for hendes Livsskæbner, giver ikke Anledning til at vække nogen som helst Sympati for hende. At hun var mere end en raa og simpel Skøge, er der dog et og andet, der tyder paa. Hun er Eventyret og Skandalen i samme Person, en Hertugs Datter, om end kun paa Vranken, og af ham bestemt til at indtage en Plads i det gode Samfund, men ved Skæbnens Ugunst jaget ud paa Gaden som Bytøs, derpaa Statistinde, saa Ministres Mætresse. Efter en Tid at have været alle Mands Eje blev hun Christian VII's Elskerinde, og sikkert den eneste Kvinde, ja det eneste Menneske, hans syge Sjæl har længtes efter. Hadet, frygtet, foragtet, deporteret og fængslet som et statsfarligt Individ; død som en skikkelig gammel Borgerkone i en Ravnekrog.

Hovedkilden til vort Kendskab til Støvlet-Katrines Oprindelse, Barn- og Ungdom, er Dorothea Biehls velkendte Breve om Kong Christian VII, og da alle senere fremkomne Oplysninger har stadfæstet de her givne

Meddelelser, tør de sikkert anses for at være paalidelige.¹⁾ Støvlet-Katrine var herefter en naturlig Datter af Prins Georg af Brunsvig-Bevern (f. 1721 † 1747), ældre Broder til dansk Generalfeltmarskal, Hertug Ferdinand af Bevern.

Ved hendes Fødsel var Faderen Chef for sjællandske gevorbne Regiment, og da Moderen havde opfostret Barnet, i hvilken Tid han underholdt hende rigelig, giftede han hende med en Karl af sit Kompagni og gav dem ugenlig en Rigsdaler Tillæg af sin Lomme. Barnet tog han fra Moderen og satte det i Huset hos Oberstlieutenanten ved Regimentet, C. F. v. Ingenhaven, Broder til Feltmarskalinde v. Numsen.

Garnisons Kirkebog udviser, at der 12. August 1745 blandt ægtefødte blev døbt: Anne Cathrine, Datter af Johan Henrik Benthack af sjællandske Regiments Livkompagni og Anna Marie Schrøder. Som Faddere er indtegnede Prinsen af Bevern, Kaptajn v. der Maase, Lieutenant Witten, Fru Oberstlieutenant v. Ingenhaven og Frøken Junge.

En yderligere Stadfæstelse af D. Biehls Angivelse findes i en Antegnelse af 1762, 20. Okt. i Ekstraskattens Mandtal, Rosenborg Kvarter 151, hvor der blandt Husets Beboere opføres: »Johann Ernst Bendthack Soldat, die Frau Anna Mary, Anne Kathrin die Tochter.«

Indtil sin Død (1747) havde Katrines Fader for hendes Underhold til v. Ingenhavens betalt en saare rundelig Aarspenge af 800 Rdlr., og hun blev som Følge heraf holdt lige med deres eget 10 Aar ældre eneste Barn (Benedicte Rudolphine v. Ingenhaven, gift 1755 med Oberst Christian Ulrik v. Sundt). D. Biehl beretter, at Betalingen først ophørte med hendes 10de Aar, hvilket staar i Modstrid med den ovenanførte Angivelse, hvorefter hun allerede to Aar gammel skulde være vendt tilbage til Moderen. Synderlig Uddannelse har hun i hvert Fald ikke faaet, hvorom vidner hendes altid paa tysk affattede Breve, der viser en tarvelig Haandskrift og mangelfuld Orthografi. D. Biehl beskylder Ingenhavens for Utaknemmighed mod Prinsen af Bevern, der havde bevist dem meget godt, og ved den rundelige Pension for Barnet tilfredsstillet deres Begærlighed efter at leve godt. Hun lægger Ansvaret paa dem for Katrines senere moralske Elendighed, idet de ikke saa snart Pensionen var ophørt, jagede hende ud af Huset.

Med ægte og klædelig kvindelig Forstaelse tager D. Biehl hende i Forsvar i følgende varmtføjte, til Bülow rettede Ord: »Forestil Dem nu den græsselige Forandring fra at have levet i Yppighed og Overdaadighed, vant til den fornemme Levemaade, lært Fransk, danse, synge og spille, men ingen Grundsætninger af Religion og Dyd, og blive stødt ned til en Musketers Vilkaar og Forfatning, blive mishandlet af ham, som en, der

¹⁾ Charlotte Dorothea Biehl's Breve om Kong Christian VII, ved Louis Bobé, 1901, 33—39. Nyt hist. Tidsskr. IV, 611.

uden lovlig Rettighed formindskede hans Mundportion, og døm saa selv, hvad Følgen maatte blive. De Penge, Faderen havde kostet paa hende, blev et Middel til hendes Fordærvelse.«

Et belevent og utvungent Væsen, der hidrørte fra hendes første Opdragelse, gjorde Samværet med hende tiltrækkende; hun var, i Følge D. Biehl, meget vel skabt, havde en nydelig Stemme og et muntert Temperament; hun var, hvad Fransk mændene kalder, amusant i højeste Grad. Suhm skildrer hende som velvoksen, men ikke køn, raffineret, dristig og uinteresseret.

Halvoksen maatte hun for Moderen, der ernærede sig ved at sy de den Gang af Militæret brugte Halvstøvler (Støvletter, Stiefeletten), bringe disse i Byen, hvilket skaffede hende sit tidligste nom de guerre, Støvlet-Katrine. Ved at gaa disse Ærinder blev hun sikkert først bragt paa Afveje og skal derefter et Par Aar, vel 1763—64, have været Statistinde, ikke Figurantinde, da hendes Navn i saa Fald maatte være at finde i de endnu bevarede Teaterregnskaber. I sin Virksomhed ved Teatret kom hun i Forbindelse med den til Stockholm designerede engelske Gesandt John Holyoake Goodericke og fik som hans Elskerinde Øgenavnet »Mylady«. Efter en Tid lang at have levet som almindelig Skøge, blev hun, ifølge Reverdil, den herværende østrigske Gesandts (Greve Welspergs?) »højest utro Mætresse«.

Vistnok kort efter Christian VII.s Hjemkomst fra Rejsen til Holsten i Sommeren 1767 blev hun, i Følge én Angivelse, af den udskejende Greve C. C. Danneskiold-Laurvig, særlig bekendt ved sin Bortførelse af Jomfru Rose, efter andre, af en Løber ført sammen med Kongen, hvem hun snart blev ganske uundværlig. Af uforbeholdne Udtalelser fra Samtidige, som D. Biehl, Reverdil, Wasserschlebe, Suhm, U. A. Holstein, kendes de til Trivialitet gentagne Beretninger om hendes patologisk uhyggelige Forhold til den sindssyge Monark. »Hendes Kløgt var ringe« ytrer Georg Brandes i sit Forsøg til en Karakteristik af hende, »med større Forsigtighed og mindre Frækhed havde hun kunnet naa sit Maal som Kongens officielle Elskerinde, at vinde Titel og Rang i det Samfund, der overøste hende med Foragt. Men der var i hende et Glimt af det, der saa mangan Gang har skabt de store Kurtisaner, stærk sanselig Trolddom, overgivent Lune, noget Fandenivoldskhed, der slaar Gækken løs og tager sig ud som Vold.«¹⁾

For at forstaa den Magt, hun kom til at udøve over Kongen, maa man dog søge dybere, nemlig til Christian VII.s perverse seksuelle Tilhøjeligheder og Vrangforestillinger, som er bleven udredede i Viggo Christiansens instruktive Afhandling om Kongens Sindssygdom (1906). Af Forhøret over Struensee ved man, at hans Fantasi en Tid lang var optaget af en Kvinde, som han vilde have til Elskerinde og som han gav Navnet de la Roquer (vel et Udtryk, hentet fra Skakspillet), men som aldrig har eksisteret. Hun

¹⁾ Samlede Skrifter XV, 253.

var efter hans Beskrivelse stor, kraftig og stærk, og lignede mere en Mand end en Kvinde, havde store Hænder og var baade udskejende og fordrucken. Den største Fornøjelse, han ønskede at finde, var at farte rundt i Gaderne og begaa alleslags Optøjer, at lade sig prygle af hende og til Gengæld at kunne knubse hende, og endelig at drikke sig fuld sammen med hende.

Alt det her anførte var netop, hvad Støvlet-Katrine kunde yde ham, og viser, hvorfor hun blev hans Menneskeideal. Om nogen virkelig Forelskelse eller Betagethed fra hans Side, hvis man overhovedet kan bruge disse Ord i Forbindelse med dette Forhold, kan der billigvis ikke være Tale. Sikkert har hendes af Wasserschlebe anførte Erklæring, at Kongens Libertinage med hende aldrig naaede sin naturlige Konsekvens, været overensstemmende med Sandheden¹⁾. Det er bekendt nok, at Kongens sygelige Driftsliv var en Arv efter Faderen, der havde sadistiske Tilbøjeligheder. Frederik V.s mærkelige Passion for A. G. Moltke, til hvem han, hver Gang han havde forløbet sig, bl. a. ved at prygle ham, skrev sine lidenskabelige, tryglende Syndsbekendelser, viser sig forvrænget, ja næsten pervers hos Sønnen i dennes Afhængighed af, man kunde sige abeagtige Forelskelse i sine Yndlinger, særlig Holck. Mulig er det, at der i Forholdet til Støvlet-Katrine kan have været forsonende Momenter. Hun har maaske ligesom Harpenisten i det kgl. Kapel Kirchhoff, der havde det Hverv at spille for ham lig David for Kong Saul, ved Sang og Spil formaaet at adsprede hans syge Sjæl og urolige Tanker.

Kongens Liaison med Støvlet-Katrine, som den viste sig udadtil, er saa tit omtalt, at den her kun skal berøres flygtigt. Reverdil, der daglig var Vidne til hendes voksende Indflydelse paa Kongen og den sørgelige Forandring af hans mentale og fysiske Tilstand, udtalte frimodigt overfor ham sin Misbilligelse af dette skandaløse Forhold, hvilket naturligvis blev fortalt videre til Katrine, der kastede sit Had paa Reverdil. Samtidig bebrejdede han Holck at have begunstiget Forbindelsen bl. a. ved at have skaffet hende en Loge i anden Etage ovenover Hofdamernes og lige overfor Dronningens. Uden Tvivl støttet af Katrine bevægede han Kongen til at afskedige Reverdil (Nov. 1767). Holck deltog i de velkendte Strejftog under hendes Anførsel gennem skumle Gader og Hærgninger af berygtede Huse, hvor de, genkendte af Pøblen, forfulgtes af denne med Hujen og Forhaanelser. Hun

¹⁾ I Forbindelse hermed kan sikkert afvises Johan v. Bülow's Beretning om, at Christian VII's Søn med Støvlet-Katrine var en vis Zebelow, der opdroges hos Prokansler Cramer paa Søbo, fik Sekondløjtnants-Patent uden at vide hvorfor, erholdt udbetalt 20,000 Rdlr. fra ubekendt Haand og blev Embedsmand i Norge. Denne Z. maa være identisk med Wincentz Lassen Sebbelow, der i Kraft og Langes Norske Forfatterlexikon angives at være født i Danmark 14. Okt. 1770 — Forældre nævnes ikke — Løjtnant ved fyenske Infanteriregiment, 1792 cand. jur., Overkrigskommissær og Stortingsmand for Christianssand, † 1841 i Laurvig. Det her anførte Fødselsdatum maa alene vække Tvivl om Rigtigheden af Bülow's Meddelelse.

skaffede sig Adgang til Maskeraderne, souperede med Kongen paa Slottet, opvartet af Pager, og ved en Fest i November spaserede de endog op og ned i Salen med Armen om hinandens Liv. Han købte en Gaard til hende paa Vandkunsten, og det var hans Hensigt at ophøje hende til offentlig anerkendt Mætresse og at gøre hende til Baronesse med Navnet Beverskjold.

Ministrene fik da omsider Mod til, ved Schimmelmans og C. v. Salderns mere myndige Hjælp, at skaffe hende af Vejen. I det usle Brev, Brandt tilskrev Kongen i Maj 1768, og som gav Anledning til hans Forvisning, omtaler han, at Majestæten for nogen Tid siden har skilt sig med stærk Overvindelse ved en Genstand, som var ham meget kær. Han var gaaet til Schimmelmann, hvem han skildrede Kongens levende Bekymring, men intet kunde røre ham¹⁾.

Sikkert er det, at de to haardhændede Mænd, bag hvilke Bernstorff dækkede sig, har haft en haard Kamp at overvinde, inden de fik Kongen til at frasige sig Støvlet-Katrine.

Det Dokument, hvorved han forviste Støvlet-Katrine, lyder saaledes:

Christiansbourg d. 5ten Januarii 1768.

Ich will dass die Jungfrau Anna Catharina Benthaken sich mit Vorzeiger dieses, auf meinen Befehl gleich aus Copenhagen begiebt und verbleibet an den Ort wo sie hingebracht wird bis nähere Order.

Christianus.

Ved Daggry næste Morgen blev hun, ledsaget af Kabinetssekretær Meyer, i en Karet kørt ud af Byen, og ankom 11. Jan. til Altona. 9. Jan. udstedte J. H. E. Bernstorff ifølge kongelig Befaling Ordre til Meyer om at overantvorde Anna Catharina Benthaken til Kancelliraad Kunad i Hamborg, Schimmelmans Forretningsfører, »zur weiteren Beförderung«. I Travendal undertegnede Kongen 3. Juni egenhændig en Resolution til Partikulærkammeret om indtil videre at udbetale 500 Rdl. dansk til hendes Underhold. Allerede 19. Jan. sluttede Kunad efter forudgaaende Forhandling med Schimmelmann, i dennes Fraværelse en Kontrakt eller Overenskomst med Provisoren for Tugthuset i Hamborg, Vincent Bulle, der samme Dag optog hende i Fængslet, hvor der af ham skulde anvendes al mulig Anstalt og Omhu for, at hun ikke fik Lejlighed til at tale eller brevveksle med nogen. Ingen fremmede Personer maatte komme ind til hende; de der nødtvungent maatte betrede hendes Stue, skulde indskrænke sig til at tale om hendes Forplejning. Hun fik sit eget Værelse, med Seng, Bord og Stol, Lys og Brændsel, men Lyset maatte ikke brænde længere end til 10 Aften. Hver Morgen skulde hun have The eller Kaffe efter Behag, og et Rundstykke til Frokost, til Middag en Suppe, godt Kød eller Ækvivalent for dette,

¹⁾ Høst, Struensee, 1824, 257 f.

Smørrebrød og en Gang om Ugen Steg; om Aftenen en varm Forret og Smør og Brød, samt til hvert Maaltid saameget godt drikkeligt Øl, hun forlangte. I Tugthuskirken skulde hun under Gudstjenesten have en særlig Stol, hvor ingen kunde se hende. Spisemesteren fik Tilhold om at paase, at hendes Vask og Lintøj var i Orden, hendes Seng redt, og Stuen i proper Stand. For alt dette forskrev Kunad sig at betale Bulle 950 Mk. grov Kurant aarlig.

Støvlet-Katrine tryglede og truede for at slippe fra Tugthuset i Hamborg, og det synes, som om det er Kongen, der gennem Schimmelmann fik hende flyttet derfra og skaffet hende bedre Kost og Tilsyn. 20. Juni samme Aar indgik Schimmelmann en Overenskomst med Etatsraad Caspar v. Saldern, Medlem af det storfyrstelige Konseil i Kiel og senere bekendt fra Forhandlingerne om Mageskiftet 1773, hvorved han forpligtede sig til at optage Jfr. Benthaken i Tugthuset i Neumünster og nøje agte paa hende¹). Her skulde hun have en ærbar Kone til sin Opvartning og nyde bedre Kost end før. Om Morgenens The med Mælk, Sukker og et Par Tvebakker, om Middagen tre gode borgerlige Retter, om Eftermiddagen The og en lille Kande Kaffe; om Aftenen to borgerlige Retter og dertil en halv Bouteille gammel Franskvin eller ordinær Rødvin.

19. Dec. overførtes hun af Kaptejn og Regimentsadjutant G. A. Maës, ledsaget af en Underofficer og to Soldater, til Neumünster. Af Regnskaberne ses det, at hun i Fængslet beskæftigede sig med at spinde Hør og den af Datiden ivrigt drevne Marlisyning. Til daglig gik hun klædt i Sirts, men en vis Luksus var indrømmet hende; hun havde 6—12 Chemiser, Taftes Natchemiser, rigeligt med Strømper, Parfumer, som Eau de Lavande, og Pudder; mod Kulden bar hun en Pels med sorte Skind. I Okt. 1769 ses hun at have været ret syg, men hun vilde ikke have nogen Læge.

Ved en Samtale mellem Kongen og Schimmelmann i Travendal 17. Juli 1770²) blev det bestemt, at hun skulde have sin fuldkomne Frihed med en Pension af 500 Rdlr. af Partikulærkammeret, hvad enten hun indgik Ægteskab eller ikke. Overkammerherre Grev D. Reventlou meddelte Madame Benthagen den kgl. Naadesbevisning med en Følgeskrivelse, hvori han underskriver sig som hendes ærbødigste Tjener. Schimmelmann lod hende komme til Hamborg, hvor hun 17. Juli underskrev en Forpligt om ikke at tage Ophold i København, Altona eller Hamborg eller indfinde sig Steder, hvorhen den kgl. Hoflejr kunde komme. Af et Brev fra S. W. v. Gähler, den senere Overpræsident i Altona, til Broderen General P. E. Gähler, dat. Altona 27. Juli, ses det, at hun blev givet fri paa Forbøn af Dronningen. Gähler havde kort før set Støvlet-Katrine i Wandsbeck, hvor

¹) Rantzau-Ascheberg til Gähler 1768 ⁵/₇; om Saldern: son dernier exploit a esté de transféré Mylady de l'hospital d'Hambourg à l'hospital de Neumünster.

²) Luxdorps Dagbøger ved E. Nystrøm, 402, 407.

hun havde et meget net Logis. 30. Juli havde hun et Møde med Kongen¹⁾. Hun valgte til Opholdssted Byen Oldenburg i Storhertugdømmet. Overlanddrosten H. v. Qualen meddelte Schimmelmänn i et Brev af 3. Aug., at hun allerede for nogen Tid siden var kommen til Byen, hun har ikke villet sige, hvem hun var, men nogle kendte hende. Qualen mente, at det var bedst, hun fik en god og passende Mand, selv vilde han drage Omsorg for et saadant Parti, og henstillede, at hun beholdt Pensionen, og Manden fik en lille Tjeneste. At hun ikke har skøttet om Qualens Indblanding, fremgaar af et Brev til Schimmelmänn af 1. Sept., hvori hun udtalte sin Erkendtlighed overfor den kongelige Naade; hun klagede ikke over det forbigangne, men bad om at man ved et muligt Parti i Fremtiden ikke vilde prisgive hende til fremmed Valg og Tvang²⁾. Samme Aar ægtede Katrine den tre Aar yngre *Conrad Ditlev Reinhard Maës*, Advokat ved Landretten i Övelgönne, der i Marts 1771 fik Løfte om en kgl. Tjeneste. I Februar 1772 skrev Katrine et Brev til Kongen, hvori hun lykønskede ham til at være bleven udfriet fra sine Fjenders Vold og beklagede sig over, at Struensee havde holdt hendes gentagne skriftlige Henvendelser til Kongen tilbage om en Stilling for hendes Mand, senest om et lille Postmesterembede. Endnu stadigt beskæftigede Katrine ikke alene Kongens Sind, men gav ogsaa hans Omgivelser at skaffe. I Novbr. 1774 skriver A. P. Bernstorff til Ditlev Reventlou, at den famøse Milady vil faa Ordre til, ufortøvet at begive sig til Glückstadt. Man vover ikke at nævne hende for Kongen, som stedse føler en Art Interesse for hende, endog i de Øjeblikke, hvor han synes at være ganske aandsfraværende. Kort efter kommer han atter tilbage til »la Maas autrefois Miladi«. Reventlou maa ikke undres over, at han tøver med at fjerne hende fra Kiel. Intet er mere vanskeligt at tage Forholdsregler med denne Person, naar hun ikke selv følger sig godvilligt deri. Hun er den eneste Erindring, der forbliver lige dyb hos Kongen. Han elsker hende stadig, man vover ikke at nævne hende for ham, og det vilde være farligt, at handle efter hans Ordre, naar man ved, at hans Villie er meget derimod, og at han afgjort vilde hæve sig, hvis han fik et tilstrækkeligt lyst Øjeblik til at kunne fatte Sagen³⁾.

I 1773 kort før Afslutningen af Mageskiftet mellem Grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst og de holstenske Amter ansøgte Maës om Vente-

¹⁾ Hertil sigter maskerede Ytringer i et Brev fra Rantzau til Gähler 17. Aug. C'est precisement pour les pots aux roses que le prisonnier de robbe longue [Katrine] a esté mis en liberté, et c'est le colonel de robbe longue [Dronn.] luy meme qui l'a demandé. Il est bon de scavoir que le patron s'est rappellé que le propre jour que ce prisonnier fut saisy c'étoit le lendemain de celui où pour la premiere il luy avait parlé contre la garderobbe [Brandt] comme d'un coquin infidele.

²⁾ Hamborg C. H. C. v. Schimmelmänn's Gesandtskabsarkiv, Diverse 1766—70 (Medd. af Hr. Arkivsekretær C. S. Christiansen).

³⁾ A. Friis, Bernstorffske Papirer III, 337, 340.

brev paa Amtsfogedtenesten i Fogderiet i Abbehausen og Blexen i Oldenburg. Man har aabenbart ikke havt Tillid til hans Dygtighed som Embedsmand, eller i alt Fald ugerne set ham ansat i Statstjenesten af Hensyn til Konen. Sidst 28. Oktober ansøgte han om en Pension i ret dristige Vendinger. Kongen havde ganske vist indrømmet hans Hustru en livsvarig Aarspenge, men da han ikke selv havde Formue, vilde han aldrig have bestemt sig til at ægte hende, hvis ikke Kongen ved Giftermaalet havde givet ham Haab om Forsørgelse. Efter Indstilling af Finanskollegiet fik han ogsaa (6. Dec.) bevilliget en Pension af 200 Rdlr.

Ikke tilfreds hermed rejste han, tilskyndet af Konen, til København, for at opnaa en Ansættelse. Da det ikke lykkedes ham, forlangte hun, at han skulde blive saalænge i Hovedstaden til han opnaaede sit Ønske om en Stilling, helst i Holsten, da Danmark nu havde afstaaet Grevskaberne, og lovede at forstrække ham med Penge. Efter at have tilbragt flere Maanedre i København og opbrugt sine Penge, erfarede han gennem Broderen P. E. Maës i Üvelgönne, at Konen under hans Fraværelse havde ført det mest udsvævende Liv, solgt alle hans Sager, Bohave, Kvæg, ja endog hans Klæder og var rømt hemmeligt, efterladende sig en stor Gæld. Da han fik at vide, at hun havde taget Ophold i Wandsbeck, skrev han derhen, erkyndigede sig om Grunden til hendes Adfærd og bad hende om Penge. Til Svar fik han et Brev uden Underskrift, at hun ikke kendte ham mere og ikke vilde sende ham Penge¹⁾. Straks efter Ægteskabets Indgaaelse havde han af hende maattet taale den modbydeligste Herskesyge og mest udsvævende Livsførelse og tillige de bitreste Bebrejdelser over, at hun maatte ernære ham med sin Pension, da han som ung Advokat ikke kunde tjene saameget, at det strakte til for hendes overdaadige Levesæt. Alt dette havde han udholdt med den største Taalmodighed og Standhaftighed. Vedlagt Ansøgningen er et Brev fra Broderen, hvori denne beklager, at han for Penges Skyld maa underkaste sig en rasende Persons utaalelige Despoti og hendes latterlige, dumdristige og afsindige Paafund. Efter Broderens Raad bad Maës sluttelig Kongen om, at han som Ægteemand fik udbetalt Halvdelen af Pensionen. Katrine retter paa sin Side de heftigste Bebrejdelser mod Manden: »Hvad vedkommer mig min Døgenigt af en Mand, hvem ingen i mindste Maade æstimerer paa Grund af hans slette Sæder«.

Af Broderens Brev af 16. Aug. erfarer man, at Katrine vilde til København, skønt ingen troede det muligt, og tilmed efter Ordre. Hun naaede dog ikke længere end til Kiel, hvor hun hos sig samlede en tilfældig Kreds af Folk, der med Begærlighed slugte Miladys saftige og pikante Fortællinger om hendes Meriter i København.

Intet Under, at det gode Selskab i Byen ønskede hende hurtigst muligt af Vejen. Især var Universitetets Prokansler, Cramer, ivrig for at faa hende

¹⁾ Ansøgninger til Skatkammeret 1775—78. Breve til Skatkammeret fra Arveprins Frederik 1774—83, Kbh. 8/4 1775 Nr. 14.

fjernet, men man raadede ham til ikke at berøre denne kildne Sag overfor Kongen. I Nov. 1774 skrev Konferensraad og Vicekansler v. Niemann til A. P. Bernstorff, at han netop havde erfaret, at den berygtede Mad. Maes »fandt for godt at meddele de forskellige Tjenestefolk, som plejede at forsamle sig i hendes Kvarter i Hamburger Herberge, alle hende bekendte Anekdoter.« Han hævdede energisk, at hendes videre og længere Forbliven i Kiel maatte vække de største Betænkeligheder, hvorfor han bad Schimmelmann at gribe ind med et alvorligt Paabud. I en Skrivelse af 18. Nov. kunde Bernstorff meddele Schimmelmann, »at Mad. Maess, for ikke at blive paabyrdet alt for stor Tvang, havde faaet Lov til at opholde sig paa et efter eget Valg bestemt Sted i Holsten, dog med den udtrykkelige Indskrænkning, at der der hverken maatte findes Universitet, Garnison eller Søhavn, tillige vilde det være nødvendigt, at en Person, hvem Schimmelmann kunde stole paa, til Stadighed holdt vagtsomt Øje med hendes Opførsel. Schimmelmann sendte en Justitsraad Gramkow til Mad. Maes, der omsider »med megen Møje og ikke uden derved forefaldende Fortrædeligheder« blev bevæget til at forlade Kiel 28. Febr. 1775. Hendes Stædighed og Sygdom, Følgen af den Ærgrelse, hendes Forvisning fra Byen havde forvoldt hende, var Skyld i, at Bortrejsen ikke havde kunnet finde Sted tidligere. Hun flyttede først til det stille Preetz med dets højadelige Kloster, hvis dydsirede Frøkener sikkert med den største Forargelse har set den store Synderinde holde sit Indtog i denne hidtil saa idylliske og filistrøst korrekte Flække. Der er næppe Tvivl om, at Katrine ved nye Skandaler har givet de gode Damer et uudtømmeligt Stof til Samtaler i deres ensformige og kedsommelige Eksistens¹⁾.

For at faa Fred for Maes' Overhæng, skaffede Regeringen ham en Ansættelse som Toldforvalter i Nysted paa Lolland; 1796 udnævntes han til Told- og Konsumtionsinspektør, fra hvilket Embede han entledigedes 1802, som han ytrer, efter »ubeskrivelige mangeaarige Lidelser paa Sjæl og Legeme«. Der tildeltes ham en Pension af 250 Rdlr. med Ret til at oppebære den i Altona. Tidligere havde han, for at forebygge, at hans Kone skulde komme over til ham og sætte ham i Fare og Uro, faaet udvirket Ordre til, at hun ikke maatte forlade Hertugdømmerne²⁾.

Katrines Aarspenge gjorde hende stadig attraaværdig for Mænd, der vilde førsørges, og som ved at knytte deres Navn til hendes kunde gøre sig Haab om Begunstigelser. Hun indgik for anden Gang Ægteskab med en Hans Hinrich Schweder, af bürgerlig Profession, først bosiddende i Plöen, senere i Neustadt. 1805, 27. Aug., indberetter G. Franzius fra Amtsstuen i Plöen, at Schweders Hustru Anna Catharina f. Bendthagen er afgaaet ved

¹⁾ Geh. Registraturen 1774, 18. Nov., 1775, 25. Marts.

²⁾ Finanskoll. Journ. Bil. 1791, 1869. Breve til Skatkammeret fra Dep. for de udenrigske Sager 1791.

Døden 25. Aug. i sit Alders tresindstyvende Aar. Kort før sin Død havde hun ansøgt om, at hendes Ægtefælle, naar hun døde, maatte oppebære hendes Pension paa Livstid.

To Aar senere indkom Maës (1807, 18. Marts), der den Gang opholdt sig i sin gamle Hjemstavn Övelgönne, med en Ansøgning til Regeringen om at faa udbetalt den Pension af 200 Rdlr., der var tilsikret ham, hvis han overlevede sin Kone¹⁾.

At hun havde været gift med en anden Mand, nævner han ikke, og man forstaar ikke, hvorfor han har ladet to Aar hengaa efter Katrines Død inden han fremkom med sine ret mærkelige Krav.

Finanskollegiet, der skulde prøve hans Fordring, har givet den en Paa-skrift, at Anna Cathrine Benthagen opføres første Gang i Skatkammerregnskabet 1774 uden at nogen Oplysning kan gives, hvorfra hun før havde nydt samme, eller naar og af hvilken Aarsag den var hende tillagt. Under Paategningen har en anden Haand skrevet: alias Stivelette Catharine«.

Maës døde 1813 i Nysted, 65 Aar gl.

¹⁾ Fins. Koll. Journ. Bil. 1805, 538; 1807, 432 (1776 ¹⁰/₈, 1791 ³⁰/₈). Breve til Sjæll. Toldkont. Journ. 1802, 1203, 1266.

Melchior Lorcks Selvportrait paa Prospektet af Konstantinopel.

Et Par Bidrag til Melchior Lorcks Biografi.

Af Otto Andrup.

I det 16. Aarhundrede fandtes der i Danmark vel Kunstnere, og del endda ikke helt ubetydelige Mestre; men de var indforskrevne fra Udlandet; kun en enkelt Dansker naaede kunstnerisk at vinde et i Europa kendt og skattet Navn og denne ene, Melchior Lorck fra Flensborg, er senere paa Grund af de politiske Forhold helt blevet annekteret af Tyskland. Under Krigen er hans Navn paa Grund af hans tyrkiske Billeder endog kommet ret stærkt frem i Forgrunden og han er bleven betragtet som en interessant Forløber for den tysk-tyrkiske Forstaaelse. Det anerkendes vel, at han har haft Forbindelse med det danske Kongehus; men denne Omstændighed faar en ret overfladisk Behandling. To Problemer rejser sig derfor fra dansk Side; det ene er Spørgsmaalet om, hvorledes hans Stilling til Danmark er; det andet, med hvilke Øjne han saa paa de tyrkiske Forhold.

Melchior Lorck var hans Navn; saaledes underskriver han sig selv og dette Navn bar hans Slægt; senere har dog han saa vel som en af hans Brødre ladet sig kalde Loricks; dettes Oprindelse maa utvivlsomt føres tilbage til Genetivformen af Lorck, altsaa betyde Lor(i)cks Søn; men det lyder finere og har vel passet den Kunstner godt, som i sin Medgang ændrede sit oprindelige Bomærke til det pragtfulde firdelte Vaaben, han lod sætte foran i Bogen med de tyrkiske Træsnit, og som han ogsaa benyttede som Segl, efter hvad Sandvig i Minerva I har berettet.

Melchior Lorck var født i Flensborg c. 1527; han nævnes i Kongebreve udtrykkeligt som Thomas Lorcks Søn, og denne Mand var ikke

alene en af Flensborgs anseteste Borgere, som 1511 var Byfoged og 1521 Raadmand i Byen, men ogsaa ved sine udstrakte Penge- og Kornforretninger forbundet med den danske og holstenske Adel, ja endog med Kongehuset; 1512 bevidner saaledes den senere Kong Frederik I, at han plejer at bringe sit Deputat af Smør og Fetaille fra Haderslev til Lorcks Hus i Flensborg, hvorfra det atter bliver sendt til Residensen paa Gottorp. 1534 var Thomas Lorck død; han synes at have været Flensborger af Fødsel; thi baade 1488 og 1496 omtales en Nisse Lorck og hans Hustru som Borgere i Byen.

Var allerede Thomas Lorck saaledes Flensborger, synes hans Hustru Anna at have tilhørt en Slægt, som i Generationer havde været knyttet til denne Egn; thi 1518 indstævner Frederik I Domkapitlet i Slesvig til at svare paa Thomas Lorcks Klage over, at det forholdt ham det Gods i Kjær Herred, som hendes Forfædre havde pantsat. Thomas Lorck var velhavende, ejede flere Ejendomme i Flensborg og havde desuden Nydelser af Indtægterne fra flere slesvigske Kirker. Familiens sociale Stilling ses dog tydeligst, naar man følger Melchior Lorcks Brødrers Skæbne. Anders Lorck var Købmand, men synes i ikke ringe Grad at være anvendt af Frederik II som halvofficiel Agent i diplomatiske Sendelser i Tyskland; som Løn fik han ikke alene 1564 et Kannikedømme i Roskilde, men ogsaa det følgende Aar af Kongen Skøde paa Gaarden paa Hjørnet af Amager-torv og Hyskenstræde, det saakaldte »Kongens Rustkammer«, dog med Forpligtelse til altid at stille Salen til Raadighed for Kongehuset, naar det derfra vilde se paa Turneringerne. En anden Broder, Baltzer Lorck, er vel identisk med den Guldsmed, som 1554 og 1557 fik Betaling af Christian III for udført Arbejde; sidstnævnte Aar saaledes for 2 Guldbægre, han havde gjort sammen med Artigiis Fechtel. Den Jørgen Lorck, som nævnes som Hertug Hans's Raad paa Haderslevhus, og senere som en Slags Bankier i Flensborg og som 1573 maatte betale Kongen fulde 1000 Dl. for at blive fri for Tiltale for sin Forseelse mod Kongen og Flensborg By, er muligvis ogsaa en Broder. Størst Indflydelse har Familien dog utvivlsomt dog opnaaet ved Søsteren Annas Ægteskab med Lundekannikken Johan Joel, der tjente Kongen som Sekretær i tyske Kancelli, en Stilling, som nærmest nu svarer til Posten som Departementchef i Udenrigsministeriet.

Slægten, hvorfra Melchior Lorck havde sit Udspring, var saaledes baade anset, rig og knyttet til Hoffet. Den unge Melchior skal efter Traditionen tidligt være sendt til Lybæk i Guldsmedelære og der have lært at gravere; nogen samtidig Bekræftelse paa dette Spørgsmaal, synes dog nu ikke at findes i København — hans selvbiografiske Oplysninger i Antwerpenerbogen fra 1574 har været mig utilgængelige — og da han allerede 1549, som nedenfor omtales, optræder som Maler, er det ikke meget

sandsynligt, at han har været uddannet som Guldsmed. Af de Stik fra hans Ungdom, som kendes, Luther og Dürer-Portraiterne og Bladet af Paven i Helvede fremgaar det tydeligt, at hans aandelige Standpunkt har været det herhjemme raadende, og disse Blade har vel bevirket, at han let har vundet Christian III's Gunst. I hvert Fald har han ^{24/3} 1549 i Flensborg underskrevet følgende Forpligt (Uregistrerede Koncepter til Bestallinger m. m. 1536—1657. — Tyske Kancelli til 1670 III — Rigsarkivet):

Ich Melchior Lorck vonn Flenssburgk Bekenne mitt diesem meynen brieve, das ich mich Jegen dem Durchlaughtigsten Grosmechtigen Hochgebornen Furstenn vnd Herrn Christian zu Dennemarken Norwegen (etc.), meinem gnedigsten Herrn, verpflichtet vnd vorsagt habe, Thu auch dasselbe hiemit auff's bestendigst, Nachdem Ir Kon. Mayt. mir gnedigst vier Jar langk jherlich Dreissigk Thaler furderung vnnnd vorstreckung zu thun zu sagen lassen, Das ich zu besserung meines Ampts souiel gelegener nach am frömbden örten zu erhalten. Zu lehren vnd zu gebrauchen haben einige, Das ich vnter Ir Kon. Mait. odder derselben Erben mich heusslich setzen der sunst erhaltten vnnnd nidderschlagenn wil nach vier Jaren nehst komendt. Und vil vnnnd soll hochgedachter Kön. Mait. vnd derselben Erben mitt meynem Mhaler Ambt, wenn mir Gott gnad dasselb zuwerfolgen vnd zu brauchen vor leyhen wyrdt, vor ein ireglich pension odder stückweiss vhm billich Belohnnunge vor andern Arbeyten vnd dienen, Vund mich Jder Zeit Zegen die gnedigst erzeigung vnderthenigst danckpar vorhaltten, Das zu Vrkont hab ich mein pitschafft hir under gedruckt vnd mit eigener Handt vnderschriben. Geschen zu Flensburg am Sondage Oculi Anno Dni MD vund Im Neun vund vierzigstenn.

Melchior lorck
egener hanth(!)

Derunder er hans Signet, et Bomærke og Bogstaverne M. L., trykt. — Vedlagt er en af ham selv skreven Kvittring paa 30 Jochimsthaler; den er dog ikke underskreven, men er karakteristisk nok forsynet med Johan Johels Segl; den er dateret 23. April 1549. To Aar efter møder man hans Navn i Rentemesterregnskaberne under 11. April 1551, da han fik paany 30 Daler. Kongen er dog aabenbart snart blevet bange for, at han ikke skulde vende tilbage; thi da Moderen døde og Melchior Lorck aabenbart har søgt at faa sin Arvepart sendt til sig i Udlandet, udsteder Christian III 14. Juli 1552 et Brev til Raadet i Flensborg (Rigsarkivet, Tyske Kancelli, Innländische Registranten, 1552—3, fol. 81 (1ste Gang)), hvori han siger, at »nachdem wir befunden, das Melchior Lorck, Thomas Lorchen sohn, zu dem mahlen vnd schneiden guethe neigung gehaptt, vnd

desselben auch zimlich geubett gewesen«, hvorfor Kongen har støttet ham, »das ehr sich im Niderlande vnd andern orthen an geschichte meister begeben vnd ferner uben soldt«, mod Forpligtelse til at vende tilbage, saa vil Kongen ikke have, at hans Arvepart, som Johan Johels Enke sidder inde med, maa sendes til ham, men Sagen stilles i Bero til senere. Søsteren synes imidlertid at have opfattet dette Brev som en Opfordring til at trække Skiftet i Langdrag; thi under 20. Oktober samme Aar (anf. st. fol. 113) udsendes et nyt Kongebrev i Anledning af Baltzer Lorcks Klage; derefter skal Skiftet holdes, men Melchiors Part anbringes hos en paalidelig Mand og først udbetales ham, naar han vendte tilbage, eller naar Kongen traf anden Bestemmelse. Til Vurdering af Kongens Understøttelse skal det bemærkes, at 40 Dl. gennemsnitlig var Hofhaandværkernes Aarsløn.

Lorck kom dog ikke tilbage; hans Vej førte ham Tyskland rundt. Ved Wienerhoffet kom han Aldegrever nær; senere besøgte han Pfalz, Nederlandene og Italien, hvor hans Kunst vandt den Kraft og Monumentalitet, som førte ham ud over Kleinmestrenes Skole. Hans Livs store Begivenhed indtraf dog først, da han fik Lejlighed til at drage til Konstantinopel, hvor Flamlænderen Busbecq sad som kejserlig Gesandt; Lorcks Ophold dér maa have været 1557—61 og det har sat sig Spor i to større Arbejder, dels i det store Prospekt af Konstantinopel, som han 1559 udførte, som nu findes i Leiden og som 1902 udgaves i München af Professorens i Geografi, Dr. Oberhammer, paa Kejser Wilhelms Bekostning, dels i de Kobberstik fra samme Aar, han udførte efter Sultan Solimans og Persergesandten Ismaels Portraiter.

Sine Forpligtelser mod Danskekongen havde han dog ikke glemt; fra Wien sendte han ved Nytaarstid 1563 Portraitstikkene til Frederik II ledsagede af en Beretning om Tyrkiets militære og finansielle Forhold; denne Rapport skal 1572 (1574) være trykt i Antwerpen tilligemed et nyt Oplag af Stikkene. Øjeblikket for Genoptagelsen af Forbindelsen med Hjemlandet var ikke det bedst valgte. Lorcks Sag kom til Behandling netop i de Dage, hvor de endelige Afgørelser om Krigen med Sverige blev truffene. Lorck modtog dog ikke alene en Gave fra Kongen paa 200 Dl., men ogsaa følgende, Frederiksborg Paasken 1563 daterede Kongebrev (Rigsarkivet, Tyske Kancelli, Innl. Registr. 1562 ff., f. 145):

An Melchior Lorichen Actum Friderichsburg in den heiligen Ostern 1563.

Wir haben dein Schreiben auss Wien, sambt den zehen zugeschickten Exemplaren des Türckischen Keyzers, vnd Fursten Ismaels aus Persien Contrafaiten, vund Bildnuss etc. gestern vonn zeigern, Deinem Bothen, empfangen vund desselbigenn, So wol auch vns gerichtten præfation Inhalts gne-

digst eingehomen, Das Du uns nun als Deinem Lands Fursten zu ehren, Rhum, vnd Lob obgerhuertter gestalt, auch Verner mit mehr kunstlichen vund zuor gesehener Stücklein etc. zu thun vnderthenigst bedacht; vermercken wir solchen deinen getreuen gehorsam vnd zuneigeing mit besondern gnaden, Als wir dan wenigs nitt als vnser herr vnd Vatter, hochloblicher vnd milter Gedechnis, zu solchen Kunst-Studio gnedigst neigung tragen vnd was desfals von S. k. W. seligen erbetten, demselbigen aus gnaden nach zusetzen, vnd die gnedigste zusache zuvollen ziechen geneigt, deswegen wir dich auch vermüge Deiner Obligation, vnd verpflichung durch vnsern Rhadt etc. vnlängst abfurdern lassen, so wollen wir nochmahle dich niergends Liebbers, als in vnsern Rheichen vnd Landen wissen, Auch dermassen Vnderhaltenn, Das Du daran ein wolbemüthener haben Sollest, Angesehen das durch verre des Weges die arbeit zu bestellen vngelegen, wir auch Sonsten Ihn wohlermelten Keiserlichen vnd Koniglichen höffen wenig auszurichten etc. des gnedigsten versehens du vns vnd deinen gelegenheitt mitt entsein werdest. Auff das die vnsern gnedigsten willen thatlich zuempfinden, Schicken wir der bey zeigern, deinem Botten, 200 thaler die wil tu zu vnderthenigsten Danknemigen gefallen haben.

Et naadigere Svar kunde Lorck næppe vente. Tilbage kom han dog ikke; maaske var Krigen Skyld deri. 1568 opholdt han sig i Hamborg og udførte ved denne Tid det store Elbkort. 1575 skal han fra Flensborg have sendt Frederik II et Brev, 1577—80 var han atter i Konstantinopel. Først 19. Februar 1580 traadte han endelig i Kongens Tjeneste som Hofmaler og Kontrafejer, men allerede to Aar derefter forsvinder hans Navn af Lønningsrullen. Han naaede dog at sætte sin Landsherre og sig selv et varigt og værdigt Minde ved det fortrinlige, pompøse og kraftfulde, store Portraitstik af Kongen. Efter denne Tid træffes hans Navn ikke mere her i Landet, og ingen ved, naar og hvor han afgik ved Døden. Først en Menneskealder senere udkom hans Træsnit af Typer og Prospekter fra Konstantinopel, Arbejder, som han aabenbart for en Del har udført her i Landet.

Saaledes er Melchior Lorcks Forbindelse med Danmark. Tysktalende var han og i sin Kunst mest paavirket fra Tyskland; men hans Fødested, hans Slægt og hans Tilknytning til Hoffet gør, at vi med Rette kan regne ham blandt vort Hjemlands Kunstnere.

Det andet Problem, som er rejst, er Spørgsmaalet om, hvorvidt han delte sin Samtids Syn paa Tyrkerne, der da nærmest betragtedes som Guds Straffedom over Verden og hvis Magt jo nylig havde truet Kejserstaden Wien, eller om han paa Grund af sit Ophold i Konstantinopel og den nærmere Berøring med Tyrkerne, saa mere forstaaende paa dette Folk. Hans grafiske Arbejder siger intet derom, men kgl. Bibliotek har

i sin udenlandske Afdeling bevaret et versificeret Opraab, som han 1559 havde digtet og som 1568 blev trykt. Forsiden med det smukke og kraftige Træsnit, som utvivlsomt skyldes Lorck gengives her. — Titlen lyder:

Ein liedt vom Tuercken vnd Antichrist/durch Melchior Loricks zu Constantinopel gedicht/im Jar 1559. Ist im 1568 jar ausgangen. Mag gesungen werden in der Melodey/Erhör mein wordt mein red vornem/mein Koning Gott vnd Herre. Oder im Thon/Aus tieffer nodt schrey ich zu dir etc.
Idem der christlich Glaub/zu sengen im Thon/O Mensch bewein die Sünde gros etc.

Da dette lille, kun 8 Sider store Flyveblad aldrig tidligere ses at have været omtalt, skal her et Par af Versene anføres; de viser tilstrækkeligt Lorcks Syn paa Tyrkiet:

Orient! Vnd auch Occident!
Schlaff nicht! Thut recht erwachen.
Septentrion! Auster behendt!
Greiffst starck zu Krieges Sachen.
Dann Ir wert des innen werden
Wie der Turck will auff dem Erden
ein Herr sein aller Herren.

Richte nun, Herr Gott! die Erden.
Kum mit den Jüngsten tage,
Das wir bald erlöset werden,
Im Augenblick sie schlage.
Dis gar böses Volck behende,
Gott! mache doch bald ir ende.
Vns nimm in deine hende.

Han søger da efter den Konge, der med Løvemod skal beskytte Kristenheden og som David knuse denne Philistersøn og alt hans Anhang. Med en versificeret Trosbekendelse sluttet Bogen.

At betragte Melchior Lorck som en Foregangsmand for den germanosmanniske Forstaaelse, vil efter dette være et Misgreb. Hans Tid drog Grænserne efter Tro, og for Lorcks Vedkommende var det allerede et stort Særsyn, at han, Protestanten, opholdt sig arevis ved katolske Hoffer; for ham blev Tyrken aldrig andet end Antikrist og Menneskehedens værste Fjende.

København-Rødby-Hamburg.

En i 1752 planlagt postrute.

Af K. Carøe.

Den forbindelse mellem København og Hamburg over Lolland og Femern, for hvilken der nu i en årrække har været arbejdet, og som, når rolige forhold indtræder, sikkert på ny vil komme i forgrunden, kan historisk følges tilbage til midten af det 15de århundrede.

Oprindeligt foregik overfarten fra færgestedet Dragsminde, noget sydvest for Rødby, et navn, der nu næsten helt er forsvundet og ikke findes på nutidskort; fra begyndelsen af det 18de århundrede sandede indløbet til Dragsminde imidlertid mere og mere til, 1749 blev toldhuset her solgt og toldstedet flyttet til Rødby, og fra da af blev Kramnitse den egentlige havn for Rødby og vedblev at være det, indtil den ny havn 1912 blev anlagt tæt ved Syltholm. Det var dog vist særligt for mere dybtgaaende fartøjer, at Kramnitse blev søgt som havn, som færgested vedblev Dragsminde endnu længe at holde sig, thi i 1789 oplyste Mathias Reimer, byfoged i Maribo og Rødby, i et andragende til kongen, at de rejsendes transport til søs fra Dragsminde færge­løb stedse havde været kombineret med byfogedembedet i Rødby; dette færge­løb havde nu været vakant i 2 år siden hans formands død, »og byen har hvert år så kendeligt aftaget, at den, der til de få rejsendes transport bestandig skal holde færge og båd, ej kan tjene 10 rdl. årligt, det ene år lignet med det andet«. Reimer havde derfor, efter stiftøvrighedens anmodning, sørget for, at de rejsende uden ophold kunde blive befordrede og dertil anskaffet tvende store færges, hvorfor han ansøgte om, at Dragsminde færge­løb måtte ham forundes og fremdeles være kombineret med byfogedembedet; han skulde da bestandig forpligte sig til de rejsendes muligste bekvemmelighed; og dette blev bevilget ham.

I »Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarboeg 1915« har P. Petersen givet en del historiske oplysninger om disse havne (»Byen med de 3 Havne«) og fortalt en begivenhed fra 1577, der viser, hvor stærk fremmedtrafikken over Rødby dengang var; thi da påbød Frederik II, meget imod indbyggernes ønske, at sognopræsten, Jakob Jakobsen,

skulde træde tilbage og kun være kapellan, da han var for ukyndig i fremmede tungemål til at kunne være tolk for de mange udlændiske, der skulde befordres gennem byen.

Da Poul Klingenberg i 1653 gav det danske postvæsen en hel ny ordning, kom hovedruten til Hamburg til at gå over Assens og Haderslev, og i sine store træk er det jo den samme, der endnu bruges; men 100 år senere var den gamle rute endnu ikke glemt, og da forsøgte generalpostamtet at blæse liv i den igen. Det lykkedes ikke, vanskelighederne både til lands og til vands syntes datiden for store og for kostbare at overvinde; men det omhyggeligt udarbejdede forslag kan nok fortjene netop nu at fremdrages som et bevis for, at denne rute altid har været anset for den korteste og derfor også er den naturligste.

I sin oprindelige skikkelse og i sin helhed kendes forslaget og de derom affattede betænkninger og skrivelser ikke mere; men supplikprotokollen for 1753 (andet halvår nr. 98) har bevaret et så udførligt uddrag af disse, at der herved fås et tydeligt indtryk af, hvor omhyggeligt alt har været undersøgt og forelagt; mere beklageligt er det, at de betænkningen ledsagende kort heller ikke mere findes. For at råde bod herpå, er s. 297 gengivet et brudstykke af Videnskabernes Selskabs store kort fra 1776, der viser forholdene, som de dengang var; nu er de helt forandrede ved den store inddigning af kysten efter stormfloden 1872.

Generalpostamtet, som dengang lededes af grev Fr. Danneskiold-Samsøe, indgik 3. Okt. 1752 til kongen med en forestilling om at indrette en ny postrute over Vordingborg, Lolland, Femern og Wagrien til og fra »vor stad Hamburg«; denne forestilling har, som sagt, ikke kunnet findes, men derimod et reskript af 10. Novbr. 1752 til de deputerede i søetatens kombinerede generalkommissariats- og admiralitetskollegium om at udsende kaptajn i flåden Tobias Wigandt til at efterforske lejligheden dertil såvel på Lolland som på Femern, her særligt Puttgarden (mod nordøst), hvor færgebådene nu lægger an, og tillige undersøge, hvilke fartøjer der til postens forbrug vilde udfordres efter farvandets beskaffenhed til sikker og uopholdelig transport, hvorefter havnens dybde ved Femern såvelsom skibsbroen ved Dragsminde skal indrettes. Desuden skulde han undersøge, om havnen ved Puttgarden eller ved Magelstrup*) eller hvor ellers på Femern bekvemst kunde anlægges, og gøre overslag herover; og da posten oftest vilde blive overført ved nattetid, skulde han tillige indberette, om det ikke var nødvendigt at indrette fyr på begge sider, og hvad det kunde koste.

Hertil blev der bevilget kapt. Wigandt fri befordring til lands og til vands og i daglige diæter til sig og en tjener 1 rdl. 2 mark.

Wigandt har åbenbart arbejdet energisk, ikke mindst når hensyn

*) Vistnok Westermarklesdorf mod nordvest på Femern.

tages til årstiden, der da også ses at have lagt ham hindringer i vejen; thi allerede 17. Jan. 1753 kunde han indsende sin beretning, som nu ikke mere findes, men sikkert i alt væsentligt har dannet grundlaget for den kommissionsbetænkning, som senere udførligt skal omtales.

Af hans indberetning er der 29. Jan. 1753 i supplikprotokollen (første halvår nr. 184) meddelt et uddrag; ifølge dette vilde den ny bro og et fyr ved Dragsminde koste 684 rdl., men tillige forestillede han vidtløftigt de store vanskeligheder, som vilde møde ved anlæget både på Lollands og Femerns side, især derved, at det uden for Lolland liggende rev ikke har mere end 2 à 2½ fod vand, og at indløbet derover er vanskeligt at passere ved vestlige og sydvestlige vinde, fordi søen ved disse vinde brænder så stærkt derpå. Dernæst er i Lolland på vejen fra Rødby til Dragsminde tre steder, som ved højt vande ej kan kommes over formedelst is og vand, hvoraf det bredeste er 900 à 1000 fod og 1 à 1½ fod dybt; herover måtte for sikker kørsels skyld opfyldes en ny vej. På Femern, hvor Wigandt havde undersøgt landet både på den nordre, østre og søndre side, havde han ikke fundet nogen havn eller set noget sted, hvor den kunde anlægges, da landet er meget fladt og grundet med sandrevler; og skønt landet ved søkan-ten er temmelig højt ved de i forrige tider anlagte værker, går dog søen ved højt vande ind i landet og gør ved udløbet store åbninger i landet, hvorefter nordlige og vestlige vinde opkaster, endog langt ind i landet, store banker af sand og sten, så at ej noget kan anlægges, som jo den åbne sø igen snart vilde ødelægge.

Ved Burg på den østre side af Femern findes vel et sted kaldet Binnensee, hvor fordom har været en havn, men den er så forfalden, at store penge vilde udfordres til dens istandsættelse, og så var samme ej længere end en halv mil fra færgestedet, som går over til Holsten, så at færgerne lige så let og snart kunde gå derfra.

Over for så mange og store vanskeligheder mente kancelliet, at der vel intet var at gøre, og at det var bedst, at kapt. Wigandt blev rappelleret; og det bestemtes 1. Febr. 1753.

Skønt denne indberetning således var meget lidt lovende, fandt regeringen det dog rigtigst at lade sagen nærmere drøfte og overdrog det 16. Febr. 1753 til en kommission bestående af den højt ansete Bolle Villum Luxdorff, justitsråd Anton Fabricius, sekretær i det tyske kancelli, og kapt. Wigandt, der ret hurtigt må have indgivet deres betænkning, som nu ikke mere kendes. Af en ny ordre til denne kommission af 4. Maj 1753 fremgår det dog, at den har anset vanskelighederne ved at føre postruten over Femern for så store, at den har foreslået at lægge den direkte fra Dragsminde til Heiligenhafen, hvor der skal findes en skikkelig god havn. Samtidigt havde kommissionen

gjort opmærksom på, at der en mil fra Rødby ligger en lille ø Krams, på hvilken der findes et temmelig bekvemt sted, hvor fartøjer af 5 à 6 fod kunde gå ind og ud, når der til sikkerhed på den ene side blev anlagt et værk; dette sted havde Wigandt på sin rejse dog ikke kunnet undersøge nærmere på grund af storm og frost; Wigandt fik derfor pålæg om at tage dette sted i øjesyn for at erfare, om postens anlæg derfra og -til var gørlig og bekvem eller ikke.

Henimod slutningen af Juli har kommissionen vistnok afgivet sin betænkning, thi 2. August bestemte konseillet, at den skulde refereres kongen.

Kommissionen har på det nøjeste overvejet, på hvad måde en ekstrapost fra København over Vordingborg, Falster, Lolland, Femern igennem Wagrien til Holsten og Hamburg kunde være at anlægge. Endskønt de nu ikke just kan sige, at de finder dette forslag aldeles umuligt, må de dog erindre, at der i almindelighed vil forefalde større vanskelighed og mere usikkerhed ved denne rute end ved den ordinære over Bæltet; thi vel er overfarten fra Dragsminde til Femern ikke længere end fra Korsør til Nyborg, men derimod findes en stor forskel imellem dem i andre måder, da både vinden og søen har en meget større kraft igennem det første hav end det sidste; og overfarten til Femern vil, især om vinteren formedelst mængden af drivis, medføre sin store vanskelighed, da det ikke der er muligt at betjene sig af isbåde.

Hvad nu isærdeleshed denne posts anlæg, som fornemmelig vil komme an på passagens mulighed fra Lolland til Wagrien, angår, da må de fremstille to omstændigheder, den ene i henseende til Lolland, den anden i betragtning af Femern.

1) Ved Lolland møder den vanskelighed, at der ved ud- og indløbet uden for Dragsminde ligger et rev af sand, som kun har 2 à 2½ fod vand over sig; kun på ét sted holder det 5 fod vand, hvilket sted dog altid forandres. Heraf følger, at de fartøjer, som stikker dybt nok til at kunne sejle i den åbne sø, ikke er bekvemme til at komme over dette rev ved søgang med vestlige vinde, og at de, som er indrettede til at sejle over revet, er alt for svage til at modstå søen ved hård kuling.

Om man nu end med stor bekostning vilde bygge værker ud i søen for at tvinge strømmen, så vilde dog søen med tiden opkaste et lige så stort sandrev uden for disse værker, hvorved arbejdet blev forgæves.

2) Ved Femern er at mærke, at der ej alene ingen brugelig havn er eller især på den side mod Lolland kan indrettes, men endog at søen på den nordlige og vestlige side, der vender mod fastlandet, har så stor magt, at i hvor høj søkanten er, kaster dog søen sand og sten langt op i landet; da vandet, når det falder ud igen, skærer dybe åbninger

ud igennem landet, så at, om posten endelig over denne ø skulde anlægges, måtte der anskaffes fire færger og lige så mange robåde, de tvende ved Puttgarden, som altid straks måtte slæbes i land og derfor til dem indrettes et slæbested og et spil; og de tvende andre ved færgestedet i sundet, til hvilke skulde indrettes et værk 200 à 300 fod ud i søen. Disse to færgesteder måtte stå under en færgemand, for at posten, når den formedelst vind og vejr på et sted blev forhindret, da kunde beforders på det andet sted.

Med alle disse anstalter skønner kommissionen endda ikke, at nogen tilforladelig sikkerhed for postgangen er at erholde; thi da søkanten mod Lolland er af den beskaffenhed, som omtalt, bliver det altid vanskeligt, og når vinden står på landet med hård kuling, plat umuligt at lande på den kant; hvis derimod fartøjerne nødes til at sejle langs med Femern, så mistes ikke alene det øjemål at spare sørejser, men de kan da ofte blive sat så langt ned, at de kunde næsten i samme tid og med samme umage sejle over til Wagrien.

Når disse vanskeligheder tages i betragtning, finder kommissionen intet bedre middel, end at posten må gå direkte over fra Dragsminde forbi Femern til Heiligenhafen, hvor der haves en skikkelig havn. Nu er det vel vist, at denne passage falder 2 mil længere til søs end den over Femern, og at de færger, som hertil skal bruges, ikke kunde stikke dybere end højst $2\frac{1}{2}$ fod i henseende til sandrevet ved Dragsminde, så at de i så fald er noget vel fladgående til at imodstå søen; men da distancen, når man regner, hvad der skal passeres til lands over Femern, er ikke længere i alt end denne, som alene sker til søs, så kunde de dog på den øvrige vej have den fordel af Femern, at de, ligesom vinden var til, kunde gå i læ. Ja, når ingen af dem vilde lykkes, er der endnu dette ekspedient tilbage, at færgen da søgte at sætte posten i land på Femern, hvor den bedst kunde komme til dermed; der måtte da på øen føjes den anstalt, at posten, ihvor den ankom, straks blev befördert igennem landet; hvilket kommissionen dog ikke kunde love for at kunne ske uden ophold, når stærke stormvinde eller strøm indfalder.

Skulde det nu behage hans majestæt, at denne post på den forelåede måde skal anlægges, bliver derved end ydermere følgende punkter at iagttage, hvilke dels ved vedkommende departement nærmere kunde overlægges, dels stædernes øvrigheders forslag og erklæringer derover indhentes.

1) Fra Rødby til Dragsminde findes tre vanskelige steder at køre over ved is og højvande, og måtte et af disse steder ved opfyldning gøres passabel.

2) Ved Dragsminde måtte anlægges en færgebro og lige over for

ved Bredfed et fyr tilligemed en hytte for dem, som samme skulde passe. Ligeledes måtte der bygges et færgeløbet ved Dragsminde.

3) Ved Dragsminde måtte anskaffes tvende gode færges med tilbehør samt tvende gode rofartøjer til at ro i stille vejr og sejle i måde- lig kuling.

4) Vel er nuværende byfoged Siersted i Rødby færgemand ved Dragsminde; men da det ved denne indretning vil blive meget magt- påliggende, at færgeløbet holdes i forsvarlig stand, så anses det for tjen- ligen, at færgeløbet ved et interessentskab, hvorudi byfogden tillige kunde have del, blev bestyret.

5) Til hver færges måtte i det mindste tre mænd af gode og erfarne søfolk antages, som bestandig kunde passe færgeløbet.

6) På Femern behøves ligeledes et fyr.

7) Ved Heilighafen måtte ligeledes to færges og 2 robåde anskaffes samt indrettes et fyr.

8) Fra Heiligenhafnen måtte posten videre over Oldenburg, Eutin og Segeberg til Hamburg.

Skulde nu hans majestæt resolve til denne posts anlægning, så vil det endnu i forvejen være fornødent, at herom såvel med general- postamtet som med de øvrige vedkommende kollegier og øvrigheds- personer vorder nærmere korresponderet for derved at erfare, hvor- ledes de hertil udfordrende udgifter bedst kunde være at regulere.

Endelig, da kommissionen er tilsendt en fra Hans Reimer, skrædder her i staden, indgivet memorial, så har de kaldet ham til sig for at for- høre, om han vidste noget til dette værks forslag at facilitere; men foruden at han har tilstået, at han ikke var stærk nok sømand til at kunne prækavere de vanskeligheder, som ved sørejserne forefalder, så har de mærket, at hans fornemste øjemål går ud på at anlægge en agende post over Lolland til Lübeck, hvilket de ikke egentlig har cragtet at entrere udi, efterdi det ikke kommer en agende post an på, enten den kommer en dag før eller sildigere. Imidlertid er han til kommissionen indkommet med en nærmere forklaring, over hvilken de finder dem foranlediget at vedlægge disse deres tanker.

Hvad sejladsen direkte fra Rødby til Heiligenhafnen angår, da sy- nes Reimer ikke at være alt for vel underrettet, thi der findes ingen havn ved Rødby, såsom byens egne skibe enten søger Dragsminde eller tager havn ved øen Krams (Kramnæs). Betræffende turen in specie til Krams, da ihvorvel den kapt. Wigandt tillagte ordre ikke tilholder ham at efterse noget andet sted i Lolland end Dragsminde alene, havde han dog taget bemeldte sted i øjesyn, hvis ikke storm og frost havde hindret ham. Imidlertid har han hørt af indvånerne på stedet, at Krams skal være et meget bekvemt sted for dybtgående fartøjer på

5 à 6 fod sikkert at søge, dog at der først på den ene side måtte anlægges et værk. Der skal og derforuden møde adskillige vanskeligheder ved postens transport til og fra Krams, hvilken skal kunne ske fra mere end et sted. Men som de ikke sikkert kan lide på andres beretninger, så overlader de til hans majestæts eget godfindende, om bemeldte sted Krams med dets environs og situation af en kyndig mand skulde tages i øjesyn, da det bedst på den måde bliver at erfare, om postens anlæg dertil og -fra er gørlig og bekvem eller ikke.

Herpå resolverede kongen 27. April, at kapt. Wigandt skulde gå hen til Krams og tage samme i øjesyn.

Derefter har kommissionen indsendt en rapport, hvorudi kapt. Wigandt indberetter, at han har været i Lolland og der eftersat på Vesterland det såkaldte Kramnæs og over samme forfattet et akkurat kort med sine dybder og grunde, samt melder, at det ved Kramnæs har den samme beskaffenhed med grundene uden for samme som ved Dragsminde, der forskyder sig en tid mere end en anden; dog er indløbet, som er 6, 7 à 8 fod dybt, ved mådeligt vejr ikke så vanskeligt at lavere ud eller ind af, men derimod er det mest plat umuligt med hvad kuling af sydost, sydsydost, syd, sydvest og vestsydvest at krydse ud formedelst den hule sø, som går lige ind udi indløbet, langt mindre at ligge der til ankers; også falder strømmen så hård ud og ind, at et fartøj ved temlig stiv kuling ikke er kapabel i ind- eller udsejling at stoppe den. Når nu søen og strømmen tilsammen løber en vej, da er det ikke muligt for et fartøj enten at krydse sig ud eller ind. Isen har og der en meget stor magt, thi den sætter hele isbjærge op mod landet. Landet der omkring består mest af sand, som i tider af højt og udfaldende vande tager hele stykker af Kramnæs huk med sig, ja, og til dels på sine steder skærer tværs igennem dette sandland og gør sådan åbning, at et fartøj gerne kunde gå dærigennem. Inden for Kramnæs huk er der ganske grundet, så at der ej på det dybeste er mer end 3 à 4 fod vand, alt løst sand, og ved meget lavt vande ganske tørt, så at dersom der skulde anlægges en havn, måtte den hele indside af Kramnæs forsættes med stærke værker og da siden udgraves inde udi havnen til en vis dybde, hvorved slige værker vilde blive noget kostbare.

Når nu alle disse vanskeligheder samt farvandet usikkerhed (særligt vinterdage) derfra over til Heiligenhafen, som udgør 7 mil, nøje overvejes, da kan kapt. Wigandt ikke se, at posten ved disse indretninger der på stedet kan nå en desto hastigere og sikrere ekspedition uden deri at have en sikker havn.

Kapt. Wigandt har også taget et andet sted i øjesyn, Mygfed kaldet, der ligger omtrent 1 mil fra Rødby og $\frac{1}{2}$ mil sønden for Drags-

minde, som efter foregivende ligeledes skulde være bekvem til slig indretning; men landet der består overalt af opkastet sand, hvorimellem løber et lidet vand 4 fod dybt, og er ligeledes uden for indløbet med sandrevler beladt; desuden er samme sted således situeret, at det ligger for åben sø, så at både søen og isen har sin hele flugt derforbi, altså er dette sted ikke at reflektere på.

Andre steder findes der ikke, som til postens anlæg kunde være tjenlige.

Udsnit af Videnskabernes Selskabs kort fra 1776.

Hvad vejene angår, da har kapt. Wigandt fundet 4 forskellige veje fra Maribo til Kramnæs.

1) Fra Maribo til Rødby, fra Rødby til Lidsvejle, som er temlig passabel, men her møder et vand, som er 500 fod bredt og med mådeligt vande 3 fod dybt, over til en ø kaldet Lidsø; derfra er igen et andet vand, 1500 fod bredt og 1 à 1½ fod dybt, (som om vintren ved højt vande af is ikke vel kan kommes over), hvilke vande begge skal passeres, førend man kan komme over til øen Bredfed, da vejen siden falder over Vesterland, på hvis yderste ende Kramnæs ligger. Distancen fra Maribo og dertil er i alt 3¼ mil.

2) Fra Maribo på den anden side vester ud, igennem Hillested,

Kristianssøde, Ålstrup, Opager, Bådesgård og Dannemarrevejen, som er alt over land til Kramnæs; men denne tur falder meget slem om vintren formedelst huller og bakker, som da er fulde af vand. Distancen fra Maribo til Kramnæs ad denne tur er $4\frac{1}{2}$ mil.

3) Samme tur fra Maribo og ned imod Hoby, hvor der igen møder tvende vande, som skal passeres, det første 1400 à 1600 fod bredt og på det dybeste 3 fod, det andet vand henimod 500 fod bredt og 1 fod dybt, som begge er slemme at passere, især om vintren. Distancen ad denne tur til Kramnæs er $3\frac{1}{2}$ mil.

4) Ligeledes samme tur fra Maribo og lige til Højby og derfra, så længe der er åben vande, med en båd lige over til Kramnæs; men om vintren, når der er is, går det ikke vel an, undtagen i tilfælde med en isbåd. Denne vej udgør i alt fra Maribo til Kramnæs 3 mil.

Disse trede sidste veje er efter kapt. Wigandt's tanker ej at reflektere på, siden ingen af dem findes bedre end vejen gennem Rødby, som snarere kunde gøres brugbar.

Med erklæringen har i sin tid fulgt et situationskort over landet fra Rødby og de der imellem liggende øer helt ud til Kramnæs, Dragsminde og Mygfed, som viste, hvorledes posten skulde føres.

Til sidst udtalte kommissionen, at den nøje havde gennemgået kapt. Wigandt's indberetning og måtte tilstå, at den ikke så nogen bedre måde til en postrute ad den kant, hvorfor den, næst at beklage de store og fast uovervindelige vanskeligheder, som møder denne plans fuldbyrdelse, har set sig nødsaget til at henholde sig til den forhen indgivne forestilling.

Kancelliet indstillede 24. Juli 1753 forestillingen til kongen, hvorefter konseillet 2. August bestemte, at den skulde refereres denne. Resultatet blev, at det 14. September bestemtes, at sagen skulde henlægges, men mellem danske kancellis henlagte sager fra den tid findes den ikke.

Den iver og omhyggelighed, hvormed denne sag blev behandlet, viser, at det var regeringen magtpaaliggende om muligt at få den gennemført for på denne måde at nå en hurtigere postforbindelse med Hamburg; om en hurtigere passagerforbindelse var der i de tider ikke tale, »efterdi det ikke kommer en agende post an på, enten den kommer en dag før eller sildigere«.

Et Gibserkatalog fra 18. Aarhundrede.

Af Victor P. Christensen.

I vore Dage vilde et Forretningskatalog af denne Beskaffenhed næppe frembyde saa megen Interesse for Eftertiden, som dette fra 18. Aarhundredes Slutning. Det 19. Aarhundrede havde ikke nogen Brug for Skulptur. Vor Tids Hjem har altfor ensidigt været udstyret med Farvens Kunst for Øje; den rige Anvendelse af Tæpper, Gardiner, Portierer, Puder o. s. v. kunde ikke forenes med nævneværdigt af Formens Kunst; i Modsætning til Fortiden blev det umiddelbare Indtryk af Hjemmet mere Farvepletter end Linier.

De store Krav til Formen, som 17. og 18. Aarhundrede stillede, gjorde sig med den begyndende Klassicisme efter Aarhundredets Midte stærkt gældende ved Møbler i strængere Linier og rig Anvendelse af Skulptur som Ornamentik til Løfts- og Vægdekoration og ved Udsmykning med Statuer, Buster og Relieffer, symetrisk anbragte og ofte forgyldte. Ikke alene Hjemmene, ogsaa Havernes Udsmykning havde Brug for Figurer og Vaser; hvad man ikke kunde faa som originale Arbejder i ægte Materialer, tog man til Takke med som Kopi i Gibs.

Interessen for den antike Kunst medførte, at Publikum ønskede at eje denne i Afstøbning for i Stue eller Have at have den Kunst for Øje, som kun de færreste naaede at se i Virkeligheden. Følgen af alt dette var en meget stor Efterspørgsel efter berømte Billedhuggerarbejder i Reproduktion, lige fra store Statuer til Samlinger af skaarne Stene, gengivne i plastisk Masse i de saakaldte Daktyliotheker. Til al denne Popularisering af Kunsten i bedste Forstand var der Brug for Formere i langt højere Grad, end vor Tid kender det, og deres Varer var hyppigt Genstand for Omtale, Forespørgsler og Kommissioner i Brevene fra Datiden.

Kunstnerne har naturligvis selv i stort Omfang solgt Afstøbninger af deres Arbejder; det var almindeligt, at de udførte Portraitbuster af

Tidens kendte Ansigter netop i den Hensigt at tjene ved Salget af Reproduktioner, og man saa hyppigt Annoncer i Bladene desangaaende. Vi ved, hvorledes Thorvaldsens Fader forsøgte at konkurrere med Formeren Giuseppe Regoli og averterede med Afstøbninger af Sønnens Portrait af Bernstorff, samt at han solgte det i ikke faa Exemplarer.

Den største Forretning herhjemme af denne Art er sikkert Gianellis. Denne Mand var i 1758 kommet til København fra Altona som Medhjælper ved Arbeidet paa Frederik V's Rytterstatue. I Følge Saly's Anbefaling havde han arbeidet til dennes fuldkomne Tilfredshed. Ved sin Dygtighed, Intelligens og Nøjagtighed var Gianelli blevet ansat ved Akademiet, og han havde gjort dette betydelige Tjenester ved at anskaffe de berømteste Antiker og Kunstværker fra Italien og andre Steder til dets Afstøbningssamling. Som Akademiets Gibser havde han rimeligvis god Forbindelse med vore egne Kunstnere, og han har haft en stor Forretning med disses Afstøbninger ved Siden af Arbejdet for Akademiet. Gianelli har udsendt to Kataloger som Annoncer i Bladene; det første paa Tysk affattede Katalog fremkom i 1781; efter at han havde faaet kgl. Bevilling i 1784 meddelte han flere Gange i Bladene sit nye og forøgede Katalog. I den trykte Fortegnelse, som Gianelli har udgivet over sine Arbejder, forsikrer han som Vidnesbyrd om sin Forretnings Anseelse og i Modsætning til, hvad der ellers blev brugt, at intet af hans Arbejder bliver ombaaeret og solgt ved Dørene.

Aarsagen til at Gianelli fik Eneretsbevilling var en Konkurrence fra den ovennævnte Former Regoli, hvis Arbejder Akademiet erklærede for ilde, og det sagde om ham, »at han forvoldte Smags Fordærvelse, og at den sande og rigtige Smag i Kunsten ved vanskabte Kopier ellers lettelig kan geraade i Forværrelse«. Gianelli beklagede sig over, at Regoli contraformede hans Figurer, og desuden havde denne kun Ret til at sælge Buster og Figurer, der var under 15 Tommer i Størrelse.

Med den aftagende Interesse for Skulpturen i 19. Aarhundrede og ved den systematiske Tilintetgørelse og Forfølgelse af den fransk og italiensk paavirkede Kunst fra det forrige Aarhundrede, som den nationale germanske Reaktion iværksatte, er adskillige af de danske Kunstneres Arbejder, som sikkert ved Gianellis Virksomhed i talrige Exemplarer var spredte over Landet, totalt forsvundne og nu i den Grad ukendte for os, at vi end ikke ved, hvordan de har set ud. Det gælder saadanne Kunstværker som Statuerne Cupido og Hebe af Saly, Herkules af Petzold, Hymen af C. F. Stanley, Portraitstatuer af Prindsesse Louise Augusta og den daværende Kronprinds Frederik (VI). Andre, saaledes Faunen af Saly og Kærlighed til Fædrelandet af C. F. Stanley, i Kataloget kaldet Hero, har vi først lært at kende gennem gamle Elevtegninger paa Kunstakademiet, jfr. Kunstmuseets

Aarsskrift 1916. Ved at angive Navnene paa disse glemte og forsvundne Arbejder og fortælle os om deres Størrelse giver dette Katalog værdifulde Oplysninger, foruden det Bidrag til Tidens Kultur, det indeholder.

Det var ikke ringe Kunstneres Værker, Publikum blev forsynet med gennem Gianellis Forretning. Foruden den saa rigt repræsen-

J. Saly: Faun 1751. Elevtegning paa Kunstakademiet.

C. F. Stanley: Kærlighed til Fædrelandet 1777. Elevtegning paa Kunstakademiet.

terede antike Kunst, havde den Arbejder af franske Kunstnere som Bouchardon, Coustou, Pigalle og Falconet, af italienske som Giovanni Bologna, Bernini og endda selve Michelangelo, ganske vist med nogle, lidt mystiske Arbejder. Tidens Smag er karakteriseret ved det Udvalg af Portraiter af udenlandske Berømtheder, der forefandtes. Malere som Annibal Carracci og Rafael, Rubens og v. Dyck. Digtere og Forfattere som Milton, Addison, Shakespeare, der skjuler sig under det lidt misforstaaede italienserede Navn »Cespeir«, endvidere Locke, Voltaire og Rousseau. Med Hensyn til danske Portraiter lægger man Mærke til, at Kataloget søger at komme de loyale Borgeres Ønsker i Møde ved talrige Gengivelser af Kongefamilien. Af andre danske

Portraiter nævnes kun Johs. Ewalds, og som repræsenterende en forældet Smag, Billedet af gamle Drakenberg, der forøvrigt udgik af det senere Katalog; uden at specificere siger det, at der var mange andre Portraitarbejder.

Under den 22. Oktober 1784 har det allernaadigst behaget Hans kongelige Majestæt at forunde mig følgende Bevilling, som er saaledes lydende:

Vi Christian VII af Guds Naade Konge til Danmark og Norge o. s. v.; gjøre alle vitterligt: at Vi efter Domenicus Gianelli, Gibsformer ved Vores Maler, Billedhugger og Bygningsacademie, hans herom allunderdanigst gjorde Ansøgning og Begiering, samt den af Os elskelige Oberpræsident, Borgmester og Raad i Vores kongelige Residenzstad Kiøbenhavn derover afgivne Betænkning, aller naadigst have bevilget og tilladt, saa og hermed bevilge og tillade, at han i bemeldte Kiøbenhavn ene og alene maa være berettiget til i 10 Aar fra denne Vores Bevillings Dato, at afstøbe de Stykker, som han enten udenlands fra paa egen Bekostning har anskaffet sig, eller som af forbemeldte Academi til Afstøbning er ham overladte, der saaledes er blevne hans Eyendom og paa den af ham udgivne trykte Catalogo findes anført, dog at herfra undtages de i Slutningen af bemeldte Catalog anførte smaa Portraits, Basreliefs etc. uden noget Navn, hvorpaa de fra andre kan kiendes, saa og at det skal være andre uformeent at afstøbe de Former de paa lige lovlig Maade maatte have erhvervet sig. Forbydende alle og enhver herimod, efter som foreskrevet staar, at hindre eller i nogen Maade Forfang at gjøre, under Vor Hyldest og Naade. Givet paa Vort Slot Christiansborg i Vor kongelige Residenzstad Kiøbenhavn d. 22. Oktober 1784.

under Vort Signet

(L. S. R.)

Efter Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Befaling.

Luxdorph.

P. Aagaard.

Gibsformer Domenicus Gianelli af Kiøbenhavn Bevilling at maa alleene være berettiget til i 10 Aar at afstøbe de Stykker, som han udenlands fra paa egen Bekostning har anskaffet sig, m. v.

Thi bliver samme herved allerunderdanigst til alle Vedkommen-
des Efterretning bekiendtgjort ligesom og et trykt Exemplar af be-
meldte Catalogo hermed følger.

Kiøbenhavn 20 Juni 1786.

Domenicus Gianelli
Kongelig Former ved Maler Billedhugger og Bygnings Academiet.

Catalog over
STATUER, BASRELIEFS OG BUSTER

af

Domenicus Gianelli,
Kongelig Former ved Maler-, Billedhugger- og Bygnings-
Academiet i Kiøbenhavn.

A. Antiquer.

a. *Statuer i Livs Størrelse.*

Fod	Tm.		Rd.	Mark
5	10	Flora af Campidolio	40	—
5	4	Mercurius	20	—
5	4	Venus Celeste	20	—
5	—	Apollino	16	—
5	—	Venus af Medices	16	—
2	6	Coridon, siddende	15	—

b. *Portraiter i Buste, formet over Antiker,*

1) over Livs Størrelse.

2	—	Apollo	5	—
2	2	Homerus	5	—
2	2	Mitridate	5	—
2	2	Minerva	4	—
2	6	Bacchus	6	—
2	6	Herkules	5	—
2	2	Vestala	4	—
2	2	Niobe	4	—

2) Livs Størrelse.

2	6	Niobes tvende Dotre	6	—
2	—	Keiser Caracalla	3	—
2	4	Keiserinde Faustina	4	—
2	—	Agladiator	3	—
2	—	Dronning Bernis	3	—
2	—	Mercurius	3	—
1	10	Sappho	3	—

Fod	Tm.		Rd.	Mark
2	6	Flora af Campidolio	5	—
2	—	Venus's Gruppe (accroupi?)	3	—
2	—	Senators Moder	3	—
2	—	Socrates	3	—
2	—	Cato	3	—
2	—	Cicero	3	—
2	—	Seneca	3	—
2	—	Jul. Cæsar	3	—
2	—	Virgilius	3	—

c. Statuecopier af Antiquer.

3	3	Agladiator af P.(rofessor) Stanley	10	—
3	—	Atlas	5	—
2	10	Germanicus	4	3
2	—	Flora Fernesa	4	—
2	3	Venus af Medices	2	3
2	10	Venus de belle Fesse	4	—
3	—	Mercurius	4	—
3	—	Hercules Fernesa	5	—

d. Grupper.

3	—	Centaurus og Venus	6	—
2	5	Castor og Pollux	8	—
		Hesten og Løven	3	—

B. M o d e r n e.

a. Statuer.

3	—	Statue Equestre Frederik V af Saly	20	—
1	8	Statue Equestre Kongen af Preussen	5	—
1	8	Stat. Eq. Prinds Henrich af Preussen	5	—
2	6	Hesten alene, af Saly	10	—
3	2	Cupido af Saly	8	—
2	8	Fauno af Saly	5	—
3	1	Hebe af Saly	5	—
2	4	Hercules af P.(rofessor) Petzolt	5	—
3	—	Ganymedes af P.(rofessor) Stanleys Fader (S. C. Stanley)	8	—
3	2	Imene (Hymen) af P.(rofessor) Stanley	8	—
3	10	Hero, Reception (nl. til Akad.) af P.(rofessor) Stanley	8	—
3	10	Prinds Friedrich af P.(rofessor) Stanley	8	—
2	8	Christian af P.(rofessor) Buschardon (i det tidl. Katalog beskrives: Christus staaende og omfattende Korset)	4	—
1	—	Siddende Flora af samme (tidl. Katalog).		
1	6	Najade siddende Venus (tidl. Katalog).		
2	3	Baniosa (Baigneuse) af P.(rofessor) Falconei	3	—
2	3	Paris af samme	3	—
2	2	Mercurius siddende af P.(rofessor) Bigal (Pigalle) ..	4	—
2	2	Venus af samme	4	—

Fod	Tm.		Rd.	Mark
2	1	Neptunus af C. (av.) Bernini	4	—
2	7	Jupiter tordnende	7	—
2	3	Ceres	3	—
2	—	Cleopatra	3	—
2	—	Helena	3	—
2	—	Rubens	4	—
2	—	Vandeich	4	—
1	7	4 Slaver fra Livorno af J. de Bologna	10	—
1	4	Mercurius af samme (tidl. Katalog).		
2	—	Susanna af Frau Flaming (Fr. Fiammingo) (tidl. Katalog).		
	3	Børn af Frau Flaming (Fr. Fiammingo) (tidl. Katalog).		
2	7	Hercules med Vildsvinet af Michelangelo.....	5	—
2	7	Hercules med Cerberus do.	5	—
2	7	Hercules med Løven do.	5	—
2	7	Hercules med Elsdyret do.	5	—
3	6	H. K. H. Prindsesse Louise Augusta	10	—
3	6	Kronprinds Friedrich	10	—
2	10	Vulcanus	6	—

b. Grupper.

2	7	Pluto og Proserpina af Cav. Bernini	8	—
2	3	Apollo og Daphne af samme	8	—
		To smaa Anatomier.		

c. Brystbilleder i Livs Storrelse.

3	3	Fr. 5 af Saly	4	—
2	3	Frederik V's Hoved paa den store Rytterstatue (tidl. Katalog).		
3	3	Juliane Marie	4	—
2	4	do. (tidl. Katalog).		
		Ewald (af C. F. Stanley)	4	—
		J. J. Rousseau	2	—
		Raphael d' Urbino (tidl. Katalog).		
		Voltaire do.		
		Kongen af Preussen do.		
		Prinds Henrich do.		
		En Præstinde af Apollos Tempel	4	—
		En Camillus	4	—
		Hannibal Caracca	4	—

Smaa Portraiter fra 12—15 Tm.

Julius Cæsar	—	4
Demostenes	—	4
Socrates	—	4
Cicero	—	4
Virgilius	—	4
Horasio	—	4

Fod Tm.	Rd.	Mark
Homerus	—	4
Niobe	—	4
Niobes tvende Døtre	1	2
Diogenes	—	4
Laocont	—	4
Laoconts tvende Sønner	1	2
Milton	—	4
Adison	—	4
Cespeir (Shakespeare)	—	4
Lock	—	4

d. *Medaillons (tidl. Katalog).*

	Fod	Tm.
Den kgl. Familie med Ramme og Krans, i Diameter	1	9
Samme oval med oldenb. Stamme i Rammen	1	—
Apollo	}	6
Minerva		
Diana		
Mitridate		
Foraar	}	2
Sommer		
Efteraar		
Vinter		
Den gamle Drakenberg.		
En Elefant i Længden	2	—
1 Løve af Prof. Gustu (Coustou)	1	6
2 Løver af do.	1	3

Smaa Portraiter, Basreliefs e. t. c.

- En Samling Portrait Medaillons af forskellige Størrelser.
 En Samling af 18 Vaser af forskellige Størrelser fra 3 Fod til 6 Tm.
 En Søhest med en Triton paa. (Stanleys Gruppe i Fredensborg?)
 2 liggende Løver 1 Fod 4 Tm. høje. 1 Fod 8 Tm. lange.
 2 do. do. 1 — — 1 — 2 — —
 12 Rosetter fra 32 til 3 Tm.
 6 Consoller af forskellige Størrelser.
 En Lisén Capitæl af den korintiske Orden.
 En do. do. af den joniske do.
 Nogle Plaphong Krands og Girlander, samt Blade til at formere alle Sorter
 Figurer med.
 Nogle Masceroner og andre Løvverker.

Hos mig kan Modellerne blive formede, støbte, reparerede, bronserede og indpakkede, hvilke jeg forpligter mig at skaffe uden Skade paa hvad Sted forlanges. Hos mig kan og bekommes brændt fransk Gips tilkiøbs, fint og grovt.

D. Gianelli, boende i St. Kongensgade No. 261.

Nakkebølle-Tæppet.

Af H. Berner-Schilden-Holsten.

I dette Tidsskrifts 1ste Binds 5te Hæfte er der i en Artikel om Clara Gyldenstiernes Silketæppe gjort Rede for fem med Vaaben eller Navne prydede Tæpper fra det 16de og 17de Aarhundrede, der alle kan henføres til det østlige Fyen. I disse Egne bevarer adskillige af Landets skønneste og berømteste Herregaarde fra Renæssancetiden endnu Mindet om de mægtige og ætstore Slægter, hvis Rigdom og Skønhedssans rejste prægtige Bygværker og udstyrede deres Ydre og Indre med alt, hvad Kunst, Flid og Taalmodighed kunde frembringe i en Tidsalder, hvor Brydningen mellem nyt og gammelt satte saa rige og af Eftertiden med Rette saa stærkt beundrede Frugter.

Foruden de fem omtalte Tæpper, som alle er havnede i vore offentlige Samlinger, findes der endnu et Tæppe af lignende Art fra den samme Egn, og det er ikke naaet udenfor Fyens Grænser.

Det opbevares paa det adelige Jomfrukloster i Odense, men stammer oprindeligt fra Nakkebølle og bærer, som Vibeke Friis's Tæppe paa Nationalmusæet, bl. a. Hesselager-Friis'ernes smukke gamle Vaaben med de tre sorte Egern, og desuden Bogstaverne B. F., der betyder Berthe Friis. Hun var Søster til Niels Friis, der blev Farfader til Vibeke Friis og til den yngre Niels Friis, Clara Gyldenstiernes Mand, og hun fødtes paa Fædrenegaarden Ørbæklunde den 12te Aug. 1549.

Hun ægtede den 1ste Aug. 1574 i Odense Eiler Brockenhuus, der var født paa Nakkebølle den 29de Jan. 1548, og hun fulgte ham til den af hans Forældre, Jakob Brockenhuus og Susanne Bølle opførte Gaard, Nakkebølle, der ligger mellem Svendborg og Faaborg og endnu er et af Fyens arkitektonisk bedste Klenodier.

Bygningen giver selv Oplysning om sin Tilblivelse, idet man over Porten, paa en lille Træplade og paa en Kamin i den tidligere hele anden Etage omfattende Sal ser Vaabnene Brockenhuus og Bølle omgivne af fint Løvværk og — for Portens Vedkommende — holdte af Putti.

De samme Vaaben og Prydelser fandtes paa to fra Nakkebølle stammende Døre, der ved en Ildsvaade i 1908 gik til Grunde paa Holstenshuus, hvortil de var flyttede. Paa Frederiksborg findes et Skab med ganske de samme Vaaben og Motiver, som ogsaa uden Tvivl stammer fra Nakkebølle.

Paa Kaminen i den anden Ende af Nakkebølles gamle Sal findes Eiler Brockenhuus's og Berthe Friis's Vaaben, saa dette Ægtepar har ogsaa bidraget til Bygningens indre Udstyrelse.

Efter 3 Aars Ægteskab og efter at have født en Datter, der blev kaldt Susanne efter sin Farmoder, døde Fru Berthe i Odense den 5te Sept. 1582, og Enkemanden søgte sig en ny Hustru indenfor den samme Egn, hvor baade han og den første Hustru havde deres Hjemstavn. Den 9de Aug. 1584 ægtede han paa Nakkebølle Anne Bille, der var født paa Visborg Slot

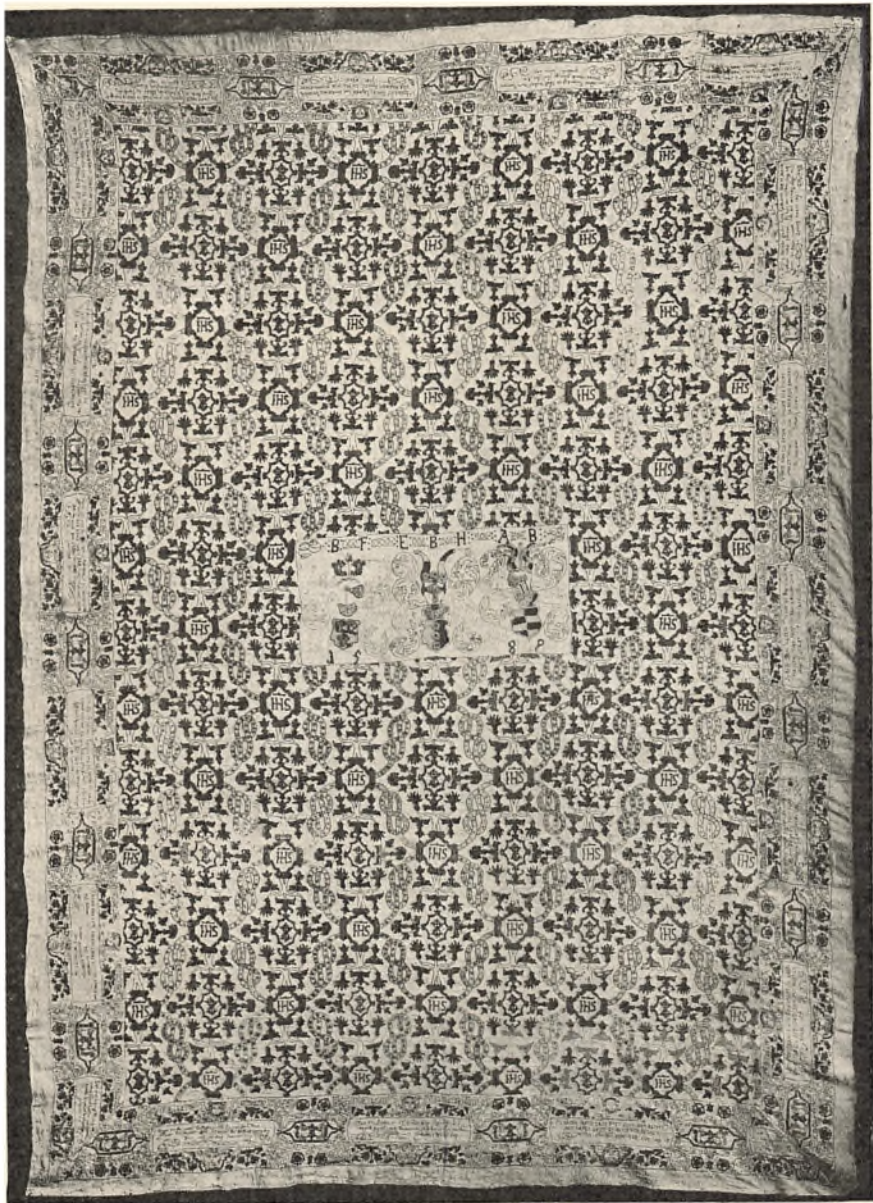

Detaille af Nakkebølle-Tæppet.

den 26de Mai 1564 som Datter af Jens Bille til Lyngsgaard og Karen Røn-
nov til Hvidkilde, om hvem man kan antage, at hun efter sin Mands Død
i 1575 tog Ophold paa sin fynske Gaard.

Det omtalte Tæppe bærer Eiler Brockenhuus's og hans to Hustruers
Navne og Vaaben samt Aarstallet 1589, saa det er uden Tvivl forfærdiget i
Fruestuen paa Nakkebølle.

Det er 260 ctm. langt og 188 ctm. bredt, altsaa lidt større, end Clara
Gyldenstiernes Silketæppe. Med forskellige Sting, mest Kædesting og Kon-
tursting, er der med hvid, rød og gul Silke paa usædvanlig fint og blankt

Nakkehølle-Tæppet.

hvidt Lærred broderet en Overflødighed af Baandslyng og ornamentale Blade og Blomster. I Tæppets Bort er der yderst anbragt Mandshoveder og inderst Kvindehoveder, medens der i Bortens Midterparti er talrige aabne

Felter, hvori med røde Sting er syet Skriftsprog fra det gamle Testamente, særlig fra Salmerne, Ordsprogene og Sirachs Bog. Mellem disse er der et hyppigt gentaget slyngt Kryptogram 1 . 2 . 8 i gult med røde Kanter, der holdes af 2 Egern, der, i Modsætning til Vaabenets Egern, er røde.

Samme Kryptogram — dog uden Egern — afvekslende med Kristi Monogram, Bogstaverne I. H. S. i gult med røde eller hvide Kanter, er spredt mellem Ornamentterne ogsaa i den øvrige Del af Tæppet, hvis Midterparti udgøres af et større aabent Felt, hvor der med korrekte Farver er broderet Vaabnene Friis—Brockenhuus—Bille med Hjælme og tilhørende Hjælmklæde.

Over Vaabnene staar Bogstaverne

B. F. E. B. H. A. B.

og under Vaabnene Aarstallet 1589.

Lærredet og noget af Broderiet er paa ganske faa Steder hullet og hensuldret, og hele Tæppet er af en nænsom og dygtig Haand blevet applikeret over paa nyt Lærred, og samtidig er Broderiet udbedret paa de beskadigede Steder, der dog er saa faa og ubetydelige, at man undrer sig over, at det 330 Aar gamle Tæppe kan være saa godt bevaret, og at Farverne har holdt sig saa godt.

Baade Tæppet som Helhed og de talrige Detailler er ualmindelig smukke og af betydelig dekorativ Virkning.

Man fyldes af Beundring for den sjældent helstøbte Komposition, der paa den mest fuldkomne Maade udfylder Grunden med de smukke Motiver, og for den, eller snarere de, flittige Fruer og Jomfruer, der i Fruerstuen paa Nakkebølle med sikker Stil og Skønhedssans har baldyret dette herlige Stykke Husflid til Pryd for Hjemmet.

Medens Mændene havde den Fordel at arbejde med Murværk og Sandsten, der ikke saa let forgaar, men endogsaa i mangfoldige Tilfælde fremviser Bygherrens Navn og Vaaben, var Kvindens Lod den mere beskedne og ikke saa taknemmelige at udføre mindre omfangsrige Arbejder i for-gængeligt og let flytteligt Materiale. Men de faa Skatte, der er bevarede, og som tilmed er særprægede ved Ejerbetegnelsen, vidner højt om, at den gamle Adels Damer med Dygtighed og fin Forstaaelse af Skønhedens Krav og Værdi og med afgjort Held tog fat paa deres Del af den fælles Opgave at skabe og smykke de nye Hjem, hvortil den voksende Sans for Boligkultur stillede stedse større Fordringer, og derved bidrog til at danne den Stil, hvis Skønhed og Harmoni vi beundrer i de vidunderlige Mindesmærker, der lykkeligt har undgaaet Ødelæggelse.

Som saa mange andre af Datidens Inventargenstande er ogsaa dette Tæppe forsynet med et Kryptogram.

De to af dets Tal, 1 og 2, kan betegne A(nne) B(ille).

Hvis der var Mulighed for blandt de sammenslyngede Tal at opdage et 5 Tal og et 6 Tal, vilde 5 — 2 — 8 kunne betyde E(iler) B(rocken)

H(uus) og 2 — 6 B(erthe) F(riis), hvis Vaabendyr, Egernet, paa flere Steder holder Kryptogrammet.

Da Tallene 5 og 6 imidlertid ikke findes, maa man opgive den Tanke, at Tallene skal henvise til de tre Personer, hvis Initialer og Vaaben er anbragte i Tæppets Midte, og der kan da ikke være Tale om andet, end at søge Tallene knyttede til Eiler Brockenhuus's eneste Barn, og man vil da se, at 18 — 2 — 8 passer udmærket godt paa S(usanne) B(rocken) H(uus), medens Kombinationen 12 — 2 angiver hendes Ægtefælle M(arquard) B(ille) til Hvidkilde, der var Broder til hendes Stifmoder, og til hvem hun viedes paa Nakkebølle den 13de Okt. 1594 i den unge Christian IV's Overværelse.

Ganske vist var Susanne kun 14 Aar gammel i 1589, og hendes Bryllup stod først 5 Aar senere; men Partiet har sikkert allerede dengang været aftalt, og man er i god Tid begyndt paa Udstyret.

Paa Gisselfeld findes et interessant Minde om dette Ægtepar, nemlig to Dørfyldinger med deres fædrene og mødrene Vaaben og Aarstallet 1609.

Ved for Aaret 1589 at gennemgaa de Kalenderantegnelser, som Eiler Brockenhuus har efterladt sig, faar man ikke nogen anden Formodning om Aarsagen til Fremstillingen af Tæppet.

Om dettes Anvendelse kan ikke siges andet, end hvad der er sagt om de 5 andre sydøstfynske Tæpper, og med Hensyn til hvem, der har arbejdet paa det, kan man formode, at foruden Familiens egne Damer har sikkert ogsaa den berygtede Jomfru Christence Kruchow syet adskillige af de fine Silkesting.

Hun opholdt sig der paa Gaarden og fik Ord for ved Trolddom at have foranlediget den Ulykke, som ramte Fru Anne, der i 14 Aar fødte 17 Børn, der alle var dødfødte eller døde som spæde, hvad der gav Anledning til nogle Hekseprocesser.

Jomfru Christence beskyldtes bl. a. for at have formaaet nogle Kvinder til at maale Fru Annes Brudeseng om Fredagen før Brylluppet og til under Vielsen at slaa Knude paa Maalebaandet, medens hun selv havde fanget en Edderkop i Sengen og kommet den i en Skaal Mælk, som hun uden Held søgte at faa den unge Frue til at drikke. Mindst to Kvinder blev brændte paa Grund af de mod Fru Anne udøvede Trolddomskunster. Christence Kruckow undgik dog dennegang sin Skæbne; men hun blev, efter at have taget Ophold i Aalborg, adskillige Aar senere henrettet for en lignende Forseelse.

Eiler Brockenhuus døde 1602 og overlevedes i 38 Aar af Anne Bille, der boede paa Nakkebølle til sin Død den 22de Novbr. 1640. Hun ligger begravet i Aastrup Kirke, hvor en smuk Sten viser Eiler Brockenhuus's og hans to Fruers Billeder og 8 Ahnevaaben for hver.

En Part i Nakkebølle var tilfaldet Susanne Brockenhuus, der havde Sønnen Eiler Bille, der arvede Nakkebølle, og Datteren Karen, der arvede Hvidkilde og efter Broderens Død tillige Nakkebølle, som hun 1654 solgte til Niels Krabbe.

Ligsten over Eiler Brockenhuus og hans Hustruer
Fru Berthe Friis og Fru Anne Bille.

Hun ægtede 1628 i Odense Hr. Falk Gøye til Skjørringe, og deres Datter, Susanne, blev i Ægteskab med Preben Brahe til Hvedholm Moder til Jomfru Karen Brahe til Østrupgaard, der 1716 stiftede Odense Kloster, som foruden hendes enestaaende Bibliothek og en interessant Portrætsamling ogsaa ejer det gamle Nakkebøllætæppe, der altsaa stammer fra Karen Brahes Mormoders Moders Hjem.

der udgør 8 Ahnevaaben for hver af Ægtefællerne:

Falk Gøye til Skjersø, † 1554, begr. i Draaby Kirke, hvor en Ligsten endnu viser hans og Hustruens Portrætfignurer, og

Ide Truidsdatter Ulfstand til Trudsholm, der levede 1598, men var død 1604, og hvem han ægtede 1551.

Til nærmere Forklaring af Vaabnene hidsættes de paagældendes Ahnetavle under Afbildningen af Tæppet:

Medens Skjoldemærkerne er korrekt gengivne med Undtagelse af Reberg, hvis 2det Felt ikke er skaktavlet, men som forøvrigt er et Vaaben, de ogsaa i Sigillerne varieres stærkt, er der nogle Unøjagtigheder i Hjælmtegnene. Saaledes har Holck og Falk Vesselhorn i Stedet for henholdsvis Faner og Falken, der har givet Slægten Navn, Rosenkrantz, Manderup og Reberg mangler Paafjerene, og førstnævnte Vaaben tillige den meget vigtige Rosenkrans, og Sture har Støren i Stedet for det Klæde, der skulde sammenbinde Vesselhornene¹⁾. Slægten Bille, der senere fik Paafjer, ligesom Rosenkrantzerne, førte oprindelig — som her — kun Vesselhornene. Opstillingen af hver enkelt Ahnerække er ganske efter de gængse Regler, men derimod er der gjort Brud paa det vistnok ellers aldrig fravegne Princip, at Mandens Ahner staar tilvenstre, og Konens tilhøjre for Beskueren, men Grunden hertil er uden Tvivl, at Vævningen jo foregaar paa Klædets Vrangside, saa under Arbejdet har de to Vaabengrupper for Væveren staaet i samme indbyrdes Forhold som paa det ham leverede Mønster.

Maaske er Gobelin'et fremstillet i Anledning af Falk Gøyes og Ide Ulfstands Bryllup, som jo fandt Sted i 1551, og, saafremt det er lavet til Ægteparret selv, kan det ikke være forfærdiget senere end 1554, som er Falk Gøyes Dødsaar. Det kan imidlertid ogsaa være lavet til den Datter, i hvis Efterslægt det senere er gaaet i Arv.

Hun hed Mette Gøye, og hendes Bryllup med Rigsraad Axel Brahe til Elved stod paa Bollerup i Skaane den 20de Aug. 1575. Man kan og-

¹⁾ Forøvrigt er det ikke umuligt, at Opfattelsen af dette Hjælmtegn skyldes en Misforstaaelse, og at Hjælmen oprindelig har været prydet med en Stør mellem Vesselhornene, saaledes som den er det paa, i hvert Fald nogle af de Gøyeske Ligsten og ligeledes i en Stambog med malede Vaaben fra ca. 1723, som opbevares paa Langesø. En krummet Stør kan paa en udslidt Ligsten nok se ud som et Klæde.

Store Jep Henriksen (Ulfstand) til Skabersø og Torup var † 1471	Kirsten Jensdatter (Due)	Hr. Torbern Bille til Allinde- magle og Svanholm, † 1465	²⁾ Sidsel Ovesdatter Lunge til Egede og Nielstrup † 1503	Hr. Esge Jen- sen Brok til Essendrup † 1441	²⁾ Ellen Henriksdat- ter (Gylden- stjerne), var † 1472	Hr. Peder Høeg til Eskjær lever 1472	KirsMogens Henjelsen datter til Rebkerup	²⁾ Ide Eskildsdatter Falk til Gisselfeld	Hr. Erik Ottesen (Rosenkrantz) til Bjørnholm † 1503	Sophie Hen- riksdatter (Gyldenstier- ne) til Boller † 1487	Thomas Sture	Margrethe Wunniksen	Christen Holck	Anna Niels datter Man- derup til Barritskov
Gregers Jepsen (Ulfstand) til Torup		¹⁾ Else Bille		Hr. Lage Esgesen Brok til Estrup, † efter 1503	²⁾ Kirsten (Høeg) †		Eskild Gøye til ikerup og Gisselfeld † 1506		¹⁾ Mette Rosenkrantz til Skjersø † 1503		Claus Sture		Sophie Holck	
Hr. Truid Gregersen Ulfstand til Torup f. 1487, † 1545			¹⁾ Ide (Brok) til Barsebek og Estrup † ca. 1531			Hr. Mogens Gøye til Krenkerup † 1544							²⁾ Margrethe Sture † 1528	
														Falk Gøye til Skjersø † 1554

Til nærmere Forklaring af Vaabnene hidsættes de paagældendes Ahnetavle under Afbildningen af Tæppet:

Medens Skjoldemærkerne er korrekt gengivne med Undtagelse af Reberg, hvis 2det Felt ikke er skaktavlet, men som forøvrigt er et Vaaben, de ogsaa i Sigillerne varieres stærkt, er der nogle Unøjagtigheder i Hjælmtegnene. Saaledes har Holck og Falk Vesselhorn i Stedet for henholdsvis Faner og Falken, der har givet Slægten Navn, Rosenkrantz, Manderup og Reberg mangler Paafjerene, og førstnævnte Vaaben tillige den meget vigtige Rosenkrans, og Sture har Støren i Stedet for det Klæde, der skulde sammenbinde Vesselhornene¹⁾. Slægten Bille, der senere fik Paafjer, ligesom Rosenkrantzerne, førte oprindelig — som her — kun Vesselhornene. Opstillingen af hver enkelt Ahnerække er ganske efter de gængse Regler, men derimod er der gjort Brud paa det vistnok ellers aldrig fravegne Princip, at Mandens Ahner staar tilvenstre, og Konens tilhøjre for Beskueren, men Grunden hertil er uden Tvivl, at Vævningen jo foregaar paa Klædets Vrangside, saa under Arbejdet har de to Vaabengrupper for Væveren staaet i samme indbyrdes Forhold som paa det ham leverede Mønster.

Maaske er Gobelin'et fremstillet i Anledning af Falk Gøyes og Ide Ulfstands Bryllup, som jo fandt Sted i 1551, og, saafremt det er lavet til Ægteparret selv, kan det ikke være forfærdiget senere end 1554, som er Falk Gøyes Dødsaar. Det kan imidlertid ogsaa være lavet til den Datter, i hvis Efterslægt det senere er gaaet i Arv.

Hun hed Mette Gøye, og hendes Bryllup med Rigsraad Axel Brahe til Elved stod paa Bollerup i Skaane den 20de Aug. 1575. Man kan og-

¹⁾ Forøvrigt er det ikke umuligt, at Opfattelsen af dette Hjælmtegn skyldes en Misforstaaelse, og at Hjælmen oprindelig har været prydet med en Stør mellem Vesselhornene, saaledes som den er det paa, i hvert Fald nogle af de Gøyeske Ligsten og ligeledes i en Stambog med malede Vaaben fra ca. 1723, som opbevares paa Langesø. En krummet Stør kan paa en udslidt Ligsten nok se ud som et Klæde.

Mogens Eskildsdatter til Krenkerup	²⁾ Ide Eskildsdatter Falk til Gisselfeld	Hr. Erik Ottesen (Rosenkrantz) til Bjørnholm † 1503	Sophie Hen- riksdatter (Gyldenstier- ne) til Boller † 1487	Thomas Sture	Margrethe Wunniksen	Christen Holck	Anna Niels- datter Man- derup til Barritskov
Eskild Gøye til Krenkerup og Gisselfeld † 1506		¹⁾ Mette Rosenkrantz til Skjersø † 1503		Claus Sture		Sophie Holck	
Hr. Mogens Gøye til Krenkerup † 1544				²⁾ Margrethe Sture † 1528			
Falk Gøye til Skjersø † 1554							

Falk Gøyes og Ide Ulfstands Gobelin.

Af H. Berner-Schilden-Holsten.

I Tilknytning til de tidligere omtalte Vaabentæpper kan det utvivlsomt have sin Interesse at omtale endnu et Tæppe, der ogsaa er forsynet med Vaaben, og som nu, ved at opbevares paa Hvedholm, er knyttet til Sydfyen, men som ikke oprindelig stammer fra Fyen, og som adskiller sig fra de andre ved ikke at være broderet, men vævet, og ved næppe at være Husflid.

Det er et 197 ctm. højt og 184 ctm. bredt Gobelin i matte brune, blaa og gulgraa Farver.

Midterpartiet, der ved et Egetræ er delt i to Felter, viser Motiver fra det gamle Testamente. Øverst tilvenstre er fremstillet Isaks Ofring med Isak knælende foran Alteret og Abraham, som vender Hovedet om mod Engelen, der griber om Abrahams løftede Sværd. Ogsaa Vædderen skimtes helt ude tilvenstre.

I Afdelingens nederste Del ses Loth siddende i et Telt med sin ene Datter paa Skødet, medens den anden Datter staar ved siden af og rækker ham et Bæger.

Højre Del af Midterpartiet viser Sodomias Ødelæggelse i Baggrunden, og Loth, der af to Engle ledes bort, fulgt af de to Døtre, i Dragter fra sidste Halvdel af 16. Aarhundrede. Loths Hustru staar, forvandlet til en Saltstøtte, og stirrer tilbage mod Sodoma.

Tæppets yderste Del er en ornamental Bort med Masker i Hjørnerne, og mellem denne og de billedlige Fremstillinger er der en bred Bort, der i Hjørnerne har Evangelistsymbolerne i rund Indfatning og paa Midten af hver af de fire Sider en firkantet Kartouche, at hvilke to bærer Kristusmonogrammet, Bogstaverne I. H. S. De otte Mellemrum mellem Kartoucherne og Evangelistsymbolerne er udfyldte af 16 Vaaben, to og to sammen. Tilvenstre for Beskueren ses Vaabnene:

Ulfstand — Brok — Bille — Høeg (Banner)

Due — Gyldenstjerne — Lunge — Reberg,

og tilhøjre:

Gøye — Sture — Rosenkrantz — Holck

Falk — Wunniksen(?) — Gyldenstjerne — Manderup,

saa af de bibelske Figurers Dragt fastslaa Tiden omkring dette Aar som Tæppets Tilblivelsesaar.

Ved denne store Ælde indtager dette Gobelin en fremragende Plads blandt vore bevarede Textilier fra Renaissance, og hele dets fortrinlige og korrekte Udførelse og Medtagelsen af saa mange Ahner, der rækker helt tilbage i Middelalderen, gør det til et Mindesmærke af enestaaende Værdi og meget betydelig Interesse, der maaske endogsaa i sin Slags er uden noget andet Sidestykke her i Landet.

Ved Opstilling af en simpel Slægtrække er det nemt at paavise, hvorledes Gobelin'et er kommet til Hvedholm ved fortsat Arv indenfor Slægterne Gøye og Brahe.

Stamrækken ser saaledes ud:

Falk Gøye til Skjersø, † 1554,
g. Ide Truidsdatter Ulfstand til Trudsholm.
|
Mette Gøye, † 1584,
g. Axel Brahe til Elved, † 1616.
|
Birgitte Brahe, † 1619
(kom 1594 i Huset hos sin Mormoder),
g. Henrik Gøye til Thureby, † 1611,
(hans Fader, Eskild Gøye, var Søn af Falk Gøyes Farbroder,
Hr. Henrik Gøye).
|
Hr. Falk Gøye, † 1653,
g. Karen Marqvardsdatter Bille til Hvidkilde og Nakkebølle, † 1670.
|
Susanne Gøye, † 1683,
g. Preben Brahe til Hvedholm, † 1708.
|
Henrik Brahe til Hvedholm, † 1725,
g. Henrikke Sophie Knudsdatter Bille.
|
Preben Brahe til Hvedholm, † 1786.

Efter ham kommer Hvedholm til Slægten Bille Brahe, der nedstammer fra Preben Brahes Fætter, Henrik Bille Brahe.

Paa Ægtefællernes her gengiven Ligsten genfinder man for Ide Ulfstand ganske de samme Ahnevaaben, som paa Gobelin'et, blot at Gyldenstjerne og Reberg er ombyttede.

For Falk Gøyes Vedkommende er der derimod en væsentlig Uoverensstemmelse. Medens de fædrene Vaaben, der jo har været almindelig

kendte, er korrekte og anbragt paa de rigtige Pladser, er den mindre kendte Sture-Slægts Ahner ret afvigende, men de svarer nøjagtigt til Margrethe Stures nærmeste Ahnevaaben paa Ligstenen over Falk Gøyes Forældre i Voldum Kirke, hvor Vaabnene Manderup og Holck staar som Nr. 5 og 6, altsaa henholdsvis en og to Generationer for langt ude. De to Vaaben, der findes paa Stenen og ikke paa Gobelin'et, er Høeg og en af Ulveslægterne, f. Eks. Knob eller Pogwisch, men de genfindes paa Christopher Gøyes Ligsten i Gunderslev Kirke og paa Ide Gøyes Gravmæle fra Næsby Kirke, saa de har sikkert deres Plads i Ahnerækken, omend i en senere Generation

Falk Gøyes og Ide Ulfstands Ligsten i Skjærsø Sognekirke Draaby.

Falk Gøyes Søster, Helvigs, Ligsten i Voldum Kirke, ligner i Komposition og dekorative Enkeltheder i saa forbløffende Grad Stenen i Draaby, at de maa være huggede af samme Mand. Mærkeligt er det derfor, at Helvig Gøyes Ahnevaaben ikke svarer til dem paa Broderens Ligsten, men derimod til dem paa Gobelin'et, naar lige undtages, at Nr. 6 viser Høeg Vaabenet i Stedet for det delte Skjold, og at de to sidste Vaaben er ombyttede.

SMAA KUNSTNERMEDDELELSER.

Om Kongelig Arkitekt Christoph Marselis.

Af Louis Bobé.

Christoph Marselis, om hvem tidligere kunstnerbiografiske Arbejder intet ved at oplyse ud over, at han 1718 tegnede syv store danske Prospekter, udgivne og stukne af Joh. Aug. Corvinus, synes at have indtaget en Plads i Københavns Arkitekturhistorie i Frederik IV's Tid, som berettiger ham til at blive fremdraget af Glemsel. Han indvandrede hertil ved Aarhundredets Begyndelse og var sikkert Tysker af Fødsel. 1704, 6. Maj, antoges han som kgl. Arkitekt med Ordre til at forholde sig efter de Befalinger, som Etatsraad Vilh. Fred. v. Platen, Generalbygmesteren, maatte give ham. Der tillagdes ham en aarlig Pension af 300 Rdlr. Denne anvistes ham, saa vidt kan ses, sidste Gang 1719, 11. Aug¹).

1706, 30. Sept., forebringer han i en fra København dateret Ansøgning, at adskillige af Byens Borgere har spurgt ham om Dessen og Raad ved deres Byggearbejder, af hvilke i dette Aar er fuldført med ikke ringe Bekosninger følgende: Christian Schupps paa Købmagergade, Claus Biehls i Dronningens Bredgade, Peter Schwans paa Christianshavn og flere andre. Hans Arbejde, at opfinde og lade udføre Dessen efter den moderne Arkitektur og Proportion, har vundet saa meget Bifald, at han nu bliver overløbet af forskellige Borgere med Anmodning om at forfærdige Projekter og Modeller, der skulle iværksættes kommende Foraar. Da han ikke uden kgl. Tilladelse bør paatage sig dette Hverv, beder han Kongen om denne Frihed, der tillige vilde bidrage meget til Forbedringen af hans Kaar.

Til Dr. Louis Bobés Meddelelse om Christoph Marselis.

Af O. Andrup.

Dr. Bobés ovenstaaende Meddelelse om Marselis har ikke blot Betydning, fordi den viser os Mandens sociale Stilling; men den giver Mulighed

¹) Hof- og Civiletatens Assignationsprot. 1719, 691.

for at paapege et Værk af denne ellers ukendte Bygmester. Ansøgningen nævner jo tre i 1705—06 opførte Gaarde.

At identificere københavnske Grunde er under almindelige Forhold ingen vanskelig Sag. I sin Bog: »Københavns Huse og Indvaanere efter Branden 1728« (1906) har den højfortjente, altfor tidligt afdøde Arkivar Grove paa S. 467—478 givet en Nøgle mellem de forskellige Tidens Matrikelnumre. Men i Tvivlstilfælde slaar denne Haandbog ikke til; man maa da søge til Kilderne. I Raadstuearkivet finder man nu ikke blot lange Rækker af Skattemandtal, som baseres paa Matrikelnumre og hvorved det saaledes bliver let at følge fra Aar til Aar en Gaards Beboere; men Protokoller med Opmaaling af de forskellige Grunde gør det let, at klare mere vanskelige Spørgsmaal, som kan opstaa, naar f. Eks. en Grund deles.

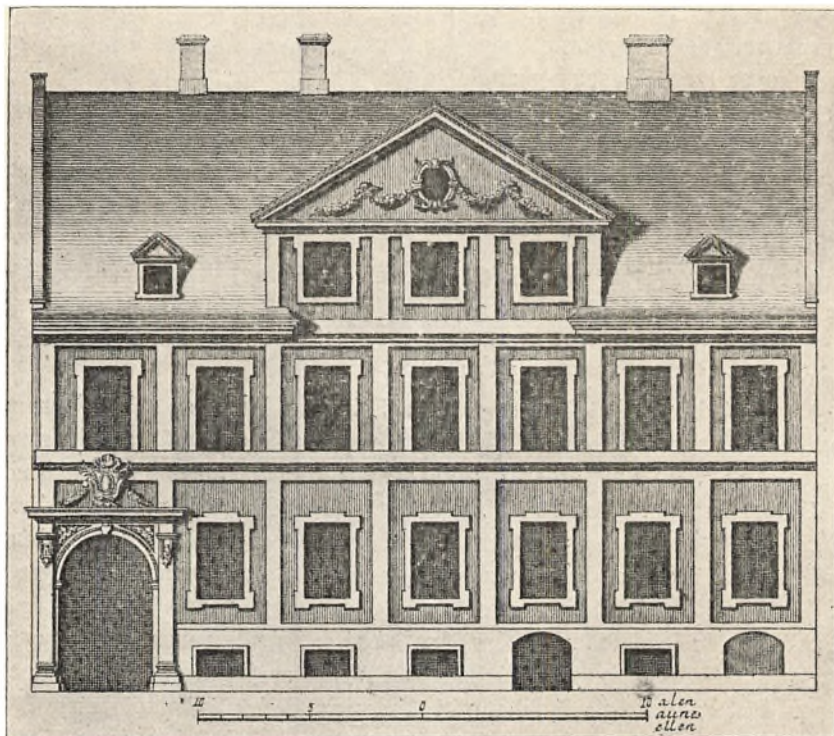
Undersøger man ad denne Vej de af Marselis nævnte Grunde, vil man først finde, gennem Mandtallet af 1708, at Christian Schupps Gaard laa paa Købmagergade, i Købmagerkvarter Nr. 24. Nummeret ændredes 1756 til Nr. 22 og 1806 til Nr. 19, hvilket — se Kraks Vejviser, hvor Matrikelnumret stadig i Gadefortegnelsen er anbragt efter Husnumret — svarer til Købmagergade Nr. 18, Huset, hvor nu a Portas Restaurant ligger. Denne Bygning er ny og det har foreløbig ikke været muligt at finde et Billede af det Hus, Marselis her byggede.

I 1708-Mandtallet figurerer Peter Schwans Hus paa Christianshavn som Christianshavns Quarter Nr. 93; men allerede da omfattede Nummeret to Grunde, af hvilke den ene beboedes af Barth. Jacobsen, den anden af Oberst Zepelin. Faa Aar efter opregner Mandtallet først Oberst Zepelin, enten fordi han har boet længst paa Matrikelnumret, eller fordi han er flyttet ind i den af Barth. Jacobsen beboede Gaard. Han efterfølges af en Marineofficer Güntelberg, og Spørgsmaalet om, paa hvilken af de to Grunde Peter Schwans Hus laa, kompliceres yderligere derved, at ogsaa den anden Grund paa Numret kom til at huse en Marinelieutenant Güntelberg. Det eneste faste Holdepunkt findes da deri, at Grundtaksten 1708 var 90 Rdl. for Peter Schwans Gaard, og det samme Beløb anføres 1723—24 som Grundtakst for Kommandør Güntelbergs Bolig, hvilken 1756 fik nyt Matrikelnummer som Nr. 162 og 1806 som Nr. 165 a. Denne Grund ligger i Ovengade neden Vandet Nr. 15. og ejes af Burmeister & Wain; men heller ikke her er de gamle Bygninger bevarede.

Tilbage staar det af Marselis i Dronningens Bredgade byggede Hus, Claus Biels Gaard. Det maa være paa Grunden St. Annæ østre Kvarter Nr. 96, efter de gamle Numre, det vil sige den lange Strækning paa Nord-siden af Bredgade, fra den Danneskiold-Samsøeske Grund (nu Thotts Palæ) til henimod det Sted, hvor nu Hotel Phønix ligger. Grunden blev naturligvis i Tidens Løb udstykket og fik 1756 Numrene 197—203; men paa de første Numre laa kun Smaaboder, hvorimod Nr. 203 da var en stor og fornem Bygning, der anvendtes som Gesandtskabshotel, bl. a. for den be-

kendte Grev Bothmer; senere kaldtes Gaarden det Wedel-Jarlsbergske Palæ og fik 1806 Nr. 195, og er da Stedet, hvor Pianofabrikant Herman Petersen har Lokaler. Ogsaa her har et nyt Hus fortrængt Marselis' Bygning; men i Thuras Hafnia hodierna findes et Prospekt af det nævnte Palæ, og vi tør da med meget stor Sandsynlighed betragte den her afbildede Bygning som et Værk af Christoph Marselis fra 1705—06, hvilket baaæ kunstnerisk og kronologisk er et ret mærkeligt Faktum.

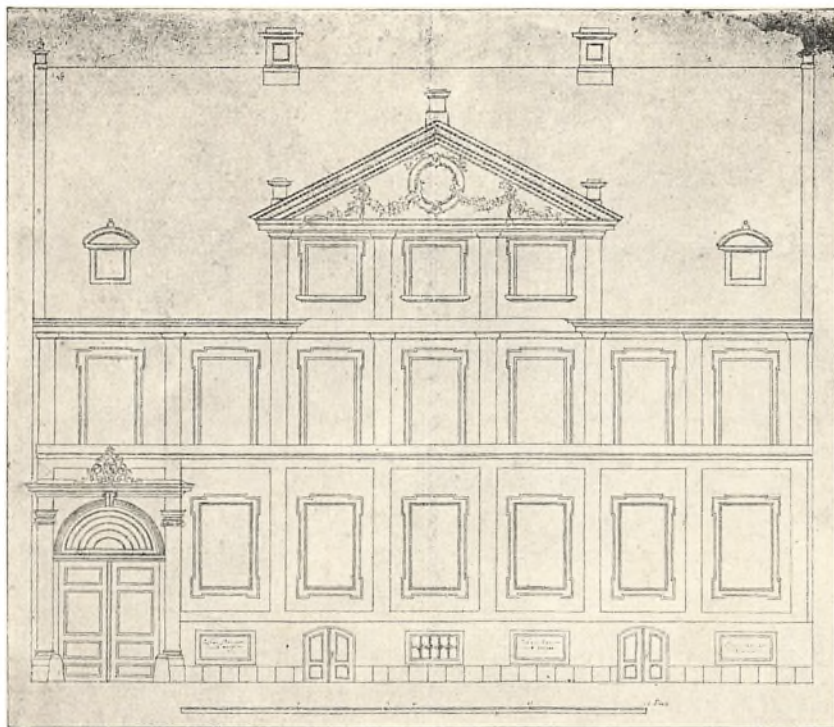
Stikket i Hafnia hodierna af Wedel Jarlsbergs Palæ.

Iblandt de uidentificerede Bygningstegninger i Kobberstiksamlingen findes nemlig, hvad Museumsinspektør Swane venligst har gjort mig opmærksom paa, Planer og Façadetegning til en Bygning, som i Hovedtrækkene saavel som i Maal svarer til Palæet i Bredgade. Forskelligheder som Skorstene, Anordningen ved Indkørslen, Pilastrenes Mangel paa Kapitæl paa Stikket og den ændrede Vinduesfordeling i Kælderetagen er i og for sig ikke uvæsentlige, men dog ikke større end de Ændringer, de fleste Bygningsprojekter undergaar umiddelbart før Opførelsen, og selv om man vil bestride, at Tegningen er et Udkast til det Wedel Jarlsbergske Palæ, tør man vel næppe antage, at det kan skyldes en anden Kunstner end dettes

Bygmester, som altsaa maa være Christoph Marselis. En saa gennemført Kopiering af en anden Mands Værk vilde da næppe være taalt.

Men denne Tegning fører et Skridt videre i Kendskab til Marselis og hans Virksomhed. Dr. Bobé har S. 313 meddelt, at Marselis fik Ordre til at forholde sig efter Vilhelm Fred. von Platens Befalinger; et Samarbejde har altsaa været etableret mellem disse to Kunstnere.

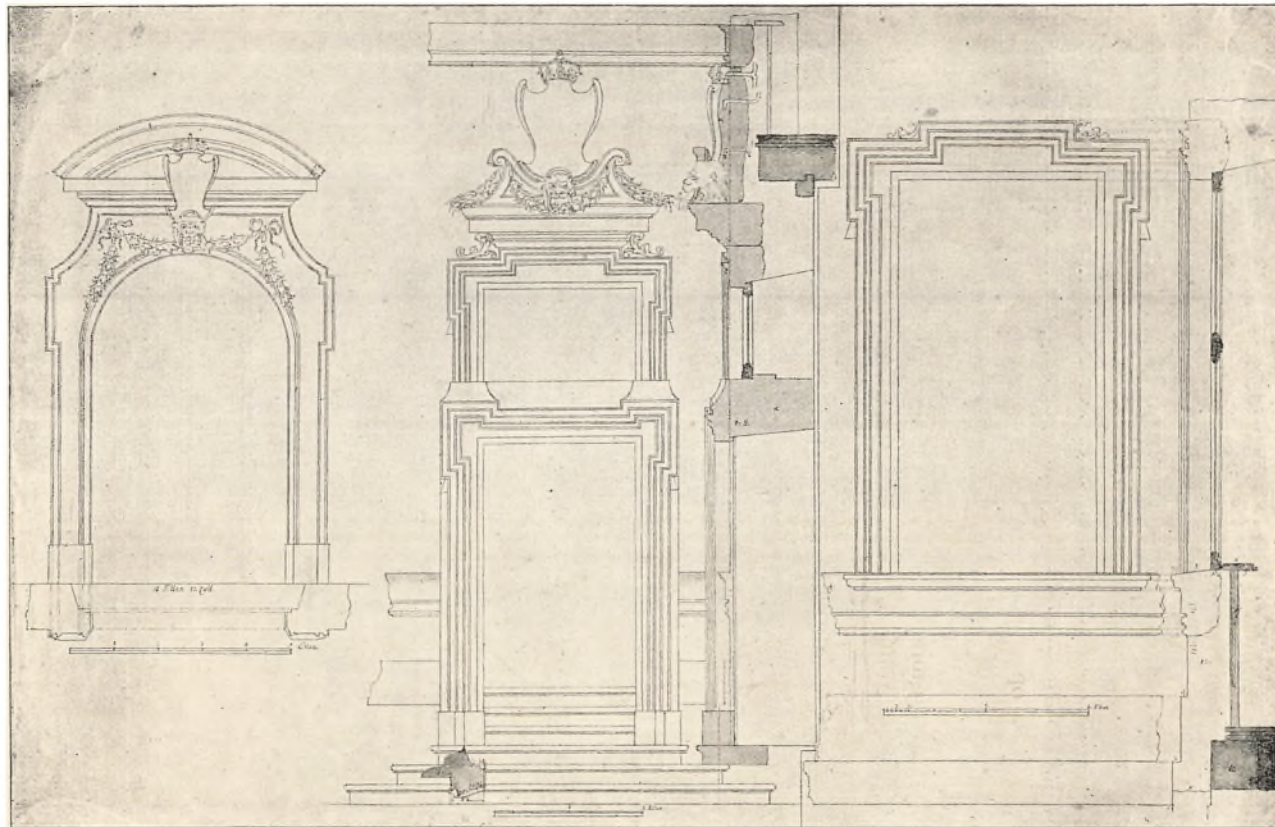
Medens man for blot en Snæs Aar siden ikke vidste synderligt om Platen, der foruden sin Stilling som Generalbygmester, beklædte Hofcharger,

Tegning i Kobberstiksamlingen.

og tilsidst blev Hofmarskal, Excellence og endelig Amtmand i Sønderborg. har nyere Forskere (Fr. Schiøtt) ment at kunne tilskrive hans kunstneriske Skabeevne Hovedmængden af Frederik IVs Bygninger (Architekten IX, S. 313) og hæver hans Kunstsans højt paa Baggrund af Efterfølgeren Ernsts Virksomhed.

At Platen var i Besiddelse af megen og personlig Smag synes ubestrideligt, men hans besynderlige Bane, hans mærkelige negative Optræden overfor Ernst, da denne 23. Januar 1716 fulgte ham i Embedet efter Kongens mundtlige Udnævnelse og den noget tilbagetrukne Holdning, han indtager mellem sine Medarbejdere, lader formode, at han mere har været

Tegning til Staldmestergaarden i Kobberstiksamlingen.

Administratoren og den kunstneriske Decisor end netop den skabende Kunstner; Spørgsmaalet er dog endnu ret uoplyst. Af hans Arbejder i København er Staldmestergaarden ved Christiansborg ikke det ringeste. Men nu findes der i Kobberstiksamlingen et Udkast til en Dørindfatning og et Par Vinduer, som utvivlsomt er tegnet af samme Haand som Bredgade-Palæet, og derfor formentlig skyldes Marselis. Paa Bladets Karton har en moderne Haand skrevet: »Fra Staldmestergaarden (efter Museumsinspektør Magister) C. A. Jensens Meddelelse«.

Tør dette opfattes som et Fingerpeg til Forstaaelse af Samarbejdet mellem von Platen og hans Hjælpere? Maaske er det kun et enestaaende Tilfælde. Et tungt Mørke hviler desværre endnu over det 18. Aarhundredes danske Kunsthistorie.

Men hvorum alting er, takket være Dr. Bobé's mærkelige Fund, er det lykkedes at gøre Christoph Marselis til mere end et tomt Navn i dansk Kunsthistorie; skyldes Tegningerne virkelig ham, vil han staa som en af sin Tids mest betydende og for Størrelsesforholdene mest følsomme, skabende Bygmestre herhjemme.

Bog-Anmeldelser.

Otto Rydbeck: Två märkliga Konstnärer. Adam van Düren och Mästaren med Signaturen A. S. Stockholm 1918. — Anmeldt af Museumsinspektör *Chr. Axel Jensen*.

Danske Kunst- og Arkitekturhistorikere maa atter og atter føle det som et Savn, at de kender for lidt til det gammeldanske Land Skaane. Som Sæde for vor Katolicismes Ærkebisp er Skaane blevet Hjemstedet for noget af vor bedste Middelalderskunst, og betydningsfulde Kapitler af vor hjemlige Renæssances Historie kan ikke skrives fyldestgørende uden grundige Studier paa begge Sider af Sundet. Men selv om dette er indlysende, vil det maaske dog forstaas, at de faatallige danske Fagmænds Studier af gammeldanske Provinsers Fortidsminder i de seneste Aar før Verdenskrigen snarere drog dem mod Syd end mod Øst, og at Skaane derfor i Virkeligheden er bleven forsømt fra dansk Side.

Saa meget glædeligere er det, at vore svenske Kolleger, hvem den skaanske Forskning jo ogsaa i første Række maa paahvile, i den sidste halve Snes Aar har ydet et ypperligt Arbejde til Oplysning af Skaanes Kunsthistorie. En Række Arbejder af Hahr, Gregor Poulsson, Rydbeck, Tynell, Wrangel, Wåhlin og andre har hver paa sit Omraade lært os meget, som det vilde føre for vidt at gaa ind paa. Her skal kun kort nævnes et nyt Arbejde af Doct. Rydbeck, den Mand, der uden at forurette nogen anden vel nok kan betegnes som den grundigste Kender af Skaanes Kunst i Middelalderen og Renæssancetiden.

Det er allerede en halv Snes Aar, siden Doct. Rydbeck med sit indtrængende Kendskab til Lundedomens Historie gav den rette Forklaring af de to Billedsten, som forhen stod foran Riddersalstrappen paa det gamle Københavns Slot og nu er opstillede i Nationalmuseets Indgangsport. I en Afhandling i Aarb. for nord. Oldkynd. 1907 paaviste han, at Dronningestenen forestiller Elisabeth, Kristiern 2's Hustru, at den ikke er gjort af samme Haand som Kongestenen, og at Kong Hans' Portrætrelief fra 1504 sikkert skyldes den fra Lunds Domkirke bekendte Bygmester Adam van Düren. Før og senere er Rydbeck atter og atter vendt tilbage til denne grovkornede, men karakterfulde Kunstner fra Sengotikkens Tid, og i det foreliggende Værk gives nu en samlet Oversigt over hans Liv og Arbejder lige fra den Tid, da den unge indvandrede Nedertysker sammen med en anden Stenhugger virkede i Linkøping Domkirke, og om de talrige sig-

nerede Arbejder i Lund grupperes nu Glimmingehus (baade Arkitektur og Skulpturer), det skaanske Borgeby, Aalen og Løven paa Stockholms Storkirke samt, som sidste Led i Rækken, Arbejder paa Malmøhus efter dets Brand 1529, men før dets Genopførelse under Kristian 3.

Det andet Afsnit af Bogen er det Anmelderen en særlig Glæde at fremhæve, fordi det berører et Omraade, hvor han selv har taget fejl, og det endda paa flere Maader, nemlig det korte Afsnit om Billedskæreren Hans Dreier og Kapellet paa Holckenhavn, som offentliggjordes i »Danmarks Snedkere og Billedsnidere«. Hvad de litterære Kilder angaar, er Manglerne senere afhjulpne ved Publikationen af Ligprædikenen over Hans Dreier (Fra Arkiv og Museum V), men endda er Behandlingen ikke fyldstgørende, bl. a. fordi den blev skrevet paa Grundlag af gamle Iagttagelser og Fotografier. Nu gør Doct. Rydbecks Bog det ganske klart, at Kapelinventaret paa Holckenhavn skyldes to forskellige Mestres, af hvilke Hans Dreier ingenlunde har været den betydeligste. Hvor meget Mester Hans end har snittet til Kapellet, er selve Prædikestolen dog ikke af hans Haand. Medens Stolens Dør, Opgang, Rygpanel og Himmel er Dreiers Arbejde, er den egentlige Prædikestol af en anden Mester, som desuden har gjort en Serie Figurer og en meget mærkelig Række, i Karakter og Udstyr næsten sentgotiske Hoveder, der nu sidder paa Panelet nederst i Kapellet. Rydbeck efterviser skaanske Arbejder af den samme Kunstner, der tillader os at følge hans Udvikling, først Prædikestolen i Ystads Marielkirke fra 1624, siden en Række Snitværker i Søfvestad og fra Borsjø (nu i Lunds hist. Mus.), men hvilke vi træffer hans allerbetydeligste Værk, Gravmonumentet over Frederik Ulfeld til Borsjø, som han har signeret med Monogrammet AS. En Prædikestol, der meget minder om Holckenhavns, staar nu i Sjørup. Med disse Arbejder for Øje kunde der ikke være Tvivl om, at den nyfundne Mester har udført i det mindste endnu et Par Arbejder i Jylland, nemlig den interessante Altértavle i Galten Kirke ved Randers og det sammesteds over Korbuen anbragte, endnu mærkeligere Epitafium over Thomas Juel til Sønderkov (†1647). Om Rydbeck har Ret i, at Billedsnideren til Slut har slaaet sig ned i Jylland, turde maaske være tvivlsomt, og trods den omhyggelige Monografi staar endnu mange uløste Gaader tilbage; Navn, Fødestavn, Uddannelse og Dødsaar er endnu ukendte. Men sikkert er det, at der til den sjællandske Abel Schrøder og den fyenske Anders Sørensen nu kan føjes en tredje og ældre Mester AS., og selvom han ikke ikke hører til de mest indtagende af sin Tids Billedskærere, saa er han maaske den dygtigste og selvstændigste. Hans ornamentale og arkitektoniske Kompositioner kan virke uligevægtigt og anstrængt, som om de med Vold og Magt skulde være nye og mærkelige, og hans stærkt bevægede, ofte magre Figurer kan i al deres Livfuldhed forekomme moderne nervøse. Men ved Siden af en Finhed i Detaljen, som næsten naar Hans Gudewerths mere slebne Elegance, er der i hans Snitværker en Kraft og en Originalitet, som søger sin Lige. Betegnende er det, at den skaanske Mester AS er den eneste af sin Tids hjemlige Billedsnidere, der har taget Kampen op med de egentlige Billedhuggere og (til de to Epitafier) udført store Portrætfigurer, og da hans Stil allerede var fuldt udviklet ved 1630, maa han tilmed regnes for en af Bruskarokkens Banebrydere i Danmark.

Bering-Liisberg: Domina Helena. Sagn og Historie fra Tisvilde.
— Anmeldt af Overbibliotekar *Sofus Larsen*.

Den Monografi over Tisvildeegnens Sagn og Historie, som Hr. Museumsinspektør Bering-Liisberg har offentliggjort i ovennævnte Arbejde, er af stor Interesse for alle dem, der kender og elsker denne vidunderlige Plet Jord, som desværre ikke længer hører til de afsidesliggende i vort Land — ogsaa dér har Villabebyggelsen gennem forbedrede Kommunikationer i Løbet af de sidste Aar faaet Foden indenfor Døren. Forsigtig og i god Overensstemmelse med Stoffets Karakter betegner Forf. sit Arbejde som »Sagn og Historie«. Forholdet er nemlig det, at vort Kendskab til Egnens *Historie* i den fjærne Oldtid og Middelalderen er saa godt som intet. For disse omfattende Tidsrumms Vedkommende har vi nemlig kun tilbage de ikke faa Kendsgæringer, der kan udvindes af de topografiske Forhold og Stednavnene. Hvad de første angaar, har endda Jordbundens Hævning i Forbindelse med Flyvesandet paa sine Steder udslettet alle Spor af Fortiden — Lokalhistorikeren maa tage Naturvidenskaben til Hjælp ved Rekonstruktion af Terrainet.

Den Periode, under hvilken Tisvildeegnen spillede en Hovedrolle for det omliggende Landskab, ligger i den hedenske Tidsalder, hinsides al hjemlig historisk Overlevering. Paa de høje skovklædte Banker vesten for den Arm af Arresø, der fra Sænkningen, hvor nu Ellemosen breder sig, gennem et smalt Løb naaede ind til Tisvilde, laa dengang Helligdomme for Guderne Tyr og Frø (Frejr). Den første omfattede antagelig en Birkelund tæt op til Tibirke¹⁾ Kirke (Navnet Lunden, der knytter sig til Bakkerne Nord for Hørsekær, kunde vel nok opfattes som et Minde om denne Birkelund; man behøver jo ikke at forestille sig dens Omfang helt ringe), den anden laa paa Frøbakke. Frøs Dykkelse synes jo — at dømme efter de ikke faa Høje rundt om i Landet, der bærer Navnet *Frøbjerg* — fortrinnsvis at have været knyttet til mægtige Højder og Banker. Formodentlig var det da væsentlig en Sol- eller Lyskultus.

Lidt sønden for Kirken, paa Bakken vesten for Vejen, som fører forbi den nuværende Toftegaard, vælder en frisk og rigtstrømmende Kilde op af Jorden. At denne Kilde, ikke den senere saa berømte Helenes Kilde ved Stranden, i den hedenske Tid hørte til Guden Tyr's Helligdom og spillede en vigtig Rolle i hans Kultus, er efter mit Skøn en slaaende rigtig Antagelse af Forfatteren. Med Navnet paa *Byen Tisvilde* eller, som den i ældre Tid skreves, *Tisvælde*, har Kilden dog næppe noget at gøre. Mærkeligt vilde det jo ogsaa være, om Byen, som ligger et godt Stykke Vej borte, og ikke Kilden selv havde bevaret det gamle Navn.

Allerede Worm opstiller den samme Etymologi, som Forf. hylder, at Tisvilde lydlig set er identisk med *Tis Væld* (∴ Kilde); derimod kan med Rette indvendes, at Ordene *Væld* og *Vælde* i etymologisk Forstand er forskellige. Det sidste betegner i sammensatte Stednavne den Landstrækning, som en eller anden hersker eller har Magt over (smågn. f. Eks. *Tryggevælde*), medens det første, saavidt jeg véd, aldrig forekommer i sammensatte Stednavne, hvorimod Ordet Kilde i saadanne Forbindelser er meget almindeligt og, som det synes, ældgammelt (*Roskilde*). Disse

1) At nogle af de Stednavne, der vidner om fordums Dykkelse af Guden Tyr, indeholder Gudens Navn i Genitiv (Tisvilde, Tirshæk, Tirslund eller Tislund, Tirsted, Tirstrup, Tissø, Tistofte), andre derimod ikke (Tibirke, Tikjøb), er et Faktum, jeg endnu ikke har set nogen rimelig Forklaring paa.

Gudehelligdomme i Tisvilde forekommer mig forøvrigt —især naar de sammenstilles med Vidnesbyrdene fra Søborgs ældste Dage, før Eskil anlagde sin Borg der, Vikilde (o: Vekilde) mod Vest, de talrige Gravhøje østen for Byen, Dysserne inde i Hornbæks Plantage, Klosterris og Horserød Hegn, Navne som Viberg (o: Vebjerg) Sydøst for Landsbyen Sande, Odinshøj lidt Nord for Aalsgaard, Salgaardshøjen Nordøst for Tidsvilde, den gamle Handelsplads ved Hulerød (Haløre) og endnu adskilligt andet — at tyde paa en tættere Oldtidsbebyggelse af denne Egn's Kyststrækning, end Forfatteren og andre før ham er tilbøjelige til at antage.

Ved Hjælp af den lille Kortskitse S. 76 faar man et godt Overblik over Landskabets Formation, dengang Gudehelligdommene endnu stod ved Magt; men om det Liv, som udfoldede sig paa disse Steder, vides desværre absolut intet. Hvad dette Punkt angaar, maa selv den fantasi-rigeste Forsker give tabt. For Middelalderens Vedkommende lærer vi af gamle Gavebreve, at Hvidernes berømte Æt dengang ejede Godser heroppe, bl. a. Gaarden Asserbo; men vigtigere historiske Begivenheder foregik i dette lange Tidsrum ikke paa disse Steder. Søborg kom gennem Anlægget af Eskils Borg paany til at spille en fremtrædende Rolle i vor Historie; men Tisvilde ejede ikke de samme naturlige Betingelser. Løbet mellem Arresø og Havet var allerede dengang lukket. Et gammelt lokalt Sagn, der har efterladt forskellige synlige Minder, sat dybe Spor i Egnens Liv lige op til vore Dage og sikkert har sin Rod i Middelalderen, udgør Tisvildes væsentligste Attraktion for denne Periodes Vedkommende. De synlige Minder repræsenteres af Helenes berømte Kilde i Nærheden af Stranden og hendes Grav noget derfra oppe i Landet. Spørgsmaalet om, hvem denne Helene var, der saaledes blev jordet paa den afsides Kyst tæt ved det brusende Hav, har sat mange Penne i Bevægelse, og det interessante Forsøg, Forfatteren har gjort paa at løse dette Problem, fylder med god Grund en væsentlig Del af Bladene i det foreliggende Arbejde — det er jo saa viseligt indrettet, at jo mindre der vides om en Ting, des mere Slid og Plads tager det at fremsætte en begrundet Mening om den.

Sagnet, der knytter sig til Graven og Kilden, skal ikke refereres her; man kan vist gaa ud fra, at det er landskendt. Tidligst møder vi det i Helsingørpræsten Mag. Peder Langes Optegnelser (1634), der senere hen blev benyttede af Præsten Erik Hansen i hans bekendte Værk *Fontinalia sacra* (1650). Disse Gengivelser af Overleveringen har Forf. med Rette skudt til Side; de giver os Sagnet i en forvansket Skikkelse: Peder Lange (og efter ham Erik Hansen) identificerer nemlig Tisvildes Helene med den i 1164 kanoniserede svenske Helgeninde St. Helena fra Skofde i Vester-gøtland, hvis Levned han kendte fra den svenske katholske Forfatter Vastorius' Værk *Vitis aquilonia* (1623). Desuden har Peder Lange, synlig paavirket af luthersk Trosnid, strøget Beretningen om Helenes vidunderlige Komme til Sjælland; hele dette Afsnit betragtede han aabenbart som en ful Munkeløgn, opfundet for at dække et Bedrag. Af de ældste skriftlig overleverede Kilder til Sagnet bliver da kun Worms tilbage. Ogsaa i den siges Kilden at have faaet Navn efter St. Helena, og den er tillige meget ufuldstændig; thi den gamle Lærde lægger aabenbart mest Vægt paa Beskrivelsen af det faktisk forhaandenværende, og vel havde han hørt flere 'relationes'; men han referer blot én. Denne kommer endda kun antyd-ningsvis frem i hans Omtale af Kløften og Stenen, der paa en mirakulos Maade havde bragt den hellige Kvindes Lig fra Landet hinsides Sundet

til den sjællandske 'Kyst. Saameget fremgaar dog med Sikkerhed af disse Antydninger, at den Kvinde, hvis Hjælp paakaldtes paa Graven og ved Strandkilden, bar Navnet *Helene* og af Egnens Beboere antoges at stamme fra Sverig.

Hvorledes Skæbnen i længst forsvundne Dage havde ført hende did, derom vidste den hjemlige Tradition aabenbart ikke ret Besked. Her var et Hul, som i Tidens Løb blev stoppet ved Laan fra fremmede Legender eller Sagn. Peder Lange og efter ham Erik Hansen hentede det Fyld, de havde Brug for, fra den svenske Helgenindes Levned, og paa et tidligere Tidspunkt søgte Egnens Beboere, som afdøde Prof. A. Olrik har gjort opmærksom paa¹⁾, at dække Lakunen ved Laan fra et skaansk Sagn om Hr. David og hans Stedsønner, der stammede fra Brunby ved Kullen, og som i sin oprindelige Form næppe gaar længere tilbage end til Midten af det 14. Aarhundrede.

Det er øjensynlig denne sidste Version — en Blanding af Egnens hjemlige Tradition og et skaansk Sagn — som Just Matth. Thiele hørte 1814 af en Bondepige i Sorøegnen. Den lyder saaledes: »Helene var en skaansk Prinsesse og meget berømt for sin Dejlighed. I hende forelskede sig en Konge, og da han ej kunde vinde hendes Kærlighed, vilde han bruge Vold imod hende. Men hun foer flygtende og fortvivlet gennem hele Landet, og Kongen forfulgte hende indtil den høje Strandbred. Og da han her vilde gribe hende, styrtede hun sig i Havet. Dog omkom hun ikke. En stor Sten hævdede sig fra Havbunden og tog imod hende, og paa denne Sten sejlede hun til Sjælland. Paa det Sted, hvor hun først satte Foden, da hun traadte i Land, fremsprang den Kilde, som bærer hendes Navn. Og hun boede længe der i Egnen og blev æret og besøgt som en hellig Kvinde.«

Af denne Fortælling stammer imidlertid kun en ringe Del (Beretningen om Helenes vidunderlige Sejlads paa Stenen og den dermed samrørhængende Henførelse af hendes Herkomst til *Skaane*) fra fremmed Indflydelse. Spørgsmaalet bliver da, hvorledes Resten, den hjemlige Kærne, har dannet sig. Det er øjensynligt dette Afsnit, Traditionen om den fornemme fremmede Kvindes Navn, bevægede Fortid og forsagende Virksomhed blandt Egnens Syge og Fattige, der fra gammel Tid har Forbindelse med de stedlige Beviser for Helenes Eksistens: Graven, ved hvilken der i den katholske Tid laa et Kapel, og Strandkilden. Ved sin Omtale af Kilden (1627) kalder *Stephanius* hende ikke *St. Helena*, men *Domina Helena* o: Fru Helene, i god Overensstemmelse med den hjemlige Sagnform. Han var Rektor i Slingerup og har, som Forf. bemærker, »utvivl- somt kendt Egnen heroppe og de stedlige Overleveringer«.

Baggrunden for denne gaadefulde *Domina Helenas* Virksomhed i Tisvilde finder Forf. i en uhyggelig Skandale, som i Begyndelsen af det 13. Aarh. kastede mørke Skygger baade over Kongehuset og Hvidernes stolte Æt. Den gamle Helt Esbern Snare, hvis Borg Sæby laa ved Tissø, indlod sig c. 1190 for tredie Gang i Ægteskab med den svenske Jarl Guthorms unge og skørne Datter Helene og havde med hende en Datter Ingeborg, der blev gift med Peder Strangesen. Senere hen indlod hans Hustru sig i et Kærlighedsforhold med Kong Valdemar Sejr, og Frugten af denne Forbindelse blev Sønnen Knud, som Kongen, hans Fader, op-

¹⁾ Danmarks gamle Folkeviser VI, 103 og 106.

højede til Hertug af Reval. Aar 1204 omkom Esbern Snare ved et Fald ned ad en Trappe i sin Borg, og den Maade, paa hvilken Huiifeld efter en os ukendt Kilde omtaler hans Død, kunde tyde paa, at den ikke skyldtes et rent og skært Ulykkestilfælde, men at han havde berøvet sig selv Livet, muligvis af Sorg over sin huslige Ulykke. Dog, det er altsammen kun Gætning; den nøjere Sammenhæng kender vi ikke. Heller ikke om Domina Helena's Liv efter denne Katastrofe ved vi nogetsomhelst — og dog overlevede hun den i mange Aar. Esberns to første Hustruer blev begravede i Sorø Kirke ligesom han selv; hun, som havde brudt sin Tro imod ham, fik ikke sit sidste Hvilested dér, enten det nu skyldtes Slægtens Protest eller hendes eget Ønske. Hvis Helenesagnet fra Tisvilde har sin Rod i denne Begivenhed, og der kan efter mit Skøn være adskilligt, som taler for Rigtigheden af en saadan Formodning, der paa én Gang kaster Lys over Helenesagnets dunkle Oprindelse og forklarer det Mørke, som hviler over Slutningen af Fru Helenes Liv, maa vi tænke os, at den fornemme Dame med den bevægede Fortid enten efter eget Ønske eller tvunget dertil af sin Mands Æt har trukket sig tilbage til en af Hvide-slægtens Ejendomme i Tisvildeegnen, og dér helliget Resten af sit Liv til Barmhjærtighed mod Syge og Trængende. I saa Tilfælde vil det ogsaa være naturligt at søge hendes sidste Hvilested i Helenes Grav, der efter Forfatterens Fremstilling skal være en gammel Stenaltergrav. Da han ikke anfører Hjemmel for denne Oplysning, kan jeg ikke udtale mig nærmere om denne Side af Sagen, som paa Forhaand forekommer mig lidt usandsynlig. Er hun bleven stedt til Hvile i en hedensk Grav, har det sikkert ikke været efter hendes eget Ønske — det maa betyde en Ud-stødelse af de Troendes Samfund og betragtes som en Kirkens Straf.

De gamle topografiske Forhold synes mig ogsaa at pege henimod en anden ganske naturlig Forklaring af, at hun stedtes til Hvile netop her. Lige Øst for Graven laa i den katholske Tid et Kapel, som rimeligvis er blevet nedbrudt til Grunden kort Tid efter Reformationen — formodentlig af trosivrige Lutheranere — og tæt op dertil stødte, som Forf. oplyser¹⁾, en Skovstrækning, hvis sidste Rester Sandflugten gjorde det af med, og som kaldtes *St. Karens Skov*. Efter al Sandsynlighed har denne ligesom Kapelvænget faaet Navn efter det lille Kapel, og hvis saa er, synes det dermed at være givet, til hvem denne Helligdom var indviet²⁾, nemlig til *St. Karen*. Hvem der rejste den, kan jo ingen vide. Men har Domina Helena tilbragt sine sidste Aar i Tisvilde, og blev hendes døde Legeme bragt til Hvile paa det Sted, Sagnet kalder hendes Grav, saa forekommer det mig rimeligst,

¹⁾ Se S. 106 & 132.

²⁾ I den gamle *danske* Legende om St. Karen (Katharina) hedder det: »*Alf* henne *graff rinnær en kelde*, oc alle siuke, *ther thom two thær innen*, the foa alle bötær fore hennis skildh af vorherre Ihesu Christo, thær ee ær signdh. *St. Karens Kapel* har altsaa ligget i Læ af Skoven mod Storm og Uvejfr fra Havet, men dog saa nær som muligt ved Strandkilden. Valget af denne Plads til Anlæget af Helligdommen bliver forstaaeligt under Hensyn til Stedets barske og vilde Natur, der ikke gjorde det tilraadeligt at lægge en Bygning paa Bakkeskrænten lige ved Havet, hvor Kilden fandtes. Rimeligvis har da denne Kilde tilligemed det i Nærheden liggende Kapel ligesom flere andre undergående Kilder her i Landet (smlgn. *Wolfs* Encom. regni Dan. S. 543; *Thiele*, Danm. Folkesagn II, 24; *Trap*, Beskr. af Danmark III, S. 457) oprindeligt været indviet til St. Karen. Den Omstændighed, at en Kvinde ved Navn Helene øvede Barmhjærtighed ved Kilden og fik sin Grav i Nærheden af Kapellet, var Aarsag til, at ogsaa Kilden — langst senere — kom til at bære hendes Navn.

at hun selv har ladet bygge denne beskedne Helligdom for sin fromme Virksomhed og netop af denne Grund fik sin Grav i dens umiddelbare Nærhed. Dengang Kapellet blev nedbrudt, fjærnedes vel samtidig de jordiske Rester af hende, som Graven gemte — overfor Levninger af »papistisk Overtro« havde den kommende Tid grumme liden Respekt.

Til Støtte for sin Hypothese om Domina Helenas Identitet med Tisvildes Helene har Forf. samlet alt det Materiale, som vore meget magre Kilder byder paa, derunder ogsaa Stednavnene. Navnlig stræber han efter at paavise, at der i Slutningen af det 12. Aarh. under Jarl Guthorms Auspicier foregik en Indvandring af Helsingelændere til Nordsjællands Skovøgne. Jeg tilstaar aabent min Vantro overfor dette Punkt i hans Fremstilling, og en Del af det, han anfører til Støtte for sin Antagelse, burde vist hellere være udeladt. Det er saaledes sikkert et Fejlgreb at henføre Minder, der staar i Forbindelse med Fros Dyrkelse, til en svensk Indvandring paa en saa sèn Tid som Slutningen af det 12. Aarh. Ligesaalidt som *Esbern Snare* af sin Samtid nogensinde er blevet kaldet *Asbjørn*, har Navnet *Torbern* paa det 12. Aarh.s Dansk været udtalt *Torbjørn*, og de forskellige højnordiske Planter, der nu findes i Tisvildehegn, skyldes utvivlsomt Plantagens Anlæg i det 18. Aarh. Har en saadan Indvandring til Nordsjælland af Helsingelændere eller andre Folk af svensk Nationalitet virkelig fundet Stød — enkelte svenske Navneformer, hvortil foruden de anførte kunde føjes *Brantebjerg* (af *brant*, den svenske Form for *brat*), tyder muligvis i den Retning — saa ligger den sikkert forud for den historiske Tid. Helenahypotesen rokkes imidlertid ikke ved disse Udenværkers Fald; den hviler i sig selv som en tiltalende og naturlig Forklaring af de Gaader, der knytter sig til det gamle Sagn.

I Slutningen af Bogen giver Forfatteren, støttet paa et ret betydeligt Materiale bl. a. gamle Kort og Dokumenter i Rigsarkivet, en baade livfuld og lærerig Fremstilling af det tredje og fjerde Hovedafsnit i Tisvildeegnens Lokalhistorie: Genoplivelsen af Troen paa Vandets helbredende Virkning i det 17. Aarhundredes toneangivende Krese og Oldenborgkongernes Kilderejser samt Sandflugtens Hærgning og Omformning af Egnen fra det 17. Aarhundredes Begyndelse indtil dens endelige Standsning. Med usigelig Møje blev Maalet jo omsider naaet under Christian VI, og Kampens Pris er en af de herligste og mest ejendommelige Skovstrækninger i vort Land. Med ublandet Glæde og Taknemmelighed følger man her Forf.'s kyndige Redegørelse Skøndt Æmnet, der ligger til Grund for Fremstillingen, er Flyvesand, føler man dog, at her har Forskningen tryggere og fastere Bund under Fødderne, end naar den skal udrede de spejdede Traade, hvoraf den gamle Legende er sammenvævet. Det er paa saadanne Omraader næsten lige saa svært at finde »des Pudels Kern« som at løfte den fristende Skat, der gemmes under Troldhøjens gloende Pæle. Ogsaa paa dette utaknemmelige og farlige Felt har Forfatteren dog efter mit Skøn udført et godt Stykke Arbejde og i al Fald vist ny Vej til Problemets Løsning ved sin interessante og tiltalende Formodning om Domina Helenas Identitet med Tisvildeegnens Helene.

Den nydelige Dragt, hvori Bogen fremtræder, vil bidrage sit til at skaffe den Venner. Enhver, der har Sans for fint Boghaandværk, vil anerkende den diskrete og sikre kunstneriske Smag, der præger Udstyrelsen.

Sixten Strömbom: Porträttsamlingen i Ericsbergs Fideikommiss. Stockholm (Norstedt & Söner) 1917. — Anmeldt af Museumsinspektör *Otto Andrup*.

En dansk Museumsmand kan stundom fyldes med Misundelse, naar han kaster Blikket over Sundet og agter paa de store Forhold, hvorunder Kollegerne der faar Lov at arbejde. Ikke mindst imponerer Publikationernes Rigdom og pragtfulde Udstyr; det svenske Folk forstaar til Gavns at støtte de Mænd, som paa forskelligt Felt arbejder med dets Historie.

Granbergs og den altfor tidligt afdøde Dr. Nils Sjöbergs Arbejder over svenske Kunstsamlinger har allerede længe ved deres Udstyr og Form givet omfattende Indblik i de kunstneriske Skatte, Landet ejer. I sin ovennævnte Bog har Dr. Strömbom givet et nyt og betydeligt Bidrag. Som Leder af »Svenska Porträttarkivets« storartede Inventariseringsarbejde, er han naturligvis den rette Mand til at behandle den meget omtalte Porträttsamling paa Baron Bondes Fideikommiss Ericsberg. Stor er Samlingen ikke, kun 125 Numre, men den omfatter smukke Prøver paa svensk Portrætmalning gennem Tiderne; til denne Grundstok kommer nogle faa udenlandske Portraiter, hvoriblandt særlig en formentlig Dürer har Interesse.

Katalogen, hvoraf der kun er trykt 200 Eksemplarer, er fremkommet som et stateligt Kvartbind paa 9 Ark Tekst og med 40 Fototypiplancher, og er rigt prydet med Vignetter og Cul de lampes. Billederne er ordnede efter Skoler, og alfabetisk efter Kunstnere indenfor de forskellige Nationalitetsgrupper.

For Danske har et fortrinligt Wuchtersportrait af Carl XI som Barn (Nr. 12), særlig Interesse. Ligeledes Nr. 37, Dronning Anna Catharine, et stort Knæstykke overensstemmende med Rosenborg Billedet. Det er altid en farlig Sag at bedømme Malerier efter fotografiske Gengivelser, men det synes, som hører Billedet snarere til den Række Kopier, som Remmert Peeters i anden Fjerdedel af 17. Aarh. maatte udføre for Chr. 4 — og hvoraf Frederiksborg netop fra Gotha har erhvervet et typisk Eksemplar —, end til Peter Isaacsz's Produktion. Den danske Afdeling indeholder ellers Billeder af Kunstnere som Boy Jensen, Greve og Lars Hansen, andetsteds nævnes en danskfødt Pastelmaler C. F. Richter (1807—83), Kunstnere man her i Landet kun kender lidet til.

Billedbeskrivelsen følger den sædvanlige internationale Skik, dog volder det i Øjeblikket nogen Forvirring, at Forfatteren bruger til Højre og til Venstre i den heraldiske Betydning, altsaa ud fra den afmalede Person, ikke fra Beskueren; man maa vænne sig dertil, før dette Synspunkt falder en naturligt; og at denne Reform ogsaa kan være faldet selve dens Ophavsmand for Brystet, har man Beviser for i den Omstændighed, at han stundom, — f. Eks. ved Beskrivelsen af Conrad Gyllenstjernas Portrait (Pl. 19) — falder tilbage til den almindelige Sprogbrug og anvender til Højre i Betydningen til Højre for Tilskueren.

Et Par Smaabemærkninger til Strömboms Bestemmelser kan maaske have Interesse. Det meget smukke Portrait af David Henric Hildebrand (Planche 24) henføres til David von Krafft, rigtignok med ? ved, men mon ikke Nils Sjöberg saa rigtigt, da han gjorde D. Richter til dets Ophavsmand; i sin Stil og Holdning minder det udpræget om ham. Og mon det er berettiget at henføre den smukke Miniature Kopi efter David Becks Billede af Dronning Kristina til Elias Brenner; Gengivelsen (Pl. 15) synes at pege paa Signac.

Endelig synes den ubekendte Dame fra 1675 (Pl. 28) med Rette at burde placeres en halv Snes Aar tidligere. Billedets Stil smager stærkt i Retning af Gottorp og Ansigtsform og Udtryk genkalder Riksenkedrotningens Træk; man maa vistnok antage, at Billedet forestiller en af dennes Søstre, maaske Marie Elisabeth (1634—65), som ægtede Ludvig VI af Hessen Darmstadt, eller vel snarere Augusta Marie (1649—1728), der blev Hertug Frederik Magnus af Baden Durlachs Gemalinde og hvis Billeder paa Gripsholm (1283, 1298) har betydelig Lighed med det fremstillede Physiognomie.

Det andet ubekendte Dameportrait Planche 27 har i Stil og Udtryk en udpræget Lighed med en Miniature i M. Paul Sinebrychoffs Samling i Helsingfors (C. G. Williamson: The history of portrait miniatures London 1904, II Bd., Plate CI Nr. 1); det er malet af P. Signac og angives at forestille Comtesse Bonde.

Som man ser, skjuler Bogen adskillige Problemer. Stadselig og udførlig, som den er, maa man haabe, at den maa finde mange Købere — for enhver, som bryder sig om Portraiter eller om Kostumehistorie, vil den jo være kærkommen — saa Forfatter og Forlægger snart paa ny kan fortsætte ad den betraadte Vej.

Spørgsmaal og Svar.

Til Spørgsmaal Nr. 8 (jfr. S. 183, 271):

Fra Hr. Landstingsmand *Herman Trier*:

»Jeg har nu fra Nærum faaet Sikkerhed for, at Aarstallet paa Busten af Bodenhoff er 1794.«

Willerups Buste behøver altsaa ikke at være posthum.

Nr. 15. Fra Hr. Overlæge, Dr. med. *O. Jersild*, København:

Af Antikvitetshandler Petersen (Kronprinsesseg. 4) har jeg i 1916 købt 2 gamle Sandstensstatuer paa do. Postamenter og har ladet dem opstille i Haven til min Ejendom Olufshøj i Søllerød.

De omtalte Statuer havde i flere Aar haft Plads i Hr. Petersens egen Villa-have i Øverød. Antikvitetshandler Petersen skal i sin Tid have købt dem derude paa Egnen. Ifølge hans Beretning formenes Figurerne at skrive sig fra Dronninggaards Park, hvortil de mulig skulde være flyttede fra Rosenborg Have. Ogsaa Hørsholm Slots-park er nævnt som det Sted, hvor de oprindelig har staaet. Hvor meget der ligger til Grund for disse Hypoteser, vides dog ikke.

Figurerne forestiller: 1) En drukken Bacchant. Hans Hoved er kranset af Vinløv og Druer. Højre Arm, der er bøjet, hviler med Albuen paa en Træstub, og i Haanden holdes en Pokal noget fra Munden. Venstre Arm er strakt ned langs Siden, og venstre Haand fatter om et Kranium. Den lette Rus har fundet et mesterligt Udtryk ikke alene i Figurens lade Stiven-sig-af mod Træstubben og i Benenes nonchalante Krydsning, men ogsaa i det stivnede Ansigtstudtryk og i de fortinnede Øjne. Ved en gennemført Hermafroditisme baade af Lemmer og Krop, Mammæ, Abdomen, Pelvis er Ynglingens Lastefuldhed karakteriseret.

2) En Diana med sin Hund. Det knejsende Hoved er drejet lidt til Siden. Øjnene skuer ud efter Vildtet, og Ansigtet udtrykker Energi og Resoluthed

(lidt karikeret fremstillet ved et let Underbid). Med højre Haand holdes Hunden tilbage. Venstre Arm er bøjet, og den knyttede venstre Haand, der holdes foran Brystet, har fattet om Buen, der nu mangler. Den fremadskridende Bevægelse er smukt og graciøst fremstillet baade ved Benenes Stilling og i Skørtets Folder. Kunstnerisk set er Bryst, Klædebon og Ben bedst lykkedes, hvorimod Armene og især Hænderne er langt mindre rutineret gjorte, og i det hele staar denne Figur sikkert betydelig under Bacchanten som Kunstværk.

Begge Figurer hviler paa ganske ens Barokpostamenter af sjælden Skønhed og Elegance. Paa de 4 Sider findes Kroner over en hvælvet Skjoldplade, omkranset af Acanthusblade.

Baade Figurer og Postamenter er af Bremersandsten. Figurernes Højde er 170 cm, Postamenternes 105 cm. De er i det hele velbevarede. Enkelte mindre Restaureringer af Sten har fundet Sted tidligere, især af de kraftigt profilerede Postamentplader. Enkelte Acanthusvolutter og en Finger er afstøtte.

At Figurer og Postamenter er virkelig gammelt Billedhuger- eller Stenhuggerarbejde fra Baroktiden er utvivlsomt. Kan »Arkiv og Museum« oplyse, hvorfra de to Statuer skriver sig? — om de er af dansk eller fremmed Oprindelse, om de Kroner, de bærer, er Konge- eller Adelskroner, og om de mulig virkelig skulde skrive sig fra en af vore kongelige Parker (Rosenborg, Dronninggaard, Hørsholm) f. Eks. ved Oplysninger gennem eventuelt opbevarede Inventarielister, Regninger el. desl.?

Svar til Nr. 15:

Det eneste bestemte Tegn i Retning af Statuernes Oprindelse er Postamentets Kroner; de er typiske Hertugkroner. Da de næppe er importeret hertil i nyere Tid, er der en Mulighed for, at Kronerne kan henvise til en af de to hertugelige Personer, som i 18. Aarhundrede havde fast Ophold nær København, den senere Dronning Anna Sophie eller Dronning Sophie Magdalenes Søster Enkehertuginde Sophie Caroline; efter Statuernes Tilblivelsestid synes den sidste at passe bedst, men desværre findes Staturne ikke omtalt iblandt Hertuginde Eftersladenskaber, saa lidt som det foreløbig har været muligt i andre gamle Inventarer at finde Hentydninger, som kan passe paa disse Statuer.

O. A.

Nr. 16. Fra Direktøren for Seruminstitutet Dr. med. *Thorvald Madsen*:

Ved Køb hos en Antikvitethandler er jeg kommen i Besiddelse af medfølgende lille Sølvbæger. Kan »Fra Arkiv og Museum« muligt ved Tydning af Vaabene give mig Meddelelse om Stykkets Oprindelse eller Historie?

Til Nr. 16:

Vaabene tilhører to kendte danske Adelslægter, nemlig de Valkendorffer og de Brockenhuuser; Navnebogstaverne H. V. og A.

B. H. samt 1639 henpeger paa Ægteparret Henning Valkendorff til Glorup († 1626) og Anne Brockenhuus († 1658), Laurids Brockenhuus til Egeskovs Datter. Bægeret har formentlig været en Gave, som Anne Brockenhuus eller et af hendes Børn har bortskænket og derfor efter Datidens Skik forsynet med sine Vaaben.

Stadselig i sin Form er Bægeret et smukt Eksempel paa Datidens Haandværkerduelighed; beundringsværdig er Rammen om Vaabnene graveret, idet den som Motiv benytter Ægtefællernes fælles Vaabenmærke, Rosen.

Ogsaa om sin Mester giver Bægeret Oplysning. I Bunden er indstemplet et K. Nu findes der paa Nationalmuseet i København et Bæger, som paa mange Maader staar dette Stykke nær. Det blev fundet paa Dræby Mark i Munkeby Sogn og hører til den af Svenskerne 1659 druknede Sognepræst Claus Hansen Naschous Sølvskat. Paa dets Sider er indgravet de Brahers og de Brokers Vaaben og Navnebogstaver I C B, betegnende Jomfru Christence Brahe Tygedatter, som formentlig før 1650 ægtede Jacob Lindenov til Gaunø; hendes Forældre døde 1639 og 1640; hun har formentlig opholdt sig paa Familiegodserne Eskebjærg (Schelenborg) og Vedtofte (Brahesholm); ogsaa dette Stykke er stemplet: K. I samme Fund fandtes en lille Sølvskaal fra 1643 med Odense Raadmanden Jens Mogensen Rosenvinges Navnebogstaver og Vaaben og indstemplet med samme Mestermærke. Endelig fandtes der ved Havndrup en Ske med samme Mestermærke i Forbindelse med Odense Bys Guldsmedemærke, Liljen. (Olrik: Drikkehorn og Sølvtoj S. 133, 134, 136). K. er altsaa en fyensk Mester, muligvis bosat i Odense. Endnu et stadseligt Arbejde kendes fra hans Haand; det er en ottekantet Altervinflaske af Sølv, som 1910 var udstillet paa Guldsmedelavets historiske Udstilling; den bærer de Brahers og de Gyldenstjerner Vaaben, Aarstallet 1639 og Jomfru Birgitte Brahes Navnebogstaver; hun hørte til Hvedholmerne. Museumsinspektør J. Olrik har venligst meddelt, at denne dygtige fyenske Guldsmed, som i Aarene omkring 1640 har arbejdet saa meget for den fyenske Adel, muligvis er identisk med Odensemesteren Hans Krey, der levede c. 1665; dette er dog en ikke altfor sikker Hypothese. Men hvad hans Navn end har været, han var en fortrinlig Provinsmester.

Bægeret er altsaa udført af den fyenske Guldsmed K. til Anne Brockenhuus, Henning Walkendorffs Enke eller til et af hendes Børn.

O. A.

Nr. 17. Fra Direktøren for Kristiania Bymuseum, Hr. Arkivar *Finne Grøn*:

Tillat mig at forespørke om, hvorvidt der findes malte portrætter av dansk statsminister, R. av Elefanten *Jørgen Erik Scheel* (1737—95) og geheimstatsminister *Fredrik Moltke* (1754—1836) og hvor billederne i tilfælde beror?

Samtidig tillader jeg mig at fremsætte ganske stærk formodning om, at det paa Frederiksborg beroende portræt af *Ditlev Vibe* ikke forestiller denne herre, men derimod stiftamtmand i Christiania *Vilhelm de Tonsberg*, med hvem han — ogsaa andetsteds — er blevet forvexlet. Bymuseet i Christiania besidder autentiske portrætter av Tonsberg og frue, f. Krabbe.

Svar til Nr. 17:

a. Et Portræt af *Jørgen Erik Skeel* findes hos hans direkte Efterkommere paa Birkelse pr. Aabybro.

b. Et Billede af *Frederik Moltke*, malet af *Zweidorff*, findes paa *Frederiksborg*, og en gammel Replik deraf i Norge hos Kammerherre *Løvenskiold*, *Fossum*.

c. Portraitet paa *Frederiksborg*, som i mange Aar har baaret Navnet *Ditlev Vibe*, har vel ikke absolut Lighed med de samtidigt betegnede Billeder af denne Mand (f. Eks. paa *Lerchenborg*), men dog saa megen Overensstemmelse, at Traditionen ikke uden Grund tør afvises. At det skulde forestille *Vilhelm de Tonsberg*, hvis Hustru var født *Kaas*, er umuligt, da det bærer *Elefantordenen*, hvilken *Tonsberg* aldrig opnaaede.

O. A.

SOPHIE STAVERSKOVS SILKETÆPPE OG LIDT OM ANDRE VAABENPRYDEDE TEXTILIER.

Af Baron *H. Berner Schilden Holsten.*

I Tilslutning til Artiklerne om Vaabentæpper i dette Tidsskrifts to sidste Hæfter kan det sikkert have Interesse at se de andre der omhandlede Tæpper afbildede, og der bringes derfor i nærværende Afhandling Gengivelser af disse Tæpper.

Som nærmere Forklaring vil det være nødvendigt at give nogle orienterende Oplysninger, hvorved det ikke vil kunne undgaas, at der gentages noget af, hvad der allerede har været anført ved Omtalen af disse Genstande i Artiklen om Clara Gyldenstiernes Tæppe i 5. Hæfte.

Her vil endvidere blive omtalt forskellige andre Textilier, der ved deres Vaabenprydelser kan henføres til bestemte Personer, først og fremmest det usædvanlig pragtfulde Silketæppe, der fremviser Fru Sophie Staverskovs og hendes to Mænds Ahnevaabener.

Af de i 5te Hæfte S. 220 nævnte Tæpper afbildes her først det i Konturer med rød Silke broderede Lærredstæppe, som i Midten viser Vaabenerne Rantzau, Ulfeld og Parsberg samt Bogstaverne S. R., L. W. F. og E. P. B. og Anno 1643. Det henviser til Laurids Ulfeld til Egeskov († 1659) og hans to Hustruer, Sophie Rantzau († 1635) og Else Parsberg († 1684). — Figur 1.

I de fire Hjørner ses Evangelisterne med deres Symboler, og i en bred Bort er der Landskaber med Jagtscener, adskilte ved Træstammer. Den øvrige Del af Tæppet er paa den sindrigste og mest komplicerede Maade overbroderet med Ranker, Grene, Blomster, Dyr, Fugle og forskellige Ornamenter, som fuldkommen udfylder hele Fladen i en broget Mangfoldighed, saa man stadig forhavses ved at opdage Enkeltheder, som man ikke før har bemærket.

Af Planter ser man bl. a. Lillie, Tulipan, Nellike, vild Rose, Vin-drueklase, Pære og Agern, og af Dyr Løve, Enhjørning, Hjort, Hund, Hare, Stork, Svane, Paafugl og Papegøje.

Dernæst afbildes Dorte Daas Tæppe, hvorom Nationalmusæets Protokoller oplyser, at det er et Sengetæppe af hvidt Lærred, broderet

med rød og hvid Silke. Paa Midten er der en Firkant, hvori ses Vaabenerne Hundermark og Daa og Aarstallet 1614, der senere er

Fig 1. Laurids Ulfelds Tæppe fra 1643.
(Frederiksborg).

ændret til 1654. Bogstaverne AA og D, der staar over Vaabenerne, maa ogsaa tildels være forandrede af en senere Ejer, da Tæppet efter dets Talmonogram, to Firtaller, maa have tilhørt Enken efter Claus Hun-

dermark til Øxendrup i Gudme Herred († 1593), Dorte (Jørgensdatter) Daa († 1624). Ved Siden af D'et har der sandsynligvis staaet endnu et D., og over det andet Vaaben er der Plads til Bogstaverne C H M.

Den øvrige Del af Tæppet er ved en enkel Baandslyngning med heraldiske Roser i Skæringspunkterne delt i rudeformede Afdelinger,

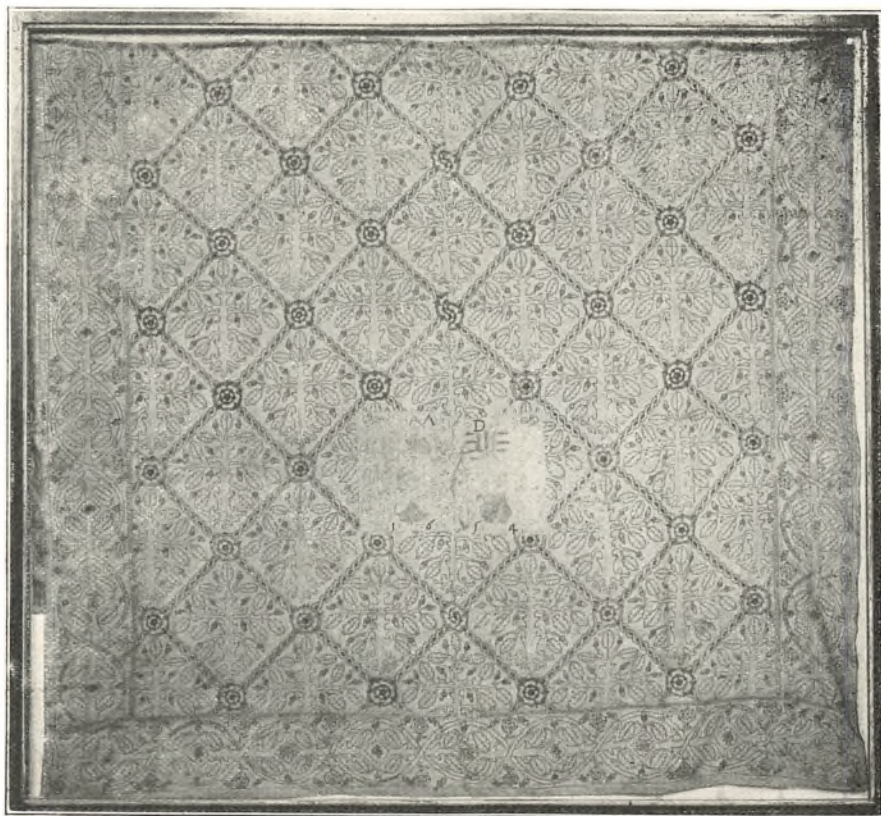

Fig. 2. Dorte Daas Tæppe.
(Nationalmuseet).

som er udfyldte med stiliserede Egetræer med Rod, Blade og Agern. Tæppet, der aabenbart har været en Del længere, er paa de tre Sider omgivet af en Bort med Egegrene og Roser, hvori der afvekslende ses IHS og det nævnte Kryptogram. Tæppet er i 1864 foræret Musæet af en Fotograf i Jylland. — Fig. 2.

I sin Komposition minder dette Tæppe om den Randers Musæum tilhørende Alterdug fra Skarresø Kirke (Ø. Lisbjerg H.), hvor man genfinder de rudeformede Inddelinger, dog her udfyldte med stilise-

rede Tidsler og med IHS paa Skæringspunkterne. Dugen er af Linned, og Broderierne er af gul og rød Silke, hvis Farver er stærkt afblegede. Bredden er ca. 168 Ctm; derimod mangler det nederste Stykke, og Resten er ret ødelagt. — Fig. 3.

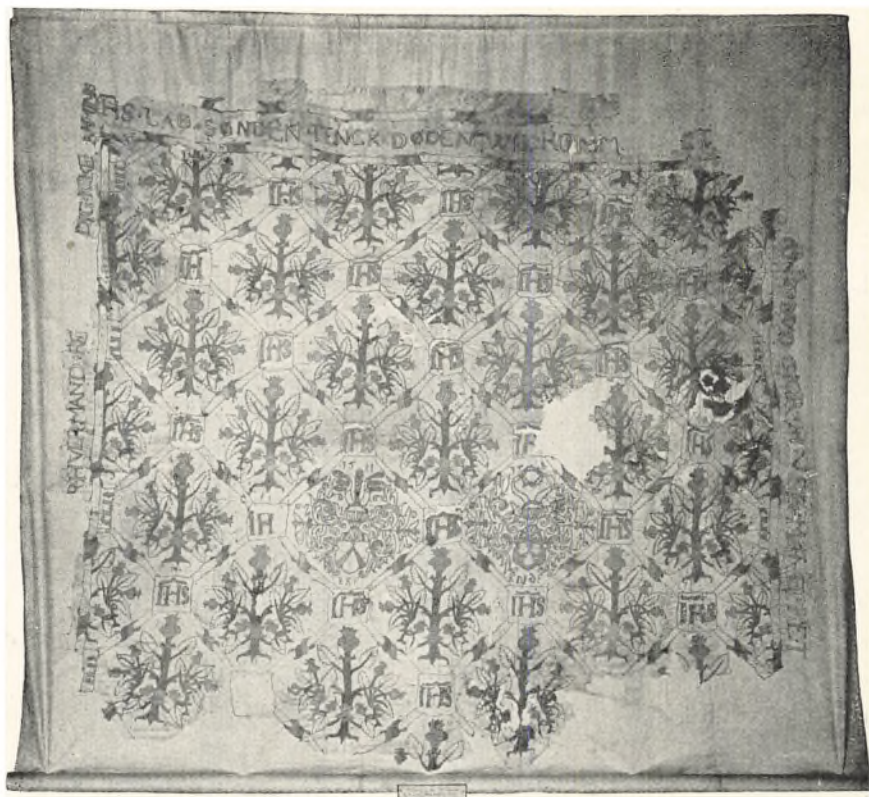

Fig. 3. Bjørn Kaas's og Kristence Rotfelds Tæppe.
(Randers Museum.)

I to Felter ses Vaabenerne Kaas og Rotfeld, Aarstallet 1581 og Bogstaverne B K F og K N D F, betegnende: Bjørn Kaas's Fædrene og Kristence Niels-Datter (Rotfeld)s Fædrene (Vaaben). Han ejede bl. a. Starupgaard og Tybjerggaard, var Lensmand paa Bygholm, hvor han døde 1581, og bisattes i Højslev Kirke.

Hans Bryllup stod 1554 paa Starupgaard, og Hustruen blev begravet 1601 i Bjersø Kirke i Skaane. Da de ikke er begravede i Skarresø Kirke, og denne heller ikke er Sognekirke til nogen af hans Hovedgaarde, savner man Forklaring paa, hvorfor netop denne Kirke

har ejet et Stykke med deres Vaabener. Dugen skriver sig fra Mandens Dødsaar, men er maaske blevet færdig, inden han døde den 26. Marts, da der muligvis ellers havde staaet et S. (salig) foran hans Navn. Langs Kanten findes Resterne af en religiøs Indskrift: IHS·

Fig. 4. Sophie Reedtzs Tæppe fra 1669.
(Randers Museum.)

LAD · SØNDEN · TENCK · DØDEN · WIL · KOMM [E FRY] CT · [H]ANS ·
BUD · GIØR · HVER · MAND · RET · [FORLAD] DIG ICKE [P] AA MEN ·
SKENE].

Sammen med en Altertavle er Dugen kommen til Musæet fra Skarresø Kirke efter en Restaurering, som blev foretaget i Sommeren 1891.

I Randers Musæum findes desuden et 2,4 × 2,2 Meter stort blaalt Uldent Tæppe, hvorpaa der med Uldgarn er broderet forskellige Blomster og i Midten et firdobbelt Vaabenskjold, bestaaende af Vaabenerne

Lykke — Reedtz — Parsberg — Brahe med tilhørende Hjelme, hvorved dog er at bemærke, at Lykkes og Parsbergs Hjelme er ombyttede. Bogstaverne S. W. L. — S. R. og Aarstallet 1669 henviser til: Salig Waldemar Lykke og Sophie Reedtz. — Fig. 4.

Han ejede Grinderslev Kloster, Nørgaard og Hvanstrup og fødtes 1614 som Søn af Iver Lykke og Sophie Valdemarsdatter Parsberg og døde 1657. 1642 ægtede han Sophie Reedtz, Datter af Hr. Frederik Reedtz til Tygestrup og Birgitte Steensdatter Brahe; hun fødtes 1613 og døde 1690 eller 91. De ligger begge begravede i Grinderslev Kirke, hvor der dog ikke findes Ligsten eller Epitafium over dem. Paa Gaunø findes der Malerier af dem, som har været gengivne i Adelsaarbogens XX. Aargang; paa hans Billede er der malet et andet Vaaben, som vækker Tvivl om Rigtigheden af Paaskriften, der angiver, at Billedet forestiller ham.

Vaabenerne paa Tæppet er temmelig daarligt bevarede; hvis de sorte Felter i Parsberg og Brahe nogensinde har været sorte, hvad man maa formode, er denne Farve nu fuldstændig forsvundet, da man kun paa disse Steder ser den blaa Bundfarve. Dette stemmer forøvrigt ganske med, hvad der er Tilfældet ved andre gamle Tæpper, hvor ligeledes den sorte Farve har vist sig at være den mindst holdbare, hvad der gælder saavel Silke som (i dette Tilfælde) Uldgarn.

Udenom Vaabenerne er der en Krans af blaa og hvide Baand med store Tulipaner, Nelliker og Roser i matte røde og gule Farver. I Hjørnerne er der Buketter sammenbundne med en Sløjfe, og i den yderste Bort ses foruden de allerede nævnte Blomster ogsaa Iris og Akeleje, medens den øvrige Del af Tæppet er udfyldt med store enkelte Blomster af de nævnte Arter og desuden af Lillier. Særlig mærkes en meget flot tegnet blaa Iris. Blaa og hvide Farver er de mest fremtrædende, og selv, da Arbejdet blev udført for 250 Aar siden, har det sikkert haft et roligt og afdæmpet Præg uden grelle Farvesammensætninger.

Tæppet, om hvis Herkomst intet vides, har lidt betydelig Overlast ved, at der er bortskaaret et stort trekantet Stykke af hver Sides øverste Halvdel. Den herved fremkomne Form har foranlediget Fremsettelsen af den Formodning, at Tæppet har været brugt som Kane-tæppe.

Det Braheske Vaaben træffer man endvidere paa to paa Hvedholm og Steensgaard opbevarede Tæpper, der er nedarvede i Familierne Brahe og Bille Brahe.

Det ene er et stort gult Silketæppe med Broderier af store, enkle, hvide Blomster, bl. a. Tulipan, Nellike, Lillie, Kejserkrone, stor Mar-

guerite og Vindrueklase. I hvert af dets Hjørner er der broderet et ret stort Vaaben med tilhørende Bogstaver, nemlig:

Brahe — I(ørgen) B(rahes) F(ædrene)

Gyldenstjerne — A(nne) G(ylden) S(tiernes) F(ædrene).

Rosenkrantz — I. B. M(ødrene)

Hardenberg — A. G. S. M(ødrene) og Aarstallet 1650. — Fig. 18 paa S. 367.

Fig. 5. Midterpartiet af Alterdug fra Horne Kirke med Jørgen Brahes og Anne Gyldenstiernes Vaabener og Aarstallet 1640. Opbevares nu paa Nationalmuseet.

Jørgen Brahe ejede bl. a. Hvedholm og Brahesborg og døde 1661. Fru Anne døde 1677. Deres Vaabener og Navne staar over Porten paa Hvedholm og Brahesborg Avlsgaarde, som de opførte.

Det andet Tæppe synes at være af nyere Oprindelse, men derpaa er der overført to broderede Vaabener Brahe og Gyldenstjerne med Bogstaverne S(alige) H(err) I. B. og F(ru) A. G. S.; de er altsaa udførte efter Hr. Jørgens Død.

De samme to Vaabener med Bogstaver og Aarstal 1640 er broderede paa en ualmindelig prægtig Alterdug, som fandtes paa Hvedholm, og hvorpaa Giverinden gennem to længere broderede Inskriptioner taler til Eftertiden. I den ene udtales en alvorlig Advarsel mod den, der fjærner Dugen eller andet fra Horne Kirke. I den

Fig. 6. Den ene Trediedel af Alterdug fra Horne Kirke.
(Nationalmusæet.)

anden staar der, at Anno 1641 Juledag har Fru Anne Gyldenstjerne givet denne Dug til Horne Kirkes Alter og derpaa forordnet at sys »hvis jeg eragted til Gudsfrygt mest at kunne give Anledning og det ved en mine Piger ved Navn Emerenze Clavsdatter.« — Fig. 5 og 6.

Højst interessant og sikkert ganske enestaaende er det, at man saa direkte faar Underretning om, hvem der har udført dette usædvanlig smukke Stykke Kunstbroderi, der fremstiller adskillige bibelske Scener, syede med brun Silke.

Fra Hvedholm stammer flere andre Altereduge, broderede med Hvidsøm, Hedeboomstre og Udtrækningsarbejde, hvoraf nogle er fuldstændige Mesterværker. En af disse viser ved Bogstaver og Vaabener hen til Jørgen Schult til Finstrup (nu Holstenshuus) og Anne

Fig. 7—8. Lærredsdug fra Hvedholm med Jørgen Urnes og Magdalene Brahes fædrene og mødrene (Ribbing og Rud) Vaabener og Aarstallet 1562.

(Nationalmuseet.)

Margrete v. Götzen. Den er dateret 1650 og er maaske senere skænket til Svanninge Kirke, som Fru A. M. v. Götzen erhvervede 1674, og som i 1835 indlemmedes i Grevskabet Brahesminde. Desuden findes der en mærkelig lang Lærredsdug paa 344 × 47 ctm. med broderede Ornamenter og Navne i rød, gul og — stærkt beskadiget — sort Silke og Sølvtraad; den har formodentlig ogsaa været benyttet til at brede over et Alter. Den udmærker sig ved særlig høj Ælde, idet den bærer Aarstallet 1562 foruden Jørgen Urnes og Magdalene

Brahes fædrene og mødrene Vaabener, Urne, Ribbing, Brahe og Rud; endvidere Navnene Baltasar Stobæus og Anna Werners Datter, der maaske var en Præst og hans Hustru. Man bemærker en stor broderet Engel og en Enhjørning samt nogle Bogstaver i Hjørnerne, maaske forkortede Sentenser eller Signaturer. — Fig. 7 til 10.

Fig. 9 og 10. Jørgen Urnes og Magdalene Brahes Lærredsdug.
(Nationalmuseet.)

Fru Magdalene var Søster til Jørgen Brahes Farfader.

Ellen Marsvins blaa Silketæppe paa Nationalmuseet, købt 1846 fra Horsens, viser langs Yderkanterne en broget Blanding af Dyr og Planter. Der er flere Køer, en Gedebuk, en Hund med E. M. S. broderet i Halsbaandet, en Kakadue, Dompapper og andre Fugle, en Elefant og en Kamel, hver med en Neger paa Ryggen, en Løve, som bider en Hjort, to Heste og Føl, en Vædder, Hjort og Hund. Bagved Dyrene og tildels i meget uforholdsmæssig Størrelse finder man Kejserkrone, Tulipan, Nellike og Pæretræ, og i Midten er der

anbragt et stort E. M. S. og 1648 i en Lavrbærkrans, der er belagt med Ellen Marsvins fire Ahnevaabener, Marsvin, Gyldenstjerne, Hollunger og Gøye. — Fig. 11.

Paa Gaunø findes et hvidt Lærredstæppe med røde Broderier, Bogstaverne H. P. (Holger Pax, † 1698) og L. B. (Lisbeth Bille, gift 1676, † 1723), Vaabenerne Pax og Bille og Aarstallet 1695.

Fig. 11. Ellen Marsvins Tæppe.
(Nationalmuseet.)

I 1895 købte Nationalmuseet af en Arbejdsmand paa Amager et uldent rødbrunt Tæppe, 1 Meter langt og 60 Ctm. bredt, stærkt overbroderet med store, grove Blomster, Tulipaner og Nelliker, syede med rødt, hvidt, gult, brunt og sort Uldgarn. — Fig. 12.

I Midten er der et aabent Felt, hvori der er broderet med samme Garn, Farver og Sting, som er anvendt ved Blomsterne, Vaabenerne Parsberg og Galde med Hjælmtegn og Hjælmlæder. Desuden Bogstaverne: IHS, og V. P. B. og A. G. samt Aarstallet 1677.

Verner Parsberg til Vognserup († 1686), ægtede 1649 i Viborg Anne Gudesdatter Galde til Nørlund (f. 1615, † 1680). Den ene af deres to Sønner, Gude Parsberg til Nørlund og Kokkedal, ægtede netop 1677 Karen Krag, og muligvis er Tæppet lavet i Anledning af dette Bryllup.

Tæppet har maaske oprindeligt været rundt og er senere gjort fir-kantet; det omgives af en smal Fryndse af Uldgarn i alle mulige Farver.

Fig. 12. Verner Parsbergs og Anne Galdes Tæppe fra 1677.
(Nationalmusæet.)

Vaabenerne, der er noget medtagne, har sikkert været fremstillede i fejlagtige Farver, idet Parsberg synes at skulle være hvidt, gult og hvidt i Stedet for rødt, sort og hvidt, og Galdes Sparre er gul i Stedet for blaa, og Stjernerne synes hvide og ikke røde, medens Vesselhornene er delte af gult og hvidt og ikke af hvidt og blaat.

Der vides intet om Tæppets Hjemsted, men det har maaske i sin Tid været paa Nørlund, hvor dette Ægtepars Vaabener endnu ses over Portalen i Østfløjen, som opsattes i 1655. I Ravnkilde Kirke er Galdernes Familiebegravelse i det Kapel, der opførtes af Gude Galde, som tilgiftede sig Nørlund med Ellen Marsvins Søster Helvig.

Det sjældne Galdevaaben findes forøvrigt paa et lille Træhus paa Kragerup sammen med Ulfeldernes Vaaben og Navnene Eggert Ulfeld og Elszebet Galde samt Aarstallet 1577. Eggert Ulfelds Hustru var en fjern Slægtning af Galderne paa Nørlund.

Vibeke Friis's i 5. Hæfte omtalte med Silke broderede Lærredstæppe afbildes ogsaa her, og man vil i dets Midte finde et firdobbelt Vaaben som paa det ene af Randers-Tæpperne. Det er Vibeke Friis' 4 Ahnevaabener, øverst hendes Forældre, Jesper Friis og Elsebe Ulfeld, hvis Navne endda er broderede over Vaabenerne, nederst hen-

Fig. 13. Vibeke Friis's Tæppe.
(Nationalmuseet.)

des Bedstemødre, Vibeke Gyldenstjerne, Niels Friis's, og Birgitte Brockenhuus, Jacob Ulfelds. Vibeke Friis døde ca. 1655, og, da hendes Forældre viedes 1629, kan Tæppet tidsfæstes til anden Fjerdedel af det 17. Aarh. eller de nærmeste Aar derefter. — Fig. 13.

Med Hensyn til Vaabenerne bemærkes, at Friisernes sorte Egern er hvide, omend med en mørk Kontur, og Ulfeldernes Hjælmtegu ligner nærmest en Gris. Midterpartiet er afgrænset af en falmet grøn Lavrbærkrans med 4 heraldiske Roser.

Tæppet er beskaaret foroven og forneden, medens det paa Siderne er udsmykket med brede ornamentale Borter med allehaande dekorative Slyngninger af Baand, Blade og Blomster (bl. a. Konvolvulus), med Vrængemasker, Drager, Kroner, Papegøjer og Figurer. Disse er langs Yderkanten allegoriske Kvindeskikkelse, forestillende Kærlighed, Retfærdighed, Klogskab og Styrke, broderede med rødt, gult, blaat og sort, og indenfor disse en Række vingede Jomfruer.

Umiddelbart indenfor Borten ses flere Dyr, nemlig: Pelikan, Hjort, Kat, Hane, Guldfasan, Hare, Faar (?), Sangfugl, And, Hest, hvidt Egern

Fig. 14. Udsnit af Hans Oldelands og Helvig Kruses Tæppe fra 1666.
(Arreskov.)

i et Træ, sort og hvid Trane, rød Stork, Ræv med Gaas i Munden, rød Hund, Papegøje(?), Fugl.

De allerfleste af disse Dyr hører til de almindeligst kendte; Pelikanen var Datidens Folk vante til at træffe i den religiøse Symbolik.

Hele den øvrige Del af Tæppet er udfyldt med allehaande Blomster og Frugter, der nærmest Midten er af en noget massiv Karakter, bl. a. Græskar, Vinranke med blaa Druer og Æbler eller Kastanier. Man bemærker iøvrigt adskillige Tulipaner, Lillier, Nelliker, Klokkeblomster, Kirsebær, Kløverblad og Nød med tre Haser.

Tæppet er i 1841 erhvervet sammen med andre Genstande fra den Lassenske Samling.

Flere af de omtalte Tæpper har haft deres Hjemstavn paa Fyen. Fra samme Landsdel, om end fra en meget nordligere Egn, stammer et nu paa Arreskov opbevaret højst interessant 274 × 205 Ctm. stort Tæppe, der i Midten bærer et temmelig lille firdobbelt Skjold med Vaabenerne Oldeland—Kruse—Gyldenstjerne—Bülow og Bogstaverne H. O. L. — H. K. og Aarstallet 1666. Dette henviser til Hans Olde-

land til Uggerslevgaard (f. 1628, † 1692), der 1665 var Landsdommer i Fyen og 1698 boede paa Harridslevgaard, efter at han ca. 1680

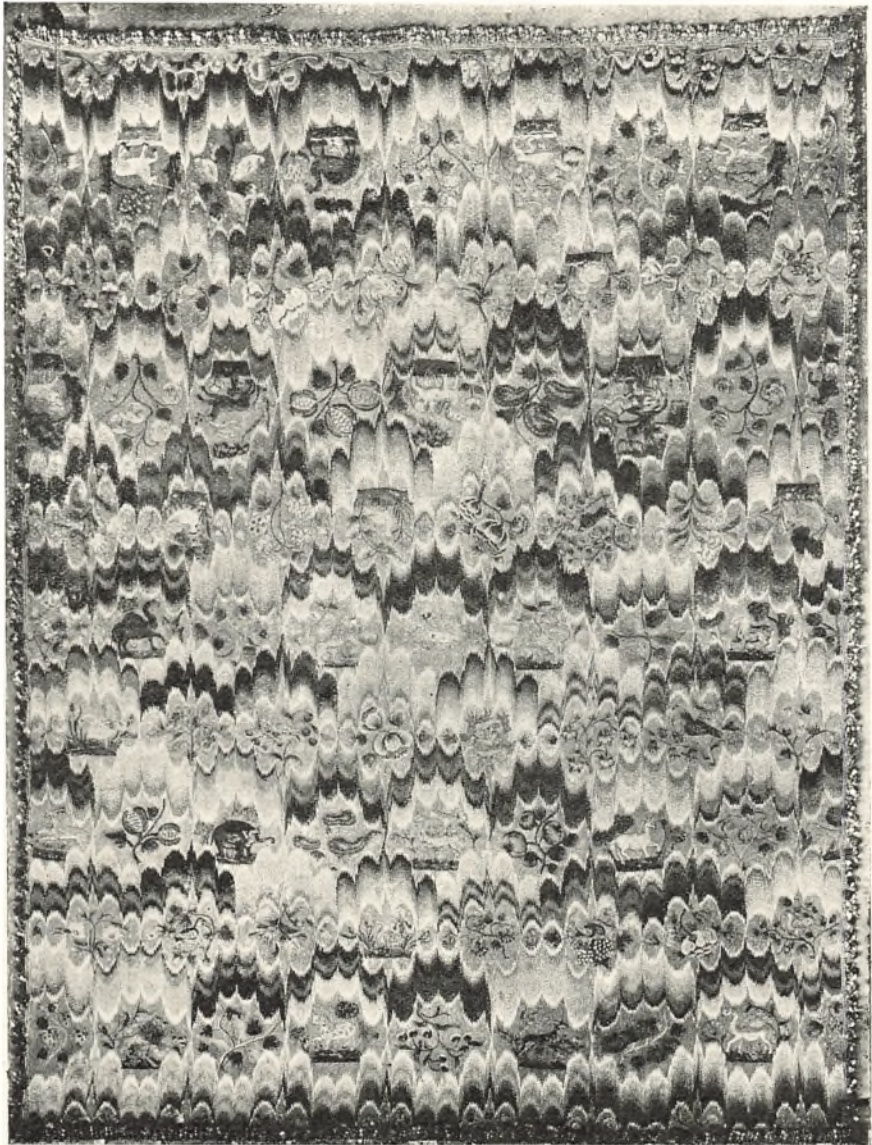

Fig. 15. Hans Oldelands og Helvig Kruses Tæppe fra 1666.
(Arreskov.)

havde mistet Uggerslevgaard ved Indførsel, og til hans Hustru, Helvig Kruse, der endnu levede 1702. De er begge begravede i Skovby

Kirke. Hans Forældre var Hans Oldeland og Ingeborg Gyldenstierne, hendes var Jørgen Kruse af Hjermeslevgaard-Linien og Beate Bülow. Hans Oldelands Søster Regitze, der var gift med Caspar Due, ejede Ølstedgaard, som nu udgør en Del af Grevskabet Muckadell, og det er tænkeligt, at Tæppet ad denne Vej er kommet til Arreskov, hvor det i 1858 laa paa en Tjenerseng. Derefter har det været brugt ved Bryllupper i Øster Hæsing Kirke, og, efter en grundig Restaurering i den nyeste Tid, bruges det nu kun ved kirkelige Højtideligheder i Familien Schaffalitzky de Muckadell. — Fig. 14 og 15.

Tæppet er af grovt Lærred, helt overbroderet med Uldgarn i en Blanding af Kontursting og Fladsting. Hovedmotivet er et flammt Mønster i rødt, gult, blaåt og grønt, hver Flamme med 5—6 Chatteringer. Bundene mellem Flammerne er udfyldte med graat og prydede med afvekslende Fremstillinger af Dyr og Planter.

Dyrene er mere eksotiske end paa de andre Tæpper; der er baade Elefant, Dromedar, Kamel og Løve; endvidere Hest, Hjort, Enhjørning, Hane, Kakadue, Papegøje, Svane, Stork og andre Fugle. Blandt Planterne mærkes: Tulipan, Nellike, Lillie, Akeleje, Iris, Stedmoderblomst, Vintergæk, Pintselillie, Blaaklokke, Pæon, Vinranke, Græskar, Æble, Pære, Citron, Kirsebær, Jordbær, Ribs og Gulerod.

Alle de i det foregaaende omtalte Tæpper har kun været prydede med faa Vaabener, og de genealogiske Fremstillinger har indskrænket sig til højst at bringe 4 Ahnevaabener.

Anderledes er det med Clara Gyldenstiernes prægtige Silketæppe paa Frederiksborg, som Musæumsinspektør Andrup saa udførligt har beskrevet i dette Tidsskrifts oftere nævnte 5. Hæfte. Det er, i Lighed med Billederne i Ligprædikenerne, forsynet med vedkommende Persons 32 Ahnevaabener, saa Studiet af Tæppet frembyder et helt genealogisk-heraldisk Problem.

Det samme er Tilfældet med Sophie Staverskovs Silketæppe, der vist — uden Tilsidesættelse af Clara Gyldenstiernes — kan betegnes som det pragtfuldeste og kostbareste af alle kendte danske Vaaben-tæpper, hvortil kommer, at det frembyder betydelig Interesse, dels paa Grund af Vaabernes Anordning, og dels ved, at de fleste Vaabener tilhører mindre kendte Slægter — ja endog Lavadelsslægter, hvis Vaabener man ellers meget sjældent træffer i anvendt Heraldik. Man behøver blot at nævne Navne som Dan, Stampe I, Kalle, Stiefeld og Stenfeld for at antyde, hvilke Vanskeligheder der beredes endogsaa Folk, der er godt inde i den danske Heraldik. Naar man ved første Eftersyn opnoterer Vaabenerne og bl. a. anfører Sehested—Bryske—Væbner—Skram—Tornekrands—Juel, og det ved nærmere Undersøgelse viser sig at være Staverskov—Bang—Kolle—Blik—Sti-

feld—Rekhals (hvis Vaabener ligner de ovennævntes), bliver man klar over, at man her staar overfor en Ahnetavle af meget usædvanlig Art, som berører Slægter, som man maaske aldrig før har beskæftiget sig med. Af mere kendte, men dog ingenlunde særlig almindelige Slægter, træffer man Udsen, Kruse, Lunov, Stygge, Spend, Rostруп, Galskyt og Hvas af Gjerholm, medens man forgæves søger de Højadelsslægter, som Bille, Gyldenstjerne, Rosenkrantz, Thott, Lunge o. s. v., hvoraf en eller flere findes i de fleste andre Ahnetavler. Naar man dernæst konstaterer, at Vaabenerne, der mod Sædvane er samlede 4 og 4, findes i et saa mærkeligt Antal som 48, medens der ellers altid anbringes 2—4—8—16—32 eller 64 Vaabener, svarende til Antallet af Ahner i den ældste Generation, der medtages, stilles man overfor et nyt Problem, indtil man opdager, at Vaabenerne angiver 16 Ahner for Sophie Staverskov og hver af hendes to Mænd, Otte Kruse og Laurids Ebbesen (Udsen). — Fig. 16.

Paa Brusk Herredsting mødte i 1417 en Mand ved Navn Peder Nielsen i Piedsted, som i sit Vaaben førte en Stilk med to tornede Blade eller Blomster. Hans Efterkommere udviklede yderligere dette Vaaben, som endte med at faa ganske samme Udseende som det kendte Sehestedske Vaaben: en af 3 Sølv Søblade omsat rød Rose i blaåt og paa Hjælmen 5 Hejre- eller Paafuglefjer. En Mand af denne Slægt, der levede først i det 16. Aarh., ægtede en Jomfru af den lille vestjydske Slægt Staverskov, og deres Søn antog sin Moders Slægtsnavn. Han købte Donneruplund ved Give og Hennegaard, og hans Søn, Fasti Staverskov, ejede Øllufgaard i Nærheden af Varde. Han døde 1607, medens hans Hustru, Christence Krag, endnu levede 1648.

Af deres fire Børn var de to Sønner ugifte, den ene Datter, Anne, var gift med Christoffer Hvas til Kaas. Hun mageskiftede Donneruplund mod en Halvpart af Hennegaard til Søsteren, Sophie, der ogsaa ejede Øllufgaard. Dennes første Mand var Otte Kruse til Balle og Søndersthoved, der var Søn af Mogens Kruse til Balle og dennes første Kone, Anne Lunov, og tidligere havde været gift med Magdalene Krabbe. Efter hans Død i København 1628 fik hans Stedmoder, Dorte Vesteni, Livsbrev paa en Gaard af hans Enke, der 1635 ægtede Laurids Ebbesen (Udsen) til Tulstrup, som i 2. og 3. Led var beslægtet med hendes første Mand, saa der maatte indhentes Bevilgning til Ægteskabet.

Da Laurids Ebbesen (Udsen) fødtes 1559 paa Tulstrup som eneste Barn af Ebbe Lauridsen og Kirsten Kruse, var den fordum saa ansete Slægt sunket ned i Lavadelen, ja, Samtiden drog endog dens Adelskab i Tvivl, hvad der fremgaar af den Holck'ske Stambog paa

Oreby, hvori der staar, at Laurids Ebbesen fører de Udsen'ers Vaaben uden nogen Ret, »thi han er af Bønderslægt i Jylland.« Slægten skulde dog endnu opleve en kort Genoplussen, inden det gamle Skjold med Klokken blev lagt i Graven med Laurids Ebbesen i 1646. Ved sit første Ægteskab i 1587 med den 19 Aar ældre Ellen Andersdatter Gøye knyttede han gode og nyttige Forbindelser, saa han erhvervede en Del Gaarde og fik betydelige Forleninger, bl. a. Københavns Slot, Skanderborg og Saltø. Men, da han havde opgivet Haabet om at efterlade sig Arvinger, fordelte han 1625 sine Hovedgaarde mellem sine nærmeste, bl. hvilke Otte Kruse, der til Gengæld gav ham Livsbrev paa Søndersthoved. Frænderne forpligtede sig til at sørge for hans standsmæssige Begravelse.

Gavebrevene traadte ikke i Kraft, og, da hans Hustru var død 1626, ægtede han Aaret efter Lisbeth Hansdatter Arenfeldt, der døde allerede 1632, hvorefter han i 1635 indgik et tredie Ægteskab med Sophie Staverskov. Heller ikke de to sidste Koner skænkede ham nogen Arving til de mange Hovedgaarde, og efterhaanden blev han nødt til at afhænde Størsteparten af sit Jordegods, da han havde lidt store Tab ved de kejserslige Indfald.

Da Frænderne nu ikke mere havde nogen Forpligtelse til at sørge for hans Begravelse, maatte han selv bekoste et pragtfuldt Epitafium i Aarhus Domkirke, hvor legemstore Figurer af ham selv og de tre Koner ses knælende ved Siderne af en stor sort Tavle, paa hvis Ramme er anbragt 16 Ahnevaabener for hver af de fire Personer. Foran Epitafiet er der en meget smuk Gitterport, uden Tvivl forfærdiget af Caspar Finke. Den Dag i Dag staar Tavlen uden Indskrift, saa ikke engang denne Bekostning har hans Slægtninge villet paatage sig, og mærkeligt nok heller ikke hans Enke, der overlevede ham i mange Aar og endnu 1668 boede paa Øllufgaard. Hun har imidlertid haft økonomiske Vanskeligheder; 1652 maatte hun sælge baade Donneruplund og Søndersthoved, og Spøttrup, som hun havde købt af Familien Below, blev overladt til hendes Søn, Mogens Kruse; selv maatte hun laane Penge af Brødrene Kohlblatt i Kiel.

Fru Sophie var Enke i over 20 Aar og har maaske tilbragt en Del af sin lange Enkestand med at baldyre det skønne Tæppe, der sammen med Epitafiet i Aarhus er højst interessante Minder om denne ikke særlig kendte Kvinde.

Tæppet, der er af lys olivengrøn Silke med Kunstbroderi og nogle fine Kædesting og Kontursting, er af en enestaaende Skønhed og Pragt. Det er glimrende bevaret, kun eet Sted er der en lille Revne, og kun den sorte Silke har her, som paa de andre Tæpper, lidt noget og er paa sine Steder helt forsvundet, f. Eks. i Fremstillingen

Fig. 16. Sophie Staverskovs Silketæppe.
(Tilhører Kammerherreinde E. Schested.)

af en kalkunsk Hane. Ellers er Farverne usædvanlig kønne og klare og af en udmærket Virkning.

Fig. 17. Fra Laurids Ebbesens Epitafium i Aarhus Domkirke.
Længst tilvenstre ses Sophie Staverskøvs 16 Ahnevaabener.

Tæppet er betydelig større end Clara Gyldenstiernes, 334 × 220 Ctm. mod dennes 237 × 164 Ctm., dertil kommer en 14,5 Ctm. bred, tildels knyttet Fryndse af hvid, rød og grøn Silke, paa hvis knyttede Del der sidder smaa Rosetter i alle tre Farver.

Dette herlige Stykke har tilhørt Fraugdegaard-Linien af Familien Sehested, hvis Vaaben man i sin Tid troede at se i Familien Staverskovs Vaabenmærke, der ganske ligner Sehestedernes. I 1880'erne kom det til Kammerherre Knud Sehested, hvis Enke nu ejer det og undertiden ved festlige Lejligheder anvender det som Vægtæppe, saaledes som dets oprindelige Formaal maaske har været.

Hver enkelt Gruppe paa 4 Vaabener omgives af en Lavrbærkrans i flere Chatteringer med enkelte røde stiliserede Roser. En lignende Krans afgrænser et Midterparti, hvori Orpheus sidder paa en Høj under et Træ, som nærmest ligner en Naur. Han har en Lavrbærkrans paa Hovedet og spiller for Dyrene, der alle er meget naturtro gengivne.

I hvert af de 4 Hjørner ses en hvid Vase med blaa Ornamenter, hvori der er anbragt røde og gule Blomster, en ualmindelig livagtig Kejserkrone, lyserøde Lillier og blaa Tulipaner — alle disse paa samme Stilk — endvidere en let heraldisk Rose, Lilliekonvaller og lyserøde Tulipaner.

Spredt over hele Midten af Tæppet er der en stor Mængde Blomster med korte Stilke, som i Anbringelse og Karakter meget minder om Anordningen paa Vibeke Friis's Tæppe. Der er nogen Symetri i Blomsternes Placering. Længst ude tilvenstre ser man, begyndende fra oven udfor Udsen-Vaabenet: rød Nellike — rødt Kirsebær med Blade — violet Tulipan — violet Kirsebær — Jordbær med Blomst, Bær og Blade — gul Blomst — lyserød Lillie — hvide og røde Ribs med Bær og Blade — gul Blomst som i Vasen — og Nellike. Forøvrigt er der Lilliekonval, Hasselnød, rød og blaa Valmue, violet Ærteblomst med 4 Bælge, Stedmoderblomst, blaa Tulipan, stor blaa anemone lignende Blomst og gulrøde og lyserøde Narcisser.

Naar man betragter de Blomster, som pryder de beskrevne Tæpper, vil man se, at de saa at sige alle er saare almindelige, og man kan vel af deres Anvendelse paa de gamle Textilier slutte, at de ogsaa i gamle Dage har hørt til de i Haverne mest dyrkede.

Paa 8 af de beskrevne Tæpper findes Tulipan og Nellike, som altsaa er de mest anvendte, paa 6 findes Lillie og paa 3 Kirsebær og Kejserkrone.

Tilbage er der kun at give en Skildring af de 48 Vaabener, som er anbragte langs Tæppets Rande, saaledes at Sophie Staverskovs Ahner staar for Tæppets to Ender, foroven længst tilvenstre (heraldisk) Vaabenerne for hendes 4 Bedsteforældre, tilhøjre de 4 Oldemødre; de 8 fjærneste Ahner eller de 8 Tipoldemødre staar i Tæppets nederste Ende.

Til heraldisk venstre findes den første Mands Ahner og tilhøjre

Sophie Staverskovs og hendes

1 a Christiern Pedersen (Glambæk) til Stubberup	3 a Anne Pedersd. Skeel (Dyre)	2 a Oluf Staverskov	4 a Mette Stygge	1 c Morten Bang til Tofthøj	3 c Karen Eriksd. Skram (Fasti)	2 c Thomes Fasti til Venner- gaard	F Moj Sp
1 a Peder Christiernsen til Stubberup	2 a Gunder el. Marine Staverskov		1 c Palle Bang		2 c Anne Fasti		
1 a Oluf Staverskov til Donneruplund			1 c Anne Bang				
1 a Fasti Staverskov til Ølufgaard							
til Ølufgaard							
5 a Christopher Kruse til Balle	7 a Anne Tygesd. Seefeld	6 a Malte Lauridsen (Viffert) til Rebstrup	8 a Anne Albertsd. Skeel til Øls	5 c Mikkel Eskildsen (Høeg) til Lyngholm	7 c Maren Christensd. (Steenfeld)	6 c Christiern Rekhals	Joh Rø el Ben
5 a Peder Kruse til Balle, † 1562	6 a Dorte Viffert til Øls		5 c Erik Høeg til Klarupgaard		6 c Kirsten Rekhals		
5 a Laurids Kruse til Balle, † 1597			5 c Inger Hoeg (Banner)				
5 a Mogens Kruse til Balle, † 1624							
9 a Ebbe Henriksen (Udsen) til Tulstrup	11 a Gyde Gotskalksd. Rostrup	10 a Mogens Stampe til Kelling- bjerg	[12 a] Maren Maltesd. (Stifeld.) [Skobe]	9 c Thomes Nielsen (Galskyt)	[11 c] [Dan]	[10 c] Otto Stampe til Klarupp. [Strangesen]	[1 In Tøn Vi [Rek
9 a Simon Ebbesen til Tulstrup	10 a N. N. Stampe		9 c Peder Galskyt til Øland † for 1495		[10 c] Marine Stamp [Strangesen]		
9 a Laurids Simonsen til Tulstrup			9 c Margrethe Galskyt				
9 a Ebbe Lauridsen til Tulstrup							

Mænds rette Ahnetavle.

	[3 b] Karen Tygesd. Kalf [Kalle]	2 b Mogens Stampe til Kelling- bjerg	4 b Maren Maltesd. (Stifeld)	1 d Enevold Juel til Aabjerg	3 d Inger Hermansd. Flemming	2 d Hr. Ove Lunge (Dyre) til Tirsbæk, † 1540	4 d Anne Henriksd. Friis til Odden
1 b Niels Krag til Agerkrog	2 b Else Stampe		1 d Niels Juel til Aabjerg		2 d Christence Lunge (Dyre)		
1 b Mogens Krag til Agerkrog			1 d Sophie Juel				
1 b Christence Krag							

skov
ruplund,

	7 b Maren Jensd. (Munk) til Rugaard	6 b Otte Munk til Gjessing- gaard	8 b Kirsten Nielsd. Juel til Hastrup	5 d Anders Blik til Nystrup	7 d Anne Kaas	6 d Niels Henriksen (Hvas af Gjerholm)	8 d Iuger Jensd. (Kolle) til Gjerholm
5 b Laurids Lunov til Rugaard	6 b Abel Munk		5 d Erik Blik til Nystrup		6 d Anne (Hvas)		
5 b Otte Lunov til Holmegaard			5 d Inger Blik til Nystrup				
5 b Anne Lunov							

	[11 b] Kirsten Ovesd. (Reventlow) [Podebusk]	10 b Tyge Jensen (Seefeld) til Dalsgaard	[12 b] Bodil Splidsd. Fasti [Rafvad]	9 d Las Viffertsen til Rebstrup. var † 1499	[11 d] Gyde Lauridsd. (Krag) [Fasti]	10 d Albret Skeel til Hegnet. levede 1499	[12 d] Abel Lauridsd Dan [Flemming]
9 b Christopher Kruse til Balle	10 b Anne Seefeld		9 d Malte Lauridsen til Rebstrup		10 d Anne Skeel til Øls		
9 b Peder Kruse til Balle, † 1562				9 d Dorthe Viffert til Øls			
9 b Kirsten Kruse. levede 1602							

sen
rup.
6

den anden Mands, ordnede paa ganske samme Maade som Konens Ahner.

For Oversigtens Skyld og for at klarlægge Systemet ved Anbringelsen af de enkelte Vaabener vil hver af de 12 firdobbelte Vaabengrupper blive betegnet med et Nummer fra 1 til 12, og indenfor hver Gruppe betegnes Vaabenerne med Bogstaverne a b c og d. De samme Betegnelser anvendes i de hosføjede Ahnetavler, saa man let og hurtigt kan anstille Sammenligninger. Bemærkninger og eventuelle større Ukorrektheder anføres for hver Gruppe for sig, idet dog bemærkes, at det ikke anses for nødvendigt at anføre uvæsentlige Fejl, som f. Eks. at Familien Staverskovs Søblade er grønne i Stedet for hvide, at Stygge er skraadelt fra højre og ikke fra venstre, og Uoverensstemmelser i Farver og Inddelinger af Vesselhorn.

Sophie Staverskovs Ahner:

1 a Staverskov (Glambek) b Krag c Bang af Jylland d Juel

Bang af Jylland førte efter Nyt Adelslex. en flakt Ørn og paa Hjælmen 2 Vesselhorn, medens Vaabenet her er delt med $\frac{1}{2}$ g. bev. brun Ørn og $\frac{1}{2}$ r. Lillie, begge faste paa Delingen i h. Paa Hj. en brun g. bev. Ørn. Paa Epitafiet i Aarhus ses ligeledes $\frac{1}{2}$ Ørn og $\frac{1}{2}$ Lillie og paa Hj. en Ørn.

2 a Staverskov b Stampe af Klarupgaard c Fasti d Lunge (Dyre)

Stampes Felter er saavel her som i Aarhus ombyttede, og det ene Felt er sort og ikke blaåt, medens samme Ombytning begge Steder gør sig gældende ved Farverne paa Hjælmens Vesselhorn. Morianen paa Fastis Hjælm er blaa med blaa Baand om Hovedet. Paa Epitafiet ser det nærmest ud, som om Morianen er hvid, men Farverne er saa daarligt bevarede, at man vanskeligt kan skelne hvidt og blaåt fra hinanden. Saaledes synes Lunges h. Vesselhorn i b. nærmest at være b. i h.

3 a Skeel (Dyre) [b]¹ Kalle c Skram (Fasti) d Flemming

Paa Tæppet er Skeel (Dyre) Vaabenet rigtigt, paa Epitafiet derimod er Vesselhornene røde og paa Hj. delte af h. og r. Kalle er paa Tæppet tværdelt af r. og s., i hvert Felt en Rose af modsat Farve, paa Hj. 5 vekselvis r. og s. Standarter. Epitafiet viser ganske samme Vaaben, blot med modsatte Farver, saaledes at Skjoldet er tværdelt af s. og r. Gl. Ad. Lex. anfører under Navnet Kalle et af r. og h. tværdelt Skjold med en Rose af modsat Farve i hvert Felt, paa Hj. 5

¹ Om Betydningen af Klammen (Fejlmarkering) se Side 363.

vekselvis r. og h. Faner, altsaa væsentligst samme Vaaben, som ovenfor anført, blot med andre Farver. Nyt Ad. Lex. bemærker hertil: Upaalidelig Slægtbogsefterretning, men opfører under Navnet Kold et noget lignende Vaaben, hvor der i Felterne uden Farveangivelse findes en Stjerne og en Rose. Den Kvinde, som skal betegnes ved dette Vaaben, var Erik Krag's Hustru, Karen Tygesdatter Kalf af Tvenstrup, der ikke nævnes blandt Medlemmerne af Slægten Kalf, der i Skjoldet førte en kronet Jomfru i en Fjederham, men som vist paa Spindesiden stammede fra denne Slægt som Datter af Niels Kalfs formodede Dattersøn, Tyge Kalf af Tvenstrup, der nævnes 1493 og skal have ejet Jernit, ganske som den Hr. Tyge Kalle, hvem Gl. Ad. Lex. tillægger det før beskrevne Vaaben, hvad der finder nogen Bekræftelse ved dette Vaabens Udseende paa de to Ahnetavler. En Væbner Tyge Kalf synes 1469 at have ført Familien Abildgaards Vaaben (D. ad. Sig. F. LXVI. 5), der med sit af 3 Æbler omsatte Gærde kan have en ringe Lighed med det ovennævnte Vaaben.

Flemmings Hjælmtegn er her ikke to Vesselhorn, men derimod en Mur eller Portbygning med 13 vekselvis r. og h. Standarter paa den kronede Hjælm, ganske som paa Epitafiet og forøvrigt ogsaa paa udskaarne Skabe paa Lilliendal og paa Nationalmusæet.

4 a Stygge b Stifeld c Spend d Friis

Stygges og Spends Hjælme er ombyttede. Stifeld har den sorte Stige i h., medens Gl. Ad. Lex. har den i g. Paa Hj. er den næsten helt forsvunden, som saa meget andet, der er syet med sort. Nyt Ad. Lex. skriver om Stifeld: Kendes kun fra Slægtbøger.

Otte Kruses Ahner:

5 a Kruse b Lunov c Høeg d Blik

6 a Viffert b Munk c Rekhals d Hvas af Gjerholm

Farverne i Viffert er som i det Skeelske Vaaben, men Datiden har næppe strængt overholdt Forskellighederne i disse saa nær beslægtede Vaabener. Feltet i Rekhals er her b. og ikke r. Hvas har en h. Lillie i b. i Stedet for en b. Lillie i h. Paa Hj. en h. Lillie mellem 2 b. Vesselhorn, noget afvigende fra de i Nyt Ad. Lex. anførte Hjælmtegn.

7 a Seefeld b Munk c Stenfeld d Kaas

Stenfelds Sparre og Kugler er b. i St. f. r. Paa Hj. en af en Skansekurv opspringende r. Hest i St. f. 2 Arme, der holder en Kugle.

8 a Skeel b Juel c Rønnov d Kolle

Ved de to hidtil omhandlede Ahnetavler er der næsten fuldstændig Overensstemmelse mellem Vaabenerne og de Ahnetavler, som kan op-

stilles paa Grundlag af Nutidens genealogiske Viden. Det er, bortset fra mindre Forskelligheder i Former og Farver, kun ved den tvivlsomme Familie Kalf eller Kalle, at der er nogen Usikkerhed, ellers maa man beundre den Viden og den Omhu og Nøjaglighed, der har præget de Mennesker, som har gjort Udkastet til dette store Vaabenarbejde, og som har udført det.

Den samme Grad af Korrekthed udmærker ikke den tredie Ahnetavle, men den har ogsaa frembudt større Vanskeligheder, da Familien Udsen vel nok dengang, som nu, har været mere ukendt, end de fleste andre nævnte Familier. Forøvrigt er det vel ikke absolut givet, at de nyere Stamtavler paa ethvert Punkt har Ret fremfor de gamle Fremstillinger. Det er tydeligt, at Tæppet og Epitafiet i Aarhus er meget nærbeslægtede, da ikke blot Sophie Staverskovs, men ogsaa de tildels fejlagtige Udsenske Ahner viser høj Grad af Overensstemmelse. Man kan jo ogsaa gaa ud fra, at den ene Genstand har været anvendt som Forbillede for den anden. Dog er der Forskelligheder i Farverne; men de kan muligvis skyldes senere Opmalinger af Epitafiet.

Laurids Ebbesen (Udsen)s Ahner:

9 a Udsen b Kruse c Galskylt d Viifert

Det underste Felt i Viifert er paa Tæppet b., men paa Epitafiet r.

10 a Stampe I b Seefeld [c] Strangesen d Skeel

Medens Stampe er ganske som 2 b, har Seefeld her intet Søblad mellem Vesselhornene.

11 a Rostrup [b] Podebusk [c] Dan [d] Fasti

Hunden paa Rostrups Hj. er saa korrekt, at den har rødt Halsbaand, og Pudens er rød med gule Kvaster, derimod er Podebusks Farver indbyrdes afvigende paa Tæppe, Epitafium og i Nyt Ad. Lex. Dans Hj. mangler Armene og har 2 Brikker i St. for 1; ligesaa paa Epitafiet.

12 [a] Skobe el. Glob [b] Rafvad [c] Rekhals el. Juel [d] Flemming

Rafvad har et brunt g. bev. Ørnelaar i r. og ikke g. i b. Rekhals har 2 b. Bølger i h. og ikke 3 h. i r. Epitafiet har 2 h. i r.

Paa Epitafiet er Laurids Ebbesens Ahner ordnede i to Dobbeltrækker, saaledes at de fædre Ahner staar til venstre og de mødre til højre. De anføres her med Tilføjelse af de ovenfor anvendte Numre:

10 c Strangesen 10 a Stampe 9 c Galskylt 9 a Udsen
12 c Rekhals 12 a Skobe 11 c Dan 11 a Rostrup.

9 b Kruse 9 d Viffert 10 b Seefeld 10 d Skeel
11 b Podebusk 11 d Fasti 12 b Rafvad 12 d Flemming

De to Rækker staar i Fortsættelse af hinanden, saaledes at Udsen og Kruse, de to vigtigste Vaabener, staar Side om Side. Hinsides disse to staar de to Bedstemødres Vaabener, Galskyt og Viffert, og i samme Række de fire Oldemødres. Under hvert enkelt Vaaben i den øverste Række staar der et Vaaben, der skulde betegne den Tip-oldemoder, der var indgiftet i vedkommende Familie. Disse 8 Vaabener er i dette Tilfælde, ligesom paa Tæppet, alle fejlagtige paa eet nær, nemlig Rostrup.

Medens de 4 nærmeste Ahner er rigtige, forbavses man over allerede i den næste Generation at finde den første Fejl, Strangesen i St. for Stampe. Her, som ved de andre fejlagtige Vaabener, er Nummeret og Bogstavet i Ahnetavlen og i Vaabenbeskrivelsen sat i skarp Klamme, saa man kan se, hvor Fejlene er. I Ahnetavlen er det endvidere i Klamme anført, naar Tæppet har et afvigende Vaaben.

Blandt de i øverste Ahnerække tilkommende 8 Vaabener er de 7 forkerte, d. v. s. Thomas Niensens Hustru kendes ikke, saa hun har muligvis været en Dan, som Nr. 11 c, men det er rimeligere at antage, at denne sjældne Slægts Vaaben er anbragt paa et galt Sted og burde have staaet som Nr. 12 d, ligesom Fasti staar som Nr. 11 d i St. for 12 b. At 11 b er Podebusk kan maaske skyldes, at Kirsten Reventlows Stedmoder var af denne Slægt. Fejlen ved Nr. 12 a kan være fremkommet ved, at Stifelds opretstaaende Stige paa en Tegning eller i et Sigil er blevet forvekslet med Skobes skaktavlede Pæl. Rekhals eller Juel kan stamme fra, at Enevold Kruses Hustru ogsaa kaldes Kirsten Juel. Albret Skeels Søn var gift med en Flemming, hvad der maaske har foranlediget dette Vaabens Forekomst.

Selv om man meget ofte i de gamle heraldiske Ahnetavler paa Gravmæler og i Ligprædikener finder Fejl og Unøjagtigheder, særlig med Hensyn til Opstillingen, er det dog sjældent, at der er saa talrige Mangler som i dette Tilfælde, hvad man saa meget mere maa undres over, som de to andre Ahnetavler paa Tæppet er saa fuldkomne.

Det er allerede nævnt, at Opstillingen af Tæppets Vaabener er usædvanlig, og det vil derfor sikkert være af Interesse at betragte Systemet lidt nøjere, da man kun yderst sjældent finder større Ahnetavler ordnede saaledes, at Vaabenerne som her er samlede 4 og 4. Som oftest er de stillede i en lang Række eller samlede 2 og 2. Naar det kun drejer sig om en enkelt Persons eller et Ægtepars 4 Ahner, træffer man jævnligt 4 Vaabener samlede i et fælles Skjold med 4

Hjælme, hvoraf de 2 midterste svarer til de Vaabener, over hvilke de staa, medens de 2 yderste hører til de 2 nederste Vaabener.

Personens fædrene Vaaben staa da paa den fornemste Plads — i første Felt — øverst til — heraldisk — højre, og det mødrene Vaaben staa til venstre, medens det farmødrene og det mormødrene staa under de respektive Forældres Vaabener.

Naar to Ægtefællers saadanne Vaabengrupper sidestilles, bliver Ordningen af Vaabenerne i Mandens Gruppe undertiden modsat den sædvanlige, for at Mandens eget Vaaben kan staa lige ud for Konens Vaaben, hvad der hænger sammen med den almindelige Tendens til ved Alliancevaabener at vende Tyngdepunktet og Figureernes Forside ind mod Midteraksen. Hjælmene kan ogsaa være stillede saaledes, at den fædrene Hjælm staa yderst og efterfølges af de andre i den Orden, hvori Vaabenerne vilde have staaet, hvis de stod paa Rad.

I Hørning Kirke i Sønderhald Herred er der et Kapel med et af Thomas Quellinus udført prægtigt Marmorepitafium over Oberst Hans Friis til Clausholm og Tustrup, † 1697, og hans to Hustruer, Helvig Marsvin og Mette Brockdorff. Foroven er der ophængt 8 firdobbelte Vaabenskjolde i hvidt Marmor med Oberstens 32 Ahner, og paa hver Side 8 lignende Skjolde med 32 Ahner for hver af Hustruerne. Hjælmtegnene er udskaarne i Træ og løst paasatte, saa mange af dem mangler, og man maa ogsaa regne med, at flere af dem kan være ombyttede.

For Hans Friis's Vedkommende synes de store Skjolde ikke alle at hænge paa den oprindelige Plads, og en enkelt anden Fejl synes der ogsaa at være. Helvig Marsvins Vaabenrække er derimod, naar bortses fra en Generationsforskydning, fuldstændig korrekt i Anordningen og er derfor velegnet til Grundlag for et Studium af Systemet, som er ganske det samme som paa Tæppet, men for saa vidt interessantere, som den gaar en Generation længere tilbage, hvorved Materialet bliver mere fyldigt.

Naar man betegner de store Skjolde og de enkelte Vaabener med de allerede omtalte Numre og Bogstaver, vil man have let ved at udfinde og forstaa Systemet, der er meget simpelt og anskueligt, naar man kender lidt til den sædvanlige Anbringelse af Ahnevaabener, hvormagister Andrup har givet nogle Oplysninger i sin førnævnte Artikel.

Det følger af sig selv, at det første Skjold indeholder de nærmeste Ahners Vaabener, og det maa da blive Bedsteforældrene eller vedkommende Persons 4 Ahner. Det er da ganske naturligt, at Nr. 2 kommer til at indeholde de i næste Generation tilkommende nye Vaabener, nemlig de fire Oldemødres. Deres indbyrdes Placering er

da saaledes, at hvert Vaaben staar paa samme Plads i det store Skjold, som i Skjold Nr. 1 Vaabenet for den Familie, i hvilken denne Kvinde var indgiftet, med andre Ord, at en Mand af Familien 1 a var gift med en Kvinde af Familien 2 a, 1 b med 2 b o. s. fr. I næste Generation kommer der 8 Tipoldemødre til, altsaa 2 store Skjolde, Nr. 3 og 4, som indrettes saaledes, at de 4 Vaabener i Nr. 3 svarer til Vaabenerne i Nr. 1, de i Nr. 4 til de i Nr. 2.

Den næste Række — de 32 Ahner — bringer 16 nye Vaabener for de 16 Tip-tip-Oldemødre, fordelte i 4 Skjolde, blandt hvilke Nr. 5 svarer til Nr. 1, 6 til 2, 7 til 3, 8 til 4. Alle de til eet Skjolds Vaabener svarende Vaabener skal være samlede i samme Skjold. Differencen mellem Numrene paa to Skjolde, hvis Vaabeners Indehavere var gifte med hinanden, er bestandig lig Antallet af de store Skjolde, der er komne til i den paagældende Generation, eller $n/2 : 4$, naar n betegner Ahnetallet, altsaa 16, 32, 64, o. s. v. I Tip-tip-Oldeforældrenes Generation bliver det saaledes $32/2 : 4 = 4$, der jo netop er Differencen mellem Nr. 1 og Nr. 5.

En Følge af, at Moderens Vaaben staar paa den næstfornemste Plads — b — er, at b ikke følger umiddelbart efter a, naar Navnene stilles op som en sædvanlig Ahnetavle med 4 Ahner, da Navnet paa Farmoderen — c — kommer ind imellem a og b. De 4 Ahner bliver altsaa a c b d, og samme Forhold mellem Bogstaverne holder sig op igennem alle Generationerne, saaledes at af de 32 Ahner er der først 8 a'er (1 a, 5 a, 3 a, 7 a, 2 a, 6 a, 4 a, 8 a), saa 8 c'er, dernæst 8 b'er og 8 d'er. Man kan med andre Ord uddrage hver enkelt af Bedsteforældrenes Ahner ved at samle alle de med et bestemt Bogstav betegnede Vaabener. Vil man udsondre en af Oldeforældrenes Ahner, tager man indenfor samme Bogstavgruppe alle de Skjolde, der er betegnede enten ved lige eller ved ulige Tal. F. Eks. for Farmoderens Moder tager man 2 c, 6 c, 4 c og 8 c. Hvis Skjoldene er anbragte i den rigtige Orden, kan Ahnetavlen eller en Del deraf let og hurtigt opstilles.

Systemet kan ogsaa anvendes til uden genealogiske Hjælpekilder at opstille en almindelig Række Ahnevaabener i Ahnetavleform, men vel at mærke kun, naar Vaabenerne staar i en fortløbende Række. Man giver Vaabenerne Numre 1 a, 1 b, 1 c, 1 d, 2 a, 2 b, 2 c, 2 d, 3 a o. s. v., og, naar man saa opstiller et Skema efter det omtalte System, hvortil f. Eks. de her anførte Ahnetavler med Nummerering kan danne Vejledning, vil man kunne indsætte alle Vaabenerne eller en mindre Gruppe af dem paa de rigtige Steder, forudsat at deres indbyrdes Orden paa Epitafiet eller Ligprædikenen har været rigtig.

Hvis man forsøger Systemet paa Clara Gyldenstiernes Tæppe, vil man faa et Indtryk af Systemets praktiske Anvendelighed.

Saadanne firdobbelte Vaabenskjolde er endvidere i et Antal af 14 malede paa et Pulpitur i Køge Kirke. Af disse angiver de 8 længst tilhøjre 32 Ahnevaabener for Birgitte Rud til Vallø, der var gift med Christen Skeel. De 5 første Skjolde er helt korrekte, i de tre sidste er der sket nogle Ombytninger mellem de enkelte Vaabener, men der er ingen Tvivl om, at det har været Hensigten at følge samme Plan som ovenfor beskrevet. Det samme er Tilfældet med Christen Skeels Ahner, der staar længst tilvenstre, og hvoriblandt der i Gruppe 5 er en positiv Fejl.

Imidlertid er der den Mærkelighed, at der for Christen Skeel kun er 6 Skjolde og ikke 8. Enten har Pulpituret været større, og de to yderste Skjolde er saa senere blevne fjærnedede; det er netop alle Vaabenerne fra Gruppe 7 og 8 som mangler. Eller ogsaa har der fra først af ikke været Plads til alle Skjoldene, og man har saa resolut indskrænket deres Antal ved at udelade dem, der skulde have staaet yderst, og som skulde have indeholdt Vaabener for Tipoldemødrenes Mødre, der med Datidens stærke Fremhæven af det maskuline vel maatte siges bedre at kunne undværes end Tipoldefædrenes Mødre, som er komne med netop ved Tilstedeværelsen af Skjoldene 5 og 6.

Et lignende ejendommeligt Tilfælde ses paa Prædikestolen i Sønderø Kirke, hvor fem Felter akkurat giver Plads til 10 Vaabener, og man har saa anvendt 4 Ahner for hver af Ægtefællerne Eiler Høeg til Dallund og Else Krabbe, og yderligere paa hver Side tilføjet et Vaaben for deres Farfaders Moder, der maa betragtes som det første og vigtigste af de i næste Generation tilkommende Vaabener.

Ved den første Omtale i dette Tidsskrift af Vaabentæpper blev den Formodning fremsat, at disse betegnede en speciel fyensk Mode. Skønt denne Tanke er meget tiltalende for Fyenboerne, synes dog flere af de her fremdragne Tæpper at vise, at denne Skik ogsaa har været kendt i Jylland.

Med Hensyn til Tæppernes Anvendelse kan bemærkes, at Knud Rud if. Vedel Simonsen De danske Ruder I 101 i Grevens Fejde blandt mange andre Ting mistede et »silkestukket Sengeklæde med Fløjl og Vaaben«, som stod ham i 100 Mark, og forskellige blaa udsyede Duge. Sophie Staverskovs Tæppe har dog paa Grund af sine Dimensioner næppe været anvendt paa en Seng, men sandsynligvis enten til at drage en Væg i Festsalen eller til at brede over et Bord. Pastor Brasch nævner i Gamle Ejere af Bregentved S. 69 f. baade Sengetæpper og Dragetæpper med Ahnevaabener og en silkesyet Dug.

De mesterligt udførte og tildels forbavsende velbevarede Arbejder

taler med deres stærkt personlige Præg et eget kraftigt Sprog til Eftertiden og giver os et Indblik i to af Datidens Kvinders Hovedinteresser, naar de i Fruerstuen syslede med Naal og Traad, og naar de granskede de gamle Slægtbøger og selv forfattede nye for at kunne forsyne sig selv og andre med de mest fuldkomne Ahnetavler.

Fig. 18. Jørgen Brahes Silketæppe paa Steensgaard fra 1650.

KAPELLET VED HOLMENS KIRKE.

Af Fr. Weilbach.

I 1ste Bind af »Fra Arkiv og Museum« S. 577—79 har Fr. Schiøtt meddelt to Indstillinger af $\frac{29}{5}$ 1705 og $\frac{29}{5}$ 1706 fra Holmens Kirkes daværende Patron, Admiralitetspræsident og Generaladmirallieutenant Ulrich Christian Gyldenløve angaaende Opførelsen af dette Kapel, og han har af dem draget den Slutning, at Architekten har været Stadsbygmester Johan Conrad Ernst, den senere kongelige Generalbygmester, en Oplysning, som derfra er gaaet over i Traps Danmark og andre topografiske Værker.

Kapellets Façade mod Kanalen er som bekendt inddelt ved Pilastrer og viser den samme Stil som det kort før opførte Operahus i Fredericiagade (nu Østre Landsret), hvis Bygmester var Vilh. Fr. v. Platen. Det er den hollandske Barokstil, som var den gældende Bygningsstil ved offentlige Bygninger under Christian V's og Begyndelsen af Frederik IV's Regering. Omkring 1707 forlader man denne Stil og gaar over til den italienske Senrenæssances Paladsstil, hvor Princippet er at undgaa alle lodrette Inddelinger og indskrænke Façadens Udsmykning til Sandstensindfatninger om Vinduer og Døre, saa at Murfladen virker som en Helhed. Jeg har i en Artikel i »Architekten« XXI, S. 1—12 søgt at paavise, at Omslaget blev fremkaldt ved det store Slotsprojekt, som den svenske Architect Nicodemus Tessin den yngre havde udarbejdet for Christian V, og som man endnu i Begyndelsen af Frederik IV's Regering haabede at kunne udføre. Der blev i Stockholm lavet en stor Model af det projekterede Slot, og det blev overdraget Ernst at hente denne Model (1996). I denne Stil byggede eller rettere ombyggede man Frederiksberg Slot i 1708 (det oprindelige Slot var i den hollandske Stil med Pilastrer), endvidere Fredensborg, Cancellibygningen og det ombyggede Københavns Slot, lutter Bygninger, hvortil J. C. Ernst's Navn er knyttet.

Dersom nu Ernst i 1705—06 har bygget Kapellet ved Holmens Kirke, vil det være et Bevis for, at han i sine yngre Aar ligesom v. Platen har arbejdet i den hollandske Barokstil, som var en Tra-

dition fra det foregaaende Aarhundrede. En Bekræftelse derpaa kan man finde deri, at Ernst i 1701 gjorde Tegningen til den nye Løngang — ogsaa kaldet Galleriet — mellem Slottet og Proviantgaarden. (Vilh. Lorenzen i »Den danske Centraladministration« S. 18). Her var der, som man ser af et Stik af Chr. Marselis fra 1718, Pilastre mellem Vinduesfagene, dog ikke som paa Operahuset en stor Orden i hele Bygningens Højde; hver Etage havde sin Orden. Det skal

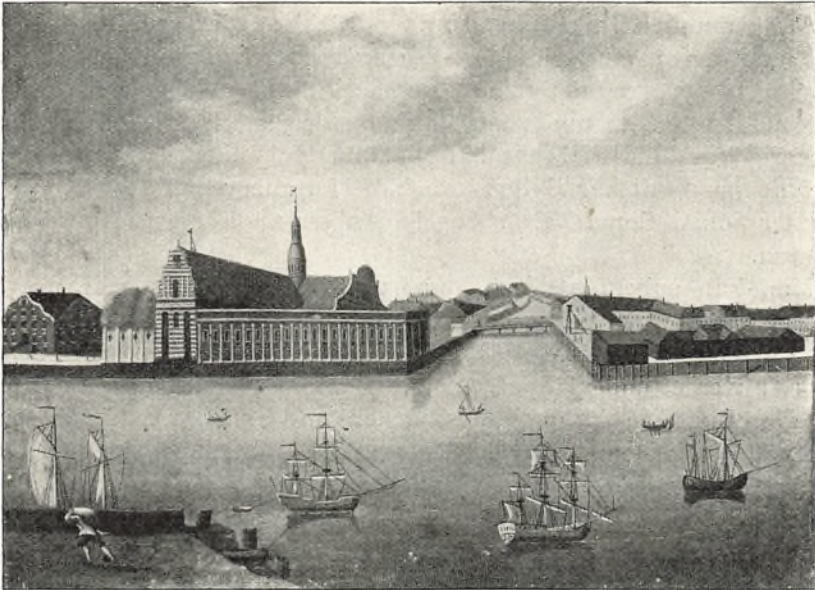

Fig. 1.

overhovedet ikke benægtes, at der er en vis Sandsynlighed for, at Ernst er Kapellets Bygmester; han var paa denne Tid Søløstens Bygmester og det var meget naturligt, at Admiralitetspræsidenten henvendte sig til ham; men et andet Spørgsmaal er, om det kan bevises.

Naar man opmærksomt gennemlæser de ovenfor nævnte Indstillinger, viser det sig imidlertid, at Schiøtt har lagt mere ind i dem, end de virkelig udsiger. I den første fra 1705 er der slet ikke nævnt nogen Architekt. Anledningen til Byggeriet var den, at Kirken var nødt til at sætte et Bolværk af Kvadersten mod Kanalen, og Gyldenløve har da af Hensyn til dette Arbejdes Kostbarhed »for tjenligst eragtet, indenfor samme Mur langs ad Kirkegaarden at lade bygge et muret Kapel, hvorunder kan indrettes en god Del smukke murede Begravelser«; men Kirkens Midler var ikke tilstrækkelige til at op-

føre en saa kostbar Bygning, og han beder derfor Kongen om, at Strafbøderne ved Højesteret maa anvendes til Opførelsen af Kapellet, da »samme med smukke Embellissementer paa Muren skal gøres, i Henseende det er beliggende saa nær Slottet og paa saa skønt et Sted, der falder i Øjet af alle fremmede«. Med disse »Embellissementer« menes aabenbart Pilastrene og de fem midterste Vinduers Udsmykning med Sandstensindfatninger og segmentformede Afdækninger.

Af den anden Indstilling, som er 16 Maaneder senere, fremgaar det, at Kongen har forlangt en Forandring ved Taget, som allerede var rejst, men nu atter maatte nedtages tillige med noget af Muren, »at nu derefter et andet Sparværk og derpaa flad Kobbertag med behørig Vandfald til begge Sider endnu for Vinter kan vorde lagt«. Tegningen dertil har Gyldenløve ladet forfatte ved Assessor og Bygmester Johan Conrad Ernst, og han søger nu Kongens Approbation herpaa.

Man kan aabenbart ikke heraf udlede andet, end at Ernst har givet Tegning til Konstruktionen af det lave kobbertækte Tag, som Bygningen endnu bærer. Om han har haft noget med Fasaden at gøre, bliver et aabent Spørgsmaal. Der har i den senere Tid været en Del Interesse for Bygningskunsten under Frederik IV, og man har søgt at bestemme v. Platens og Ernst's Særpræg som Architekter. Dr. Vilh. Lorenzen har i det ovennævnte Værk givet vigtige Bidrag til dette Spørgsmaals Løsning. Men man befinder sig her paa usikker Grund. For v. Platens Vedkommende er der den særegne Vanskelighed, at han vistnok i stor Udstrækning benyttede underordnede Medhjælpere. En Tid havde han Christoph Marselis som »Fuldmægtig«, og Otto Andrup har i dette Tidsskrifts 2den Række 1ste Bind S. 7 paavist eller i hvert Fald gjort det overmaade sandsynligt, at det er Marselis, som har tegnet de arkitektoniske Detailler paa Staldmestergaarden. Hvad Ernst angaar, er det, som det her behandlede Tilfælde viser, heller ikke altid let at komme til et sikkert Resultat. Det hænder altfor ofte, at en Bestemmelse, som kun formodningsvis er fremsat af en Kunsthistoriker, tages for et sikkert Resultat, og at man saa drager videre Slutninger deraf. Det er denne Fremgangsmaade, jeg har villet advare imod.

ET UDKAST AF LAMOUREUX TIL CHRISTIAN VTES STATUE.

Til de meddelelser om Abraham Cesar Lamoureux, som E. Marquard har givet i dette tidsskrift, kan føjes en enkelt oplysning angående et originalt udkast af kunstneren til rytterstatuen af Christian V paa Kongens Nytorv. Den hidtil upåagtede tegning findes i Kobberstiksamlingen og er formodentlig den eneste, der kan føres tilbage til hans hånd. Det er et ret anseligt blad, c. 43 cm. højt, udført med pen og tusch og — som afbildningen til en vis grad viser — af en ganske fin kunstnerisk virkning. Af pennestregens karakter fremgaar, at kunstneren har optrukket alle konturerne, men det er gjort blødt og følsomt og den svage tuschbelægning fremhæver kønt formen. Det ses, at motivet er meget afvigende fra det, der er gennemført i statuen som den nu står på sin plads. Rytterens og hestens stilling er dog den samme, men kongen er barhovedet og misundelsens figur, der nu vrider sig under hestens bug, mangler. Inddeling og profilering af soklen stemmer nogenlunde med den nuværende, men på sidefladen er skitseret et relief, der synes at fremstille en kampscene. Istedetfor de to figurer, der symboliserer dyder, ses paa tegningen to nøgne slaver. Forneden ses fodstykket med tre trin opridsset i plan og på bagsiden af bladet, der er opklæbet, skimtes et vandret snit, der viser fodstykket med hestens fire hove. At tegningen virkelig er til Lamoureux's Christian V, fremgår ikke alene af den trods alle de nævnte forskelligheder dog både i helhed og i mange detaillier betydelige lighed med statuen i dens endelige skikkelse, men viser sig endog igennem en enkelt af afvigelserne, nemlig slavefigurerne ved Soklen.

Marquard citerer i sin artikel Nic. Tessins udtalelser fra 1787 om monumentet, i hvilke denne omtaler »die zoclen vor den Slaven« og slutter deraf naturligt, at Tessin allerede 1787 har set de velkendte figurer i arbejde, men har opfattet dem som »slaver« og at altsaa A. C. Lamoureux er mester for monumentet i dets helhed. Tegningen viser nu, at kunstneren virkelig har tænkt sig slaver anbragt ved

fodstykket og Tessins udtalelse kan forklares ved, at han har set enten en tegning eller måske en model til monumentet, på hvilken

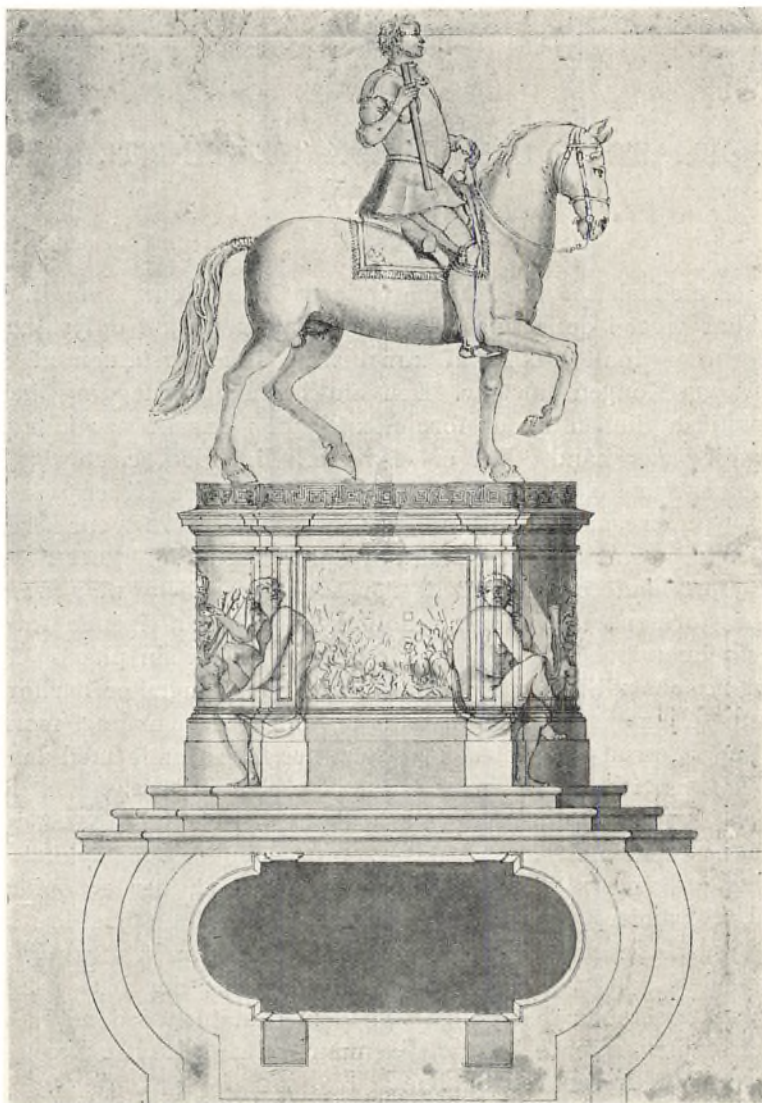

Fig. 1.

disse figurer endnu fandtes. Ti det er vel mindre sandsynligt, at de skulde være blevet udført paa pladsen og bagefter være blevet erstattet med de nuværende figurer. I hvert fald er det efter dette

stadig uvist, om Abraham Cesar eller måske hans broder Claude er mester for de fire figurer af dyderne, der nu sidder ved soklens fod.

Disse figurer er kunstnerisk den svageste del af monumentet, stive og ubevægelige i holdning og, hvad værre er, uden nogen forbindelse med kompositionen af rytter og hest, idet de vender ret ud til begge sider og derved giver en stiv og ubehagelig kontrast til eller overskæring af bevægelsen i den fremadskridende ryttergruppe foroven. Slavefigurerne på udkastet er langt bedre forbundne med helheden, de ses i profil og følger derved hestens bevægelse og de sammenfoldede skikkelser har gjort en bedre virkning end de lange, stive. Hvorfor har han opgivet denne ide? Måske af kunstnerisk uvedkommende grunde. At »Misundelsens« skikkelse er blevet tilføjet, behøver ikke at skyldes lignende hensyn, men har en naturlig forklaring i nødvendigheden af at understøtte den tunge blymasse.

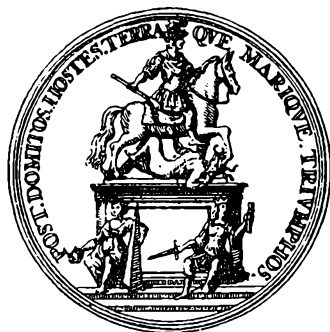
Mens Salsys rytterstatue er paa højde med det bedste, samtidens billedhuggere kunde yde, giver Lamoureux's kun en pauver mindelse om barokkens kraftige kompositioner, af hvilke den dog er helt inspireret. Forholdet mellem den svære hest og den lille sokkel, som Tessin kritiserer, genfindes i udmærkede barokke arbejder, fx. Giovanni da Bolognas rytterstatuer. I en af disse finder vi det nærmeste forbillede for Lamoureux's arbejde, nemlig i det af Giovanni da Bologna selv påbegyndte og af hans elever Pietro Tacca og Francheville fuldførte ryttermonument for Henri IV, der oprejstes på pont neuf i Paris i begyndelsen af det XVII. årh. og blev ødelagt under den store revolution, men endnu kendes gennem stik. Ryttergruppens holdning og bevægelse har haft en noget lignende karakter som i Lamoureux's statue, men navnlig genfinder vi her motivet med de fire nøgne slaver ved soklens hjørner, ligeledes i stærkt vredne stillinger. Lamoureux har dog kun taget ideen herfra, selve figurerne har han tegnet med kobberstik efter Annibale Caraccis berømte Farnese-galleri liggende foran sig, den ene slavefigur er så nær opad stilen i disse figurer som muligt, når talen ikke er om ligefrem kopi, den anden, den tilhøjre, er direkte kopieret efter en af Caraccis figurer.

Lamoureux's rytterstatue er gengivet paa to medailler. Den ene bærer dateringen 1688, men enten den nu virkelig er udført dette år eller senere, giver den ingen oplysning om monumentets tilblivelseshistorie, idet motivet er behandlet ganske frit. Alt er anderledes end i selve Lamoureux's arbejde, forholdene mellem de forskellige dele, hestens bevægelse, »misundelsens« stilling og figurerne ved Soklen, der bl. a. er omhyttede. Medaillen er i hvert fald gjort før 1696, ti den nævnes i Jacobæus' i det år udkomne »museum regium« p. 135. Den findes i møntkabinettet. I tillægget til samme

bog fra 1699 afbildes den anden medaille, der desværre ikke findes i møntkabinettet; at dømme efter stikket, der synes nogenlunde pålideligt, giver den en ret tro afbildning af statuen og har altså en særlig interesse, fordi den viser den højre arms rigtige stilling. Ligesom den store kurfyrste paa Schlüters rytterstatue i Berlin, der er nogle få år senere, holder kongen kommandostaven ud fra sig i strakt arm, hvilket selvsagt er af stor betydning for figurens hele virkning. Den forkerte og sære stilling af højre arm, som den nu sidder paa statuen, er imidlertid gammel, så gammel, at man nok kan blive betænkelig derved. Ikke alene ses den på en udateret eftertegnning fra det 18. årh. (Kobberstiksamlingen) men også på stikket i sørgetalen over Christian Gyldenløve, fra 1709, på hvilket ligtoget fremstilles dragende over Kongens Nytorv. Foreligger der en fejlrestaurering, må denne altså have fundet sted meget hurtigt efter statuens oprejsning.

Til sidst en oplysning om Lamoureux's hjemstavn, der hidtil regnes for fuldkommen ukendt. I tillægget fra 1699 til »museum regium« hvori den sidstnævnte medaille er gengivet, omtales statuen i den tilhørende text som udført »opera & arte Statuarii Regii, Abrahami Cæsaris L'Amoureux, Metis Lotharingus.« Efter et samtidigt troværdigt vidnesbyrd er Lamoureux altsaa fra Metz i Lorraine.

Leo Swane.

KASTRUP ELLER KELLINGHUSEN?

Af Jørgen Olrik.

Blandt de mange lærerige afsnit i museumsdirektør Emil Hannovers nylig udkomne, store og smukke keramiske håndbog er der næppe noget, der har været mere kærkomment for nordiske forskere og museumsmænd end kapitlet om de nordiske fajencers historie. Der gives her en klar, velskreven og udførlig oversigt over en gruppe keramiske fabrikater, som ikke omtales synderlig udførligt i de fleste udenlandske håndbøger, og fremstillingen bygger ikke alene på de spredte og for mange fabrikkers vedkommende ret sparsomme forarbejder og monografier, der forefindes i litteraturen, men først og fremmest på et indtrængende studium af sagerne selv i de nordiske museer og samlinger. Forfatterens udtalelser fremsættes således med al den vægt der tilkommer en så fremragende forskers og grundig kenders dom, og kan formodes fra alle sider at ville blive betragtede som videnskabens sidste resultater. Netop derfor vil det være ønskeligt i tide at gøre indsigelse, hvis forfatteren på et enkelt punkt muligvis har fældet en lidt for hastig dom, hvad de følgende linjer forhåbentlig vil godtgøre.

Det drejer sig om et lille antal fajencer, som Dansk Folkemuseum har henført til Kastrupfabrikken, men som Hannover antager for Kellinghusenfabrikater fra tiden ned imod 1800. I sin meget urbane og mådeholdne polemik karakteriserer direktør Hannover den (s. 428) som »en lille Gruppe blomsterdekorerede Fajancer, der i Modsætning til Fabrikkens andre er malede i Højildsfarver og ikke i mindste Maade ligner de muffemalede med den gule Rococotulipan og -rose, hvorimod de med deres flot behandlede, tyndstilkede, fligede Fantasi-blomster i violette, gule og blaa Farver og deres graagrønne lette Løv mest af alt minder om Koloriten i Kellinghusens bekendte Bondetallerkener.«

Allerede ved denne i hovedsagen træffende karakteristik af dekorationen på disse stykker kan være et og andet at bemærke og tilføje. Bl. a. forekommer der oftest på de typiske Kellinghusenfajencer en gulrød farve foruden de ovennævnte, hvad direktør Hannover også

selv anfører længere fremme i bogen (s. 454). Men hertil kommer, at decorationen på de fleste utvivlsomme Kellinghusenfajencer er gjort med en bred og flot pensel, medens blomstermalingen på den her omtalte gruppe af fajencer snarest er lidt spids og spinkel i behandlingen med sine ganske tynde violette stilke (der ikke ligner stilkene på de rigtige Kellinghusenblomster) og den tilsvarende violette konturering af de gule blomster (der ikke genfindes på de typiske Kellinghusenfajencer). Fremdeles er glassuren på den her omhandlede gruppe fajencer noget mere grålig end på de utvivlsomme Kellinghusenfabri-

Fig. 1.

kater, hvis glassur som regel enten er temmelig ren hvid eller falder noget i det blålige. Endelig mangler de til gruppen hørende terriner aldeles glassur under bunden, hvad der næppe heller er almindeligt på Kellinghusenfajencer.

Mere afgørende er dog de former, som de enkelte stykker i den omtvistede gruppe fajencer udviser, da de formentlig langt snarere peger

hen til Kastrup end til de adskilligt yngre Kellinghusenfabrikater. Direktør Hannover har underligt nok slet ikke været inde på spørgsmålet om stilen og holdningen i disse fajencers ydre former; han har udelukkende holdt sig til decorationens art og malemåde. Ellers vilde det næppe være undgået hans opmærksomhed, at det til gruppen henhørende aflange fad med svejfede kanter, som han afbilder s. 452 (Fig. 2 her), er fuldstændig af samme form som det signerede Kastrupfad med den ovennævnte muffemalede decoration (gul Rococotulipan og lyserød rose), der er afbildet s. 421 i hans bog (Fig. 1 her). En måling af fadene, hvoraf det sidste findes på Dansk Folkemuseum, det første i direktør Hannovers egen besiddelse, viser, at fadene ikke alene er ensdannede, men ligestore (henholdsvis $37,5 \times 31 \times 3,5$ cm. og $38,5 \times 31 \times 3,5$ cm.). Fadens form med de symmetrisk svejfede kanter og de skråt afskårne hjørner er typisk Rococo, endda ikke fra denne stilperiodes senere afsnit, og kan næppe tænkes anvendt i århundredets sidste fjerdedel, men må efter hele sin art henføres til en tid, der ikke ligger ret fjærnt fra dets midte. Der vil næppe heller kunne påvises noget fad af denne form med utvivlsom og typisk Kellinghusendekoration. Noget ganske lignende gælder om et større rundt fad med

svejfede kanter, der findes i Århus museum, og som ifølge sin dekoration ganske henhører til gruppen.

Samme resultat kommer man til ved at betragte de andre til gruppen hørende stykker. De to ovale terriner i Dansk Folkemuseum er af lige så udpræget Rococoform som de nævnte aflange fåde; de er i »fladknækket« arbejde, med svejfede radiale ribber, og har en æble- eller granatæbleformet lågknop. Om denne form gælder ganske det samme som om fadenes, at den meget vanskeligt kan tænkes anvendt ned imod 18. århundredes slutning, men afgjort hører hjemme i nærheden af århundredets midte. Til sammenligning kan anføres en oval signeret Kellinghusenterrin i Dansk Folkemuseum med manganviolet dekoration, der ganske vist i sin form viser efterklang af Rococoen, men i udvandet skikkelse; ribberne og knækkene er reducerede til symmetriske reliefbånd, som begrænser store blanke flader, og både på låget og på kummens underdel ses regelmæssig radial rifling, der røber Nyklassicismens nærhed. Som et lille fingerpeg, ikke som noget bevis, er der for de to terriners vedkommende ydermere grund til at nævne, at de begge stammer fra Amager.

Fig. 2.

Vi kommer nu til de to thepotter som hører til gruppen, og hvoraf den ene findes på Dansk Folkemuseum, medens den anden, gruppens eneste signerede stykke, har været i læge Ørums besiddelse og nu tilhører den Stangske samling i Kristiania; den sidste er afbildet som fig. 28 s. 65 i Frohnes bog om danske fajencer. Med deres korte, svagt krummede tud, deres trinde bøjlehank og flade låg har de to thepotter i formen stor lighed både indbyrdes med hinanden og med en lille thepotte på Dansk Folkemuseum (afbildet hos Frohne som fig. 30, s. 67), der er dekoreret med blå og manganbrunt og ifølge sin dekoration hører sammen med den gruppe af urstativer som man plejer at henføre til Kastrup (se Hannover s. 429). Hvad enten nu denne sidste hensørelse er rigtig eller ikke (der kunde måske herske nogen tvivl om de ikke er af Eckernförde fabrikat, se Hannover s. 430), viser det nævnte slægtskab i hvert fald, at den — iøvrigt meget enkle — form hører hjemme i Rococotiden. Det samme

må vel også siges at gælde den store haneformede terrin i Dansk Folkemuseum, der af direktør Hannover henføres til gruppen; den hører ligeledes ifølge hele sin art afgjort mere hjemme i Rococoen end i Nyklassicismen.

Vi kommer nu til det vanskelige spørgsmål om disse fajencers signatur eller rettere for det overvejende antals vedkommende mangel på signatur. At der er noget påfaldende i at næsten alle de til gruppen hørende stykker er usignerede, kan man meget vel give direktør Hannover ret i; men en bestemt årsag kan det jo godt have haft, f. ex. at fabrikken ikke selv regnede disse stykker til den værdifuldere del af sin produktion, og i betragtning af vor mangel på viden om hvorfor fabrikkerne i datiden så ofte sendte deres produkter usignerede ud i verden (det gælder jo nemlig om de fleste af dem og er ingenlunde noget for Kastrupfabrikken enestående) må man i hvert fald sikkert indrømme, at nogen beviskraft mod disse stykkers formodede herkomst fra Kastrup har dette argument ikke, forsåvidt andre vægtige grunde taler for denne antagelses rigtighed. Men nu er det jo tilmed så, at et enkelt til gruppen hørende stykke, den ovenfor omtalte thepote i den Stangske samling i Kristiania, er signeret med det sædvanlige Fortlingske F. Ved affattelsen af teksten s. 428—29 havde direktør Hannover ikke set dette stykke, men inden bogen forelå færdigtrykt, har han genfundet det i den norske samling og helliger det en omtale i en efterskrift, hvis argumentering rigtignok synes at falde en lille smule i det sofistiske. Direktør Hannover skriver her: »En Undersøgelse af Thepotten har ikke givet noget sikrere Resultat end det foran anførte. Dens Mærke kan synes at være Fortlings, men som Bevisstykke for den Gruppe, man har samlet om den og henført til Kastrup, er den ikke ubetinget tjenlig, idet den fuldstændig mangler den ene (den grønne) af Gruppens fire Farver, medens den anden af disse (den gule) er så mislykket i Branden, at den næsten ikke er kommen frem.« Der er her grund til at spørge: Hvorledes kan den omstændighed, at et stykke fajence er mislykket i brændingen, berøve det dets beviskraft, når det iøvrigt ved sin form og dekoration røber et nøje slægtskab med de andre stykker i gruppen og da særlig med Dansk Folkemuseums usignerede thepote? Heller ikke den grønne farves fraværelse på det signerede stykke kan man i betragtning af de øvrige ligheder tillægge afgørende betydning, da den kan bero på en tilfældighed. Hvis den Stangske thepote virkelig tør antages for et med Fortlings signatur betegnet Kastrupfabrikat — og herom tør der næppe tvivles — forekommer det mig at være, om ikke afgørende bevist, så dog sandsynliggjort, at hele den her omtalte gruppe

fajencer virkelig, som af Dansk Folkemuseum antaget, må henføres til Kastrupfabrikken og ikke til Kellinghusenfajencerne. Måske kunde netop den omtalte, noget mislykkede brænding tale for, at man her stod overfor et experiment fra fabrikkens side, der ikke er slået igennem eller har kunnet betale sig, og heri kunde man da formode at grunden lå til den ret sjældne forekomst af disse stykker. Og som vidnesbyrd om en sådan eksperimentering fra Kastrupfabrikkens side med en helt anden teknik og en helt anden og mere almueagtig dekoration end den fra Strassburgfajencerne påvirkede mufelmaling med roser og tulipaner i naturfarver får denne lille gruppe unægtelig en betydelig større interesse for den danske fajencetilvirknings historie end ved dens indordning mellem de meget talstærke Kellinghusenfabrikater.

København, Efteraaret 1920.

CHRISTIERN I's MEDAILLER.

Af Georg Galster.

Det var den italienske Renaissance, der skabte Medaillekunsten, selv om denne har sine Forbilleder i den romerske Kejsertid. Da den byzantinske Kejser Johannes VIII Palaiologos i 1438 begav sig til Ferrara for at bede det der forsamlede Koncil om Hjælp mod sine og Christenhedens Arvefjender, foranledigede dette usædvanlige Besøg den første Medaille i moderne Forstand. Den banebrydende Kunstner var Vittorio Pisanello fra Verona (c. 1380—1451). Det støbte og ciselerede Metal viste sig at være et glimrende Middel til at forevige berømmelige Personers Ansigtstræk, og med Renaissancens Dyrkelse af Personligheden fik Pisanello og hans mange Efterfølgere fuldt op at gøre.

En Menneskealder senere gæstedes Italien af en Hersker fra det kolde Norden, hvor Sydens Kunst og forfinede Liv knap kendtes af Navn. Rygtet banede ham Vej og fortalte om den kongelige Pilgrims vidtstrakte Riger og om hans mægtige Hære, der kæmpede sejrrigt mod de omboende vilde Hedningefolk. — Fra den 22. til den 24. Marts og fra den 9. til den 15. Maj 1474 var Christiern I paa sin Romerfærd Gæst i Mantua hos Markgrev Ludvig III Gonzaga og hans Hustru Barbara, der var Søster til Dronning Dorothea¹⁾.

I Mantua levede dengang den 26-aarige Guldsmed Bartolomeo Melioli, som senere var Markgrevernes Møntmester (fra 1492 til sin Død 1514). Fra hans Haand foreligger fem signerede Medailler, udførte mellem 1474 og 1489, hvoraf de fire foreviger Medlemmer af Huset Gonzaga: Ludvig III (1475), hans Søn Ludvig (før 1483), hans Sønesøn Johan Frans II (før 1484) og dennes Søster Magdalena (før 1489)²⁾. Andre Medailler er med mer eller mindre Sandsynlighed

¹⁾ C. Paludan-Müller, Kong Christiern den Førstes Reiser i Tydskland og Italien i Aarene 1474 og 1475. Hist. T. 5. R. 2. B. S. 241—347. — Johs. Lindbæk, Dorothea, Kristiern den førstes dronning, og familien Gonzaga. Hist. T. 7. R. 3. B. S. 455—512.

²⁾ J. Friedländer, Die italienischen Schaumünzen des 15. Jahrhunderts. Berlin 1882. Fol. S. 121—126. — A. Armand, Les médailleurs italiens des XV et XVI siècles. I. Paris 1883. S. 79—81. III. 1887. S. 18.

tilskrevne denne Mester ¹⁾, der vel indtager en fremragende Plads blandt sine Kunstfæller, men dog ikke staar Maal med en Pisanello. Hans Portraiter er karakterfulde; men Medaillernes Bagsider med de saa yndede »impresse«, Sindbilleder og Deviser, savner i nogen Grad Originalitet.

Rækken af Meliolis signerede Arbejder aabnes med Medaillen over Kong Christiern. Som paa de fleste af det 15. Aarhundredes Medailler er Brystbilledet gengivet i Profil. Den 48-aarige Konge er barhovedet; hans Haar er ikke skaaret efter italiensk Mode, der oftest yndede en lige Linie over Tinding og Øre og lod Nakken bar. Dr. Beckett har givet en indgaaende Analyse af Christiern I's Portrait: »Det er et nordisk Hoved med runde Kinder og fyldig Dobbeltthage. Det tykke, tætte, men bløde Haar falder ned over Skuldrene, og det dækker for en Del den ret lave Pande. Det buskede Bryn er let sammentrukket over Øjet, dog ikke i Vrede, men i rigtig godt Lune. Næsen springer kraftig, krummet frem over den tæt lukkede Mund, hvis oldenborgske Underbid er svagt antydet, og ogsaa i Hagens Form har man den oldenborgske Type. En legemlig kraftig, førladen Mand, en myndig, men venlig og munter Herre; en Mand for hvem Livets Tærninger er faldet heldigt, og som giver Pungenød, Kævl og Vrøvl derhjemme en god Dag, medens han nyder Tilværelsen paa sin Rejse i det skønne Italien, saaledes er det Billede, Meliolus' Medaille bevarer af den første oldenborgske Konge« ²⁾.

Ansigtet er altsaa — forhaabentlig — udført efter Naturen; men det kunstfærdige, antikiserende Harnisk har den rejsende Konge visse- lig ikke baaret. Her har Kunstneren taget til Forbillede en Medaille udført af sit Bysbarn Cristoforo di Geremia (c. 1440—efter 1475), der fremstiller den 1458 døde Kong Alfons af Neapel (afbildet S. 385). For- øvrigt har heller ikke Cristoforo di Geremia arbejdet originalt: det nævnte Harnisk er til de mindste Enkeltheder kopieret fra Clemens Urbinas' Medaille over Federigo Montefeltre (1468) ³⁾. Kong Christierns Harnisk er prydet med en Drage, som viser sig at være identisk med Vendens Lindorm i det samtidige danske Vaaben. Om Halsen bærer Kongen et bredt Baand prydet med Laurbærblade, hvori hænger en Medaillon med et Løve- eller Medusahoved. Det skal sikkert be- tegne Kongens »Selskab«, den fyrstelige Orden, som han havde til- delt Markgrev Ludvig og Hertugen af Mailand, Galeazzo Maria, og som han nu fik stadfæstet af Paven. — Kronen, der antyder den

¹⁾ *Jean de Foville*, Le médailleur »à l'Amour captif«. Gazette des beaux-arts 1908 S. 385 – 393.

²⁾ M. H. t. det vigtige Spørgsmaal om Portraitets Autencitet henvises til *Francis Beckett*, Kristian I's Portræt. Kunst VI. Kbhvn. 1904.

³⁾ *Corn. v. Fabriczy*, Medaillen der italienischen Renaissance. S. 78.

kongelige Værdighed, er dekorativt anbragt under Brystbilledet; den kunde ikke passende bæres paa Kongens Hoved, naar han som her fremtræder i Stil med en romersk Kejser. Dette Motiv har Melioli laant fra den nævnte Kong Alfonsmedaille, og Cristoforo di Geremia har atter faaet Idéen fra andre Medailler over Kong Alfons, udførte af Pisanello¹⁾. Den højt klingende Omskrift, — »Christiern, Daciens Konge, hvem Sværdet og Gud har underlagt trende Riger,« — »der i ægte Renaissance-Aand sætter Sværdet foran Guddommen«²⁾, var til

visse mere i Overensstemmelse med Rygtet end med de virkelige Forhold.

Bagsiden fremstiller en Skare af syv eller ni Ryttere, hvoraf kun Kongen, der bærer en høj, rund Hue, er kendelig³⁾. Foran Toget gaar en Lansedrager. Rytterne, der bærer korte Kapper, rider uden Stigbøjler. Kongens Hest er Pasgænger, som Hestene oftest fremstilles paa Datidens Medailler (allerede af Pisanello). Den ene Hest, som vises stærkt i Forkortelse bagfra, har i denne Fremstilling sine direkte Forbilleder paa flere af Pisanellos Medailler, f. E. over Johan Frans Gonzaga (Hill. Pisanello T. 49). Omskriften — »drog saaledes til Rom i Ypperstepræsten Sistus den Fjerdes tredje Aar« — fortsætter Omskriften fra Forsiden; Sixtus IV's tredje Pontificatsaar gaar fra 9. August 1473 til 8. August 1474. Ligesom Cristoforo di Geremia anbringer Melioli sin Signatur paa Fodlisten. Signaturen MELIOLVS.

¹⁾ G. F. Hill, Pisanello. London 1905. T. 60—61.

²⁾ Fr. Beckett, Renaissance og Kunstens Historie i Danmark. Kbhvn. 1897. S. 5.

³⁾ C. S. Schive, Norges Mynter i Middelalderen. Chria. 1865. Fol. S. 131 vil i de øvrige Ryttere genfinde syv fremragende Personer i Kongens Følge, hvilket naturligvis er ganske vilkaarligt.

SACRAVIT findes benyttet paa Medaillen over Markgrev Ludvig 1475 og — forkortet til M·S — paa Medaillen over den yngre Ludvig Gonzaga; de to sidste signerede Medailler bærer det enstydige MELIOLVS·DICAVIT. Selve denne Formel — »tilegnet af Melioli« — viser formentlig, at Medaillen er et privat Foretagende af Kunstneren, der har udarbejdet den paa eget Initiativ for at indynde sig hos den rundhaandede Konge, sandsynligvis i Tiden mellem det første og sidste Besøg i Mantua.

En anden Medaille, der bærer Christiern den Førstes Brystbillede, er vel ikke signeret, men hidrører sandsynligst fra samme Kunstner. Selve dens ovale Form er sjælden, men ikke enestaaende blandt det 15. Aarhundredes Medailler; den er langt fra af samme Virkning som den føromhandlede Medaille, bl. a. fordi den mangler det romerske Kejserkostume. Ansigtstræk og Haar er i alle Enkeltheder overensstemmende med Meliolis Medaille; den høje, runde Hue, som Kongen har paa Hovedet, genfindes paa Rytterfremstillingen. Ordensbaandet med den vedhængende Medaillon er ikke omhyggeligt behandlet paa de kendte Eksemplarer og afviger derfor tilsyneladende fra det tilsvarende laurbærprydede Baand paa Meliolis signerede Medaille. Omskriften — CHRISTIERNVS * REX * DACIE * AC * BELLORVM * VICTOR — svarer for den første Halvdels Vedkommende ret nøje til den nævnte Medailles: den samme dansk-tyske Navneform i latinsk Klædebon og den samme antikiserende Oversættelse af Danmark ved *Dacia*. Den sidste Halvdel af Omskriften er derimod laant fra Kong Alfons' Medaille: ALFONSVS · REX · REGIBVS · IMPERANS · ET · BELLORVM · VICTOR.

Hele Bagsiden optages af et kronet Vaabenskjold, der svarer nøje til Vaabnet i Kongens Sekret efter 1460. Den vendiske Lindorm i Vaabnet har sit Sidestykke i Dragen paa Kongens Harnisk paa Meliolis signerede Medaille, og Kronen over Skjoldet, der bestaar af en smal Ring med fem større og fire mindre Blade, viser Slægtskab med Kronen under Harnisket.

Først sent er Christiern I's Medailler bleven kendt herhjemme. Den 17. November 1739 erhvervede Møntkabinettet et Eksemplar i Bly af den signerede Medaille fra »Hr Grafen von Danneschild«, formodentlig den unge Fred. Chr. Danneskjold-Samsøe, hvis Faders efterladte Møntsamling var bortauktioneret 1732. Medaillen er bleven godt gemt, og Erhvervelsen forblev ganske upaaagtet, den var jo heller ikke af ædelt Metal. 1742—1746 foretog Frederik Berregaard og Tycho de Hofman en længere Udenlandsrejse, hvorunder de besøgte den bekendte Samler af Gemmer og Antikviteter Baron Philip v. Stosch i Florens. Ved Afskeden forærede han dem et Bronceeksemplar af Meliolis Medaille, som de efter Hjemkomsten skænkede til det kgl. Møntkabinet¹⁾. Medaillen blev derefter omtalt af Langebek i hans Jubel-Tale 1749²⁾ og af Joh. Heinr. Schlegel i hans oldenborgske Kongestammes Historie 1769³⁾. Endelig blev den tegnet af Lode, stukket af Haas og gjort til Genstand for en udførlig Afhandling af Schlegel 1776⁴⁾. Adskillige Samlere sikrede sig Afstøbninger i Sølv, og P. F. Suhm var saa heldig at forskaffe sig et andet gammelt Bronceeksemplar⁵⁾. I den 1791 udkomne Beskrivelse over danske Mynter og Medailler i den kgl. Samling findes Samlingens to Eksemplarer beskrevne som Nr. 33a og 33b (Tab. III, 1). — Ved Indbrudstyveriet paa Rosenborg Natten til den 13. November 1806 forsvandt begge Medailler tillige med over hundrede kostbare Guldmedailler. Som en tarvelig Erstatning indkøbtes paa Auktion 1807 en sølvforgylt Afstøbning⁶⁾, og først 1885 lykkedes det den kgl. Mønt- og Medaillesamling fra Wien at erhverve et Bronceeksemplar, der vel ikke er Original, men dog af gammel Støbning⁷⁾. Af kendte

¹⁾ Hofman, Danske Adelsmænd II. Kbhvn. 1778. S. 12.

²⁾ Stamme-Faderens for det kongelige oldenborgske Hus, Kong Christian den Førstes udødelige Ihukommelse fornyet udi en Jubel-Tale. S. 18.

³⁾ Geschichte der Könige von Dänemark aus dem Oldenburgischen Stamme. I. S. 43.

⁴⁾ Abhandlung über die Schaumünze auf Christian I Einzug in Rom und über die Reise dieses Königs 1474. Sammlung zur Dänischen Geschichte, Münzkenntniss, Oekonomie und Sprache II Bd. 4. Stück (ved en mærkelig Unøjagtighed nævnes den som en Sølvmedaille).

⁵⁾ Numophylacium Suhmianum Tome II. Hauniæ 1802. S. 102. Nr. 1144.

⁶⁾ v. Hemerts Samling Nr. 1, tidligere købt paa Thotts Auktion 1790 (Nr. 3660).

⁷⁾ Dr. Alex. Missongs Auktion (Nr. 792). Dette Eksemplar er afbildet i Danmarks Riges Historie II, S. 560, af Fr. Beckett, Kunst VI, Archiv für Medaillen- und Plakettenkunde III, Halle 1922, T. IX og flere Steder.

Eksemplarer i fremmede Samlinger er det her S. 382 afbildede Bronzeeksemplar fra Milano. Eksemplaret i den gamle kejserlige Samling i Wien blev stukket i Kobber allerede i 1720'erne, men først publiceret 1828¹⁾. Et særlig smukt Eksemplar i Bly i British Museum²⁾ stammer fra Georg III's Samling; det kan ikke opklares, om det er identisk med det Eksemplar, der blev stjålet fra Rosenborg 1806. Ogsaa i en engelsk Privatsamling forefindes nu et originalt Eksemplar i Bronze af ukendt Proveniens³⁾. — Den ovale Medaille har længe ført en ubemærket Tilværelse. En tarvelig Afstøbning (fra 18. Aarh.?) har fra gammel Tid henligget i den kgl. Samling, der først 1904 erhvervede et forholdsvist gammelt Eksemplar i Bronze, der dog heller ikke er nogen Original (afbildet S. 383). Af andre kendte Eksemplarer forefindes nu et i Kiel⁴⁾ og to i Grosserer L. E. Bruuns Samling. Den daarlige Overlevering af denne Medaille maa vel tages i Betragtning, naar den øjensynlig staar tilbage for den runde Medaille i kunstnerisk Virkning.

¹⁾ *Heräus*, Bildnisse der regierenden Fürsten und berühmter Männer vom 14. bis zum 18. Jahrh. in einer Folgereihe von Schaumünzen. Wien. Folio. S. 27. T. 23. 1.

²⁾ [G. F. Hill]. Select Italian Medals. London 1915. 4° Pl. 18. 1.

³⁾ Mr. T. W. Grene, Bath; jfr. hertil I.-C. Robinson Collection Paris 1884. Auktionsnummer 49 (meddelt af Direktør Hill). — Det af Schive (anførte Værk T. XIII. 26) afbildede Ekspl. i Christiania er en Sølvafstøbning fra 18. Aarh. — jfr. ogsaa Nygaards Auktionskatalog 1780 Nr. 1, Walkers Auktionskatalog 1830 Nr. 338, Krebers Auktionskatalog 1841 Nr. 1, Devegges Auktionskatalog 1851 Nr. 1 og et Par Eksplr. i Grosserer L. E. Bruuns Samling.

⁴⁾ *Chr. Lange's Sammlung schleswig-holsteinischer Münzen und Medaillen II*. Berlin 1912. 4°. S. 270. Nr. 9 AAA. Tafel 79.

ET HISTORISK PORTRÆT FRA 1791.

Af O. Andrup.

Blandt de Portraiter, som ved Afløsningen af Grevskalet Brahesminde tilfaldt Frederiksborg Museet, var der ogsaa et af Maleren C. A. Lorentzen 1791 udført Billede af en elegant klædt Herre, siddende ved sit Arbejdsbord i Færd med at studere en Del Dokumenter; det angaves enten at forestille den bekendte reformivrige Kammerherre Fr. Buchwaldt eller Højesteretsadvokat Peter Uldall, Caroline Mathildes Forsvarer. Dets morsomme Sujet maatte give det en væsentlig Betydning for Museet, og da det ikke havde særlig Tilknytning til den Bille-Braheske Slægt og ikke havde speciel Interesse for dets Ejer, viste Lensgreve Hendrik Bille-Brahe-Selby Frederiksborg den Venlighed at overlade det til denne Samling.

Til Bestemmelse af, hvem Billedet maatte forestille, frembød en Række digre Dokumentpakker anbragte rundt om i Billedet et betydningsfuldt Middel. Personen har i Haanden et Papir, hvorpaa læses Pro memoria, Titulaturen: Jacob Lyngge og Underskriften: Skibsted; paa

Bordet ligger ved Siden af Christian V's Danske Lov et Par Flyveskrifter: »Brevet fra Z til U« og »Aftvungne Oplysninger i Anledning af Brevet fra Z til U, meddelte af Jacob Lynge«, desuden en Pakke: »Sagen mellem Justitz Raad Uldall og Conferentz Raaderne Fabritius Tengn. og Ryberg«. Endvidere ses paa Gulvet en Protokol: »Revisions Commissionens Forretning ved det Kongelige octroierede Danske Asiatiske Compagnie 1784«.

Alle disse Papirer viser hen til en i København i sin Tid meget omtalt Affaire, som kort skal berettes. Landets største private Erhvervsinstitution »Det asiatiske Compagnie« rystedes nemlig i sin Grundvold, da det 2. Mai 1783 opdagedes, at dets Embedsmænd havde bedraget for 673.737 Rdl. Direktør Haaber druknede sig, Bogholderen Battier flygtede til Sverige og Kassereren Jacob Holm og Fuldmægtigen Jacob Lynge blev arresteret, da de i overordentlig stor Maalestok havde drevet private Spekulationer for Compagniets Midler.

Ved Siden af »Justitsdirektøren«, den højest lønnede, administrerende og altid nærværende Direktør Haaber, var der en Direktion, hvori en Del af Landets fremstaaende Mænd havde Sæde, de gamle Handelsfyrster Niels Ryberg, Fabritius og Cramer samt Admiral Hooglandt, af hvilke dog Cramer først for et Par Maaneder siden var indtraadt i Steden for den ansecte Grosserer P. v. Hemmert. Aktionærerne var naturligvis forbitrede paa disse, og under Ledelse af Advokat Uldall bestemte de sig til at gøre Ansvar gældende mod den gamle Direktion. Denne blev opskræmt og ilede til Høegh-Guldberg for gennem ham at opnaa Regeringens Beskyttelse, og han, som frygtede for et økonomisk Sammenbrud, naar en Række højtfortjente og ledende Mænd blev kompromitterede, tilbød i Kongens Navn, omend i en noget skruet Form, at garantere for Tabet, mod at Aktionærerne lod Aktionen falde. Hans Forslag blev afvist, og Guldberg kom i skarp Opposition til de Ministre, der havde haft andre Interesser, hvilket atter senere bidrog til hans Isolation og Fald.

Forholdene udviklede sig saaledes, at Affairerne ikke kunde slaas ned. Der blev tværtimod nedsat forskellige Kommissioner til Undersøgelse af Fejlene. Det viste sig hurtigt, at hele Systemet havde været galt; for at skjule Kasse-mangelen havde Kassereren, naar Revisionen kom, laant Penge ude i Byen, endog i det Rybergske Firma; til Gengæld havde Ryberg ofte laant af Kassereren. Naturligvis forsvarede Direktørerne sig, de kunde ei »controllere en Collega uden at forsømme Compagniets vigtige Handels Anliggender, . . . et Arbejde, der i hint Tidsrum var flerdobbelt, imod hvad det før havde været«; de huskede intet bestemt, og Ryberg fastslog til Slut, »at alt, hvad der i denne uhædige Sag kunde bebrejdes ham, var ei at have mistroet en Collega, til hvilken Interessentskabet og hele Publi-

kum havde den fuldeste Tillid«. Revisorerne havde ogsaa været let-sindige, og der kom flere og flere Misligheder for Dagen. Men før Dommen faldt, om hvorvidt Direktørerne var erstatningspligtige og i saa Fald, i hvilken Grad, søgte Ryberg og hans Kolleger Forlig. Kassemanglen reduceredes betydeligt derved, at der fra de bedrageriske Embedsmænds Side indbetaltes store Beløb, fra Jacob Lynges Bo saaledes henimod to Tønder Guld (176.039 Rdl. 3 $\frac{1}{2}$ 15 $\frac{1}{2}$). Nu tilbød de gamle Direktører at betale en Erstatning, som efterhaanden skruedes i Vejret, Rybergs til 25.000 Rdl., Fabritius og Hemmerts hver 10.000 Rdl., medens Admiral Hooglandt erklærede, at han var Søkyndig og kun havde Stillingen for dens Indtægts Skyld; Penge havde han ingen af til Tilbagebetaling. Endvidere tilbød Direktørerne extraordinairt at afholde forskellige af dem direkte foranledigede Tab; Revisorerne maatte betale 1000 Rdl. De fleste Aktionairer gik ind herpaa.

Jacob Lynges havde under hele Sagen siddet arresteret; hans Affairer var det umuligt at trænge igennem, da han ei havde ført Regnskab, og han var desuden indviklet i flere af de store Handelshuses Affairer (Boltens f. Eks.), som netop i de Dage stod meget slet. Men da han nu lovede at skaffe Compagniet Sikkerhed for at beholde de fra hans Bo indbetalte Penge uantastet og derved »ikke alleene har fyldestgiort enhver Post af Commissionsdommen . . . men endog har fyldestgiort for en Fordring paa 4325 Rdl. (fra de Boltenske Affairer)« saa meddeler Compagniets nye Direktører, blandt hvilke Højesteretsadvokat Skibsted 1788 20. August var valgt til Justitsdirektør, ham Generalkvittering, slap ham af Arresten og behandlede ham i de følgende Tider med alt mulig Hensyn, saa Brevene stiles til ham som »Svar paa Deres Velædelheds meget ærede Skrivelse.«

Blandt de her nævnte Personer maa vi søge den portrainerede. Uldall kan det ikke være; thi hvorfor skulde han sidde med Skibsteds Brev til Lynges. Buchwaldt, som var Forfatter til Brevet fra Z til U, gaar ogsaa ud af Spillet. Ryberg saa helt anderledes ud, saavel som Fabritius, og selv om det var naturligt for Skibsted at sidde med de Lyngeske Papirer, havde han næppe i 1791 Revisionsberetningen, og den Uldallske Sag for sig. Tilbage bliver da Fuldmægtig Jacob Lynges, der jo 1790 havde opnaaet Saldokvittering og var løsladt af Arresten. Han alene er impliceret i alle disse Sager, og nu da han havde afvendt Straffens Slag, har han, næsten paa Trods, ladet sig afbilde af C. A. Lorentzen, omgivet af Kampens Spor og med Skibsteds Skrivelse til ham, vel selve Genoprejsningsakten, i Haanden; elegant og fornem sidder han, fuldt rehabiliteret, med Silkefrakke og Fløjlsbenklæder, Silkestrømper og Spændesko; Hat og Stok antyder den erhvervede Frihed, endog den elegante Modedames Billede paa Væggen, vel Hustruens Portrait, taler om hans genoprettede sikre Stilling blandt de gode Borgere.

HVORLEDES PRINSENS PALÆ BLEV TIL.

Af Fr. Weilbach.

I Rigsarkivet findes en Pakke Bygningsdokumenter fra Midten af det 18. Aarhundrede, betegnet »Tegninger og Dokumenter angaaende Palæet i Kalveboderne, Rosenborg, Amalienborg, Huset i Læderstræde og Huset i Hyskenstræde«. Papirerne stammer fra Partikulærkamret og indeholder adskillige interessante Oplysninger, som ikke kan udledes af de almindelige Bygningsregnskaber; desuden er der vedlagt ikke faa originale Tegninger, de fleste af Eigtved. Man finder her bl. a. Marcus Tuschers originale Overslag til et af Palæerne paa Amalienborg fra 1750, som indeholder Beviset for, at han ikke blot har udkastet Planen til den ottekantede Plads, men ogsaa givet en Tegning til Palæerne, som Eigtved i det væsentlige har fulgt ved Opførelsen (se »Architekten« XXVI, S. 165). De øvrige Dokumenter stammer alle fra Aarene 1742—45, og den største Del angaar Prinsens Palæ. De ældre Forfattere, som gør Thura til Palæets Bygmester, har selvfølgelig ikke kendt disse Dokumenter; derimod vidste F. J. Meier, som man ser af hans Eigtved-Biografi i Brickas Lexikon (1890), at Palæet er bygget af denne, hvilket ogsaa uden Vanskelighed kan ses af Partikulærkamrets Bygningsregnskaber, og F. R. Friis har i sine »Bidrag til dansk Kunsthistorie« (1890—1901) skrevet nogle Sider om Palæet, hvoraf man ser, at han har gennemgaaet baade Bygningsregnskaberne med Bilag og de ovennævnte Dokumenter. Friis refererer paa sin grundige Maade de enkelte Skrivelser, men man faar ikke gennem Referatet noget rigtigt Indtryk af, hvad det var, der foregik. Det gælder om at skille det væsentlige fra det uvæsentlige, for at faa Øje paa det Spil af hinanden modarbejdende Kræfter, som førte til det endelige Resultat.

Anledningen til Palæets Opførelse var som bekendt Kronprins Frederiks forestaaende Bryllup med Prinsesse Louise af England. Paa Hjørnegrunden laa der i Forvejen et mindre Palæ, hvor Christian VI havde boet som Kronprins. Frederik IV havde dengang købt Købmand Wigandt Michelbeckers Gaard, efter hvem Sidegaden (den nuværende Ny Vestergade) førte Navn af Wigandtsgade, og ladet den

ombygge til et Palæ, som sædvanlig kaldtes Palæet i Kalveboderne eller blot det kongelige Palæ. Det var altsaa en Hjørnebygning, og Façaden mod Kanalen var noget kortere end den nuværende. Fordringerne var imidlertid nu stegne; Palæet fandtes ikke anseligt nok, og Eigtved fik den Opgave at bygge et større Palæ med en længere Façade, til hvilket Formaal man »lagde Pladsen af et næst ved staaende Hus dertil« (Hafnia hodierna). Façaden fik dermed en Længde af 96 Alen, og Grunden stødte nu umiddelbart op til Slotsforvalter Røsch' Hus, som laa der, hvor Thura senere opførte en Tilbygning til Palæet.

At det blev Eigtved og ikke Thura, som kom til at bygge det nye Palæ, var en Følge af en Omlægning af Hofbygmestrenes Departementer, som fandt Sted i 1742, efter at Brigadér Häusser var blevet afskediget som Generalbygmester og Slotsbygmester og udnævnt til Kommandant i Nyborg, hvorved han paa en skaansom Maade blev fjærnet fra en Plads, som han ikke formaaede at udfylde. Hidtil havde Thura haft Sjælland og Lolland-Falster under sig, medens Eigtved var Hofbygmester paa Fyn og i Jylland. Forandringen i 1742 bestod dels i, at Generalbygmesterens Forretninger gik over til en Bygningskommission, hvori baade Eigtved og Thura havde Sæde, dels deri, at Eigtved blev Slotsbygmester og tillige fik de øvrige Slotte i København samt Frederiksberg og Bregentved under sig, medens Thura fik det øvrige Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og Jylland som sit Departement. Omlægningen motiveres med, at Eigtved »er opdraget Vores kongel. Residentz-Slotsbygning videre at fuldføre«, og at han ikke maa hindres deri ved Arbejde paa vidt fraliggende Bygninger. At Eigtved fik det »Opdrag« at fuldende Slotsbygningen, var meget naturligt, da han lige siden han i Efteraaret 1735 kom hjem fra sin store Udenlandsrejse, havde haft sit meste Arbejde her. I Jylland og Fyn var der nemlig kun lidt for ham at gøre, og det var derfor i hans Instruks paalagt ham, at han skulde udføre, hvad Kongen enten selv eller gennem Generalbygmesteren forlangte, ogsaa udenfor Distriktet. I 1736 var den indre Dekoration af Slottets Værelser blevet overdraget til Thura og Eigtved i Forening, og de havde hver faaet sin Halvdel af de to Hovedetager at udstyre; men Thura var i disse Aar stærkt optagen af de store Arbejder paa Hirschholm, Eremitagen og Vallø, medens Eigtved, som havde mere Tid til Raadighed, kunde anvende al sin Evne paa Slotsbygningen.

Palæet var Eigtveds første selvstændige Bygningsværk, og det maa have været en Tilfredsstillelse for ham, at han endelig fik Lejlighed til at vise sit Talent ved en større Opgave. Men Opgaven var alligevel begrænset, da det gamle Palæ delvis skulde bevares. Kun Fløjen

mod Kanalen blev nedbrudt, og Eigtved opførte længere tilbage mod Haven en ny Hovedfløj, fornemt tilbagetrasket bag Gaardspladsen. Mod Nord byggede han en ny Sidefløj, og den gamle Fløj mod Wigandtsgade blev ombygget saa vel mod Gaarden som paa den Side, der vender mod Kanalen, saa at den kom til at svare til den nye Fløj. Endelig opførtes til Gaden den lave Forbygning med Porten i Midten. Det gamle Palæs Præg af Hjørnebygning var dermed forsvundet; det nye havde en helt anden Karakter, noget i Smag med de adelige Hoteller i Paris, som efterlignede Planen i de landlige Herresæder. Mod Wigandtsgade saa man vel endnu den gamle Fløj med dens ensformige Vinduesrækker — der dog ikke var saa lange, som de senere blev; men fra Kanalen gjorde Palæet en »artig Parade« med den symmetriske Gruppering om Midteraksen, som var Baroktidens uafviselige Fordring.

Ombygningen maa betegnes som særdeles vellykket og vidner fordelagtigt om Eigtveds Talent som Bygmester. Men Løsningen var dog ikke den, som han selv havde ønsket, og der var i det hele taget, som Dokumenterne viser, gaaet mange Brydninger og Forhandlinger forud. Sagen var den, at den flotte Tid, da næsten ubegrænsede Summer blev ofret, ikke blot paa Christiansborg, men ogsaa paa Hirschholm og de andre »Sommeropholdssteder« i Nordsjælland, var forbi. Den truende Krig med Sverige i Anledning af Thronfølgespørgsmaalet og de dermed følgende Rustninger havde bragt Ebbe i Kassen, og som Følge deraf var der faret en Sparsommelighedens Aand i de høje Herskaber, naar det gjaldt deres Byggeforetagender. Denne Aand var legemliggjort i Partikulærkamrets Revisor Justitsraad Christlieb v. Clausberg, en Mand, som vi maa omtale lidt nærmere, da næsten alle Skrivelserne i ovennævnte Pakke er stiledede til ham.

Clausberg, som havde Ry for at være en af Tidens dygtigste Regnemestre, var i 1733 bleven indkaldt fra Tyskland for at undervise Kronprins Frederik i Regnekunsten. Han maa have forstaaet at vinde Kong Christians særlige Tillid; thi efter at han var bleven Revisor ved Partikulærkassen, ser vi, at han fungerer som en Slags Overkontrollør ved det kongelige Bygningsvæsen med den særlige Opgave at sørge for, at der blev vist en større Økonomi eller »Menage«, som man dengang sagde. Tidligere blev Bygningsssagerne ekspederede paa den Maade, at naar Hofbygmesteren havde gjort Tegninger og Overslag, og Sagen derefter havde passeret Bygningskommissionen, blev den af Partikulærkammerets »Betjente«, d.v.s. Kassereren og Bogholderen, som forøvrigt tillige var Medlemmer af Bygningskommissionen, forelagt for Kongen, og Kongens Resolution paa Betjentenes »aller-

underdanigste Forstilling« blev derpaa udfærdiget med Kongens egen Underskrift. Men i Christian VI's sidste Aar bliver den mærkværdig formløse Fremgangsmaade mere og mere almindelig, at Kongen meddelte sin Beslutning mundtlig til Clausberg, som sædvanlig noterede op, hvad Kongen havde sagt, og derefter lod Beskeden gaa videre til Hofbygmesteren mundtlig eller skriftlig. Undertiden var det dog Kammerjunker v. d. Lühe, som modtog Kongens mundtlige Resolution og skriftlig sendte den til Clausberg eller direkte til vedkommende Hofbygmester. Et andet Eksempel paa Kongens Tillid til Clausberg har vi fra Aarene 1741—43, da det Würtembergske Palæ, senere General Lerches Gaard i Slotsholmsgade, blev bygget. Af en eller anden Grund har Kongen ikke ønsket, at Udgiften til Palæet blev opført i de sædvanlige Bygningsregnskaber. Alle Udbetalinger skulde gaa gennem Clausberg, og Regnskabet over »Huset bag Børsen« blev ført ganske som om denne byggede for sin private Regning. Hofbygmestrene havde ikke noget med Bygningen at gøre; som Architect fungerede Hofbygningsinspektør Johan Adam Soherr. Jeg har andetsteds (»Architekten« XXVI, S. 216—18) gjort Rede for denne mærkelige Sag og for Soherrs øvrige Virksomhed som Bygmester.

Opførelsen af Prinsens Palæ blev paabegyndt i 1743, og fra dette Aar findes der i Pakken 30 nummererede Skrivelser, uden Tvivl ordnede saaledes af Clausberg. Den første indeholder Kongens Udtalelse om Eigtveds Overslag, skrevet med v. d. Lühes Haand, men uden Underskrift. Den er dateret 17. Juni 1743 og har denne Form:

»Wir finden diese Überschläge von dem Obrist Lieutenant Eigtwedt etwas hoch zu sein, wird also wohl richtig thun, dass der Revisor Clausberg solche durchgehe und zusehe, was dabey zu menagiren ist. Wegen des Schlossverwalters Wohnung, so wollen Wir, dass solche mit dem Palais egal gemacht werde, so viel wie möglich ist«.

Eigtveds »Generale Berechnung«, som var affattet 15. Juni og er vedlagt som Nr. 2, viser en samlet Overslagssum paa 39606 Rd. 1 M. 2 Sk., og han havde Tilbud fra Hofmurmester Zumpe og Hoftømmermester Zuber om at tage hele Arbejdet i Entreprise for denne Sum. Dagen efter, at Kongen havde udtalt sig om Overslaget, sender Eigtved en Skrivelse til Kongen, hvori han forsikrer, at efter hans Tegninger kan Overslaget ikke blive billigere, naar Arbejdet skal være godt og durabelt. Menage kan kun opnaas ved Forandring i Tegningerne, hvad han dog fraraader. Han beder om, at Kongen, før endelig Beslutning tages, vil lade ham underrette derom. Clausberg havde imidlertid straks samme Dag, som Eigtveds Overslag fremkom, sat sig i Bevægelse for at skaffe et billigere Tilbud og

havde talt med Tømmermester Johan Boye Junge, som viste sig villig til at underbyde de to Entreprenører. Det er den senere bekendte Brandmajor Boye Junge, som byggede Spiret paa Petri Kirke. Den 21. Juni sender han et Brev til Clausberg, hvori han melder, at han allerede ved en flygtig Gennemgang af Overslagene har fundet 2000 Rd. Menage. Eigtved, som har faaet af vide, hvad der er i Gære, affatter nu en længere allerunderdanigst Forestilling (24. Juni), hvori han stiller forskellige Forslag til Bespareser. Menage kan opnaas, siger han, ved ikke at indrette Værelser i Forbygningen, men kun en dækket Gang. Der er Værelser nok i de andre Fløje. Endnu større Menage vil der blive ved at erstatte Forbygningen med en Portal og Piller som et »durchsichtiges Wesen«. Herskaberne kunde saa køre ind fra Wigandtgade og staa af i Porten der. Dette Forslag har Eigtved dog næppe ventet — og heller ikke ønsket — skulde vinde Bifald. Men han har endnu et tredje Forslag. Han forstaar ikke, af hvilken Nødvendighed Kongen vil have Palæbygningen forandret, da den er en saadan Bygning, som godt kan staa i Fremtiden. Han foreslaar derfor, at *det nye Palæ skal bygges i Amalienborg Have*, der hvor det store Lysthus staar; de derværende »Nebengebäude« kunde saa fremdeles gøre Tjeneste. Han bemærker dog, at hvis det gamle Palæ skal staa ubeboet, bliver Vedligholdelsen dyrere.

Her kommer Eigtveds virkelige Mening frem. Det har været hans Ønske at bygge ude paa Amalienborgs Grund, hvor der var rigelig Plads, og hvor han ikke var bunden til Ombygning af en ældre Bygning, men kunde røre sig frit. At Eigtved saa saaledes paa Sagen, kan kun vinde ham vor Sympati; det viser, at han saa paa Opgaven som Kunstner og ønskede at skabe et Værk, som ikke var behæftet med de Ufuldkommenheder, som altid klæber ved en Ombygning. Men Eigtveds Udtalelse indeholder tillige et Fingerpeg til Forklaring af, at Palæet fik den smukke Form med den tilbagetrukne Hovedfløj. Paa Amalienborg skulde jo det store Slot have ligget, som den svenske Architect Nicodemus Tessin den yngre havde gjort Tegning til paa Christian Vs Tid. Modellen stod endnu paa Modelkammeret¹⁾ ovenover Kunstkammeret i Frederik III's Bibliotheksbygning (det nuværende Rigsarkiv) og har naturligvis været Eigtved vel bekendt. I Tessins Projekt var der ligesom i Palæet en lang Hovedfløj, to Sidefløje og en lavere Forbygning. Det er ganske na-

¹⁾ Om Modelkammeret se Hafnia hodierna S. 153. I Nationalmuseets Arkiv findes et stort Kobberstik efter Tessins Facadetegning. En Gengivelse i Fr. Schiøtts »Nogle Blade af St. Annæ Kvarters Historie« i »Architekten« IX. S. 286, hvor Projektet er udførlig beskrevet. En mindre Gengivelse i »Architekten«, XX, S. 1.

turligt, at Eigtved, mens han tumlede med Planen om at bygge Palæet paa Amalienborgs Grund, uvilkaarlig er blevet paavirket af det gamle Slotsprojekt, og Prinsens Palæ viser, om end i mindre Maalestok og med en anden Behandling af Façadernes dekorative Enkeltheder, hvor smukt et saadant Gaardparti tager sig ud. Det har jo den store Fordel fremfor et firfløjet Anlæg som Christiansborg, at Gaardfaçaderne faar et langt bedre Lys. Men det er underligt at tænke paa, at Amalienborg-Kvarteret vilde have faaet et helt andet Udseende, dersom Eigtved havde faaet sin Vilje.

Dagen efter at Eigtveds Forestilling var afgaaet, kommer imidlertid Boye Junges Tilbud. I en Skrivelse til Clausberg forklarer han, at han har bragt Overslaget ned med 4197 Rd. Han haaber nu, at Clausberg vil skaffe ham Entreprisen paa »sothaner Bau«, og at ingen anden bliver foretrukket, for at man ikke skal blive træt af at arbejde for Kongens Interesse, selv om man lider Tab derved. Den følgende Dag 26. Juni har Clausberg haft Lejlighed til at tale med Kongen og forelagt ham en »Pro memoria«, hvis Hovedindhold er følgende: Clausberg vil gerne tro paa Eigtveds »genaue Bedingung« (at Overslag eller Regninger blev «bedungen» af Hofbygmesteren, vil sige at han pressede Haandværkernes Fordringer ned): »jedoch dessen principio, dass bey einem Könige sich alles thun liesse, stimme ich nicht bey«. Han kan ikke tilraade »solche Art Erbauungen«, selv om Boye Junge vil gøre det 4200 Rd. billigere. Det er ogsaa betænkeligt at nedrive det gamle Palæ, som repræsenterer en stor Værdi. Det var langt bedre at bygge paa en tom Plads; og da Gaarden bag Børsen (det Würtembergske Palæ), naar man ser bort fra Staldene og Orangeriet, kun koster 24-25000 Rd., hvilken smuk Bygning kunde man saa ikke faa for 40-50000 Rd. Clausberg har selv udkastet en ny Tegning, hvorefter meget af det gamle Palæ bevares, og han har til dette Brug rekvireret en Plantegning af det gamle Palæ hos Eigtved. Han beder om, at Kongen vil give ham Tid til at udarbejde Tegningen nøjere.

Man ser, at Clausberg principielt er enig med Eigtved i, at det var bedre at bygge paa en tom Plads. Men det er dog aldeles ikke hans Mening at støtte Eigtved paa dette Punkt. Han selv stræber jo efter Menage, medens Eigtved mener, at alt kan lade sig gøre, naar Kongen betaler, hvilket efter Clausbergs Paastand endogsaa er et »Princip« hos Eigtved. Clausbergs Tegning har næppe været andet end et Fuskerarbejde, at dømme efter hans Ombygning af Slotsforvalter Rösch's Hus, som vi senere skal omtale. I Marginen til sin Pro memoria har Clausberg noteret Kongens »allergnädigste Resolution überhaupt«. Den bestaar af 6 Punkter.

1. es bleibet in allem bey den Zeichnungen vom Obrist L. Eigtwedt.
2. und zwar bey Junges Überschlag, der es auf 4200 wohlfeiler entrepreniren will.
3. von diesem soll wegen etlicher 100 rth. nicht abgegangen werden. (B.-J. havde bedt om, »dass er wegen einiger Kleinigkeiten nicht verlossen werden möchte«).
4. Des Schlossverwalters Haus soll vor der Hand noch stehen bleiben.
5. und ich kann alles weiter mit dem Obrist L. Eigtwedt verabreden.
6. auch um I. K. M. nicht ohne Noth zu behelligen (ulejlige) soll der Obrist L. Eigtwedt bey vorkommenden Streitigkeiten mit dem Entrepreneur zuförderst mit mir sprechen.

De to sidste Punkter giver jo Clausberg en udstrakt Fuldmagt, og de konkurrerende Haandværkmestres Skrivelser viser, at de betragter ham som den, der har det afgørende Ord. En af dem bruger endog det Udtryk, at han har »Direktionen«. De Stridigheder, som Punkt 6 lader ane, udeblev ikke. Den 29 Juni modtog Clausberg fra Zumpe & Zuber en af Harme dirrende Skrivelse, hvori de erklærer, at ingen, uden at »Passion, Hass und Neydt zum Grund dienen«, kan gøre det billigere end deres første Overslag. Boye Junge, som har en stor Kapital og ikke har Børn, som han skal forsørge, har gjort sit Bud for at ruinere Zuber, som han er Uven med. Ikke desto mindre vil de gaa 1200 Rd. under Boye Junges Tilbud, som var paa 35409 Rd. og tilbyder nu at bygge Palæet for 34209 Rd. Det vedlagte Tilbud, som samtidig blev tilstillet Eigtwedt, er medunderskrevet af Hofstenhugger Jacob Fortling.

Boye Junge, som af Eigtwedt er bleven underrettet om Zumpe og Zubers Modtræk og adspurgt, om han vil gaa lige saa langt ned, skriver samme Dag til Clausberg, at han er meget skuffet over, at Eigtwedt ikke har sluttet Kontrakt med ham. Boye Junge fører Pennen meget bedre en Zumpe & Zuber og lader dem ikke dø i Synden. Med megen Virkning slaar han fast, at enten er deres sidste Tilbud sket blot for at skade ham, eller ogsaa er det første Overslag et Bevis paa »grosse Gewinnsucht«. Han selv har gjort sit Bud »in guter Intention und gar um keiner Passion willen«. Dog vil han endnu gaa 550 Rd. ned, og hvis det ikke kan være andet, vil han tage Entreprisen for det samme som Zumpe & Zuber, dog paa den Betingelse, at han maa allerunderdanigst forestille Sagens Sammenhæng. Han haaber dog, at Clausberg vil nøjes med de 550 Rd.s Afslag, da det lavere Bud kun er sket for at forfølge ham. Clausberg udbeder sig nu Eigtwedt.

veds Erklæring om de to konkurrerende Tilbud. Eigtved fastholder i sin Skrivelse (1. Juli), at det første af ham modererede Overslag er efter al Billighed, og at Boye Junges Afslag er »sehr stark, noch stärker aber des Zubers et Consorten ihre nachher auf mein Befragen minder geforderte 1200 Rth«. Det er ham kært, at Kongens Kasse er sikret i begge Tilfælde, da Boye Junge vil gaa ned til det samme som Zumpe & Zuber, og han overlader derfor Sagen ganske til Hans Majestæts Decision, da begge Parter er i Stand til at udføre Arbejdet tilbørlig.

Eigtved udtaler sig i denne Skrivelse med klog Forsigtighed. Han har sikkert forstaaet, at Clausberg vil holde sin Haand over Boye Junge, og at der ikke er noget derved at gøre. Kongens Afgørelse faldt 4. Juli, i Form af en Resolution paa en Skrivelse fra Eigtved af 15. Juni, som ledsagede hans »Generale Berechnung«. Resolutionen, der findes mellem Bilagene til Partikulærkassens Regnskab, er in optima forma, paraferet af Revisor v. Clausberg, Kassereren Gabriel Linde og Bogholderen Hildermann. Boye Junges Tilbud skal antages med det tilbudte Afslag paa 550 Rd. Yderligere Afslag fritages han for i Betragtning af, at han er den første, som i Kongens Interesse har tilbudt »einen so starken Nachlass«. Desuden tillægges der nogle mindre Beløb for 3 Poster, som ikke var med i Eigtveds »Generale Berechnung«, nemlig 425 Rd. for Lakering af Panelerne i Stedet for Maling med »Mattweiss«, 327 Rd. for at sætte engelsk Kronglas i Vinduerne i Beletagen i Stedet for pommersk Glas, og 50 Rd. for at *anbringe det Stenhuggerarbejde, som har siddet paa Facaden af det gamle Palæ paa Havesiden af det nye*. I Overensstemmelse hermed sluttede Eigtved 9 Juli Kontrakt med Boye Junge om at tage hele Arbejdet i Entreprise for 35661 Rd. Kontrakten blev approberet 24. Juli.

Vi træffer her igen et Punkt, som maa vække den kunstinteresse-redes Opmærksomhed. Det omtalte Stenhuggerarbejde sidder endnu paa Havefacaden i velbevaret Stand; men det hører ikke til de Ting, som er kendt af den store Almenhed. Kun faa Mennesker finder Vej til denne Have, og dog kan man komme derind aldeles gratis, blot ved Henvendelse til Nationalmuseets 2. Afdeling, og der findes der ogsaa andre interessante Ting, f. Eks. den Ulfeldske Skamstøtte fra Graabrødretov, som nu selv er sat i Skammekrogen i et Hjørne af Haven. Man ser her, at Havefacadens Midtparti har en rigere Udsmykning end nogen anden Del af Palæet. Vinduerne er i alle 3 Etager indfattede i Sandstensrammer med en fantasifuld Barokornamentik. Beletagens Vinduer er fremhævet ved særlig prægtige Indfatninger, hvor Elefanhoveder paa en særdeles virkningsfuld Maade

Fig. 1. Vinduer paa Havesiden af Prinsens Palæ. Fot.

indgaar i Ornamenterne ved de øverste Hjørner. Man kan ikke undgaa at bemærke det nære Slægtskab med Vinduesindfatningerne paa det Laurvigske Hotel (nu Moltkes Palæ) i Bredgade, hvor der jo er Elefanhoveder ved de nederste Hjørner. Havefaçaden paa Prinsens Palæ er i Virkelighed noget af det bedste, der er levnet af Architektur fra Frederik IVs Tid. Det var Eigtveds Forslag (i hans Skrivelse af 15. Juni) at flytte Stenhuggerarbejdet fra det gamle Palæ om paa Havesiden af det nye, og vi maa være taknemmelige for, at han havde Sans for at bevare et Minde om en Stilperiode, som ikke længer var paa Moden. Partikulærkassens Regnskaber giver ikke nogen Oplysning om, hvem der har staaet for Ombygningen af Wigandt Michelbeckers Gaard under Frederik IV; men der kan næppe være Tale om andre end Ernst eller Krieger; og hvis Krieger, som Fr. Schiøtt hævder, har ombygget Moltkes Palæ og givet Façaden dens nuværende Udseende, er det rimeligvis ogsaa ham, der har tegnet de Indfatninger, som vi ser paa Havesiden af Prinsens Palæ¹⁾. Elefanhoveder findes paa to andre Bygninger fra omtrent samme Tid, som med Sikkerhed kan henføres til Krieger, nemlig Kirken og Kavallerbygningen paa Fredensborg, hvor de er anvendt i Pilasterkapitælerne. Krieger var ganske vist, da Wigandt Michelbeckers Gaard blev ombygget (ca. 1720), endnu ikke Overlandbygmester; han var ikke engang Bygningsinspektør, hvad han blev i 1722; han var overhovedet ikke ansat under Bygningsvæsenet, men var Hofgartner paa Rosenborg. Ikke desto mindre har han i 1721—22 bygget Slottet i Odense. Det var til Dels en Ombygning af det gamle St. Hans Kloster, hvorfor det ogsaa i Regnskaberne kaldes »Das Sanct Johannis Schloss zu Odense«; men der skulde dog bygges 3 nye Fløje. Kontrakten med »Hofgärtner Krieger« blev sluttet — eller rettere approberet — 20. September 1720.

Skønt Eigtved tilsyneladende indtog et neutralt Standpunkt overfor de konkurrerende Entreprenører, var han dog, som man ser af de følgende Skrivelser, ikke tilfreds med den trufne Afgørelse; han nærede Mistanke om, at Boye Junge vilde bøde paa det Underskud, som Entreprisen efter hans Mening maatte give, ved at levere mindre

¹⁾ Fr. Schiøtt: Nogle Blade af St. Annæ Kvarters Historie i »Architekten« IX, S. 282. I Kobberstiksamlingen findes et Stik af N. J. Schrøder forestillende Dannelskjold Laurvigs Palæ efter en »geometrisk elevation« af J. B. Des Roches de Parthenay. Derunder staar: « G. (sic!) Krieger Magnus Architectonices Præfectus invenit«. Denne Oplysning har Schiøtt aabenbart kombineret med det, som Thura fortæller i »Hafnia hodierna« S. 194 om Palæets Ombygning, og er derved kommet til det vistnok rigtige Resultat, at J. C. Krieger forandrede Hovedbygningen, idet Façaden, som Thura siger, »prydedes med allehaande architectoniske Ziirater, Billeder og deslige«, og samtidig det indre omdannedes og dekoreredes langt rigere.

gode Materialier. Han anordnede en Besigtigelse, som gav det Resultat, at »en anseelig Quantité« af Tømmer- og Snedker-Materialierne ikke fandtes kontraktmæssige og af bedste Sort. Derefter sendte han 3. August »Monsieur Junge« en skrap Skrivelse, hvori han paalagde ham ufortøvet at fjærne de kasserede Materialier, og for Fremtiden kun at levere kontraktmæssige Materialier, saa at Vognene ikke kommer til at køre forgæves. Desuden kasserede Eigtved Mursandet, som laa i en Bunke paa Byggepladsen, og gav Materialforvalter Dajon Ordre til kun at modtage Sand af den Slags, som blev brugt til Slotsbygningen.

I sin Nød henvendte Boye Junge sig atter til Clausberg med en lang Klage. (5. August). Han havde haabet, at Fortrædelighederne skulde have en Ende, efter at Kontrakten var underskrevet, men det modsatte viser sig. Ved Besigtigelsen har nogle Mestre været med, som har givet de oprindelige Overslag og senere søgt at bringe Arbejdet til sig ved at underbyde Boye Junge; en af Mestrene har slet ikke set det Snedker-Materiale, som er blevet kasseret. Han beklager sig ogsaa i flere Punkter over Eigtved og beder Clausberg overveje, om det ikke er nødvendigt, at en anden bygningskyndig beordres til at have Tilsynet. Han vedlægger en af Murmestrene Schiønning, Andreas Nissen og Rider Folmer underskrevet Attest for, at Sandet er tjenligt og brugbart til Hans Majestæts Bygninger, hvor det end maatte være.

Clausberg lovede Boye Junge, at der skulde blive afholdt en ny Besigtigelse, som skulde være upartisk, og Magistraten blev anmodet om at udmelde nogle Haandværksmestre dertil. Disse kom til det stik modsatte Resultat. Tømmermaterialierne saa vel som Sandet blev nu erklæret for at være af bedste Sort. Dette Resultat synes at have irriteret Eigtved stærkt; han skrev 13. August til Magistraten og forlangte, at de udmeldte Mestre under Ed skulde erklære, om Tømmeret alt er pommersk af bedste Sort og ikke polsk »Floss-Holz«, og at de Mestre, som ikke har udført Besigtigelsen samvittighedsfuldt, skal straffes. Eigtveds Skrivelse er paa tysk; han synes under sit lange Ophold i Sachsen ganske at have glemt sit Modersmaal. Partikulærkammerets Forretningssprog var Tysk; men til Københavns Magistrat skulde man synes, at det var naturligt at skrive paa dansk.

Boye Junge skaffede sig en Kopi af Eigtveds Brev og sendte den tillige med de nye Besigtigelsesmestres Erklæringer til Clausberg (17 August). Med Hensyn til Snedker-Materialet maatte Boye Junge give efter, men om Tømmermaterialierne og Sandet rasede Striden videre. Magistraten ønskede ikke at tage Mestrene i Ed, men forordnede en ny Besigtigelse af Tømmermaterialierne ved 8 Tømmermestre. Re-

sultatet blev dog det samme som forrige Gang, og Boye Junge, som i et Brev af 3 September underretter Clausberg herom, benytter at-

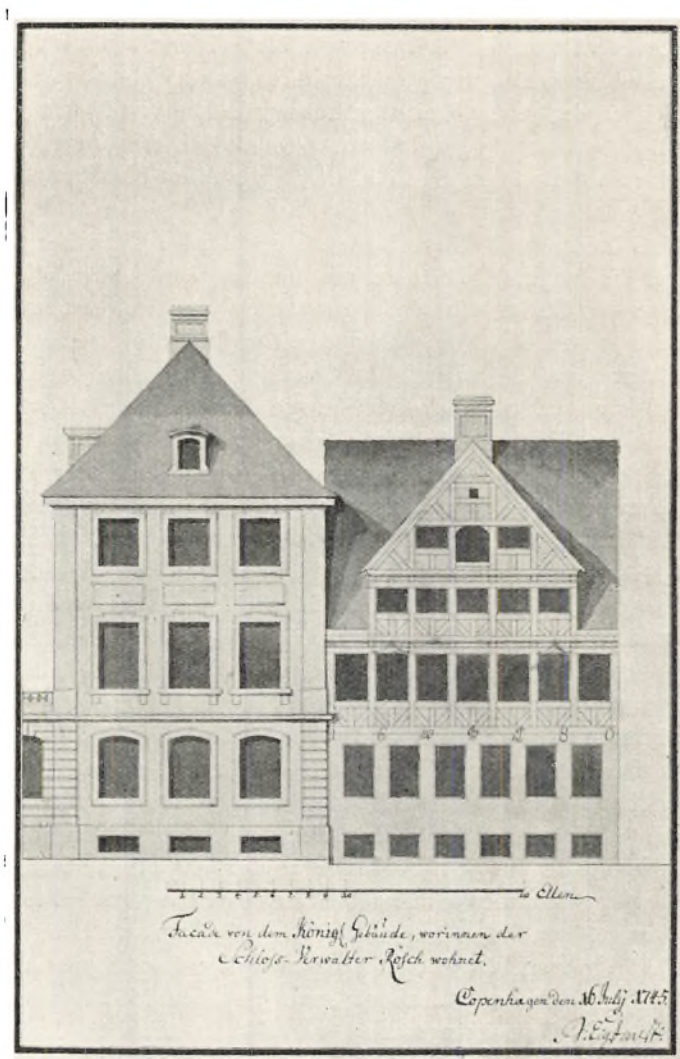

Fig. 2. Forvalter Røsch's Hus ved Prinsens Palæ.
Tegning i Rigsarkivet.

ter Lejligheden til at forsøge paa at faa Eigtved fjernet fra Ledelsen. Han har endog den Dristighed selv at foreslaa hans Afløser; han ønsker, at Professor J. F. Ramus, som var Medlem af Slotbygnings-

kommissionen, skal være »Aufseher«. Det blev der dog ikke noget af. Eigtved sendte 13. September en 14 Sider lang »allerunderdanigst Forestilling« til Kammerjunker v. d. Lühe med Anmodning om

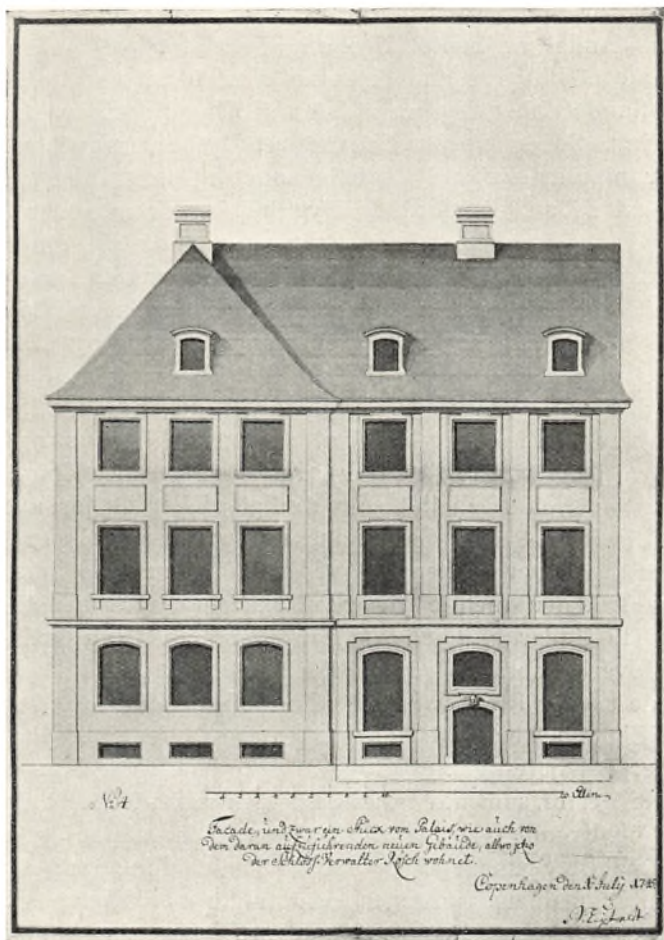

Fig. 3. Eigtveds Forslag til Ombygning af Forvalter Røsch's Hus. Rigsarkivet.

at overrække den til hans Majestæt tillige med de medfølgende Dokumenter. Dette maa være sket med det samme, thi allerede næste Dag sender v. d. Lühe efter allernaadigst Befaling hele Bunken til Clausberg, for at han kan afgive sin Betænkning derover og referere Sagen for Kongen ved første Lejlighed.

Eigtved beklager sig i sin Skrivelse over de modstridende Erklæ-

ringer. Han ved ikke, hvorledes han under disse Forhold skal vare-tage Kongens Interesse. Han kan ikke tro andet, end at Mestrene er bange for at lægge sig ud med deres Fagfæller og derfor ikke vil sige Sandheden. Noget af Tømmeret er fugtigt, og noget har Boye Junge købt for Spotpris, fordi det ikke er blevet antaget ved Slotsbygningen. Sandet er hentet lige op af Vandet ved København og er derfor meget billigere end det, som man hidtil har hentet i Vedbæk. Om Sandet blev der nu afæsket Hofbygningsinspektør Soherr en Erklæring. Soherr var en indvandret Tysker, som havde været Murmester (blandt flere) ved Christiansborg og som tillige i 1733 var bleven ansat som tilsynsførende Bygningsinspektør under Slotsbygmesteren E. D. Häusser. Hans Erklæring er i sin Højtidelighed ganske pudsig. Som Bevis for sin Erfaring nævner han først de Slotte i Udlandet, som han har arbejdet ved, Residensslottet i Mannheim, Hofburg i Wien, Enkekejserinde Amalies »Kloster« og et Slot, som blev bygget for Grev Budiani til Kirmint i Ungarn. Ganske vist bruger man der en anden Slags Sand, da Strandsand jo ikke findes i Østrig. Soherr har derefter raadført sig med Vitruvius og Palladio og fundet, at disse Autoriteter er ganske enige med ham deri, at Sandet bør indeholde saa lidt som muligt af Ler og jordagtige Dele, og da det til Palæet anskaffede Sand netop i den Henseende har et Fortrin for det, som er benyttet ved Slottet, kan han ikke forkaste de af Magistraten udmeldte Mestres Erklæring, men henstiller i øvrigt i dybeste Underdanighed Afgørelsen til hans Majestæt.

Kongen overlod som sædvanlig til Clausberg at klare Sagen. Denne konciperede saa et Brev, hvis Hovedindhold er følgende. Kongen tror gerne, at Eigtved har haft Kongens Interesse for Øje; paa den anden Side er det berettiget, at Boye Junge protesterer mod en Besigtigelse af de Mestre, som har været hans Konkurrenter. Det skal derfor have sit Forblivende ved de Erklæringer, som afgives af de Magistraten udmeldte Synsmænd, og for at Striden ikke skal udvikle sig videre, skal kun de Dokumenter, som fulgte med Eigtveds Skrivelse af 13. September, sendes tilbage til denne. Det øvrige beholdt altsaa Kongen, eller rettere Clausberg, og det er formodentlig netop de Dokumenter, som vi har i vor Pakke. Koncepten fik en Paategning med Kongens Underskrift om, at det er Kongen Vilje, at dette Brev skal sendes til Eigtved, og næste Dag 20. September afgik Brevet, ledsaget af Soherrs Erklæring og en »vidimeret« Kopi af den kongelige Paategning.

Herefter synes det, at Sindene er faldet noget til Ro, og Arbejdet gik sin Gang. I hvert Fald finder vi ingen Skrivelser i Pakken før Foraaret 1745, da Palæet var færdigt. Der blev da endnu forlangt nogle

Forandringer i den gamle Fløj mod Wigandtsgade, og Eigtved sendte 30. Marts et Overslag til Clausberg, hvorefter Kongen ved Resolution af 10. April bevilgede 3441 Rd. 1 M 4 Sk. Af Partikulærkassens Regnskab for 1747 ser man dog, at Udgiften kun blev 2404 Rd. 1 M. 8 Sk. Efter Thronskiftet var Arbejdet vel ikke saa nødvendigt, da Palæet ikke skulde huse saa højfornemme Beboere. Af det samme Regnskab ses, at der til »Einricht« und Veränderung zu denen Hof-Officianten« i Henhold til kgl. Resolution af 24. Marts 1745 var medgaaet ikke mindre end 8125 Rd. og 11 Sk., som blev betalt i Januar 1747. Det meste var Snedker- og Malerarbejde; Snedker Schåffer fik 2830 Rd., Hofmalmester Chr. Peter Getreuer, den senere bekendte Legatstifter, fik 1390 Rd.

Bortset fra disse indvendige Arbejder var Palæet blevet færdigt i Slutningen af 1744 og Besigtigelsen havde fundet Sted i December; men Boye Junges Trængsler var ikke dermed forbi. Han havde efterhaanden faaet 30000 Rd. af den akkorderede Sum og ventede nu paa, at Eigtved skulde foretage den endelige Opgørelse og anvise Restbeløbet. Den 21. September 1745 skriver han til Eigtved og anmoder om, at han vil assignere den sidste Termin, da Stukarbejdet nu er hvidtet. Dette sigter til en Udsættelse, som maa være gjort ved Besigtigelsen; Stukarbejdet har da ikke været tørt, og Sommeren gik, inden det kunde hvidtes. Da Eigtved ikke reagerede overfor Boye Junges Anmodning, sender han 5. Oktober en Klage til Kongen, ledsaget af en Skrivelse til Clausberg, som naturligvis skulde paavirke Kongen. Foruden Restterminen har Boye Junge mange Penge til Gode for Ekstraarbejde, og han kan ikke staa i Forskud for saa stor en Sum, da han selv skylder Penge bort, og hans Kreditorer er utaalmodige. Eigtved gik nu i Gang med Opgørelsen; den sidste Termin var paa 5661 Rd.; men heri skulde fradrages et større Beløb for Materialer, som var leveret Boye Junge af Beholdningerne paa Materialgaarden. Det var man enig om, men hvor meget der skulde fradrages, derom kunde Eigtved og Entreprenøren aldeles ikke blive enige. Boye Junge fik Opgørelsen til Gennemsyn og forsynede den med et langt »Responsum«, som han 27. November sendte til Clausberg tillige med et Brev, hvori han beklager sig bittert og beskylder Eigtved for Chikane. Der gik haade Vinter og Vaar, uden at Pengene blev anvist; først i Juli 1746 fik Boye Junge et Afdrag paa 2000 Rd., og 16 Juni 1747 fandt omsider den endelige Udbetaling Sted. Der blev for leverede Mursten og Tagsten fradraget 2924 Rd. 5 M. 14 Sk., saa at Boye Junge maatte nøjes med 736 Rd. og 2 Sk. af de 3661 Rd., som var tilbage af den kontraherede Sum. Hans Ekstraregninger var imidlertid efter hans egen Angivelse løbet op til

5538 Rd.; heraf maa dog det meste være indbefattet i det ovenfor omtalte Arbejde ved Indretning og Forandring af Værelserne, som blev betalt i Januar 1747; ved Opgørelsen i Juni fik han kun 1212 Rd. 4 M. 12 Sk. »for Arbejde udenfor Kontrakten i alle Professioner«.

Imidlertid var der kommet et nyt Arbejde til. Ved Siden af Palæet laa et 3-Etages Hus, hvor Slotsforvalter Røsch boede. Kælderen og Stueetagen var grundmuret, men de to øverste Etager var i Bindingsværk. Her vilde man indrette et Køkken i Kælderen, som skulde sættes i Forbindelse med Palæet, da det Køkken, som fandtes der, var for lille. Eigtved var ikke begejstret for denne Plan, som formodentlig var et Udslag af Clausbergs snæversynede Sparebestræbelser. Eigtved foreslog at ombygge det gamle Hus, saa at det i Udseende kom til at svare til Palæet. Tegningen, som findes i den ofte nævnte Pakke, viser en Façade, der meget ligner den, som den af Thura opførte Tilbygning har; dog er der kun 3 Vinduesfag, saa at Pillerne bliver noget bredere end paa Palæet; i det midterste Fag skulde der være en Indgangsdør. Af Stokværksplanerne ser man, at hele Kælder- og Stueetagen skulde slaas sammen til et stort Køkken, i Belætagen var der tænkt en rummelig Sal, som skulde staa i Forbindelse med Palæet, og i øverste Etage nogle mindre Værelser. Taghøjden skulde være som Palæets; Huset vilde altsaa, som Kongen først havde ønsket (S. 4) blive »mit dem Palais 'egal gemacht«. Overslaget blev paa 4217 Rd. 4 M. 8 Sk.; men dette fandt man for kostbart, og Eigtved maatte saa gøre et nyt Overslag over Udgiften ved at indrette Køkkenet i Kælderen og Stueetagen uden ellers at forandre Huset. Dog maatte der, for at vinde Plads, tilbygges en lav Halvtagsbygning i Gaarden og et Trappehus sammesteds, hvorigennem man kunde komme op i Lejligheden ovenover Køkkenet. Overslaget, som er dateret 19. Juli, blev kun paa 730 Rd. 3 M. 2 Sk.; men heller ikke dette Forslag vandt Bifald. Clausberg tog sig nu paa selv at omarbejde det, og derefter blev den af ham, eller hvem der nu har gaaet ham til Haande, forfattede Tegning approberet. Eigtved blev fritaget for at have mere med Sagen at gøre, hvad han næppe har været utilfreds med; det blev overdraget Hofbygningsinspektør Soherr at slutte Kontrakten med Boye Junge, hvorefter det hele skulde koste 1440 Rd. (23. Juli 1745). Ved Udbetalingen (19. Oktober 1746) blev der dog fradraget 90 Rd. 4 M. 3 Sk., da der var brugt færre Materialier end beregnet i Overslaget. Tegningen til det Clausbergske Misfoster (Fig. 4) findes i Pakken; men maaske havde det været mest hensynsfuldt ikke at publicere den. Hele Façaden blev dækket med et Lag af Puds, saa at Huset kom til at se ud som om det var grundmuret, skønt de øverste Stokværk havde beholdt deres

Bindingsværk. En halv Snæs Aar efter var Bygningen saa forfalden, at Thura maatte lade den nedrive, hvorefter han i 1757 opførte den

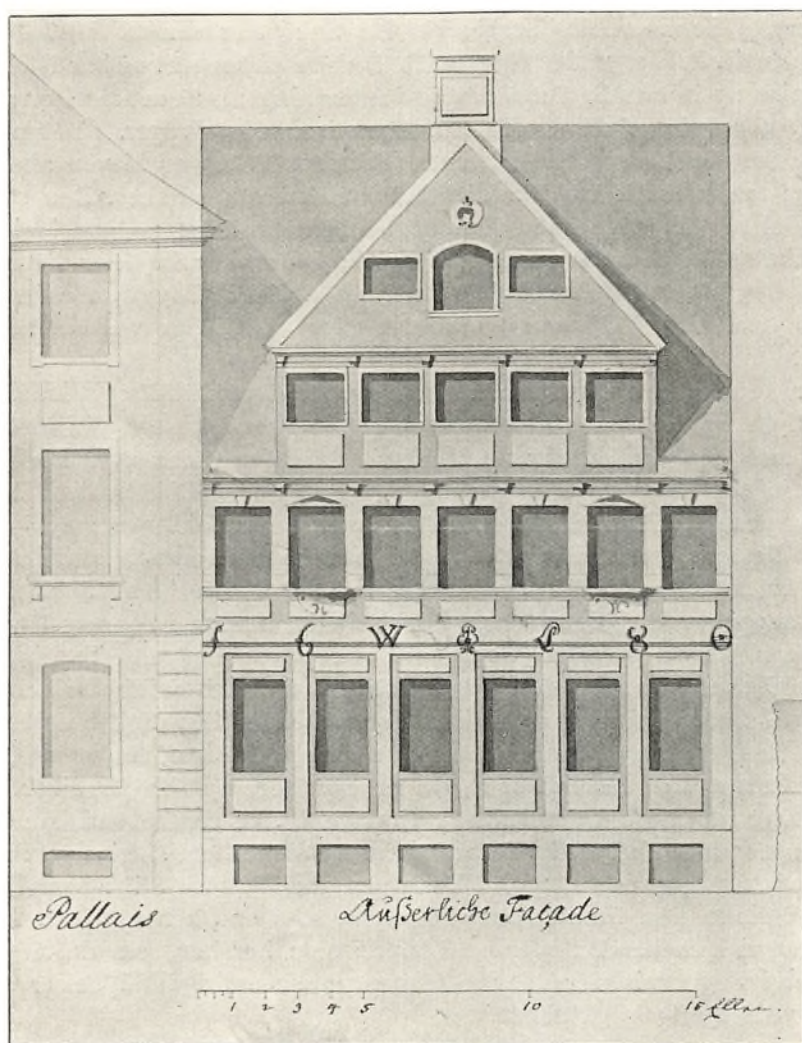

Fig. 4. Clausbergs Ombygning af Forvalter Rosch's Hus. Tegning i Rigsarkivet.

nu staaende Tilbygning i temmelig nær Tilslutning til Eigtveds Forslag, dog med 4 Vinduesfag og uden nogen Indgangsdør. Den ved Clausbergs Ombygning tilsigtede Menage var saaledes temmelig illusorisk.

Kronprins Frederik kan ikke have beboet Palæet mere end et

Aars Tid. Den 6. August 1746 døde Christian VI, og den nye Konge flyttede ind paa Slottet. Palæet overlod han til sin højtelskede Tante, Enkefyrstinde Sophie Caroline af Ostfriesland, som ogsaa fik Prinsparrets Sommerbolig Sorgenfri. En Snes Aar senere, i 1766-67, gennemgik Palæet under Harsdorffs Ledelse en meget kostbar Istandsættelse og indvendig Omdannelse i Anledning af, at det skulde være Bolig for Prins Carl af Hessen, Christian VII's Svoger. Det maa være fra den Tid, at Benævnelsen »Prinsens Palæ« er bleven almindelig; under Frederik V kaldtes det »det kongelige Palæ«. Den største Del af Udgifterne ved Harsdorffs Istandsættelse angaar Maler-, Stukkatur- og andet Dekorationsarbejde; til Tømrerarbejde er der kun opført et lille Beløb. Deraf kan man vel slutte, at Boye Junges Tømmer, hvad enten det var pommersk eller polsk, har vist sig holdbart.

Prinsens Palæ gør ved sin hele Komposition et smukt og tiltalende Indtryk, og dette maa saa meget mere anerkendes, som Virkningen er naaet ved faa og simple Midler. Paa Balustraden over Forbygningen ses de sædvanlige Statuer og »Potter«, og Riddersalens høje rundbuede Vinduer i Hovedfløjens Beletage er for oven smykkede med Festons; men ellers er Vinduesinfatningerne ganske simple, og der er med Hensyn til Ornamentik vist det største Maadehold. Det vil næppe være rigtigt at søge Forklaringen herpaa i Sparesystemet; Kongen havde jo uden Forbehold akcepteret Eigtveds Tegninger. Men Eigtved har tilegnet sig Rokokotidens arkitektoniske Principer, hvortil hører en rolig og diskret Façadebehandling. Søjler og Pilastre, som Thura gerne anvender paa sine Bygninger, finder vi ikke paa Palæet lige saa lidt som paa det samtidig opførte Sophienberg. At Eigtveds store Udenlandsrejse falder 4 Aar senere end Thuras, betinger en ret betydelig Forskel i deres Stilopfattelse. Prinsens Palæ tør vi betragte som et typisk Eksempel paa Eigtveds Stil i hans bedste Periode. Paa Amalienborg-Palæerne, som er fra hans sidste Aar, finder vi igen baade Søjler og Pilastre; men her har, som det er antydnet i Begyndelsen af denne Artikel, ogsaa andre Indflydelser end Eigtveds gjort sig gældende.

KIRKERIST.

Af Kai Uldall.

Mellem Dansk Folkemuseums nyere Erhvervelser er en Kirkerist fra Onsbjerg paa Samsø.

For et Par Hundredaar siden har man kunnet se i det mindste een Kirkerist ved saa godt som alle Landets Kirker. Det var en svær, smedet Jærnrst, lagt over en Grube under Kirkegaardens Laage, hindrende Byens løsgaaende Kreaturer i at tage Vej ind paa Kirkegaarden. Ristens Masker lod Folk passere, medens Dyrene stak Benene igennem. Ristene laa kun i de smaa, for Fodgængere bestemte Laager, paa hvis Vedligeholdelse og Lukning man aabenbart ikke har kunnet stole. De større, til Indkørsel og Indbæring af Kiste reserverede Ageporte var til daglig forsvarligt stængte.

Det er en kendt Sag, at man i ældre Tid ikke tog det saa nøje med Kirkegaardsfreden. Præst, Degn eller Kirkeværge lod ofte sit Kvæg græsse ved Gravene, og paa anden Vis profaneredes den viede Jord. Men de rodende Svin taaltes ikke derinde; Kirkeristene blev først og fremmest lagt til Værn mod dem. I ældre Tid, fortælles det fra Mariagerengen, skal det ikke have været ualmindeligt at høre Nødraabet: »Hej, kom aa hjælp, der æ kommen æ Gris i æ Kirkerist!« (H. Dahlerup: Mariager Kl. og Bys Hist. p. 73).

I ældre Tid nævnes Kirkeristene ofte, og allerede i Middelalderen synes de at have været i udbredt Brug. Runeindskriften paa den romanske Ligsten i Bregninge paa Taasinge omtaler naturligvis ikke, som tidligere antaget (Aarb. f. n. Oldk. 1873, p. 255), nogen Kirkerist, men Folkevisen lader Liden Kirsten gange over Kirkerist, og 1467 nævnes den søndre og vestre Rist ved Roskilde Domkirke og 1512 den østre paa Nikolaj Kirkegaard i København. Palladius siger i sin Visitatsbog, at Kirkegaarden bør være forsynet med Mur, Riste, Stætte (∴ Laage) og Port, og der er fra 16. og 17. Aarhundrede mange Vidnesbyrd om, at man mere har stølet paa Ristenes end paa Laagerne Nytte. I Kirkeregnskabsbøger og Kirkesyn efter det 17. Aarhundredes Krige er der atter og atter Tale om nyanskaffede eller manglende Kirkeriste, da de solide Jærnstænger havde været kærkom-

ment Bytte for Fjendens Feltsmede. Saaledes betalte Vester Aaby Kirke paa Fyen 1667—68 for Oprensning under sine tre Riste, der alle ved samme Lejlighed fik nyt Tømmerværk, to af dem tilmed helt nye Jærn. Ved Kjærum Kirke manglede 1665 »en Laage for Risten«. Betegnelsen: Kirkerist er altsaa her ført over til selve Indgangen, og herfra bredte den sig videre. I Viborg, Aarhus, Kjerteminde, Faaborg, Skelskør og Lund gav Kirkeristen sit Navn til det Stræde, som førte dertil (sml. Hugo Matthiessen: Gl. Gader, p. 94).

Harde Kirkegaarden flere Laager eller Riste, benævntes den enkelte efter Verdenshjørnerne eller sit Nabolag. Saaledes fandtes en »Skole-rist« for København Fruer kirke og Viborg Domkirke, og fra sidstnævnte kendes ogsaa en »Mellemrist«.

Paa Gotland har man lagt Ristene i de Gangbroer, som førte over Kirkegaardsdigernes Grøfter, og er denne Anbringelsesmaade gammel, synes det ikke utænkeligt, at man heri har Prototypen for Risten med Grube. Ganske vist kendes denne formentlig ældste Form ikke fra Danmark, men vore mange sentmiddelalderlige Kirkegaardsmure har sikkert afløst ældre Diger og Tjørnehegn; Hegnsdiger med Grøfter fandtes endnu ind i 17. Aarhundrede om adskillige danske Landsbykirkegaarde. Den Omstændighed, at man i ældre Tid, som ovenfor omtalt, kaldte selve Indgangen for Kirkerist, kan netop forklares derved, at de senere opførte Mures Portaler overtog Navnet fra Hegnsgrøftens Brorist.

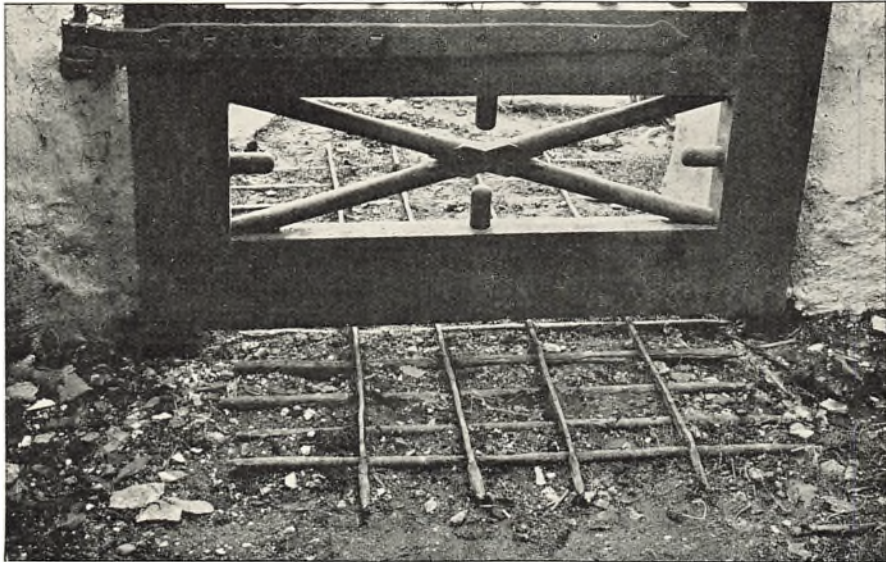
De ændrede Forhold efter Udskiftningen har vistnok for en Del gjort Kirkeristene overflødige. Man lagde nu mere Vægt paa Laagerne, og efterhaanden forsvandt de gamle Riste, som ikke just kan have givet nogen behagelig Passage, især ikke for Børn og gamle Folk.

De faa Kirkeriste, som kendes i vore Dage, er alle af samme Konstruktion. Runde, fingertykke Jærnrubber, liggende paa tværs i Indgangen, er stukne tværs gennem fladsmedede, sværere Stænger, saaledes at der dannes rektangulære Masker. Ristene har været indsat i svære Trærammer, og Jærnenes udstikkende Ender er derfor tilspidsede eller affladede. Af Hensyn til Grubernes Oprensning var Ristene til at lukke eller løfte op.

Onsbjergristen er særlig lille, 0.93×1.13 m. Medens Bredden selv sagt rettede sig efter Laagen, sprang Ristene ofte et godt Stykke frem for Portalen eller Murtykkelsen.

Ved Gravning under gamle Kirkegaardslaager vil man sikkert ofte træffe de murede eller stensatte Faldgruber, saaledes som Tilfældet var i 1922 ved Drænsarbejder om Greve Kirke. Under Laagen i Kirkegaardsportalen Nord for Kirken fandtes her en oprindelig 0.88 m dyb, firsidet Gray, hvis Tværmaal var 0.88×1.76 m, saaledes at de 0.85 m

af Længden sprang ind paa Kirkegaarden og 0.18 m ud foran Portalen paa Gadesiden. Den plane Bund var belagt med smaa, gule Mursten paa Fladen og Siderne opmurede, dels af lignende Sten, dels af Kridtsten og Munkestensbrokker fra Kirkebygningen. Gruben maa have faaet denne Beklædning i 18. Aarhundrede. Af selve Risten var intet tilbage. (Indberetning i Nationalmuseets Arkiv 1922).

Kirkeristen ved St. Bents Kirke i Ringsted.

En Kirkerist med muret Grube laa, i alt Fald endnu i 1875, uskadt ved Grevinge Kirke, og paa deres oprindelige Plads, men med tilfyldte Gruber, kan Ristene endnu ses ved St. Bents Kirke i Ringsted (Afbildningen), ved Bregninge Kirke paa Ærø og ved Tranebjerg Kirke paa Samsø. For en Del Aar siden fjærnedes en Rist fra den østre Laage paa Sigerslevvester Kirkegaard, hvor man traf paa Jærnet ved Gravning, og for faa Aar siden stod Jærnstænger af optagne Riste paa Odden og Ourø Kirkegaarde.

DE OLDENBORGSKE KÅRDER OG DERES
FRÆNDER I DANMARK.
EN OVERGANGSFORM MELLEM DANSKE MIDDELALDER- OG
RENAISSANCEKÅRDER.

Af *Otto Smith*.

Da Christian V overtog grevskabet Oldenburg, kom han i besiddelse af det rustkammer, som de tidligere grever efter tidens mode havde indrettet sig. Selv havde kongen ingen interesse derfor, og da samlingen var blevet ført her til landet, indgik den som led af det kgl. partikulære rustkammer på tøjhuset, som således fik en meget værdifuld forøgelse af godt hundredårige bøsser fra den tid, hvor man begyndte at anvende ildvåben ved jagen¹⁾.

Det var mest disse ildvåben, som forblev i »det oldenborgske rustkammer«. De blanke våben gik andre steder hen, og tre særlig pragtfulde kårder afleveredes i 1692 til kunstkammeret. Da de optoges i inventaret her, var det med en bemærkning om, at den ene af dem havde tilhørt Frederik, grev Knud af Oldenborgs søn, og at denne med samme kårde skulde have ihjelstukket en løve. Det tilføjedes, at denne grev Frederik levede i det 11. århundrede. Fra kunstkammeret overgik kårderne til nationalmuséet og optoges i inventaret her med den samme bemærkning, men professor C. C. Rafn, der indførte dem, var dog så forsigtig at tilføje: »Håndtaget er i det mindste langt yngre«.

Samme »håndtag«, fæstet, der omtrent er ens på de tre kårder, karakteriserer netop disse som hørende til *en ganske særlig gruppe*, der omkring 1560'erne herhjemme dannede overgangen fra den deciderede middelalderlige form på kårdefæster til højrenaissancens.

De tre oldenborgske kårder forblev dog ikke samlet på nationalmuséet. Da Frederik VII mistede sin våbensamling på Frederiksborg slot ved dettes brand, søgte han at skabe sig en ny. I de første dage af året 1860 skænkede han nationalmuséet en i forgyldt sølv udarbejdet efterligning af det i 1734 fundne og senere stjålne guld-

¹⁾ Otto Blom: Københavns tøjhus. H. T. 6 rk. 1 bd. 659 ff.

horn. Muséets direktør vilde gerne give sin glæde herover et håndgribeligt bevis, og efter at have forhørt sig i ministeriet for kirke- og undervisningsvæsenet, modtog han herfra den 4. februar (Nat. mus. ark.) en skrivelse, hvori det hed, at man mente, at det vilde glæde hans majestæt at modtage den foreslåede kårde som gave. Denne kårde, der netop var den ene af de oldenborgske, overleveredes derefter kongen, og fra hans våbensamling overgik den 1864 til Rosen-

Fig. 1. Fæstet på en af de oldenborgske kårder.

borgsamlingen, hvor den fik det misvisende navn: Fr. II's kårde¹⁾. Den bærer indgraveret på stikpladens underside årstallet 1576.

Disse kårders fæster (fig. 1) består af knap, læderomvundet greb, lige parerstang, ind- og udvendig parerring og stødmuffe. I den udvendige parerring sidder en rigtdekoreret stikplade, medens den indvendige parerring har fingerbøjle.

Overfladen paa knappen, parerstangen og den udvendige parerring er beklædt med en sølvbelægning, hvis ornamentering viser renaissancens hele skala af udsmykningsmotiver: ranker, masker, putti o. s. v. Arbejdet er ret plumpt og stammer sandsynligvis fra et nord-

¹⁾ Se P. Brøch: Ill. Vejledning for Rosenborgsamlingen.

tysk værksted. Den ene af dem viser et sølvsmedemærke, som desværre ikke kendes andetstedsfra.¹⁾

Ganske ens er de tre fæster nu ikke. Mest iøjenfaldende er det, at det ene (Mus. nr. 10120) har langt sværere parerstang og udvendig parerring, idet det har en kantornamentering frem for de to andre. Et indgraveret rankemotiv på parerstangens bagside er ret ens på dem alle. Derimod viser indgraveringer på de med fire hjerteformede udskæringer prydede stikplader betydelige afvigelser; medens slyngværket med frugter og fabeldyr er ensartet på dem alle, har Mus. nr. 10120 i midten et kvindehoved, hvor nr. 10122 har et mandshoved med bogstaverne I. O. S., og nr. 10121 (Rosenborgeksemplaret) har et plumpt englehoved og det omtalte årstal 1576. De to sidste mangler desuden de løvemasker, der på nr. 10120 sidder over nittehovederne, hvor den ydre parerings ornamentering er nittet til parerstangen.

Fig. 2. Klingemærkerne (nat. størrelse),
c er Rosenborgkårdens.

Hvad klingerne angår, fortæller de ikke ret meget, end ikke om deres hjemsted. Selve klingerne er alle c. 1 m. lange, medens grebtunge og klingebryst tilsammen måler mellem 18 og 20 cm. Nr. 10120, der bærer det ukendte mærke fig. 2 a, er meget slank og af næsten firkantet tværsnit. De andre er bredere, men deres S-mærker (fig. 2 b og c) er ikke overensstemmende med de kendte klingsmedes mærker af omtrent samme form. S-mærkerne findes mest blandt familien Sahaguns medlemmer i Toledo; men også i Solingen og i Norditalien er der mestre, der har ført lignende mærker.

Om hele kårdens alder siger klingens i reglen ikke ret meget. Til tidsfæstning kan den dog undertiden bruges, da man sjældent vil montere særlig gamle klinger i ny fæster; men på den anden side brödes klingerne jo ofte og erstattedes med nye, der af datidens svertfegere hjemkøbtes fra de berømte mestres værkstæder i hele knipper. I dette tilfælde, hvor man end ikke kender mestrene, siger klingerne altsaa intet om kårdernes alder; men denne kan findes ad andre veje.

Middelalderens sværd brugtes til hug. Fæstet var derfor langt,

¹⁾ Trods gennemgang af en stor mængde ornamentstik er det ikke lykkedes at finde noget holdepunkt for en konstatering af fabriktionssted og mester.

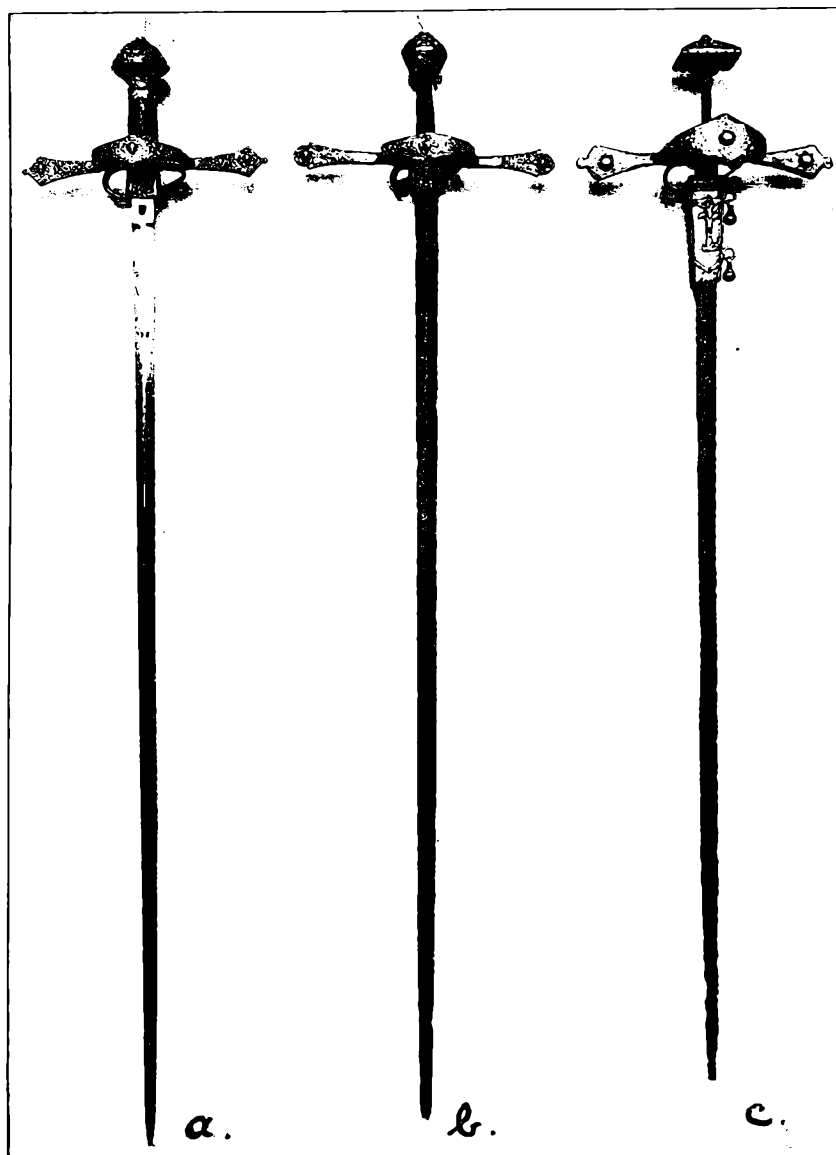

Fig. 3. Tre typiske kårder fra overgangstiden.
a. En af de oldenborgske kårder. b. Krognoskården. c. Korsögårdkården.

ofte med plads til to hænder, og klingen var bred. Fæstets form var meget enkelt. En parerstang, hvis ender ofte var lidt nedadbøjet mod klingen, og en knap, der endte den læderomviklede grebtunge, begge af jern, var alt hvad der forredes.

Med renaissancen holdt fægtekunsten sit indtog fra moderlandet Italien og revolutionerede efterhånden de blanke våbens udseende. Hugvåbnet blev stikvåben, sværdet blev kårde. Klingen blev smalle og smallere, indtil den tilsidst var ganske blød og bøjelig (rap-

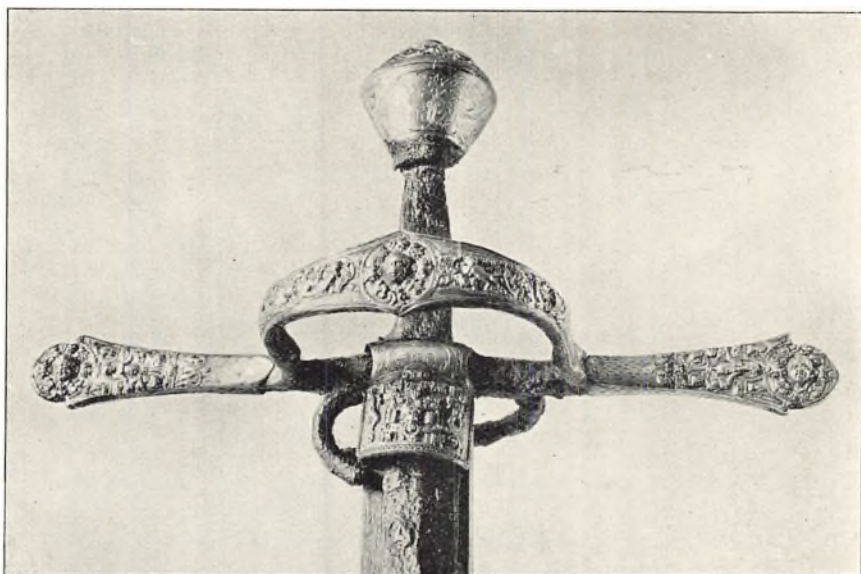

Fig. 4. Oluf Mouritzen Krognos' kårde.

pier, fleuret), og for at beskytte hånden, blev denne tilsidst helt omgivet af et net af ringe og bøjler (klinge kurv eller fæstekurv). Samtidig blev grebet ganske kort, så at det lige netop tillod hånden at fatte om det.

Blandt vore hjemlige ses et par udmærkede repræsentanter for overgangstiden i Herluf og Børge Trolles kårder, gengivet i Henry Petersens: »Minder om Herluf Trolle og Birgitte Gjøe. Kbh. 1897«.

Herluf Trolles står nærmest den middelalderlige form: grebtungen er lang og klinget ret bred. Men den afviger fra de middelalderlige sværd både ved at have en art udvendig parerring og ved sit prægtige udstyr med sølvbeslag. Det er ret sandsynligt, at det var dette sværd, en gave fra hans hustru, han bar på axelen, da han ved hjemkomsten i 1565 gik fra stranden op til sin gård¹⁾.

¹⁾ Resen: Fr. II's krønike p. 144.

Børge Trolles sværd er derimod, hvad fæstet angår, typisk for tiden c. 1560—70; men klingen er noget bredere end det sædvanlig brugtes og har endnu noget af slagsværdet over sig. Grebet er ganske kort, parerstangen lige og af samme hovedform som fig 1, og desuden findes baade en udvendig og en indre parerring med fingerbøjle. Når undtages, at den mangler stødmuffer under parerstangen, er fæstet altså af ganske samme form som de tre kårder på fig. 3.

Denne form for fæster holdt sig — at dømme efter de få eksemplarer, der er bevaret deraf — kun kort herhjemme som brugsvaaben¹⁾. Højrenaissancens fæsteform var, som omtalt, en ganske anden, svarende bedre til fægtekunstens stigende krav; men der er en vis sandsynlighed for, at overgangsformen blev ved at bestå ved kårder til øvelsesbrug. Et ornamentstik af Fontin fra 1618 i 1. bind af Reynards: *Ornaments des anciens maitres*, viser således to fægttere i stilling over for hinanden. Kårderne er netop af overgangsformen, og i venstre hånd har de den nu fremkomne lange dolk med nedadbøjet parerstang til afparering og opfangelse af modstanderens kårde.

Udover de tre oldenborgske søsterfæster og Trollernes to kårdefæster kendes endnu her hjemme et par, der nøje slutter sig til denne række af våben fra overgangstiden.

Da man i 1888 opmudrede gravene omkring Korsøgård, Simested sogn, Rindsherred, fandtes en kårde (fig. 3 c), der selvfølgelig var stærkt medtaget af rust.

Efter oppudsningen viste det sig, at dens fæste bar et smukt pålæg af ornamenteret sølv, der med udskårne flige var bøjet om fæstets kerne af jern. Den firkantede knap, hvis indgraverede ranke-motiv svarer ganske til parerstangens og den udvendige parerings udsmykning, synes dog at pege på, at dette sværd er noget ældre end de oldenborgske.

Klingen viser trods vandets ødelæggelse en 20 cm lang blodrende, og dens største bredde er 2,5 cm. Spidsen er afbrudt, men kården må have været 1 meter lang.

Af skeden var der kun bevaret det lange mundblik med sølvbelægning. Det har to øjer, hvori endnu sidder sølvbeslaget fra læderremmene, hvori kården har været ophængt. På dets forside findes i ophøjet arbejde et krucifiks.

¹⁾ I den historiske våbensamling findes en række kårder med fæster, der i form nærmer sig disse, men alle er langt sværere. De klinger, der er monteret deri, er alle af den brede sværdform fra tiden før 1560 og ligner meget Herluf Trolles klinge. Disse kårder må opfattes som tilløb til overgangsformen.

Den anden kårde (fig. 3 b og fig. 4) har tilhørt Oluf Mouritsen (Krogno)¹⁾ og blev efter hans ønske lagt på hans kiste, hvor den også fandtes, da hans grav i Ringsted kirke ved dennes restaurering åbnedes i 1901. Den er nu ophængt i kirken efter at være blevet istandsat.

Dens lighed og slægtskab med de oldenborgske kårder er iøjnefaldende. Ikke alene er fæstets hovedform den samme, men blandingen af støbt arbejde i sølv og gravering er den samme, og ornamenteringen viser den samme fylde af renaissance-motiver.

Klingen var stærkt forrustet af det vand, der var trængt ned i gravhvælvingen, og grebets træ- og læderbeklædning var borte. Også skeden manglede, og mærkelig nok har man ved optagelsen af graven ikke lagt mærke til dens dupsko og mundblik, der sikkert også har været af sølv (sml. Herluf Trolles kårde).

Til samme gruppe hører endnu en kårde på Rosenborg, der sikkert har tilhørt Frederik den II personlig. Den bærer hans monogram på grebet, og på stikpladen står årstallet 1584 og bogstaverne M H Z G A (Mein hofnung zu gott allein). Nogle kårder fra samme tid (1586) og øjensynlig af samme mester, men med andre fæsteformer findes i den historiske våbensamlings afdeling af renaissancekårder.

Den omhandlede kårde-type ørkendes let ved en betragtning af fig. 3. Bemærkelsesværdig er stødmuffen, der er en fast bestanddel af fæstet, og som kun mangler ved Korsögård-kården, men til gengæld findes på Herluf Trolles. Den kan nærmest karakteriseres som et mundblik, der fra skeden er blevet overført til fæstet, og det har bevirket, at det pragtfuldt smykkede fæste er kommet bedre til sin ret ved i indstukket tilstand at hæve sig friere op fra skeden, hvor det har mødt et lignende blik af sølv, mod hvilket det har lagt an.

Som ophængningsbeslagene ved mundblikket på Korsögård-kården og Herluf Trolles kårde viser, har disse kårder været fæstede i to remme fra beltet, således at de hang i en skrå stilling, thi deres længde forbød, at spidsen viste lige mod jorden. At de i denne stilling også kunde komme til at berøre jorden med dupskoene, viser sliddet på denne del af skeden på Herluf Trolles kårde. Venstre hånd har da sikkert haft et kærkomment hvile på fæstet.

Denne ophængning var imidlertid i mange tilfælde ubekvem, og det har derfor været mode at hægte kården af og bære den på skulderen, således som beretningen om Herluf Trolles hjemkomst viser det. Også en noget senere tid, hvis kårdelængde ikke adskilte sig meget fra denne, kendte denne bæremåde. Da englænderen Fynes Moryson i 1593 så den unge Christian IV og hans følge og nedskrev

¹⁾ Han var slægtens sidste mand, gift med Anna Hardenberg og begravedes 1573 $\frac{3}{4}$.

sine indtryk herfra¹⁾ beretter han, at kongen, når han gik ud, bar sit sværd på skulderen med spidsen i sin hånd og fæstet hængende ned bag sig, og at hofmændene bar sværdene som han.

Dette, der har forvirret den danske oversætter og fået ham til at sætte et udråbstegn efter meddelelsen, skyldes sikkert et lapseri, der dog har den praktiske baggrund, at kården er lettere at bære således, idet tyngden af fæstet ligger bagud.

Moderne på kården skiftede lige som på klæderne, og det var ikke alene ved den tidligere omtalte form på fæsterne, som skyldtes fægtekunstens udvikling, at den senere tids kårder adskilte sig fra disse.

Allerede i 1580'erne viste den nye form for fæster sig herhjemme, og med den skiftede materialerne. Fra en ydre beklædning med guld og sølv gik man over til at støbe fæsterne i jern og derefter lade dem kunstfærdigt behandle af jernskærere (jernsicelører); derefter blev de forgyldt eller forsølvet. Jernskærerkunsten udvikledes i så høj grad, at arbejderne vurderedes lige så højt som guldsmedekunst.

Hans Stöcklein²⁾ har udledet dette af den fordømmelse af pragtfuldt udstyr, der som en modvægt mod den tidlige renaissances farvepragt i dragter og pragtstykker i kårdefæster, krævede mørke farver i klædedragten. Med disse vendte man tilbage til de simple jerngreb på kårderne, og først da farverne c. 1610 vendte tilbage i klædedragten, gik man over til den omtalte udsmykning med jernskærerarbejde.

En sådan udvikling gennemlevede man ikke i Danmark. Klædedragten var i adelskredse pragtfuld nok i hele Frederik II's og Christian IV's tid, og et forsøg på at dæmme op herimod³⁾, blev resultatløst. Men i dette som i så meget andet trådte man troligt i de tyske modeluners spor, selv om de små svingninger deri ikke nåede herop.

Som en sidste påpegning af den kårdetype, som de oldenborgske kårder repræsenterer, og som står ret skarpt afgrænset, skal jeg henviser til, hvad Hans Kniepers tapeter med fremstillingerne af de 111 danske konger viser⁴⁾.

Nederlænderen Hans Knieper indkaldtes hertil i 1577. Fire år senere fik han bestilling på serien med de 111 danske konger før Frederik II, og da han levede i den overgangstid i fæsternes form, som her er påvist, har det naturligtvis også sat sig spor i hans fremstillinger af disse.

¹⁾ Fra arkiv og museum V 45 ff.

²⁾ Meister des eisenschnittes. Esslingen 1922.

³⁾ Se Troels-Lund: Christian IV's dåb.

⁴⁾ Resterne af serien opbevares på Rosenborg og Nationalmuseet II.

De ældre konger (Christopher I og II, Oluf m. fl.) bærer alle sværd af middelalderlig form, uden at der er gjort forsøg på at karakterisere forskellige alderstrin inden for disse, hvad man heller ikke kunde vente.

Fæstet på Christian III's kårde har den ældre simple korsform, medens Fr. II's viser højrenaissancens form, men i en lidet udviklet skikkelse (dobbel håndbøjle).

Morsomt er i den henseende dobbelttapetet med Christian II og Frederik I, hvor Knieper ganske øjensynligt har tilstræbt at vise en forskel mellem det ældre og nyere hos de to konger, der stilles så nær på hinanden, såvel i klædedragt som i kårderne. Christian II's fæste er tegnet i simpel korsform, endda med det mere middelalderlige præg som gives ved at parerstangens flige er bøjet lidt nedad, men Frederik I's er et afgjort højrenaissancefæste, som ligger senere end hans tid.

Hans Knieper har således ud fra sine erfaringer, men ikke historisk korekt, herigennem vist, at han havde forstået og opfattet den skillelinie i kårdefæsternes udvikling, som var fremme i hans tid, og som jeg gennem denne afhandling har søgt at fæstne.

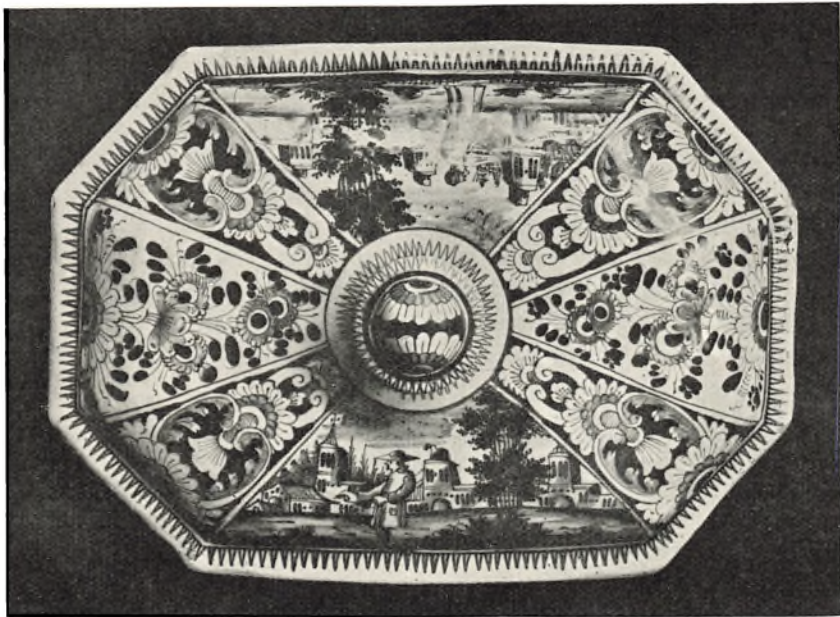

Fig. 1. Terrinlaag fra St. Kongensgadefabriken (Knoppen ny). Dansk Folkemuseum.

DANSKE FAJANCEFLISER.

Af Kai Uldall.

Hidtil har det vistnok almindeligt været antaget, at de i det 18de Aarhundredes Danmark yndede Væg- og Bordfliser af især blaa- eller mangandekoreret Fajance alle var af hollandsk Fabrikat, og de kaldes ofte »hollandske Fliser«, en Betegnelse, man ogsaa træffer fra Flisernes Samtid, men som ikke bør tages for bogstaveligt. — St. Kongensgadefabriken fremstillede jo ifølge sit Privilegium »Delfs Porselin eller hollandsk Steentøj«, og i Datidens Avisadvertisementer fra de hjemlige Fabriker eller Manufakturer nævnes atter og atter forskellige »franske« og »engelske« Varer, f. Eks. 1781 »Rendsborger eller saa kaldet engelsk Stentøj«. — Dertil kommer, at Indførselsforbudene utvivlsomt maa have indbefattet Fliserne, og selv om slige Forbud ikke, især ikke i Skipperbyerne (Dragør, Fanø), strængt efterlevedes, maa de i alt Fald have begrænset Indførslerne stærkt. — Ret betænkt maa man saaledes paa Forhaand vente, at de danske Fajancefabriker efter 1722 har leveret en ikke ringe Del af de mange til vor Tid bevarede Smaafliser. Dog lader Beviset i det store sig

vanskeligt føre, da Flisernes oftest stereotype Dekorationer i Reglen gaar tilbage til hollandske eller tyske Forbilleder.

Paa en Række signerede St. Kongensgadefajancer fra Mester Pfau's Periode — saaledes paa Fig. 1 og 2, en Terrin med Laag og et Bakkebordsblad — finder man, især paa plane Flader, Landskabsdekorationer med Staffage, hvori indgaar adskillige af de fra de almindeligere Fajancefliser velkendte Enkeltheder: de ejendommelige Bygninger, der snart aabner sig med en stor Port, snart skyder op i et eller flere Taarne, Mandsfiguren med den bredskyggede Hat, Kaninen med de rejste, lyttende Øren, Stakittet med de svære Piller, ofte buet som et Brogelænder, eller det spinkle Pindeværkstakit, der dukker sig i Forgrundene.

Det skulde være mærkeligt, om den Maler, der i St. Kongensgade blaadekorerede bl. a. The- og Bakkebordsblade, og, i alt Fald i et enkelt Tilfælde, ogsaa en Ovnopsats, med disse over Holland hentede Motiver, ikke ogsaa skulde have sat sin Pensel til Væg- og Bordfliser, en Vare, som var saa stærkt efterspurgt. Det har da ogsaa været Tilfældet.

I det saakaldte Pandekagekøkken paa Frederiksberg Slot er Vægge og Ildsted klædt med blaadekorerede Fajancefliser (ca. 13 × 13 cm). Particulairkassens Bygningsregnskaber viser under 7. Septbr. 1736 Udgifterne til den indre Udstyrelse af dette Dronningens (Sofie Magdalene) Køkken, derunder »an J. Helm für 2000 Stück Fliessen von der hiesigen Porcelain-Fabriqve« 33 Rdr. 2 Mk. Af Bilagene fremgaar, at Fliserne er leveret 26. Aug. 1735.

Da Fajancefabriken ved Blaataarn først indrettedes 1737—38, kan der her kun være Tale om den ældre Fabrik i St. Kongensgade, og det ses da ogsaa under samme Dag i Regnskaberne, at denne Fabriks Mester, Johan Ernst Pfau, 1735 havde været beskæftiget paa Frederiksberg Slot, idet han der opsatte to Fajanceovne.

Frohne: Danske Fajancer, omtaler ikke den ovennævnte J. Helm, som Thura i Regnskabsbilagene kalder Mester. 13. Dec. 1736 modtager han Betaling for 360 smaa glasserede, nu fjærnede, Fliser til Eremitagen ved Rosenborg Slot, og kaldes da J. H. Helm, medens han 4. April følgende Aar skrives som Jacob Helm. Signaturen *J. H.* eller *H.*, der ogsaa kunde betegne Fabrikens Maler J. Hecht, kender Forfatteren ikke fra de med Fliserne beslægtede Fajancer.

Den hvide Glassur paa Pandekagekøkkenets blaadekorerede Fliser har, hvor den er tynd, Tilbøjelighed til at lade Leret skinne lysrødt igennem. Fliserne har et forholdsvis lille, rundt og af dobbelt Cirkelslag omgivet Midtfelt med Landskabsdekoration, hvori Staffagen dog overvejende er det dominerende og i Reglen optræder som

blot een Figur. Næppe er to Flisers Midtfelter ens, men Billederne er sammensat af et Udvalg af Enkeltmotiver, der med smaa Ændringer atter og atter gaar igen under forskellige Sammenstillinger, vidnende om Malerens Opfindsomhed og Rutine. De ovennævnte Motiver fra en Gruppe af St. Kongensgade-fajancerne træffes

Fig. 2. Bakkebordsblad fra St. Kongensgade-fabrikken. Dansk Folkemuseum.

hyppigst, og Sceneriet hentyder oftest til Jagten. Her ses Andejagt, Hjort, Vildsvin, Svane, Kanin eller Hare, skydende Jæger, Jæger med Valdhorn eller med Falk, Hund med Valdhorn i Flaben eller ap-
porterende en Fugl — hvis Billedet da ikke skal forestille Ræv med Bytte. Et mindre Antal Fliser viser Fisker i Baad med Net, ketserbærende Fisker, Rytter eller Hest med tom Sadel, Kvindefigurer, især med Kyse eller straaleglorielignende Hovedtøj, liggende Løve, siddende Bjørn, Ko, Skib, Stubmølle, Trægruppe. Et enkelt Flisepar har Kvinde ridende paa Høne, Mand paa Hane (vovet Allegori paa Hanrej) eller en lille kinesisk Pavillon bag svær Træstamme, hvorfra

der vokser de fra Pfaus Fajancer kendte, store Blomster. Hyppigere er Fliserne dekoreret med Bygninger, dels taarnprydede og med de

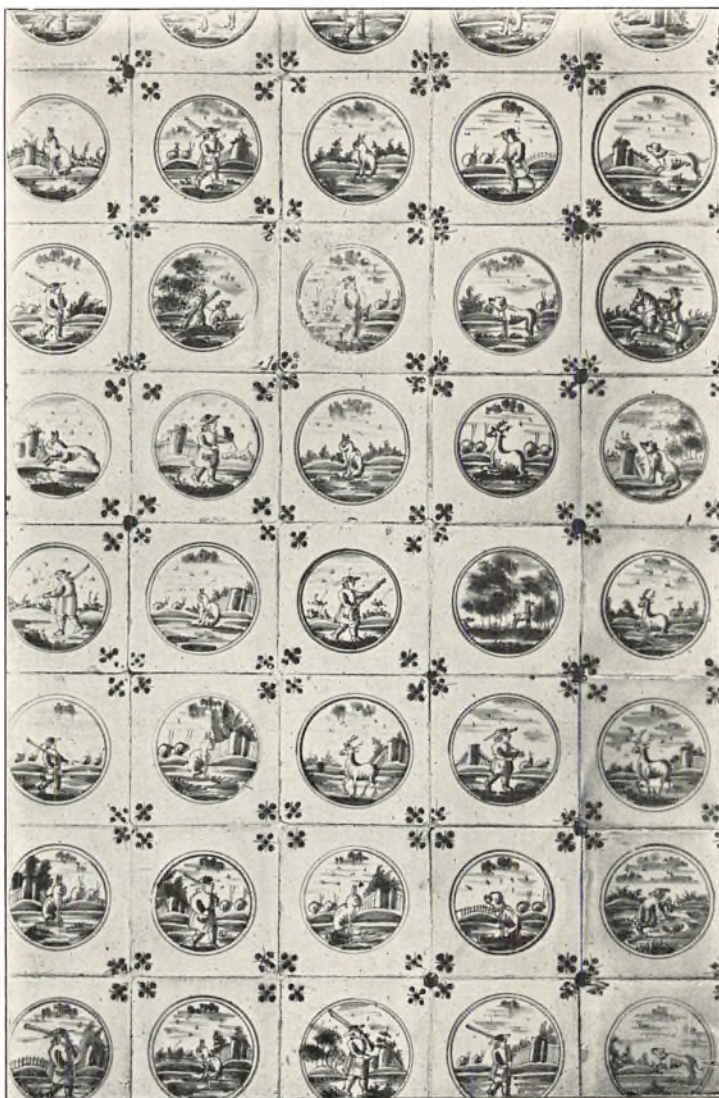

Fig. 3. Fajancefliser paa Eremitagen i Dyrehaven.

store Porte, dels lignende smaa Landhuse; et Par Steder antager Bygningerne Form af en Fabrik med høj Skorsten. Personerne er ofte forsynede med Spyd eller Hyrdestav.

Medens Flisernes Midtdekoration i Forhold til de sædvanligst sète

Fliser er særdeles vel udført, ofte paa Højde med Fabrikens ganske vist ikke uangribelige Landskabsdekorationer paa ædlere Stykker, er Hjørneornamentet uheldigt valgt og kommer ikke i rette Samspil med Naboflisernes Pendant. Det er dannet af et lille Kryds af spinkle Dobbeltstreger, hvis Skæringspunkt og fire Yderpunkter er udfyldt med en Plet; gennem Midtpletten er desuden trukket et Kors, hvis spinkle Streger løber ud midt i Krydssets Vinkler. Beslægtede Ornamentter ses paa flere St. Kongensgadefajancer og kunde ligne Udsnit af Fajancernes almindelige Netværksbunde. Sandsynligvis ligger Erindringen om kinesiske Tegn til Grund for Formen, selv om Hjørneornamentet nedstammer fra — eller senere nærmer sig til — en Firbladsblomst, saaledes som det ses af en Del Fliser — bl. a. paa Rosenborg Slot og i Dansk Folkemuseums Hedebostrue — hvorpaa Hjørneornamentets Krydsstreger buer ud til Bladform, en Overgangsform, der ogsaa kendes fra afgjort hollandske Fliser.

Fajancefliser som Pandekagekøkkenets genfindes som Vægbeklædning i Trappen paa Jagtslottet Eremitagen i Dyrehaven, her fæstnet i Hjørnerne ved Søm, hvis Kobberhoveder har smaa Reliefsbjærner. Laurids Thura kalder Eremitagefliserne, ikke hollandske men, »blaa og hvide Fliser af hollandsk Art«, og det maa være dem (Fig. 3), der ifølge Regnskaberne under 5. Aug. 1737 var leveret fra den hjemlige Fajancefabrik for 133 Rdr. 2 Mk. 11 Sk. (Hist. Medd. om København, 2 R., I, p. 298).

Paa Jagtslottet er Midtfelternes Motiver i endnu højere Grad end paa Frederiksberg Slot helliget Jagtens Glæder, og Billeder af svømmende af Hunde jaget Hjort, Hund stødende Andeflok, Stork i Mose, Hjorterytter og fl. er nu kommet til*).

Mellem Dansk Folkemuseums nyere Erhvervelser er Fajancefliser, udtaget af to Ovnpladser i Ejendommen Borgergade 79 i København, altsaa fra vor ældste Fajancefabriks umiddelbare Nabolag. Bagstuens Fliser svarer til Frederiksberg- og Eremitagefliserne, blot er Vægten ikke lagt paa Jagtscenerne og Afvekslingen ikke saa stor, medens Gadestuens sikkert som fornemmere betragtede Fliser er afvigende og dekoreret med blaat og brunligt-manganviolet. Midtfeltets blaa Dekoration er som Bagstueflisernes, og Feltet er enten rundt, omgivet af de to blaa Cirkelslag, eller sjældnere ottekantet, i begge Tilfælde indrammet af en af otte blaarandede, hvide Tunger dannet Bort. Grunden udenom er varmt-manganviolet, grødet eller svampet som Farven kendes fra St. Kongensgadefabrikens faa polykrome Fajancer. De vifteformede Hjørneornamentter er udsparede og dekoreret med

*) I Vinduesnicjerne findes et mindre Antal Fliser med bibelske Motiver, indsat ved Meldahls Istandsættelse af Slottet.

en skødesløst malet, blaa Viftepalmet (en degenereret Nellikeblomst), som gror op af et Blomsterbæger og ofte lader Udsparingens hvide Bund tilsyne udenfor sin takkede Inderrand (Fig. 4). — En Ovn-

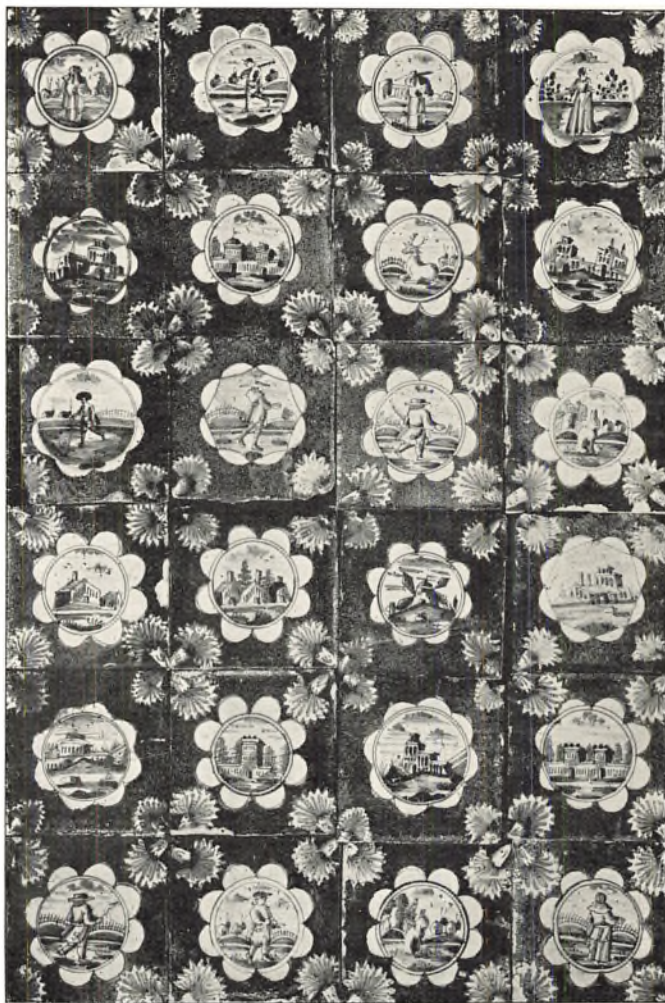

Fig. 4. Fajancefliser fra Borgergade 79. Dansk Folkemuseum.

plads med lignende Fliser findes i en anden Ejendom i Fabrikens Nabolag, nemlig Huset Fredericiagade 90.

Man vil ikke fejle ved at henhøre disse Fliser*) til St. Kongensgade-

*) Til denne Flisegruppe hører ikke i øvrigt stærkt beslægtede Fliser med Mangan-konturer og manganfarvet, ret naturalistisk Hjørnenellike.

fabrikaterne, og især ikke, da der mellem Borgergadeejendommens Fliser findes fire, som afviger fra de øvrige, men ikke desto mindre taler det samme Sprog. Det er to Par samhörige, med blaåt og manganviolet dekorerede Fliser af sædvanlig Størrelse, dannende den øvre og nedre Del af et Monogramfelt, hvis Midtfliser desværre mangler, saaledes at der kun er bevaret Overdelen af et og Underdelen af et andet, nu ulæseligt Dobbeltmonogram (Fig. 5). Feltets hvide Grund bærer en af to blaa Linier dannet Randbort, hvori er anbragt de fra St. Kongensgadefajancer velkendte, smaa Spiralslyng, besat med Smaabørster og Smaakrøller (jfr. Fig. 2), og Borten afbrydes af manganviolette, indefter totunget afsluttende Hjørnetrekanter. Indenfor Randborten staar Feltets to Monogrammer blaa, medens der udenom paa den hvide Grund er ordnet manganviolette, blaakonturerede og af blaa Linier omskrevne Smaafelter af geometrisk Form og stileret Blomstform med Smaaspiraler, hvilke Figurer maa opfattes som Aflæggere af det Diamantmønster, Pfau benyttede. Ogsaa Monogramtegningen ligner denne Mesters.

Fig. 5. Monogramfliserne.

Slutter man fra de daterede Fliser tilbage til Fabrikens signerede, men i øvrigt udaterede Arbejde, vil man kunne henføre den Gruppe, hvortil de som Fig. 1 og 2 afbildede Stykker hører, til Aarene omkring 1735. Paa samme Tid maaledes Kineserier, hvilket bl. a. fremgaar deraf, at kinesiske Pavilloner genfindes i Pandekagekøkkenet paa Frederiksberg Slot, udført af den samme Maler, som har været Mester for to smaa Væglampetter i Dansk Folkemuseum. — Benyttelsen af Manganfarven strækker sig ogsaa op mod disse Aar.

Fabrikens Virksomhed og Fajanceflisernes Blomstringstid strakte sig udover det Tidsrum, hvori de nævnte Dekorationsformer hørte hjemme. Man vil derfor kunne vente at finde andre Flisedekorationer fra samme Værksted.

St. Kongensgadefabriken var ikke ene om Flisefabrikationen. 1740 leverede Blaataarnfabrikens Mester, Andreas Nicolaj Ferdinand, Kongen blaadekorerede Fliser til Ovnpladser og et Par Aar senere to Ovnnicheer med pousserede og forsirede Fliser. 1754 overlodes denne nedlagte Fabriks Forme til den nyoprettede Kastrupfabrik, og en af den nu afdøde Mester Ferdinands bedste Folk, Heinrich Wolff, fulgte med til det nye Værksted. Maa man ikke heraf formode, at ogsaa Kastrupfabriken havde Lejlighed til at brænde Fliser? Fortegnelsen 1788 over Grev Otto Thotts Kunstsamlinger nævner 5

Fliser af Kastrupfajance, dekoreret med Motiver fra det nye Testamente, hvilke Fliser dog synes at have været ædlere Stykker end de almindelige Vægfliser, hvorpaa bibelske Motiver i øvrigt saa ofte optræder.

Der findes i et Kammer i Midttaarnet paa Herregaarden Borreby ved Skelskør en Vægbeklædning af hvide Fajancefliser med Relieforname: Rose, Nellike, staaende Paaflugl, gaaende Trapand eller lignende Fugl, flyvende Fugl, Fugl paa Gren, Fisk, Rocailleværk og endelig en med fembladet Blomstrosset belagt Straaleglorie, der synes opstaaet ved Paa-virkning fra den svenske Rørstrandfabriks ca. 1745 opstaaede Nordstjernemotiv. — Flisekanten følges af en kraftig Vulst, der i Hjørnerne runder ind omkring Takker, saaledes at der ved fire Flisers Sammenstød dannes en cirkelomskrevet, ottetakket Stjerne (Fig. 6).

Samme Flisefamilie findes i Vestibulens Panelværk i den københavnske Ejendom Amaliegade 25, som Hofbygmester Laurids Thura i 1750^{erne} opførte for egen Regning. Undtagelsesvis er hér syv af Fliserne dekoreret. Den herskende Farve er manganviolet og ses paa Rocailleornamentet, Fuglens Gren og i Konturering og Afskygning, især af de grønne Blade, samt paa Fuglen, der tillige pranger med lysblaat og gult; blaat er ogsaa det lille Bær paa Fuglens Gren, medens Kantvulsten bærer bleggult. Dekorationerne har paafaldende Lighed med Arbejder fra Stockelsdorff, men da denne 1771 privilegerede Fabrik tidligst grundlagdes i Slutningen af 1760^{erne}, og dens Afsætning til Kongeriget først endnu senere tog Fart, maa den lades ude af Betragtning. Det samme gælder utvivlsomt de noget ældre Fabriker i Eckernförde og Kiel, hvis Arbejder har Fællestræk med Stockelsdorfffajancerne og maa være fremstillet senere end Fliserne.

De elegant modelerede Fliser kan kun være bragt til Borreby af Kammerherre V. Berregaard (Ejer 1750—69), der, rimeligvis i sin første Ejertid, lod Hovedbygningen »baade inden- og udertil forbygge og zire a la moderne« *). Al Sandsynlighed taler saaledes for, at Fliserne er fremstillet ca. 1750, og af da eksisterende, indenrigske Fajancefabrikker kan kun Blaataarnfabriken, hvis »forsirede og pousserede« Fliser allerede er omtalt, komme i Betragtning. Skønt denne Fabriks Varer kun kendes fra Arkivernes Meddelelser, synes der dog at være gyldigt Bevis for, at Borrebyfliserne er blevet til i Mester Ferdinands Forme.

Paa Borreby findes nemlig fra gammel Tid en Rococo-Opsatsovn

*) Fliserne sad oprindelig i et af Gaardens Hjørnetaarne, men flyttedes ved Istand-sættelsen 1884 til nuværende Plads, medens en Del tiloversblevne Fliser opsattes paa Herregaarden Overgaard ved Randers. Enkelte lignende Fliser findes fra gammel Tid paa Dansk Folkemuseum, vistnok stammende fra Borreby. — Den ovenfor omtalte Borrebyovn har en Tid været opstillet paa Overgaard, men staar nu atter i sit gamle Hjem.

(3: Overdel over et Jærnfyrsted) af Fajance, stærkt beslægtet med Fliserne og utvivlsomt sammen med disse anskaffet af Kammerherre Berregaard. Tilsvarende Ovn staar nu paa Rosenborg, hvortil den er henflyttet fra Prinsens Palæ i København (afb. i Tidsskr. for Industri, 1902, p. 187). Ifølge Particulairkassens Regnskaber under 11. Nov. 1747, anskaffedes Fajanceovnene til dette Palæ fra Mester Ferdinands Fabrik. Der kan saaledes ikke være Tvivl om, at Borrebyovnen stammer fra den saakaldte Blaataarnfabrik, og det samme synes at gælde Fliserne. Man maa her erindre, at Ferdinand, da han 1739 kaldtes til København, kom fra den svenske Rørstrandfabrik, hvis Nordstjerne-

Fig. 6. Fliserne paa Borreby.

motiv senere paavirkede Blaataarnfabrikens Fliserelief, og det skal ved anden Lejlighed vises, at der i Danmark er bevaret enkelte Fajanceovne, der med stor Sandsynlighed kan tilskrives Mester Ferdinand, og som paa enkelte Punkter viser Fællesskab med Borrebyfliserne. — Muligheden for, at Kastrupfabriken kan have fortsat Støbningen i Blaataarnfabrikens Forme, er alt nævnt.

Ogsaa Slesvigfabriken solgte Fliser. 1787 averteres i Adresseavisen (Nr. 247 ff.), at en Mand er ankommen til København fra Slesvig [By] med »blaa og hvidt og violet og hvidt Steentøj«, bl. a. »smaa Fliser«, og det vides, at Fabriken Aar 1800 forlangte 2 Rdr. pr. 100 Stk. De mindre Provinsfabriker synes ogsaa at have fremstillet denne selv af Almuen stærkt søgte Vare. I alt Fald var det Tilfældet med den i Aaret 1774 oprettede Fabrik i Lund paa Mors, thi ifølge Jydske Samlinger (IX p. 357) kunde man for endel Aar siden i dens Opland sé Bordplader med blaadekorede Fajancefliser, der bar Signaturerne *Clein* og *Lund*. Da man vel næppe har signeret de almindelige Fliser, drejer det sig her snarest om større Flisebilleder, sammensat af samhörige Smaafliser.

Lauritz Benedichts tyske Salmebog.

I.

I det anseelige og fortjenstfulde Værk, som »Foreningen for Boghaandværk« har udgivet om den gamle københavnske Bogtrykker Lauritz Benedicht, anføres Side 116 mellem de Bøger, som han skal have trykt, men som er forsvundne, en tysk Salmebog, trykt paa Pergament for Kong Frederik den Anden.

Som Bevis for, at Bogen har været til, citeres en Post i Rentemester Regnskabet i Rigsarkivet (Joachim Becks Regnskab 1565—66 fol. 283) saalydende: Item thenn 2 dag majj giffuit Lauritz Benedicht prentere for een tysk salme bog hannnd prentet paa permen for kon: matt: som mester Niels predikant befallit at betalle 6 daler.

Jeg studsede straks ved Læsningen over, at der skulde have været en tysk Salmebog, der var trykt her i Landet og af hvilken selve Kongen havde faaet et Eksemplar paa Pergament, om hvilken der aldeles intet skulde vides udover en Notits i et Regnskab, men endnu mere studsede jeg, da jeg saa den Pris, til hvilken Bogen skulde være fremstillet. Før ganske vist ved jeg, at Datidens Bogtrykkere arbejdede billigt, selv naar man tager Hensyn til Pengenes Købeævne, men alligevel — 6 rdl. for Trykningen af en hel Salmebog og tilmed paa Pergament, selv om det kun var i et eneste Eksemplar, det forekom mig dog lidt for usandsynligt.

Men det turde ogsaa bero paa en Fejltydning af Udgiftsposten i Rentemesterregnskabet, der har bevirket, at Forfatteren er kommet til det Resultat, at Lauritz Benedicht har trykt den omtalte Salmebog. Det staar der nemlig ikke et Ord om; der staar kun, at han »prentet paa permen«, det vil paa nuværende dansk sige, at han trykte paa Bindet. Med andre Ord, hans Virksomhed indskrænker sig efter al Rimelighed til, at han har forsynet Bindet med Ornamentter, hvortil han muligvis har benyttet nogle af de Klicheer, han har haft, eller ogsaa har han fremstillet nye efter Prisen maaske snaarest det sidste.

Jeg beklager at maatte berøve min gamle »Professions genossen« Æren af at have trykt den tyske Salmebog, men den tilkommer ham næppe, i alt Fald ikke paa Basis af den citerede Udgiftspost.

V. Hostrup Schultz.

II.

Redaktionen har været saa elskværdig at gøre mig bekendt med ovenstaaende, hvortil jeg gerne vil knytte følgende Bemærkninger:

Ordet *Permen* (med Tryk paa sidste Stavelse) er i ældre Dansk den almindelige Form for *Pergament* (se de talrige Citater i Kalkars Ordbog). *Perm* i Betydning *Bindside* er et Udtryk, der kun kendes i nyeste Tid,

indført i Sproget som Laaneord fra Svensk-Norsk af Emil Hannover og Anker Kyster.

At Benedicht skulde kunne faa 6 Daler bare for at dekorere et Bogbind, er næppe tænkeligt, dertil var 6 Daler alt for mange Penge. Til Sammenligning, som et Eksempel grebet i Flæng, skal blot anføres, at 8 Daler var den aarlige Husleje, Universitetet udredede for sin Bogtrykker.

Iøvrigt er det ikke givet, at de nævnte 6 Daler var hele Beløbet for den paagældende Bog, da Ratebetaling for kongeligt Bogtrykkerarbejde ogsaa kendes i andre Tilfælde; man maa naturligvis tillige regne med den Mulighed, at Bogen aldrig er blevet færdig. Endelig maa det ogsaa tages i Betragtning, at Kongen selv fra sit Kancelli kan have leveret Pergamentet, og dette altsaa ikke er indbefattet i Prisen.

At en Salmebog forsvinder helt, er der heller ikke noget overraskende i. Saaledes gik det netop med en tysk Salmebog trykt i København af Mads Vingaard 1571; den var total forsvundet, og ingen hertillands ande dens Eksistens, før et Eksempel blev fundet i Landesbibliothek i Dresden.

R. Paulli.

SPØRGSMÅL OG SVAR.

Nr. 18. Fra Konservator ved Rosenborg *Emil Petersen*:

»Fra Arkiv og Museum« bedes, om muligt, oplyse mig om, hvem medfølgende Kobberstik forestiller?

Til Nr. 18. Stikket er betegnet som udført af *Quenedey* i Paris 1811 og det forestiller en Mand, som er dekoreret med Dannebrogordenens Storkors og med Sølvkorset. Blandt de faa, der kan være Tale om, ledes Tanken hurtigt hen paa Kancellipræsidenten Frederik Julius Kaas, som netop havde de nævnte Ordener, og som 1811 blev sendt i en særlig Mission til Paris for at lykønske Napoleon til Kejsersprinsens Fødsel.

Sammenligning med andre Billeder af Fr. Julius Kaas udelukker enhver Tvivl om, at det er andre end ham.

REGISTER OVER PERSON- OG STEDNAVNE

Udarbejdet af *Otto Smith*

n efter Tallet betegner, at Navnet nævnes i en Fodnote, *at der gengives et Billede af den nævnte Person, *f* at Navnet ogsaa forekommer paa den følgende Side, *ff* at det forekommer paa flere af de følgende Sider.

- Aalborg. 112, 311.
Aaelunds Haver. Sandholt Sogn. 88.
Aalsgaard. 327.
Aalstrup. 298.
Århus. 354.
— Domkirke. 408.
Aaskovgaard. Lyndelse Sogn. 89.
Abel. Konge. 174.
— Abelsøn. 174.
Abelschou. 133.
Abbehausen. 280.
Abildgård, M. A. 147.
Abildgaard, Nicolai. Justitsraad. 145—156, 193 f.
Abildgård, P. C. Professor. 145, 145 n, 152.
Abrahams, Arthur. 20.
Abrahamson. 196 ff.
Abrahamstrup. 7.
Ahlefeldt, Carl. Greve. 215.
Albrechtinus, G. Kvaksalver. 121.
Alfons. Konge af Neapel. 381 f.
Allested Sogn. 36, 135.
Allerup Mark. Søndre Broby Sogn. 93.
— Sø. 43.
Alphanus. Ærkebisp. 123 n.
Als (Alsø). 175, 177.
Amager, J. Præst. 36.
— Thomas. Præst. 92 f.
Amalie, Enkekejserinde. 402.
Ammonsden, A. Skibskaptajn. 183.
Anders Stodderkonge. Helsingør. 115 n.
Andersen, R. Ridefoged. 36.
Andrup, O. Museumsinspektør. 74, 352, 370.
Anna Catharine. Dronning. 331.
— Sophie. Dronning. 334.
— Wernersdatter. 346.
Anton, Greve af Oldenburg. 241.
Arenfeldt, Lisbeth Hansdatter. 354.
Arentzberg, Nicolai. Guldsmid. 184.
Arreskov. 36, 172—74, 350, 352.
Arresø. 326.
Assens. 291.
— Amt. 36.
Asserbo. 327.
Aubert, A. Kunsthistoriker. 215.
Augusta Marie af Gottorp. 332.
Baadesgaard. 298.
Bahlmand. Kaptajn. 93.
Bang, Slægten. 52.
— Anders. 272.
Bangert. Direktør. 208.
Barkau. 75.
Battier. Bogholder. 387.
Baur, Joh. Zacharias. 247.
Beck, David. Maler. 331.
— Joachim. 428.
— Sivert. Rentemester. 166.
Becker, Tyge. Prof. 5, 8, 13, 17, 49—51, 58 f.

- Beckett, F. Dr. phil. 86, 168.
 Beeken, Hartman. 188, 195, 200 ff.
 Been, Jørgen. Drejer. Odense. 164.
 Behagen, Elisabeth. 212 n.
 — G. Etatsraad. 212 n.
 — Petronella de. 212 n.
 Benedicht, L. Bogtrykker. 428 f.
 Benthack, Johan Henrik. 274.
 Benthagen, Anna Katrine (Støvlet-Katrine). 273—82.*
 Benzou, Stamhuset. 51.
 Berg, Christen. Politiker. 15.
 Bering Liisberg. Museumsinspektør. 130.
 Berlien, Joh. Heinr. Friedr. Arkivsekretær. 49, 59 ff.
 Berlin. 151 ff.
 Bernstorff, A. P. 96, 279, 281.
 — J. H. E. 277.
 — Slot. 86.
 Berregaard, Fr. 384.
 — V. Kammerherre. 426 f.
 Biehl, Charlotte Dorothea. 273 ff.
 — Claus. 318 f.
 Bielke, Margrethe. 219.
 Bilde, Henrik til Mogenstrup. 236.
 Bille, Anne. 308, 310 f.
 — Frandtz. 178.
 — Jens til Lyngsgaard. 308.
 — Lisbeth. 347.
 — Marqvard til Hvidkilde. 311.
 — Brahe, Henrik til Hvedholm. 316.
 — -Brahe-Selby, Hendrik. Greve. 386.
 Binnensee. 292.
 Birkeland. Norsk Rigsarkivar. 52.
 Birkelse. 335.
 Birket-Smith. Overbibliotekar. 3, 53.
 Bissen, H. V. 192.
 — Vilh. Billedhugger. 207.
 Biørn (Forsk. Medlemmer af Slægten). 222.
 Bjersø Kirke. Skåne. 340.
 Bjørn, Jørgen. 74.
 — (Bjørnsen), Mathias. »Admiral«. 184, 222 f.
 Blexen. 280.
 Bloch. Rektor. 7.
 Blücher, Fred. Kammerherre. 50.
 Bobé, L. Dr. phil. 32, 191 f.
 Bodenhoff, A. H. Skibsreder. 271.
 Bohus Slot. 234.
 Bollerup. 315.
 Bolt, Søren. 93.
 Bonde, Baron til Ericsberg. 331.
 — Komtesse. 332.
 Borch, Andr. Rektor. 105.
 Borgeby (Skaane). 325.
 Borreby. 160 ff, 211 ff, 426 f.
 Borsjø. 325.
 Bose. Greve. Overhofmarskal. 152.
 Bothmer, Greve. 320.
 Botten-Hansen. 7.
 Bradt, F. L. 194.
 Brahe, Axel til Elved. 315.
 — Birgitte. 335.
 — Birgitte Stensdatter. 342.
 — Christence Tygedatter. 335.
 — Henrik til Vidskøfle. 225.
 — Jørgen, til Hvedholm. 179, 343, 367.
 — Karen, til Østrup. 89, 312.
 — Magdalene. 345 f.
 — Manderup. 168.
 — Preben til Hvedholm. 312.
 — Preben til Hvedholm. Stamrække fra Falk Gøge. 316.
 — Preben, Kaptajn, til Hvedholm. 175 f.
 Brahesborg. 343.
 Brahesminde. 345, 386.
 Brahetrolleborg. 88, 172.
 Brandt, P. Rentemester. 240, 243.
 Brantbjerg. 330.
 Brasch. Præst. 366.
 Bredall, Wilum. Mag. Præst. 64 n.
 Bredfeld. 297.
 Bregentved. 390.
 Bregninge. Taasinge. 407.
 — Kirke. Ærø. 409.
 Brenner, Elias. Maler. 331.
 Bricka. Arkivar. 21.
 Brinckmann, Justus. 34.
 Broby, Nørre. 36, 89, 132.
 — Kirke. 140 f.
 — Flintestensmark. 132.
 — Sønder. 36, 88, 98 f, 134.
 Brobygaard. 88, 93.
 Brobyværk. 89.
 Brockdorff, Margareta. 75.
 — Mette. 364.
 Brockenhuus, Anne. 335.

- Brockenhuus, Birgitte. 220. 349.
 — Eiler. 307 ff.
 — J. L. Overhofmester. 146, 146 n ff.
 — Jacob. 307.
 — Laurids til Egeskov. 335.
 — Susanne. 308, 311 f.
 Bruin, Generalmajor. 90.
 Brun, Friederike. 191. 208.
 — Oskar. Hofjægermester. 191.
 Brundby (ved Kullen). 328.
 Bruun, L. E. Grosserer. 385.
 Brünnicke, Andreas. Maler. 96.
 Bryske, Maren Eilersdatter. 223.
 Buchwald, Berta. 75.
 Buchwaldt, Fr. Kammerherre. 386.
 Buchwald, Johan. Fabriksdirektør. 158.
 Budde, Karen Sophie. 219.
 Budiani, Greve. 402.
 Bulle, Vincent. Provisor. 277 f.
 Bundgaard, A. Billedhugger. 208.
 Buntzen. Købmand. 160.
 Burchardsen, Margrethe. 48.
 Bursø. Laaland. 116.
 Busbecq. Flamsk Gesandt. 286.
 Bülow. Kammerherre. Amtmand. 149.
 — Beate. 352.
 — Joh. Hofmarskal. 146—156.
 Bødstrup. 77.
 Bølle, Susanne. 307.
 Børling, Peder. Foged. 164 f.

 Cancelli, Danske. 52.
 Carl, Landgreve af Hessen-Cassel. 152, 152 n f, 155 f.
 — Prins af Hessen. 406.
 — XI. 331.
 Caraccis, Annibale. 373.
 Caroline Mathilde. Dronning. 386.
 Casanova, Francesco. Maler. 153.
 Casenschiold, H. G. 212 n.
 — J. M. H. v. General. 212 n.
 Catrine Mikkelsdatter. 165.
 Cederström, Rudolf. Friherre. 166.
 Cervin, Elias. 233.
 Charlottenborg. 155.
 Charlottenlund. 86.
 Chrestien, Elisabeth. 237.
 Christensen, I. Konstruktor. 22.
 — Jens, Guldsmed. 131.
 Christensen, Marie. (Ballade-Marie). 54.
 Christian I. 380—385.
 — II. 112, 418.
 — III. 285. 418.
 — IV. 127, 311, 417.
 — V. 99 f, 393, 410.
 — VI. 389, 391 f, 406.
 — VII. 158, 273 ff.
 — VIII. 49 f, 59, 188.
 — Udvalgt Prins. 74, 75*.
 — Frederik (Chr. VIII). 78.
 Christiansborg. 26.
 Christopher I. 418.
 — II. 418.
 Clausberg, Christlieb v. Justitsraad. 391 ff.
 Clausen, H. N. Prof. 16.
 Clein, Fajancemester. 428.
 Clemens, J. F. 190 f, 194 ff, 204 f, 208 f.
 Coningh, Charlotte Amalie. 215.
 — Jacob. 214 f.
 Cramer. Prokansler. Søbo. 276, 280.
 Criseby. 158.
 Christoforo di Geremia. 381 f.
 Cronholm, A. Sv. Præst. 10.
 Cumann. Fruc. 206.
 Custoux, Nicol. Billedhugger. 237 f.

 Daa, Claus. 170.
 — Dorte. 220 f, 337, 339.
 Daae, Ludvig. Norsk Professor. 3 f, 10, 15, 19 f, 50 ff.
 Dajou. Materialfervalter. 399.
 Dalum Mølle. 89.
 Dalsgaard, C. Maler. 207.
 Dannemarre. 298.
 Danneskiold-Laurvigen, C. C. Greve. 275.
 Danneskjold-Samsøe, Fr. C. Greve. 171.
 — C. C. S. til Nordfeld. 95 f.
 — Chr. Greve. 27 ff.
 — F. C. Greve. 27 ff.
 — Fr. Greve. 27 ff.
 — Fr. Greve. 291.
 — Frederikke Lovise. 27.
 Delmenhorst. 279.
 Desiré, Simon-Claude. Billedhugger. 238.
 Diderich, A. C. Dr. med. 121.
 — Conrad. 121.
 — Hinrich. Kvaksalver. 122.

- Dideriksen, Johan. Sekretær. 245.
 Dieussart, J. B. Billedhugger. 240.
 Djævelsbjerg. Hornø Sogn. 178.
 Dolgoruki, V. L. Russ. Fyrste. 130.
 Dolleris, Andreas. 188 f, 207.
 Domina Helena. 327 ff.
 Donneruplund. 353 f.
 Dorothea. Chr. I.s Dronning. 380.
 Dorph, A. Maler. 168.
 Dorte Hans Eilers. 247.
 Draaby Kirke. 314.
 Dragsminde Færgested. 290 ff.
 Dragør. 419.
 Dreier, Hans. Billedskærer. 75 n, 325.
 Dresden. 152.
 Dronninggaard. 333.
 Dræby (Munkeby Sogn). 335.
 Due, Caspar. 352.
 Duræ Vænge. Hornø Sogn. 178.
 Düren, Adam v. Bygmester. 324.
 Dyrichsen, Syrachs. Billedskærer. 75 n.
 v. Düring, Carl Frederik. Ritmester. 272.
 Düring-Rosenkrantz. Hofjærgemester. 54.
 Döllner. Slotsforvalter. 83.
- Ebbesen, Laurids (Udsen) til Tulstrup.
 353 f.
 Eckernförde. 75 f, 158, 377, 426.
 — Christians Pløjehus. 158.
 Edelmann, Thod. Billedhugger. 189, 205.
 Egeskov. 220 f.
 Eigtved, L. Oberstløjtnant. Hofbyg-
 mester. 389.
 Eil Sø. 43, 89.
 Eilertsen, Hans. Slotsfoged. 243.
 Ejby Mølle (ved Odense). 136.
 Elisabeth. Dronning. 324.
 Emmerenze Claudatter. 344.
 Engelstoft, C. T. 10.
 Eremitagen. 390, 423.
 Erichsen, Vigilius. 193.
 Erik Jurissøn. 254.
 — Plougenpenning. 174.
 — Sejrsæl. 233.
 Ernst, J. C. Stadsbygmester. 321. 368 ff,
 398 ff.
 Esbern Snare. 328 f.
 Eskbjerg (Schelenborg). 335.
- Eutin. 295.
 Ewald, Johannes. Digter. 185*—209*.
 Evens, O. Billedhugger. 207.
 Eyben. Kansler. 153.
 Faaborg. 178, 408.
 Fabricius, Anton. Justitsraad. 292.
 Fabritius Tengnagel. Konferentsraad.
 387.
 Fakse. 74.
 Falbe. Kammerherreinde. 193.
 Falsen, J. E. Kommerceraad. 36.
 Fanefjord Kirke. 229 f.
 Fangel. 136, 138 f.
 Fant, E. M. Prof. 235.
 Fechtel, Artigiis. Guldsmid. 284.
 Feddersen, B. Herredsfoged. 256. 263.
 Fejø. 114.
 Femern. 291 ff.
 Fleninge Sø. 173.
 Flensborg. 284.
 Flæske Skov. 136.
 Femø. 114.
 Ferdinand. Arveprins. 19.
 — Hertug af Bevern. 274.
 — A N. Fabriksmester. 425. 427.
 Fibiger. Professor. 108.
 — Johannes. Præst. 69 ff.
 Filstrup Lykker. (Assens Amt). 133.
 Finke, Caspar. 354.
 Fogh, Niels. Brobygaard. 93.
 Fogtmann, N. Biskop. 7.
 Folmer, R. Murmester. 399.
 Fortling, Jacob. Hofstenhugger. 395.
 Foss, Christian. Prof. med. 100.
 Francheville. Billedhugger. 373.
 Franck, Johan. Stenhugger. 243.
 Frantz. Erkehertug. 152.
 Franzus, G. 281.
 Fraw(en), Christian. Stadskirurg. Trond-
 hjem. 101 ff.
 Fredensborg. 368.
 Frederik I. 284, 418.
 — II. 286, 290, 410, 416 ff, 428.
 — III. 393.
 — IV. 389, 398.
 — V. 79, 276, 406.
 — VI. 60.
 — VII. 16 ff., 18*, 410.
 — Greve af Oldenburg. 410.

- Frederik, Magnus, Hertug af Baden-Durlach. 332.
 — Kronprins. (Fr. V). 389, 391, 405.
 — Kronprins (Fr. VI). 148 ff.
 Frederikke Charlotte. Prinsesse. 150. 150 n.
 Frederiksberg. 390.
 — Slot. 368, 420 ff.
 Frederiksborg Slot. 26, 160, 210, 243, 307, 410.
 — Musæet. 157, 386.
 Frederiksen, Rasmus. Knapmager. 264.
 Frille, Ermegaard. 219.
 Friis, Berthe. 307 ff.
 — F. R. 389.
 — Hans. Oberst. 364.
 — Jesper til Ørbæklunde. 220.
 — Jesper. 349.
 — Johan. Kansler. 211.
 — Julius. Greve. 8.
 — Niels. 220, 307, 349.
 — Susanne. 308.
 — Vibeke. 220, 307, 349, 357.
 Fryxell. Svensk Historiker. 19.
 Frøbakke. 326.
 Fuglse Herred. 113 f.
 Fultofte. 233.
 Fyn. 390.
 Følkesam, A. de. Baron. 127 ff.

 Gaarder, Anna Sophie. 219.
 — Kirstine Birgitte. 219.
 Galde, Anne Gudesdatter til Nørlund. 348.
 — Elisabeth. 348.
 Galeazzo Maria. Hertug af Mailand. 381.
 Galten Kirke. (Randers). 73, 325.
 de la Gardie, Jacob. Svensk Feltherre. 240.
 — M. G. Greve. 238 f.
 Garnaas, Jørgen. Postfører. 80 ff.
 Gaunø. 169.
 Gentoft. 86.
 Georg III. Engelsk Konge. 385.
 — Prins af Brunsvig-Bevern. 274.
 Gercken, D. Billedhugger. 29 ff.
 di Geremia, Christoforo. 381 f.
 Gersdorf, Magdalene. 98.
 Gertner, I. V. 188.
 Getreuer, C. P. Hofmalmester. 403.
 Gianelli, D. Gibser. 300—306.
 Gieldebrendskov. 173.
 Gielskov. 36, 88, 172—174.
 Giovanna da Bologna. 373.
 Gisselfeld. 26 f, 169, 311.
 Gjøe, Birgitte. 414.
 Glimmingehus. 325.
 Glückstadt, V. Generalkonsul. 207.
 Gonzaga. Johan Frans II. 380, 382.
 — Ludvig III. 380.
 — Ludvig IV. 380.
 — Magdalena. 380.
 Goodericke, J. H. Engelsk Gesandt. 275.
 Gotland. 408.
 Gottfriedsen, Boh. 262 ff.
 Graah, P. H. Højesteretsassessor. 183.
 Gramkow. Justitsraad. 281.
 Gregers Jepsen. 227.
 Greve. Maler. 331.
 — Kirke. 408 f.
 Griffenfeld (Peder Schumacher). 97—110.
 Grinderslev Kirke. 342.
 Gripsholm. 332.
 Grove. Arkivar. 319.
 Grund. Tysk Billedhugger. 80, 82 f.
 Grønland. 119.
 Gudbjerg Præstegaard. 6. 325.
 Gudewerth, Hans. Billedskærer. 75 ff, 325.
 Gunderslev Kirke. 317.
 Gustav, Hertug af Sachsen. 239.
 Guthorm. Svensk Jarl. 328, 330.
 Gyldenløve, Christian. 27 f, 170, 374.
 — Ulrich Christian. 26—33, 368 ff.
 Gyllenstjerna, Conrad. 331.
 Gyldenstjerne, Anne, til Wraa. 179, 343 f.
 Gyldenstjerne, Clara. 216—21, 307 f, 337, 352, 356.
 — (Ahnetavle). 218.
 — Ingeborg. 352.
 — Preben, til Wosborg. 179.
 — Vibeke. 220, 349.
 Güntelberg. Kommandør. 319.
 Gähler, S. W. v. Overpræsident. 278.
 Götzen, Margrete v. 345.
 Gøye, Christopher. 317.
 — Ellen Andersdatter. 354.

- Gøye, Falk til Skjersø. (Stamtavle 315) 313 ff.
 — Falk til Skjørringe. 312.
 — Helvig. 317.
 — Ide. 317.
 — Mette. 315.
 — Susanne. 312.
- Haaber. Direktør. 387.
 Haarby. Assens Amt. 132 f.
 Haarbølle. 229, 31.
 Hacquart, Ulrica. 247.
 Haderslev. 291.
 Hahn. Marskalk. 149.
 Hahr, Aug. 238 f, 249.
 Halstedkloster. 77.
 Hamborg. 287. 291 ff.
 — Tugthus. 277.
 Hammer. 65.
 Hammerich, M. 188, 193.
 Hammerum Herred. 255.
 Hannover, Emil. Museumsdirektør. 375 f, 429.
 Hans. Konge. 324.
 — Drejer (Holckenhavnmesteren). 165 f.
 — Jürgen. Knapmager. 257 n.
 Hansen, Charley. Direktør. 208.
 — Erik. Præst. 327.
 — Johan. Generalkonsul. 194.
 — Jørgen. Klokkestøber. 65, 65 n.
 — Lars. Maler. 331.
 — N. H. Degn. Hostrup. 266.
 — Serdin. Grosserer. 189.
 Harboe, Jens. Overkrissekretær. 101 ff.
 Hardenberg, Erik. 219.
 — Mette, til Schousbo. 179, 219.
 Harridslevgaard. 351.
 Harsdorff. Bygmester. 84. 406.
 Hasselriis, Louis. 207.
 Havndrup. 335.
 Hecht, J. Maler. 420.
 Hedvig Eleonora. Dronning af Sverige. 238 f.
 Hegelund, Tomitz. Svendborg. 123.
 Heiligenhafen. 292, 294.
 Hein, F. Etatsraad. 36.
 Heinbrod, J. C. Billedhugger. 29 f.
 Heinitz, v. Preuss. Statsminister. 152.
 St. Helena. Svensk Helgeninde. 327.
- Helene (Esbern Snares Hustru). 328.
 Helm, J. 420.
 Helsingør. 112 ff, 121.
 Hemmel, I. G. Præst. Skern. 24.
 Hemmert, P. v. Grosserer. 387.
 Heuchelin, G. F. Heilbronn. 120.
 Hennegaard. 353.
 Henner Friser. Hovedsmand. 174.
 Henri IV. 373.
 Henrik Knapmager. 257 n.
 Henriksen. Prof. Rektor. 7.
 Herbst. Kammerraad. 18.*
 Hertzberg, E. F. Preuss. Minister. 149 ff.
 Hess. Kancelliraad. 90.
 Hildebrand. Svensk Rigsantikvar. 10.
 — D. H. 331.
 Hillerslef. 173.
 Hillerslev Bro. 88.
 Hillested. 297.
 Himmelstrup. Kaptajn. 93.
 Himmerland. 254.
 Hindsø Amt. 36.
 Hirschholm. 390 f.
 Hjelmerup. 133.
 Hjort, P. 7, 20.
 Hoby. 298.
 Hofman, Tycko de. 384.
 Holbeck, N. P. 95.
 Hollbrod. 133, 138.
 Holbæk. 77.
 Holckenhavn. 138, 221, 325.
 Holgersen, Hak. 226 f.
 Hollard Nielsen. cand. jur. 6, 9.
 Holm, Jacob. Kasserer. 387.
 Holst, L. A. Løjtnant. 35.
 Holstein, Christine Sophie f. Reventlow. 31 n.
 — D. v. Kaptajn. 212 n.
 — U. A. Greve. Storkansler. 31, 31 n.
 Holsten, E. S. v. Etatsraad. 36, 172.
 Holstenshus. 307, 345.
 Homann. Etatsraad. 191.
 — Just. Løjtnant. 191.
 Hooglandt. Admiral. 387 f.
 Horbeløv Kirke. 230.
 Hornbæk Plantage. 327.
 Hornøe (Horne). 36.
 — Kirke. 344.
 — Sogn. 175—80.

- Hornsyld. Præst. 7.
 Horsekær. 326.
 Hørserød Hegn. 327.
 Hostrup Sogn 256 f.
 Huitfeldt-Kaas. Norsk Rigsarkivar. 3.
 Hulerød. (Haløre). 327.
 Hundermark, Claus til Øxendrup. 220, 339.
 Huth, H. W. General. 148, 148 n, 152.
 Hvass. Etatsraad. 51 f.
 — Christoffer til Kaas. 353.
 Hvedholm. 36, 178 f, 313, 318, 343 f.
 Hvid, Niels. Biskop i Lund. 225 ff.
 Hvidøre. 86.
 Høegh, C. F. Oberst. 60 f.
 Høeg, Eiler til Dallund. 223, 366.
 — Jacob til Trudsholm. 223.
 — Just. 170.
 — Marie. 223.
 Høffding. Professor. 67.
 Højby (Lolland). 298.
 Højslev Kirke. 340.
 Hønnemønden, Hans. Klokkestøber. 64 f, 65 n.
 Hørning Kirke. 364.
 Hørsholm. 333.
 Høst, Jens Krag. 187.
 Hänel. Hofbilledhugger. 82.
 Häusser. Brigadér. 390.
 — E. D. Slotsbygmester. 402.
 Ingeborg (Esbern Snares Datter). 328.
 Ingenhaven, v. Benedicte Rudolphine. 274.
 — C. F. v. Oberstløjtnant. 274.
 Ingemann, B. S. 7.
 Ipsen, Paul. 144.
 Irgens, Joachim. Stadsfysikus. Trondhjem. 101, 103, 105.
 Isaacsz, Peter. Maler. 331.
 Isach, Maurits. Præst. Hornø. 179.
 Ismael. Persisk Gesandt. 286.
 Jacobsdal. 239, 241, 241 n.
 Jacobsen, Barth. 319.
 — J. C. Brygger. 206.
 — Jacob. 290 f.
 Jacquin, Bénigne. 238.
 Jahn. Kammerassessor. 149.
 — F. Præst. 36.
 Jardin. Bygmester. 84.
 Jeisig. 257 ff.
 Jellinge. 18.
 Jensen, Boy. Maler. 331.
 — C. A. Museumsinspektør. 85, 323 f.
 — Niels (Riber). Raadmand. 48.
 — Peter. (Per Billedhugger). 164.
 — Søren. Knapmager. 262 ff.
 Jerndorff, Aug. 194.
 Jespersen, Peder. Konfessionarius. 101.
 Jessen, E. J. Kancellisekretær. 36.
 — Fred. Amanuensis. 3.
 Joel, Anna. 284.
 — Johan. Kancellisekretær. 284 ff.
 Johannes VIII Palaiologos. Byzant. Kejser. 380.
 Johnsen, Niels. Arbejdsmand. 22.
 Jordløse Kirke. 46.
 — Sogn. 36.
 Juul, Jens. Maler. 194, 241 f.
 — Just. 219.
 — Kirsten. 363.
 — Niels. Admiral. 219.
 — Sophie. 219.
 — Thomas til Sønderkov. 325.
 — Thomas, til Estrup. 73.
 Juliane Marie. Dronning. 79, 83 f, 196.
 Juncker, Th. Rentier. 194.
 Junge. Frøken. 274.
 — J. B. Tømmermester. 393 ff.
 — Nicolai. Guldsmed. 131.
 Juris. Abbed. 254.
 — Stigsøn. 254.
 Jydstrup. 254.
 Jylland. 390.
 Jægersborg Slot. 86.
 (Jernskæg) Peter Andreas. Abbed. 272.
 Jørgensen. Arkivbud. 12.
 — A. D. Rigsarkivar. 3, 21, 190.
 — Hans. 142.
 — (Jories), Lorents. Billedskærer. 76 f.
 — Nicolaj. Klokkestøber. 65 n.
 — P. Godsejer. Søholt. 116.
 Kaalund, Jens Christiansøn. Rektor. 230.
 Kaas, Bjørn. 340.
 — F. J. Kancellipræsident. 430.
 Kalf, Karen Tygesdatter. 361.
 — Niels. 361.

- Kalf, Tyge til Tvenstrup. 361.
 Kall Rasmussen. Prof. 5, 12 f.
 — Rasmussen. Registrator. 49, 51, 55, 235.
 Kalundborg. 65, 65 n.
 St. Karens Skov. 329, 329 n.
 Karl IX af Sverige. 241.
 Karlberg Slot. 240.
 Karsten Snedker. Vordingborg. 115 n.
 Kastrup. 375—379, 425 ff.
 Kaunitz, Fyrst. Østr. Statsmand. 153.
 Kellinghusen. 375—379.
 Kempe, Johannes. Kvaksalver. 120.
 Kiel. 280 f, 385, 426.
 Kierkegaard, Søren. Filosof. 67 ff.* B.
 Kindal, Thrine. 215.
 Kirchhoff, Jfr. Harpenistinde. 276.
 Kirmint. Ungarn. 402.
 Liden Kirsten. 407.
 Kjerteminde. 408.
 Kjærum Kirke. 408.
 Kiøng Høyrups Mark. Assens Amt. 133.
 Kleinsorg, Max. 190.
 Kleve, J. T. Gravør. 190.
 Kleve. Prof. 190, 196 ff., 205.
 Kleverbjerg. 139.
 Klingenberg, Poul. 291.
 Klilgaard, Søren. Guldsmed. 131.
 Klosterris. 327.
 Knieper, Hans. 417 f.
 Knud, Greve af Oldenborg. 410.
 — Hertug af Reval. 328 f.
 Knudsen, Hans. Registrator. 11, 49.
 Kogseby. 230.
 Kohlblatt, Brødrene. Kiel. 354.
 Kolderup-Rosenvinge. Prof. 236.
 Konstantinopel. 286 f.
 Kornerup, J. Maler. 18.*
 Korsøgaard, Simested Sogn. 415.
 Krabbe, Anna. 74.
 — Charlotte Amalie. 27.
 — Else Tagesdatter. 223, 366.
 — Iver. 166.
 — Karen. 90 f.
 — Magdalene. 353.
 — Margrethe f. Reventlow. 45.
 — Otto. Geheimeråd. 27.
 — Tage til Jordberg. 223.
 — Vibeke. 98.
 Krafft, David v. Maler. 331.
 Krag. Baron. 103.
 — Christence. 353.
 — Erik. 361.
 — Frederik. 215.
 — Karen. 348.
 — Niels. Etatsraad. 219 f.
 Krams (Kramnæs, Kramnitze). 290, 295 ff.
 Krarup. Arkivassistent. 4 f, 10, 14 f, 19, 52, 55, 58.
 Krey, Hans. Guldsmed. 335.
 Krieger, J. C. Hofgartner. 398.
 Kristina. Dronning. 331.
 Krogh, Ferd. Kammerherre. 16.
 — Kammerherre. 51.
 Kraichow, Christence. 311.
 Kruse, Enevold. 363.
 — Helvig. 351.
 — Jørgen. 352.
 — Kirsten. 353.
 — Mogens til Balle. 353 f.
 — Otte. 352 ff.
 Kunad. Kancelliraad. Hamborg. 277 f.
 Kühle. Oberst. 61.
 Kyhn. Bogholder. 215.
 — Kommandant paa Munkholm. 102.
 Kyster, Anker. Bogbinder. 192, 429.
 København. 390.
 Amaliegade. 25, 426. — Amalienborg. 389, 393 f, 406. — Blaataarn. 420. — Borgergade. 79, 423. — Christiansborg. 391, 394, 402. — Christiansborg Staldmestergaard. 322 f. — Dronningens Bredgade. 319 f. — Fajancefabrikken, St. Kongensgade 419 ff. — Folkemuseet 375 ff. — Fredericiagade 90, 424. — Frue Kirke. 26, 408. — Gammelstrand. 50. — Geheimearkivet 3—21, 49—62. — Helligaandskirken. 110, 231. — Holmens Kirke. 368—70. — Hyskenstræde. 389. — Kalveboderne. 389 f. — Kancellibygningen. 368. — Kongens Nytorv. 343, 371 ff. — Kongens Rustkammer. Amagertorv. 284. — Kunstammeret. 393, 410. — Krigsministeriets Arkiv. 60. — Købmagergade. 319. — Laurvigske Hotel (Moltkes

- Palæ). 398. — Læderstræde. 389. — Modelkammeret. 393. — Nationalmuseet. 324, 396 f, 410. — Nikolaj Kirkegaard. 407. — Operahuset. Fredericiagade. 368 f. — Overgaden neden Vandet. 319. — Petri Kirke. 32 f, 393. — Hotel Phønix. 319. — Prinsens Palæ. 389—406, 427. — Rigsarkivet. 393. — Rosenborg. 181, 240 n, 241, 247, 384, 389, 398, 410 ff., 423. — Sofie Amalienborg. 26. — Slotsholmegade. 392. — Slot. 324, 354, 368. — Steinbaks Kælder. 54 f. — Stokhuset. 99. — Tøjhuset. 410 ff. — Ulfelds Skamstøtte. 396. — Wedel-Jarlsbergs Palæ. 320 f. — Ny Vestergade. 389. — Walkendorffs Kollegium. 185, 192. — Wigandtsgade 389, 391, 403. — Würtembergs Palæ (General Lerches Gaard). 392 f.
- Köckler. Billedhuggersvend. 245.
Køge Kirke. 366.
- Lafrendtzøn, Heinrich. Raadmand. Næstved. 63 f.
- Lamoureux, A. C. Billedhugger. 237—249, 371 ff.
— Abraham. 247.
— Cathrine Malene. 247.
— Claude. 243, 246 f.
— Cæsar Claudius. 247.
— François. Billedhugger. 237 f.
— Johan Jacob. 245.
— Magdalene. 245, 247.
— Maria Magdalena. 247.
— Pierre, Musiker. 238.
- Lange. Norsk Rigsarkivar. 52, 55.
Lange, Jul. 193.
— Peder. Magister. 327.
— Sidsel. 45.
— W. 166.
- Langebjerg. Sandholts Sogn. 89.
— Kohave. 133.
- Larsen, J. E. 9.
Larsen, Sofus. Overbibliotekar. 326.
Lange Gudmanson. 174.
Laurits Guldsmed. Helsingør. 113.
Lauridsen, Ebbe. 353.
Lavater, I. C. Tysk Forfatter. 152, 152 n.
- Laxmand, Povl. 90.
Layard. 53.
Ley, H. C. Maler. 207.
Lehmann, Orla. 207.
Leihammer, Abraham. Maler. 158.
Lenthe, Ane Cathrine v. 90.
Levetzau. Marskal. 17.
Levetzau, F. H. v. 96.
Lexow, Einar. Museumsinspektør. 78 ff.
Lehmann, Ingeborg. 208.
— Etatsraad Fabrikdirektør. 264.
— Elisabeth Augusta. 168* ff.
Lindenov, Hans Johansen d. æ. 171*.
— Godske. Kaptajn. 119.
— Hans til Iversnæs. 167* ff.
— Jacob til Gaunø. 335.
— Sophie Amalie. 169, 170* f.
Lindenberg. 170.
Linköping. 324.
Lilienskjold, U. F. 31, 31 n f.
Lillienskjold, P. M. Oberstløjtnant. 27 ff.
Lizars, W. H. 192.
Lidsø. 297.
Lorentzen, C. A. Maler. 386 ff.
Lorenzen, Vilh. Dr. phil. 369 f.
Lolland. 290 ff.
Lorck, Anders. Købmand. 284.
— Anna. 284.
— Baltzer. Guldsmed. 284, 286.
— Jørgen. Bankier. 284.
— Melchior. 283—289.
— Thomas. Byfoged. 283 ff.
Lolland-Falster. 390.
Louise. Prinsesse af England. 389.
Ludolf, Conrad. Guardcin. 130.
Ludvig VI af Hessen-Darmstadt. 332.
Lund. Etatsraad. 18.*
— Mors. 427.
— 408.
— St. Laurentskirke. 231.
Lunde Domkirke. 226.
Lundegaard. Salling H. Nyborg A. 132.
— 36.
Lunov, Anne. 353.
Luxdorph, Bolle Villum. 292.
Lübeck. 284, 295.
Lückner, Grev de. 154.
Lühe, v. d. Geheimekonferensraad. 81.
— v. d. Hofjunker. 392.

- Lühe, v. d. Kammerjunker. 401.
— F. E. v. d. 145*—156.
- Lykke, Christence. 170.
— Ivar. 342.
— Kaj. 164 ff.
— Waldemar. 342.
- Lyndelse Kirke. 91.
- Lyng, Jacob. 386 f.
- Lyra, P. 96.
- Lützen (Ludtzou), Peder. Klokketøber. 63 ff.
- Lützov. Geheimeraad. 116 n.
— C. F. General. 116 n.
- Lützow, Henning Ulrik. Hofmarskal. 245.
- Lyo Havn. 178.
- Løvenborg. 251 f.
- Løvenskiold. Kammerherre. Fossum. 336.
— Overhofmarskal. 18.
— M. H. 252.
- Maase, v. der. Kaptajn. 274.
- Mackeprang, M. Museumsdirektør. 109.
- Madsen. Arkivbud. 12, 54.
— Andreas (Bang). 272.
— Jesse. Bosjø. 272.
- Madvig, N. F. 20, 56, 58.
- Maës, C. D. R. Advokat. 279 ff.
— G. A. Kaptajn. 278.
— P. E. 280.
- Magdalene Sibylle. Prinsesse. 74.
- Magelstrup (Westermarckesdorf). 291.
- Magens. Professor. 193, 248.
- Magleby (Stevns). 74.
- Magnussen, Finn. 52.
- Malling. Kaptajn. 18.*
- Malmöhus. 325.
- Mannheim. 402.
- Manteuffel. Generaløjtnant. 185.
- Marquard, E. Underarkivar. 370.
- Mariager. 407.
- Maribo. 298.
- Marie Adelaïde af Savoyen. 224.
— Elisabeth af Gottorp. 332.
- Markdanner, Caspar. 138.
- Marselis, Christoph. Kgl. Arkitekt. 318 ff, 369 f.
- Marstrand, Troels. 67.
— W. Kunstner. 67 ff.
- Marsvin, Ellen til Ellensborg. 91, 138, 221, 346 f.
— Helvig. 364.
- Marsvinsholm. 166.
- Martin, F. R. 127.
- Matthiessen, C. M. A. Arkivsekretær. 5, 9, 55 ff, 59.
— Jacob. Knapmager. 259 ff.
- Matthiesen, P. Amtmand. 264 ff.
- Meier, F. J. 389.
— O. G. Byskriver. Tønsberg. 251 n.
- Melhorn, P. G. Kunstmaler. 104, 104 n.
- Melioli, Bartolomeo. Guldsmed. 380 ff.
- Merkelbach, v. Kansler i Celle. 95.
— Margaretha Catharina v. 94 f.
- Metz. (Lorraine). 374.
- Meyer, Hans. Klokketøber. 65.
- Michelbecker, Wigandt. Kbm. 389, 398.
- Middelboe, B. Maler. 207.
- Milano. 385.
- Mohr. Grosserer. 207.
- Moldenhawer. Konferentsraad. 9.
- Møltke, A. G. 150, 150 n, 170, 276.
— Frederik. Geheimestatsminister. 335 f.
— Jytte. 219.
- Mønrad. Biskop. Kultusminister. 8, 11.
— Søren. Rektor. Christianssand. 251.
- Montefeltre, Federigo. 381.
- Moryson, Fynes. 416 f.
- Moskva. 127.
- Mouritsen, Oluf (Krognes). 416.
- Muhl, J. H. Guldsmed. 130.
- Mule, J. Præst. 36.
- Munch, P. A. Historiker. 10.
- Munck, Lauritz. 242.
- Munk, Jens. 119.
— Ludvig. 138.
- Munkholmen. 100 ff.
- Munthe, Eiler. Rektor. 7.
- Musse Herred. 113.
- Mygded (Rødby). 296 ff.
- Müller, L. C. Historiker. 59.
— Sigurd. Mag. art. 194.
- Mynster. Biskop. 19.
- Münter, Balthasar. Hofpræst. 67, 68*, 70.
— Fr. 187, 191.
- Møller. Kaptajn. 18.*
— Minørmester. 18.*
— Jens. Prof. theol. 7.

- Møller, Jens. Historiker. 54.
 Møllmark, C. Borgmester. 36.
 Nakkebølle. 207 ff.
 Nakskov. 113.
 Nansen, Cathrine. 110.
 Narchou, Claus Hansen. Præst. 335.
 Nebukadneser. 178.
 Neiiendam, N. Skuespiller. 208.
 — V. Maler. 208.
 Nesteløs. 65, 65 n.
 Neuberg. Generalmajor. 135, 138 ff.
 Neumünster. 146 f, 153, 278.
 Niels Stigson. 254.
 Nielsen, Christen. Knapmager. 257 n.
 — Jacob. Præst i Skurup. 225 ff.
 — Oluf. Dr. phil. 3, 10.
 — Peder. Griffenfelds Oppasser. 108.
 — Peder. Piedsted. 353.
 Niemann, v. Konferensraad. 281.
 Nissen, Andreas. Murmester. 399.
 Nobel. Etatsraad. 91.
 — H. Justitsraad. 36, 91.
 Norby, Jacob. 272.
 — Søren. 272.
 Norditalien. 412.
 Nordmandsdalen (Fredensborg). 78 ff.
 Numsen, v. Feltmarskalkinde. 274.
 — C. F. Deputeret i Rentekammeret.
 148, 148 n, 151, 153.
 Nyborg Amt. 36, 87—93.
 Nyborg. 390.
 Nybøllegaard. 36, 172 ff.
 Nyckirch, N. Præst. 36, 87, 92.
 Nykøbing Slot. 74.
 Nyerup, Rasmus. Bibliotekar. 228.
 Nyrop, C. Professor. 127.
 Nysted. 281.
 Nystrom, Eiler. Dr. phil. 86.
 Nærum. Hartmannshus. 271.
 Næsby Kirke. 317.
 Næstved. St. Pederskirke. 63—66.
 Nørrebroby Kirke. 174.
 Oberhammer. Prof. i Geografi. 286.
 Oksen, Frederikke Louise. 184*.
 Odden Kirke. 409.
 Odense. 89, 136. — Adelige Jomfrukloster
 307. — St. Hans Kloster. 398. —
 Kloster. 312. — Slot. 398.
 Odense Amt. 36.
 Oehlschläger, A. G. 187, 192, 200, 203 ff.
 Oldenburg. 279 f, 295, 410.
 Oldeland, Hans d. æ. 352.
 — Hans til Uggerslevgaard. 351.
 — Regitze. 352.
 — Sophie. 138.
 Olrik, J. Museumsinspektør. 335.
 Olsen, Bernhard. Direktør. 188.
 — F. C. Professor. 188.
 Olstrup. 65, 65 n.
 — Kirke. Hammer Herred. 114.
 Oluf. Konge. 418.
 Olufshøj. Søllerød. 333.
 Olufson, Christen. Raadmand. Næstved.
 63 f.
 Onsbjerg. 408.
 Opager. 298.
 Oppermann, Th. 194.
 Orning, Maren (Bølle). 73.
 Otte, J. N. Fabriksjejer. 158.
 Ourø. 409.
 Owens. Kammerherre. 149.
 Overgaard. Randers. 426 n.
 Paludan, Johan. Præst i Fanefjord. 231.
 — -Müller. Professor. 10.
 Parsberg, Else. 220, 337.
 — Gude til Nørlund. 348.
 — Sophie Valdemarsdatter. 342.
 — Verner til Vognserup. 348.
 Pauelsen, Erik. 188, 193 ff.
 Pauli, Johannes. Klokketøber. 64.
 Pax, Holger. 347.
 Peder Strangesen. 328.
 Pedersen, Jens. 142.
 Peeters, Remmert. Maler. 331.
 Pehrson, J. Kancellist. 151 f.
 Peters, C. C. Billedhugger. 207.
 Petersen. Antikvitethandler. 333.
 — H. Sognefoged. Jejsig. 266.
 — Magnus. 191
 — N. M. 58 f.
 — P. H. Knapmager. 269.
 — P. N. Knapmager. 269.
 — Peter, Knapmager. 257 n.
 Petrograd. 127.
 Pepita. Spansk Danserinde. 53.
 Pfau, J. F. Fabriksmester. 240, 422, 425.

- Pisanello, Vittorio. 380 ff.
 Platen, V. F. v. Generalbygmester. 318, 321, 368 ff.
 Plesner, C. U. A. Arkivsekretær. 5, 8 ff, 50 ff.
 Ployart, Conrad. Kgl. Jagtkaptajn. 184.
 Pluntzkow, B. Kvaksalver. 123 f.
 Plöen. 281.
 Podbusk, Vibeke. 74, 272.
 Pohlman, Heinrich. Borgmester. Næstved. 63 f.
 Prag. 152.
 Prah, B. D. 251 n.
 Preetz. 281.
 Præg, Hans. Præst. 140.
 Puttgarden. 291, 294.

 Qualen, v. Landdrost. 279.
 Quellinus. Billedhugger. 26.
 — Thomas. 245, 364.
 Quenedey. Kobberstikker. 430.
 Quoten, S. P. v. Kvaksalver. 121.
 Qvistgaard, J. R. Major. 183.
 — M. I. Justitsraad. 183.*

 Raben, Johan Otto. Hofmarskal. 245.
 Radinius, J. Kvaksalver. 121.
 Rafn, C. C. Professor. 410.
 Ramus. Magister. 102.
 — J. F. Professor. 400.
 Randers. 121.
 Randers Museum. 339 f.
 Rannildsholm. 139 f.
 Rantzau, Sophie. 220, 337.
 Rantzausholm. 164 ff.
 Rask, Claus. Kancelliraad. 245.
 Reedtitz, Frederik til Tygestrup. 342.
 — Sophie. 342.
 Regoli, Giuseppe. Former. 300.
 Reimer, Hans, Skræder. 295.
 — Mathias. Byfoged. 290.
 Remmer, Michel. Odense. 115 n.
 Restorff, Birgitte. 96.
 Reventlou, D. Greve. Overkammerherre. 278 f.
 — Kirsten. 363.
 Reventlow, Anders. 45.
 — C. D. Deputeret. 152, 152 n.
 — C. E. Lensgreve. 191.

 Reverdil. 276.
 Richter, C. F. Pastelmaler. 331.
 Rietz, Frue. 151.
 Riise, J. C. 160.
 — Jacob. Kammersekretær. 150 ff.
 Ringsted. St. Bents Kirk. 409, 416.
 Rode, Godfred. 207.
 Rohde, Mechtilde Catharina. 271.
 — U. A. Rektor. 7.
 Ronander, S. Ridefoged. 36, 132, 142.
 Rose, Jomfru. Skuespillerinde. 275.
 — Christoffer Pauli. 143* f.
 Rosenkrantz, Anne. 219.
 — Elisabeth Dorothea Marie. 272.
 — Erich. 173 f.
 — Margrethe. 171.
 — Werner. 272.
 Rosenstand, Vilh. Maler. 207.
 Rosenvinge, J. M. Raadmand. Odense. 335.
 Roskilde. 120, 284, 326.
 Roskilde Domkirke. 407.
 Rosted, Anton Nebbe. 271.
 — Bertel Michael. 183, 271.
 — B. M. Justitsraad. 271.
 — Giertrud Birgitte. 271.
 Rotfeld, Kristence Nielsdatter. 340.
 Rud. (Forskellige af Slægtens Mænd). 90.
 — Birgitte til Vallø. 366.
 — Borchard. Billedskærer. 77.
 — Corfits. 90 f.
 — Erik. 90 f.
 — Knud. 90 f, 366.
 Rudkilde. Sandholt Sogn. 89.
 Rustung, Anne. 10.
 Ryberg, Niels. Konferentsraad. 183, 387.
 Rydberg, O. S. Svensk Historiker. 57.
 Rydbech, O. Dr. 74, 324 f.
 Rüdinger, C. A. Kaptejn. 151.
 Rødby. 290 ff.
 Rønne, Sv. Maler. 188.
 Rønnebæk. 65.
 Rønnev, Anne. 219.
 — Karen til Hvidkilde. 308.
 Rørdam, Holger. Dr. phil. 3, 10, 19.
 Rørkær. 266.
 Rørstrand. 426 f.
 Røsch. Slotsforvalter. 310, 394, 404.
 Røymand, A. Guldsmed. 131.

- Saabye, A. W. 189.
 Sachsen. 399.
 Saint-Aubain, A. de. (Carl Bernhard).
 160 ff, 210—13.
 Sahagun. Knivsmed. 412.
 Saldern, C. v. Etatsraad. 277.
 Salgaardshøj. 327.
 Salling Herred. (Fyn). 36, 90.
 Saltø. 354.
 Sandby. (Lolland). 77.
 Sandholt (Lyngelse Sogn). 36, 87 ff.
 Sandholtgaard. 89 ff.
 Schack, Sophie Dorothea, f. Marschalk.
 215.
 Schackenborg. 215.
 Scheel, Jørgen Erik. Statsminister. 335.
 Scheelenborg. 138.
 Schirren. Tysk Professor. 13.
 Schiern, F. E. A. Historiker. 9.
 Schilden, C. F. v. Amtmand. 149, 154.
 Schimmelmann. Greve. 277 ff.
 Schønning. Murmester. 399.
 Schiött, Fr. 321, 368, 398.
 Schleisner, P. A. Etatsraad. 193.
 Schlüter. Billedhugger. 374.
 Schmidt, H. C. Amtsprovst. 109.
 Schröder, Abel. Billedskærer. 325.
 Schröder, Anna Marie. 274.
 Schult, Jørgen til Finstrup. 345.
 Schumacker, Maria. 99 f.
 — P. C. Diplomat. 148, 148 n.
 Schupp, Christian. 318 f.
 Schwan, Peter. 318 f.
 Schwartz, Frans. Maler. 194, 207.
 Schwartzkopf, D. Guldsmed. 131.
 Schweder, Hans Hinrich. 281.
 Schwensen. Godsejer. Havndal. 208.
 Schäffer. Snedker. 403.
 Schöller, C. E. A. Hofjægermester. 36.
 Schönheyder. Dr. theol. 208.
 Schbelov, W. L. 276 n.
 Secher, C. E. Stipendiar. 5, 58 f.
 Seerup, Niels. Præst. Hornø. 36, 175—
 180.
 Segeberg. 295.
 Sehested, Christiane. 169 n.
 — Christiane Sophie. 168* f.
 — E. Kammerherreinde. 355.
 — Hannibal. 167 f, 237.
 Sehested, Knud. Kammerherre. 357.
 Seidelin. Bogtrykker. 195.
 — P. Historiker. 10.
 Sick. Overlærer. 7.
 Siersted. Byfoged. 295.
 Sigerslevvester. 409.
 Signac, P. Maler. 331 f.
 Sinebrychoff, Paul. 332.
 Sixtus IV. Pave. 382.
 Sjöberg, Nils. Dr. 331.
 Sjørup. 325.
 Skanderborg Slot. 354.
 Skarresjö Kirke, Ö. Lisbjerg H. 335 f.
 Skeel, Albret. 363.
 Skeel, Birgitte. 98.
 — Christen. 366.
 — Mogens. 241 f.
 Skelskør. 408.
 Skern Kirke. 22—25.
 Skibsted. Højesteretsadvokat. 387 f.
 Skinkel, Hilleborg. 219.
 Skokloster. 166.
 Skolland. 111 ff.
 Skou, Anna Kristina. 188, 208.
 — J. E. Guldsmed. 188.
 Skovby Kirke. 350 f.
 Skovsbo. 221.
 Skram, Kirsten. 219.
 Slesvig. 427.
 Soliman. Sultan. 286.
 Sollerupgaard, Sandholt Sogn. 88.
 Solvig. 269.
 Sofie Magdalene. Dronning. 79, 420.
 Soherr, J. A. Hofbygningsinspektør. 392,
 402, 404.
 Sophie Caroline, Enkefyrstinde (af Øst-
 friesland). 406.
 Sophie Caroline. Enkehertuginde. 334.
 Sorgenfri. 406.
 Sorø Kirke. 329.
 Smørum Kirke. 22.
 Snøde. 77.
 Sollerupgaard. 88.
 Spanien. 111.
 Spengler, L. Billedhugger. 146, 146 n.
 Spøttrup. 354.
 Staaby. 132, 136.
 Stanley, C. F. Billedhugger. 26, 192, 196,
 202 f.

- Stanley, S. C. 192.
 Starupgaard. 340.
 Staursbæk. 136.
 Slaverskov, Anne. 353.
 — Fasti til Øllufgaard. 353.
 — Sophie. 337—366.
 Steenbock, G. O. Greve. 165 f.
 Steensgaard. 36.
 Stege (Fyn). 89.
 Stenshallegaard. 109, 215.
 Stein, Th. Billedhugger. 206.
 Stenderup Skov. 173.
 Stephensen, Marie Pedersdatter. 247.
 Stobæus, Baltasar. 346.
 Stockelsdorff. 426.
 Stockenberg, Barbara Jaquemina. 245, 247.
 — Gustav Jansen. 245, 247.
 Stockholms Slotskirke. 325.
 Stoense. 77.
 Stoffhorst, Ernst v. til Hoya. 94 f.
 Stolberg, F. L. Gesandt. 152, 152 n.
 Stosch, Philip, Baron v. 384.
 Struense. 275, 279.
 Strømbom, S. Dr. 331.
 Stubbekøbing. 65, 65 n, 74.
 — Ringkøberstræde. 65 n.
 Styffe, Svensk Bibliotekar. 10.
 Stöcklein, Hans. Dr. 417.
 Suhm, P. F. Historiker. 153, 153 n.
 Sundt, v. Christian Ulrik. Oberst. 274.
 Swane, Museumsinspektør. 320.
 Svane, Fr. Jægermester. 31 n.
 Sverige. 391.
 Sverker. Konge. 233.
 Svendborg Klosterkirke. 174.
 Sylholm. 290.
 Synebjerg (Siune-). Nørrebroby Sogn. 138.
 Søbo (Sæbo). 36—47.
 Søborg. 327.
 — Knud. 207.
 Søfde (Skaane). 234.
 Søvestad. 325.
 Sølyst. 86.
 Søndersthoved. 354.
 Sønderød Kirke. 366.
 Sørensen, Anders. Billedskærer. 325.
 — Søren. Knapmager. 257 n.
 Taaning Kirke. 22.
 Tacca, Pietro. 373.
 Tassaert. Billedhugger. 151.
 Taylor. Okulist. 121.
 Tegner, J. W. 188.
 Tessin, Nicodemus d. y. Arkitekt. 243, 368, 371 f.
 Tidsvilde. 326 ff.
 Tim Sjællandsfar. 60.
 Thiele, Anton. 191.
 — Just Matth. 328.
 Thiset, A. 20.
 Thomsen, Carl. Maler. 207.
 Thomasius. Chr. Halle. 121.
 Thorstenson, Sivert. Guldsmed. 131.
 Thorvaldsen, Bertel. 300.
 Thott, Otto. Greve. 169 n, 425.
 Thotts Palæ. 319.
 Thule. Hornø Sogn. 178.
 Thura, Laurids. Hofbygmester. 389 ff, 420, 423, 426 f.
 Toledo. 412.
 Tommerholtgaard. 132.
 Tonsberg, Vilh. de. Stiflammmand. 335 f.
 Tostebjerg. Hornø Sogn. 178.
 Tranebjerg Kirke. Samsø. 409.
 Trap. Geheimtatsraad. 17.
 Trellund, Jens Pedersen. 48.
 Trente Mølle. Sandholt Sogn. 89.
 Trinitatis Kirke. Kbh. 31.
 Trolle, Birgitte. 98.
 — Børge. 93, 414 f.
 — Corfits. 90.
 — Gustav. Ærkebisp. 234.
 — Herluf. 414, 415 n, 416.
 — Knud, til Møllerup og Holmegaard. 96.
 Trondhjem. 100 f.
 — Fjord. 97.
 — Frue Kirke. 108.
 Troschell, M. C. Klokketøber. 66, 66 n.
 v. Troster, Eva Maria. 245.
 Trunderup Sø. 43.
 Tryggevælde. 326.
 Trolleborg. 136, 138.
 Truels. Ridder. 230.
 Tuessøn, Mogens. Borgm. Næstved. 64.
 Tuschler, Marcus. 389.
 Tverbæk (Langvad, Nydamsbæk). 89.

- Tønder Amt. 255—270.
- Ugarte, Alois. Greve. Guvernør. 154.
- Ulfeld, Corfitz. 167.
- Elsebe. 349.
- Elsebet. 220.
- Eggert. 348.
- Frederik til Borsjø. 325.
- Jakob. 220, 349.
- Lars til Egeskov. 220.
- Laurids til Egeskov. 337.
- Uldall, Peter. Højesteretsadvokat. 386 ff.
- Ulfstand, Anna. 227.
- Holger til Hikkebjerg. 227, 236.
- Ide til Trudsholm. Stamtavle. 314. 313 ff.
- Ulrika Eleonora, Prinsesse. 241.
- Ulvebakken, Nørrebroby Sogn. 133.
- Ulvebækken. 136.
- Urbina, Clemens. 381.
- Urne, Jørgen. 245 f.
- Urup, Aage til Ovesholm. 236.
- Waage, Direktør. 8.
- Wabs. 75.
- Wad, G. L. Landsarkivar. 36.
- Wahl, J. S. du. Maler. 184.
- Valdemar Sej. 328.
- Valkendorff, Henning til Glorup. 335.
- Wandal, Karen. 48.
- Wandel, Hans. Biskop. 48.
- Vantinge Kirke. 174.
- Vastorius. Svensk katolsk Forfatter. 327.
- Wagrien. 291 ff.
- Vallø. 390.
- Wandsbeck. 280.
- Varde. 255.
- Vedbæk. 402.
- Wedell, W. F. Greve. 168 f.
- Wedellsborg. 168.
- Wedtofte (Brahesholm). 335.
- Vegholm. 166.
- Wegener, C. F. Konferentsraad. 3—21, 49—62.
- Weidisch, Christian. 121.
- Weilefby. 134.
- Weilef Sogn. 135.
- Weilegaard. Salling H. Nyborg A. 36, 132 ff.
- Velde, A. van der. 214.
- Welsperg, Greve. Østr. Gesandt. 275.
- Wermer, C. J. Knapmager. 261 ff.
- J. C. Knapmager. 257 ff.
- J. F. Hmd. 257.
- Verninge. 133.
- Vesteni, Dorte. 353.
- Vester Aaby. Fyn. 408.
- Vestergaard. Weilef Sogn. 138.
- Vesterhæsing Sogn. 36, 87 ff.
- Wessel, Caspar. Landmaaler. 251 n.
- J. H. 250—53.
- Vibe, Ditlev. 335 f.
- Johan. General. 101 ff, 251 n.
- Viberg (Veberg). 327.
- Viborg. 408.
- Wiborg, Johannes. Præst i Stege. 229, 235.
- K. F. Forfatter. 187.
- Wickede, Friederich Bernhard. 191 f, 202 ff.
- Wiedewelt. Billedhugger. 83, 196, 248.
- Wien. 154 f, 286 f, 384.
- Hofburg. 402.
- Wigandt, Tobias. Kaptajn. 291 ff.
- Vigersted. 254.
- Vikilde. 327.
- Wilborn, J. Præst. 232 ff.
- de Villaers, Otto. 245.
- Willerup, F. C. Billedhugger. 183.
- Vingaard, Mads. 429.
- Vinstrup, Peder. Biskop i Lund. 233, 235.
- Vind, Hak. til Aggerborg. 223.
- Sophie Amalie. 215.
- Visborg Slot. 308.
- Wismar. 98.
- Wissing. Vinhandler. 185.
- With, Jens. Præst i Keldby. 229 ff.
- Withe, Sebastian. Præst. Trondhjem. 108.
- Witten. Løjtnant. 274.
- Vittinge. 133 ff.
- Vohrt, Hans. Kvaksalver. 120.
- Voldum Kirke. 317.
- Wolff, Fr. Overretssagfører. 208.
- Heinrich. Fabrikmester. 425.
- Wolssen, Peter. Knapmager. 257 n.
- Vordingborg. 291.
- Worm, Oluf. 91, 179.
- Vorn, Jørgen. Kvaksalver. 123, 126.

- Worsaae. Kammerherre. 18*, 193.
Voss. Slotsforvalter. 83.
— Frk. v. (Baronesse v. Iselingen). 151.
— Cornelius de. Kirurg. 120, 126.
Woystrup. 132.
Wänting, Lennart. Svensk Løjtnant. 239.
Vær Kirke. 109.
Wrangel. Rigsadmiral. 165.
Wuchters, Albr. Maler. 169.
- Ystad Mariekirke. 325.
- Zepelin. Oberst. 319.
Zeuthen, J. Sognepræst. 36.
Zopff. Maler. 158.
- Zuber. Hoflømmester. 392, 395.
Zumpe. Hofmurermester. 392, 395.
- Ølsted Skov. 136.
Ørbæklunde. 220 f, 307.
Ørsted, A. S. 19.
Ørsted Kirke (v. Randers). 74.
Ørum. Læge. 377.
Østerhæsinge Kirke. 174, 352.
Østofte. 114.
Østrupgaard. 36.
Ølstedgaard. Sønder Broby Sogn. 93, 352
Ølsted Skov. 136.
Øvelgønne. 279.
Øxendrup. 220 f.